

*Живот и дело
српских научника*

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

BIOGRAPHIES AND BIBLIOGRAPHIES

Volume XII

II SECTION

COMMITTEE FOR RESEARCH INTO THE LIVES AND WORKS OF THE SCIENTISTS
IN SERBIA AND SCIENTISTS OF SERBIAN ORIGIN

Book 12

---

*Lives and Works
of the Serbian Scientists*

Editor

Academician

VLADAN D. DJORDJEVIĆ

BELGRADE

2011

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

БИОГРАФИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈЕ

Књига XII

II ОДЕЉЕЊЕ

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И РАДА НАУЧНИКА У СРБИЈИ
И НАУЧНИКА СРПСКОГ ПОРЕКЛА

Књига 12

---

*Живот и дело
српских научника*

Уредник

Академик

ВЛАДАН Д. ЂОРЂЕВИЋ

БЕОГРАД

2010

Примљено на VIII скупу Одељења хемијских и биолошких наука од 27. новембра 2009. године, на основу реферата Марка Ерцеговца, Драгомира Виторовића, Љубисава Ракића, Радоја Чоловића, Владана Ђорђевића, Ђорђа Злоковића, Драгана Шкорића, Владимира Кањуха и Драгослава Шумарца

Издаје *Српска академија наука и уметности*
Покретач пок. Академик *Милоје Р. Сарић*

Лектор
Светлана Димиријевић

Превод на енглески језик
Весна Новаковић

Уједначавање библиографских јединица
Рајко Марковић

Технички уредник
Јасмина Живковић

Ликовно решење корица
Милош Пејковић

Тираж: 500 примерака

Штампа
Службени гласник
Београд, Краља Милутина 27

ПРЕДГОВОР

Пред вама се налази 12. књига Едиције „Живот и дело српских научника“, коју издаје Српска академија наука и уметности преко свог Одбора за проучавање живота и рада српских научника и научника српског порекла, основаног 1992. године. У оквиру претходних 11 књига обрађене су животне и радне биографије око 140 научника из области природно-математичких, медицинских и техничких наука, који су резултатима свога рада оставили дубоки траг у нашој науци, вредан трајног помена. Ова књига излази са извесним закашњењем, од годину дана, до кога је дошло услед недостатка довољно квалитетних рукописа који би задовољавали високе критеријуме Одбора.

У међувремену Одбор је донекле реорганизован. Изабрана су три ко-уредника, по један за област математике, физике и гео-наука, област хемијских и биолошких наука, и област медицинских наука. То су редом: др Раде Дацић, академик Драгослав Маринковић и академик Радоје Чоловић. Главни уредник ће, поред координације свеукупног рада Одбора, водити бригу о области техничких наука. Надамо се да ћемо на овај начин унапредити рад Одбора и учинити га ефикаснијим.

Слично као и у претходној књизи, и у овој преовлађују лекари. Има их седам. Следе три инжењера, један хемичар, један биотехнолог и један геолог и географ.

И овога пута имам пријатну дужност да се захвалим свим члановима Одбора на труду који су уложили у одабиру компетентних аутора и рецензената, као и на низу корисних примедби и сугестија које су имали, да би књига задржала квалитет претходних. Посебну захвалност дугујем новоизабраним ко-уредницима Едиције. Такође се захваљујем ауторима појединих чланака, рецензентима, лекторима, техничком особљу САНУ и особљу издавачке куће Службени гласник.

У Београду, децембра 2010. год.

Уредник,
Академик Владан Д. Ђорђевић

PREFACE

Introduced here is the Volume 12 of the Edition *The Lives and Works of Serbian Scientists* published by the Serbian Academy of Sciences and Arts through its Board for the Study of the Lives and Works of Serbian Scientists and Scientists of Serbian Origin, founded in 1992. The previous 11 volumes present the life stories and working biographies of about 140 scientific experts on natural, mathematical, medical and technical sciences whose commendable achievements have left indelible mark on Serbian science. This volume is being published after one-year delay, due to the lack of manuscripts which would meet the Board's quality standards.

In the meantime, the Board has undergone certain organizational changes. Appointed were three new co-editors; Dr Rade Dacić for mathematics, physics and geo-science areas of research, academician Dragoslav Marinković for chemical and biological sciences and academician Radoje Čolović for medical sciences. The Editor-in-Chief, along with his duty to coordinate the overall activities of the Board, will also be in charge of technical sciences. We hope that the changes will facilitate the working of the Board and make it more efficient in the future.

Similar to the previous volume, medical professionals are most represented in this one, too. Included are seven of them, together with three engineers, one chemist, one biotechnologist, and one geologist and geographer.

We are very happy to express our appreciation to all Board members for their effort and hard work in choosing competent authors and reviewers. We especially value their comments and ideas which helped this book to preserve the same quality which the earlier editions have.

Our special gratitude is extended to the co-editors of the Edition. We also wish to thank the authors of particular articles, reviewers, language editors, technical staff at the Serbian Academy and the people of the publishing and printing house Službeni glasnik.

Belgrade, December 2010

Editor,
Academician Vladan D. Djordjević

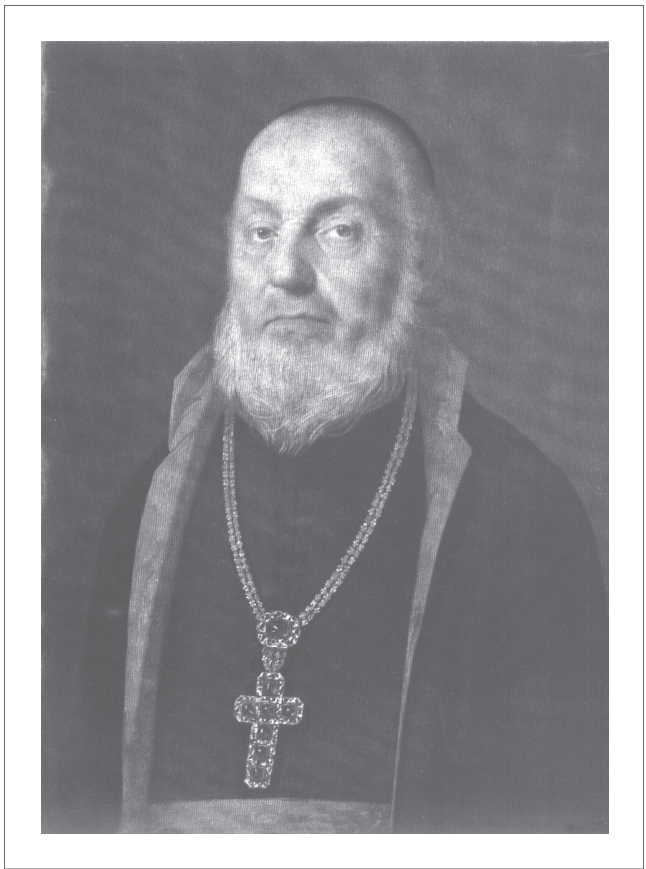

ПАВЛЕ КЕНЂЕЛАЦ
(1766 – 1834)

Александар Грубић
Миодраг Јовановић

„Стајао је као снажан раст међу
ситним шибљем свог времена“
Ђ. Рајковић, 1868.

Павле Кенђелац (и Кенгелац), архимандрит, природњак, историчар и теолог-рационалиста, био је први доктор теологије међу Србима и доктор филозофије. Својим објављеним делима показао је да је био потпуно оригиналан и наш најзначајнији научник у првим деценијама XIX века. Са два доктората наука био је најобразованији а по необичној памети – највећи српски интелектуалац свог времена. Знањем, властитим идејама и тумачењима у геологији и биологији само он је из наше средине био равноправан с истакнутим европским природњацима са почетка XIX века.

О Кенђелчевом несвакидашњем животу остало је доста докумената али су они, већином, склоњени по разним државним, црквеним и приватним архивама, дуго били недоступни. Због тога су се први састављачи његове биографије ослањали само на оскудне штампане изворе и усмена сећања из друге руке. Тако се догодило да се у његове биографије уплићу многи произвољни и сасвим нетачни наводи, и то у текстовима веома озбиљних аутора. Међу осталим такве су тврдње да је рођен око 1770. или 1772 (94, стр. 46 и 89, стр. 158), да је учио школе у Енглеској и Француској (151, стр. 465), студирао права у Бечу, Јени (127, стр. 234 и 89, стр. 158) и Пешти (141, стр. 146), затим, како је у Јени чак и докторирао (89, стр. 158), да је уређивао „Славено-србске вједомости“ (89, стр. 159), да се вратио у Кикинду 1897. године (118, стр. 290), како је био епископ (109, стр. 172) и професор карловачке Богословије (142, стр. 146), да је објавио „Црквену историју“ (89, стр. 161) и друго.

Писци ових редова током вишегодишњег, упорног, пажљивог и критичког истраживања живота и дела Павла Кенђелца морали су да траже помоћ низа појединаца, па користе ову прилику да се свима топло захвале на томе. Посебну захвалост, међутим, дугују професору Веселину Костићу и инжењеру Стевану Бугарском.

ПОРЕКЛО И ДЕТИЊСТВО

Према краткој аутобиографији Павле Кенђелац се родио у Великој Кикинди 29. јуна 1766. године (119, стр. 359). То је најпозданији податак о датуму његовог рођења па све другојачије наводе више не треба узимати у обзир (89, 94 и др.).

Дошао је на свет као једанаесто дете оца Христифора – Ристе и мајке Јевросиме. Имао је још и најмлађег брата – Петра.

Родитељи Павла Кенђелца потицали су из Моришке Крајине. После укидања Крајине наступило је расељавање граничара па су се покренули и Кенђелци. Међу првима су дошли 1751. године и населили онај простор будуће Кикинде на коме се данас налази православна црква. Отац је уместо свештеника „као библиаш сваки дан по знању и умењу обављао молитве и читања с онима који су први с њим дошли... док се није свршила насеобина.

Потом је постао обркнез а доцније – када је Банат инкорпорисан Угарској – остане до смрти своје сенатор привилегисаног Магистрата кикиндског“ (94, стр. 46). Христифор је био писмен, даровит и веома популаран у народу па су га звали „војводом“ (162, стр. 9). Ту се Павле Кенђелац родио и провео рано детињство у кругу вишечлане, скромне и патријархалне породице.

У старом крају Кенђелци су добили презиме вероватно по неком њиховом претку који је био вешт у прављењу узенгија (мађарски – *kengyel*). Павле је, међутим, користио и презиме Кенгелац. Правим породичним именом он се потписивао на свим званичним писмима и документима састављеним латиницом. Друго презиме је узимао као неку врсту псеудонима. Под тим другим презименом је објављивао своје књиге и писао сва писма на руско-словенском језику.

До 1779. године Павле Кенђелац је учио основну школу у Кикинди (119, стр. 359). Ту је добро научио да чита и пише црквенословенски, што ће после бити веома значајно у његовом животу. Готово је извесно да је у томе била важна улога његовог оца Христифора.

Са непуних четрнаест година Павле Кенђелац је ступио у трговину код А. Максимовића у Сегедину. Шегртовао је три године а годину дана је био трговачки помоћник. На крају је 11. августа 1783. године узео „отпусно писмо“ од свог газде и напустио Сегедин. Кренуо је да тражи свој пут и био је помоћник у трговинама у Будиму и Стоном Београду све до 1785. године (119, стр. 359).

ШКОЛОВАЊЕ И ПУТОВАЊА

Павле Кенђелац је радио али није био одушевљен трговачким послом. По властитим речима осећао је снажно изражену „жеђ за науком“. У двадесетој години је све напустио и вратио се у Кикинду да измоли сагласност и помоћ родитеља за даље школовање. Отац му је дао три форинте и испратио га у свет речима:

„Ево, љубазни сине мој, све што имам све ти дајем, а сем тога дајем ти још и мој благослов. Иди, испуни жељу твоју, научи се и буди ми упориште... у старости мојој, и где будеш јави ми да ти, ако узмогу пошаљем још новца; ако не узмогу, опрости ми и тражи помоћ од других, нарочито од пребогатог Бога“ (119, стр. 360).

Кратак запис о свом школовању направио је сам Кенђелац (119, стр. 360), али су ти његови наводи касније критички преиспитивани и детаљније разрађивани у текстовима епископа Илариона (119) и Ковијанића (128). Ове публикације су допринеле доста добром познавању тока његовог образовања.

Павле Кенђелац се пешке отиснуо у свет. Доспео је до Кежмарка у „горњој Угарској“ и 21. септембра 1785. године уписао се у тамошњу гимназију као „*Paulus Kengelaz – gramaticus*“. Ту је слушао предавања двојице веома познатих професора: Кристијана Генерзика (из природних наука и историје) и ректора Адама Подконицког (хуманитарне науке) (128, стр. 167–168). Стицајем срећних околности у Кежмарку је нашао просветара Јована Сабинија, који је „добро знао српски читати и писати: јер је службовао по Војводини. Овај га прими у свој дом и, видевши паметног момка жељног школовања, подржи га у његовим напорима“ користећи сва своја педагошка искуства. То је било веома значајно и плодносно. Кенђелац у таквим околностима није знао за умор и тако је, за једну школску годину, прелазећи из разреда у разред, завршио шест разреда гимназије. Шта више, он је „поврх тога у наукама обишао све своје вршњаке“ (119, стр. 360). Затим је провео неко време у Пожуну. По Ковијанићу (128, стр. 168–169), Кенђелац није записан у протоколима тамошњег лицеја али је он могао приватно да похађа предавања, као што су то многи радили. Слушајући „лицеалну филозофију“ имао је прилику да буде на предавањима тадашњих истакнутих професора: Јана Стерчка, Стефана Собела и Стефана Фабрија.

У септембру 1786. године Кенђелац је ступио у гимназију у Шопронју где је редовно учио седми и осми разред гимназије, односно „филозофију“. На дан 24. октобра 1788. године добио је „сведочанство о завршеној гимназији“. „Сведоцба је по њега врло похвална како у погледу науке, тако и владања. Но из ње видимо и то да је он у шопронској гимназији провео више од две године и ту довршио „хуманиора“ (119, стр. 360).

У Шопроњу је већ толико сигурно владао школским знањем да се издржавао од подучавања деце и помоћи коју су му пружали Атанасије и Алексије Караматини“ (119, стр. 360).

Већ 27. октобра исте године Павле Кенђелац је поднео молбу Краљевском угарском намесничком Већу у Бечу „да му се ради продужења науке на Кијевском универзитету у Москви изда највиша дозвола и путница на пет година“. Овај контрадикторан захтев Иларион (Зеремски) тумачи у духу тадашњег времена на следећи начин: „Изгледа да он овде под Москвом подразумева Русију, ваљда од раније уобичајеног на западу назива „Московија“. Он жели да слуша више науке на кијевском универзитету кога тада тамо још није ни било, него је постојла Богословска Велика Школа..., у којој се учио... Јован Рајић и многи други наши људи..., можемо свакако претпостављати да је и Кенђелац тога ради желео да оде у Русију“ (119, стр. 361).

На дозволу за пут Павле Кенђелац је чекао годину и по дана. Добио ју је тек 10. априла 1790. године али Иларион (Зеремски) чак и за то сматра да је „он морао имати јаку руку која му је то испословала“ (119, стр. 362), а због политике која је у то време вођена у Бечу поводом генералног зближавања Словена и Русије (стр. 361). Дозвола је важила за Кијев у Русији, и то само на три године. Чекајући пасош Кенђелац је живео у Шопроњу и даље се издржавао од „кондиција“.

Из Шопроња Кенђелац се упутио у Русију. Путовао је кроз Моравску и Пољску до Гдањска „многе градове посећујући“ успут. Даље је пловио морем, преко Риге и стигао у Санктпетербург. Нашао је стан и званично се пријавио властима септембра 1790. године.

У Петрограду је Кенђелац нашао познатог Србина Теодора Јанковића Миријевског, главног „надзорника руских основних школа“, који је пре одласка у Русију био „управитељ школа у Темишварском округу“. Уз Јанковићеву помоћ примљен је у „Духовну семинарију (Богословију) у Александра Невског Лаври“. О његовим студијама теологије има мало података. Помиње се да га је помагао тадашњи митрополит петроградски и новгородски Гаврило, који му је с поветом поклонио једну књигу беседа на латинском језику (119, стр. 362; 94, стр. 47). Затим, Кенђелац с уважавањем наводи свог професора природних наука у Семинарији Крафта и архимандрита Инокентија Дубравинског (2, стр. 22), а у писмима се позива на школске другове Орлана (18, стр. 73) и Сперанског (89, стр. 163). Сем тога, он записује да је тамо за годину дана и осам месеци завршио „Богословију“ (119, стр. 362) и постао доктор теологије (16, стр. 141).

Иза ових оскудних података крију се неке нејасноће о Кенђелчевом школовању. На то је скренуо пажњу владика Иларион (119, стр. 363), који закључује из неких потврда да Кенђелац није провео у Русији „ни пу-

ну годину дана“ па се пита „како је за тако кратко време могао свршити богословие“. Ове сумње га наводе на помисао да се и Кенђелац можда школовао „на опсенарски начин“ као „и његов каснији даровити рођак познати Емилијан Радић“ (119, стр. 362). Нејасноћа несумњиво има али њихово разрешење треба тражити на другој страни у коју Иларион није био спреман да залази из неких својих разлога. У сваком случају сасвим је произвољан навод Рајковића (94, стр. 47) како је Кенђелац „у Санктпетербургу учио се 3–4 године“.

Веома вероватно је да је Кенђелац тамо на студијама теологије заиста био само годину дана и осам месеци и, искористивши признавање „лицеалног филозофског“ школовања у Пожуну и Шопроњу, положио све потребне испите и ригурозум. Из разговора са својим професорима Крафтом и Дубравинским он је схватио, међутим, да њега заправо више интересују неке друге науке. Зато је лако пристао да, као формални васпитач синова Т. Јанковића, пређе на стари протестантски универзитет у Хале.

Према Кенђелчевој аутобиографској забелешци, он је из Петрограда отпутовао морем па је успут „видео Шведску, видео Данију, уочио Британију, посетио Галију, и допловивши натраг до Хамбурга дошао у град Халу“ (119, стр. 363). Од њега сазнајемо да је био у Лондону (2, стр. 208) „а има трага међу његовим артијама, да се бавио такођер неко време у Паризу“ (94, стр. 47).

Уписница Универзитета у Халеу је сачувана и у њој је заведен „*Paullus Kengyelatz Hungrus, Juris studiosus*“ (119, стр. 363). Очигледно да се Кенђелац уписао на права али се убрзо више посветио изучавању природних наука на Филозофском факултету. Коначно је пронашао оно за чим је подсвесно трагао.

На предавањима и демонстрацијама професора Јохана Рајнхолда Форстера (1729–1798), теолога, лингвисте, природњака и великог путника, Кенђелац је (2, стр. 76–77) темељно ушао у природне науке. Форстер је био један од најпознатијих чланова професорског колегијума на Универзитету. Предавао је природне науке и минералогiju. Поред осталих, добро је познавао схватања, идеје и методе рада Бифона, К. Линеа, Т. Бергмана и П. С. Паласа и имао њихова главна дела у својој приватној богатој библиотеци.

Од Форстера, који је имао огромна књишка али и практична знања из природе прикупљена са путовања у Русију (1765), Британију (1766–1772) и са друге експедиције Џ. Кука (1772–1775), могло се научити много упркос његовој малој оригиналности и неким педагошким недостацима (143, стр. 171). Кенђелац је то осетио и максимално искористио. Касније се с великом захвалношћу и поштовањем сећа Форстера као свог „бившег учитеља на Универзитету у Халеу“ (2, стр. 76–77).

По Ковијанићу (128, стр. 169–170), Кенђелац је у Халеу, поред Форстера и Дубелева вероватно слушао и предавања Јохана Аугуста Еберхарда (филозофија, естетика, природна теологија), Фридриха Гелена (физика) и Аугуста Хермана Нимајера (педагогија, теологија). Тако је ту, на самом извору, упознао и усвојио начела немачке рационалистичке филозофије.

О његовим студијама у Немачкој забележено је да су га студенти изабрали за „краља“ свог удружења („*Burschenschafts-Koenig*“). У тој улози једном је толико одушевио пруског краља Фридрика Виљема II Великог да је овај отпасао своју личну сабљу и поклонио му је речима: „Овде имате, Ви, господине Колега, моју сабљу за успомену“ (94, стр. 47).

После две и по године студија филозофије, права и „других наука“ на Универзитету у Халеу, Кенђелац је завршио школовање и одбранио докторски ригурозум, и то вероватно крајем школске 1794. године.

КРАТКА ПРАВНИЧКА КАРИЈЕРА

После завршених студија у Халеу, Кенђелац се вратио кући у Кикинду преко Саксоније, Чешке и Аустрије. Записао је да је у родни град стигао 5. септембра 1794. године (119, стр. 363), и то „као доктор и кандидат у академичкој униформи“ (94, стр. 48). При томе, он вели, „нису га познали како родитељи, тако и браћа и сродници“ (119, стр. 363). Помиње се, такође, како га је народ дочекао с „барјацима и литијама“ (94, стр. 48) јер се сазнало да га је немачки краљ лично наградио (103, стр. 40). Овај податак о свечаном дочеку, из низа разлога, не изгледа ни мало сигуран, исто као ни онај да је „после сукоба с Магистратом изабран 1794–1795 на чело Кикиндске општине“ (162, стр. 13).

Апострофирајући Кенђелчева странствовања Рајковић истиче „да је он од Срба, као и неумрли Доситије, прошао у оно доба највише света“ (94, стр. 48). Био је у Аустрији, Чешкој, Пољској, Русији, Шведској, Данској, Енглеској, Француској и Немачкој, а имао је тек двадесет и осам година.

Још пре него што се Кенђелац вратио кући народ у кикиндској општини није био задовољан како опште интересе заступају представници диштриктског Магистрата (комесар и судија) у Торонталској жупанији и Вармеђи, односно пред мађарском властелом и страним чиновницима. То се нарочито осећало у оспоравању, кршењу и сужавању привилегија које су граничари освојили оружјем у време аустријске Крајине. У крајњој линији реч је била о српским привилегијама које је угарско племство, после успостављања двојне монархије, угрожавало у жупанији и Вармеђи. Због тога су општинари у Кикинди током 1793. године почели да раде на формирању депутације, која ће у Бечу изаћи пред цара Франца

I и замолити га да интервенише како би се те привилегије у мађарском парламенту што брже, ефикасније и тачније пренеле и унеле у краљевске угарске законе. Управо новонастали законски интересум дозвољавао је људима у жупанији и Вармеђи да се понашају кабадахијски. Спровођење ове замисли није, међутим, ишло ни једноставно ни лако.

Према архивским материјалима које је прикупио В. Стајић (126, стр. 69–70), у депутацију за Беч изабрани су Павле Кенђелац, Јефтимије Јовановић и Михаило Перић. Занимљиво је да је Павле Кенђелац постао главни опуномоћеник општинара 3. марта 1794. године, односно још у време док је завршавао своје студије у Халеу. Извесно је да се то догодило посредством његовог оца Христифора, сенатора у Магистрату, који је на тај начин сину унапред обезбедио први, и то значајан посао.

Намера општинара, међутим, прво је била оспорена од стране Магистрата који је захтевао да делегација буде магистратска и да у њу уђу и депутати из те куће. Затим се томе успротивила и администрација из жупаније (2. 12. 1794). Ни на претходним седницама у Магистрату ни на Скупштини диштрикта 9. и 10. јануара 1795. године, на којој се појавио и Кенђелац, како изгледа, није дошло до споразума са људима из Магистрата. У Беч су отпутовали само општински делегати (94, стр. 48) са Кенђелцем на челу, али у нешто измењеном саставу. Занимљиво је да је Кенђелац о намерама делегације у Бечу у току децембра 1794. године био у преписци са митрополитом Стратимировићем (6).

У Бечу на аудијенцији код цара и краља Франца I Кенђелац је образложио проблеме народа у Великокикиндском диштрикту и замолио суверена за очинску заштиту. То је извео веома вешто па је депутатима обећано да ће молба бити озбиљно узета у обзир што је „у нечем и испуњено“ (94, стр. 48). Тако се доста успешно завршио рад делегације али су за њене чланове тек тада почели велики проблеми.

Челни људи Торонталске жупаније веома су се разгневили када су сазнали за резултате Кенђелчеве аудијенције у Бечу. Велики жупан Балог де Оче званично је, преко Магистрата, већ 21. децембра 1795. године, од општине тражио извештај о томе из којих фондова је финансиран пут депутације у Беч. У Магистрату је формирана чак и „комисија која има да испитује дрска предузећа Кенђелчева“ (126, стр. 74).

Посебно љут на успех депутације био је „свемогући“ торонталски поджупан Марфија, који је у Темишвару владика Петру Петровићу саопштио да ће он „тог немачког доктора (Кенђелца), како га где дочепа, избагинати, и нову му диплому од своје стране где треба пришити“. Владика, који је био акредитован код Двора, опомену вицежупана због претњи али је ипак брзо упозорио Кенђелца и чланове његове депутације да се пожури за Марфијом у Беч ради одбране. Неки су то послушали али Кенђелац

није. Он је тада с владиком Петровићем већ водио разговоре о ступању у манастир јер је, наводно, то желео још из младости (89, стр. 160). На томе је особито инсистирао владика имајући у виду да би Кенђелац у монашкој ризи био заштићен од свих опасних претњи из жупаније (94, стр. 48).

У МАНАСТИРУ

Настојањем темишварског епископа Петровића Кенђелац је у Будиму рукоположен за ђакона и архиђакона од стране владике Дионисија Поповића. Потом је био пострижен за монаха у манастиру Св. Ђурђе (односно Св. Георгије). Ускоро га је владика Петровић именовao и за тамошњег архимандрита (1798. године) а да, при томе, није консултовао Митрополита (16, стр. 140). У то време још нису постојала чврста правила о постављању архимандрита па је Петровић сматрао да има дискреционо право да то чини по свом нахођењу. Владика је сматрао, с правом, како је придобивши високо образованог Кенђелца за монашки чин учинио народу и цркви велику корист, али нису сви тако мислили. Нарочито се томе супротставио митрополит Стеван Стратимировић, који је наводио да су приликом Кенђелчевих рукоположења направљене одређене процедуралне грешке, као што су мешање хијерархијских и свештених чиновa и прескакање редоследа у чиновима. Због тога је он постао Кенђелчев велики и доживотни непријатељ.

Кенђелац је у својству архимандрита успео само да 30. 12. 1798. године напише и разашаље једну конзисторијалну окружницу помесним свештеницима у којој се упозоравају да престану са прихватањем сваковрсних имена за децу па да на крштењу одобравају родитељима само имена из календара (1, стр. 24). Наведени су и примери.

Чим је сазнао за Кенђелчево именовање Стратимитровић је захтевао од Темишварског комитета да се он удаљи са архимандритске столице. То је изведено насилно и драматично чак уз помоћ два наоружана пандура, и то на Богојављење 1799. године. У исто време управу манастира поверио је архимандриту Аугустину Петровићу, који је Митрополита одмах известио о наводном недоличном држању и непокорности Павла Кенђелца. Сем тога, манастирски јеромонаси су доставили Дворској канцеларији у Бечу денунцијацију о њему у којој су навели како је он „опасан, скандалозан за цркву и непристојан“ (9, стр. 112). Сва је прилика да је и иза те јеромонашке пријаве такође стајао митрополит Стратимировић. Цео овај непријатан догађај био је повод једне обимне црквено-правне преписке и теоријске расправе између Митрополита и епископа Петровића током 1799. године (Архив САНУК РМ Б, 49–59). Коначно, када је разумео да

са Стратимировићем нема договора Епископ је доставио образложен тужбени извештај о целом овом случају цару Францу I (1. 12. 1799; 16, стр. 140). Позитиван одговор Двора наложио је и омогућио споразум између сукобљених страна, па је Кенђелац почетком 1800. године враћен на архимандритски положај (16, стр. 141).

Цела та „добродошлица“ јако је искомпликовала и отежала Кенђелчев живот на самом почетку и у првим годинама монашког живота. Не треба изгубити из вида чињеницу да је он тада имао само тридесетак година, јако скромно практично знање о манастирским узансима и никакво искуство у било каквим клерикалним смицалицама.

У време владике Петровића Кенђелац је 1800. године био и професор „прве Богословије у Темишварској епархији“ (16, стр. 141; 116). У њеном наставном плану били су предмети: Догматичко богословље, Историја цркве, Канони св. Апостола, Дјејанија св. Апостола, Пасторална Богословија и Тумачење Св. Писма. Кенђелац је био главни професор и, као образовани клерик и доктор теологије, држао је већину предмета (31 и 116). При томе, био је одличан предавач па су га студенти радо слушали и веома ценили (146, стр. 12). Кроз ову богословију прошло је стотинак полазника који су на крају полагаали и јавни испит пред „многим одличним гостима“. О току школовања Кенђелац је 9. маја 1800. године посебним писмом обавестио свог дијецезана (8, стр. 50). Већина полазника те школе задржала је свог професора у најбољим успоменама. Истицали су његову комуникативност, свежину духа и ентузијазам, а нарочито подстицаје на ослобођење личности, самопоуздање и самостално расуђивање. Неки од његових ученика су касније постали истакнути црквени људи (94, ст. 49–51).

После смрти безданског архимандрита Секулића (12. 3. 1800), владика Петровић је хтео да премести Кенђелца за архимандрита у манастир Бездан. Међутим, на основу раније тужбе јеромонаха из манастира Св. Ђурђа, а по наредби Двора, приступило се испитивању њене оправданости па се одустало од премештаја у Бездан. За цео случај, испред Двора, био је задужен арадски владика Павле Авакумовић, који је испитивања водио трајаво и са намерним одуговлачењима све док 23. 12. 1800. године није преминуо епископ Петар Петровић (9, стр. 112).

Пошто је нестао главни Кенђелчев заштитник, Стратимировић му је одмах писмено наредио да пређе у манастир Бездан, и то у својству јеромонаха (9, стр. 113). Уз мала натезања Кенђелац је пристао и то спровео. Незадовољан стањем у које су га довели, у мају 1801. године отишао је у Ср. Карловце да се лично пожали Стратимитровићу и да га замоли „да то не ради с њиме“. Уместо разумевања и помиловања Митрополит му је наредио да скине крст са груди и испратио га речима: „Ако хоћеш да

останеш овде, ја те требам, остани, али крст ти не дозвољавам да носиш. Ако хоћеш иди на место које ти је одређено, посматраћу те“ (9, стр.113). Ова Митрополитова пресуда је веома значајна за разумевање свега што је после следило, и то упркос озбиљном залагању владике Шакабента, који отворено опомињући Стратимировића каже:“не знам узрока зашто је ваша Екселенција тако урадила са Кенђелцом“ (108, стр. 509).

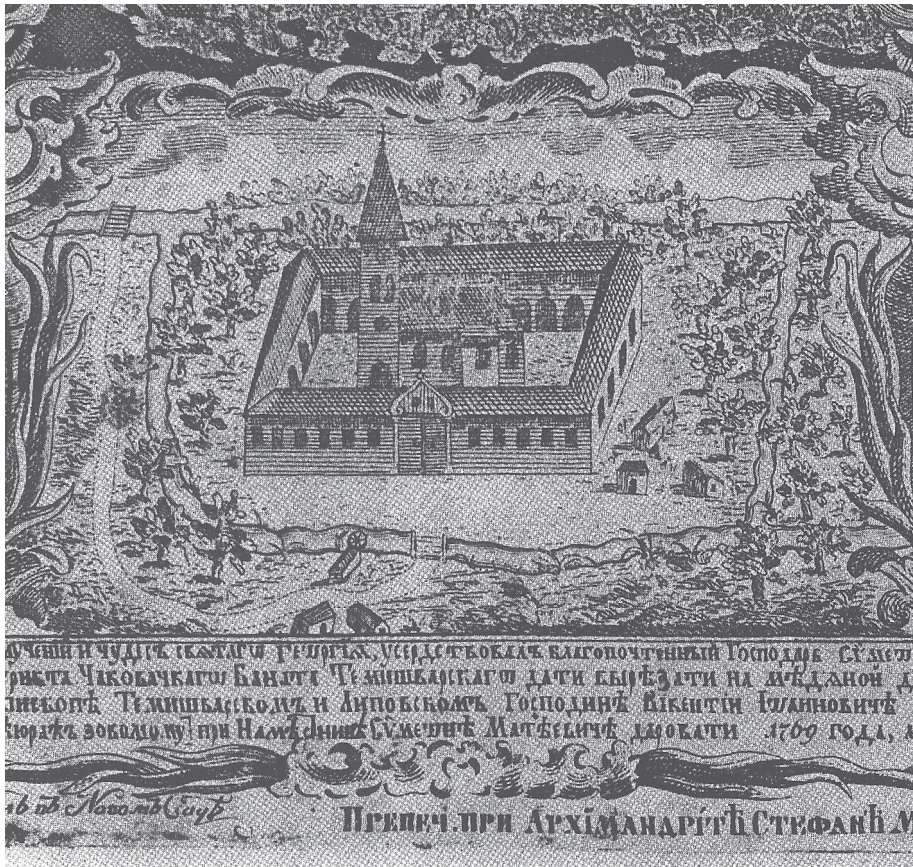
Кенђелац се као јеромонах вратио у Бездан, где је уз многе забране и тешкоће дочекао долазак новог темишварског епископа Стевана Авакумовића (1801). Када се најавио и изашао пред свог новог дијецезана, овај га је дочекао, одлучно заступајући Стратимировића (108, стр. 510), следећим речима: „Ја нећу да те имам код мене, митрополит те неће, цар те неће, Бог те неће, народ и јеромонаси те неће, иди у световност или Велики Варад“ (9, стр. 113). Тако је Кенђелац без суда и осуде избачен на улицу.

Нашавши се у безизлазном положају и без основних егзистенцијалних услова, у очајању, после тешког колебања, Кенђелац је одлучио да оде до великоварадског унијатског епископа Дарабанта, баш као што му је то Авакумовић предложио. Образложио му је своју ситуацију и „замолио га да му омогући да постане ердељски епископ а он ће тамошњи неунијатски народ превести у унију“ (9, стр. 113–114). Препредени Дарабант му је то обећао али је тражио да му то и напише у виду једног реверса. То је Кенђелац, нажалост несмотрено, испунио 29. 8. 1801. године (наводни текст реверса репродукован је чланку И. Руварца; 101, стр. 35). Убрзо, међутим, када се привремено сместио, мирније и боље размислио о свом поступку, он се покајао, одустао од првобитне намере и једним новим писмом Дарабанту повукао изјаву из реверса. На то писмо је добио и Дарабантов потврдан одговор (9, стр. 114). Све ово остало је шест година познато само њему и Дарабанту. Када је касније откривено постало је предмет крупне афере и Кенђелчевих великих несрећа.

О ситуацији у којој се нашао 1801. и 1802. године, Кенђелац (9, стр. 114) пише: „И тако сам од свих омражен и презрен, без прихода и пријатеља, без икаквог испитивања о мојим делима, предан својој судбини, провео две и по године и мојим рукама сам копао башту и од милости и благодјанија сам се хранио и облачио“. Остало је забележено да је то време провео „на мајуру предграђа Темишварског код богатог трговца Боже“ (94, стр. 49).

Помиње се, такође, како је на захтев грађана и свештенства да се обнови Богословски течај у Темишвару, епископ С. Авакумовић 1801, одредио Кенђелца поново за професора али без плате, хране и одеће у потпуно нејасном и нерешеном статусу, тако да је цео овај покушај пропао (16, стр. 142). Нетачни су наводи да је он 1801. и 1802. године водио Богословију (94, стр. 50).

Коначно, после обимних полицијских испитивања 1803. године утврђено је да су га светогеоргијевски јеромонаси нападали потпуно неоправдано и доказана је његова невиност у целом случају. На основу тога, што је било још важније, одлуком цара Франца I захтевано је да се Кенђелац врати (репонује) на положај архимандрита манастира Св. Ђурђе (16, стр. 142). То је спроведено и тако се завршила вишегодишња „борба за архимандритски чин и старешинство у манастиру Св. Ђорђе...1803. године“ (119, стр. 359). Овај коначан неуспех, међутим, још више је разјарио Стратимировића, који се тада зарекао да ће Кенђелцу „за увек да запречи пут до епископске столице“ (112, стр. 21).

Манастир Св. Ђурђе. Детаљ са бакрореза
„Св. Ђорђе“ од З. Орфелина, 1769.

Пошто се 1803. године вратио на чело манастира, Кенђелац му се сав посветио па га је водио као савесан црквени човек и прави домаћин (16, стр. 142). Својом марљивошћу давао је пример па су сви радили предано

у манастиру и на имањима. Службе божије, молитве и проповеди били су саставни део манастирског живота. Слободно време Кенђелац је свакодневно посвећивао писању научних и теолошких текстова и кореспонденцији.

После смрти арадског унијатског епископа Дарабанта 1807. године, приликом комисијског сређивања његове заоставштине, представник српске православне цркве Максим Мануиловић, архимандрит, наишао је на заостали Кенђелчев „реверс“ из 1801. године. Он је тај папир украо из архиве и доставио га Стратимировићу па је настала велика узбуна (112, стр. 21–22; у овом чланку, међутим, није тачно да је Кенђелац био у преписци са владиком Вулканом јер је епископ тада био Дарабант). Митрополиту је недостајао само још један такав згодан повод. Одмах га је позвао у Ср. Карловце и захтевао да о целом случају напише изјаву.

У извештајном писму Кенђелац (9) је описао детаљно целу ситуацију у којој је био тих година, како је доспео до Дарабанта, шта је написао у „реверсу“ и како га се накнадно одрекао. На крају покајнички додаје: „признајем и јавно кажем, да сам се огрешио према мојој православној источној неунијатској цркви и да сам ју мојим безумним поступком повредио, кајем се скрушеним срцем и молим како Бога творца мог, и мајку моју цркву, тако и Ваше Превасходство и друге епископе неунијатске цркве за опроштај и помиловање, и не треба правити ништа даље од мог поменутог беспућа, него га предати вечном заборава“ (9, стр. 114).

Исте те 1807. године на Синоду СПЦ уопште није разматрана евентуална могућност Кенђелчевог унапређења на положај епископа већ му је, напротив, изречена епитимија на неодређено време (16, стр. 142). После се Стратимировић, у преписци са епископима арадским и темишварским, браћом Павлом и Стефаном Авакумовићем, договарао како да се та строга црквена казна спроведе. У тим писмима, пуним лажи, полуистина и притворности, нарочито је карактеристично како он пише да је већ унапред о Кенђелцу поверљиво обавестио све важне и високе личности у држави, затим тражи да се он шпијунира и, манипулишући браћом, учи их и наговара обојцу да Кенђелца изведу на конзисторијум па да га казне „ако се не покаје“ (34, 35, 36 и 37). Потом да известе њега да му он онда уручи „коначно решење да као неверан цркви може да се отуђи“ (37, стр. 121). Из свега тога избија жарка жеља Митрополитова да се екскомуникацијом ослободи паметнијег и бољег него што је он сам. Занимљиво је, међутим, да С. Авакумовић, пошто је имао довољно времена да упозна све задње Митрополитове намере, овог пута није олако прихватао, као на почетку (108, стр. 510), ове комплоте (35, стр. 118).

На изричит, писмени захтев Кенђелчев (10, стр. 115) Стратимировић је коначно одлучио да казна траје седам година, што значи до 1814. године. Кенђелац је казну примио мирно и покорно, решен да је издржи

у целини као окајавање и праведну последицу за оно што је учинио. О издржавању епитимије он пише: то „ми је за дугих седам година одузело право да у цркви обављам било какву свештеничку функцију. Ја нисам смео извести ни једну свету еухаристију, ни одржати ни једну проповед, нисам смео да будем присутан ни једном конзисторијуму, нити иначе да се нађем изван манастира. Једном речју ја сам у мом манастиру третиран као затвореник, чуван од мојих властитих подређених монаха“ (16, стр. 142). Кенђелац није знао оно што ће много касније у црквеним круговима бити отворено написано. Наиме, „Митрополит је одустао од тежег прогона: али га је зато казнио седмогодишњом епитимијом и за увек му препречио пут до епископске столице“ (112, стр. 20–21). Тако пишу људи који мешају епископе Дарабанта и Вулкана и не слуте да је Митрополит о Кенђелчевом владичанству одлучио много, много раније.

То је време за које Кенђелац констатује да је у ствари „мртав“ од како се замонашио, а о томе шта ради пише: „оно што сваки роб црева ради. Орем, сејем, влачим, сабирам, млатим, вејем, копам, садим, градим, мажем, сечем, тешем, ловим, мељем, кувам, једем, пијем, спавам и из дана у дан премирем, да не умрем без доброг дела“ (2, писмо издавачу, стр. 11). То је време, исто тако, у коме Кенђелац принудно, ослобођен многих обавеза, има доста времена и за свој интелектуални рад. Наставио је да размишља шта са својим знањем треба да уради корисно за свој народ а да „живот не прође ми празно и да не будем трули члан свог народа „ (2, предговор, стр. 3).

По властитим речима Кенђелац је 1807. године запазио да нема „савршеног земљописа на материњем језику нашем“ па је одлучио да га сам напише. Почео је већ и да ради на рукопису али га је од даљег посла одваило тадашње нејасно стање у Европи. Због Наполеонових ратова границе држава су се често и значајно мењале па је приказ европских држава био потпуно несигуран. Зато је после извесног времена одустао од првобитне замисли и прионуо да пише један савремени природопис (2, предговор, стр. 1–2). На коначној верзији рукописа за ту књигу радио је око три године.

Према Кенђелчевим категоричним речима, на почетку „Јестествословија“ (2, писмо издавачу, стр. 12 и предговор, стр. 15–16), рукопис се састојао од четири дела. Други део је обухватао царство животиња, трећи царство биљака а четврти царство камења. Из штампе је, међутим, 1811. године у Будиму изашао само први део, и то захваљујући чињеници што је то платио темишварски трговац Георгије Стефановић „велики библиофил и љубитељ књижевности“. Остали делови рукописа нису објављени због оштрих напада митрополита Стратимировића на садржај прве књиге (89, стр. 160; 99, стр. 24).

Прочитавши књигу Стратимировић је, избезумљен од беса, прво наредио да се у њој премажу црнимом читаве странице и редови „који су

му се чинили одвећ слободни, и то већином оне доказе, који до онда у природопису не беху решени ни познати“ (89, стр. 162). Од темишварског владике С. Авакумовића тражио је да позове Кенђелца на саслушање и да га „притегне“ због дрског и бестидног поступка. Митрополит је образлагао како се Кенђелац, у иначе озбиљној књизи, дрзнуо као монах да објави саблажњиве садржаје, који у ствари представљају „ругање звању црквених људи“. Затим је констатовао да је он тиме повредио „пристојност и светост монаштва“. На крају писма Стратимировић се интересује у колико је примерака књига штампана и да ли се из непродатих примерака могу истргнути „саблазни и непристојни листови“ (39, стр. 112–113). Њега су нарочито узнемирили делови књиге који се односе на човеково зачеће и ембриологију (134, стр. 151–152). У ствари, када се све узме у обзир, постаје јасно како је тада ова књига, какву он сам није био у стању да напише, завидљивом Митрополиту послужила само као повод за нове и све жешће нападе на тада беспомоћног Кенђелца.

Епископ С. Авакумовић је позвао Кенђелца, обавио саслушање и тражио од њега писмену изјаву. У својој интервенцији дијецезан је, међутим, отишао и даље па је „преко темишварског бироа запретио трговцу Георгију Стефановићу... да се не усуди да продаје књигу до даљег наређења“ (40, стр. 113). После је Епископ молио за упутство Стратимировића шта да ради са том забраном јер трговац тражи одштету за уложени новац (41, стр. 114–115).

Без дубље анализе детаља целог поступка може се констатовати да се „окривљени“ у својој изјави одбранио веома успешно (11, стр. 114). Из његовог одговора на Митрополитове нападе испало је како је Стратимировић у ствари незналица и да се бави питањима која уопште не познаје. Срећом по њега све се одиграло само у писмима па јавност није сазнала ништа о томе иначе би цео Стратимировићев интелектуални углед још тада потпао под велико питање.

Нажалост, није се све завршило на томе. У свом бесу Стратимировић је после, преко својих људи, проширио „вест“ како је „Јестествословије“ толико озбиљна књига да Кенђелац није ни могао да напише тако нешто већ је „украо из Русије“ тако да она, у ствари, представља плагијат (89, стр. 161). Оштар али тачан одговор на ову бесмислицу Митрополит ће тек добити после извесног времена (3, предговор; 69, стр. 191–193).

У току 1813. године, разменом писама, владика С. Авакумовић и Митрополит су се договорили да треба Кенђелцу опростити даље издржавање епитемије. То му је званично и писмено саопштено. Тим поводом Кенђелац је Стратимировићу упутио кратко писмо у коме изражава своју велику радост што је овим разрешен „својих тешких заблуда“ и захвалност на великом помиловању. Укратко он каже „поново сам оживео“ (12, стр. 115).

фамозног проунијатског „реверса“ па ће у некој следећој прилици доћи озбиљно у обзир и његов избор. Није, међутим, више био почетнички наиван. Тачно је знао да му и даље главна опасност прети од Митрополита. Зато је сео и 20. 5. 1816. године самоиницијативно написао Стратимировићу опширно писмо покајања за све учињене „грехове“ (13, стр. 22–24). У том писму, поводом следећег Синода (25. 5), моли Архиепископа и Архипастирски хор: да насупрот његовом греху, укажу му високу милост своју и коначни опрост и да га изаберу на престо Арадске епархије. Узгред он наводи примере апостола, светаца, црквених отаца и свештених лица који су згрешили, покајали се и после тога уживали висока достојанства у цркви. Он моли, јер је прошло од згрешења већ готово двадесет година, јер је прошао кроз многа тешка искушења која је он као „црквени војник и чврсти Адамаонт“ поднео мирно и без роптања ради Христа, и то да би „изгладио своје грехове“ и добио наклоност и милост својих старешина.

Има аутора који су склони да ово писмо сматрају као доказ потпуног слома Кењелчева духа и покушај покајања и одустајања од онога што је урадио и написао, нешто попут Галилеа и Бифона (112, стр. 21; 153, стр. 112), али то оповргавају догађаји који су следели.

Уместо да ово писмо узме озбиљно у разматрање и из њега изведе закључке шта је то што је најбоље да се уради, Стратимировићу је оно послужило за нова изругивања са ставовима, делом и уопште личношћу Павла Кењелца. То писмо је преписивано у безброј примерака и као плакат дељено свима и свакоме да би се њиме доказала једна потпуна беда интегритета и морални пад ауторов. Зато ово писмо ништа није помогло Кењелцу у његовим намерама. Један од каснијих аутора (112, стр. 21) са задовољством пише: „наравно да му митрополит није испунио жељу“. Упадљиво је, такође, да је ово писмо намерно преписивано са фалсификованом годином 1918. како би се погрешно приказало да се Кењелац каје и после одржаног Синода (112, стр. 24).

На Синоду СПЦ 1816. године Кењелац опет није изабран на управњено место епископа у Араду. Од тог момента, међутим, он радикално мења своје понашање. Престаје са молбама претпостављенима у цркви, прима ударце од њих али их немилице узвраћа и дели. Само је још једном, после смрти С. Авакумовића, усмено и писмено (5. 8. 1822. године), покушао да умилостиви митрополита С. Стратимировића не би ли му помогао у избору за темишварског епископа (16, стр. 144). То је било све. После 1816. године он се својим молбама и жалбама обраћа искључиво државним органима – цару Францу I и Угарској дворској канцеларији. У том смислу он директно каже: „Ако Његово најсв. Величанство најмилостивије не уради једном својом наредбом да будем именован за епископа – ја ћу увек остати где сам и сада, несрећан прогоњени опат“ (14, стр. 135).

Цару Францу I, на аудијенцији 1. 10. 1817. године у Ораовици, поводом будућег избора за епископа Арада, Кенђелац је поднео молбу у којој га обавештава о својим квалификацијама и скоро двадесетогодишњим перманентним проблемима које има са својим претпостављеним Митрополитом (15, стр. 135; 16, стр. 141). Између осталог, предложио је да „заједно са оним кога је Синод одабрао за епископа арадског, буде и он подвргнут строгом испиту знања богословских и филозофских наука, те да се Арадски епископат додели ономе ко се на испиту покаже бољим“ (45, стр. 124). С позивом на ту молбу суверен је тражио од Угарске дворске канцеларије детаљно проверавање свега што је у њој наведено (45, стр. 123). На основу увида у документацију, писмених изјава митрополита Стратимировића и унијатског епископа Вулкана из Великог Варада, та канцеларија је Францу I доставила негативно мишљење о Кенђелцу и његовој молби (45, стр. 124). Такво мишљење заснивало се претежно на „доказима“ из Стратимировићевог писма. На тај начин се прво архимандритово обраћање Цару завршило потпуним неуспехом.

После је Кенђелац Францу I написао још два писма (1822. и 1823. године), од којих је нарочито обимно и богато подацима последње (15 и 16). Уз то друго писмо приложено је још 26 докумената из којих јасно проилази Стратимировићева велика лична мржња, као и перфидне смицалице које је систематски припремао и спроводио при сваком разговору о могућности избора Кенђелца у епископски чин. Сваки пут када је на реду било то питање, Митрополит и његови људи наводе како Кенђелац има непримерено понашање за монаха, неморалан однос према женама, затим да занемарује манастирске послове и економију и да не зна влашки језик (16, стр. 138–139; 68, стр. 148). Све то се непрекидно и увек изнова понавља иако је после темељног истраживања од стране власти 1820. године званично констатовано да сви ти наводи нису тачни (16, стр. 139; 68, стр. 148). Осим поменутог нападан је да је „из пожуде“ био религијски неверан цркви и да је у теолошком и филозофском сукобу са својим епископом (68, стр. 146). Веома је симптоматично да је фамозни „реверс“, као главни доказ Кенђелчеве кривице, у међувремену нестало (68, стр. 147). После тога је његов садржај свако могао слободно да интерпретира.

У писмима из 1822. и 1823. године, која представљају богате, одличне и документоване изворе података о њему, Кенђелац моли цара Франца I за заштиту, милост и за унапређење јер „тешко може да очекује од Синода своје цркве, док је жив његов архиепископ, предлог да буде унапређен“ (16, стр. 145). Нарочито убедљив је био у писму из 1823. године. На властити захтев, из Угарске дворске канцеларије (68, стр. 148), Франц I је обавештен како митрополит Стратимировић замера Кенђелцу, поред поменутих ствари, још и то да је непромишљен, затим да о духовним стварима

пише у делу „Физика“ користећи скарадне изразе који не приличе свештеном лицу и да је из пожуде према епископском положају био неверан цркви. Ова канцеларија, међутим, сматра да су те примедбе неосноване и ставља Цару на вољу да се молиоцу повери нека макар и мања епископија (68, стр. 149). Подржан позитивним мишљењем из Угарске дворске канцеларије, Франц I је, са своје стране поставио 1824. године Кенђелца за владика у Темишвару (73, стр. 475). У првом моменту изгледало је као да је његова упорна борба коначно успела. Стратимировић је, међутим, имао припремљену интервенцију и за такав случај. Он је не трепнувши слагао Цара да је Кенђелац „русоман“, односно руски шпијун (94, стр. 51). Тако је и тај избор за Кенђелца пропао; овај избор – али и сви други до краја његовог живота. Архимандрит Павле Кенђелац је преминуо и није изабран за владика мада је четири пута претендовао на то место. Тако се испунила тврдња једног трговца да „Кенђелац неће никада постати владика“ (56, стр. 763). Митрополит Стратимировић је остао срећан и задовољан својом дефинитивном победом у тридесетогодишњем неравноправном хрвању са Архимандритом. Врло брзо је историја почела немилосрдно да износи чињенице и даје суд о протеклим догађајима. Како време пролази све је снажнији лик Павла Кенђелца, његово изузетно дело које је, без обзира на све недостатке, надмашило векове и генерације и сврстало га у плејаду најзначајних Срба, далеко испред места које је историја доделила митрополиту Стратимировићу.

Паралелно са поменутиим основним догађајима из Архимандритовог живота одвијали су се и многи други. Бечком двору достављена је нова велика анонимна денунцијација 1820. године о лошем, непримереном и неморалном понашању Павла Кенђелца. Затим је обављено широко и детаљно испитивање свих тих навода и направљен извештај о његовој потпуној невиности (16, стр. 143). Кенђелац је завршио и штампао први део „Всемирнога сбитијасловија“ (3). Темишварски грађани и свештеници су 1822. године јавно и писмено тражили да се Кенђелац изабере за њиховог епископа и руководиоца Богословије (68, стр. 147). Стигло је и писмо од председника Петроградске академије наука А. С. Шишкова (69) у коме се афирмишу књиге архимандрита Павла Кенђелца, изјављује како су оне само његово, и то потпуно оригинално дело, захваљује се на њима и обећава да ће Академија штампати и његова будућа дела (69, стр. 191–193). Кенђелац је завршио своју „Церковнују историју“ (1824) па су се он и његови пријатељи довијали како да се књига штампа у Бечу без Стратимировићевог благослова (18, 19, 71, 72, 74, 75). Пред крај двадесетих година Д. Тирол пише да је Кенђелац доктор богословије, председник темишварске „вармеђе“ (односно суда) и дописни члан „Петроградског добровољног друштва љубитеља Руске учености“ (81, стр. 48). У додатку овај уредник

коначно објављује писмо А. Шишкова и занимљиво мишљење о Архимандриту и његовој књизи, које је дао католички свештеник и слависта Ф. Шћрех (82, стр. 191–196). Године 1830. и 1831. Павле Кенђелац је био у преговорима са опуномоћеницима Милоша Обреновића, који су после хатишерифа тражили погодне личности за висока звања у цркви и разматрали питање епископији у Србији (113, стр. 499). Тада је чак боравио и у Београду, где је одржао занимљиву проповед о послушности према властима (4). Говорио је (124, стр. 19 и 22) над упокојеним епископима С. Авакумовићем (1822) и Ј. Путником (1830).

Двадесетих година XIX века Кенђелац је успоставио врло разгранату личну преписку. Током времена дописивао се, међу осталима, са В. Караџићем, Л. Мушицким, Д. Тиролом, Т. Деметром, Д. Тирком, А. С. Шишковим, П. Соларићем, А. Стојковићем, Ј. Орланом и другима. У тим писмима се налазе директно или узгредно записани и многи важни догађаји, детаљи и коментари из његовог живота.

Тридесетих година Кенђелац се више није либио нити да доставља бечком двору лоша мишљења о кандидатима које су Синод и митрополит Стратимировић предлагали за нове епископе (123, стр. 68). У то време, на захтев панчевачке црквене општине, познати сликар Константин Данијел израдио је чувени портрет „Павле Кенђелац“ (132).

Као архимандрит Кенђелац је организовао рад у манастиру тако да су сви били запослени. Калуђерима није допуштао да ленствују, а он сам се није стидео никаквог посла. „У чакширама и прслуку од манџестра, без мантије, онако у кошуљи свиленци, и тешким дебелим чизмама, лађао би се обично лети и сам посла или би надгледао посленике на њиви и у врту“. Тај велики рад у манастиру се брзо осетио: умножен је приход од летине па су и црква и ћелије обновљени и „држани у најбољем реду“, промењени су кровови на зградама, калуђери су били добро одевени, поправљане су старе и подигнуте нове воденице (1808. и 1828. године), насељен је уговорним становништвом Прњавор (1830) итд. Укратко, манастир се обнављао, ширио и напредовао у сваком погледу а у њему је владао ред, рад и скромно благостање (94, стр. 55).

За време Кенђелчевог вођења Св. Ђурђа у манастиру је радио на иконостасу Јован Исаиловић Старији. Архимандрит је, међутим, наручио израду портрета епископа Стефана Авакумовића и Јосифа Путника од Арсе Теодоровића и Саве Петровића Темишварца и тиме показао да је „добро обавештен и још бољег укуса“ (160, стр. 112). Доста је вероватно да је он имао добрих разлога за такву одлуку.

О начину како је архимандрит Кенђелац водио свој манастир остало је забележено да ником није дозвољавао да му се меша у манастирску економију и у том погледу занимљива је једна анегдота. „Године 1833. затекло

се нешто намастирског дуга начињена под владиком Путником. Изаслата те године у намастир комисија саветује Кенђелцу да без оклевања прода жита и исплати дуг. Кенђелац под 3. јуном 1833. пише владици Максиму Манујловићу..., да је тај савет касно стигао, будући је он жито већ продао а извађени отуд новац употребио на оправку намастира“. Додатно је још прокоментарисао шта мисли о људима који се не разумеју у економију (94, стр. 55–56).

КРАЈ И ЕПИЛОГ

Првих година треће деценије XIX века Кенђелац се много бавио оправкама и реновирањима старих и изградњом нових манастирских објеката. Тада је био доста у покрету и путовао. Тако се догодило да је 7–19. марта 1834. године изненадно преминуо од излива крви у мозак у Темишвару. По властитој жељи, међутим, сахрањен је у свом манастиру (89, стр. 163; 94, стр. 56).

Архимандрит Кенђелац је по калуђерском обреду испраћен скромно и тихо положен у заједничку монашку гробницу поред манастира Св. Ђурђе. Сем опела нико о њему није рекао баш ништа. „Закопан је у раку без и једног гласка туге од стране рода свог“ (94, стр. 56). Није му постављена на гробу никаква ознака, као да су га се сви стидели. Ни данас је нема. Као да је реч о једној потпуно анонимној и безначајној личности. Уместо свега тога јеромонаси из манастира су слали Стратимировићу одвратна писма о Кенђелцу такмичећи се у лагању и додворавању Митрополиту (АСАНУК, Фонд МПА, 1834, бр. 138 и 143/III).

То што калуђери нису обележили место где је упокојен Павле Кенђелац, њихов дугогодишњи архимандрит, могло би се тумачити и као израз монашке скромности. Међутим, чињеница да поводом његове смрти, о њему нема ни једне, ни лепе ни ружне речи у тадашњим ретким српским публикацијама („Летопису“, календарима, алманасима и књигама) и податак да „Кенђелцу ни род ни пријатељи не подигоше споменика од камена или туча“ (94, стр. 57), сведочи о тужној завери ћутања, коју је митрополит Стратимировић наметнуо свима. Остало је само оно што је храбро забележио и пренео Тирол (82).

Овде човек не може да се не запита да ли је заиста могуће да су људи тог времена толико стрепели од последица осионих и полицијских метода (9, стр. 112), интрига, лажи, мржње и освете митрополита Стратимировића? Или је, можда, нешто друго у питању?

Расправљање о Кенђелчевој заоставштини није послужило да се среде и обезбеде све његове хартије и рукописи. Људи задужени за тај обиман

и важан посао потпуно неуобичајено изузимали су, развлачили, крали и директно уништавали рукописе најављених његових књига, као и личне документе (89, стр. 163–164). Остављано је тек понешто што није имало никаквог значаја. Нарочито су темељно уништена покојникова сведочанства о завршеним школама. Све то није било нимало случајно. Радило се по вишој наредби са предумишљајем, полако и систематично, да би се за будућност потпуно избрисао сваки траг о његовом школовању и звањима која је стекао. Срећом, Кенђелац је уз молбу Францу I (од 1. 10. 1817. године) приложио преписе сва три најважнија сведочанства из којих се види да је средњу школу завршио у Угарској, богословију у Петрограду, а филозофске студије и права у Халеу. (16, стр. 141). Чак, ако се, којим случајем, та три сведочанства и нису сачувала до данас уз поменути предмет у Дворском архиву у Бечу, то више није толико значајно. Битно је да су о њима остали поуздани посредни трагови.

О свему овоме је Е. Чакра, први биограф Павла Кенђелца (89, стр. 163), тридесетак година после Архимандритове смрти, прилично тмурно записао следеће: „И тако сврши човек, који бејаше научнички оријентисан у славистици, природословију, повесници и богословију, а његове научне напоре забацише, утомише, покрадоше тако да му ни спомена није у српским цветницима, књижевним повесницама и другим пантеонима српским“.

Оно што нису обавили Кенђелчеви сународници, урадили су странци, који су добро знали и непристрасно ценили његов рад. По старијим изворима, Мађари су написали да је Кенђелац био „велики научник“ („*rappant tudomany*“; 94, стр. 56) и унели његову биографију међу своје истакнуте писце и научнике (165, стр. 24–25). Немци га ставише уз Доситеја, за кога кажу да је био „један од изванредних људи свих времена и народа“ („*einer der ausserordentlichsten Maenner aller Zeiten und Voelker*“), а Н. А. Полевој у „Московском телеграфу“: истиче „да дела Павла Кенгелца заслужују пажњу свих просвећених Словена“ (89, стр. 163; 94, стр. 56). Његову смрт забележио је његов другар са студија Сперански у Петрограду у „Библиографским листовима“. Аустријанци се нису двоумили да његово име и после више од столећа, унесу у „Биографски речник“ као једног из плејаде својих значајних личности за период између 1815. и 1950. године (141, стр. 294).

Први афирмативан чланак о Кенђелцу међу Србима се појавио две године после Стратимировићеве смрти. Анонимни аутор (86, стр. 287) донео је податке о два његовим књигама и пренео позитивно мишљење председника Петроградске академије наука А. Шишкова из текстова А. Тирола (82, стр. 191–192). Затим је осамнаест година касније то маестрално урадио Ј. Ст. Поповић (87 и 88) у једном изванредном чланку у коме без икаквог зазирања пише како је „Кенђелац био човек зрео и снажног духа,

који је испекао, што је изрекао“. Треба, међутим, поменути да је Стерија још из младости ценио Архимандрита. Као гимназијалац у Темишвару посветио му је свој „ономастикон“ на латинском језику (135).

После Стеријиних написа учестали су прикази Кенђелчевих дела, али и његовог живота. Објављено је до сада двадесетак дужих или краћих његових биографија. Ставови према Кенђелцу су, међутим, скоро до данас остали подељени. И даље има клерикалних текстова на линији Стратимировићеве мржње, опадања и задовољства што Кенђелац није постао епископ. Они и даље настоје да се задржи негативна оцена његовог живота, морала и рада из XIX века. Седамдесет година после смрти архимандрита Павла Кенђелца, безочно се лаже како је „у темишварској епархији царствовала око 1898. денунцијација“ у којој је он имао удела – иако је он тада тек замонашен а тим „послом“ су се бавили други (108, стр. 508). Последњи изданак таквог гледишта је, на жалост и за чудо, В. Стајић (126, стр. 68–74), који у Кенђелцу види само „смутљивца“ и „коловођу“ кикиндских незадовољника са „не много славном каријериом“. За разлику од таквих, срећом, доста ретких текстова, преовлађују биографје и прикази у којима се Кенђелчев живот и рад излажу позитивно. Већином се уопште више не обраћа пажња на његове проблеме у клерикалној сфери. То се скоро потпуно игнорише. Приказују се рад и књиге и истиче њихов значај у времену када су настале и велика научничка снага Павла Кенђелца. До тога је нарочито дошло после Првог светског рата, када је Кенђелчево име скромно али дефинитивно ушло у све домаће енциклопедије и историје природних наука међу Србима (115, 136, 141, 152, 162).

Тако је време радило за Павла Кенђелца али ипак, током два светска рата, када су у манастиру Св. Ђурђе дуго боравиле војске, уништено је и развучено и оно мало што је преостало, после свега, за њим. У манастиру сада, по љубазном извештају који су писци овог текста добили од г. Стевана Бугарског из Темишвара, нема више ничег: ни Кенђелчеве аутобиографије, ни кореспонденције, ни других докумената, ни фосилних остатака, ни историјских предмета а ни чувене сабље – поклоне краља Фридрика Виљема II Великог.

О ЛИЧНОСТИ ПАВЛА КЕНЂЕЛЦА И ЈЕЗИКУ КОЈИМ ЈЕ ПИСАО

Савременици Павла Кенђелца нису оставили о њему записано готово ништа. Нешто мало се налази код Тирола (81 и 82). То су донекле исправили писци из млађих генерација (Чакра и Рајковић), и то углавном према сећањима оних који су о њему нешто знали из прича старијих. Зато

у таквој слици о Кенђелцу неизбежно има несигурних, па и погрешних, података и оцена али и нешто идеализовања и претеривања. Нарочито много нетачности има у најдобронамернијем романтичарском приказу Кенђелчевог живота и рада из пера његовог првог биографа Е. Чакре (89), који се у свему ослањао на оно што је чуо од разних људи. Преносио је то без икаквог проверавања као потпуно поуздане истине. То је била велика грешка али скоро неизбежна. Писање биографија на основу сећања носи у себи многе опасности чак и онда када она не потичу из друге и треће руке.

О Кенђелчевом изгледу се кратко каже само како „је био средње висине, стаса темељног, љупког лица, гласа громовитог“ и додаје да је био „у јелу и пићу умерен“ и како „за раскош није знао“ (94, стр. 55–56). Срећом, његова физиономија је сачувана на изванредном реалистичком портрету који се налази у Црквеној општини у Панчеву. На захтев те општине портрет је, између 1829. и 1831. године, урадио чувени сликар тог времена Константин Данијел као своје најбоље дело, које у исто време представља и ремек дело српског сликарства XIX века (132, стр. 661 и слика иза стр. 664; 150, стр. 432). Захваљујући удубљивању у психологију и разумевању личности, као и великом сликаревом мајсторству, са тог портрета својим смеђим очима озбиљно, смирено и хладно гледа, помало испитивачки, једно широко, веома мудро и продуховљено свештено лице пуно горчине.

Јован Стерија Поповић се први озбиљно бавио анализом текстова Павла Кенђелца и на основу тога донео занимљиве закључке о његовој личности. Он пише: „Када Бифон вели, да је стил човек, то јест да се карактер и темперамент списатеља у његовим списанијама као у огледалу види... разумева човека, који тек своје мисли и своја чувства на артију ставља и који је оно што је читао или чуо, тако рећи у себе упио и штоно веле у крв и мозак претворио. Такав је био Кенгелац; на сваком листу на свакој страни види се један жиг, један печат: дух јак, сила у мислима велика; трезвен, разборит, мало суров и не баш преучен...али опет здравог разума; притом славољубив, охол, само себе ценећи, друге презирући, то је Кенгелац као списатељ; у свакој врсти види се темперамент холеричниј“. Поповић налази код Кенђелца и граматичких недоследности и несигурног знања али он ипак резолутно каже: „при свем том остаје, да је Кенгелац био човек снажног духа, и зрео, који је испекао, што је рекао“ и закључује „ми мало имамо књига које би се с његовим могле споредити“ (87, стр. 217–218).

Истиче се да се Кенђелац једноставно облачио и хранио и да је имао многе врлине. „Веран, чист и истинит као пријатељ, пријатан као домаћин, погодан као научник...Био је и дружеван“ али „се његова дружевност јако противила заједљивој речи, која би друге могла љуто заболети“. У разговорима с другима веома радо је причао о искуствима са својих

путовања и о сусретима са занимљивим особама. Пријатељима би понешто саопштавао из свог свакодневног живота и из многих писама која је добијао. Радио је вредно и неуморно и није се либио никаквог посла (94, 54–55). Има, поред свега тога, нешто што се може и данас констатовати о архимандриту Кенђелцу. Попут других мање или више ингениозних људи, који своје дело предају људима на слободно коришћење, извесно је да је он био филантроп.

СТИЦАЈЕМ ОКОЛНОСТИ сачуван је у аутентичном облику један део његовог разговора са епископом Путником у коме је реч о кадровским одлукама Синода СПЦ из 1824. године. Том приликом Кенђелац каже: „мој господине имам и ја своје пријатеље који ми дашто, што се у тајности ради, јављају...Ви се нисте још ни окренули оданде (мисли на Ср. Карловце, оп. А. Г. и М. Ј.), а ја сам све знао и имао. Против Мушицког и Бранковића немам ништа: поштени, ваљани људи; али да мене она незналица Мија, она везана врећа Нестор, и она протува Буковинска Мојсеј предворе и да се ја тима у мојој старости, поред толике моје учености и искуства клањам, то је грехота и срамота. То ме једино теши што ће осим Вашег премештаја остати све како је и било, јер знаду горе да је Кенђелац жив, виде неправду, виде јавну злобу па зато се и не допуњавају епископи“ (98, стр. 136). Овај одломак разговора је веома занимљив јер осликава начин говора, размишљања, однос према људима и много тога другог из карактера Кенђелчева.

По Рајковићу (94, стр. 54–55), Кенђелац је био раноранилац. „Никад га није зора затекла у постељи.“ То је било време резервисано за његов интелектуални рад. Сам, у тишини, неометан од било чега он је „Највећи део својих дела списао у јутарњим часовима... када су шуштала крила његовог духа.“

Архимандрит Кенђелац је био полиглота. Поред тога што је учио језике у школама, он сам је, потичући из вишенационалне средине, неучио више језика па је говорио: немачки, енглески, француски, мађарски, руски и румунски. Сем тога, служио се латинским, грчким и јеврејским језиком. Занимљиво је да је руским језиком веома добро владао, али се с Русима дописивао искључиво на црквенословенском. „Немачки је писао класичним стилем, тако да је сам о себи с неким усхићењем говорио: што ја словенски и немачки напишем томе се морају и сами врази дивити“ (94, стр. 54).

Кенђелац је писао своје књиге рускословенским језиком, који је у ствари био руски књижевни језик тог доба и званични језик Српске православне цркве. Словио је за „најбољег познаваоца тог језика“ међу свим тадашњим српским писцима (96, стр. 196). Као полиглота, међутим, познавао је и принципе лингвистике. Све то се види из чувених редова које је написао у предговору свог „Јестествословија“.

“Ако тако будемо писали књиге, као неки садашњи књижевници нити славенски, нити српски, него тако да кажем: славено-србо-немачко-мађарско-турско-цигански, и сам Бог зна, какве реченице су у своје књиге сложили, и написали, тада ћемо заувек остати, где јесмо, такорећи на последњем степену...лепоте, и никада нећемо изравнати свој језик другим особито лепим (језицима) просвећених народа. Тешко се они варају, када мисле да Славен не може на свом језику написати и рећи, као што су Грк, Латин, Француз, Британац и Немац на својим језицима написали и рекли. Нису учили материњу, него страну граматику, и нису читали своје, него стране књиге: и због тога су остали сиромашни у свом језику...Осим латинског језика, који не подноси неправилан говор, сви остали народи говоре погрешно, међутим књижевници, не базирују се, како прости људи говоре, него како изискују правила језика, тако пишу. Ако би неко, на пример, немачки писао, како се обично говори, тада би и проста немачка баба могла писати књиге...Сви народи па и језикословци своје књиге су написали по граматичким правилима, код нас се пишу по правилима баба Смиљане“ (2, предговор, стр. 16).

Тако је Кенђелац отворио теоријску расправу о српском књижевном језику јер је први запазио и јавно критиковао појаву што су писци међу Србима „писали свако по својој вољи“ (51, стр. V). При томе, исмејавао је вештачку и произвољну славеносрпску језичку мешавину и новокованице. Цитирани текст архимандрита Павла Кенђелца после су разни аутори тумачили на разне начине. Видаковић (49, 622), Стерија (88, стр. 120), Кулаковски (96, стр. 195) и други сматрали су да Кенђелац критикује писање српским језиком. Вук Караџић је (50, стр. 638) доказивао управо супротно, како он није устао против српског већ против вештачког славеносрпског језика и писања без граматичких правила. У новије време Ивић и Кашић (148, стр. 320) закључују да је Кенђелац „презриво исмејао“ све оне „који пишу славеносрпски“ али и „присталице народног језика“ с „елитистичке позиције надмоћне учености“. Када се, међутим, објективно узме оно што је Кенђелац заиста написао онда излази, да се он бунио против било каквог неуредног писања. Зато он говори о „немачкој баби“ и „баба Смиљани“. Заправо, хоће да истакне како мора да се пише тачно, и то књижевним језиком, који има да се научи и да се добро зна. У томе је био потпуно у праву.

„Баба Смиљана“ је остала алегорија на коју су се српски писци позивали на разне начине скоро кроз цео XIX век а Кенђелац је био познатији по тој „баби“ него по стварном садржају својих дела.

Истицано је да је Кенђелац писао црквенословенским језиком због тога што је био монах (95, стр. 29; 148, стр. 312). То је, међутим, прилично поједностављено тумачење. Он је то одабрао из више разлога. Прво,

јер је тада у нашој средини то био једини језик са уређеним граматичким правилима и „приближавао се идеалу стандардног језика“ (148, стр. 311). Друго, јер је, уз друге ауторе, и он сматрао да је то прави првобитни (пра) словенски језик. Самим тим то је и изворни, „изневерени стари српски језик“ коме се треба вратити ради комуникације с осталим Словенима. Претпостављао је чак како ће „све књижевности славенских племена морати некада да узму црквени за књижевни језик“ (89, стр. 162) због његовог интернационалног и свесловенског карактера (148, стр. 335). Треће, и најважније, Кењелац је био спреман да своје веома озбиљне научне текстове пише само на тако добро нормираном језику.

Сам Кењелац о језику у својим делима каже: „тудио сам се, онолико колико сам славенски разумем, да пишем чисто славенски. Већим Славенима од мене чини се моје стварање или стил прост: мени је потпуно пригодан, као што сам и сам ја: полуученима и школским лисцима је високопаран и нејасан. Они нека напишу боље и ја ћу им се поклонити: ови да приме с онаквом добром вољом с каквом сам ја то писао: они да ме подрже, и да буду већи Славени од мене“ (2, предговор, стр. 11 и 12).

Пребацивано је касније што Кењелац, због својих „сталешких окова“ није своје дело писао на „народу разумљивом језику“ (95, стр. 29; 148, стр. 311). Питање је, међутим, колико је тај његов језик у то време био неразумљив читаоцима. Стерија, на пример, сведочи како „ће сваки и најпростији Србин лакше разумети словенске књиге Кењелчеве, него овакве српске нагрде... Јер је српски осећао, српски дисао... и сав ври Србин“ (88, стр. 119). Чак је и Игњатовић написао (131, стр. 212) да су његово „Јестествословие“ читали „озбиљни“ људи а други су опет „одвраћали децу од чтенија те књиге због непристојних израза“. Све то значи да су његове књиге биле познате, читане и биле довољно разумљиве. Проблем са неразумевањем Кењелчевих рускословенских текстова наступио је касније. Тек са Вуковом реформом а нарочито после њене победе 1847. године, рускословенске књиге из XVIII и са почетка XIX века постале су мање разумљиве и „неприступачне читалачкој публици“ чак и образованој (147, стр. 67). Та судбина, међутим, задесила је и славеносрпске књиге. Због свега тога, на жалост, обе Кењелчеве књиге се у научним круговима XX века ретко помињу по својим садржајима већ се наводе само у историјама наше науке.

Павле Кењелац је писао негованим језиком. „Чистијим класичним црквенословенским језиком нико до њега ни после њега није писао. У њега нема варваризама као у Мразовића, Трлаића, Хранисава и остали тадашњих првака на књижевном пољу“. Стил му је ненадмашан (94, стр. 53) „особито леп, образован по књигама црквеним и заслужује да га наши млади писци испитују као образац“ (87 стр. 217). Видаковић је, упркос

свим неслагањима, признавао да је Кенђелчев славенски језик „класичан“ (131, стр. 212). „Ни једној његовој реченици нити се може шта додати, нити од ње одузети: тако је кратко, јасно и снажно, округло и хармонично написана“ (94, стр. 53). Остала је записана узречица из тог времена: „Учен као Рајић, пише као Кенђелац“ (162, стр. 13).

НАУЧНИ И КЊИЖЕВНИ РАД ПАВЛА КЕНЂЕЛЦА

Природопис

Једна од најзначајнијих научних књига прве половине XIX века међу Србима било је „Јестествословије“ од Павла Кенђелца (2). Реч је о првом тому најављене тетралогије у којој су остали томови били посвећени царству биљака, животиња и камења (2, предговор, стр. 15–16). То дело је требало да буде једна наша обимна, потпуна, детаљна и савремена енциклопедија природе. Штампан је, на жалост, само тај први том, који је представљао у ствари увод у читаво дело. Занимљиво је да Ј. Ст. Поповић (88 стр. 119), иако иначе наклоњен Кенђелцу, сумња да је он стварно написао сва четири поменуто тома.

Кенђелац је саставио први том „Јестествословија“ са концепцијом да читаоце уведе у општа тадашња знања о целокупној природи. Тако су у њему обрађени макро и микрокосмос, који су у то време обухватили „васиону“ и „човека“. Због тога аутор је у књигу унео научна знања из астрономије, геологије, физичке географије и биологије човека.

„Јестествословије“ има осам поглавља: 1. о пореклу Земље и знатним променама које су се догодиле на њој; 2. о планинама, шупљинама, пећинама и каналима; 3. о морима, појавама на њима, морским рекама и језерима; 4. о изворима и рекама; 5. о ветровима; 6. о турсовима и вулканима; 7. о летопису и разликама у времену; и 8. о човеку.

Да би се данас стекао добар увид у ову, за нашу историју и културу, значајну књигу XIX века, неопходно је да се овде у сажетом облику изложи њен садржај. То је потребно још из три разлога. Прво, што је то најбоље Кенђелчево дело. Друго, што се сада до те књиге не долази баш тако лако. Она је веома ретка па се у библиотекама чува у посебним фондовима и са нарочитим руковањем. Треће, због једног од највећих српских културно-научних парадокса: ни значајније књиге из историје домаћег природописа – ни мањег нашег знања о њој. Садржај ове књиге до сада нигде није квалификовано и стручно приказан у целини и коментарисан. Већином се о њој говори или парцијално или само уопштеним језиком. Изузетци су веома ретки (158, стр. 321–330)

О Земљи

У првом поглављу „Јестествословија“ (2) Кенђелац опширно пише о постанку Земље и променама на њој. Припремајући читаоца он категорично каже: „Предмет настанка света није предмет богослова него природњака“ (стр. 4). Затим, вели искрено да „он не зна да каже тачно време постанка“ Земље (стр. 4) и додаје да има необоривих доказа да „почетак света“ и успостављање наше садашње Земље „превазилази бројеве година наше хронологије“ (стр. 5).

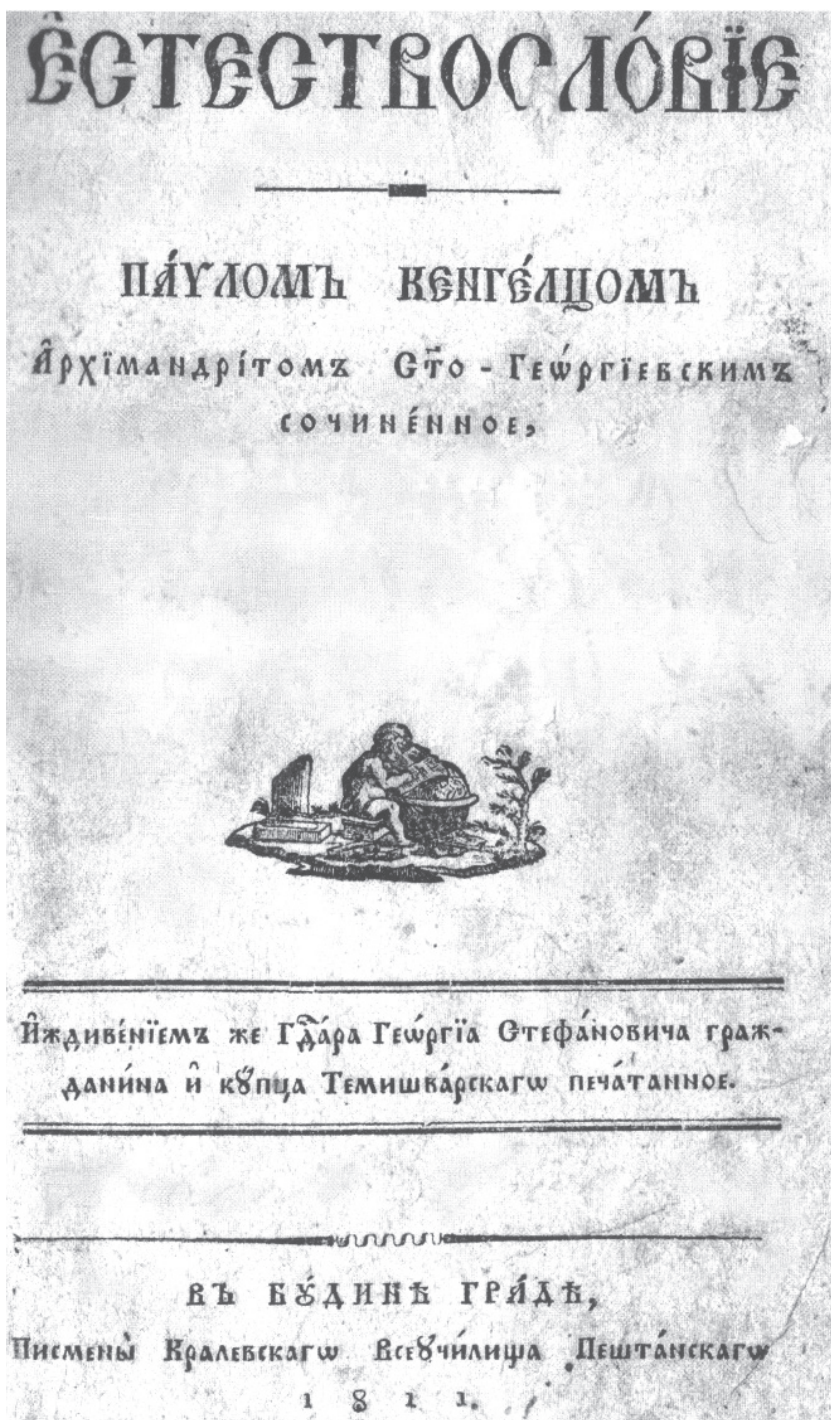
Наводећи речи Мојсија и апостола Павла, аутор пише: „узрок настанка света је реч Божија а о овоме се не може сумњати“ (стр. 2). Он, међутим, каже да то више није довољно и, у име природњака, тражи да се одговори на низ важних питања о томе: како се све то догодило (стр. 1 и 2). Потом, констатује да је пре ове наше садашње Земље већ постојала нека старија Земља сличног састава (стр. 6). Та Земља је „због великих колебања стихије“ пропала у „бездан“ и помешала се са њим. Под безданом се подразумевају опште, безмерно велике воде које су испуњавале цео познати свет, односно „васиону“ (стр. 7). Аутор овде узима да су „пре свих ствари“ биле створене „воде бездани са помешаним материјама будуће наше земље и ваздух“ (стр. 11).

Такво стање је трајало веома дуго. У водама бездани налазио се различити материјал који се талозио и нагомилавао и тако „поставио основе садашњих земаља и планина“. Наталожени материјал се сада види у облику слојева од љуштурса, мермера, песка, креде и др. (стр. 7). Тамо где је нагомилано више талоба на једном месту настадоше брда а где их је било мање формиране су равнице и удолине (стр. 10). На обликовање тих планина утицала су издизања и спуштња морског дна, морске струје и ветрови (стр. 42).

У једном моменту „дух Божји“, који је мировао над безданом у виду ваздуха, покрену се као снажан ветар, који је „размакнуо“ воду бездани и „Земља откри своје блатно лице помешано са сумпором и сољу“ (стр. 11). „Речима из уста Свемогућег“ стихије су одвојене и доведене у ред свака од њих „да обавља своје дужности“ (стр. 12 и 32). Сунце је исушило блатну Земљу и она се стврднала. Тако је настала „данашња Земља“, која је наставила да се мења (стр. 11) под „недостижним дејством стихије, односно природних сила“ (стр. 32 и 34). У даљем излагању аутор више не помиње било каква библијска тумачења.

Подземни огањ, који се развио у „првом земљиним слоју“, самозапаљивањем „сумпора, салитре, смоле и других материја“, издигао је „камените планине“ са карактеристичним „стакластим телима“ у њима. У исто време вода из морске бездани се спуштала у празне шупљине, које су под овим планинама заостале од деловања подземног огња. Тако се на површини Земље постепено смањивала укупна количина морске воде (стр. 12).

Вулкани су прорадили. Ваздух и гасови у поменутиим шупљинама изазивали су снажне трусове. Земља је толико пуцала да су разломљене чак и камените планине. Од талога из ваздуха у пукотинама и раседима настале су руде (стр. 12).

Затим су следиле честе и дуготрајне кише које су носиле распаднути материјал са планина у равнице. Ту се тај материјал мешао са „прахом“ иструнуних животиња и биљака. Овај се процес наставља све до наших дана „па из дана у дан планине бивају све ниже“ (стр. 14). Упадљиво је да аутор потпуно игнорише потоп као геолошки фактор.

У долинама река и потока јасно се види да се горњи део планете Земље састоји од различитих слојева који леже хоризонтално. У њима се налазе остаци морских животиња и биљака који потичу „и из удаљених предела и других делова света“ који су „преношени водом у друге пределе“. Потом аутор на тринаест страница наводи многе примере фосилних остатака познатих из литературе. Особито занимљиво је да, при томе, говори о налазиштима фосила на Велебиту, у Ердељу, Мехадији, Решичком крају и у Банату. Пише, на пример, како се вршачка равница састоји од беле земље пуне морских љуштурица и истиче како су из бунара у Вршцу ископане кости и глава слона. Посебно напомиње како и он сам има у свом поседу главу слона која је пронађена код Бутина. Аутор закључује да је „цела Земља или бар њен већи део била дуго помешана са водом и лежала под њом“ па се после „мало-помало уредила до садашњег стања“ (стр. 14–15 и 26–29).

Пишући о фосилима Кењелац је разматрао и једно од главних геолошких питања XVIII века: порекло фосилних слонова, носорога, крокодила и других „јужних“ организама пронађених далеко на северу (Сибир, Немачка, Енглеска и др., стр. 22–23). По његовом мишљењу те животиње су или побегле са југа на север од великих поплава или је Земља променила начин своје ротације па су се те животиње одједном нашле на северној хемисфери где су изумрле због неприлагођености. У сваком случају ови налази су доказ „великих колебања“ наше Земље и сигурно је да су „далеко млађи од старости наше Земље“ (стр. 30–31).

На крају излагања о настанку и развоју Земље аутор каже да је она била подложна променама под утицајем „веома јаких сила стихије“, које „претварају мора у копно... целе градове и села и читаве пределе спуштају у велике дубине, шуме и дубраве чупају из земље... и из једног предела пребацују у други као перје или лишће, острва избацују из мора и преносе у друге крајеве, док друга опет бацају у гротло бездани“ (стр. 31–34).

У другом поглављу Кењелац пише о врстама планина, њиховом настанку и о пећинама (стр. 42–68). Прво, издваја планине у којима нема камена, које настају на разне начине у морској води. Затим категорично

констатује да праве високе, камените планине „никако нису могле настати у води, како неки природњаци мисле. Без дејства подземног огња оне не могу да се издигну“ (стр. 43). Иначе, када је реч о унутрашњости планина аутор каже да ми о томе „ништа не знамо као и о унутрашњости Земље“ истичући како је најбоље да се то отворено призна (стр. 49–50).

У подземљу има и таквих шупљина и пећина које су заостале од пресушених токова воде. Нарочито су честе у кречњачким планинама. У њима се налази већином „капљични камен“ (односно пећински накит), који настаје од испаравања „каменоносне воде“. Између осталог, узгредно аутор пише и о опасној голубачкој мушици која се леже и роји у априлу и мају у једној пећини на румунској страни Ђердапа (стр. 65–66). То спада у прве научне описе овог феномена.

У трећем поглављу (стр. 68–111) излаже познате физичке и физичко-географске особине мора и језера. Описује постанак подморског рељефа (стр. 72), истиче да и тамо има подземног огња (стр. 90), па чак и вулкана од којих нарастају вулканска острва (стр. 153). Ту се расправља и о обновљеној античкој идеји како је Каспијско море подземно повезано с Персијским заливом (стр. 105–106).

Поглавља четврто и пето (стр. 111–141) посвећена су многим познатим особинама извора, затим рекама и ветровима. Аутор разликује повремене, сталне, минералне и термалне изворе. Занимљиво је да саопштава једно античко уверење да су стални извори у планинама подземно повезани са морима, језерима или рекама (стр. 113). Детаљно се задржава на минералним и термалним изворима претвореним у бање и истиче њихово богатство у „нашој домовини Мађарској“ (стр. 114).

У шестом поглављу (стр. 141–172) Кенђелац опширно пише о турсовима и вулканима. „Огњепалне горе“ настају када се у подземљу запале разне гориве материје (сумпор, камени угаљ, смоле и др.). Начин деловања вулкана описао је на примерима Везува, Етне и Хекле (стр. 141–148). Када се потроше запаљиве материје за њима заостају у подземљу шупљине испуњене ваздухом, парама и димом који траже излаз. Њихови снажни удари су „узрок потреса“. Земљотреси се јављају и уз рад вулкана али тада, „без подршке ваздуха,“ не могу да се простиру далеко.

Седма глава (стр. 172–195) посвећена је астрономским знањима, односно подели и мерењу времена према кретању и променама у положају Сунца и Месеца. Аутор је ту описао прве кораке у настајању календара, затим, прва римска схватања о дужини године и подели на месеце. Детаљније се позабавио настанком и особинама јулијанског и грегоријанског календара и њиховим разликама. (До 1700. године први је заостајао за другим 10 дана; до 1800. за 11, а до 1900. за 12 дана.) При свему томе, ни грегоријански календар није савршен (стр. 178–179).

Коначно, аутор истиче како су у нашем земаљском летопису велики проблеми везани за размимоилажење око основног питања: „колико је хиљада година прошло од оног Мојсијевог стварања до Христовог рођења“. Источна црква броји од настанка света до рођења Христа 5.508 година, западна 3.949 а Јевреји 3.760“ (стр. 180). Још већи неспоразуми се појављују када се узме у обзир како су године бројали други стари народи – Вавилонци, Грци, Римљани, Арабљани. Овде треба посебно напоменути да је Кенђелац, у претходним деловима текста, дозволио да је од неких догађаја, чије трагове налазимо покопане у земљи, могло да прође и „хиљаде векова“ (стр. 18), односно „безбројни векови“ (стр. 32). Додатно, он дефинише сунчеву и месечеву годину, поделу дана до 60 трећинки секунде, итд.

Ово поглавље се завршава одељком о сезонским променама времена у умереном појасу у зависности од различитих углова под којима сунчеви зраци доспевају на Земљу, удаљености Земље од Сунца и „локалног положаја“.

О човеку

Осмо поглавље књиге (стр. 196–295) посвећено је човеку. Почиње његовим зачећем, ембриологијом и рађањем, затим се излажу основи анатомије, хистологије и физиологије човека па његов телесни развој и психологија. После свега тога аутор пише о неким посебним темама из антропологије.

Садржај овог поглавља на доста успешан начин приказан је у новије време у целини (158, стр. 321–330). Због тога ће овде бити наведени само неки занимљиви делови из њега.

Кенђелац почиње констатацијом да човек настаје кроз полни однос („соитије“) мушкарца и жене и сједињавањем њихових семена. При томе, он мисли да жене заправо немају јајне ћелије и да је „итра“ (јајници) испуњена нечим што личи на жлезде. Био је, међутим, сигуран да постоји „женско семе“ јер да га нема мајке никада не би рађале женску децу (стр. 207). Исто тако, није веровао ни у постојање сперматозоида у мушком семени (стр. 203). Држао је да се зачиње мушко дете ако у „соитији“ превалада мушко семе и обрнуто.

Аутор критикује Бифоново мишљење по коме су мале и слабе жене неспособне за зачеће и порођај. Напротив, он истиче како у нашим крајевима има пуно потпуно супротних примера (стр. 231).

О трајању трудноће Кенђелац каже да се деца рађају обично око краја деветог месеца од зачећа али се могу родити и у седмом, осмом, десетом и једанаестом месецу. Ова последња два случаја сматрао је необјашњивим. За исту појаву је знао и код животиња (стр. 228).

Посебно се задржао на аномалијама плодова (тератологији) и хермафродитизму. Он пише како се некада у утроби мајке зачне неки ружни плод или „безрачје плода“ са различитим неприродним особинама. Мислио је да се узрок томе налази у женином организму или лошем „садејству жене или мушкарца у моменту зачећа“ (стр. 213, 221). Овде аутор наводи и један пример петомесечног детета са огромном главом и малим телом из темишварског комитета (стр. 229–230). За хермафродите, које назива „мужежени“, каже да имају истовремено и мушке и женске „децорађајуће органе“ у различитим комбинацијама (стр. 214). Веровао је да се зачињу онда када мушкарац и жена својим семеном потпуно равномерно учествују у зачећу (стр. 209).

Овај, први део поглавља се завршава разматрањем везе између душе и тела. Упркос многим и различитим мишљењима о овом питању, он истиче како је та веза велика тајна природе (стр. 232, 234).

Даље у тексту следи излагање анатомије човековог тела са неопходним подацима из хистологије и физиолошких функција органа. При томе, необично је значајна следећа ауторова напомена: „...састав људског тела у свим деловима, особито у унутрашњим деловима својим, сличан је унутрашњем саставу тела четвороножних животиња. Говорећи словесношћу или разумом, спољашњим изгледом личи човек на четвороножну животињу“ (стр. 233). Овака одлучна констатација, шездесет година пре Дарвина, несумњиво звучи озбиљно и веома храбро.

Кенђелац вели да у човековом телу има више од 260 костију и да све оне имају своје природом одређено дејство, величину и облик. Прво описује њихове опште особине. Ту он каже како су „све кости испуњене туком и мозгом, затвореним у танку кожицу“. Споља су обучене у танку кожу са танушним жилама које улазе у њих и свој „тук“ предају коштаном мозгу који се њиме храни и повећава. Кости између којих постоји покретан зглоб на крајевима су издубљене и заштићене зглобном рскавицом или „членовноју мокротоју оумашћене“, увек су глатке и увек ће савијање члановима омогућавати. Кости које су међусобно повезане без зглобова не померају се, спојене су коштаном „крјучама“ (изгледају као да су петљама зашивене). Затим аутор пише о костима главе и кичме па о ребрима, и коштаном појасевима руку и ногу, описује их и често наводи њихове функције (стр. 235–238).

По Кенђелцу, суштинска разлика између човека и животиња налази се у другојачијим саставима њихових мозгова што анатоми још нису открили (стр. 233–234). Мозак је изграђен од „икровидних“ и „пепелобелих“ материја, обавијен је „трогубом кожом“ и има три одељка; велики, средњи и мали мозак. Велики лежи између чела и потиљка, средњи је испод њега у посебној шупљини а мали се налази позади и спушта се кроз кичменицу. Периферни

нервни систем је састављен од „осетљивих жила“ које су, слично „тканом платну“ сплетене по целом човечијем телу. Путем ових жила преносе се сва телесна и душевна дејства којима је порекло у мозгу (стр. 240–244).

Аутор детаљно описује грађу коже, крвоток кроз артерије и вене, срце и крв. О раду срца, које има „две клетки и два уха“, пише да срчане уши раде другојачије: када се десно отвори лево се затвори и обрнуто. Овим покретима срце успоставља кретање крви кроз тело. Куцање срца зависи од „крвобијућих жила“ – артерија и „крвоносних жила“ – вена. Прве доносе крв у срце а друге је износе из њега. Испред срца се две шупље вене спајају у једно стабло и крв из целог тела изливају у десну срчану клет. Њеним стискањем крв се избацује у артерију и улази у плућа. Један троугаони артеријски „затварач“ својим отварањем спречава повратак крви у срце. – Описујући изглед, особине и улогу крви, као најдрагоценије ствари у човековом телу, Кенђелац пише да ње одрастао човек има „до 36 фунти“ и да се састоји од разних материја, које потичу из бољег дела хране (стр. 246). Осим крви у телу постоје и друге течности (зној, сузе, пљувачка, стомачни сок, жуч и др.).

У даљем тексту аутор подробно описује плућа, стомак, црева, јетру, слезину, бубреге и мокраћни мехур и како сви ти органи функционишу. Посебно се задржао на особинама жучи, а за слезину истиче да јој улога још није позната (стр. 252–258).

На крају анатомског дела овог поглавља налазе се детаљни описи чула вида, мириса и слуха, односно ока, уха и носа (стр. 258–267).

У наставку Кенђелац прво пише о величини новорођенчади и телесном развоју човека током дечијег, младалачког, „јуношног“ и мужевног доба а потом о значају и „намоћи ума“ над телом (стр. 270).

Говорећи о исхрани човека он констатује да је сваштајед и да се различити народи не хране истим врстама биљака и животиња (стр. 271–272). Затим, на основу веома распрострањеног схватања, Кенђелац је људе, према њиховој природи, описао и поделио на сангвинике, меланхолике, флегматике и колерике али разликује и четири прелазна облика тих конституција (стр. 273–277).

Даље, аутор излаже податке из антропоеографије (о афричким народима, арабљанима, црвенокошцима и индусима) и неким посебним темама. Реч је о примерима изразито високих и ниских људи, о нарочито дебелим људима и њиховој исхрани и особама које су веома дуго живеле.

На крају поглавља Кенђелац овде „ради љубопитљивости читатеља“ преноси фантастичне и сензационалистичке „вести“ о „дивљој деци“, младићима и девојкама који су у периоду од XVI до XIX века проналажени како живе међу животињама. Из његовог текста, међутим, није довољно јасно до које мере је он сам веровао у те бајке (стр. 287–290).

Павле Кенђелац је показао, кроз текст о човековој биологији, и одређена медицинска знања. Сматрао је да су људи подложни разним болестима јер су сваштаједи: хране се зверима, стоком, птицама, инсектима, змијама, шкорпијама и другим (стр. 271–272).

О настанку заразних болести аутор је изнео две теорије. По првој, преко пора на човековој кожи осим испаравања врши се и усисавање, поред осталог и штетних материја из ваздуха па и изазивача прилепчивих болести (стр. 239–240). По другој, лимфоносни судови из ваздуха и предмета у окружењу усисавају здраве и нездраве честице. Ако се они запуше, нездраве течности из тела се не испаравају, „воњ“ се не одстрањује и настаје болест (стр. 252).

Ауторово познавање медицине било је довољно да му је омогућавало да лечи (и излечи) калуђере из свог манастира али и болесне људе из околине који су долазили по помоћ.

Ойшїе о Природойису

„Јестествословије“ је изашло из штампе почетком друге деценије XIX века али се у њему налазе знања и схватања која су доминирала у другој половини XVIII века. Из онога што је написано и како је то изведено види се јасно да Кенђелац није имао увид у литературу која се појавила после 1790, а можда чак ни у ону објављену после 1780. године. Отуда није знао за принципијелан и значајан сукоб нептуниста (А. Г. Вернер) и плутониста (Џ. Хутон), затим за историју Земље из Бифонових „Епоха природе“, за космогонијске идеје И. Канта и Р. С. Лапласа нити за дела Ж. Кивијеа и Ламарка. Главни извори његовог знања из природописа биле су информације са студија у Русији (Крафт); предавања, разговори и библиотека Ј. Р. Форстера на Универзитету у Халеу; немачки превод првог тома „Природописа“ од Бифона из 1750. године; властити експерименти и лична посматрања у природи. Поред књига, извесно је да је читао разне европске магацине и новине. Само на тај начин могао је да сазна низ информација о којима је писао а није их било по књигама (о најдуготечнијим људима, луфт-балону, телеграфу итд.). Бифонова књига му је била стално под руком, пошто је један њен примерак наследио из библиотеке свог заштитника веома образованог темишварског владике П. Петровића. Несрећа је била, међутим, што је у том немачком преводу, као богохулан, био изостављен цео одељак о настанку Земље.

Може се сматрати извесним да је Кенђелац, после доброг средњошколског знања, стекао главну и веома солидну основу из природних наука од свог професора Ј. Р. Форстера. Овај је, по формалном образовању

био теолог и лингвиста а фактички је био полихистор природњак са огромним знањем стеченим кроз читање књига и на многим путовањима. Међу осталим, са својим сином Георгом учествовао је 1772–1775. године на чувеном другом путовању Џ. Кука као стручњак за природне науке. Форстер је добро познавао радове Линеа, Бергмана, Паласа и нарочито Бифона. Као један од најистакнутијих професора старог протестантског универзитета у Халеу, он је на предавањима прилежно подучавао студенте. Његово знање, међутим, долазило је нарочито до изражаја у разговорима са ђацима и током приказивања властитих богатих природњачких збирки и занимљивих књига. Кенђелац је то умео максимално да искористи и, због свега наученог, касније изражава огромну захвалност свом професору (2, стр. 76–77).

Исто тако, веома важан извор Кенђелчевог знања био је Бифонов „Природопис“ због чињенице да је „француски Плиније“ био одличан познавалац готово читаве старије природњачке литературе и маестралан синтетичар. У свом капиталном делу је сакупио сва дотадашња знања и од њих саставио теоријски могућну конструкцију о особинама и развоју Земље и природе на њој. Из тог дела Кенђелац је лако могао да одабере оно што је њему требало за властито писање. Треба напоменути да он упркос упадљивог поштовања према Бифону није слепо следио његова излагања. Он храбро полемише са Бифоновим поставкама о разним питањима, и то посебно у поглављу о човеку. О томе доста детаљно пише Н. Гавриловић (134, стр. 148–149).

Кенђелац цитира многе ауторе у књизи, али то не мора да значи да је сва та дела имао у рукама. Извесно је да је нека од њих читао у Форстеровој библиотеци али је вероватније да је до мишљења већине тих старих аутора дошао посредним путем. Нарочито преко Бифоновог дела. Битан је, међутим, начин на који то Кенђелац ради. Он се у свом тексту позива на мишљења других аутора и са њима се слаже или полемише. Тако је његова књига добила и по форми и по садржају особине једног аутентичног, веома озбиљног и модерног научног дела.

У сукобу између линеовских емпиричара и бифоновских теоретичара који је у природним наукама доминирао и у време писања његовог „Природописа“, Кенђелац је био разапет. Слично другим тадашњим индустријским природњацима, он је знао да једино експеримент може дати поуздане научне информације. Зато је огледима проверавао све што је могао. Чврсто се ослањао на своја лична искуства, макро и микроскопска („под увеличавајућим стаклом“) посматрања и експериментисања и по томе је био изразити емпиричар (2, стр. 9–10, 58–59, 74–75, 154). Цела књига заснована је на емпиријским темељима и детаљима. У основној концепцији књиге, међутим, он је ван сваке сумње знатно ближи Бифону.

Тако је спонтано превазишао сукобе и замке чистог емпиризма и чистог теоретизма и написао за оно време јединствено дело, у коме се у мањој мери описује а више објашњава свет око нас. При томе, по природи ствари, наилазио је на огромне тада несавладиве тешкоће, јер у увек, како је и сам често понављао, постоје ствари које су ван људског домаћаја.

Поред поменутих супротности свих природних наука тог времена, геологија је имала још једну. У питању је стање целе науке у коме још нису биле јасно издиференциране и формулисане концепције катастрофизма, униформизма и еволуционизма већ се изражавају у виду својих појединачних елемената. Само су идеје нептунизма биле изложне као заокружена целина али је њихов утицај био већ доста ослабљен. Због тога су проблеми у науци решавани недоследно па су се у тумачењима геолошких појава преплитали елементи свих поменутих концепција у различитим комбинацијама. Отуд у делу архимандрита Кенђелца напоредо стоје катастрофистичка, нептунистичка, униформистичка па чак и примитивна еволуционистичка схватања.

Посебно су занимљиве Кенђелчеве оригиналне примедбе, идеје и тумачења расути по целој књизи. Довољно је овде истаћи неколико примера. Потпуно оригинално је схватање да је пре садашње Земље постојала једна ранија, „прва Земља“, која је била уништена у некаквој катастрофи. Њена материја је „помешана“ са водом „бездана“ да би од тог размућеног материјала седиментацијом настала ова наша Земља (стр. 6–7). Затим, идеја да су првобитна брда настајала тамо где се нагомилало више талоба из мутог „бездана“ (стр. 10) итд. Идеја о некој „првој Земљи“ сведочи да је њен аутор уверен какао ништа не може да настане из ничега. Има оригиналних делова и у последњем поглављу. Такав је, на пример, Кенђелчев приказ мозга. Он га је описао искључиво на основу онога што је сам видео током дисекције људи. Да је, којим случајем, преузео опис мозга из неке тадашње анатомије, писао би и више и детаљније о њему јер се већ крајем XVIII и почетком XIX века знало много више о људском мозгу итд.

„Јестествословије“ је било посебно значајна књига и због свог осмог поглавља посвећеног ембриологији, анатомији, хистологији и физиологији човека. То је био први нововековни текст с оваквом садржином међу Србима. Написан је био тако озбиљно, студиозно и аутентично да је све до друге половине XIX века представљао најбољи, најважнији и „најнаучнији“ спис из српских „помоћних медицинских наука“ (142, стр. 148). Ова књига је била и много више од свега поменутог. Она стоји и на почетку наше експерименталне биологије, микроскопије, биохемије, екофизиологије, патолошке физиологије, дисекције и анатомије, ембриологије, тератологије а у њој има и предзнака еволуционизма, основа антропологије, сексологије, психологије итд. Садржај овог дела сведочи да је његов аутор

први међу српским природњацима и медицинарима правио научне експерименте, први под микроскопом видео ћелије и (највероватније) једноћелијске животиње.

Својим „Природописом“ Кењелац је само једним одлучним скоком, у име српске геологије, биологије и медицине, премостио јаз од неколико стотина година и у погледу познавања ових наука изједначио свој народ са тада најнапреднијим и најразвијенијим народима Европе. Није без основа онда ако га зато сматрамо за „српског Плинија“ попут Бифона – Кењелчевог „галског Плинија“ (2, стр. 90).

Има у књизи и озбиљних грешака. Највећу је запазио још Ј. Ст. Поповић (87, стр. 217). Кењелац, наиме, пише како се Земља обрће „око своје осовине од истока к западу“, и то понавља још једном (2, стр. 86). То више није случајна омашка, већ несигурно знање, које вероватно води порекло још из његовог убрзаног средњег школовања. Можда је у том погледу код њега било још недостатака али – нису дошли до израза.

“Јестествословије“ није популаризаторска већ научна књига високих квалитета, која је у свом времену била природњачки и медицински уџбеник. Она је, међутим, била тако добро осмишљена и тако јасно и приступачно написана да је обављала и улогу популарисања природних наука код нас. Кењелац је, по свему судећи, књигу припремао дуже време. Доста је вероватно да је све почело записима и изводима из литературе које је правио још од ученичких и студентских дана. Прве деистичке забелешке о природи, како изгледа, писао је још као побожни ученик лицеја. Под утицајем Бифона и других научника, властитих огледа, разноврсних посматрања и размишљања о природи и разочаравајућих искустава, у другим белешкама се уместо деизма појавио, прво, дуализам а онда и пантеизам. Касније, у зрелим годинама схвативши, после вишегодишњих експеримената, дисекција, вивисекција и других проучавања, како су многе природне тајне недокучиве, он пантеизму додаје и агностицизам. Књига је састављена од свих тако конципираних забележака, односно сегмената па је на крају формално испала филозофски хетерогена али ипак се кроз њу провлачи схватање природе као јединствене целине, којом управља једна иста – природна сила.

ДЕЛА ИЗ ИСТОРИЈЕ И ТЕОЛОГИЈЕ

Пошто је Кењелац потпуно завршио рад на свом „Природопису“ и тражио могућност да га објави, одмах се посветио писању историјских и геолошких текстова (5, стр. 7). То није било ни мало случајно. Међу Србија је већ постојала јасно изражена жеља за једном историјом света на свом

језику (120, стр. 60–61), а он је управо историју, земљопис и природопис сматрао најважњим наукама (5, стр. 15). Осим тога, на то је одлучујуће утицала и цела афера око његовог „Природописа“, а нарочито Стратимировићеви покушаји спречавање сваке могућности да се објаве остале књиге тетралогije.

Кенђелац је написао и објавио прву књигу „Светске историје“ (3 и 5), затим је саставио обимну „Црквену историју“ (27) и збирку „Духовних беседа“ (29), а, по свему судећи, припремао је и „Теологију“ (28).

(1) У предговору оригинала и преведеног „Всемирнога сбитијасловија“ (3, и 5, стр. 7–9), Кенђелац каже да се прихватио „овог многотрудног посла“, упркос многим проблемима у животу, „за благодјејаније и корист рода и потомства“ и да „не буде осуђен и труо члан свога чина“. Он се жали како „нико од рода мога не углади ми пут к оваквом предмету, нити пође предамном, те да бих, идући за њим, барем у распоређивању историје мој труд могао олакшати. Јер први сам ја, који крчим пут и сечем трње потомству за овакве намере и предузећа и дај Боже да последњи не будем, но да се након мене подигну тисуће и да изврше најсавршеније списе и мудровања, које од вајкада желимо“. Затим се аутор унапред извињава речима: „Ако и не успем потпуно у намери мојој нека ми се не приписује неспособност због множине ствари, о којима хоћу да пишем; јер велика је ствар у првом издању остварити и у савршенство довести светску историју, коју немамо на нашем језику“ (5, стр. 7). При томе, он скромно истиче како овим делом „моме роду желим зажећи жижак у светској историји“ (5, стр. 8).

„Светску историју“ Кенђелац почиње из чисто професионалних, црквених разлога детаљним географским описом „Израелске или Јудејске земље“. Потом, долази кратак „Приступ“ и сама историја Јевреја дата у два поглавља.

Приступ историји је веома занимљив јер се аутор овде бави теоријским питањима. Дефинише историју („неласна повест знаменитих и позданих збитија зове се збитијасловије“), као значајне и сигурне догађаје, а изведена је и њена подела. Занимљиво говори о помоћним средствима историје (земљопис, летословија, родословија и др.), користима од те науке и одређује се шта значе епоха и период у историји. У овом одељку нарочито занимљива је оригинална ауторова компаративна табела времена које је протекло „од постанка света до рођења Христовог“ према различитим изворима (3, стр. 24).

У првом поглављу Кенђелац је обрадио постанак света и општу историју човечанства до формирања јеврејског племена, односно од прве до 3323. године после стварања. Излагање је подељено у три одељка. Први одељак има тринаест параграфа у којима аутор, поред осталог, пише о томе „какав је човек изашао из Божјих руку“, затим „где је био Рај“, како

се „умножавао људски род“, о Каиновом потомству, племенским старешинама („патријарсима“), колико су људи тада живели, каквим су језиком говорили и о потопу. У другом одељку, кратко описује шта је Ноје сазнао од Бога и Нојево потомство све до изградње Вавилонске куле. Коначно, у трећем одељку образлаже: како су се људи „раселили по овој васиони“, потом се наводе дванаесторица „патријарха“ између Сима и Мојсија.

У другом поглављу, на преко двестотридесет страница текста, Кенџелац детаљно обрађује историју „Јевреја или Јудејских Израилћана“. Излагање почиње рођењем Аврамовим а, потом, у пет одељака и двадесетдва параграфа аутор описује периоде: (1) до рођења Мојсијева, (2) до првог јеврејског цара Савла, (3) ослобођења из вавилонског ропства и (4) до Христовог рођења. Последњи одељак је посвећен времену од Христа до 1821. године. У оквирима овог завршног одељка аутор је посебно писао о јеврејском језику и вери. Не упуштајући се подробније у садржај овог поглавља занимљиво је да се истакне оно што он каже о јеврејском језику.

По Кенџелцу: „до вавилонског ропства... Јудеји су говорили чистим древним јеврејским језиком, као што беше написан Стари завет. Када се после помешаше са Сиријцима, Јелинима, Арапима и другим народима, помешаше и свој језик... Данашњи Јевреји тако су далеко од чистог говора и правописа оног првог јудејског језика, као и ми Славеносрби од нашег првог славеносрпског језика... и они, као и ми, одступише од правописања и право говора свог језика. Неки разумни и учени Јудеји... трудише се, да очувају чистоту свог језика... али залуду... бише презрени од полунаучених људи и школских лисова, који не разумевају чистоту и сладост свог језика и тако свој језик презреше, као и ми“ (5, стр. 181).

Кенџелац је главни део прве књиге „Светске историје“ намерно посветио историји Јевреја и препоручио га свештеницима да би боље разумели „Свето писмо“. Због те чињенице превод овог дела на српски (из 1895. године) с правом носи наслов „Историја Јеврејског народа“ (5). О осталим старим народима он је мислио да пише знатно краће (5, стр. 9). Нешто је и написао (25).

Вук је ову књигу дочекао с одушевљењем (57), а била је лепо прихваћена и у Русији (69). Историчар, католички свештеник Франц Штрек (70, стр. 195) уз лепе речи о књизи напоменуо је како је у њој прочитао неке ствари које нигде другде није нашао. Она је ушла и у „Славено-србску библиографију од године 17... до конца 1828“ од П. Б. (83, стр. 114) и касније библиографије наше и руске старе књиге (80, 91, 92, 93). Ипак, о њој се у српској јавности претежно – ћутало. Занимљиво је, такође, да се ово дело нити помиње нити цитира у нашим историјама света из XIX века (С. Бошковић, 1866; М. Зечевић, 1896, и др.). Тек је Н. Радојчић, као веома квалификован и позван

стручњак, написао да је Кенђелчева „Историја света“ дело „оригинално“ (120, стр. 63) и од „високе научне вредности, а особито је одличан увод“ (118, стр. 290). Овај аутор, међутим, закључује како у то време „прилике су биле још потпуно незреле за дело какво је он намеравао написати, зато је његово дело остало незнатан торзо“ (120, стр. 64).

(2) Веома је вероватно да је Кенђелац почео да ради на својој „Црквеној историји“ (27) још 1800. године, односно у време када је такав предмет предавао на првом Богословском течају у Темишвару. Наставак посла се морао одвијати постепено и трајати више година јер се први податак о рукопису са таквим називом појављује тек априла 1824. године. Вук у писму Копитару од 29. 4. 1824 (72, стр. 454) о томе пише: „ономад сам био код Кенгелца. Његова Црквена историја могла би се почети штампати да има новца; биће 6–8 чести и он би једино рад да се штампа у Бечу да не иде Стратимировићу на благослов. Ја се надам да ћемо новац наћи за њу, јер му је Шишков сам (од себе) обећао да ће академија све његове књиге штампати, само када би се могла ту штампати.“

Следило је велико ангажовање да се пронађу средства за штампу „Црквене историје“. Вук се обраћа и књазу Милошу (71, стр. 563). Кенђелац пише у неколико наврата Шишкову у Русију (18); покушава са рукописом у Панчеву итд. На крају Шишков, преко А. Стојковића (19) тражи да му се пошаље рукопис. Кенђелац је и то обавио (82, стр. 193) али од свега није било ништа. Д. Тирол (75, стр. 573; дописано на писму А. Стојковића) с правом здвојно пише: „не знам оће ли се кадгођ његова Црквена Историја печатати“. „Црквена историја“ је остала у рукопису и ништа није тачно од онога што о томе пише Е. Чакра, на основу својевремене претпоставке Д. Тирола (82, стр. 193): „На позив Санктпетербуршке Академије написао је у осам части „Церковну историју“ која изађе трошком исте Академије 1827. год“ (89, стр. 161).

Осим чињенице да се рукопис састојао из осам делова – ништа друго о њему и његовом садржају није забележено.

После Кенђелчеве смрти рукопис „Црквене историје“ је распарчан и последње што се о њему зна записали су Ј. Ст. Поповић (88, стр. 119) и Ћ. Рајковић (94, стр. 54). Први је нашао неколико свезака рукописа у свом „попечитељском“ кабинету у Београду и њих предао „Народном музеју“. Те свеске су вероватно уништене 1941. године у бомбардованој Народној библиотеци.) Други је навео како су III, IV, V и VI део рукописа били у поседу протођакона Е. Радића, професора Богословије у Карловцима. Већ тада се о осталим деловима рукописа није знало ништа. Вредело би труда да се за рукописом и даље трага.

(3) Д. Тирол у једном писму Вуку (73, стр. 475) каже да је од Кенђелца чуо „кад постане владика, каже ми, да ће тек онда Теологију своју на свет

издати“. Судећи по начину како је то саопштено он је морао тада имати написан бар један део најављене „Теологије“ (28) ако већ није била и потпуно завршена. То је, међутим, и једини податак о овом рукопису.

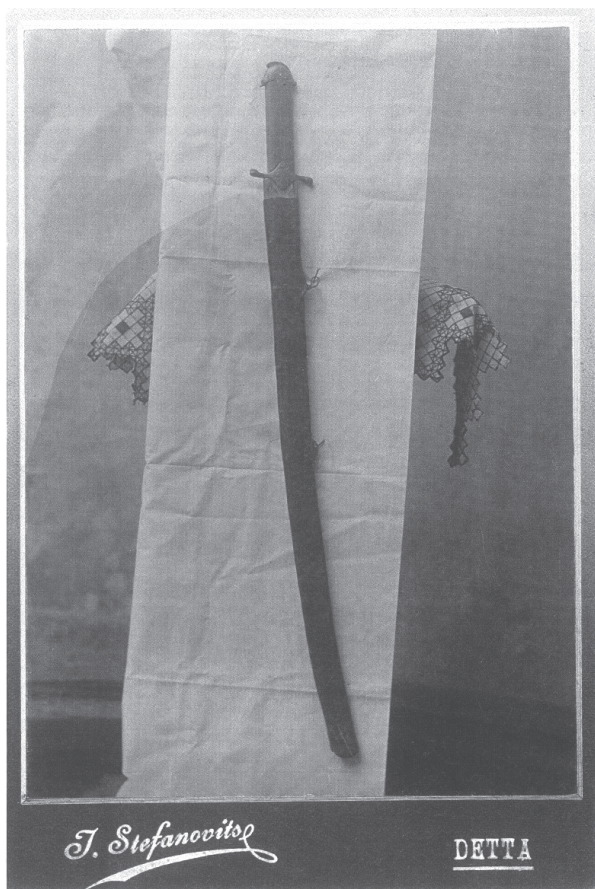
Нешто више се зна о збирци Кенђелчевих „Духовних беседа“ (29). Исписане су биле у две свеске које су нестале после његове смрти (89, стр. 161). Ипак, једна од беседа је доспела у праве руке па је објављена као поуздан траг о овом рукопису (4). Из ње се аутентично види начин на који је архимандрит Кенђелац писао своје проповеди. Можда и ове беседе нису потпуно изгубљене већ се чувају у неким црквеним круговима.

ПРИЗНАЊА

Архимандрит Павле Кенђелац је примио само једно једино званично признање али је оно било и несвакидашње и веома значајно. То је била лична сабља пруског краља Фридрика Виљема II Великог, коју му је он власторучно поклонили за необично лепе и занимљиве одговоре у улози представника студентског удружења (*Burschenschaft-koenig*) на Универзитету у Халеу. Ту сабљу је Кенђелац љубоморно чувао. О њој се причало међу Србима па је постала кутиозитет и необично чувена. Почетком двадесетог века она је чак посебно фотографисана а слика је дистрибуирана као документ о једном веома значајном култном предмету из манастира Св. Ђурђе (сл. 4). Све остало су били писмени изрази појединаца о његовом раду. Тако, на пример, Вук Караџић у својим писмима Афанасијевићу (59), Аделунгу (63) и Шишкову (64) Кенђелца назива „знаменити српски Славен“, а у писму Л. Мушицком (57) каже: „Јесте ли виђели Кенђелчева Сбитијасловија. Богами он се прослави мимо све наше владике и архимандрите... он и ако није владика, али је доказао да је вриједан бити владика и у Руса и у луторана а камо ли у Срба“.

Ту спада и део писма Шишкова, (69) председника Академије наука у Петрограду у коме каже да Кенђелчева дела „њему (лично) чине част“. То је безмало све што је речено или написано за време његова живота, али и то је за њега било довољно – као снажна морална подршка.

Скоро две деценије после Кенђелчеве смрти јавио се Ј. Ст. Поповић (87, стр. 218) речима да „ми имамо мало књига које се могу споредити с Кенђелчевим“. Чакра (89, стр. 162) каже да је Кенђелац уживао углед у иностранству и „међу светске прве знанственике бројио се“. Ђ. Рајковић (94) прво пише да је Кенђелац стајао као научник „баш као неки снажан раст међу ситним шибљем својега доба“ (стр. 51) и додаје да би се њиме дичили и најпросвећенији народи (стр. 56).

Сабља коју је пруски краљ Фридрих Виљем II Велики
поклонио Павлу Кенђелцу

Оваквих признања свакако је много више, али без навођење каснијих признања Кенђелчевим делима потребно је да се истакне како су Кикинђани у свом граду 1996. открили Павлу Кенђелцу веома лепу спомен бисту, рад вајара Слободана Којића (сл. 5).

Десио се још један необичан догађај, али вредан помена јер говори и опомиње да увек постоји тренутак за културно-историјске манифестације којима се вредна дела могу извући из заборава и осветлити историја. Кенђелчева дела су доживела „промоцију“ фебруара 2002. године у Народној библиотеци „Јован Поповић“ у Кикинди после скоро две стотине година од изласка из штампе. Таква закаснела „промоција“ заиста се не дешава баш сваки дан (161).

КОМЕНТАРИ О ЖИВОТУ И ДЕЛУ

Многе ствари из необичног живота архимандрита Павла Кенђелца не само да заслужују већ и изискују коментаре. За неке догађаје довољне су само кратке напомене, али зато има таквих збивања и навода који морају да буду подробно разматрани јер су имали веома тешке последице. То се нарочито односи на уплитање неких Кенђелчевих савременика у његов живот и рад. Осим тога, нужно је овде скренути пажњу читаоцима на многе потпуно нетачне или намерно извитоперене записе о Кенђелцу.

1. Школовањем Павла Кенђелца веома детаљно се позабавио владика Иларион (Зеремски) 1927. године (119). Он је запазио одрђена хронолошка неслагања између његове кратке рукописне аутобиографије (21) и датума који су били забележени у неколико ретких заосталих докумената из архиве у манастиру Св. Ђурђе. У свом чланку владика је исправио неке нејасноће из аутобиографије али му је то послужило и да отворено посумња у регуларност школовања архимандрита Павла Кенђелца, па иронично пише: „Исто тако не спомиње он (Кенђелац, оп. А. Г. и М. Ј)...ни како је могао за тако кратко време свршити „богословие“. Сведоцба о том школовању као да се није никаква сачувала. Узме ли се то у обзир као и чињеница да је за годину дана свршио првих шест разреда гимназије, чисто да дође човеку на ум да се није и он можда школовао бар делимично на начин како је то учинио...Емилијан Радић“ (119, стр. 362). Карактеристично је, међутим, да своју обећану потпунију студију о Кенђелцу Иларион никада није објавио. Извесно је да материјали из Кенђелчевог живота, које је он касније прикупио, нису добро пристајали уз његова првобитна уверења. Овим је Владика показао две ствари. Прво, да је био високо морална личност али исто тако да је и стотину година после Кенђелчеве смрти још увек постојала јака јерархијска предрасуда о њему заснована на резултатима Стратимировићеве мржње, нетрпељивости, нискости, подлости или, савременим изразом речено, Стратимировићевог мобинга.

Када је реч о Кенђелчевом школовању онда је важно истаћи како је Ковијанић (128), у последње време, доказао да је Кенђелац то описао кратко али реално и да је све како је навео било сасвим могуће. Овај аутор је чак нашао и неке сигурне трагове тог школовања. Осим тога, што је изузетно значајно, његове дипломе су ипак постојале у Дворском архиву у Бечу, и то у виду преписа приложених уз допис који је Кенђелац поднео цару Францу I на аудијенцији 1817. године (16, стр. 141). Дакле, у Кенђелчево школовање и његове дипломе не треба сумњати – ту нема више никаквих дилема и нејасноћа.

2. У литератури се ретко помиње да је Кенђелац ишао у школе у Енглеској и Француској (151, стр. 465) и да је студирао и докторирао у Јени

(89, стр. 158) и друго. Сви ти подаци су нетачни и потпуно неутемељени. Исто тако нису тачни ни наводи да је још за време студија „написао више јестаственичких студија“ у којима је „вешто“ побијао дела славног Бифона под псеудонимом „dr Paul Kengel“ (89, стр. 158).

3. У штампаним изворима о Кенђелчевом животу тврди се како је он, у време студија у Халеу, у ствари боравио у Бечу. По једнима он је тамо слушао права (Летопис, бр. 313, стр. 358–363). Овај податак се среће и касније али веома ретко (127, стр. 234).

По Е. Чакри (89, стр. 159–160) Кенђелац је о 1792. године суделовао у издавању првих српских политичких новина у Бечу. Наводно, баш он је наговорио Стефана Новаковића да штампа „Славено-србскија вједомости“. Тај аутор тврди да је он чак и уређивао Новаковићев лист. Неки су касније сасвим озбиљно примили и преносили ове наводе као да су потпуно тачни (91, стр. 27 и 38; 141, стр. 294; 162, стр. 13).

Свако помињање Кенђелчевог боравка у Бечу око 1792. године веома је сумњиво јер је он управо у то време стигао у Хале и тамо почео озбиљне студије. Изјаве о уређивању првог српског политичког листа су потпуно нетачне, јер данас је познато да га је уређивао сам Новаковић (144, стр. 220). С обзиром да се ништа не зна о сарадницима тог листа, највише што може да се има у виду је да је Кенђелац евентуално могао бити дописник „Вједомости“ из Саксоније. О томе, међутим, до сада није пронађен никакав траг.

4. Из живота и рада Павла Кенђелца никако се не сме губити из вида важна чињеница да је он у младости изучио занат и шест година био трговац (119, стр. 359). Радио и живео од трговине и саживео се са њеним правилима, захтевима и погодностима. То је оставило дубоки траг у целом његовом потоњем животу. У начину мишљења и поступцима био је веома рационалан и прагматичан. Није губио време већ је стално нешто радио и тежио да буде корисан и штедљив. Од једног дана знао је да направи два а од једне паре две. Умео је вешто да успостави присне односе и везе са људима. Не треба се зато чудити што је током школовања, али и касније, веома успешно користио своје личне предности, везе, познанства и све потенцијалне могућности. Тако је он успео да заврши шест разреда гимназије за годину дана; тако је, не губећи време, поднео захтев за пасош и, релативно, брзо га добио; тако је завршио и докторирао богословље; тако је „почео“ да студира у Халеу пре него што је уопште допутовао у тај град, а тако је правнички почео да делује у Кикинди још пре него што је стигао у њу. Није било ту никаквих мистерија и никаквих „смутњи“ (126, стр. 68) већ само несвакидашња памет, сналажљивост, комбинаторика, познанства и испомоћ њему наклоњених људи. Све остало је ишло – трговачки глатко и успешно.

Сем тога, Кенђелац се потпуно свесно „вратио у сиромашни крај да обогати свој народ оним благом кога у оно доба нису имали многи народи не само у Аустрији већ у Европи“ (89, стр. 159). Дошао је да ради и пише „Роду и Отечеству на ползу“ (147, стр. 67).

5. Током свог деветогодишњег школовања Кенђелац је прилежно учио језике, филозофију, педагогију, естетику, логику, реторику, аритметику, геометрију, правне науке, духовне науке, географију, историју, митологију итд. Користи од таквог класичарског знања за њега као природњака биле су индиректне али вишеструке. Прво, захваљујући широком општем образовању он је сваку ствар могао да посматра из више углова. Друго, развијао је логику и своје памћење. Треће, познавање важнијих европских језика омогућило му је да директно и самостално проучава сву литературу која га је интересовала. Четврто, он је својим знањем, логиком и занимљивим причама одушевљавао све људе с којима се сретао па их је лако претварао у своје пријатеље, мецене и заштитнике. То му је олакшавало живот и омогућавало му да постигне многе ствари које би му иначе остале недоступне.

6. Међу подацима из живота Павла Кенђелца наводи се (153, стр. 111), такође, како се он закалуђерио после смрти своје супруге. Ово је све што се помиње о његовом брачном стању али је извор податка остао потпуно непознат. Можда је заиста био ожењен али би то морало бити документовано.

7. Од момента када се 1798. године закалуђерио Кенђелчев живот је у великој мери зависио од митрополита Стефана Стратимировића. Већ на почетку он га је дочекао, потпуно неоправдано, с отвореним непријатељством само зато што је био штићеник темишварског владике Петра Петровића и што је имао у то време највише образовање међу Србима. Још од раније, из личних разлога, није подносио владику Петра па је нетрпељивост и непријатељство пренео и на Павла. Приписивао је Кенђелцу како захтева да убрзано добија све више и више монашке чинове (36, стр. 120), што је, у ствари, било дело епископа Петровића. Митрополит је на самом почетку полицијски избацио Кенђелца из манастира а, одмах после смрти владике Петровића, поново је проблематизовао његов већ утврђен архимандритски чин иако се претходно сагласио с њим итд. Сигурно је, међутим, да је митрополит Стратимировић почео дубоко да га мрзи када је, одлуком двора у Бечу, 1803. године био принуђен да га коначно врати на положај архимандрита у манастир Св. Ђурђе. Већ тада је тврдо одлучио да унапред спречава сваку па и најмању могућност да Кенђелац буде изабран за владика. Све што се после дешавало било је само у служби те одлуке.

Стратимировић је имао своје посебне разлоге да Кенђелцу онемогућава свако напредовање. Пре свега, јер је имао много више и формално

и теолошко образовање од њега, али и због тога што није пристао да остане његов лични и анонимни писар у Митрополији (9, стр. 113). Осим тога, с доста права је зазирао да ће он, уласком Кенђелца у Синод, изгубити могућност да неограничено манипулише тим највишим црквеним телом. Због свега тога он није бирао средства у обрачуну против архимандрита Кенђелца.

Преко својих повереника Стратимировић је против њега подметао измишљотине и голе лажи, које су деценијама понављане на заседањима Синода, чак и онда када су државни иследници већ поуздано утврдили и написали у својим извештајима да све то није тачно. На жалост, и сам Кенђелац је пружио материјал за аферу о унијаћењу па је онда митрополит Стратимировић конструисао и случај о „Јестествословију“ итд. Све је то Кенђелац дуго и стрпљиво подносио, склањао се, повлачио и наивно очекивао промену у Митрополитовом расположењу и ставовима. У то време он пише како је примио монашки чин „да мир стекнем и да лажне клевете и неправедна оговарања с радошћу трпим“ (2, писмо издавачу стр. 7). Касније, међутим, када се дефинитивно уверио у Стратимировићеву мржњу и разна систематска подметања, Кенђелац је одлучно кренуо у сукобе. Оштро је интервенисао на сваку неправду и својим молбама и тужбама обраћао се највишим државним органима тражећи заштиту и разумевање (14, 15, 16). При томе, он је презирао Стратимировића и његову околину и давао им то до знања (20, стр. 75–76).

Кенђелцу је замерано да се „амбициозно“ и нестрпљиво борио за „части и достојанства“ у цркви жељан „власти и славе“ (35, стр. 120; 95, стр. 298; 108, стр. 509). Да је то било заиста баш сасвим тако како је оптуживан он је могао остати уз свој „реверс“ или би касније без много двоумљења дошао за епископа у Србију када му је то било понуђено (113, тр. 499). Истини за вољу, међутим, њему је ипак било веома стало да постане владика, што није ни крио, јер је то сматрао сасвим природним напредовањем због свог образовања и највиших квалификација међу свим српским црквеним лицима тог времена (чак и међу свим Србима), затим, због свог знања, памети, искуства, радиности и година. Та жеља, међутим, није била мотивисана ни славољубљем ни похлепом јер је он у суштини био скроман човек. Имао је у виду да му независан епископски положај отвара пут за слободу јавне речи, наступа и, нарочито, неометано објављивање властитих дела. То је све имао намеру да користи за свој слободан научни и теолошки рад и рационалистичко-просветитељско деловање искључиво у служби свог народа и цркве.

Кенђелац није могао ни да замисли да о његовим књигама и јавним наступима одлучују неписмени и полуобразовани дилетанти, у које је с презиром убрајао и самог митрополита Стратимировића. Такви људи нису могли да га разумеју нити су били у стању да схвате његов систем вредности јер многи од њих никада у животу нису ни видели правог научника.

Унијатско вероломство Кенђелчево очигледно је било прекомерно наглашавана афера. Године 1807. прошло је доста времена од његовог „реверса“ а он није прешао у унију, није никога превео у унију, нити је то на било који начин више помињао. Чак се тог „реверса“ и писмено одрекао (9, стр. 114) поставши свестан да је то била крупна грешка. Дакле, време је већ јасно показало да му унија није ни у срцу ни у мислима. Стратимировићу је, међутим, то био, као наручен, један добар нови повод да би се и ту приказао као непоколебљиви борац против уније али и да би, сада и са опасним одијумом уније, наставио да унижава и уништава Кенђелца.

Када се данас, са доста дуге временске дистанце, разматра однос Стратимировића према Кенђелцу постаје јасно да Стратимировић, у својој личној зависти, охолости и (клерикалној) ускогрудости, уопште није разумео да пред собом у личности Павла Кенђелца има особу са одређеном високом националном мисијом. Српски национални корпус је изнедрио Кенђелца да са својим огромним интелектуалним капацитетом, талентом, највишим образовањем, знањем, марљивошћу, систематичношћу и преданошћу послу обави грандиозан посао у нашој науци, образовању и теологији. Требало је да постане „српски Плиније или Бифон“, јер само је он то могао доиста и бити у том времену. Због тога је одустао од правничких и политичких световних послова и од примамљивог одласка у Русију. Повукао се у манастир да тамо, попут „стarih преподобних монашких очева“ (3, предговор, стр. 5) и западњачких научника-калуђера шеснаестог, седамнаестог и осамнаестог века у миру обави свој озбиљан национални задатак за који се спремао. Све то Стратимировић нити је могао нити је хтео да разуме већ је својом мржњом, острашћеношћу, подметањима, ограничавањима, забранама и полицијским казнама директно сметао, спречавао и онемогућавао Кенђелца. Како Е. Чакра једноставно каже: барем „да се није пречило, када се већ није тело помоћи“ (89, стр. 159). Ликуюјући над својим „великим успесима“ није, сиромах, схватао како све то што ради стоји у директној супротности с основним стратешким интересима српског народа у целини. Испомоћ устаницима у Србији, оснивање карловачке гимназије и неке друге добре ствари које је извео подразумевају се и ни мало га не оправдавају за нападе на Вука, злостављања Кенђелца, Мркаља и Мушицког и забране њихових дела. Све под фирмом опште борбе за уређење црквених ствари и против унијаћења, митрополит Стратимировић је враћао напоре наше науке и културе у дубоки примитивизам и мрачњаштво слично инквизиторском амбијенту.

Писци ових редова, нису, на жалост, могли да избегну помињање негативне Митрополитове улоге у неприликама и несрећама архимандрита Павла Кенђелца. Монашки део Кенђелчевог живота ипак захтева бар још једну кратку оцену Стратимировићеве јавне личности. За ову прилику

то је препуштено перу једног нашег одличног историчара, који је Митрополита сагледао са временске дистанце, али и из његовог карловачког седишта, па без увијања пише (120, стр. 67–68):

„Митрополит је свој тешки деспотизам из цркве пренео и у књижевност, те је сваком ученом човеку у својој околини одређивао, с чим ће се бавити... У Митрополитовој близини уосталом нико се није ни смео високо књижевно испети, нити самостално научно радити, мерила за просуђивање књижевних и научних радова нису била лепота и истина већ Стратимировићева ћуд... Зато је.., поред бистре памети и велике учености, пао у неукусне и смешне застрашености, које су онда постављане као мерила у просуђивању књижевног укуса и научног схватања. Но, само ситни и слаби могли су се покоравати вољи настраног и застарелог дилетанта с научењачким и књижевним пасијама“. Слично и неки други аутори истичу његове „полицијске методе“, „вишестране и личне амбиције“, „тиранску и самољубиву природу... с јаком сујетом и превеликим претензијама у науци и литератури“ и спремност да „цикне као змија и сипа отров“ на оног кога је он прогласио „грешником“ по својим субјективним критеријумима (166, стр. 87–88).

Као узгредан коментар о Митрополиту у приказу живота и рада Павла Кенђелца оволико је сасвим довољно. То, међутим, никако не може и не сме да остане последња реч о односима митрополита Стратимировића и његових приврженика према архимандриту Кенђелцу. Неопходно је, зато, да се направи једна потпуна и детаљна анализа и строго објективна студија о томе из више разлога. Прво, ради тачног увида у немиле догађаје из прве три деценије XIX века, који су оптерећивали живот СПЦ, а стављани су на терет само Кенђелцу (108, стр. 508). Друго, ради објективног и свеукупног увида у веома контроверзно деловање митрополита Стратимировића у цркви и ван ње. Постоји тежња да се истичу само његова позитивна дела (101, 123, 137) мада је добро познато да је он учинио и низ веома лоших ствари. Карактеристично је, због тога, да се и С. Гавриловић, у иначе свечарски интонираном тексту о Митрополиту, ипак залаже за „критичко истраживање“ архивске грађе његове „комплексне личности“ о којој још није донет „коначни суд“ (164, стр. 395). Низ елемената из његовог скоро истоветног понашања само према високо образованим монасима Кенђелцу, Мркаљу и Мушицком, указује на велику завидност и евидентно психопатско понашање. Изгледа веома вероватно да је он имао многе особине једног „безгрешника“ и „манипуланта“ (163) који је класичним методама мобинга од првих манастирских дана смишљено и организовано шиканиро, дискриминисао и тортурисао Кенђелца и другу двојцу и то деценијама. Треће, због дефинитивне оцене и личности Павла Кенђелца.

Архимандрит можда и није био савршен монах, мада су неки мислили да је био баш управо такав (70; 89), јер је направио знатну верску грешку са „реверсом“ о унијаћењу итд. Потпуно је сигурно да он није био најгоре клерикално лице у СПЦ тог времена (164, стр. 387), а остао је одијум само на његовом имену у јерархији, и то све до данас. Прошло је довољно времена да се поставе на своје место и Стратимировић и Кенђелац, и то и у цркви и ван ње.

У сваком случају, писци ових редова се слажу са С. Марићам да би драматичан живот Павла Кенђелца „био захвалан предмет и за роман, не само за студију“ (147, стр. 73–74) и, додају, чак и за динамичну драму из српског монашког живота.

8. Занимљиво је да је Е. Чакра (89, стр. 158) истицао Кенђелца и као првог „панслависту“. Изгледа мало претенциозно да се сматра како је баш он био „први“ међу онима који су у XIX веку развијали свеславенске идеје. Сигурно је, међутим, да је Кенђелац био свестан славенофил и панслависта. На то упућује нарочито његово залагање за рускословенски језик у књижевности и комуникацијама међу свим „славенским племенима“ (89, стр. 162) и тежња за обнову изворног славенског језика (70, стр. 194).

9. Пошто је беспопштена али увелико промашена Стратимировићева критика „Јестествословија“ у црквеним структурама (39) доживела дебакл, „неки тадашњи „научници“ за љубав црквенодостојника разгласише да је Павле Кенђелац украо из Русије „Јестествословије“ и дошао да се кити туђим перјем“ (89, стр. 161). Са своје стране он је кратко одговорио како је реч о глупостима безумника и недобронамерника које би у Русији „кнута привела разуму да не говоре лоше о бољима од себе“ (3, предговор, стр. 3).

После извесног времена стигло је и писмено сведочанство председника Петроградске академије наука А. Шишкова (82, стр 191), који је веома категоричан. Поводом наводног плагијата „Јестествословија“ Шишков пише: „То је потпуна неистина. То дело је Ваше како по свом садржају тако и по добрим мислима и начину писања, достојно је поштовања, и само Вама припада“. Овим је „афера“ о плагијату те књиге у јавности скинута са дневног реда али се у јерархијским круговима о њој и даље неповољно изражавало.

Праве, конкретне и необориве доказе у прилог снаге, значаја и оригиналности ове књиге, изнео је тек Ј. Ст. Поповић (88, стр. 120) истичући како се у књизи налази множина података о којима у Русији нико нема ни појма, као што је случај са голуначком мушицом и др. Дакле, овакву књигу је могао да састави само неко ко добро познаје наше крајеве па се Стерија чуди „ја не знам како је такво мишљење могло узети маха“.

10. Није било довољно што је Кенђелац за живота био оговаран, прогањан, мрцварен, онемогућаван, поткрадан и јавно презиран од једног дела црквене јерархије. Стратимировић је свом снагом свог застрашујућег

личног и црквеног ауторитета потпуно забранио да се Архимандрит чак и помене после смрти или да се о њему пише било шта. Трагови тог и таквог острашћеног, наопаког, погубног и психопатског Митрополитовог утицаја на мишљење и понашање савременика, што је нарочито још подстрекавано истицањем Кенђелчевог вероломства, – остали су и касније, на жалост, веома дуго у нашој средини. Тако И. Руварац (108, стр. 509) понавља његову „жељу за влашћу и славом“; Д. Николајевић (112, стр. 20) истиче „пожуду за епископском части“; Иларион (Зеремски, 119, стр. 362–363) му приписује „опсенарско школовање“ а В. Стајић га сматра за „смутљивца“ (126, стр. 68).

Срећом нису сви у цркви, а нарочито у народу, делили такво негативно и мрзовољно мишљење о Кенђелцу. Низ црквених лица било му је несумњиво наклоњено (нпр. епископи Шакабент, Видак и Путник, затим, Мушицки, свештеници из Панчева, готово сви његови ђаци из Семинара 1800. године итд.). Већина, међутим, није смела да то отворено испољава али су прикривено гајили симпатије за архимандрита Кенђелца. Зато је и добијао брзе информације из Ср. Карловаца, чак и са најповерљивијих Стратимировићевих састанака (98, стр. 136). Уз то, у ширем подручју Баната остале су и столеће после његове смрти узречице у народу за способне људе: „учен је, могао би бити Кенђелац“ (89, стр. 164) и „паметан је као Павле Кенђелац“. Писменији су истицали за појединце „учен као Рајић, пише као Кенђелац“ (162, стр. 13).

11. Када је реч о значају „Јестествословија“ и његовом месту у нашој науци, онда данас без икакве резерве може да се констатује да је оно било прво српско оригинално и целовито дело које се налази у самим темељима наших природних наука (153, стр. 112). Пре њега и дуго после њега у српској науци није било природњачког дела са тако оригиналним властитим идејама, тумачењима и личним печатом. Стојковићева „Фисика“, као преведени и еклектички спис, уз сав њен значај, то свакако није била.

Поред других важних особина „Јестествословије“ је било и прва ново-вековна српска књига у којој се говори о анатомији човека. У њој се налазе такви анатомски описи појединих делова тела на основу којих се може с великом сигурношћу закључити да је Кенђелац био први Србин који је вршио дисекције људи. Свакако треба нагласити да је запазио сличности у анатомској грађи органа код људи и четвороножних животиња па је закључио да је и њихово функционисање слично. Доказа о оваквим уопштавањима има на више места у осмом поглављу. По томе он се може сматрати оснивачем српске, а можда и свесловенске, експерименталне физиологије.

„Јестествословије“ је било потпуно на нивоу природних наука свог времена али је било и више од тога јер је у много чему и предњачило. У свом домену спадало је у врхунска дела европске науке. То нарочито

важи за излагања о настанку и развоју Земље и планина на њој. Исто тако, оно је почетак наше експерименталне биологије, микроскопије, екофизиологије, ембриологије, тератологије, патолошке физиологије и анатомије. Поред тога, у овом делу има неких назнака будућег дарвинизма, основа антропологије, сексологије итд. Да је, којим случајем, та књига објављена, као што је могла бити, на немачком или француском језику, аутор би био издашно цитиран у европској природњачкој литератури XIX века, то је ван сваке сумње. Кенђелцу, међутим, то уопште није била намера. Он се вратио кући после школовања, током кога је „као ревносна пчела сабрао мирисне цветове светског образовања“ (2, писмо издавачу, стр. 6), замонашио се, сео, написао и објавио свој „Природопис“ и у њему потпуно свесно тадања светска и своја властита знања наменио пре свега свом српском народу.

У писму Ђ. Стевановићу, издавачу ове књиге, Кенђелац пише како је „за свет преминуо“ када је примио монашки чин и у томе налази свој унутрашњи мир и задовољство „да са радошћу подноси лажне клевете и неправедна оговарања“ (2, стр. 7). Сада је потпуно јасно да је та његова „мирска“ смрт била изузетно благотворна за нашу науку. Захваљујући управо томе добили смо ово потпуно оригинално и врхунско научно дело.

12. Ако је за време Кенђелчевог живота у нашој средини било неких клерикалних сумњи у његово високо образовање, знање и изузетне научне домете, у другој половини XIX века те сумње су готово потпуно нестале. О њему се тада већ увелико говори као о једном од „најобразованијих људи свог времена“ (96, стр. 249; 99, стр. 24). Стављају га чак међу „светске прве знанственике“ (89, стр. 162). Истиче се да је његов научни рад „био на висини где је стајала природна наука у његово доба“ (99, стр. 24), затим, да се „одликовао свестраним знањем природних наука“ (103, стр. 42) и констатује да је био „толике учености којом би се дичили и најпросвећенији народи“ (94, стр. 56). То су, ипак, све само опште изјаве и утисци о архимандриту Кенђелцу и његовом делу, који нису били ни критички ни историјски засновани на добром и квалификованом познавању природних и историјских наука тог времена.

Најзначајнију оцену Кенђелчевог научног поступка и начина писања дао је оставио Јован Стерија Поповић (88, стр. 119), који каже да је Кенђелац човек „који тек своје мисли, своја чувства на артију ставља, и који је оно што је читао или чуо, тако рећи у себе упио и штоно веле у крв и мозак претворио“. Поповић није о Земљи и човеку могао да зна све оно о чему је архимандрит Кенђелац писао, али он, на основу свог доброг општег образовања и из начина његовог писања, изводи исправане закључке. Стерија је сасвим у праву. Кенђелац је заиста изнедрио потпуно нове књиге, и то на основу свог целокупног знања стеченог током школовања,

размишљања, експериментисања и исправног коришћења литературе. Он никога није механички преводио и преписивао већ је преносио, препричавао туђа излагања, проверавао, комбиновао их са својим знањима и интерпретацијама и све то изражавао властитим речима и реченицама, дакле – потпуно оригинално. Тачно како то види Стерија. То што је овакав његов модеран научни поступак дошао у време када је наша наука била још преводилачка и преписивачка (125, стр. 76) или, у најбољем случају, еклектичка, заиста је необично – али је тако.

Кенђелца су истицали као стручног и „строгог научењака“ већ први његови биографи (89, стр. 164; 94, стр. 51), али Мита Калић га је први тачно и оправдано квалификовао као „научника који је о природним наукама писао“ (103, стр. 39).

Провлачи се све до наших дана и једно критизерско гледиште о „Јестествословију“. Чак и они који Кенђелцу не оспоравају значај пишу како су у тој књизи само прво и осмо поглавље представљали нешто ново „за тадашњу српску публику, јер о свему осталом о планинама, пећинама, водама, ветровима, вулканима већ су раније писали Орфелин и Стојковић“ (125, стр. 84; 139, стр. 20). То је велика неправда и може изгледати тачно само онима који доста површно познају предмет. Кенђелац је о поменутих темама писао другојачије од двојце наведених аутора. Он преноси туђа гледишта али јасно саопштава и своја властита научна уверења.

Осим тога, наш познати филозоф и физичар С. Марић (125, стр. 84) у свом приказу Кенђелчевог дела каже: „Судећи по извесним тврдњама, као што су нпр. да човек има већи мозак од свих животиња – и од слона – само не од магарца; да су становници једног од Хебридских острва високи само један и по лакат; да се наказе рађају ако жена зачне за време менструације и сл., као и по његовом исмевању француског природњака Бифона и холандског микроскопичара Левенхука, који је открио сперматозоиде – чије постојање Кенђелац пориче – даје довољно разлога да се посумња у Кенђелчеву критичност и озбиљност и кад расправља о другим предметима.“ Марић је добро запазио нека наивна, сујеверна и погрешна места у Кенђелчевом тексту. То све, међутим, више је ствар објективног стања у тадашњој науци него што је реч о личним заблудама Павла Кенђелца. Тачно је, исто тако, да је он помало заједљиво критиковао нека Бифонова излагања, мада изузетно поштује Бифона. Исправља га на основу нових, тачнијих података у науци али јасно каже следеће: „Умом је Бифон велики, међутим, сваки човек све постићи не може“ (2, стр. 127). Заједљивост и надмено исмевање резултата ранијих истраживача наравно да нису ни умесни ни цивилизовани и није добро што је Кенђелац тако поступао. Вероватно је да ни он не би тако радио да је после студија наставио да се развија уз неки научни колектив. Научио би да се клони таквих поступака

али он је писао одвојен од света, у манастирским зидинама, сам са собом и без икаквих могућности да пита и да буде посаветован. Све то ипак не значи да он није имао неке од важних и основних особина једног истраживача, научника као што су познавање литературе, властита сазнања, креативност, критичност и озбиљност. Напротив, када се „Јестествословије“ стави у оквире геологије и биологије са почетка XIX века, види се јасно да је он имао свега тога на претек. Сумња у његову критичност и озбиљност потпуно је неоправдана.

Има код Марића још једна велика неправда према Кенђелцу. Пишући о природњацима из Војводине, овај аутор констатује како „први српски природњаци нису могли бити самостални истраживачи и ствараоци него углавном, преводиоци, прерађивачи и коментатори страних дела“ (125, стр. 76) јер су били „енциклопедисти, просветитељи а не научници“ (стр. 78). Оваква општа оцена важи заиста за наше писце из тог времена (а нарочито и за Стојковића, кога Марић иначе између свих осталих особито цени и истиче) – осим за Кенђелца. Он је био самосталан, аутентичан и оригиналан научник по свим па чак и по најстрожим савременим критеријумима.

13. Павле Кенђелац је велики део знања о природи и човеку, поред школе, стекао самостално, самоиницијативно и властитим трудом. У том погледу веома карактеристична је анегдота о мудром Великом Антонију коју је ставио у предговор „Јестествословија“. Антоније, наиме, није имао никакву библиотеку па је неке своје зачуђене посетиоце „паганске мудраце“ извео у природу да им каже: „то је моја библиотека, у њој видим не људску, и вашу направљену на песку, него божију премудрост видим, читам и испитујем“ (2, предговор, стр. 6–8). То је био пут који је у великој мери следио и аутор. Доста је читао, пуно размишљао, стално је испитивачки посматрао природу, и обављао разне експерименте.

Кенђелац је огледима проверавао све што је могао. Експериментисањем је долазио до нових чињеница за које је држао да су поуздане и непобитне. О тим огледима је водио забелешке па се њима служио приликом писања. То што су се неки резултати његових опита и посматрања разликовали од Левенхукових, Бифонових и других научника је разумљиво. Потпуно је разумљиво и то што је узимао у обзир своје а одбацивао туђе резултате. Оно са чим није могао експериментисати Кенђелац је анализирао разумом, долазећи често до потпуно нових идеја и занимљивих хипотеза које се почетком XIX века никако нису могле проверити. Остало о чему је размишљао и писао преузимао је критички од научника за које је био уверен да добро знају оно о чему и како пишу. У „Јестествословију“ поједине геолошке, биолошке и медицинске поставке доведене су скоро до максимума који се могао постићи на почетку XIX века.

Спомен-биста Павла Кенђелца у Кикинди,
рад вајара мр Слободана Којића, 1996.

На штету за српску и словенску али и за светску науку Кенђелац је за собом оставио само једно природњачко дело од 296 страница, у коме је изнео и део свог оригиналног тумачења појава и знања о макро и микрокосмосу, односно о Земљи и човеку. Мада је то дело било неоспорно оригинално, чак и генијално у неким елементима, као књига писана једним за науку превазиђеним језиком и у оквиру малог европског народа, остало је скоро непознато. Осим тога, да није желео да види и објасни невидљиво и за оновременског човека необјашњиво, оно ван његовог домаћаја, Кенђелац би више писао о ономе што је видео и разумео. Тако би сада могао бити сматран оснивачем или суоснивачем експерименталне биологије, неурофизиологије, хистологије и еволуционизма у свету јер свега тога у зачетку има у његовом делу. То су разлози што се Кенђелац, у историји науке, није нашао на месту које му је по природном праву припадало – раме уз раме са најистакнутијим европским природњацима с краја XVIII и почетка XIX века.

Савремена историја науке не зна ни за Павла Кенђелца ни за његово дело као што за њега нису знали у своје време ни романски, ни германски па ни већина словенских природњака XIX века. То, међутим, ништа не смета да се данас констатује како је он свакако био први Србин и један од малог броја светских научника XIX века, који се бавио филозофијом и теоријом природних наука. На основу онога што је оставио иза себе и начина како је то написано он је био не само један од највећих српских природњака уопште, већ спада међу прве модерне научнике и у свету, и то према данашњем значењу тог израза.

14. Велика је штета за нашу историографију што је Кенђелчево „Всемирноје сбитијасловије“ више од седам деценија било потпуно заборављено и занемарено – као да не постоји. Није му помогла ни чињеница што је било преведено на српски књижевни језик још при крају XIX столећа (5). Наши историчари и Јевреји би у њему нашли веома занимљиве мисли, ставове и странице домаћег аутора написане у првој половини XIX века. То никако није за потцењивање.

I. ШТАМПАНА ДЕЛА ПАВЛА КЕНЂЕЛЦА

1798.

1. *Конзисторијална окружница свешћеницима Темишварске епархије*. – Глас истине (Нови Сад), 2, (1885), бр. 3: 24.

1811.

2. *Јесћесћивословие. Часћй њерваја*. – Будим: Писмени Кралевскогo всеучилица Пештанскогo. – Стр. 296.

1821.

3. *Всемирнојо сбијјасловие. Част перваја*. . – Будим: Писмени Кралевскогo всеучилица Пештанскогo. – Стр. 329.

1830.

4. *Пройовјед о њокорениј и њовиновениј к власћи*. (Из теми посланија свјатагo апостола Павла к Јеврејам, глави 13, стиха 17). – Седмица (Нови Сад), (1854): 227–230.

1895.

5. *Исћорија Јеврејској народа*, 1, 2, и 3. – Панчево: Народна библиотека Браће Јовановића, св. 205, 207 и 209. – Стр. 196.

II. ШТАМПАНА ПИСМА ПАВЛА КЕНЂЕЛЦА

6. Стефану Стратимировићу, 15. децембра 1794. – У: бр. 126 ове библиографије, стр. 70–71.
7. Стефану Стратимировићу, 23. децембра 1800. – У: бр. 117 ове библиографије, стр. 125.
8. Петру Петровићу, 9. маја 1800. – У: бр. 94 ове библиографије, стр. 50.
9. Стефану Стратимировићу, 8. фебруара 1807. – У: бр. 138 ове библиографије, стр. 112–114.
10. Стефану Стратимировићу, 18. јула 1808. – Исто, стр. 115.
11. Стефану Авакумовићу, 30. јула 1812. – У: С. Гавриловић, 1969. Из књижевно-историјске преписке С. Стратимировића (В). – Зборник Матице српске за књижевност, књ. 17, св. 1: 114. – Нови Сад.
12. Стефану Стратимировићу, 6. новембра 1813. Исто, стр. 115. Нови Сад.
13. Стефану Стратимировићу, 20. маја 1816. (Погрешно штампано: 15. маја 1818). – У: бр. 112 ове библиографије, стр. 22–24.
14. *Ф. Кохарију*, 15. јула 1822. – У: бр. 138 ове библиографије, стр. 134–135.
15. *Цару Францу I*, 26. јула 1822. – Исто, стр. 135–138. – Београд.
16. *Цару Францу I*, 12. јуна 1823. – Исто, стр. 138–146. – Београд.

17. Лукијану Мушицком, 7. фебруара 1825. – У: Вукова преписка, књ. 3, Додатак. – Београд: Државно издање, 1909, 665–666.
18. Вуку Сћефановићу Караџићу, 21. фебруара 1825. – Исто, књ. 5. – Београд, 1910, 73–74.
19. Т. Деметру Турки, 12/24. септембра 1825. (Погрешно штампано: 1823). – Исто., Београд, 1910, 74–75.
20. Вуку Сћефановићу Караџићу, 1/13. новембра 1825. – Исто, књ. 5. – Београд, 1910, 75–76.

III. РУКОПИСИ

21. Ауџиобиографија. (?1803). – Архив манастира Св. Ђурђе. – Из: бр. 119 ове библиографије, стр. 359. – Изгубљено. Препис се можда налази у заоставштини владике Илариона Зеремског.
22. Земљеиисаније. 1807. – Незавршен рукопис. – Из: бр. 2. ове библиографије, предговор, стр. 1; и 89, стр. 160. – Изгубљено.
23. Јесџесџвословије 2, 3, и 4. 1807–1811. – Из: бр. 2 ове библиографије, предговор, стр. 15–16; и 89, стр. 160. – Изгубљено.
24. Надџробно слово еџискоју Пеџтуру Видаку. 1818. – Из: бр. 94 ове библиографије, стр. 54; и 103, стр. 43. – Изгубљено.
25. Всемирноџ сбиџиџјасловије, часџи 2, 3, и 4. Око 1821. – Из: бр. 89 ове библиографије, стр. 160. – Непознато, можда изгубљено.
26. Надџробна беседа еџискоју Сџевану Авакумовићу. 1822. – Из: бр. 124 ове библиографије, стр. 19. – Изгубљено.
27. Церковнаја исџиорија, часџи 1 – 8. 1824. – Из: бр. 82 ове библиографије, стр. 193; 87, стр. 217; и 94, стр. 54. – Део рукописа можда пропао у Народној библиотеци у Београду 1941. Остало би требало да се налази у заоставштини Емилијана Радића.
28. Теолоџија. 1824. – Из: бр. 73 ове библиографије, стр. 569. – Изгубљено.
29. Духовне беседе, часџи 1 и 2. 1803 до 1830. – Из: бр. 89 ове библиографије, стр. 161. – Изгубљено.
30. Надџробна беседа еџискоју Јосифу Пуџнику. 1830. – Из: бр. 124 ове библиографије, стр. 21–22. – Изгубљено.

IV. БИБЛИОГРАФИЈА ИЗВОРА О ПАВЛУ КЕНЂЕЛЦУ

31. Мартинович, М. и Пожаревачки, А. 1800. О Боџословском џечају у владичанском двору у Темишвару (џраду) џри еџискоју Пеџтуру Пеџровићу. – У: С. Бугарски, 1995: Српско православље у Румунији после 1864, стр. 220–222. Темишвар.
32. Обрадовић, Д. 1802. Писмо Аџанасију Сџојковићу. Сабрана дела, књ. 2I, стр. 268–269. Београд, 1961.
33. Стратимировић, С. 1794. Писмо Павлу Кенђелицу од 19. децембра. – У: бр. 126 ове библиографије, стр. 71–72.
34. Стратимировић, С. 1808. Писмо Павлу Авакумовићу од 29. јула. – У: бр. 138 ове библиографије, стр. 116.

35. Стратимировић, С. 1808. *Писмо Темишварском ейискоју од 29. јула.* – У: Исто, стр. 118–120.
36. Стратимировић, С. 1809. *Писмо Сѣфану Авакумовићу од 24. марѣа.* – У: Исто, стр. 116–118.
37. Стратимировић, С. 1809. *Писмо Павлу Авакумовићу од 24. марѣа.* – У: Исто, стр. 121–122.
38. Авакумовић, П. 1809. *Писмо Сѣфану Сѣраѣимировићу од 15. айрила.* – У: Исто, стр. 120–121.
39. Стратимировић, С. 1812. *Писмо Сѣфану Авакумовићу од 26. јуна.* – У: С. Гавриловић: Из књижевно-историјске преписке С. Стратимировића, 5; Зборник Магице српске за књижевност, књ. 17, св. 1, стр. 112–113. – Нови Сад, 1969.
40. Авакумовић, С. 1812. *Писмо Сѣфану Сѣраѣимировићу од 9. јула.* – Исто, стр. 113. – Нови Сад.
41. Авакумовић, С. 1812. *Писмо Сѣфану Сѣраѣимировићу од 5. авѣусѣа.* – Исто, стр. 114–115. – Нови Сад.
42. Видаковић, М. 1814. *Љубомир у Јелисијуму, 1.* Премјеченије о србском језику. – Из: бр. 114 ове библиографије, стр. 44–46.
43. Угарска дворска канцеларија, 1817. *Дойис Сѣфану Сѣраѣимировићу од 17. окѣобра.* – У: бр. 138 ове библиографије, стр. 122.
44. Угарска дворска канцеларија, 1817. *Дойис ѣрчкокаѣоличком Великова-радском бискују од 17. окѣобра.* – Исто, стр. 122–123.
45. Угарска дворска канцеларија, 1817. *Дойис цару Францу I од 30. окѣобра.* – Исто, стр. 123–125.
46. Вулкан, С. 1817. *Дойис уѣарском канцелару од 13. новембра.* – Исто, стр. 125–126.
47. Угарска дворска канцеларија, 1818. *Дойис цару Францу I од 20. фебруа-ра.* – Исто, стр. 126–130.
48. Стефановић Караѣић, В. 1817. *Друѣа рецензија србска. Љубомир у Јелиси-јуму од М. Видаковића, књ. 1. и 2.* – Новине србске, бр. 57–68: 453–544. – Будим.
49. Видаковић, М. 1817. *Објавленије на ѣрећу часѣи Љубомира у Јелисијуму.* – Исто, бр. 78: 621–624. – Будим.
50. Стефановић Караѣић, В. 1817. *Мали одвраћак на мали одѣговор Г. Вида-ковића.* – Исто, бр. 80: 637–640. – Будим.
51. Стефановић Караѣић, В. 1818. *Предѣговор. Срѣиски ријечник истѣолкован њемачким и лаѣинским рјечима,* стр. 5–6. – Беч.
52. Соларић, П. 1818. *Писмо Вуку Сѣфановићу Караѣићу од 8. авѣусѣа.* – У: Вукова преписка, књ. 1. – Београд: Просвета, 1987. – Стр. 610.
53. Супица, П. и Павковић, Д. 1819. *Дойис Уѣарској дворској канцеларији од 20. сѣјтембра.* – У: бр. 138 ове библиографије, стр. 130.
54. Угарско краљевско намесничко веће, 1820. *Дойис цару Францу I од 6. јуна.* – Исто, стр. 131–132.
55. Угарска дворска канцеларија, 1820. *Дойис цару Францу I од 30. јуна.* – Исто, стр. 132–134.

56. Стефановић Караџић, В. 1820. *Писмо Лукијану Мушицком од 21. марта*. – У: Вукова преписка, књ. 1. – Београд: Просвета, 1987, стр. 763.
57. Стефановић Караџић, В. 1822. *Писмо Лукијану Мушицком од 15. новембра*. У: Исто, књ. 2. – Београд: Просвета, 1988, стр. 125–126.
58. Мушицки, Л. 1822. *Писмо Вуку Стефановићу Караџићу од 24. новембра*. – У: Исто. – Београд: Просвета, 1988, стр. 141.
59. Стефановић Караџић, В. 1822. *Писмо Андру Афанаџиевичу од 9. децембра*. – У: Вукова преписка, књ. 4. – Београд: Државно издање, 1909, стр. 554.
60. Копитар, Ј. 1823. *Писмо Вуку Стефановићу Караџићу од 25. августа*. – У: Исто, књ. 1. – Београд, 1907, стр. 240.
61. Стефановић Караџић, В. 1823. *Писмо Академику Афанаџиевичу од 26. фебруара*. – У Исто, књ. 4. – Београд, 1909, стр. 554.
62. Стефановић Караџић, В. 1823. *Писмо А. С. Шишкову од 26. фебруара*. – У: Исто, књ. 3. – Београд, 1909, стр. 504–505.
63. Стефановић Караџић, В. 1823. *Писмо Фридриху Павловичу Аделунгу од 20 марта*. – У: Исто, књ. 2. – Београд, 1908, стр. 176.
64. Стефановић Караџић, В. 1823. *Писмо Александру Семјоновичу Шишкову од 10. марта*. – У: Исто. – Београд, 1908, стр. 168.
65. Шишков, А. С. 1823. *Писмо Вуку Стефановичу Караџићу од 17. маја*. – У: Исто, књ. 3. – Београд, 1909, стр. 505–506.
66. Аделунг, А. Ф. 1823. *Писмо Вуку Стефановичу Караџићу од 24. априла*. – У: Исто, књ. 4. – Београд, 1909, стр. 439.
67. Петербуршко волно общество... 1823. *Писмо Вуку Стефановичу Караџићу од 17. априла*. – У: Исто. – Београд, 1909, стр. 474.
68. Угарска дворска канцеларија, 1823. *Допис цару Францу I од 22. августа*. – У: бр. 138 ове библиографије. – Београд, стр. 146–149.
69. Шишков, А. 1823. *Писмо Павлу Кенџелцу од 25. априла*. – У: бр. 82 ове библиографије, стр. 191–193.
70. Штрех, Ф. 1823. *Писмо Јовану Раичевићу од 13. марта*. – Исто, стр. 193–196.
71. Стефановић Караџић, В. 1824. *Писмо Књазу Милошу Обреновићу од 24. јула*. – У: Вукова преписка, књ. 2. – Београд: Просвета, 1988, стр. 481.
72. Стефановић Караџић, В. 1924. *Писмо Јернеју Койићу од 29. априла*. – У: Исто. – Београд, 1988, стр. 454.
73. Тирол, Д. 1824. *Писмо В. Стефановићу Караџићу од 24. јуна*. – У: Исто. – Београд, 1988, стр. 475.
74. Аделунг, Ф. П. 1824. *Писмо Вуку Стефановићу Караџићу од 2. јуна*. – У: Исто. – Београд, 1988, стр. 464.
75. Тирол, Д. 1825. *Белешка Вуку Стефановићу Караџићу од 6. марта, на њему Аџанаџија Стојковића*. – У: Исто. – Београд, 1988, стр. 573.
76. Миловук, Ј. 1825. *Писмо Вуку Стефановићу Караџићу од 31. децембра*. – У: Исто. – Београд, 1988, 768.
77. Кенџелац, П. 1825. *Писмо Вуку Стефановићу Караџићу од 31. марта*. – У: Исто. – Београд, 1988, 577–578.
78. Стефановић Караџић, В. 1826. *Писмо Лукијану Мушицком од 14. марта*. – У: Исто, књ. 3. – Београд, 1989, 122.

79. Поповић-Мостарски, Ј. 1826. *Писмо Вуку Стјефановићу Караџићу од 23. марта*. – У: Исто. – Београд, 1989, 129–130.
80. Schaffarik, P. J. 1826. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. – Koenig. Ungar. Universitaets Schriften, 1826, 219.
81. Тирол, Д. 1827. *О архимандритџу Павелу Кенјелцу*. – Банатски алманах за годину 1827, 47–48. – Темишвар.
82. Тирол, Д. 1828. *О архимандритџу Павелу Кенјелцу*. – Исто, 1828, 46–47 ; 191–196. – Темишвар.
83. П. Б. 1829. *Славено-србска библиографија од јодине 17??. до конца 1828*. – Летопис Матице српске, 5, (1829), част. 18: 114. – Будим.
84. Хаџи-Стојло, П. 1830. *Писмо Стјефану Стјрајимировићу од 9. новембра*. – У: Вукова преписка, књ. 5. – Београд, 1910, 742.
85. Тирол, Д. 1831. *Писмо Вуку Стјефановићу Краџићу од 2. јануара*. – Исто, књ. 4. – Београд, 1909, 608.
86. Аноним, 1838. *Србско сјисајелъсјтво. О Кенјелац Павелу*. – Србска новина или магазин за художество, књижество и моду, (1838), бр. 72: 287. – Пешта.
87. Поповић, Ј. С. 1852. *Караџиерисџика срјских сјисајелъа, 2. Павао Кенјелац*. – Новине србске, (1852), бр. 59: 217–218. – Београд.
88. Поповић, Ј. С. 1864. *Караџиерисџика срјских сјисајелъа, 2. Павао Кенјелац*. – Огледало српско, 1, (1864), св. 4: 118–120. – Нови Сад.
89. Чакра, Е. 1868. *Павао Кенђелац јрви јанслависта*. – Даница, 9, (1868), бр. 7: 158–164. – Нови Сад.
90. Аноним, 1869. *Архимандрит Павле Кенђелац*. – Исто, 10, (1869), бр. 22: 352. – Нови Сад.
91. Новаковић, С. 1869. *Срјска библиографија за новију књижевностј*. – Београд, 1869, 27 ; 38.
92. Ундолъскиј, В. М. 1871. *Очерки славјано-руској библиографии*. – Москва: Издание Московского публичного и Румјанцевского музеев, 1871. – Стр. 388.
93. Попов, А. 1873. *Ојсанние рукојисеј и кајалој кнји церковној јечайи библиојеки А. И. Хлудова*. – Москва, 1873. – Стр. 644.
94. Рајковић. Ђ. 1880. *Павао Кенђелац, биојграфско-књижевна слика*. – Летопис Матице српске, (1880), књ. 124: 45–57. – Нови Сад.
95. Игъатовић, Ј. 1879–1881. *Райсодјје из јрошлостји срјској живојта*. – Нови Сад, 1953, 29 ; 298.
96. Кулаковскиј, П. 1882. *Вук Караџич, ејо дејайелъностј и значение в сербској лијературе*. – Москва: Издат. О. Б. Милера, 192–197 ; 247–250.
97. Рајковић, Ђ. 1884. *Писмо владике Пујника архимандритџу Стјефану Сјанковићу од 21. марта*. – Глас истине, књ. 1, (1884), бр. 16: 128. – Нови Сад.
98. Рајковић, Ђ. 1884. *Концејиј јисма владике Пујника мийројолијџу С. Сјрајимировићу од 7. маја*. – Исто, (1884), бр. 17: 136. – Нови Сад.
99. Милованов, С. 1886. *Физика у Срба*. – Летопис Матице српске, (1886), књ. 145: 23–24. – Нови Сад.

100. (Рајковић, Ђ.) 1885. *Павле Кенђелац*. – Глас истине, 2, (1885): 24. – Нови Сад.
101. Руварац, И. 1887. *Шта се и како се с које стране досле йокушавало да се и код нас оснује Семинарија за кандидатше свештеничкој реда*. – Исто, за 1886–87, Нови Сад, 1887, 34–36.
102. Милићевић, М. Ђ., 1888. *Кенђелац Павле*. Поменик знаменитих људи у српског народа. – Чупићева задужбина, (1888), књ. 27: 253–254. – Београд.
103. Калић, М. 1890. *Српски књижевници, 1. део*. – Књиге за народ Матице српске, (1890), св. 28: 39–43. – Нови Сад.
104. Аноним, 1895. *Павле Кенђелац*. – У: Браћа Јовановић: Павле Кенђелац: Историја Јеврејског народа, 1. – Панчево: Народна библиотека, св. 205: 3–5.
105. Степович, А. 1899. *Очерки историји сербохорватској лијератури*. – Киев, 1899, 142.
106. Огњановић, 1. 1900. *Занимљиве йриче и белешке из животоа знаменићих Срба*. – Загреб: Српска штампарија, 1900, 55–56.
107. Гавриловић, А. 1904. *Досийије у Трсју 1802–1806*. – Годишњица Николе Чупића, (1904), књ. 23: 238–239. – Београд.
108. Иларион (Руварац), 1906. *Максим Секулић, архимандрий бездански*. – Српски сион, 17, (1906), бр. 18: 506–514. – Сремски Карловци.
109. Скерлић, Ј. 1906. *Омладина и њена књижевност, 1848–1871*. – Београд, 1924, 172–173.
110. Грчић, Ј. 1906. *Историја српске књижевности*. – Друго издање. – Нови Сад: Издавачи Браћа Поповић, 1906, 96–97.
111. Јагич, И. В. 1910. *Историја славјанској филолоји*. Енциклопедија славјанској филологији, вип. 1. – Санктпетербург: Академији наук (Типографија Императ.), 1910, 360–361.
112. Д. Нић. (Николајевић-Оклобџија, Д.), 1912. *Два йрилошка биографуји архимандритиа Павла Кенђелца*. – Архив за историју Српске православне Карловачке митрополије, 2, (1912) : 20–24. – Сремски Карловци.
113. Гавриловић, М. 1912. *Милош Обреновић*. Књ. 3. – Београд: издање Задужбине И. М. Коларца, књ. 146, 499.
114. Стојановић, Љ. 1924. *Живот и рад Вука Стефановића Караџића (26. октобра 1787 – 26. јануара 1864)*. – Београд–Земун: Штампарија Графички завод „Макарије“, 1924, 44–46; 152; 161; 218–219.
115. Радојчић, Н. 1926. *Војвођански историци*. – У: Д. Вуловић, едитор: Нови Сад и Војводина. – Београд: Издање Професорског друштва у Београду, 1926, 51–58.
116. Костић, С. 1926. *Бојословски шечај у Темишвару*. – Темишвар: издање Браће Чендеш, 1926.
117. Ивић, А. 1926. *Архивска йраћа о сйским књижевницима и културним радницима 1740–1880*. – Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Друго одељење, Споменици на туђим језицима, књ. 2. – Српска краљевска академија. – Суботица, 1926, 125.

118. Радојчић, Н. 1926. *Кенђелац Павлао*. – У: С. Станојевић, едитор: Народна енциклопедија Српско-хрватско-словеначка, књ. 2. – Загреб, 1926, 290.
119. Иларион (Зеремски), 1927. *Школовање архим. Павла Кенђелца*. – Летопис Матице српске, 101, (1927), књ. 313: 358–363. – Нови Сад.
120. Радојчић, Н. 1928. *Јаков Герчић, први српски јокушај велике оштите историје*. – Годишњица Николе Чупића, (1928), књ. 37: 58–94. – Београд.
121. Кићовић, М. 1930. *Јован Хаџић (Милош Свештић)*. – Књ. 2. – Нови Сад: посебна издања Историјског друштва у Новом Саду, 1930, 30; 301; 314 ; 327.
122. Павловић, П. 1934. *Павле Кенђелац*. – Рукопис предавања од 4. 7. 1934. – Архив Природњачког музеја у Београду.
123. Слијепчевић, Ђ. 1936. *Стеван Сирајимировић, митрополић Карловачки као јолавар цркве, просветни и национално-јолићки радник*, Београд, 1936. – Стр. 68.
124. Костић, С. 1938. *Грбови епископа и браћана темишварских у православном српском саборном храму темишварском 1757–1838*. – Темишвар, 1938, 19 ; 21–22.
125. Марић, С. 1949. *Природне и мајемајичке науке код Срба у Војводини крајем XVIII и јочейком XIX века*. – Одабрани списи. – Нови Сад, 1979, 75–88.
126. Стајић, В. 1950. *Великокикиндски дишћиркић 1776–1876*. – Научна издања Матице српске, књ. 6. – Нови Сад: Матица српска, 1950, 67–77.
127. Костић, М. 1952. *Досијеј Обрадовић у историјској јерсејкици XVIII и XIX века*. Посебна издања Српске академије наука, књ. 190, Историјски институт, књ. 2. – Београд: Српска академија наука, 1952, 231–237.
128. Ковијанић, Р. 1953. *О Павлу Кенђелцу, јисцу прве српске јестасивенице*. – Наука и природа, 6, (1953), бр. 4: 165–170. – Београд.
129. Јосифовић, С. 1953. *Орфенлиново зрцало науке*. – Зборник Матице српске за књижевност и језик, (1953), књ. 1: 59. – Нови Сад.
130. Ковијанић, Р. 1954. *О браћи Милице Сјојадиновић Срикиње*. – Исто, књ. 2: 205. – Нови Сад.
131. Бошков, Ж. 1955. *Из мемоара Јакова Ињајовића*. – Исто, књ. 3: 212. – Нови Сад.
132. Кол.(арић), М. 1956. *Данил, Констјантин*. – У: М. Крлежа, едитор: Енциклопедија Југославије књ. 2. – Загреб, 1956, 661; портрет Павла Кенђелца иза стране 664.
133. Петровић, Т. 1958–1959. *Еусјахија Арсић – прва српска сјисајелица*. – Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 6 / 7. – Нови Сад, 1958–1959, 66.
134. Гавриловић, Н. 1961. *Волћеријански деизам природњака Павла Кенђелца*. – Зборник за природне науке Матице српске, (1961), бр. 21: 146–154. – Нови Сад.
135. Пот, И. 1961–1962. *Две лајинске оде Јована Сјерије Појовића*. – Зборник Матице српске за књижевност и језик, (1961–1962), књ. 9 / 10: 179. – Нови Сад.

136. Ковачек, Б. 1962. *Кенџелац, Павле*. – У: М. Крлежа, едитор: Енциклопедија Југославије, књ. 5. – Загреб, 1962, 239.
137. Петровић, Т. 1963. *Ситни њрилози о Доситијеу*. – Ковчежић, (1963), књ. 5: 149. – Београд.
138. Ивић, А. 1964. *Архивска ѡрађа о Јуѡсловенским књижевним и културним радницима*, књ. 6 (1772–1847). Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Друго одељење. Српска академија наука, – Споменници на туђим језицима, књ, 16. – Београд: Српска академија наука, 1964, 112–149.
139. Чурић, Р. 1964. *Павле Кенџелац*. – Развитак наставе природних наука у српским средњим школама Војводине. Посебна издања Матице српске. – Нови Сад: Матица српска, 1964, 20–21.
140. Маринковић, Б. 1964. *Писмо Јована Сѡ. Појовића ѡредрајој омладини српској*. – Зборник Матице српске за књижевност и језик, (1964), књ. 12, св. 1/ 2: 146. – Нови Сад.
141. Obermayer-Marnach, E., editor: 1965. *Kengelac Pavao*. – Oesterreichisches Biographisches Lexicon 1815–1950, Bd. 3. – Boehlaus. Graz-Koeln, 1965, 294.
142. Катић, Р. 1967. *Српска медицина од IX до XIX века*. – Београд: Српска академија наука и уметности, 1967, 133; 146–148.
143. Dove, 1968. *Forster, Johan Reinhold*. Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. 7. – Duncker und Humboldt. Berlin, 1968, 166–172.
144. К(остић), Ст. 1968. *Славено-сербскија вједомости*. – У: М. Крлежа, едитор: Енциклопедија Југославије, књ. 7. – Загреб, 1968, 220.
145. Стојковић, А. 1970. *Почеци философије у Срба*. Посебна издања „Дијалектике“, књ. 1. – Београд, 1970, 136–137.
146. Шијаковић, М. 1970. *Први српски ѡприродњак. Уз двестѡгодишњицу рођења Павла Кенџелца*. – Дневник, (20. 12. 1970), бр. 8669: 12. – Нови Сад.
147. Марић, С. 1956. *Сѡари војвођански ѡисци као научни извори*. Одабрани списи. – Нови Сад: Матица српска, 1956, 67–74.
148. Ивић, П. и Кашић, Ј. 1981. *Културна историја Срба у XIX веку (до седамдесетѡх година)*. – У: В. Стојанчевић, едитор: Историја српског народа, књ. 5, том 2. – Београд: Српска књижевна задруга, 1981, 311–336.
149. Живковић, Д., 1981. *Романтизам у српској књижевности*. – Исто. – Београд: Српска књижевна задруга, 1981, 318–415.
150. Медаковић, Д., 1981. *Српска уметност у XIX веку (до 1870)*. – Исто. – Београд: Српска књижевна задруга, 1981, 432.
151. Самарѡић, Р. 1983. *Наука код Срба у XIX и XX веку*. – У: А. Митровић, едитор. – Исто, књ. 6, том 2. – Београд: Српска књижевна задруга, 1983, 465.
152. Јосифовић, С. 1987. *Кенџелац Павле*. – У: Ж. Бошков, едитор: Лексикон писаца Југославије, књ. 3. – Нови Сад: Матица српска, 1987, 120.
153. Церовић, Љ. 1993. *Природњак и историчар Павле Кенџелац, 1772–1834*. Знаменити Срби у румунским земљама. Монографије Музеја Војводине, књ. 1. – Нови Сад, 1993, 111–112.

154. Јовановић, Б. Д. 1995. *Астрономија у Војводини до краја прве половине XIX века*. – Зборник природне и математичке науке у Срба у 18. и првој половини 19. века. – Нови Сад: Српска академија наука, Универзитет и Матица српска, 1995, 76.
155. Грубић, А. 1995. *Геологија у Срба у 18. и првој половини 19. века*. – Исто. – Нови Сад: Српска академија наука, Универзитет и Матица српска, 1995, 130–131.
156. Јовић, В. 1995. *Геологија у Срба у првој половини XIX века*. – Исто, 230.
157. Гавриловић, Ж. 1995. *Биологија код Срба у Војводини крајем XVIII и почетком XIX века*. – Исто, 271–273.
158. Гавриловић, Ж. и Велисављевић, М. 1995. *Јесетивословије. Глава Человјеције Павла Кенђелца*. – Исто, 321–330.
159. Јовановић, М. 1995. *Правци развоја биологије код Срба у првој половини 19. века*. – Исто, 334–335.
160. Јовановић, М. 1997. *Сликариство њемишварске епархије*. – Нови Сад: Матица српска, Одељење за ликовне уметности, 1997, 109–114.
161. Д. К. 2002. *Објављена дела знаменијој Кикинданина Павла Кенђелца, Јесетивословије*. – Глас јавности, интернет издање, (2. фебруара 2002), 2. – Београд.
162. Дејанац, Д. 2004. *Христифор Кенђелац. Павле Кенђелац*. – Лексикон познатих Кикинда. – Кикинда, 2004, 9 ; 12–13.
163. Clarke, J. 2007. *Pocket Psycho*. – Random House. – Australia, 2007.
164. Гавриловић, С. 2007. *Микрополиј Стефан Сирајимировић*. – Летопис Матице српске, 183, (2007), књ. 479, св. 3: 386–395. – Нови Сад.
165. Szinnyei, J. 1899. *Kengyelacz, Pal*. Magyar irok elete es munkai, 6. – Budapest: A Magyar tudomanyos akademia megbizasabol, 1899, 24–25.
166. Опачић-Лекић, В. 1978. *Сава Мркаљ. Живој и дјело*. – Нови Сад: Матица српска, 1978.

PAVLE KENDJELAC
1766–1834

Pavle Kendjelac (Kengelac) was born in Velika Kikinda, on June 29, 1766, as the eleventh child to father Hristifor and mother Jelisaveta. He spent his childhood in his native town where he finished primary education in 1799. For the next six years, he worked as a shop apprentice and assistant in towns of Segedin, Budim and Stoni Beograd (Székesfehérvár). After that, he continued his secondary school education in towns of Kežmark, Požun and Šopronj in which he completed studies of „philosophy“ in 1788. He studied in St Petersburg (1790–92) and there he obtained his doctorate in theology. After that he studied law and natural sciences in Halle. Being an outstanding student he was admitted into the Koenig Fraternity. On one occasion, King of Prussia Friedrich II the Great was so impressed with him that he unbelted his sword and gave it to Kendjelac as a present. In Halle, Kendjelac obtained his Ph.D. at the Faculty of Philosophy. His studies helped him become a polyglot.

After the completion of his studies, he returned to Kikinda in 1794. He visited or spent some time in nine European countries in his travels. In 1795 already he led a delegation of local municipal officials, dissatisfied with the working of the Hungarian authorities in the district, to Vienna. The success at the court of Tsar Franz I angered the local district authorities and he began receiving threats. The Bishop of Timisoara, P. Petrović, using the situation convinced him to become a monk and thus escape retribution. He was ordained a deacon and archdeacon in Budim. After that, he received the monastic tonsure at the monastery of St. Djuradj near Timisoara, in 1789, and soon became the monastery's archimandrite. Metropolitan Stratimirović objected to the fast rate of advancement through priestly ranks. With the help of the policy, he forces Kendjelac out of the monastery. Following the incident, Bishop Petrović appealed to the Royal Palace. With the intervention from the highest place, Kendjelac returned to the monastery in 1800 and continued to teach, successfully, at the Theological Seminary in Timisoara.

After Bishop Petrović died in 1800, Metropolitan Stratimirović immediately ousted Kendjelac and, demoting him to the rank of hieromonk, relocated him to the monastery of Bezdan. After refusing the position of Stratimirović's anonymous secretary, he got kicked out into the street by the new Bishop of Timisoara, in 1801. Despondent and deprived of the basic requirements of life sustenance, he consulted the Uniate Bishop of Arad about converting to Unitatism. He wrote a brief statement to that effect but soon regretted his action and renounced it in writing. However, by the order of the Vienna Royal Palace

he was given back the archimandrite chair at the monastery of St. Djuradj in 1803. Because of this, Metropolitan Stratimirović became his life-long enemy.

After his statement about Uniatism was discovered in Arad, in 1807, he was sentenced to a sever-year penance (epitemia) by the Synod. That was the time he began writing tirelessly. His first book *The Study of Nature* was published in Russo-Slavic (1811). It was severely attacked, and banned, by the Metropolitan whose men even falsely stated that Kendjelac's work was a plagiarised Russian book but the Science Academy from St. Petersburg strongly refuted it. Kendjelac later published *The World History* (1812) which was translated into Serbian under the title of *The History of the Jewish People*. He also wrote some theological texts. His especially comprehensive *History of the Church* remained in manuscript form.

Imputations and lies told at Synod prevented him from becoming an Episcopo on four occasions. He sent three written complaints and well-documented letters to Tsar Franz I but to no avail. Ineffective was also his letter of entreaty which he sent to the Metropolitan in 1816. He died of an apoplectic stroke on March 19, 1834 in Timisoara. The burial ceremony was simple and he was laid to rest in a grave, shared with other deceased monks and bearing no signs, in the vicinity of the monastery of St. Djuradj. His things, documents and written legacy were systematically robbed, strewn around and destroyed with a malicious purpose to eradicate all traces of his existence.

His most important work, *The Study of Nature*, encompasses the contemporary knowledge from the end of the 18th century and Kendjelac's own interpretations of geology, physical geography, astronomy and human biology. To Serbs, due to its originality, that was the most important science book of the first half of the 19th century. Also, *The World History* made him a serious historian.

Although in his lifetime Kendjelac was vehemently harassed, discriminated against and obstructed in his attempts by Stratimirović, it is obvious today that *The Study of Nature* makes him the most significant Serbian scientist of the first half of the 19th century. Moreover, he is generally known as one of Serbia's greatest naturalists and also one of the world's first modern scientists.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ
(1844–1930)

Радоје Чоловић

ПОРЕКЛО ПОРОДИЦЕ

Отац Владана Ђорђевића, Ђорђе, био је Грк који се у Србију доселио из северне Грчке, из села Фурке у Епиру, за време прве владе кнеза Милоша. По доласку у Београд најпре је послуживао у једној апотеци и у продавницама лековитих трава, а успут се бавио и лечењем, због чега је добио посао болничара у новооснованој Војној болници у палилулској касарни, преко пута Ботаничке баште. Нешто касније болница је пресељена у нову зграду код Цветног трга, али је због несолидне градње морала бити срушена и на том месту је подигнута Трећа београдска гимназија. У то време свако је могао добити бесплатан плац испред Београдског шанца, на који је добијао тапије. Ђорђе Ђорђевић је узео и оградио плац у Господској (данас Бранковој) улици и 1842. године са подигнутим кредитом озидао кућу, а након тога се оженио Маријом, из добро стојеће цинцарске породице, сестром др Томе Лека. Ђорђе је био добар болничар (зато су га звали хећим-Ђорђе), па је напредовао до чина санитетског поручника.

БИОГРАФИЈА ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

Владан Ђорђевић је рођен 21. новембра 1844. године по старом (односно 4. децембра по новом) календару на Ваведење, у Господској улици (данас Бранковој, у којој се касније налазила САНУ) у Београду. На крштењу, од кума, кир Коче Германа, добио је име Ипократ. Живели су у породичној кући, а када је отац Ђорђе постао болничар у Београдској војној болници, у кругу болнице је добио службени стан у који се преселио са породицом. Кућу је изнајмио извесној госпођи Шпачек, која је у њој основала прву женску школу.

У кући Ђорђевића живело се патријархално. Постило се средом и петком а држани су и други постови – укупно око 200 дана у години. Владан је био врло несташан и борбен, волео је да се игра рата, а „своје другове је увежбавао у војној дисциплини“ на „егзерцир плацу“. Живећи

у болничком кругу Владан је заволео Српску војску и њен санитет, тако да га касније није било тешко убедити да студира медицину, буде санитетски официр, ради за Српску војску и пише о њој.

Основно школовање

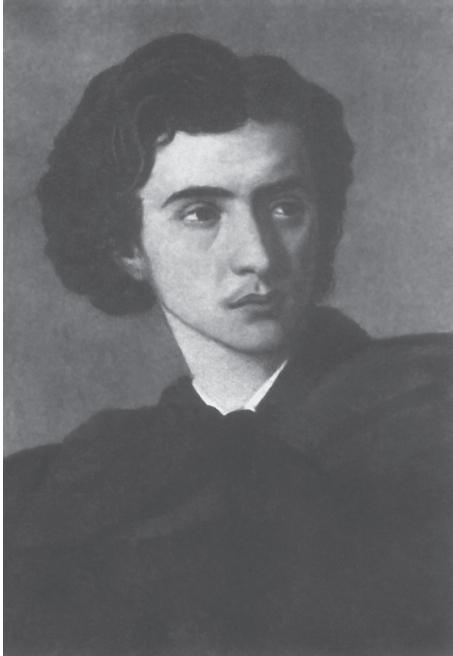
Ипократ је основну школу започео у београдској „грчкој школи“, која је, заједно са српском основном школом, била смештена у задњем про-страном делу дворишта Саборне цркве. Имао је само 7 година када му је умрла мајка. После женине смрти, хећим Ђорђе се са братом преселио у Сарајево, где су отворили прву бакалницу – апотеку. Ипократ је учио школу код Александра Шушкаловића, који је ђацима предавао не само обавезне предмете него и неке који су се учили у гимназији и средњим школама и са њима учествовао у практичним радовима развијајући код њих љубав према српској књижевности и свему што је српско. Шушкаловић је нарочиту пажњу посвећивао Ипократу код кога је приметио дар за музику, учио га да рецитује и пева док је он свирао на виолини. За време боравка у Сарајеву Ипократу је умрла млађа сестра, након чега се хећим Ђорђе, 1855. године, вратио у Београд.

Гимназијско школовање

Са изврским знањем које је показао при упису у гимназију Ипократ је одмах примљен у II разред. Седморазредну гимназију завршио је у Београду. Цепарац, који је за одличне оцене добијао од оца, трошио је купујући старе новине и књиге. Доцније је почео позајмљивати књиге на читање, па и књиге на грчком, што му је омогућило да обнови знање грчког језика, са кога је ускоро на српски језик превео причу „Златни бич“. На Ипократову иницијативу, најбољи ђаци су образовали „Позоришно, учено и свирачко друштво“. После трећег разреда, у току распуста, Ипократ је два месеца пешице обилазио Србију од Београда до Алексинца, и то до Крагујевца са неколико другова а одатле сам. У Темнићу је дошао на идеју да напише приповетку „Кочина крајина“. Као ђак IV разреда највише се дружио са Драгишом Станојевићем са којим се утркивао у „писатељству“.

Током наредне две године Ипократ је превео 4 драме и 12 приповедака, међу којима и драму „Добродетељна супруга“ од Голдонија, која је доцније извођена у Народном позоришту (Владан је био члан дилетантског позоришног друштва у Београду). Као ђак IV разреда написао је драму „Петар Гојниковић“, а ускоро и драме „Робови“ и „Сулејман“, које

му је 1859. године о свом трошку штампао ујак, ћир Томче, код књижара Сопрана у Земуну. Две године касније (1861) написао је трагедију у 3 дела „Љубоје, српски жупан“, коју је 21. новембра 1862. године у сали Велике пиваре извело Добровољно друштво омладине српске. „На захтевање публике“ изведена је и репризна представа.

Владан Ђорђевић за време
школовања у гимназији

Владан и његови другови често су се састајали у кући Косте Новаковића близу Калемегдана, и у једној соби, коју су звали „Република“, читали своја „сочињенија“. Старији ђаци, Стојан Новаковић из Шапца, Коста Поповић из Жевице и Чедомир Мијатовић, имали су велики утицај на Ипократа и његове другове Лазара Докића и друге, а посебно на Ипократово самообразовање и тежњу да постане књижевник. Већина радова које су они написали излазила је у недељном гимназијском листу „За Србинство“, који је уређивао Алекса Јовановић. У њему је штампана прва опсежнија Ипократова новела „Пустињак“. Као ђак V разреда написао је, 1860. године, новелу „Пушчана зрна“. Пошто је Алимпије Васиљевић, књижевни уредник „Српских новина“, дао повољну критику, новела је 1860. године почела да излази у наставцима у подлистку тих новина. Охрабрени тим успехом, Ипократ је радове почео слати у новосадску „Даницу“, коју је уређивао Ђорђе Поповић, где су му радови не само штампани, него и хонорарисани. Његове приповетке „Златни бич“ (превод са новогрчког), „Побратими“, „Хлеб и со“, „Невера“, „Вера у Србина“, „Јединица“, „Гавран“

и „Кита цвећа“ штампане су у „Даници“, а по једна у „Видовдану“, „Световиду“ и у првој свесци „Лицејке“, ђачког алманаха када је друштво „Калемегданске републике“ прешло у Лицеј. Ипократ је радове у „Даници“ почео потписивати псеудонимом Владан, који ће, по препоруци Ђуре Даничића, прихватити као ново име.

Школовање на Лицеју

По завршетку гимназије уписао се на правни одсек Лицеја, али је ускоро, по наговору историчара Панте Срећковића, прешао на природњачки (јевтаственички) одсек. За време распуста био је са пушком на Лицеумској барикади близу Калемегдана, коју су ученици подигли када је Ашир Паша 1862. године почео бомбардовање Београда. Ту је одлучио да напише роман „Кочина Крајина“, који је убрзо објавио у часопису „Видовдан“ а ускоро је и штампан као засебно издање. Овај роман је доприносио распаљивању националних осећања нарочито код омладине, подстичући тежњу за ослобођењем. Те године Владан је са француског превео и Молијеров комад „Тврдица“.

Током распуста након прве године Лицеја, 1863. године, Владан је пошао на научну екскурзију по источној Србији, коју је предводио др Јосиф Панчић, професор Лицеја. Током те екскурзије упознао је и истакнутог зајечарског лекара, др Стевана Мачаја, који се придружио екскурзији. Доктору Мачају Владан се јако допао па му је саветовао да студира медицину јер ће му она „не само осигурати материјалну независност, већ ће му отворити приступ свуда, од сиротињске колибе до владаочеве палате“, што ће њему „као младом књижевнику бити од велике користи да упознаје живот свих друштвених слојева“. Нарочито доктор Мачај, али и доктор Панчић, убедили су младог Ипократа да студира медицину.

Студије медицине

Те 1863. године, на препоруку Јосифа Панчића и Ђуре Даничића, Владан је добио државну стипендију за студије медицине у Бечу, у то време најбоље медицинске школе у Европи. У време доласка у Беч Владан је слабо говорио немачки језик. Касније је испричао анегдоту како је, због слабог знања немачког језика, кочијашу који га је возио од станице до стана дао цедуљицу са адресом, на којој је писало име улице, број куће, спрат и број стана, на шта му је кочијаш одговорио: „Ваша милости, улицу ћемо лако наћи, исто тако и бр. 17, али како ћемо се извести колима на III спрат,

то ја ни сам не знам“. Одмах по доласку у Беч, уз студије медицине, почео је интензивно да учи немачки и француски језик и узима часове плеса и клавира. Наставио је и да се бави књижевним радом и уопште радио на подизању личне културе.

Професори су му били водећи стручњаци из низа области медицине у Европи. Хиртл (Hyrrtle) је предавао анатомију, Брике (Brücke) физиологију, Рокитански (Rokitansky) патолошку анатомију, Скода (Scoda) интерну медицину, Билрот (Billroth) хирургију, Хебра (Hebra) дерматологију, Артл (Artl) офталмологију итд. Владан је нарочито био одушевљен професором анатомије Хиртлом, те је одмах почео да преводи његову књигу „Дескриптивна анатомија“ на српски језик; на састанцима „књижевног“ друштва србијанских студената „Задруга“ у Бечу, које је сам основао, читао је одломке из ове књиге. Иако „Дескриптивна анатомија“ није штампана, у њој је Владан увео низ термина који до тада у нашем језику нису постојали. Владан није занемарио ни писање. Те године је написао историјску приповетку „Вукана“ (обајављену у „Видовдану“) и роман „Стајка“ из кога су у „Даници“ штампана само три одломка: „Хајдукова мајка“, „Газда Милић“ и „Славна комисија“.

Током првог универзитетског распуста отпутовао је у манастир Студеницу и написао своју прву цртицу „Студеница“, која је штампана у Новаковићевој „Вили“, а затим је отпутовао возом до Трста где је добио инспирацију и касније написао цртицу „Мирамаре“, штампану потом у „Видовдану“. Друге ферије провео је у Чешкој, а месец дана, са Драгишом Станојевићем у Таранту у Саксонској, путујући делом пешке. Одатле је написао путописну репортажу „Два дана кроз чешко-саску-Швајцарску“, која је објављена у „Вили“.

Треће године медицинских студија успео је да измири размирице између поменутог „књижевног“ друштва студената из Србије „Задруга“ и друштва војвођанских студената „Зора“. Формирано је ново друштво које је задржало назив друштва војвођанских студената „Зора“. Управа и књижевни рад целог омладинског покрета пренет је на „Зору“, а „Зора“ је све пренела на свог новог секретара, Владана Ђорђевића. То, ново ојачано друштво, било је у стању да приступи извршењу замисли Владимира Јовановића да створи Уједињену омладину српску и приступи организовању прве скупштине у Новом Саду (1866), која је одлучила да издаје свој календар и лист „Омладинска заједница“ и одредило друштво „Зора“ да управља свим омладинским пословима до наредне скупштине. Као секретар „Зоре“, Владан је био уредник првих омладинских књига за које је написао чланке „Српски народ у години 1866.“, „Како ваља неговати здравље“, „Словенска слобода“ (по Мицкјевићу), „С Јадранског мора по Бабоу“, „Краљевић Марко“, у Хаџићевој „Матици“ објавио је чланак „Свети Сава и Вук Караџић“ и чланак „Два листа из јестаственице“ у „Вили“.

Приповетку, „Капетан Вељко“ објавио је у „Даници“, а приповетку и „За цара и отачество“ у „Вили“. Друга скупштина Уједињене омладине српске одржана је у Београду 1867. На њој је Владан, међу првима, заступао политичку равноправност жена.

Током распуста 1867. године на једној забави у Крагујевцу Владан је одржао предавање „Беседа у Срба“ и тиме инаугурисао нови вид забави: „Забава са предавањем“, која се састојала из два дела, тј. предавања после којег је следио забавни део (раније се на забавама само играло). Том приликом написао је и путописну црту „Крагујевац“. У оквиру своје политичке активности Владан Ђорђевић је држао опозиционе говоре и писао опозиционе чланке.

Први Главни одбор „Уједињене омладине српске“,
Владан, други слева стоји

Као представник Уједињене омладине српске учествовао је на Свеславенском конгресу у Москви, и у Сокољницима је енергично устао против предлога да се руски језик усвоји као општесловенски језик. Пошто је

на тај конгрес отишао без одобрења, министар унутрашњих дела Цукић му је одузео стипендију, наводно зато што је „...без сагласности напустио своје место опредељења“. Тада су му помогли пријатељи, који су у Новом Саду приредили забаву „у корист једног ђака“ и приход од 400 форинти му послали у Беч, као и пријатељи из Београда, Димитрије Матић, Ђорђе Влајковић и Љубомир Каљевић који су му послали по пет форинти.

Стипендија му је била враћена после девет месеци када је кнез Михаило Обреновић дошао у Беч и када су српски студенти изашли да га дочекају, а Владан у њихово име одржао поздравни говор. Иако са хипотеком опозиционара и републиканца, Владан се допао кнезу Михаилу, који је том приликом рекао: „Вратите му стипендију, он је даровит, али је у превирању; био би грех упропастити му будућност зато што је обузет младалачким фантазијама“, што је нови министар просвете Димитрије Црнобарац одмах спровео у дело. У то време Владан је написао своју путописну репортажу „Гмуденско језеро“, а 1868. године у Каљевићевој „Србији“ објавио је политичке дописе, а затим и драму „Народ и великаши“, као први део трилогије која је играна у новосадском позоришту (требало је да други и трећи део буду „Народ и адвокати“ и „Народ и калуђери“).

Када је Аустроугарска свима који нису били њени држављани забрањила учешће у раду Уједињене омладине српске, Владан Ђорђевић, који је због свог политичког рада мало и запоставио студије, поново се окренуо медицини. Убрзо је, после школског распуста X семестра, положио све испите и постао доктор медицине истог дана када и Лазар Докић. Почетком 1869. године положио је ригорозуме за докторат хирургије и магистеријум опстетриције и тако стекао звање „доктор медицине, хирургије и опстетриције“.

Током летњег распуста 1869. године др Владан Ђорђевић је отишао у Праг на праксу из акушерства у породилиште професора Сајферта. На прослави 500. годишњице Јана Хуса у Прагу, приређене под вођством чешких народних првака Палацког, Ригера и Брунера 1869. године, учествовало је и изасланство Српског ученог друштва из Београда, на челу са Шафариком, Милићевићем и Петровићем. На великом митингу у прашком предграђу Хусинац у име Српске делегације говорио је др Владан Ђорђевић. Његов надахнути говор изазвао је одушевљење масе од 40000 људи и штампан је у свим чешким листовима и у „Србији“. За време боравка у Прагу написао је и „Прилоге за историју српског рада на јестаственици: др Јован Андрејевић“, која је штампана у „Младој Србадији“ и „Хус и Хуситска крајина“, литерарно историјску студију, која је штампана у „Гласнику српског ученог друштва“.

Специјализација хирургије

Дознавши за расписани конкурс (стечај) за питомце – операторе на Првој хируршкој клиници Медицинског факултета у Бечу, др Владан Ђорђевић се вратио у Беч, конкурисао и са успехом положио испит, па је примљен за „оператора питомца“. Било је то време када се хирургија борила да заузме своје место које јој је у медицини вековима оспоравано. Многи лекари желели су да специјализирају хирургију управо на Првој бечкој универзитетској хируршкој клиници, водећој клиници, и код најбољег хирурга тог доба, Теодора Билрота. (Алберт Кристијан Теодор Билрот, Albert Christian Theodor Billroth био је, у периоду 1860–1867. године управник Хируршке клинике у Цириху, а 1867. године постао је професор хирургије и шеф Прве хируршке клинике у Бечу).

Селингманова фотографија која показује професора Билрота у операционој сали

У време Ђорђевићеве специјализације, антисепса се тек почела примењивати, јер је, само неколико година раније, било откривено постојање бактерија и њихова улога у инфекцији. Операционе сале биле су у

облику амфитеатара. Хирург је носио дугу гумену кецељу, али не и капу, маску и рукавице. Инструменти су били груби и висили су на клиновима, на дохват руке оператора. За веће операције пацијент је добијао етарску наркозу (али не и интравенску инфузију), а мање операције извођене су у локалној анестезији или без ње.

У класи је било укупно десет специјализаната. Са Владаном Ђорђевићем су били Черни (Czerny), који је доцније, држећи катедру хирургије на Универзитету у Хајделбергу, постао један од најпознатијих хирурга Европе, Гусенбауер (Gussenbauer), који је после Билротове смрти постао његов наследник, Анте Лобмајер (Lobmeyr), који је постао професор бачичке школе у Загребу, Герзуни (Gersuny), који је постао управник болнице Rudolfinerhaus (болнице Црвеног крста) у Бечу, затим Менцел (Menzel), који је постао директор болнице у Трсту, Штајнер (Steiner), Затлер (Satler), Флегер (Pfleger) и Перница (Pernitza). Другови у класи су се добро слагали, ценили и заједно радили научне експерименте. Професор Гусенбауер се често сећао др Владана Ђорђевића и помињао га у својим предавањима.

Професор Билрот са својим специјализантима.

Први ред: Герзуни, Черни, Билрот, Менцел, Штајнер.

Други ред: Гусенбауер, Лобмајер, Затлер, Владан, Перница, Флегер.

Током прве две године др Владан је асистирао и оперисао под надзором свога учитеља, Теодора Билрота, и на српски превео његову књигу „Општа хируршка патологија и терапија“. Професор Билрот је још за време студија запазио Владана Ђорђевића, који је, како је доцније Билрот записао, његова предавања увек пратио „са тако живим интересом и таквом научном ревношћу“. Поред Билрота, Владан је учио и од његовог

асистента, Алберта, са којим је био и лични пријатељ, а који је у хирургију црева увео нови шав. Билрот и Алберт су доцније, на Владанову молбу, постали почасни чланови Српског лекарског друштва. Од Билрота, Владан је научио како је касније у посвети једне своје књиге написао, „не само оперирати, него у опште темељно немачки радити“.

Ученици су професору Билроту помагали код компликованих операција, док су мање и средње операције изводили самостално. Уколико би током операција настао какав проблем, Билрот је имао обичај да неког од својих ученика одмах задужи да проучи литературу или изведе одређени број експеримената, како би се дошло до најбољег решења. Тако је једном приликом и др Герзунија и др Ђорђевића задужио да изведу серију експеримената на разголићеним венама паса и утврде којим се концентрацијама liquor ferri sesquichlorati могу изложити разголићене вене да би се успешно зауставило паренхиматозно крвављење, а да вене притом не буду оштећене. Из серије тих експеримената произашао је први Владанов научни рад *Die Cauterisation der Wunden und der Blussgelagten Venen*, објављен у Лангенбековом архиву за клиничку хирургију у Берлину, после чега је Српско Учено Друштво, Владана 1869. године, изабрало за свог редовног члана. Другом приликом, када је Билрот, правећи визиту на одељењу, затекао младу пацијенткињу код које је из једне „мајужне рупице на кожи бутине“ цурила лимфа, одредио је др Владана Ђорђевића да овај случај темељно проучи, пронађе до тада у литератури описане случајеве и изради једну монографију о лимфореји и лимфангиомима. Резултат тога био је његов обимни рад „Über Lymphorrhoe und Lymphangiome“, такође објављен у Лангенбековом архиву за клиничку хирургију.

За време специјализације др Владан Ђорђевић је и писао. Тако је 1869. године написао приповетку „Како се човек заљубљује“, коју је истовремено објавио и на немачком језику у подлистку часописа „Wanderer“ под насловом „Die Liebe ist Reflexthatigkeit“ и превео Линднерову трагедију „Брут и Колатин“.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ У ФРАНЦУСКО-ПРУСКОМ РАТУ

По избијању Француско-пруског рата 1870. године, врховни лекар немачке (пруске) војске писао је Билроту, који је такође био Немац, да има доста лекара али мало оператора и молио га да му пошаље два млада оператора са своје клинике. Билрот је одредио др Ђорђевића и др Перницу. Имајући у виду ослободилачке ратове српског народа који су се очекивали у наредним годинама и деценијама, а знајући да Пруска има најбоље

организовани војни санитет и ратну санитетску службу, др Владан је овај рат схватио као одличну прилику да се из њега доста научи, па је телеграфисао српској Влади и питао да ли му дозвољава да оде у Немачку „... да проучи пољску војно-санитетску службу и да се извежба у ратној хируршкој техници“. Влада је то прихватила и одлучила да поред њега, пошаље још два лекара и два генералштабна официра, да свако у својој струци учи оно што се само у рату може научити. Одређени су лекари др Филип Тајсић и др Јосип Холец и генералштабни официри Миленко Лешјанин и Анте Богићевић, који су са писменом препоруком пруског конзула Розена у Београду послати у Немачку. По доласку у Немачку, августа 1870. године, кренули су ка фронту, који се због напредовања Пруса налазио у Француској, и стигли до Фолкмана пред саму битку код Гравелоте. Када су се јавили једном генералу, генералштабним официрима је речено да треба да иду у Берлин да се јаве министру војном, а лекари су упућени да се јаве извесном др Бервиндту. Он им је саопштио да сваки лекар у њиховој војсци за време рата мора „да одслужи најпре 3 месеца на проби“. Ту пробу су др Холец и др Тајсић (као и поменути генералштабни официри) одбили и вратили су се у Србију.

Др Владан Ђорђевић (други слева у другом реду)
са особљем резервне болнице у Франкфурту на Мајни

Др Владан Ђорђевић се није бојао пробе. Када је стигао у Мајнц, био је распоређен на брод „Josef Müller“, који је превозио рањенике и распоређивао их по резервним ратним болницама дуж Рајне, од Мајнца до

Диселдорфа. Током тог транспорта превијао је и неговао бројне немачке и француске рањенике. После одслужене пробе од 3 месеца, премештен је у Франкфурт на Мајни и постао је „kgl. prusischer ordinierender Artz“ у великој резервној болници Lazaret №1“ са 300 постеља, са месечном платом од 100 талира и потпуним издржавањем у болници. У њој је радио управљајући са два павиљона за тешке рањенике од 40 постеља. Ту је морао самостално доносити и одлуке када треба неком рањенику ампутирати екстремитет. Кад год је било могуће опредељивао се за спашавање екстремитета, и у томе је имао успеха. За то је била потребна и храброст, јер су се тада код обимних повреда меких ткива и зглобова индикације за ампутацију доста лако постављале.

Начелник пруског војног санитета је у контролу рада ратних болница слао најугледније немачке хирурге. Тако је једног дана у инспекцију ратне болнице у Франкфурту на Мајни дошао главни инспектор немачког војног санитета, General – Artz von Langenbek, Билротов учитељ. Када се упознао са резултатима Владановог рада, рекао му је: „Честитам Вам г. докторе на неколиким сјајним резултатима конзервативне хирургије, нарочито при тешким повредама зглобова и при врло компликованим фрактурама, у којима би већина данашњих оператора прибегла ресекцијама, односно ампутацијама. Ви сте рањеницима спасли удове. Где сте Ви учили хирургију?“. Владан му је одговорио: „Превасходство, ја сам у хирургији Ваш унук“ и рекао му да је он Билротов ђак, на шта је Лангенбек одговорио: „Та да, Ви се зовете Ђорђевић. Сад се сећам. Било је Ваших радова у мом Архиву. Мило ми је што сам Вас и лично упознао“. Лангенбекова похвала била је велико признање за др Владана Ђорђевића.

У књизи др Владана Ђорђевића „Црвен крст на белој застави“, налазимо и податак да су др Перница и др Ђорђевић у Франкфурту на Мајни код једног рањеника са ампутацијом ноге који је изгубио велику количину крви, применили и трансфузију крви, пошто је то била једина могућност да се помогне овом животну угроженом рањенику. Том приликом је извесна госпођица Лили фон Маршал прва понудила да буде давалац крви, а затим је то учинило и више других чланова особља болнице. Др Владан дословно каже: „Сада су сви хтели да од њих узмемо потребну крв, и тако није било нужно да употребимо ту куражну и племениту понуду гђице Лили“. Иако се децидирано не каже да је трансфузија крви дата, из контекста се може закључити да је то заиста урађено.

За рад у пруском војном санитету др Владан Ђорђевић је добио чин Краљевског пруског поручника у резерви. Ту је имао прилике да проучава и поверљиве инструкције за пољску санитарску службу пруске војске и њихову целокупну ратну санитарску службу. Са дозволом свога шефа, са немачког на српски је превео организацију војног санитета пруске војске.

Из тог периода потичу и његова три „Војно-лекарска писма“ (од 1, 8. и 16. јуна 1871), у којима је изложио поуке за организацију ратне санитетске службе на бојном пољу, војишној и дубокој позадини и детаљна упутства из ратне хирургије. Тако је цео његов боравак у Немачкој, а посебно у болници, представљао одличну школу за др Владана Ђорђевића, будућег начелника војног санитета у наредна три рата које ће Србија водити. Када је завршио службу у Франкфурту на Мајни др Владан Ђорђевић је отишао у Крагујевац где се налазила Влада и предао јој поменути превод „као грађу за евентуалну реформу српског војног санитета“ Овај превод је, после пет година, кад је Владан био на дужности деловође у санитетском одељењу министарства војног, послужио комисији у саставу потпуковник Калинић, мајор др Филип Тајсић и др Владан Ђорђевић да 1876. године изради „Устројство и упутство за службу српског војног санитета стајеће и народне војске у мирно и ратно доба“, за који је из буџета Владан добио награду од 100 ћесарских дуката.

Почетком јула 1871. године др Владан Ђорђевић се из Крагујевца вратио у Беч, довршио двогодишњу специјализацију и добио специјалну диплому оператора. Стрежњевски му је понудио катедру хирургије на неком од руских универзитета што је он одбио рекавши: „Ви сте Руси тако богати људима за сваку струку, да вам ја не треба, а мојој Отаџбини, која ме је од своје сиротиње школовала, ја ћу требати“.

ПОВРАТАК У СРБИЈУ

Крајем јула 1871. године др Владан Ђорђевић се вратио у Београд. Имајући обавезу да држави служи 7 година, колико је примао државну стипендију, поднео је четири дипломе у оригиналу, доказе о раду на хируршкој клиници у Бечу и првој резервној болници у Франкфурту на Мајни и обратио се Министарству унутрашњих дела „као свршени оператор и изслужени помоћник Билротов“ са предлогом да 7 година буде хирург Београдске општине бесплатно и да београдску сиротињу лечи бесплатно уместо да буде узет у државну службу. Пошто наредних пет месеци није добијао никакав одговор, отворио је приватну праксу (на трећем спрату гостионице код Лондона), бавећи се општом медицином, хирургијом и опстетрицијом. Сиротињу је лечио бесплатно, а од добро стојећих је пуно наплаћивао и изврсно зарађивао (чак и по десетак дуката дневно, што би на годишњем нивоу износило око 25000 динара). Био је једини лекар који је имао фијакер. Имао је намеру да оснује приватну болницу „у којој би сваки калфа и сваки нежењени човек могао за десет гроша (1 фл.) месечно имати потпуну негу па макар боловао и по целу годину“ али је од

социјалдемократа био оштро нападнут да „хоће да експлоатише раденике“ при чему су га назвали „либералном хуљом“ не штедећи чак ни његов „најприватнији живот“.

Од повратка у Београд Владан Ђорђевић се интензивно укључио у друштвени и политички живот престонице. Оженио се својом бечком љубављу, Паулином (која ће му родити петнаесторо деце). На венчању прота је рекао: „Вјенчаја се раб божји Хипократ“. Владан се понашао доста слободно, занемаривао је супругу и касно долазио кући. Постоји анегдота да му, када је једне ноћи касно дошао кући, отац Ђорђе није дозволио да уђе (нешто касније, због сличног понашања, док је био шеф Владану у Војној болници, отац Ђорђе га је казнио одузимањем петнаестодневне плате, наводно због „неуредности на хируршком одељењу Војне болнице“).

Половином новембра 1871. године његов предлог Влади био је одбијен, изгледа највише захваљујући генералу Белимарковићу, који га је позвао и рекао му: „Јес' чуо Владане! Ја сам тебе грдно мрзео због твог пискарања по новинама и због твојих омладинских бушкарања. Али кад од вас петорице које посласмо у Рајну да научите сваки за своју струку оно, што се само у рату може научити, ти једини остаде тамо, а она четворица се вратише, од тога тренутка ја тебе волим. Сад када си дошао и поднео онај акт Министарству унутрашњих дела, ми сви нађосмо да су то ћорава посла што ти предлагеш. За сиротињу београдску треба да се брине општина а за грађанску болницу има других лекара. Ти нама требаш за војску. Само г. Блазнавац и г. Ристић нађоше да си ти у политици још усијана глава, па ми рекоше да те не узимам још у војску, него да те посматрамо још неколико месеци па да видимо како ћеш се ти владати. Видесмо да си вредан човек, причаше нам људи које си оперисао да си добар оператор, видосмо како се јуначки браниш од целог света, па те зато још више заволах и навалих да те узем у војску. Моје друштво вели да си ти некакав републиканац, а ја њима: море, који од нас није имао те бубице у глави, па ето хвала Богу ни један више не патимо од те младићке болести: дајте ви њега мени у војску, излечићу ја њега од тих бубица. Они присташе и зато сам те звао да ти кажем, да ће преко сутра изаћи Указ којим те постављамо за војног лекара вторе класе. Иди па поручи униформу“. Указом који је изашао 25. новембра 1871. године Владан Ђорђевић је постављен за лекара „вторе класе“ и за шефа Хируршког одељења београдске Војне болнице.

Осим за лекара Војне болнице „вторе класе“, др Владан Ђорђевић је постављен и за наставника болничке чете. Из предавања болничарима настала је његова књига „Болничарска служба“, коју је више пута издавало Министарство војно и која је наредних 40 година служила за обуку болничара. Када је министар војни све старешине народне војске позвао у Официрску школу, др Владан је био одређен да им држи предавања из

Војне хигијене. Како су се она допала официрима, био је постављен за професора Војне хигијене на Војној академији. Била је то друга катедра војне хигијене у Европи (прву је основао др Парк у Улвичу, Енглеска). По књигама др Парка, затим једног лекара из Аустрије и највише по књигама немачких лекара Рота, Лекса и Кирхнера, др Владан Ђорђевић је написао књигу „Начела војне хигијене“ (1874). Поред предавања Владан је официре водио у Војну болницу да упознају поједина обољења, а вршећи секције, подучавао их је о грађи људског тела. Тада је извршио и секцију преминулог генерала Блазнавца, једног од намесника кнеза Милана. Већ сутрадан др Владан Ђорђевић је био позван у двор где га је малолетни кнез Милан питао да ли би пристао да буде његов лични и дворски лекар. Изненађени Владан му је тада рекао да је републиканац, на шта је кнез одговорио: „То не смета да будете мој лични лекар“. Владан је пристао да буде само његов хирург и препоручио да се за унутрашње болести узме други лекар, што је кнез прихватио, па је на Владанов предлог именован париски ђак др Сава Петровић. Тако је Владан постао лични хирург малолетног кнеза Милана Обреновића IV. Увидевши његово слабо образовање Владан му је једном приликом отворено рекао: „Ви нисте довољно образовани за свој позив. Требало би да учите, ако не желите да вам се свет смеје“, што је Кнез добронамерно прихватио па је др Владан почео да му држи часове из антропологије, националне економије и социологије, доносио му књиге на читање и испитивао га приликом заједничких шетњи. Генерал Белимарковић је добро предвидео да ће се Владан ослободити републиканских бубица и постати одани монархиста. Владан и кнез Милан су се спријатељили и само уз повремене, углавном мање сукобе, њихово пријатељство трајало је све до смрти краља Милана.

Иначе, у то време у београдској Војној болници није било много „операторског посла“. Многа путовања кнеза Милана по Србији и Европи, током којих га је Владан Ђорђевић као лични лекар пратио, понекад и по 6 месеци (једном приликом 1879. године чак је био случајно рањен у лову код Ниша у коме је учествовао и краљ Милан, што је произвело и бројна нетачна нагађања), „убила су његову сјајно започету приватну праксу“ (његови приходи су са 25000 динара годишње спали на око 6000.) Ни тада др Владан није заборављао писање, па је написао путописну репортажу „Цариград и Букурешт“ као трећу књигу „Путничких црта“. Због тога је имао све мање времена за хирургију. По рођењу краљевића Александра Обреновића, др Владану Ђорђевићу је практички било забрањено да се бави приватном праксом и хирургијом, „да се каква зараза не унесе у двор“.

До Владана Ђорђевића српски војни санитетски официри били су подређени другим официрима, чак и онима са мањим чиновима. Захваљујући одличним везама са кнезом Миланом и двором, Владан је успео да по први

пут у Србији створи санитарски официрски кор са униформама и свим правима официра, што је потврђено Законом од 29. јануара 1875. године.

Тих година др Владан Ђорђевић је био неуморан. Превео је и допунио свој рад са немачког језика и објавио га под насловом „О каутерисању рана уопште и о каутерисању разголићених вена на по се“ (1872) и написао неколико књига: „Народна медицина у Срба“ (1872), за коју је од Матице српске добио награду од 40 дуката, „Војно-лекарска писма“ (1872) где је обрадио санитарску службу на ратиштима, организацију санитарских формација, стручну санитарску службу и начин хируршког лечења, и књигу „Санитарски послови у Србији“ (1872), у којој је критички говорио о санитарским односима и због које је дошао у оштар сукоб са др Стеваном Милосављевићем, начелником Санитарског одељења Министарства унутрашњих дела. Следеће године објавио је „Начела војне хигијене“ (1873), „Прве године лекарске праксе“ (1873), као и књигу „О неговању мале деце“ (1873). Наредне године издао је књигу „Болничарска служба“ (1874), превео Вевелову „Историју индуктивних наука“ (1874), а затим и Билротову књигу „Општа патологија и терапија“ (1875), Ландсбергерову „Ратну хируршку технику“ (1877) и Билротову „Општу хируршку патологију“. Довршио је и превод Хиртолове „Дескриптивне анатомије“ у 3 тома и написао „Дијететику за женскиње“ за које од „Школске комисије“ није добио средства за штампање. Написао је и приповетке „Гир Таса“ и „На броду Софији“.

Његово предавање „Да помогнемо, браћо, нашој правој сиротињи“, одржано 1871. године, у коме је изнео потребу да се у Београду оснује болница за сиротињску децу, сиротињски дом за немоћне старце и старице, павиљон за породиље и нахочад са примаљском школом, школе за сву глувонему и слепу децу и раднички павиљон, изазвало је жестоке нападе социјалистичких активиста. Године 1875. др Владан Ђорђевић је покренуо месечни часопис „Отаџбина“, за књижевност, науку и друштвени живот, који је са малим прекидима излазио до 1892. године. Лично је уређивао овај часопис све време, осим 2 године када је био у иностранству, када је уредник био Милан Јовановић-Батут. У том часопису водио је многе књижевне и политичке полемике са др Стеваном Милосављевићем, др Николом Петровићем и социјалистом Светозаром Марковићем и другима и од њих трпео бројне увреде, од којих су неке биле „тако погрдне да се не могу прештампавати“. Те, 1875. године, почео је да објављује и свој историјско-романтичарски роман „Цар Душан“ (као целина роман је објављен у 3 књиге, 1919. и 1920. године у издању „Модерне књижнице“ у Загребу, као накладе хрватског штампарског завода), у коме је покушао да прикаже целокупни живот српског народа у XIV веку. Неки ово дело сматрају нашим најбољим историјским романом. У „Отаџбини“ је штампао путописну новелу „Кроз Швајцарску“ и чланак „Санитарска служба на бојишту“.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ
У СРПСКО-ТУРСКИМ РАТОВИМА
1876–1878. године

Први српско-турски рат почео је 20. јуна 1876. године. Др Владан Ђорђевић је постављен за начелника Санитета Јужноморавске дивизије са седиштем у Ђуприји, а усред рата за начелника санитета Сједињене моравско-тимочке дивизије, којом је командовао руски добровољачки генерал Черњајев, а где је Владан испољио добре организаторске и административне способности.

Анализирајући пропусте у збрињавању рањеника у Првом српско-турском рату 1876. године, др Владан Ђорђевић је писао: „...у рату је било: 150 доктора медицине и хирургије, 49 лекара и врачева и 157 апотекара“, па каже „да са толиким санитетским персоналом цела српска војска се могла тако снабдевати, да јој војни санитет функционише као прајски.“

Први ред здесна: генерал Черњајев, ппук. Шредер,
др Владан Ђорђевић. Други ред: ађутант Лаврентијев, барон Матеји,
Дејан Суботић (брат др Војислава Суботића) и Алабин.

После битке на Шуматовцу, главнокомандујући, генерал Черњајев је унапредио др Владана Ђорђевића у чин потпуковника. Када је 17. октобра 1876. године Први српско-турски рат завршен, Владан је унапређен у чин санитетског пуковника. Томе су се успротивиле његове старије колеге

а нарочито кнегиња Наталија, која је поцепала указ о унапређењу. Уместо тога кнез Милан га је одликовао Таковским крстом, који је до тада имао само генерал Черњајев. Због притиска кнегиње Наталије, а вероватно и неких других, Кнез Милан је морао да га смени са положаја у Српском војном санитету, што му је саопштио у једном писму, скоро га молећи да ту дужност напусти. Ову изненадну немилост познаваоци приписују познатој нетрпељивости краљице Наталије према Владану Ђорђевићу. Др Мика Марковић је за њу рекао да је била фатална жена... лакомислена, безобзирна, сујетна и рђаво васпитана, а пуковник др Сава Петровић, лекар краља Милана и краљичин миљеник, да она уме да мрзи и тешко томе кога она намрзне. У одговору Владан је изразио своју сагласност и замолио Кнеза да се смена одложи да би могао отпратити генерала Черњајева до Кишињева у Русији, како га је генерал молио. За време боравка у Русији било му је понуђено место „статског совјетника“, што је био чин између пуковника и генерала, али је он то одбио, опет са истим образложењем као и неколико година раније, када му је била понуђена катедра хирургије.

Након смењивања др Филипа Тајсића („због неспособности“) с места начелника Санитета врховне команде, др Владан је постављен на његово место. Одмах је почео спремати Српски војни санитет за Други српско-турски рат (године 1878. др Владан је путовао у Беч и молио своје учитеље Т. Билрота и Е. Алберта да дођу у помоћ Србији или да пошаљу своје асистенте.) Организацију санитета Српске војске је унапредио па су резултати санитетског збрињавања били бољи. Збрињавање је било брже (по наређењу морало се обавити у току првог сата) а санитетска евакуација се одвијала брже и боље. Недостатак у санитетском материјалу знатно је надокнађен, како путем помоћи из иностранства, тако и заузимањем турског санитетског складишта у Нишу.

Након заузимања Ниша, наредбом Врховне команде Српске војске 10. јануара 1878. године, на предлог др Владана Ђорђевића формирана је велика Нишка болница код Беле куле (са око 1000 постеља), а он је постављен за њеног управника. Тада је др Владан Ђорђевић добио и „Таковску звезду са мачевима“, орден који су добили команданти дивизија, чему су се успротивили како кандидати тако и Владанове колеге, а нарочито кнегиња Наталија.

Треба нагласити да се др Владан Ђорђевић током српско-турских ратова много више бавио организационим пословима него ратном хирургијом.

Због очигледне нетрпељивости кнегиње Наталије, др Владан Ђорђевић је 1878. године, на крају Другог српско-турског рата, поднео оставку на место дворског лекара. Иначе, узрок те нетрпељивости није јасан.

Могуће је да је зато што је она сазнала да је др Владан био против женидбе кнеза Милана са Наталијом, или зато што је она могла веровати да је др Владан имао негативан утицај на кнеза Милана и да је доста доприносио његовом слободном понашању за време њихових често врло дугих путовања по Србији и Европи или нечег сасвим трећег. Може се тврдити да је та нетрпељивост настала доста рано, већ првих година његове службе као дворског лекара.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ СТВАРА МОДЕРНО САНИТЕТСКО ЗАКОНОДАВСТВО

Када се у области Астрахана у Русији крајем 1878. и почетком 1879. године појавила „Астраханска чума“, запретила је опасност да се, под притиском Мађарске и Аустрија употреби zgodnu прилику да затвори читаву северну границу Србије, што би, због прекида извоза меса, у ратовима доста исцрпљеној Србији довело до огромне привредне штете. Министар унутрашњих дела, Радивоје Милојковић послао је др Владана Ђорђевића у Беч да отклони ту опасност, што је он са успехом извршио, тако што је са изасланицима аустријске и угарске владе уговорио заједничке мере превенције. На томе му је српска влада била веома захвална.

По повратку из Беча др Владан Ђорђевић је постављен за начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, што би данас одговарало месту министра здравља, које тада није постојало. Он се тако још више удаљио од хирургије и практичне медицине и усредсредео се на општу медицину, хигијену и санитетско законодавство.

Српско санитетско законодавство је до тада углавном било уређивано „расписима“ и „правилима“ која су издавали дотадашњи начелници Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела. Др Владан Ђорђевић је најпре прикупио, уредио и публикувао све што су његови претходници урадили и под насловом „Санитетски зборник“, објавио две свеске закона, уредби, министарских „предписа“ и др. Руковођен Френклиновом девизом „*Public Health is public wealth*“, тј. „Народно здравље је народно благостање“, др Владан је одлучио да створи ново санитетско законодавство и посветио се изради нашег првог санитетског закона припремивши тзв. „Предуговорну радњу за уређење санитетске струке.“ Године 1879. издејствовао је да у Скупштини буде усвојен „Закон о установљењу народног санитетског фонда“, који је краљ Милан Обреновић прогласио 28. децембра 1879. године у Нишу. Две године касније, 30. марта 1881, усвојен је и „Закон о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља“. Припреме и успешна одбрана тих закона у Народној скупштини захтевали

су огроман труд. Наиме, у том делу Европе није било сличног закона на који би се могао угледати. То је посебно било тешко у Србији, у којој није било никаквих средњовековних санитарских институција које би требало мењати. Осим тога, није било лако изборити се за тако радикално нове предлоге санитарских закона у Народној скупштини, у којој су доминирали конзервативни посланици са села.

Још у току припреме је предлог Санитетског закона преведен на немачки и француски језик и послат на 400 адреса водећих научних и стручних институција у Европи, с молбом за оцену и стручно мишљење. Закони су добили ласкаве оцене од угледних међународних часописа, као што су аустријски „Wiener Medicinische Wochenschrift“, немачки „Gesundheit“ и „Deutsche Veirtejahreschrift für ofenteicke Gesundheitspifflage“, француски „Annales d’hygiene publique et medicine legale“ и угледних појединаца, као нпр. од др Хајнриха Адлера, члана бечког лекарског колегијума, др Грога, начелника мађарског санитета, професора Реклиа из Лајпцига, професора Висеа из Цириха и других. Делови санитарских закона др Владана Ђорђевића касније су уграђени у аустријско и шведско санитарско законодавство. Уз мање измене његови санитарски закони су служили више од 45 година.

Поред израде већ поменутих закона, др Владан Ђорђевић је израдио и српско ветеринарско законодавство, које је било значајно не само за употребу унутар Србије већ је Србији омогућило склапање Ветеринарске конвенције са Аустро-Угарском и извоз стоке у ту земљу, што је био главни извор прихода Србије од трговине. У то време, Аустро-Угарска је била главно спољнотрговинско тржиште Србије.

У жељи да побољша здравље и физичку спрему, пре свега омладине и регрута, др Владан Ђорђевић је 1881. године основао прво „Београдско друштво за борење и гимнастику“, које је доцније прерасло у „Соколски покрет“ и покрет „Душан Силни“.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ У ПОЛИТИЦИ

Др Владан Ђорђевић на месту његовог председника Одбора београдске општине

Велики успеси др Владана Ђорђевића у реформи српског санитета, а посебно његов рад на санитарском законодавству, учинили су да је краљ Милан 31. јула 1884. године донео Указ којим је др Владана Ђорђевића поставио за председника Одбора београдске општине. Још раније, док су се водили разговори о његовом постављењу, др Владан је условио своје

прихватање тог задатка усвајањем „Закона о трошарини“ за београдску општину. Знао је да без овог закона општина неће имати сигурне изворе прихода, довољне за плаћање ануитета за велики зајам за извођење општинских радова које је већ уврстио у свој програм. То су пре свега били изградња канализације, побољшање снабдевања хигијенски исправном водом, осветљење, калдрмисање, изградња кеја и др. Скупштина је на предлог Владе Закон усвојила 13. јула 1884. године (о том Закону водиле су се расправе још и раније, тј. од 1880. године; чак је 22. децембра 1880. пројекат Закона био и усвојен, и 26. марта 1881. године предат Влади која га је проследила Скупштини на усвајање, али га је она одбацила). Тако су се створили услови да др Владан Ђорђевић прихвати понуђено наименовање. Све што је планирао да уради др Владан је предвидео у 4 књиге под насловом „Београдски општински послови“, од којих је прва изашла 1884. а остале три у току 1885. године. У то време Београд је имао 40.000 становника и буџет од 567.000 динара.

Пошто је Општински одбор усвојио његов план др Владан Ђорђевић, Јова Крсмановић и Јован Антул обишли су неколико престоница у Европи, да би видели како су изведени радови какви су планирани и у Београду. По повратку су поднели детаљан извештај, који је 25. јанура 1885. године прочитан на седници Одбора и одштампан у другој књизи „Београдски општински послови“. Ту су били прецизирани како послови, тако и рокови за извршење радова. На пример, гасно осветљење требало је завршити до 1886. године, водовод и канализацију до 1888. итд. Тада је др Владан Ђорђевић дао и да се припреми нацрт „Закона о општини главне и престоне вароши Београда“, који је 18. јула 1885. године предат Комисији правника на проучавање. Већ 23. јула 1885. године дошло је до отвореног сукоба између Управе града Београда на челу са Ж. Блазнавцем и Одбора на челу са Владаном Ђорђевићем, а због тог нацрта „...за који Одбор, односно Владан нису били надлежни“. Сукоб је добио на ширини, умешало се и Министарство унутрашњих дела на челу са М. Гарашанином, који је 31. јула стао на страну Управе града и Блазнавца. Револтирани Владан Ђорђевић је 3. августа 1885. написао оставку али је није предао, пошто је у међувремену Управа града против њега поднела тужбу суду. У уверењу да ништа лоше није урадио, оставку није предавао „...до доношења судске одлуке“. Владан је цео случај изнео и пред Одбор који му је дао пуну подршку.

Како је министар, као члан Владе, стао на страну Управе града, Владан Ђорђевић је ипак проценио да ће непријатељско расположење министра и Владе штетити Одбору и у августу 1885. године је предао оставку Влади, коју је она одмах усвојила. Тако се десило да није успео да модернизује Београд и побољша хигијенске прилике у њему како је планирао.

Па ипак, у једногодишњем периоду „председниковања“ Одбором, у Београду је доста урађено. Засађено је хиљаду стабала уличних дрвореда, посађено је дрвеће на Великој пијаци, подигнут је парк око споменика Јосифу Панчићу, на Цветном тргу подигнута је пијаца, коцком је калдрисан део Дубровачке улице и део улице код Саборне цркве, затворено је гробље код цркве Св. Марка и основано је „Ново гробље“, које је народ прозвао „Владановац“. Набављене су машине за чишћење септичких јама, наређено је редовно изношење и одвожење смећа, чишћење улица и тротоара испред кућа и радњи и др. При свему томе требало се борити и изборити са наслеђеним навикама из турског периода и пасивним и активним отпором грађанства, занатских радњи, сељацима који су до саме вароши обрађивали своја имања и др.

Владан Ђорђевић у време Српско-бугарској рата

Када је 1885. године избио рат између Србије и Бугарске доктор Владан Ђорђевић је из резерве активан и у чину санитетског пуковника постављен за начелника Санитета Врховне команде. Као и у српско-турским ратовима, тако и у Српско-бугарском рату 1885/86. године, др Владан Ђорђевић се морао бавити организацијом Санитета српске стајаће и народне војске. Као шеф пољског санитета морао је „на коњу јурити од бојишта до бојишта, од једне пољске болнице до друге, да организује рањеничке транспорте до пољских и резервних болница, тако да је и тада имао мало прилике да оперише“. У том несрећном рату, догађаји по Србију нису ишли повољно, о чему је Владан Ђорђевић истинито писао у својој књизи „Сливница“ (која је доцније у проширеном и прерађеном издању објављена у две књиге под називом „Историја српско-бугарског рата“). Жестоко је критиковао пропусте санитетске службе. „...Управа војног државног санитета, која има онако горка искуства из два српско-турска рата 1876, 1877. и 1878. године и која за седам година мира не спреми тако рећи ништа за санитетску спрему своје војске за случај рата, она није само морално одговорна, она би требало да одговара и са свим друкчије.“ Очигледно је да је др Владан Ђорђевић био дубоко несрећан јер је „тих 100 штампаних табака писао крвљу и сузама, надајући се да ....горка истина дејствује на народе као горки кинин у извесним болестима појединаца“ али се очигледно преварио јер је са тим „немачким“ трудом... стекао „једно 800 личних непријатеља“, више него што их је имао због својих других дела. То га ипак није поколебало. Он се и у даљем животу руководио девизом „*Laboremus*“, уверен да свако треба да обавља своју дужност без обзира на последице.

Владан Ђорђевић у војној униформи

Када је објављена та књига, за Краља и Генералштаб пуна непријатних чињеница, краљ Милан је својеручно написао тужбу против Владана Ђорђевића „због издавања државних тајни“, тражећи да „буде осуђен на 5 година затвора и губитак свију чиновничких права“. Срећом, судови су нашли да Србија нема Закон који забрањује писање историје те да нема по чему да му се суди, тако да је Владан био ослобођен.

Владан Ђорђевић министар у влади

Др Владан Ђорђевић је 15. априла 1888. године био постављен за министра просвете и црквених послова. Ту је дошао у сукоб са „партизанским распуштеним учитељима да их сатера у школе, а свештенике у цркве“. Касније је постављен за заступника Министра народне привреде,

али је на тој дужности остао само до 22. фебруара 1889. године, када је најпре стављен на расположење а ускоро и у пензију. Ипак, за собом је у законским предлозима, оставио детаљно израђен програм за 10 наредних година рада, по коме су радили његови наследници.

Владан Ђорђевић изасланик Србије у Грчкој

После абдикације краља Милана 1889. године др Владан Ђорђевић је стављен на расположење, а затим у пензију, у којој је био до 30. августа 1891. године, када је постављен за посланика у Атини. Он се том наименовању није обрадовао али се те службе „морао примити за љубав деце и могућности за њихово даље школовање“ јер је знао да ће ако буде и по трећи пут пензионисан, имати већу пензију па ће се, како је писао Валтазару Божишићу, „моћи са децом склонити у какав Грац или какву Женеву“. У Грчку је упућен без икаквих инструкција јер је министар иностраних дела сматрао да њему нису потребне никакве инструкције и да ће у „Атинама видети шта треба да ради“. За време дипломатског рада у Грчкој, у коме су владе падале свака 3 месеца, није могао много урадити, посебно због „тадашње грчке мегаломаније“. Иако између Србије и Грчке није било ни границе ни спорних питања, Владан Ђорђевић је за непуну три месеца влади у Београду послао 32 извештаја на 165 страна. За време боравка у Грчкој посветио се проучавању те земље, њених институција, грчког језика и књижевности. За то време написао је и неколико текстова: „Једна ноћ у Атинама“, „Меропа“, „Свадба Куртулисова“, које је објавио у часопису „Отаџбина“ и књигу „Грчка и српска просвета“ (коју је издала Српска Краљевска Академија). Током боравка постао је члан Атинског ученог друштва „Парнасос“, у коме је, пред Краљем, члановима краљевске породице и елитним атинским друштвом на грчком језику одржао предавање о Лази К. Лазаревићу, а које је у засебној књизи штампано на грчком.

Његово понашање у Грчкој није увек било дипломатско. На једном балу краљ Ђорђе је плешући полку угануо ногу и почео да запомаже из свег гласа. Др Владан Ђорђевић је без оклевања скинуо фрак, оборио Краља на под и наместио му ногу. Настала је мртва тишина. Краљу је било боље а др Владан је на то рекао: „Тако ја пеглам“ и напустио двор.

Како је буџетом посланичко место у Грчкој било укинато, доктор Владан Ђорђевић је 1. јануара 1894. године поново стављен „на расположење“ и вратио се у Београд.

Владан Ђорђевић изасланик Србије у Цариграду

После три месеца, 6. априла 1894. године, српска дипломатија је опет затражила услуге изузетног др Владана Ђорђевића и именовала га је за посланика Србије у Цариграду, где је остао више од 4 године. Захваљујући пријатељству са султаном Абдул Хамидом II (који му је једном приликом поклонио и арапског коња), уговорио је „Војну конвенцију између Турске и Србије“, затим и „Царински савез“ између две земље и уредио посету краља Александра Обреновића, током које је султан поменуте уговоре усмено прихватио али их је касније, на наговор својих саветника, отказао.

Захваљујући добрим односима са султаном и великим везиром (председником владе), др Владан Ђорђевић је, и поред тешке борбе са иначе извршним дипломатама великих сила и других земаља, успео доста да уради за Србију и Србе у Турској. У те успехе спадају потписивање Српско-турске конзуларне конвенције од стране султана, која је више од 10 година стајала нератификована; успео је да се из Скопља уклони грчки митрополит Самвросије и да се на његово место постави Фирмилијан, бивши ректор београдске богословије, да се за рашко-призренског митрополита постави Србин Дионисије, да се српски младићи приме у више школе у Цариграду од којих неки као султанови питомци, да руски посланик Нелидов почне радити у корист захтева Србије и Срба, да се отвори више школа у старој Србији и Македонији и да се у Цариграду оснује српски лист „Цариградски гласник“.

За време тог боравка, Владан је у Цариграду био изабран за члана грчког књижевног друштва „*Силојос*“ и Руског археолошког друштва, у којима је одржао по једно предавање.

Када му се у Цариграду кћи Мара удавала за познатог цариградског банкара, венчање су обавила 3 (грчка) патријарха, цариградски, антиохијски и јерусалимски, а султана је представљао велики везир. Каже се да је свадбени ручак личио на васељенски сабор. Као што се види, Владан је у Цариграду био много успешнији него у Атини. Поред немачког, француског, руског, грчког и енглеског, у Истанбулу је др Владан Ђорђевић добро научио и турски језик.

Владан Ђорђевић председник владе и министар иностраних дела

Дана 11. октобра 1897. године др Владан Ђорђевић је са места изасланика у Цариграду био именован за председника владе Србије, чиме се завршио његов посланички боравак у Цариграду. На месту председника

владае и министра иностраних дела Краљевине Србије др Владан Ђорђевић је остао три године, до краљеве женидбе са Драгом Машин, са којом се није слагао. У то време политичко стање у земљи било је „раздирано династичким и политичким партизанским фанатизмом“ а „партијски интереси били су пречи од државних“. „Нашавши се између два краља, оца и сина, као између два жрвња на челу целе државне управе“ покушао је да „излечи отаџбину од партизанског рака („*carcinoma politicum*“) и приступи државној хирургији“. Он каже да је „оперативним методама за 3 године успео да се масе појединих партија са свим одрекну политичке дангубе и да се врате својим привредним пословима. Беху остали само партијски генералштаби, без војске, и сада је њих ваљало ухлебети у многим рударским и железничким предузећима, и онда би та операција државне хирургије потпуно успела“. Др Владан Ђорђевић је био за реформе, али не оне које потичу из Скупштине, у којој су доминирали сељаци, већ се залагао за реформе од врха, од друштвене елите и са одобрењем круне. У тешким политичким сукобима који су тада владали у Србији, као председник владе имао је намеру да стиша међупартијске борбе, привредно и културно унапреди земљу и преуреди војску преко установљавања „Активне команде“, на чије је чело дошао краљ Милан, отац краља Александра Обреновића.

Период Владанове Владе, у коме су гушене политичке слободе, слобода штампе, збора и договора, а завођен ред, рад и законитост, познат је као „Владановштина“. Иако су неки трезвени аналитичари као, на пример, М. Миловановић, писали да владавина др Владана Ђорђевића није у себи имала „ничега особитога, ничега ни са свим новог, ни са свим необичног, ничега што пре није било, што се после није настављало и што се у будуће неће настављати“, његова Влада је сматрана за најнепопуларнију коју је Србија икада имала. Када је био убеђен да је у праву, да је исправно и корисно то што предузима, био крут и одлучан и није се обазирао на противнике. Та, од политичких партија осуђивана, „Владановштина“ била је разлог што се, након што је дао оставку јер је, „владалац од кога је хтео да начини великог краља издао девизу своје владе „Србија преча од свега“ за девизу „Жена преча од Србије“, три дана прослављало уз пуцање из прангија и пушака, уз коло испред скупштине и печене волове на ражњу. Народ је, иначе крајње непопуларну женидбу краља Александра Обреновића са Драгом Машин, прихватио само кад је био учињен крај Владановом режиму. Период своје владавине, Владан је иначе описао у три књиге под насловом „Крај једне династије“, које су у изводима штампане и на немачком („*Das Ende der Obrenovitch*“).

Оставка на месту председника владе и одлазак у Беч

Због краљеве женидбе Драгом Машин, политичких сукоба, раскида између бившег краља Милана и његовог сина, краља Александра и других још закулисних политичких интрига и сукоба, Владан Ђорђевић је, док је био на путу из Меријенбада у Париз, из Лудерна 12. јула 1900. године послао оставку, повукао се из политике и отишао у Беч.

Решењем министра финансија, пензија му је била одузета. Чак је лишен и чина резервног официра. Како без плате и пензије није могао да издржава себе и породицу, радио је као новинар сарадник пет бечких и једних берлинских новина. Дружио се са бившим краљем Миланом све до његове смрти. Када му је одлуком Државног савета пензија била враћена, престао је да ради за новине и посветио се писању студије „Die Frauen der Obrenovitch“. После убиства краља Александра, у часопису Zukunft објавио је чланак „Der letzte Obrenovitch“. У том периоду написао је рад *Лаборемус! Сто година наше лекарске струке*, који је 1904. године, прочитан на Првом конгресу српских лекара и природњака.

Повраћак у Београд и његово анијажовање у политици

У пролеће 1905. године Владан Ђорђевић се вратио у Београд. Као одани обреновићевац и високи службеник тог режима није могао очекивати наклоност нове династије и новог режима, поготово после више напада на претендента на српски престо, Петра Карађорђевића, а нарочито када је после његовог прогласа из Женева од 16. јула 1899. године, Карађорђевиће прекрстио у Дезертеровиће, алудирајући на Карађорђево бекство из Србије 1813. године. Сам Владан је долазак Петра Карађорђевића на престо сматрао за једино и најбоље решење, јер Србија није била спремна да прими принца неке друге династије нити је била зрела за републиканско уређење. Он није намеравао да се бави политиком већ је желео да се посвети завршетку и сређивању својих дела.

Иначе, политичка ситуација у Србији била је врло тешка. Због тзв. завереничког питања земља је била скоро потпуно изолована. Европски дворови су са згражавањем гледали на убиство краља и краљице и нису прихватили новог краља који је дошао на окрвављени престо. Сам краљ није имао довољно снаге да се од атентатора јасно дистанцира и да их осуди. Посебно су били компликовани односи са Аустро-Угарском због изгледног споразума Србије и Бугарске и најављеног царинског рата. Владе у Србији су се често мењале, и по неколико пута годишње и нису ни имале праву шансу да нешто предузму.

У таквој ситуацији јавиле су се и идеје да се око новог краља окупи стара гарнитура бивше владе др Владана Ђорђевића, па су прављене и комбинације да се и Владан именује на место шефа Конзервативне странке, која је тада остала без вође. Изгледа да о тим плановима др Владан није много знао или у њих није много веровао.

Иако је повратком у земљу изразио пуну лојалност Петру Карађорђевићу, осуђивао га је због тога што је престо прихватио под условима које му је наметнула Скупштина, али и због неодлучности да енергичним мерама заустави политички неред у Србији. Када је краљу послао примерак своје књиге „Крај једне династије“, краљ му је опростио и чак је сматрао да Владан Ђорђевић треба да се врати у политику, па је одобравао организовање планиране Конзервативне странке. Владан Ђорђевић је ипак сматрао да је боље да на чело странке дође Вукашин Петровић, а да он делује из позадине, као идеолог, уредник и издавач партијског гласила, а притом је за то захтевао и потребна финансијска средства која није имао.

Суђење, пресуда и боравак у затвору

Када се сазнало за ове контакте, краља са једне и Владана Ђорђевића и његових присталица, са друге стране, Владанови противници су одлучили да га уклоне. Др Јован Жујовић, министар иностраних дела, ултимативно је захтевао да се према Владану Ђорђевићу предузму оштре мере и да се на основу Закона о штампи он оптужи за одвајање државних тајни у књизи „Крај једне династије“. Започет је процес под притиском владе и др Владан Ђорђевић је био осуђен на 6 месеци затвора. У позадини је била намера да га онемогуће да се даље бави политиком. Владан Ђорђевић је одлучио да се не жали и да не тражи помиловање, па је 29. марта 1906. године ступио у затвор где је провео пуних 6 месеци у затвору Управе града Београда. За то време скупао је грађу за планирану књигу „Велике силе и балкански народи“. Приредио је и план за трагедију „Балкански краљ“, коју је после изласка на слободу проширио и 1909. објавио под насловом „Голгота“, најпре на немачком па на српском језику. Овде је у форми историјског романа, писао о краљу Милану и догађајима који су претходили његовој абдикацији 1889. године. За то време написао је и књигу „Министар у апсу“. По изласку из затвора отишао је у Беч на лечење код свог бившег колеге, Герзунија. Тамо је наставио да сређује и завршава своја дела. Завршио је дефинитивну верзију своје „Историје српско–бугарског рата“, припремио је и збирку „Serbica“ са преко 800 докумената о историји Србије и Црне Горе за период 1804–1815. године, које је он „пробрао, исписао и дао преписати у Ц. Кр. Дворском Домаћем и Државном Архиву у Бечу, а која се збирка чува у Краљевској Српској Академији“.

Владан Ђорђевић у време анексије Босне и Херцеговине

Када је 1908. године најављена анексија Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, Никола Пашић је замолио др Владан Ђорђевића да преко својих приватних веза види „колико је ствар озбиљна“. Када је до анексије дошло, др Владан се у Бечу и Берлину залагао за права српског народа. У том циљу објавио је расправу „*Österreich Ungarn und Serbien*“, дао интервју париском листу „Тана“ а у Берлину је одржао предавање и објавио књигу „*Die Serbische Frage*“.

Након појаве младотурске револуције, Владан Ђорђевић је на немачком објавио књигу „*Die Türkische Revolution und ihre Aussichten*“, у којој је најавио могући погром народности у Турској, а који се Јерменима заиста и догодио.

ПРЕДАВАЊЕ У СРПСКОМ ЛЕКАРСКОМ ДРУШТВУ И ПРОСЛАВА ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ РАДА

Када је боравио у Београду и када су му обавезе то дозвољавале, др Владан Ђорђевић је често присуствовао и састанцима Српског лекарског друштва и писао о организацији санитетске струке. Иначе, доктор Владан Ђорђевић је присуствовао Првом састанку српских хирурга у Београду 22. и 23. децембра 1907. године. Тако је 1909. године у Српском лекарском друштву одржао велико предавање под насловом „Шта данас опајам у медицини“, у коме је изнео своје виђење развоја медицине за последњих 50 година.

Године 1910. др Владан Ђорђевић је прославио 50-тогодишњицу свог јавног рада. Тада су га посетиле бројне делегације и угледни гости, а др Војислав М. Субботић је објавио књигу о слављенику у којој је штампао и бројне изјаве лекара, фармацеута и др. о њему. Поводом те прославе доктор Владан Ђорђевић је приложио 100 динара у Фонд за лекарску сирочад.

Поводом 50 година књижевног рада, у Чикагу је 1911. године штампана његова књига „Народно здравље“. То је збирка чланака посвећених хигијени и дијететици. Владан Ђорђевић је написао и студију „Министарство народног здравља“ у којој се снажно залагао за издвајање послова народног здравља из делокруга Министарства унутрашњих дела и за оснивање посебног Министарства за народно здравље.

На 40-ом Главном годишњем скупу СЛД-а одржаном 29. и 30. децембра 1930. године у Београду др Владан Ђорђевић је био позван да заузме место председавајућег скупа од разрешења старе и избора нове Управе.

Током прославе 50. годишњице СЛД-а 21. септембра 1922. године одржана је свечана седница у свечаној сали новог Универзитета у Београду, којом је све време председавао др Владан Ђорђевић. Та част му је указана као оснивачу СЛД-а. Том приликом он је одржао пригодан говор изразивши своје велико задовољство што друштва које је он основао, Српско лекарско друштво, Српско друштво црвеног крста и Српско друштво за борење и гимнастику, нису била „мртворођенчад“ како су говорили његови противници. Сва три друштва, а нарочито Српско лекарско друштво, постигла огромне су успехе и представљали су тада, као и данас, наравно, огромну културно-научно-историјску цивилизацијску тековину која показује колико су српску научници заузимали високо место у европским научним круговима и колико су брзо и успешно враћали Србији место које јој у Европи по потенцијалу и културно-научном наслеђу и припада. .

Анијаман Владан Ђорђевића у време Балканских рајдова

Када је формирањем Балканског савеза јако антисрпско расположење у Аустро-Угарској нагло порасло, а нарочито с почетком ратних операција против Турске, што је Аустро-Угарска сматрала као угрожавање њених интереса, Никола Пашић је послао др Владана Ђорђевића у Беч да у немачкој штампи покуша да ублажи то расположење. Због растућег милитаристичког расположења, др Владан је успео да ступи у контакт само са представницима скупштинске опозиције, а у чланку „Политичко кумство“ у *Neue Freie Presse* заложio се за аустроугарско-српски споразум, којим би Аустро-Угарска подржала територијално проширење Србије а Србија би Аустро-Угарској дала привредне концесије. Његов чланак „Сад или никад“ новине нису смеле ни да објаве. Последњи чланак „Србија на Јадранском мору“ објављен је у листу *National Zeitung*. Како су његова планирана предавања отказивана, др Владан Ђорђевић се вратио у Београд. Био је јако љут што Аустро-Угарска својим безобзирним ширењем на Балкану игнорише српске интересе, а посебно њено настојање да изађе на море. Осуђивао је и Аустро-Угарску подршку за формирање Албаније, па је на немачком, француском и српском језику написао књигу „Арнаути и велике силе“, у којој је, на бази становишта аустроугарских научника, доказивао да простори на којима Арнаути живе никада нису представљали органску целину, да се они и не осећају припадницима истог народа и да немају заједнички језик, културу, историју и религију. Када су велике силе, највише залагањем Аустро-Угарске у Лондону створиле Албанију и присиле Србију да се повуче из приморја, др Владан Ђорђевић је написао брошуру „*Quo vadis, Austria*“ – „Куда си се упутила Аустрија“, штампану на немачком и српском

језику, а која је била одговор на питање бечког листа *Zeit*: „Зашто Аустрију мрзе сви балкански народи а нарочито Срби?“. Др Владан Ђорђевић је за то осуђивао аустријску политику према „најсрбастивијој“ земљи, Босни и Херцеговини и противљење Аустрије Балканском савезу, уместо да она буде на његовом челу и на крају се питао „зашто аустријска влада већ две стотине година мрзи све Балканце, а нарочито Србе?“

После балканских ратова Владан Ђорђевић се посветио приватним пословима и завршио је романе „У фронт“ и „Цар Душан“. Присуствовао је састанцима ратних хирурга које је доктор Војислав Субботић организовао 6, 10, 13. и 16. јула 1913. године. Референти су били и бројни страни хирурзи који су дошли да помогну српским лекарима и хирурзима у збрињавању болесника и рањеника. Присуствовао је и XL Главном годишњем скупу СЛД одржаном 29. и 30. децембра 1913. године у сали Друге београдске гимназије. Тада је замољен да по истеку мандата ранијег до избора новог председника СЛД заузме место привременог председника. Захваљујући се на тој почести рекао је да је срећан што види колико напредује Друштво које је „имао срећу у своје време основати“ и што види да сви његови напори „нису остали без успеха, бар што се струке тиче“. Очигледно био је срећан што бар у томе никада није оспораван, односно игнорисан, као што је то било његово ангажовање у политици и књижевности.

Први светски рат у животи Владана Ђорђевића

Сарајевски атентат га је затекао у Бечу одакле је преко Букурешта, у коме је из српског посланства телеграфисао српској влади да јој се ставља на расположење, наставио у Цариград, где му је живела ћерка Мара. Сва три његова сина су ступила у српску војску. Из Цариграда је др Владан Ђорђевић дошао у Ниш, где му је супруга Паулина доживела други мождани удар. У лето 1915. године преселио је породицу у Врњачку Бању. Крајем јануара 1916. године ухапшен је од стране аустријских окупаторских власти и спроведен у Београд, али је убрзо и ослобођен. Ускоро му је супруга Паулина преминула у Врњачкој Бањи после трећег можданог удара. Јуна 1916. године поново је био ухапшен. На питање, по злу чувеног полицајца Витмана, „Ко си ти?“ одговорио је: „Ја сам доктор Владан, бивши председник Српске власти, члан Српске академије наука, командер разних па и аустријских ордења, Српски пуковник и краљевски пруски санитетски поручник за резерви, а ко си ти битанго?“. По томе је постао популаран широм Европе. Интерниран је у место Семеринг, а потом Рапс, односно Обендорф, у близини Беча, где је остао до 1918. године. Ту је написао своје успомене за период 1914–1918. године под насловом „Моја старост (министар у ропству)“.

ОСЛОБОЂЕЊЕ И ПОВРАТАК У БЕОГРАД

Новембра 1918. године Владан Владан Ђорђевић је био ослобођен и упутио се у Београд где га је чекала опустошена кућа, оскудица и хладна зима. Син Милан, који је на челу српских трупа ушао у Дубровник, а затим постављен за управника тог града, ускоро је био лишен звања и чинова јер је критиковао власт, вратио се у Београд, где је ускоро, 1. децембра 1918. године, умро од шпанске грознице. После две године боравка у Београду др Владан Ђорђевић је, оставши сам, продао кућу и одселио се у Беч где је живео до 1924. године. Иако болестан, са јаким оштећењем слуха и вида сакупио је грађу за књигу „Црна Гора и Аустрија 1814–1894“, коју је 1924. године издала Српска академија наука, а годину дана раније објавила је и књигу „Србија и Грчка 1891–1893“ (прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века). Године 1925. месец дана је обилазио Шибеник, Сплит и Дубровник, у коме је довршио књигу „Србија и Турска 1894–1897“. У јесен 1926. године дошао је у Београд. У породичну гробницу на Новом гробљу пренео је посмртне остатке чланова своје породице. У великој сали Универзитета одржао је предавање „О педесетогодишњици Српског друштва Црвеног крста“ и написао чланак „Срце и душа Европе, прилог за историју првих педесет година у животу Друштва Црвеног крста уопште и Српског Друштва Црвеног Крста напосе“. Током тог боравка у Београду 17. новембра 1926. године промовисан је у првог почасног доктора медицинских наука Београдског универзитета. Промотер је био професор др Ђорђе Јоанновић, декан Медицинског факултета. Том приликом, а поводом преласка са хирургије на друге послове, Владан Ђорђевић је рекао да би у оно време „сваки интелегентан човек морао да служи отаџбини онде и онако како је од њега потреба захтевала“ и да је „кроз цео дути и мучан живот остао веран својој девизи: Лаборемус“. После низа година оспоравања, очигледно дирнут, др Владан Ђорђевић је рекао: „Ваше одликовање господо, после оркански бурног живота, после громава неправде и поплаве горчина, то су последњи зраци Сунца који обасјавају позно вече мог живота. У обичном људском животу мало је срећних који доживеше то Сунце на заходу“. На путу за Беч задржао се у Новом Саду, где му приређен величанствени дочек и на позив Друштва напредних жена одржао предавање под називом „Душанов универзитет“. У Бечу је на молбу Југословенског друштва „Слога“ у сали „Словенске беседе“ одржао предавање „О Сабору Државном у Скопљу на коме је донет Душанов законик“.

Др Владан Ђорђевић је у Бечу живео сам, болестан и у сиромаштву. Губици чланова најуже породице били су, свакако, његов највећи бол, али ситуација у којој се нашао у старости – сам, без средстава и готово одбачен – били су нешто о чему није желео да говори. Морално и интелектуално

био је изнад оних који су га довели у ту ситуацију. Умро је 31. августа 1930. године у Бадену, код Беча, у 86. години живота. Пренесен је и сахрањен у Београду. Парастосу у Саборној цркви присуствовали су изасланик краља Александра, председник и више чланова владе, већи број лекара и пријатеља. У име Академије од њега се опростио генерал Живко Павловић.

Владан Ђорђевић у старијим годинама

ХИРУРШКИ РАД ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

На почетку своје бурне и велике каријере др Владан Ђорђевић је радио и као лекар и као хирург. Главни извор података о његовом хируршком раду налазимо у књизи коју је написао: „Прве године лекарске праксе“, као и у записницима са састанака Српског лекарског друштва.

Операције је изводио у Београдској варошкој болници, у Војној болници, и по кућама, најчешће сопственим инструментима, које је набавио у Бечу и Пруској. Обично му је асистирао неко од београдских лекара.

Одувек се хируршки рад хирурга процењивао по врстама операција које је могао да изведе, њиховом броју и успеху са којим су изведене. Данас имамо сигурне податке о хируршком и уопште лекарском раду само др Владана Ђорђевића за период до краја 1872. године, у коме је извео 82 операције. О каснијим операцијама знамо само када су детаљније реферисане на састанцима Српског лекарског друштва, што је доста детаљно

бележено у записницима са тих састанака. Првих 98 његових операција представљале су велики догађај и огроман напредак за српску хирургију у којој се, пре њега, операције нису изводиле и нису помињане у извештајима о раду српских болница. Др Владан Ђорђевић је радио операције из више грана данашњих специјалности хирургије.

Операције на лицу и вилицама

Изгледа да је прву већу операцију др Владан Ђорђевић извео фебруара 1872. године, када је код једне младе жене, у седећем положају у локалној анестезији, користећи један од првих електрокаутера, ексцидирао остеосарком „који је већ био узурпирао цело коштано непце“, „са потпуним успехом“, јер после шест месеци није било рецидива болести. Из ове области хирургије изводио је и низ других операција, као што су клинаста ексцизија карцинома усне, операција обостраног урођеног расцепа усне методом по Лангенбеку; ексцидирао је кавернозни хемангиом са слепочнице детета старог две године и код пет болесника екстирпиром је „лимфне гуче“ са врата Бенетовом методом. Носне полипе је одстрањивао Лангенбековим клештима. Радио је одстрањивање крајника (тонзилектомије). Октобра 1875. године оперисао је тумор горње вилице (максиле), вероватно епулис.

Операције на оку

Др Ђорђевић је вршио операције и на очима. Тако је 23. августа 1872. године са успехом и без последица по вид, операцијом кроз корнеотомију одстранио једно парче камена које је било пробало рожњачу, ушло у око и заболо се у сочиво. Вршио је и операције катаракте одстрањивањем сочива. Најпре је извршио „три срећне Грефеовске линеарне екстракције на три особе које су биле на оба ока слепе“, и сочива поклатио Друштвеној збирци СЛД. Таквих операција извео је још најмање 16, а вероватно и више, и то са мало компликација. Марта 1874. године извршио је пресецање тетиве унутрашњег правог очног мишића (*m. rectus oculi medialis*) у циљу лечења разрокости (страбизма), а октобра 1875. ексцидирао је тумор вежњаче (коњуктиве).

Уролошке операције

„Због слабе и једноличне исхране“, чак и млади људи у прошлости често су патили од камена у мокраћној бешици, а због распрострањене гонореје или повреда, многи су имали стенозе мокраћне цеви (уретре). Зато је др Владан Ђорђевић већ од почетка бављења хирургијом морао да ради цистолитотомије и уретротомије. Водену килу (хидроцелу) лечио је евакуационим пункцијама и убризгавањем Луголовог раствора (воденог

раствора јода), а у циљу изазивања асептичног запаљења, које је требало да доведе до облитерације простора између овојница тестиса у коме се накупљала течност. Марта 1874. године, уз асистенцију др Ј. Холеца, екстирпирао је већи сарком из мошница „са кастрацијом на болесној страни, јер је гука из тестиса полазила“, при чему је пацијент „потпуно оздравио“. Тумор је поклатио Друштвеној збирци СЛД.

Операције на коштаном-зглобном систему

Др Владан Ђорђевић је примењивао инцизије („онкотомије“) код гнојних обољења екстремитета. Преломе и ишчашења лечио је репозицијом и гипсаном имобилизацијом, а уколико би се уз прелом налазила рана, на гипсаном завоју остављао је један прозор (код прострела два прозора, над улазном и излазном раном), да би могао вршити испирање и превијање ране „дезинфекторним“ средствима. Запаљење зглоба кука (Сохитис) лечио је гипсаном и екстензионим завојима. Прву операцију из ове области, октобра 1873. године, са врло добрим резултатом, код једне девојке извршио је због кривошијости (тортиколис) пресецањем тетиве стерноклеидомастоидног мишића, код које је, пошто је рана на мишићу зарасла, др П. Остојић „електрисао антагонисту“. Фебруара 1874. године почео је да примењује секвестректомије на голењачи по Есмарк–Дитловој методи, а марта исте године је, у Београдској варошкој болници, уз асистенцију др Гонсјоровског, извео прву ампултацију потколенице „по новој методи еластичном лигатуром“. Ампултације прстију вршио је код „разголићених фалангеалних зглобова“. Контрактуре колена лечио је насилним исправљањем („Brisement forcé“), а након тога стављао је гипсани завој, који је држао неколико недеља. Код једног таквог случаја резултат му није био познат, јер му се пацијент није јавио на контролу, а код једне пацијенткиње резултат је био веома добар и она је могла нормално да хода.

Операције из опште хирургије

Из области данашње опште хирургије, др Владан Ђорђевић је инцизијама и контраинцизијама апсцеса (тзв. *онкоптомијама*) лечио гнојна обољења. Међу гнојним обољењима лечио је и перианалне апсцесе и фистуле. Када би наишао „на труп гној или рђаве гранулације“ гребао би их Фолкмановом кашиком, па целу површину каутерисао са *Acidum nitricum fumans* или са *liquor ferri sesquichlorati*. Код великих оштећења меких ткива, где су се стварале велике шупљине, служио се Шасењаковим системом дренажа, а за дренаже је користио „изрешетана црева од каучука“ разних промера или штрајфне од платна. Већ 1872. године извршио је понављано бужирање корозивне стенозе једњака. Оперисао је и кожне туморе. Од 1874. године почео је да изводи абдомиоцентезе и торакоцентезе, користећи

„*instrument Dieu la fois*“. Те године је ексцидирао карцином дојке код мушкарца, користећи „платиниту жицу која је до белоће усијана галвано-каустичним апаратом“ и поклонио га друштвеној збирци СЛД. Фебруара 1875. године оперисао је болесницу са укљештеном феморалном килом, али она није преживела, изгледа због непримећене гангрене црева и запаљења трбушне марамице (перитонитиса). Децембра 1875. године ексцидирао је један неурином на руци. „Паронихије“ (вероватно оно што ми данас називамо *unguis incarnatus*-ом) „видао је по Билротовом начину“, завлачећи „тифтик испод оне ивице нокта која зарашћује у месо“.

Акушерске интервенције

Поред бројних порођаја, током којих је користио и форцепс а по потреби вршио и ревизију материце, др Владан Ђорђевић је код угинућа плода или занемарених компликација порођаја вршио кефалотрипсије и екстракције плода. У једном случају успео је да спаси не само породиљу него и другог близанца.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ НАПУШТА ХИРУРГИЈУ

Већ је споменуто да је др Владан Ђорђевић због бројних обавеза све више запостављао лекарску струку, да би је, нажалост, 1884. године, и сасвим напустио. Имајући на уму његов таленат, напуштање хирургије коментарисали су његови учитељи и колеге. Теодор Билрот је, судећи по извесним изворима, рекао: „Мом одличном ученику, др Владану Ђорђевићу зарђао је скалпел на штету српске хирургије“. На другим местима налази се следећа формулација: „За Србију је жива штета што је хируршки нож др Владана Ђорђевића зарђао“. Професор Алберт је рекао да „после Владана Ђорђевића Србија више нема хирурга“. Др Војислав Субботић је 1910. године изјавио да је „др Владан Ђорђевић радио на стручној, хируршкој немачкој литератури, у духу Билротове школе, са лепим успехом... Он се, поред дара за науку, одликовао увек и уметничким талентом. Штета што су прилике биле такве, да је напустио хирургију у којој је, по својим способностима, био позван да буде првак“. У свом приступном предавању студентима медицине 1923. године (које је прочитао професор Миливоје Костић), професор Субботић је написао: „др Владан Ђорђевић био је доиста стручан хирург. Благодарјећи свом дару и школи из које је произишао (мисли се на Медицински факултет у Бечу и његовог учитеља, Теодора Билрота – примедба Ч. Р.) доиста је био позван, да код нас усади хирургију и да је спреми и оснажи за даљи развитак. Но, баш његов многоструки дар, у вези с његовом изванредном снагом, као и разне потребе наше та-

дашње младе државе, учинили су да је г. Владан напустио хирургију и да се латио других задатака“. Многи други лекари, савременици др Владана Ђорђевића, који су познавали његове способности и његову огромну радну енергију, сматрали су да је за српску медицину и хирургију била штета што је он напустио своју струку.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ И СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО

Др Аћим Медовић и др Јован Валента су 1859. године покушали да оснују Лекарско друштво, али због слабог одзива лекара тај покушај није успео.

Почетком 1872. године, млади енергични лекар и хирург др Владан Ђорђевић је преузео иницијативу и придобио групу београдских лекара да оснују Српско лекарско друштво. На седници од 22. априла 1872. године др Владан Ђорђевић је својеручно написао молбу Министру унутрашњих дела за дозволу за формирање Српског лекарског друштва. То писмо је гласило:

„Господине Министре,

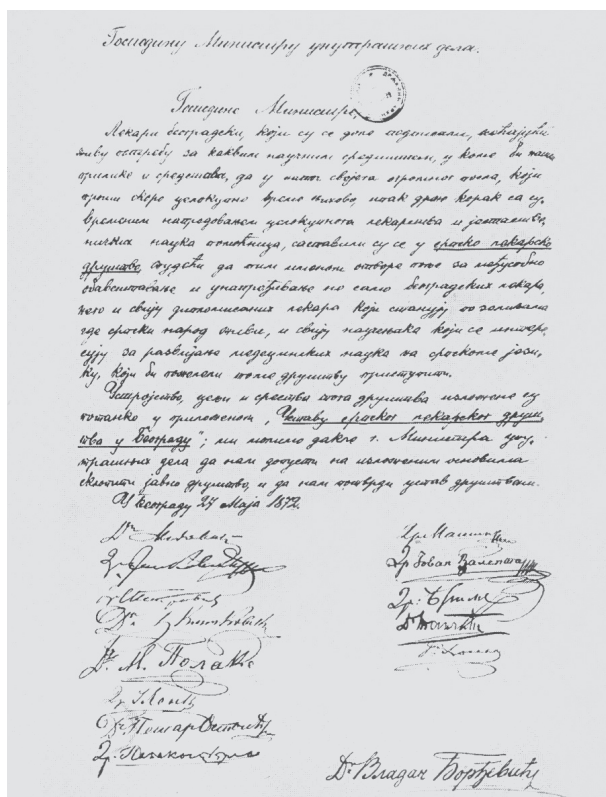
Лекари београдски, који су се доле потписали, осећајући живу потребу за каквим научним средиштем у коме би нашли прилике и средства, да у натач својега огромног посла, који троши скоро целокупно време њихово, ипак држе корак са савременим напредовањем целокупног лекарства и јестаственичких наука помоћница, саставили су се у Српско лекарско друштво, жудећи да тим начином створе поље за међусобно обавештавање и унапређивање не само београдских лекара, него и свију дипломисаних лекара који станују по земљама где српски народ живи, и свију научењака који се интересују за развијање медицинских наука на српском језику, који би пожелели томе друштву приступити.

Устројство, циљеви и средства тога друштва изложене су потанко у приложеном „Уставу Српског лекарског друштва у Београду“. Ми молимо дакле г. Министра унутрашњих дела, да нам допусти на изложеним основима склопити јавно друштво и да нам потврди устав друштвени“.

Писмо је потписало 14 београдских лекара.

На првом главном скупу, одржаном 22. јула 1872. године, др Владан је изабран за секретара Друштва, реизабран је 28. октобра 1873. године, а ту функцију је обављао до 21. новембра 1874. године, дакле две године и осам и по месеци. Дефинисао је циљеве и написао „Правила“ Друштва, која су, с малим допунама, била усвојена. Осим ових, др Владан Ђорђевић има и више других заслуга за ово друштво. Већ на првим састанцима

залагао се да Друштво почне издавати свој „Стручни орган“. Добио је задужење да то питање разради, па је на већ четвртном редовном састанку, одржаном 16. септембра 1872. године, поднео детаљни програм о уређењу часописа за „лекарску књижевност“ Друштва, који је назвао Српски архив за целокупно лекарство. Владан је био изабран за првог уредника часописа и уредио је прву књигу која је изашла 1874. године. Од Кнеза Милана обезбедио је сталну годишњу помоћ Друштву од 100 дуката (1200 динара) коју је краљ Александар Обреновић повећао на 120 дуката. Годину дана од оснивања, Друштво је од владе тражило помоћ за штампање „Архива“. Тек 26. јануара 1874. године Министарство просвете известило је Српско лекарско друштво да је „Народна Скупштина вотирала закон који је Књаз потписао“ и по коме се „Српски архив за целокупно лекарство штампа у Државној штампарији бесплатно“, и то увек на врло квалитетном папиру и у доброј опреми. Тако је било могуће да се у едицији „Архива“, на пример, до 1891. године, издају 34 књиге.

Писмо др Владана Ђорђевића, написано својеручно, којим се у име београдских лекара обраћа министру унутрашњих дела с молбом да дозволи формирање Друштва.

Првих девет оснивача Српског лекарског друштва

Др Владан Ђорђевић

Др Б. Брил

Др Аћим Медовић,

Др М. Јанковић

Др Ђ. Клинковски

Др П. Остојић

Др Ј. Машин

председник

Др Ј. Валента

Др И. Ранимир

На Главном годишњем скупу СЛД-а, који је одржан 20. априла 1886. године, тајним гласањем, др Владан Ђорђевић је изабран за потпредседника. На ту функцију је реизабом биран три пута да би 4. фебруара 1890. године, такође на Главном годишњем скупу, тајним гласањем изабран за председника; реизабран је 4. јануара 1891. године и на дужности остао до 21. септембра 1891. године, када је обавестио скуп да је именован за изасланика у Грчкој, те да зато убудуће неће моћи председавати ни присуствовати састанцима Друштва. Истовремено, известио је о свом недавном присуству на међународном хигијенском конгресу у Лондону, на коме је било више од 3000 учесника. Већ 5. октобра 1891. године седницама Друштва председавао је подпредседник др Михаило-Мика Марковић. Владан је доцније изабран за почасног председника Српског лекарског друштва.

Колики је углед др Владан Ђорђевић имао у СЛД говори и чињеница да је, иако се више није бавио практичном медицином, тајним гласањем у Друштву биран на одговорне функције и за кандидата за редовног члана Главног санитетског савета.

Др Владан Ђорђевић је дао и значајан стручни допринос Српском лекарском друштву, нарочито током првих година. Написао је више чланака и књига и превео неколико страних књига из медицине, штампаних у едицији Српског архива за целокупно лекарство.

Активним учешћем у раду и бројним приказима на састанцима допринео је редовном одржавању састанака и њиховом квалитету, као и афирмацији СЛД у ширим друштвеним и стручним круговима.

Друштвени значај Српског лекарског друштва повећавао се његовим ангажовањем у разматрању предлога санитарских закона. Тако су у Друштву претресани његови законски пројекти: пројекат Закона о сузбијању проституције (као о појави која се, ако се не може сузбити, мора регулисати), о Предуготовној радњи за уређење санитарске струке, из којег су проистекла два закона: Закон о народном санитарском фонду (1879) и Закон о уређењу санитарске струке и чувању народног здравља (1881). Овде је, између осталог, прописао да Српско лекарско друштво, по први пут, бира чланове Главног санитарског савета које је краљ само потврђивао, али не и постављао као раније.

Др Владан Ђорђевић је био један од представника Србије на Трећем међународном лекарском конгресу у Бечу 1873. године, где је узео учешћа у дискусији. Изјаснио се против карантина за колеру, јер се они „не могу и онако у живот привести као што би требало“, истакавши да „не сматра прилепчивост за један једини но само за један од многих момената постанка и ширења холере“ те да је будућност у „хигијенским мерама а не у затварању граница“. Био је и делегат Србије и СЛД на међународним хигијенским конгресима у Торину (1880), Женеви (1882), Бечу (1884) и Лондону (1891), представник Србије на Међународној хигијенској изложби у Берлину, где је 28. јуна 1883. године по позиву одржао предавање о санитарету у Србији.

Током прве три године од оснивања Српског лекарског друштва др Владан Ђорђевић дао је значајан допринос његовом стручном раду. Поред приказа операција које је изводио (о којима је већ било речи), приказао је и низ неоперативних (интернистичких) болесника.

У првој години рада Друштва (1872) приказао је „један врло редак случај лепре или грчке елефантијазе“, „урођени недостатак материце и вагине код једне распуштенице“, „један редак случај пемфигуса по целој снази“ и „једног војника са непрекидним дрхтањем једне руке услед централно – живчане болести“.

Године 1873. приказао је „*Lusus naturae*“ код једног момка који има три тестиса у једној мошници“, једног, по целом телу, тетовираног „албанеза који је за сада најсавршенији на свету егземплар уметности тетовирања“, „случај некротомије на тибији једног болесника са еластичном лигатуром уместо компресије главног артериозног стабла“, и „две фотографије необично великог липома“. Током те године реферисао је „Француски начин лечења противу дифтерије у души („гуштера“)“, а у часопису Друштва објавио је и књиге „Прве године лекарске праксе. Лекарско –

статистичка студија“, „Лекарска статистика српске војске за потоњих 30 година, упоредно са војно – лекарском статистиком осталих европских и америчких држава“, а са др Валентом припремио је „Питања за скупљаче народне медицине“.

У трећој години рада у Друштву (1874) реферисао је „један занимљив случај гангрене пениса“, „успешну екстирпацију неврома“, „о гризлицама у носу које су сатрле цео *Septum narium*“, „успешну екстирпацију гукe на горњој вилици“, говорио „о извршеној уретротомији“, „о екстирпацију фиброма на оку“, „о херниотомији“ и „о екстирпацији епителијалног карцинома на челу и о пластичној операцији која је на истом болеснику извршена“ (*Срп. Арх. Целок. Лек. 1879; књ.3:50*).

Наредних година је у Друштву реферисао „О чланку др Кужеља о школским клупама“ и „О овогодишњем међународном хигијенском конгресу држаном у Турину“ (*Срп Арх Целок Лек 1887; књ.9:7*) и Лондону 1891. године, а 1909. године одржао је велико предавање „Шта данас опајам у медицини“ о чему је раније било речи. Поред наведеног, др Владан Ђорђевић је учествовао у дискусији по већем броју реферата других чланова СЛД, читао своје књиге, радове и извештаје са конгреса на којима је као делегат СЛД и Србије учествовао, од којих су многи доцније штампани. Приказивао је хистолошке препарате које је у Бечу сам припремио, али и препарате тумора које је оперативно одстранио. Друштвеној збирци покљонио је низ препарата и фотографија, а библиотеци примерке својих књига, радова, извештаја и превода.

РАД НА СУЗБИЈАЊУ НАДРИЛЕКАРСТВА И НА ПОДИЗАЊУ КВАЛИТЕТА ЛЕКАРСКОГ РАДА

Још од средњовековне Србије, а нарочито током турске владавине, „народни лекари“ и бербери (нека врста хирурга) преузели су главну улогу у лечењу народа. Због недостатка лекара, неповерења у научну медицину и наводно добрих резултата лечења од стране народних лекара, о чему су се у народу шириле приче о сигурним и чудотворним излечењима, њихов утицај се наставио и у XIX веку. С друге стране, како је број лекара био мали, у неким варошима и војним формацијама за лекарске послове ангажовани су лекарски помоћници, магистри хирургије и „лекари“ који су своје дипломе стекли под сумњивим околностима, најчешће на немачким медицинским школама, о чему је, као делегат Србије, на Трећем међународном лекарском конгресу у Бечу, 1873. године, говорио др Аћим Медовић. Да би такве појаве сузбио, др Владан Ђорђевић је законом предвидео да „нико не може у Србији као лекар практицирати, који није

од надлежних власти признат за правог лекара“, да ће се дозвола за рад давати „на поднесenu молбу, само оним лицима... која су редовно свршила лекарске науке на каквом признатом државном универзитету, на коме су добила дипломе доктора целокупног лекарства („*universae medicinae*“) или доктора медицине и хирургије, но која им диплома даје право на лекарску практику у оној држави, у којој су диплому добила; ако се у дотичној држави, за право на лекарску праксу, тражи осим дипломе на докторски академички чин, још и државни испит, онда ће се од таквих лица тражити поред докторске дипломе и сведоџба о државном испиту“. Предвидео је и да магистри хирургије могу „у Србији добити само таква лекарска места на којима ће практиковати под надзором и одговорношћу каквога дипломираног лекара... само као лекарски помоћници, па и то тек пошто докажу да су редовно свршили науке и добили универзитетску диплому магистра хирургије; но дозвољење на самостално лечење свију унутрашњих и спољних болести не може им се давати“, да „патрони хирургије могу се употребити само у болницама већим као старешине болничара и нудиља. Само по крајњој потреби каквој у персоналу болничком моћи ће се примити за лекарског помоћника на болници само онај патрон хирургије, који пред испитном комисијом, по све одличним резултатима покаже да је за то. Лекарима специјалистима, који путују ради лечења очију, ушију, зуба, или се баве специјално електротерапијом, хидротерапијом итд. даје дозволу на одређено време Санитетско одељење Министарства унутрашњих дела, на основу њихових диплома, или на основу посведочене вештине пред нарочитом комисијом Главног санитарског савета“, а да „самоуцима видарима не може се ни под каквим условима од сада давати дозвола на лечење ни у опште, ни за поједине редове болести или повреде“ па „ко нема надлежну дозволу на вршење извесног лекарског, ранарског или примаљског посла, а упушта се у лечење ради своје користи, сматраће се као варалица и казниће се новчаном глобом... или затвором; а ако ли кривицом такве личности или услед нецелисходног лечења од њене стране, неко се оштети, осакати или умре судиће му се по § 183. кривичкога закона. Овамо спадају они магистри или патрони хирургије, бабице и специјалисте који би се упуштали у лечење, за које немају дозвољење од надлежне власти“.

Како се, због недостатка било каквог квалификованог здравственог особља народ понегде морао обраћати берберима и народним лекарима, др Владан Ђорђевић је организовао курсеве за ова лица, на којима су подучавани не само када и како нешто треба да ураде, него много више шта никада и нипошто не смеју да ураде.

Законском одредбом да „медицинску практику у Србији могу обављати само српски поданици“ фаворизована је интеграција страних

лекара у српско друштво. Они су не само примали српско поданство (држављанство), већ су често ступали су брак са српским држављанима, понеки примали и православну веру, постајали прави српски патриоти и давали животе у ослободилачким ратовима српског народа. Неки од њих су постали родоначелници лекарских породица, од којих неке трају и данас.

Др Владан Ђорђевић није само захтевао што бољи рад лекара. Он је, како каже др Миловановић, за „контрактуалне среске лекаре, био прави спаситељ“ јер их је „ослободио од тираније среских начелника“, који су „увек могли наћи узроке да подбуне срез и да туже среског лекара“ јер је „срески капетан увек био у праву а никад лекар“.

Изгледа је др Владан Ђорђевић у пролеће 1889. године предложио да се за начелника хируршког одељења Београдске варошке болнице на Палилули (данашња зграда Српског лекарског друштва) постави оснивач модерне српске хирургије, др Војислав Субботић, хирург, Србин родом из Новог Сада, аустроугарски држављанин, који је до тада био начелник хируршког одељења и управник Земунске болнице.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ У ЗДРАВСТВЕНОМ ПРОСВЕЂИВАЊУ

Како смо већ рекли, др Владан Ђорђевић је, нарочито у време док је био на челу санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, настојао да подигне опште хигијенске прилике. Као представник Србије и Српског лекарског друштва учествовао је на неколико међународних хигијенских конгреса. Био је свестан да је неопходно много радити на здравственом просвеђивању народа, па је 1881. године основао часопис „Народно здравље“. Часопис је издавало санитетско одељење Министарства унутрашњих дела. Владан Ђорђевић је био уредник часописа од 1. јуна 1881. до 26. јула 1884. Прве и друге године издата су по 52 броја, а треће – 51 број, што укупно износи 155 бројева. Др Владан Ђорђевић је и сам писао за овај часопис. Само у прве три године написао је 10 прилога. Уређивање часописа после 1884. године преузели су други, и он је доцније штампан као додаток свезака часописа Српски архив за целокупно лекарство.

У пролеће 1882. године др Владан Ђорђевић је у Немачкој скоро два месеца проучавао модерне конструкције болница и хуманитарне заводе. Том приликом посетио је „Reichsgesundheitsamt“ где је видео да се раде „епохалне ствари“, па је решио да „једног младог али врло способног српског лекара и хигијеничара“ пошаље о државном трошку на две године у Берлин да се „спреми за шефа једне хигијенске лабораторије“. Као најпогоднију личност за такву едукацију видео је др Милана Јовановића-Батуца.

Пошто је проценио да је боље да уместо конкурса објави јавни распис и награду за најбоље израђену тему из области хигијене, предложио је др Батуту да се прихвати тога посла. Победнику на конкурс обећана је награда од 2500 динара годишње на две године за дело које ће садржавати поуке „о чувању здравља нарочито за сељаци и тежаци, и то нарочито с обзиром на хигијенске одношаје живота тежаци у Краљевини Србији“ али тако да буде „популарно израђена да је сваки ко само уме српски читати, може разумети“. Др Батут је прихватио понуду и почео је слати своје прилоге који су објављивани у Владановом часопису „Народно здравље“, а 1884. године прилози су одштампани у виду засебне књиге под насловом „Поука о чувању здравља“. По уверењу комисије, у којој је био и Владан, „дело је написано са темељитим познавањем садашњег ступња хигијенске науке, са свестраним познавањем нашег народног живота у свим крајевима где он живи“ и „тако лепим народним језиком и тако лако разумљивим стилем“ ... „да ће ову књигу разумети свако ко зна српски читати“. Књига је одштампана у 5000 примерака, од којих је по један примерак био поклоњен свим основним школама у Србији и свим библиотекама средњих школа. Иначе, др Батут је, добивши ту награду, ову специјализацију обавио у Минхену, Берлину, Лондону и Паризу.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ ОСНИВАЧ ЦРВЕНОГ КРСТА У СРБИЈИ

За време боравка и рада у пруском војном санитету, др Владан Ђорђевић је увидео да ни Немачка није у стању ни из далека да потребе ратног санитета покрије професионалним кадром; огромну помоћ давали су волонтери, међу којима су били и чланови породица највиших званичника државе. Да би и у Србији охрабрио такав покрет, др Владан Ђорђевић је 8. јануара 1876. године одржао предавање „Црвен крст на белој застави“ (касније и објавио и истоимену књигу), и изнео предлог „да се у Србији оснује једна мрежа од дружина и одбора, који би у мирно доба спремали све што треба рањеницима и болесницима у ратно доба“.

Направио је детаљан план како треба саставити централну управу и пододборе по унутрашњости Србије, како организовати курсеве за болничарке и нудије приватне помоћи, шта треба набавити из иностранства, како створити централно складиште санитетског материјала, а како пограничне магацине и шта тачно и колико у мирно доба треба имати у тим магацинима од завојног материјала, инструмената, хране и др.

Изневши мирнодопски план активности главног одбора у Београду, до детаља је побројао његове задатке када се појави могућност рата,

од избора деловођа, хируршких саветника и друштвених изасланика који ће ићи с војском, преко набавке кола, кревета и др., прикупљања добровољних болничара и нудиља при пограничним магацинима друштва, до организовања санитарских етапа дуж главних путева и организовања друштвених резервних болница. Своје предавање и предлог др Владан Ђорђевић је завршио жељом: „Нека би Црвени крст на белој застави донео српској војсци онај благослов и ону помоћ, коју је то знамење човечности и братске љубави према ближњем донело другим савременим војскама у свету“. После предавања, председник „Грађанске касине“ Ђорђе Симић изјавио је „...да Грађанска касина узима на себе иницијативу да се оствари предлог др Владана Ђорђевића“. Већ 18. јануара 1876. године у Грађанској касини одржан је збор најугледнијих грађана, који је изабрао Привремени одбор са задатком да изради статуте за Српско друштво приватне помоћи ратним рањеницима и болесницима. Како је др Владан већ припремио те статуте („Правила“), то их је Привремени одбор усвојио а кнежевска влада потврдила 23. јануара 1876. године. Два дана касније био је сазван јавни збор у општинској дворани Београда, на коме су изабрани централна управа и главни одбор, а потом је почело и уписивање чланства. Владан Ђорђевић је изабран за члана главног одбора (у коме је остао све до IV редовне главне скупштине, одржане 29. априла 1876). На једном од претходних састанака одбора у коме је био др Владан Ђорђевић био је конципиран проглас за народ. На крају прогласа је писало: „Живео кнез српски, Милан М. Обреновић IV, живео народ српски“. Како је на скупштини Друштва тај део прогласа био избачен, др Владан је после дужег размишљања 3. фебруара 1876. године дао образложену оставку на чланство (1907. године је изабран за почасног члана Српског друштва црвеног крста). Иначе, 24. марта 1876. српска влада је у Берну прихватила Женевску конвенцију. Српско друштво црвеног крста је за кратко време имало 35 пододбора и преко 2000 чланова. Заштитник Црвеног крста није постао кнез Милан него кнегиња Наталија, пет дана пред објаву рата Турској 20. јуна 1876. године.

Већ у српско–турским ратовима српски Црвени крст је оправдао очекивања, тако да је др Владан Ђорђевић могао да каже: „од 25 000 рањеника колико смо их у округлој цифри имали у Првом српско–турском рату, није било ваљда ни једнога коме, поред државне, није указана и приватна помоћ“. „Српско друштво Црвеног крста, учинило је Српској војсци у Првом српско–бугарском рату 1885. године велику помоћ, не само у разноврсном санитарском материјалу и другом болесничком прибору и новцу већ и у својим санитарским формацијама – санитарским колонама – које је оно још у миру спремало за транспорт рањеника у рату.“

Српски Црвени крст је одиграо велику улогу и у балканским ратовима и Првом светском рату. Лазар Генчић је с правом рекао да је на

„почетку светског рата наша војска имала мало свог материјала, да би и са негом својих многобројних рањеника врло рђаво прошла да не беше помоћи из магацина Српског црвеног крста“. Он је рекао и да „др Владан у целом свом животу није ништа друго урадио сем што је основао Српско друштво црвеног крста, то би било довољно да га сви ми, који припадамо генерацији која је учествовала у друштвеним покретима, радовима па и ратовима, који су нас довели до ове снаге и величине па и будућа покољења имамо сматрати као једног од наших најпознатијих старијих раденика“ те да ће и „оснивање Српског друштва црвеног крста остати... једна од највећих творевина др Владана“.

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ И ОСНИВАЊЕ МЕДИЦИНСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Када се 1879. године током расправе о Предуготовној радњи за уређење санитетске струке појавила иницијатива посланика Василија Павића да „Велику школу треба дићи на степен Универзитета, па да се наши синови спреме за докторе, те да они лече свој народ“ др Владан Ђорђевић је веровао да за то још не постоје услови јер „...Медицински факултет захтева пре свега огромну научењачку снагу, захтева професорски кор, кога немамо и кога не можемо имати још за 30 година, Медицински факултет захтева тако огромне и скупоцене научне збирке, какве не можемо за дуго време добити, па баш кад би имали новаца за то.“ Он даље каже „да чак кад бисмо у српском народу имали каквог великодушног богаташа, да извади неколико милиона, да се оствари ова установа, као што је било код Грка у Атини; па рецимо да добијемо од један пут све те одличне професоре, који би кадри били да предају на нашем факултету, наша медицинска школа била би или врло добра или би из ње излазили осредњи па и лоши лекари. Ако би школа била лоша, онда би била грехота у њу уложити толике капитале и толику умну снагу. Ако би била добра, онда би главна маса наших младића, која се одаје вишем школовању и која се до сада одавала правним наукама, нагрнула у медицински факултет тако, да би за 10–15 година не само Србија задовољила своју потребу лекарима, него би се почео стварати лекарски пролетаријат, који би са сваком годином постајао све многобројнији“. Сматрао је „да је боље да ми по 20–30 питомаца о државном трошку шиљемо на стране универзитета за лекарске науке па ћемо за 5–6 година, имати опет све наше синове лекаре.“ Зато је и у Закону из 1881. године предвидео само оснивање Школе за бабице и лекарске помоћнике али не и Медицински факултет.

За време владе др Владана Ђорђевића, 1898. године, почеле су припреме за подизање Велике школе на степен универзитета. Основана је и тзв. „Универзитетска комисија“, која је исказала потребу школовања лекара на будућем српском универзитету, што је касније ушло и у Закон о универзитету, усвојеном 5. марта 1905. године, у чијем је 4. члану било предвиђено оснивање и Медицинског факултета.

У развоју санитетских установа у Србији, а нарочито изградњи болничког комплекса на Врачару у Београду, Владан Ђорђевић је видео стварање основе за Медицински факултет, тако да је у предавању на Првом конгресу српских лекара и природњака рекао: „Гинеколошка клиника са бабичком школом већ одлично функционише под управом стручњака Д-ра Јовановића, четири павиљона за велику хируршку клинику већ су подигнута. И тако мало по мало, на Врачару крај Београда, видимо да ниче најлепше цвеће српске човечности, српске културе и неће дуго трајати а тај Врачар покриће она идеална хуманитарна колонија Србије која је предвиђена санитетском реформом од 1881, и она ће тек постати солидни темељ за медицински факултет Српског универзитета“.

Будући да је био у немилости за време владавине нове династије Карађорђевића, није се много упуштао у дискусију ни за оснивање факултета ни против тога.

ДРУГИ О ВЛАДАНУ ЂОРЂЕВИЋУ

Др Владан Ђорђевић је био комплексна личност о којој су многи говорили критички, са ниподаштавањем а други су га хвалили и дивили му се. И међу лекарима мишљења су била подељена али највећим делом позитивна. Цитирамо др Михаила-Мику Марковића, његовог савременика, који је сматрао да Србија др Владану Ђорђевићу, који ју је толико задужио, никада није казала хвала на његовом труду и раду. По његовом уверењу „Владан је био Србин од главе до пете“; он је „Српски мислио, Српски осећао“ и њему је свака српска „општа недаћа задавала бол“ и да је „он тај бол исказивао“. По Марковићевим сведочењима Владан је био човек од речи, да се „на његову реч могло рачунати, као на челик“ и да „што Владан једном каже, то је казано“. Владан је, истиче Марковић, говорио „јасно, разговетно, смишљено... Свака реч била је на свом месту. Сваки његов говор могао се без икакве корекције штампати. Доцније се развио и постао прави оратор-импровизатор, да си га могао сатима слушати са највећим задовољством.“

Сви су признавали његово свестрано образовање, енциклопедијско знање, начитаност, оштроумност, интелигенцију, организаторски дух и огромну енергију којом је надмашио све своје савременике. Нажалост,

Владан Ђорђевић је био „критичар наших мана којих имамо много, био је неустрашив и карактеран па у већини и објективан“, што наравно није популарно.

Упркос његовим политичким ставовима који су, природно, имали велики број противника, његове несумњиве заслуге о којима је било речи, деценијама нису признаване. Незахвалност према заслугама др Владана Ђорђевића ишла је дотле да је 1910. године, када је прослављао 50-годишњицу књижевног рада, „са великим одушевљењем одбијен предлог“ да му се као некадашњем секретару „Зоре“ честита.

Можда је наш најпознатији историчар медицине, др Владимир Станојевић, добро оценио и добре и лоше особине др Владана Ђорђевића рекавши да је он „необично компликована фигура“, „једна од најинтересантнијих појава нашег културног живота“, „социјално културни мотор првог реда“, „централна фигура међу свим тадашњим лекарима“, али и да га је „занимао сваки посао и сваки занат али не за дуго“ јер „он није био узан дух специјалисте професионалца, који воли дубину на рачун ширине, већ дух ширине, даљине и бескараја, дух енциклопедисте“. Па ипак, вели он „захваљујући својој разноврсној ерудицији, нечувеној енергији и видovitости, он је... у свим струкама и занатима у које је зазиравао дао више, него многи обични и просечни професионалци. Владан је један феномен и један крупан наш таленат. Да је тај таленат био у психолошкој могућности да се преправи, тј. да се не расплињује, већ да се удубљује, он би био генијалан“. Оцењујући његов допринос историји нашег војног санитета др Станојевић је рекао и ово: „Санитет све до данас није имао никада плодотворнијег књижевног периода, ни већег броја санитетских издања него у његово доба. Др Владан Ђорђевић је сео, написао и издао једно дело класичне и вредности и обимности, који познији аутори у војном санитету нису не само пребацили, већ нису ни покушали изаћи на такмичење.“

Владан Ђорђевић, иначе, није презао да се сукоби са онима са чијим се ставовима и поступцима није слагао. Зато је створио бројне непријатеље. То је условило однос према његовом књижевном раду, који је био игнорисан и неоправдано потцењиван. Понеко би могао помислити да је др Владан на неки начин уживао у тим сукобима, спорењима и полемикама. Међутим из његових писама Валтазару Богишићу види се да је био веома разочаран и несрећан због тога, али му његов карактер није допуштао да буде другачији. Желео је да се догађаји и Србија мењају брзо и боље на начин који је он сматрао исправним, па није презао од недипломатских и недемократских средстава да то постигне. Целог живота држао се принципа „Laboremus“ (радимо) и „чини шта ти је дужност“ без обзира на последице. Разочаран због односа средине, изгледа да се и кајао што се није држао своје лекарске и хируршке струке, која би му омогућила удобан и миран живот.

Иако су о др Владану Ђорђевићу даване чак и јако негативне оцене ни његови највећи непријатељи нису могли доказати било какво његово непоштење. Оптужбе за плагијате показале су се потпуно неоснованим, а упркос разним нагађањима и сумњичењима др Владан Ђорђевић је остао поштен иако су му, бар у једном периоду, кроз руке пролазили милиони. Он је читав живот, осим док је био председник владе, углавном провео скромно а последње деценије проживео је у оскудици и сиромаштву, па се често жалио да за своје бројне „декорација“ (одликовања) не може ништа купити.

Чланства у удружењима

После објављивања радова у Лагенбековом архиву за клиничку хирургију др Владан Ђорђевић је 1869. године изабран за редовног члана Српског ученог друштва, 23. јануара 1888. године за дописног члана Академије филозофских наука Краљевске српске академије, а 28. децембра 1889. године за редовног члана целокупне Српске Краљевске Академије. Приступну беседу под насловом „Кораис и Досипије“ одржао је 30. априла 1894. године.

Др Владан Ђорђевић био је изабран и у више различитих друштава. Од домаћих био је редовни члан Српског лекарског друштва (1872), Српског друштва Црвеног крста (1876) и почасни члан тог друштва (1907). Од иностраних друштава био је редовни члан Лекарске задруге у Бечу (1870) и Антрополошког друштва у Бечу (1871), почасни члан Збора лијечника Хрватске и Славоније (1875), дописни члан Друштва славенских лијечника (1875), Француског друштва за јавну хигијену у Паризу (1881), Шпанског хигијенског друштва у Мадриду (1883), Белгијског друштва јавне хигијене у Бриселу (1885) и Друштва за дипломатску историју у Паризу (1892), као и почасни члана грчког научног друштва „Paranos“ у Атини (1892), грчког књижевног друштва „Silogos“ (1895) у Цариграду и Руског археолошког института, такође у Цариграду (1895).

Одликовања

Др Владан Ђорђевић је био носилац многобројних домаћих и страних одликовања и бројних признања.

Од домаћих одликовања то су: Краљевски српски орден Таковски на прсима, Краљевски српски орден Таковски о врату (који је до тада имао само генерал Черњајев), Краљевски српски орден Св. Саве, другог степена, Краљевска српска медаља златна за ревносну службу, Краљевски српски Крст Таковског ордена са мачевима, Ратна споменица за 1876, 1877. и 1878.

годину, Ратна споменица за 1885–1886, Крст Српског друштва црвеног крста, Краљевски српски орден Св. Саве првог степена, Краљевско-српска гардијска споменица, Краљевско-српски орден Таковског крста првог степена, Краљевско-српски орден Белог орла петог степена, Краљевско-српски орден Белог орла четвртог степена, Краљевско-српски орден Милоша Великог другог степена и Краљевско-српска медаља Милоша Великог.

Од иносјраних одликовања њо су: Краљевски румунски командерски Крст румунске звезде са мачевима, Краљевско-румунски орден румунске звезде првог степена, Краљевски румунски Велики официрски крст румунске круне, Царски аустријски орден Гвоздене Круне другог степена, Царски аустријски Комтурски Крст Франца Јосифа, Царски отомански орден Меџидије четвртог степена, Царски отомански орден Меџидије првог степена, Царско-отоманске медаље Имтијаза, сребрна и златна, Царско-отомански орден Османије првог степена у брилијантима, Царска немачка медаља *für Pflichttreue im Kriege*, Царско-немачка медаља Вилхелма Великог, Царски руски орден Св. Ане другог степена са мачевима, Краљевски грчки орден спаситеља првог степена, Краљевски италијански кавалерски крст Италијанске круне и Царско-персијски орден Лава и Сунца првог степена са зеленом лентом.

АНАЛИЗА НАЈВАЖНИЈИХ ПУБЛИКАЦИЈА ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

Бројна одликовања и признања најугледнијих европских влада, академија, институција, али и појединаца, као и висока државна одличја говоре о делима и заслугама др Владана Ђорђевића. О исправности његових ставова, дела и уверења историја је, уз сва поменућа одликовања и признања, већ дала свој суд.

Потписник овог прилога не осећа се квалификованим да процењује политичка уверења др Владана Ђорђевића као ни његова књижевна дела, иако је са задовољством прочитао његове историјске романе „Голгота“ и „Цар Душан“, о којима има јако добро мишљење. Анализираће се његова дела из медицине, пре свега из хирургије и сродних области.

1. Gersuny R, Georgevitch V. Die cauterisation der Wunden und der blossgelagten Venen. Beiträge zur kaustischen Wundenbehandlung nebst versuchen über das Verhalten blossgelegter Venen. Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie, 1869. Bd XII, S 814, XXV, Berlin.

Ово је научни рад на експерименталним животињама, псима и зечевима, који су Герзуни и Ђорђевић урадили за време специјализације

на Билротовој клиници у Бечу. Имао је два циља: испитивање вредности каутеризације рана у циљу спречавања настанка инфекције и њеног ширења на околна ткива и друго, заустављање паренхиматозног крварења.

У уводном делу аутори су дали преглед ставова из литературе, углавном француских аутора, који су користили растворе сребронитрата, усијано гвожђе, бечку и канкеонску пасту начињену од хлорног цинка и брашна у *Kali Causticum*-а (Bone) и хлорноцинчану пасту (*Covier* и *Clemo*). Боне је дао постулат да су „жежене ране само местне (локалне) повреде, које не повлаче за собом никакву општу реакцију“. Искуство других аутора, као нпр. Буржеа, показало је да каутерисање („жежење“) рана не спречава удаљене пијемичне појаве, које могу настати и у потпуном одсуству запаљења вена у рани.

Мерсије је 1869. године почео да премазује ране са *Liquor ferri sesquichlorati* од 30°. Брик је нашао да овај раствор доводи до тромбозе мањих судова, те да зато те ране мање гноје. После искуства на два болесника, једног лошег, са раствором карболне киселине у истој количини алкохола и повољног са *Liquor ferri sesquichlorati* раствором у истој количини воде, Герзуни и Ђорђевић су преузели експериментални рад на 20 паса и зечева, при чему су разголићену југуларну вену излагали различитим концентрацијама раствора карболне киселине у *Liquor ferri sesquichlorati*. Дошли су до следећих закључака:

„Разголићене вене које се не изложе другим каквим повредама остају здраве и читаве, како што се тиче лумена тако и његових зидова који се покрију бујним гранулацијама.

Карболна киселина, разлучена у толико истој количини алкохола, упропашћава зидове великих вена с којима дође у додир.

То исто вреди и за водени раствор хлорног цинка (сразмера 1:12) и за *Liquor ferri sesquichlorati* аустријске фармакопеје, па макар га разблажили са шест пута толико воде колико се узме ликвора.

Liquor ferri са осам делова воде тромбише мање вене.

Лумен вене којој је парче зида услед каутеризације изумрло остаје разјапљен, а то наравно само увећава опасност крволиптења и емболичких процеса, јер за цело ће се на изумрлој партији образовати мала коагула. Дакле: свеже ране у којима се налазе разголићене вене не треба ни пошто каутерисати“.

2. Ђорђевић В. О каутерисању (жежењу) рана уошшће и о каутерисању разголићених вена на њо се. Гласник Српској ученој друштва 1872; књ. XXXIII, сџр. 237–268.

Приказани рад је у преводу објављен у Гласнику Српског ученог друштва 1872. године. Он представља превод Герзунијевог и Ђорђевићевог

рада објављеног у Лангенбековом архиву 1869. године допуњен личним искуствима др Владана Ђорђевића. Он је користио каутеризацију на 15 болесника, 7 приватних и 8 у болничкој пракси; у 5 случајева реч је о ранама „са трулим гранулацијама (бубуљицама)“, у 7 случајева реч је о свеже оперисаним ранама, а у 3 случаја др Ђорђевић је применио „каутерисање неповређене слузокоже чмара“. Дошао је до следећих закључака:

„1. Каутерисањем, а особито кад му претходи радикално чишћење ране (нпр. Фолкмановим кашикама), можемо да обуставимо дифтерички процес у ранама, да живакнемо атоничке ране, да залечимо ране које нису хтеле зарастати ни под којим другим мелемом или видањем.

2. Варикозне ране зарашћују са врло тврдим и поузданим ожиљком само тако, ако им поткопани темељ од венозних сисица уклонимо, изгребавши их до саме фасције, и ако се после рана каутерише.

3. Хладне гнојнице могу се без икакве опасности отворити ножем, ако одмах иза тога иде каутеризација.

4. Каутерисање са Acid. nitr. fum. сигурније и безопасније лечи од усијаног гвожђа, екрасера и галванокаустике не само шуљеве него и пролапсе чмара услед хемороида“.

3. Georgevitch V. Über Lymphorrhoe und Lymphangiome. Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie. Bd XII, Heft 2, Berlin, 9 druckt bei Julius Sittenfeld 1870. О лимфолийијању (De Lymphorrhoea). Гласник Српској ученој друштва, 1871. књ. XII (свеска XXIX старој реди): 70–157.

Кад је једном приликом у клиничкој визити професор Билрот видео здраву девојку која се жалила само на цурење „жућкасте воде“ из једне „мајушне рупице“ на кожи бутине и када његови асистенти – питомци оператори нису знали о чему се ради, обратио се др Владану Ђорђевићу следећим речима: „Вама поверавам овај случај. Ви ћете ми га темељно проучити. Осим тога, да ми нађете све до сада забележене сличне случајеве из литературе, и на основу свега тога да нам израдите једну монографију о лимфореји и лимфангиомима“.

Др Владан Ђорђевић се дао на посао и нашао 90 референци, од којих су неке биле и врло обимне. Многе друге је могао да одбаци јер је увидео „да је много штошта трпано у лимфангиектазије, што не спада у њих, и да је, с друге стране, опет много случајева..., у којима се та болест до врхунца пење“.

Врло педантно аутор је дао списак свих 90 референци. Након тога је до детаља приказао, већ поменуто, 19 година стару болесницу, код које су током неколико месеци покушаване разне методе конзервативног лечења али без икаквог успеха. На крају је професор Билрот предузео и оперативно лечење које се састојало у „екстирпацији читаве гуке из бута“, коју је др Владан описао до детаља. Ресецирани препарат анализирао је др Черни

једним лепо описаним оригиналним поступком. После доста успореног и компликованог постоперативног тока пацијенткиња се опоравила и у време писања рада очекивала се завршна фаза „консолидовања“ ожиљка, па су се надали да „ће се онда излечена отпустити из болнице“.

У другом делу рада др Владан Ђорђевић је, на основу анализе литературе, написао веома леп и детаљан прилог под насловом „Повреде нормалних лимфних судова“. У трећем делу је, на исти начин, написао прилог „Прераширени лимфни сасуди, лимфне варикозности; услед њих лимфне фистуле и варикозне лимфне гризлице“. Следи одељак IV под насловом: „Лимфангиом. Кавернозна лимфатична гука. Лимфна анеуризма. Лимфаденектазије“.

На крају, под насловом „Општа начела из саопштене грађе“, др Владан Ђорђевић је резимирао научна сазнања из анализираних литературе, у којој је анализирао патолошку анатомију и експерименталну патологију грудног лимфног канала (ductus thoracicus) и лимфних ектазија, затим је говорио о симптоматологији, етиологији, диференцијалној дијагнози, прогнози и „видању“ (лечењу).

Ово је без сумње била изванредна и свеобухватна студија, те је лако прихваћена за штампу у Лангенбековом архиву за клиничку хирургију, тада једном од најутицајнијих хируршких стручно – научних часописа. Студија је много пута цитирана.

Данашњем хирургу се може чинити да то није тако значајна тема, јер су болести из ове области данас ређи и лакше решиви проблеми. Међутим, у оно време, када је било неупоредиво више инфективних и запуштених малигних болести које су погађале лимфне жлезде и доводиле до блокаде лимфотока па и лимфореје, ово је био чешћи и теже решив проблем. Напредак у познавању ових обољења, а нарочито у терапији, учинили су да данашњи хирурзи много ређе имају да решавају овај проблем, поготову хируршким путем.

4. Војно-лекарска писма. Министарство војно, Београд 1872.

У овој књизи изнета су искуства др Владана Ђорђевића из пруско-француског рата 1870–1871. године.

То је књига у којој су српском санитету и онима који су њиме руководили дате поуке за организацију ратне санитетске службе на бојишту, војној и дубокој позадини и изложена темељна упутства из ратне хирургије.

Др Ђорђевић је посебан акценат ставио на организацију санитетских формација и стручну санитетску службу у њима; сем тога, писма садрже ратну санитетску службу по позадинским санитетским установама. Изложено је и детаљно разматрање савременог начина хируршког лечења, уз хигијенске поуке.

Предвиђајући да ће, раније или касније, Србија ступити у рат са Турском он се бринуо како ће српски војни санитар одговорити својим обавезама. У једном писму од 1. јуна 1871. године, др Владан Ђорђевић пише: „често ме је у сред мојих студија на путовању од једне ратне болнице до друге штрећнула мисао: да како ли ће код нас бити кад и код Немаца спрема не поклапа сваку потребу? Они имају тако много и непрегледно богатство у људима и средствима, они су имали толико прилика да науче шта и како треба спремити, па опет, час фали овде час онде. Ја шта ли ћемо ми јадници?“ ...па наставља „пошто се мало оријентовах у тим питањима, која за мене беху сасвим нова, пошто проучих шта су радили остали народи у Европи и Америци у разним великим ратовима и упоредих са овим што сам код Немаца на делу видео, у мени се искристалисало убеђење: да можемо без бриге бити за наше рањенике и болеснике, само ако одмах сместа почнемо спрематити што треба, ако одмах почнемо прикупљати и организовати нашу малену лекарску снагу“.

Он је сматрао да „ваља да се спремимо да можемо сместити и лечити 15000 рањеника и болесника“. Али се одмах и пита: „сад је питање где, а и ко да их лечи?“ Рачунао је да ће поред лекара и лекарских помоћника којих је у Србији тада било свега око 100, привући још друге: „из аустријске Србије можемо рачунати на 45 лекара и 49 медицинара – старијих година; од хрватских, словенских и бугарских лекара да ће нам притрчати у помоћ, које из братске љубави, које за добру плату још 50, те би било око 250 лекара и лекарских помоћника“. Даље, веровао је да би се лекарима придружили и поједини странци, те би потреба за њима била донекле задовољена. „Међутим, како ни међу њима ни међу српским војним лекарима неће бити много хирурга специјалиста, а још мање таквих, који су имали прилике да практикују ратну хирургију, то држим да би било практично кад би се изразио и штампао још у мирно доба кратак преглед лекарског посла на бојном пољу, на завојишту, у ратним и резервним лазаретима; скуп најновијих искустава о примарним и доцнијим ампултацијама и ресекцијама главних удова и зглобова, о најпрактичнијим завојима, о транспортима, једном речју о свему што обично не занима лекаре који лече само рецептима.“

Сходно искуствима пруског војног санитета Владан Ђорђевић дао и неке практичне препоруке нарочито у вези са ампултацијама екстремитета.

„Где год могнем ја ћу у првих 24 сата оперисати, чим се убедим, да се екстремитет може спасити, а да се цео живот не метне на коцку“. Ово гледиште на ране ампултације било је у оно време тачно с обзиром на познавање бактериологије, антисептике и њене примене. Конзервативно лечење оваквих ратних повреда тада је углавном било смртоносно, услед компликација и дегенеративних процеса у организму.

„Владан је са својим учитељем Лангенбеком и Билротом био велики поборник потпериосталне ресекције зглобова, коју је и увео стари Лангенбек.“

У време писања ових „Војно-лекарских писама“ бактериологија је била у повоју а познавање инфекције веома слабо. Зато ни Владан Ђорђевић није имао јасан став о примени завоја код ратних рана. У вези са тим он пише: „ако ме сад питаш: а чиме ваља да се превијају ране ја ћу ти одговорити питањем: која је вера најбоља? Колико школа медицинских, толико метода, а колико ђака из тих школа уђе у праксу, готово толико модификација има. Године 1869. превијане су све ране у свим хируршким одељењима бечких болница, где је год само могуће било Листеровом пастом (*Acidi carbolici* и *olei lini* у сразмери 1:6) и при томе је било главно начело, ни пошто да не дође рана у додир са атмосферским ваздухом; јер у њему је сваки отров за ране, он је узрок еризипелу итд. Не прође ни година дана а тај исти Листер оглашује да тек сада нема више пиохемије у својој болници, откако сваку рану испира раствором хлорног цинка (1:12 делова воде). Мој професор Билрот“ – вели др Владан – „превијао је са раствором калије хлорате (1:2), али то само оне ране, које не може оставити сасвим откривене, јер он ампутационске и ресекционске ране никад не превија ничим. Он баш, дакле, жели да ране дођу у додир са атмосферским ваздухом и мило му је, ако све нов и нов ваздух ћарлија по рани, јер вели, да тако не може бити никакве стагнације гноја у рани, те не може у њој трунути, нити је тровати; зато само нека се ваздух обнавља како ваља у болесничким собама“.

Др Владан Ђорђевић је видео да ни немачки хирурзи нису имали јединствен став којим антисептичким растворима третирати ране да би се смањило ризик од инфекције. Свако је веровао да је његов метод најбољи, па је користио сваку прилику да види те различите методе и да лично процени колико која метода вреди. Закључио је да ратне прилике ипак изискују да се ране морају завојем покрити, али тако да завој ни најмање не смета слободном отицању гноја из ране, да не прља рану и њену околину, а „за упијање гноја и разних секрета у опште најподесније је коврцаста чешљаница, која треба само да се чупа из чистог старог платна и то чистим прстима“.

Исцрпно је изложио и своје ставове о лечењу прелома дугих костију екстремитета и великих зглобова, који су били узрок велике смртности и инвалидитета. Посебну пажњу поклањао је хигијени и инсистирао „да буде све чисто на рањенику, на његовој постељи и његовој соби“... јер и „највећа педантерија може само да користи“. Знајући како су слаби услови за смештај код нас, препоручивао је благовремени почетак подизања болница по павиљонском систему. Залагао се за благовремено окупљање и

подучавање волонтера да би се умањиле негативне последице недостатка у санитарним кадровима, по угледу на сличну праксу у Немачкој.

„Ја сам у прајским лазаретима видео као просте нудиље жене прајских принчева, министара, највећих „благородника“. У одељењу професора Есмарха у Берлину видео сам као просту нудиљу жену војног министра Роана, жену канцелара Бисмарка и друге. Па када је то могуће у земљи са 1000-годишњим сталежним предрасудама, зашто не би ишло у земљи, у којој нема никаквих других разлика до по личној вредноћи и поштењу?“

Залагао за благовремену припрему и чување санитарског материјала и његов распоред, тако да буде највише достављан санитарним формацијама. На крају др Владан Ђорђевић закључује: „Онда ће се зацело врло много труда и времена уштедети, а то су ствари, које баш у рату ваља још више него обично штедети и да у невољи не изгубимо главе.“

5. Ђорђевић В. Народна медицина у Срба. *Лейойис Мајице српске, св. 114; Српска народна задружна шпиамиарија. Нови Сад 1872. јодине*

Народна медицина се свакодневно практиковала у кући у којој је одрастао др Владан Ђорђевић. Наиме, његов отац је у ствари био приучени народни лекар који је знања из народне медицине стицао послужујући у апотеци Мате Ивановића и у бакалницама које су биле и нека врста народних апотека у којима је индикована употреба и вршена продаја лековитих трава, да би се једно време у Сарајеву и сам тиме бавио. Зато је Владан народну медицину, како је једном рекао, „познао још дететом кад су ме по њеним начелима лечили“, али и касније када је као лекар „долазио у све кругове нашега грађанства“, где је често био позиван тек након што би били испробани традиционални начини народног лечења. Ту се могао уверити у штетност бајања и низа начина народног лечења који су „оболелима наносили знатне штете“.

Доктор Владан Ђорђевић је, међутим, ценио домишљатост народних лекара па се залагао за скупљање грађе из народне медицине, при чему је сматрао да за то треба задужити учитеље и свештенике који су у свакодневном контакту са народом. Сматрао је да за скупљаче треба припремити питања на која ће се од народа тражити одговори. Веровао је да прикупљену грађу треба да проучавају „наша учена друштва која се нарочито баве етнографијом у којима има и лекара“. По његовом мишљењу народна медицина је „са својим основним начелима и својим искуством – свачије имање и оно прелази усменим предањем са једног покољења на друго“.

Народном медицином у Срба бавили су се хећими и медици који су лечили повреде, док су друге болести најчешће лечиле бабе. Тако др Владан Ђорђевић наводи да су преломе костију лечили имобилизацијом

у специјалном завоју од цигле, сапуна и кучине. У књизи се говори о разним начинима лечења рана, прелома, уганућа и др.

У лечењу разних болести примењивано је бајање које је др Владан осуђивао и апсолутно одбацивао. У књизи он говори о лековима који се користе код зубобоље, о лековитим дејствима црног лука, лана и др. Описани су начини лечења унутрашњих болести, органа за крвоток, варење, болести полних и гинеколошких органа и др. Посебно се говори о дијететици уопште и посебно о дијететици код трудница. На крају књиге, која има 77 страна, написао је укупно 79 питања за скупљаче народне медицине.

Након што је књига размотрена у Српском лекарском друштву од стране посебне комисије, др Јован Валента је припремио још изванредан број питања, па је на крају, након усвајања у Друштву, све то штампано у Српском архиву за целокупно лекарство под насловом: „Питања за скупљаче народне медицине“.

Књига „Народна медицина у Срба“ посвећена је др Валтазару Божишићу као „моралном покретачу овог научног дела“, а као извори коришћени су чланци и књиге из ове области на немачком језику, као и чланци и књиге наших аутора Јукића, Врчевића, Милићевића, др Панчића, др Валенте и Владанове личне забелешке. За ову књигу је др Владан Ђорђевић добио 40 српских дуката награде од Матице српске у Новом Саду, али је за исту ову књигу оптужен за плагијат. „Официозна критика изнесе да је та расправа просто преписана из Милићевићеве расправе „Живот Срба сељака“. У вези са том оптужбом др Владан Ђорђевић је у „Правди“ водио полемику са др Николом Ј. Петровићем.

6. Ђорђевић В. Војно – лекарска сѣтаиисѣика. Срѣ Арх Целок Лек 1874; књ. 1:93–122.

Ова књига је збирка предавања из лекција о „Војној хигијени“, коју је др Владан Ђорђевић предавао током 1873. године у Официрској школи у Београду. У њој је приказао ужасне податке о боловању и умирању у српској војсци у раздобљу 1841–1870. године. У том периоду озбиљно је боловало 80 263 војника који су морали бити лечени у болници, што значи да је сваки војник био хоспитализован по четири пута. Умрло је укупно 2763 војника, што је било значајно више него у армијама Русије, Аустрије, Француске, а нарочито Пруске. Др Владан Ђорђевић је у књизи покушао да убеди српске несанитетске официре да је сузбијање оболевања и смањивање стопе умирања и њихов, а не само лекарски задатак. Истицао је да се већина оболевања и умирања може спречити сразмерно лако спроводивим, ефикасним и јефтиним мерама и да „ништа толико не кошта скупо, као боловање у војсци“. Изнети су тако убедљиви подаци о појединим најчешћим болестима, које би се релативно лако могле спречити,

а многе од њих доводиле су не само до смрти, него и трајног инвалидитета. Када се то сабере, постаје јасно како је велики ризик по младог регрута представљало позивање на одслужење војног рока. Др Ђорђевић је, у недостатку искуства српске војске у ратовима, показао да су и у европским армијама боловања и умирања од ратних повреда била сразмерно мања од боловања и умирања од болести које су се могле спречити.

Књига се наставља преводом Кишнеровог (*Kirschner*) уџбеника Војне хигијене, издатог у Ерлангену 1869. године. Наводи се „да сви војници куд и камо више болују и умиру од обичних болести, него од рана у след убојног оружја, па и то не само за време дугогодишњег мира, него и у време свију ратова“ ...да су често „епидемије решиле излазак (мисли се на исход – примедба Р. Ч.) каквога рата више него оружје, збрисавши с лица земље читаве војске...“.

7. Начела војне хигијене. Министарство војно, Београд, 1873.

У писању ове књиге др Владан Ђорђевић је највише користио публикације које су написали немачки војни лекари Рот, Лекс и Кирхнер. Била су то његова ауторизована предавања слушаоцима Официрске школе, доцније Војне академије.

У првом предавању говори се о важности војне хигијене, при чему су анализирани и губици српске стајаће војске у гарнизонској служби и упоређени са губицима у другим европским армијама, у којима су они били неупоредово мањи.

У другом предавању говори се о размерама боловања и умирања у време рата, а на основу података пруске, енглеске, француске, руске и неколико других армија. Након тога, говори се о утицају атмосфере, светлости, топлоте и хладноће, ваздуха и др. на здравље војника, а затим о земљишту, смештају војника, методама обезбеђења воде и утицајима некавалитетне воде на могуће масовно оболевање војника.

Даља предавања односе се на војничке станове, најпре на сталне, а затим на становање у логорским условима и анализира шта све треба обезбедити у биваку, логорима од шатора, у колибама итд.

Седмо предавање односи се на војничку одећу и утицај тежине оружја, пртљага и др. на војничко здравље, осмо говори о чистоћи и војничкој храни а девето о војничком вежбању.

Књига се завршава расправом о регруту, његовом животу у касарни, распореду војничког времена у мирно доба и његовој припреми за борбу и рат. На крају се говори о разлици између лаких и тешких рањеника и поступцима са једном и другом врстом рањеника, уз завршна упутства о поступању са мртвацима, јер је оно веома важно за спречавање болести у војсци.

8. Ђорђевић В. Прве године лекарске праксе. Лекарско – стипендијска студија. Срп Арх Целок Лек 1875; књ.2:61–112.

У почетку своје лекарске праксе у Београду, др Владан Ђорђевић је радио као приватни лекар и као шеф хируршког одељења Војне болнице.

Држећи „да неће бити излишно“ ако запамти сваког болесника тачно „не само по болести“ и ако забележи како и чиме га је лечио и какав је био резултат лечења, како је научио „код темељних Немаца“, добио је обиман материјал за „лекарску статистику“, из које је настала ова студија. Обухваћен је период од 1. јула 1871. до краја 1872. године, када је лечио 2159 болесника, и то 729 војника на хируршком одељењу војне болнице, којим је управљао од 8. децембра 1871. године, и 1430 приватних болесника, од чега „808 унутрашњих и 622 спољашњих или хируршких болести“. У књизи је дата детаљна анализа болесника по полу, старости, занимању, месту становања и врстама обољења. Сходно времену, највише је било заразних и болести које данас класификујемо као интернистичке. Следи анализа морталитета из приватне праксе, где је „на ...525 озбиљније болесних умрло 30“, што је др Ђорђевић оценио као изузетно висок морталитет. Из анализе обољења од којих су пацијенти умрли, јасно је да се радило о, за то време, неизлечивим болестима. Разлог томе је и обичај за који „сваки практичан лекар зна, како су, у почетку његове праксе, сви застарели, неизлечиви болесници у вароши и околини, којима већ ни један од досадашњих доктора у месту није умео помоћи, навалили одмах ... на новог доктора што је тек јуче стигао са врата науке“.

Од посебног значаја су подаци које је изнео о 622 хируршка болесника. Описана су 92 оперативна случаја „од којих се само 10 није дало оперирати“, што указује да се код народа већ у то време полако разбијао страх од операција. У прегледу о хируршком раду др Владана Ђорђевића дати су најважнији подаци које овде нећемо понављати. Захваљујући тим подацима можемо створити доста добру слику о почецима хирургије у данашњем смислу те речи.

Неки од примењених начина лечења занимљиви су данашњем лекару: он може да се упозна са начином рада ондашњих лекара у условима крајње оскудних знања о болестима и расположивих метода лечења.

9. Ђорђевић В. Билротова оштра хируршка патологија и терапија. Српска државна штампарија, Београд 1875.

Теодор Билрот се сматра родоначелником модерне хирургије. Он је на медицинском факултету држао предавања која је ауторизовао и објавио под називом „Општа хируршка патологија и терапија“. На молбу његовог ученика, др Владана Ђорђевића, Теодор Билрот је дозволио да се ова књига преведе на српски језик. У писму од јула 1875. године дословно стоји:

„Господину Др-у Владану Ђорђевићу у Београду.

Поштовани господине колега, са задовољством допуштам Вам да на српски преведете седмо издање мојих предавања из *Ојшше хируршке ња-џолоџије и џерайије*. Ја не знам никога који би тај посао могао тако добро изградити као Ви, који сте годинама били мој ђак и мој помоћник и који сте свагда моја предавања пратили са тако живим интересом и са таквом научном ревношћу. Да бог да моја књига користила лекарима, а тиме и болесницима у вашој отаџбини, онолико колико ја од срца желим.

С пријатељским поздравом, Ваш Т. Билрот с. р.“

Ово писмо сведочи колико је Теодор Билрот ценио и поштовао др Владана Ђорђевића и у каквим су пријатељским односима били.

Превођење је дозвољено без накнаде и превод је одштампан у изузетно кратком року, чак и за данашње појмове, што сведочи о огромној радној енергији др Владана Ђорђевића.

Захваљујући њему српски лекари су имали преведено најсавременије дело из хирургије. Овај превод можда није имао велику практичну вредност за српске лекаре, који су тада студије медицине махом завршавали у земљама немачког говорног подручја, те су ово дело могли читати и у оригиналу, али је значај ове књиге ипак вишеструк. У њему је др Владан Ђорђевић стварао српску медицинску, а посебно хируршку терминологију, која раније скоро и да није постојала. Многи од тих термина су прихваћени и користе се до данашњих дана.

10. Болничарска служба. Министарсџво војно, Београд , 1876.

Убрзо након доласка Владана Ђорђевића на место шефа хируршког одељења Војне болнице, ова установа је постала мала хируршка клиника. Истовремено, др Ђорђевић је постављен и за наставника у болничарској чети. Да би, на пример, своје ђаке научио како се зауставља крв, морао их је научити шта је то крвоток. При томе он није само говорио, већ је вршио и вивисекције на животињама, а касније је припремио и уџбеник са бројним илустрацијама. Тако је настала књига *Болничарска служба*, која је доживела неколико издања. Предавања је почињао истицањем значаја родољубља, које се у народној војсци доказује најпре спремношћу да се народ и домовина бране, тј. испуњавањем тог најсветлијег и најсветијег дуга отаџбини. Указивао је и на значај знања болничара које им може користити и у свакодневном животу. Након тога, предавања су настављана о служби у болници, почев од пријема болесника, преко припреме болесничке постеље, до непрекидне бриге о болесницима, чистоћи и др. Давао им је основне поуке о лековима, помоћним лековитим средствима, нези болесника итд. Посебна предавања била су посвећена дезинфекцији

болничких просторија, укључујући и хигијенске просторије, поступцима болничара са умрлим и њиховим дужностима при обдукцији лешева.

У другом делу књиге основни подаци из анатомије и физиологије изнети су тако да могу бити схваћени од стране лаика, његових ученика болничара.

У трећем делу говори се о повредама, тј. ранама, нарочито онима у условима рата, о опекотинама, повредама зглобова, костију итд, у четвртом – о завојима, најпре о материјалима који се користе, а затим о техници постављања на појединим деловима тела.

Пети део односи се на службу болничара на бојном пољу, извлачење рањеника, методе транспорта и имобилизације, при чему је тежиште било стављено на разне могућности импровизације будући да у то време српска војска није имала довољно стандардних средстава за имобилизацију и транспорт.

У шестом делу говори се о помоћи у случајевима изненадног разболевања и опасностима по живот, као што су обилно крварење, повраћање, тровање јаким отровима, опасне заразне болести, поремећаји свести, мождани удар, гушење, пад са велике висине, озбиљне болести, сунчаница, дављење, смрзавање, удар грома и сл.

Ова књига је била тако свеобухватна да је, без озбиљнијих допуна, неколико наредних деценија служила за обуку болничара, како у војном, тако и цивилном санитету.

11. Ђорђевић В. Ландсбергова рајна хируршка техника. Српска државна штампарија, Београд 1877.

Ову књигу др Владан Ђорђевић је преводио у периоду 1875–1877. године. Најпре је превео први одсек, који је делом прерадио, допунио према потребама наше војске и објавио у часопису „Отаџбина“ под насловом „Санитетска служба на бојишту“. Потом је уследио превод и објављивање целог дела средином фебруара 1877. године.

Због невиђеног, скоро експлозивног развоја хирургије у другој половини XIX века, појавио се велики број публикација из хирургије и ратне хирургије, нарочито после Немачко-француског рата 1870–1871. године. У поплави многобројних дела из ових области, практичном лекару и хирургу било је тешко да се снађе како да збрињава ратне повреде. Осећала се глад за једном кратком али ипак свеобухватном књигом, која би, што је могуће боље, упутила лекара у збрињавање ових повреда. То је навело немачку царицу Аугусту да распише велику награду за књигу „у којој би војни лекар могао наћи савета у свима питањима која га се тичу, која би га оријентисала у целој ризници добијенога искуства, у којој би нашао укратко свих „десет заповеда“ ратне хирургије, у којој би се нарочито говорило о ономе што је суштaствено, главно, што се опробало као најбоље, али да се опет не изгуби сасвим из вида оно што је мање добро, ал’ у рату једино

могуће. У кратко, та књига, намењена за џеп војног лекара, треба да буде извод из целе његове књижнице“. Награду је добила Ландсбергова „Ручна књига ратне хируршке технике“, издата у Тибингену 1875. године.

Како је немачку хирургију и ратну хирургију сматрао водећом у свету тог времена, др Владан Ђорђевић је веровао да управо једну одабрану књигу, која је победила на врло строгом конкурс, треба превести за српске лекаре и српски санитет, и то врло брзо, с обзиром на предстојеће ослободилачке ратове српског народа. Тако је, захваљујући др Владану Ђорђевићу, српски војни санитет имао на располагању ову књигу практично истовремено кад и немачки лекари. Ова књига није буквални, већ креативни превод с местимичним коментарима и појашњењима др Владана Ђорђевића.

Књига се састоји од 4 одсека: I. одсек „Санитетска служба на бојишту“, II. одсек „Лечење у болницама“, III. одсек „Техника“, у којој су описане најчешће операције и IV. одсек „Акциденталне болести код рањеника“ и „Важна ратно-хируршка дневна питања.“

12. Ђорђевић В. Хигијенски међународни конгреси у Турину и Женеви. Српска државна хигијенарија Београд 1883,

Ова књига на 209 страна садржи два извештаја која је, као представник Србије на међународним хигијенским конгресима у Турину 1880. године и Женеви 1882. године, министру унутрашњих дела владе Краљевине Србије поднео др Владан Ђорђевић, начелник Санитетског одељења у овом министарству.

Борба против ширења заразних болести, које су биле главни здравствени проблем, и побољшање општих хигијенских прилика, били су у то време приоритет здравствене службе свих земаља, посебно Европе. Зато се овим конгресима придавао огроман значај, па је, сходно томе, представник Србије био сам начелник Санитетског одељења, као највише институције здравствене власти Србије. Конгрес је разматрао скоро све што и данас сматрамо најважнијим у овим областима. Занимљиво је и важно да је међу делегатима 14 држава, 14 градова, 21 санитетских савета и 50 научних лекарских, хигијенских и инжењерских друштава, др Владан Ђорђевић био изабран у комисију која је одлучивала о награди Provinciјског савета Торина за најбоље дело о хигијени сељачког становништва, тада највећег дела популације у свим земљама. Предлог да се награда додели професору хигијене са медицинског факултета у Бордоу (Француска), А. Лајеу, др Владан Ђорђевић је потписао као други члан деветочлане комисије. То говори о угледу који је др Владан Ђорђевић уживао у круговима медицинских стручњака за хигијену у свету, посебно у Европи.

Ови извештаји, по нашем мишљењу, показују како одговорно треба да се извршавају обавезе од стране државних функционера.

13. *Историја српској војној санијети* (4 књиге)

Историју српског војног санитета др Владан Ђорђевић је написао „једино за љубав наше војске, која треба да постане не само дика него и поуздана залога сјајније будућности српскога народа“, и то „крвљу и сузама, надајући се да горка истина дејствује на народе као горки кинин у извесним болестима појединаца“.

Историја српског војног санитета, капитално дело др Владана Ђорђевића и наше историографије, састоји се од 4 књиге.

У **првој књизи**, коју је издало Министарство војно 1879. године, изнета је историја српског војног санитета за период од 1835. до 1875. Књигу је написао на сопствену иницијативу, а након молбе министру војном Сави Грујићу од 18. марта 1877. године. Ову књигу је сматрао „главним делом свих његових књижевних покушаја“ и да би је написао претражио је архиве министарства војног и министарства унутрашњих дела у којима је пронашао и прегледао преко 20.000 разних докумената. Када се узме у обзир да је дело написано на 816 страна, да има детаљан регистар на 34 стране и да је у ондашњим условима написано за годину и по дана, оправдано се поставља питање како је др Ђорђевић уопште успео да га заврши, када се зна да је у то време био ангажован на бројним другим пословима, између осталог и на обимном послу припреме законских предлога за ново санитетско законодавство. Ово дело, по речима рецензента др Саве Петровића и др Аћима Медовића, „поред потпуне историје нашег војног санитета представља и историју развитка саме наше војске“.

У **другој књизи**, која је изашла у едицији Српског архива за целокупно лекарство 1893. године, обрађена је историја војно-санитетске службе у Првом српско-турском рату 1876. године и у њој је изнета грађа до првих битака.

У **трећој књизи**, која је такође штампана као издање Српског архива за целокупно лекарство 1880. године (631 страна, 7 таблица и 2 пројекта),а која је израђена уз сарадњу др Л. Докића и Ј. Холеца и осталих санитетских официра и лекара српске војске у том рату, изнета је историја српског војног санитета у Другом српско-турском рату 1877–1878. године. Књига се звршава препорукама како би на основу искустава у оба српско-турска рата требало реорганизовати српски војни санитет.

У **четвртој књизи**, која је такође изашла као издање Српског архива за целокупно лекарство 1888. године (564 стране), Владан Ђорђевић је приказао историју пољске војно-санитетске службе у српској војсци за време Српско-бугарског рата 1885–1886. године. У издању Коларчеве задужбине 1908. године штампано је проширено и допуњено издање историје Српско-бугарског рата у две књиге. У рецензији о тој књизи, генералштабни мајор Пешић је написао: „Кад би се из овог дела издвојили

белетристички украси, који само доприносе интересантности књиге, оно што би остало, саставља само по себи праву и потпуну генералштабну историју овог рата“.

Целокупно дело *Историја српској војној саниџије* обухвата 2354 страница и заиста представља не само историју српског војног санитета него и српске војске и ратова које је она водила у XIX веку. И у овом делу Владан Ђорђевић је, како каже М. Велимировић, био „објективан, истинит и занимљив, иако је у историју уносио романтику а у романе историју“.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА

Вероватно је немогуће направити потпуну и апсолутно тачну библиографију др Владана Ђорђевића. Ни ми нисмо имали илузију да то можемо урадити. За такав подухват био би потребан рад веће групе вредних, стрпљивих и савесних истраживача, и то у дужем периоду. Списак публикација који следи направљен је, пре свега, према подацима из Гласника Краљевске српске академије наука, а понегде је допуњаван из других извора који се налазе у попису литературе. Врло је могуће да ту има и грешака, јер бројне податке потписник ових редова није могао да провери, па се унапред извињава читаоцима.

Др Владан Ђорђевић је на српском језику написао 226 дела, од којих већи број обухвата по неколико свезака и више од неколико стотина страница. На немачком језику написао је 24 дела, на француском 4 и на грчком 1 дело. Поред дела из медицине др Владан Ђорђевић је писао приповетке, романе, дела из историје медицине и историје уопште, путописне репортаже, козерије, критике, рецензије, некрологе и др.

I. ПУБЛИКАЦИЈЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1858.

1. *Пећар Гојниковић. Драма.* – 1858.

1859.

2. *Робови. Драма.* – Земун: издање Сопраново.
3. *Сулејман. Драма.* – Земун: издање Сопраново.

1860.

4. *Пушчана зрна.* – Прво изд. – Српске Новине, (25. фебруара 1860).

1861.

5. *Побрајими.* – Даница, (1861).
6. *Хлеб и со.* – Даница, (1861).
7. *Невера.* – Даница, (1861).
8. *Роса.* – Даница, (1861).
9. *Злајан Бич* / од Рангависа. – Превод са ново-грчког. – Даница, (1861).
10. *Љубоје, српски жујан.* Трагедија у три чина. – Рукопис. – Као представа изведена 21. новембра 1862. од Добровољног друштва Омладине српске у Сали велике Пиваре. – Репризирана на захтев публице.

11. *Добра жена* / комедија од Голдонија. – Превод са новогрчког. – Представљена 1861. – Играна у Београдском и Новосадском позоришту.

1862.

12. *Кочина крајина*. – Историјски роман. – Видовдан, (1862).
 13. *Две жеље*. – По ново-грчком. – Световид, (1862).
 14. *Гавран*. – Даница, (1862).
 15. *Кийа цвећа*. – Даница, (1862).
 16. *Јединица*. – Даница, (1862).

1863.

17. *Вукана*. – Видовдан, (1863).
 18. *Вера у Србина*. – Лицеј, (1863).
 19. *Тврдица*. – Комедија Молијерова, превод са француског (у рукопису). – П.о.: Београд: Српска књижевна задруга. – (Без знања преводичевог).

1864.

20. *Беседа на ģробу Вука Караџића*, 1864.
 21. *Хирѣлова дескриптивна аналѣомија*. – (Прва три дела, у рукопису), превод са немачког.
 22. *Мирамаре*. – Видовдан, (1864).

1865.

23. *Сѣуденица*. – Вила, (1865).
 24. *Два дана кроз ческо-саску Швајцарску*. – Вила, (1865).
 25. *Збојом* / од Балзака; превод с француског. – Вила, (1865).
 26. *Кайеѣан Вељко*. – Даница, (1865).
 27. *Гмунденско језеро*. – Србија, (1865).

1866.

28. *Газда Милић*. – Даница, (1866).
 29. *Славна комисија*. – Даница, (1866).
 30. *Хајдукова мајка*. – Вила, (1866).

1867.

31. *Беседа у Срба*. – Вила, (1867).
 32. *Беседа у Сокољницима код Москве*. – Србија, (1867).
 33. *Дойис из Русије*. – Застава, (1867).
 34. *Свеѣи Сава и Вук Караѣић*. – Предавање одржано у бечком омладинском друштву „Зора“ 1867. – Матица, (1867).
 35. *Крајѣјевац*. – Србија, (1867).
 36. *За цара и оѣечество*. – Вила, (1867).

1868.

37. *Српски народ у јодини 1866.* – Омладински Календар, (1868).
38. *Како ваља неговати здравље?* – Омладински Календар, (1868).
39. *Словенска слобода* / по Мицкијевићу. – Омладински Календар, (1868).
40. *С јадранској мора* / по Бабо-у. – Омладински Календар, (1868).
41. *Краљевић Марко.* – Омладински Календар, (1868).
42. *Народ и великаши.* Драма. – Подлистак Каљевићеве „Србије“, (1868). – Играна више пута у Новосадском позоришту.
43. *Беседа у Хусинцу.* – Србија, (1868).
44. *Дойиси из Беча.* – Подлистак часописа „Србија“, (1868).
45. *Два листа из јесџасџвенице.* – Вила, (1868).
46. *Важноси јесџасџвенице, јавна предавања у 1866. јодини.* – Вила, (1868).
47. *Како се човек заљубљује?* – Млада Србадија, (1868).

1869.

48. *Прилози за историју српској рага у јесџасџвеници: Д-р Јован Андријевић.* – Млада Србадија, (1869).
49. *Хус и хусијска крајина.* – Гласник Српског Ученог Друштва, (1869).
50. *Историја једној ордена.* – Србија, (1869).

1871.

51. *О лимфолијџању и лимфанџиому.* – Гласник Српског Ученог Друштва, књ. 29: 70–157.
52. *Полемика са „Радником“.* – Објављено 1871. и 1872.

1872.

53. *Војно-лекарска џисма.* – Београд: издање Министарства Војног, 1872.
54. *Народна медицина у Срба.* – Летопис Магице Српске, (1872). – П.о.: „Летопис Магице Српске“, 1872.
55. *Да џомојнемо, браћо, џравој сироџињи нашој.* – Јавно предавање. – Београд: Државна штампарија, 1872.
56. *О кауџерисању рана у оџиџе и о кауџерисању разџолићених вена наџсе.* – Гласник Српског Ученог Друштва, (1872), књ. 33: 237–268.
57. *Полемика са Д-р Сџеваном Милосављевићем „Банабакот“.* – Исток, (1872).
58. *Полемика са Д-р Николом Ј. Пеџровићем (Поводом књџе Народна медицина у Срба).* – Правда, (1872).
59. *Полемика са Свеџозаром Марковићем (Поводом предавања „Да џомојнемо браћо џравој сироџини нашој“).* – Јединство, (1872).
60. *Саниџеџски џослови у Србији.* – Београд: Државна штампарија, 1872. – Исток, (1872).
61. *Бруџи и Колаџин* / трагедија Линднерова; превод с немачког. – Играна са великим успехом у Београдском народном позоришту.

1873.

62. *Начела војне хиџијене*. – Предавања у официрској школи. – Београд: издање Министарства Војног, 1873.
63. *Прве јодине лекарске праксе*. – Српски архив за целокупно лекарство, (1873), књ. 2: 61–112.
64. *Војно-лекарска сџајисџијка*. – Српски архив за целокупно лекарство“, (1873), књ 1: 93–122.
65. *О нејовању мале деце*. – Будућност, (1873).
66. *Бир Таса*. – Правда, (1873).

1874.

67. *Билројова ойџија хирурџија*. – Превод. – Срп. Арх. Цел. Лек., (1874), књ. 1: 1–54.
68. *Болничарска служба*. – [Неколико издања]. – Београд: Министарство Војно, 1874.
69. *На броду „Софија“*. – Јавор, (1874).
70. *Царџрад и Букурешџ*. – Српске новине, (1874).
71. *Вевелова исџорија индукџивних наука*. – Јединство, (1874). – П.о.: „Јединство“, 1874.
72. Ђорђевић, В; Валента, Ј.: *Пиџања за скуџљаче грађе „Народне медицине“*. – Срп. арх. цел. лек., (1874), књ. 1: 279–288.
73. Валента Ј; Ђорђевић В.: *Извешџај о џрећем међународном лекарском конџресу*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1874), књ. 1: 243–278; књ. 2: 167–178.

1875.

74. *Прве јодине лекарске праксе. Лекарско сџајисџијка сџудија*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1875), књ. 2: 61–112.
75. *Сџеван Душан, исџоријски роман*. – Отаџбина, (1875).
76. *„Оџаџбина“*. – Часопис, излазио од 1875–1892.
77. *Кроз Швајцарску*. – Отаџбина, (1875).
78. *Билројова ойџија хирурџка џаџолоџија и џераџија*. – П.о.: „Српски архив за целокупно лекарство“, 1875.
79. *Саниџеџска служба на бојџиџу*. – Отаџбина, (1875).

1876.

80. *Уџуџсџиво за службу срџској војној саниџеџа сџајаће и народне војске*. – Београд: Министарство војно, 1876.
81. *Црвени крџи на белој засџави*. – Јавна предавања која је у корист херцеговачких рањеника у дворанама београдске Грађанске касине 2. и 8. јануара држао Владан Ђорђевић. – Београд: Државна штампарија, 1876.

1877.

82. *Ландсберџерова раџна хирурџка џехника*. – Едиџија „Српског архива за целокупно лекарство“. – Београд: Државна штампарија, 1877.

1878.

83. *Кријика на дело „Свети и човек“*. – Годишњица, (?), (1878).
 84. *Беседа на јробу М. М. Радовановића*, 1878.
 85. *Успомена, као јрисију јосмрчеју М. М. Радовановића: „Шта то ји-шеи?“*, 1878.

1879.

86. *Прилој за јознавање срјске војно-лекарске књижевности. Кријика на сва лекарска дела др Филија Тајсића*. – Српски архив за целокупно лекаство, (1879), књ. 4: 104–121.
 87. *Историја срјској војној санијетиа. Књија 1: (1735–1875)*. – Београд: Министарство Војно, 1879.
 88. *Беседе у народним скујијинама*. – Стенографске белешке, 1879, 1880, 1881. и 1884.
 89. *Јавна хијјена. Беседа јред Народном Скујијином*. – Српска Зора, (1879).
 90. *Здравље у Србији 1879. јодине*. – Отаџбина, (1879). – П.о.: „Отаџбина“, 1879.
 91. – *Расјиси, јрејиси, закони*. – Књ. 1, св. 1. (Свеска друга: пре реформе од 1880-те). – *Закон о усјановљењу народној санијетској фонда ; Закон о уређењу санијетске сјруке и чувању народној здравља*. – Књ. 2, св. 1. – *Закон о зашјији од сјочних зараза. Закон о зашјијији од јовеђе кује*. – Св. 2. – У: Санитетски Зборник, књ. 1–2, (1879–82), св. 1–4.

1880.

92. *Предујовајна радња за реформу санијетске сјруке у Србији*. – Српски архив за целокупно лекаство, (1880).
 93. *Историја срјској војној санијетиа, књија III, о друјом срјско-јурском райу 1877–78*. – П.о.: „Српски архив за целокупно лекаство“, 1880.
 94. *„На јраници“*. – Отаџбина, (1880). – П.о.: „Племеннији јраф Нићифор Дучић, херцејовачко-црнојорско-јаворско-бејрадска јријовейка XIX века“ . – Београд: „Отаџбина“, 1880. – Полемика са Нићифором Дучићем изазвана делом др Владана Ђорђевића. Војена најпре у часопису: Отаџбина, (1880).
 95. *На јраници, рай 1876. Прилози за истјорију райова нове срјске државе*. – Отаџбина, (1880).

1881.

96. *Преко јранице, друји рай, 1877–78. Прилози за истјорију райова нове срјске државе*. – Отаџбина, (1881).
 97. *Кријика на „Рад“*. – Отаџбина, (1881).
 98. *Полемика са „Самоујравом“*. – Видело, (1881); (1882).
 99. *Гимнасијика мале деце*. – Народно здравље, (1881).
 100. *Механе, кафане и народно здравље*. – Народно здравље, (1881).
 101. *Народно здравље у Србији 1880*. – Народно здравље, (1881).

1889.

123. *Неблагодарносѝ Срба сѝрам Русије*. – Отаџбина, (1889).
 124. *Књаз Милош и Русија*. – Отаџбина, (1889).

1890.

125. *Туђински уѝишцаји у Србији*. – Отаџбина, (1890).
 126. *Србија на Берлинском Конѝресу*. – Отаџбина, (1890). – П.о.: *Анали Друштва за дипломатску историју*. – На француском.
 127. *Једна нова болесѝ – „јубилеум“, козерија*. – Отаџбина, (1890).
 128. *Пеѝ ѝара број, козерија*. – Отаџбина, (1890).
 129. „*Први оѝанак краљевсѝва*“, козерија. – Отаџбина, (1890).
 130. *Вечерња забава код ѝ. Сузамашиса, од Влахоса* / [В. Ђорђевић] ; превод са грчког. – Отаџбина, (1890).
 131. *Криѝика на Ђорићевоѝ „Момира“*. – Отаџбина, (1890), књ. 24.
 132. *Криѝика на Окруѝићеву „Варадинку“*. – Отаџбина, (1890), књ. 24.
 133. *Криѝика на Цвеѝићевоѝ Душана*. – Отаџбина, (1890), књ. 24.
 134. *Ана Карењина* / Лав Толстој; превод с руског. – Отаџбина, (1890); (1891); (1892).
 135. *Горњи дом Србије*. – Отаџбина, (1890); (1891); (1892).
 136. *Моје минисѝровање. Усѝомене*. – Отаџбина, (1890); (1891).
 137. *Наш ѝривредни ѝроѝрам*. – Отаџбина, (1890); (1891).

1891.

138. *Финансије балканских држава*. – Отаџбина, (1891).
 139. *Поређење неколико државних буџетѝа*. – Отаџбина, (1891).
 140. *Цифре, само цифре*. – Отаџбина, (1891).
 141. *Садашња наша финансијска сѝѝуација*. – Отаџбина, (1891).
 142. *Лаза К. Лазаревић, ѝрлоѝ за њеѝову биоѝрафију и за оцену њеѝовоѝ лекарскоѝ и ѝесничкоѝ рада*. – Отаџбина, (1891).
 143. *Криѝика на књѝиу Rene Milleta-а „Souvenir des Balkans“*. – Отаџбина, (1891).
 144. *Реферай о књѝизи Бранислава Нушића „Лисѝићи“*. – Отаџбина, (1891).

1892.

145. *Сѝољна ѝрѝовина Србије за ѝоследњих десѝ ѝодина*. – Отаџбина, (1892).
 146. *Боѝишићеве збирке*. – Отаџбина, (1892).
 147. *Мероѝа. Траѝедија у ѝеѝ чинова од Вернардакија*. [В. Ђорђевић] ; превод с грчког. – Отаџбина, (1892).
 148. *Курѝулисова свадба. Комедија А. Рамѝависова*. – Отаџбина, (1892).
 149. *Једна ноћ Аѝинама*. – Отаџбина, (1892).

1893.

150. *Исѝорија Срѝскоѝ војноѝ саниѝеѝа, књѝа II, св. I о ѝрвом срѝско-ѝурском раѝу 1876*. – П.о.: Београд: едиција часописа „Српски архив за целокупно лекарство“, 1893.
 151. *О Лази Лазаревићу*. – Предавање одржано на грчком у Атѝни, 1893.

1896.

152. *Мајка, од Смирнова* / [В. Ђорђевић] ; превод с руског. – Бранково Коло, (1896).
 153. *Грчка и српска просвета*. – Београд: издање Српске Краљевске Академије, 1896.

1898.

154. *Беседа на парастосу Михаила Глигоријевића Черњајева*. – Српске Новине, (1898).

1899.

155. *Беседа на ојелу Јована Ристића*. – Српске Новине, (1899).
 156. *Беседа на ојелу Драгомира Вучковића, министра војног*. – Српске Новине, (1899).

1904.

157. *Лаборемус! Првих 100 година у развоју лекарске струге, поздрав Првом конгресу српских лекара и природњака*. – У: Први конгрес српских лекара и природњака / уредници В. М. Суботић ; В. Кујунџић. – Књ. 1. – Београд, 1905, 44–69.

1905.

158. *Крај једне династије, прилози за историју Србије од 11. октобра 1897. до 8. јула 1900.* – Књ. 1: 1897–1898; књ. 2: 1898–1899; књ. 3: 1899–1900.

1906.

159. *Моја одбрана пред судом*. – Београд: Народна штампарија, 1906.

1907.

160. *Српско-шурски рай*. – Књ. 1–2. – Београд: Штампарија Д. Димитријевића, 1907.

1908.

161. *Беседа на гробу Стојана Бошковића*, 1908.
 162. *Беседа на гробу Ђенерала Јована Мишковића*, 1908.
 163. *Историја српско-бугарског рата 1885. год.* – Књ. 1–2. – Београд: Издање Коларчеве задужбине, 1908.

1909.

164. „Сербика“ – Збирка од 800 докумената о историји Србије и Црне Горе од 1804. до 1815. године. – (Чува се у Краљевској српској академији наука).

165. *Голіоџа, роман из балканској живоџа*. – Св. 1–2. / Игњат Даничић. – Београд, 1909.
 166. *Министар у айсу*. – Св. 1–10. – Београд, 1909.

1910.

167. *Народно здравље. Збирка чланака њосвећених хиџијени и дијететџици*. – Chicago: Уједињено српство, 1910.
 168. *Крајњак џрејлед развџјка медицине за џоследњих 50 џодина. Шџа данас оџажам у медицини*. – Предавање одржано у Српском лекарском друштву 6. фебруара 1910. године. – Срп. Арх. Цел. Лек., (1910), св. 4: 181–189.
 169. *Предавање о Ломановицу*. – Држано у Сомбору, 22. 3. 1910. – Слога, (1910).
 170. *Министарство народној здравља. Прилој за историју санитарџске реформе у Србији 1879–1910*. – Београд, 1910.

1911.

171. *Реферат о џесмама Јована Дучића*. – Прочитан на свечаној седници Краљевске српске академије 21. јуна 1911.
 172. *Море, децо, џазиџе шџа шџамџаџе*. – Штампa, (15. маја 1911).

1913.

173. *Арнауџи и велике силе*. – Издање Јефте Павловића и компаније, 1913.

1921.

174. *Два јавна џредавања из историје срџских раџова*. – Држана у официрској касини у Дубровнику, 1921.

1922.

175. *Верџдба Душанова*. – Јавно предавање у корист женског друштва у Дубровнику, 1922.

1923.

176. *Беседа на 50-џодишњици Срџској лекарској друштва*, 1923.
 177. *Народна зеница*. – Предавање у сали Новог Универзитета у Београду, држано у корист материнског фонда, 1923.
 178. *Кнез Црноџорски Данило I*. – Три јавна предавања држана у великој сали Новог Универзитета у Београду, 1923.

1924.

179. *Пеџровићи и Обреновићи. Један одломак из историје о суревњивостџи двеју џокојних династџија*. – Прочитан у великој сали Новог Универзитета у Београду, 1924.

1927.

180. *Срце и душа Европе*. – Предавање о Црвеном крсту и Српском друштву Црвеног крста напосе. Одржано фебруара 1927. године.
181. *Душанов универзитет*. – Предавање одржано у Новом Саду, на молбу Друштва Напредних Жена, 1927.
182. *Предавање о њедесејтогодишњици Српској Друштва Црвенога Крста*. – Одржано у великој сали Новог Универзитета, 1927.
183. *Предавање о Сабору Државном у Скопљу, на коме је донесен Душанов Законик*. – Одржано на молбу бечког југословенског Друштва „Слога“ у сали Словенске беседе, 1927.
184. *Беседа, којом је Д-р В. Ђ. одговорио Декану и њромојору Медицинској Факултету Београдској Универзитету, приликом његове свечане њромоције за њочасној доктора*. – Београд, 1927.

II. ПУБЛИКАЦИЈЕ НА НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

1. *Die Liebe ist Reflexthätigkeit, Novelle*. / vom Dr. V. Georgevitch im Fenileton des „Wanderer“. – Wien 1869.
2. *Die cauterisation der Wunden und der blossgelagten Venen. Beiträge zur kautischen Wundenbehandlung nebst versuchen über das Verhalten blossgelegter Venen* / R. Gersuny; V. Georgevitch. – Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie, (1869), Bd 12, S 814, 25, Berlin.
3. *Über Lymphorrhoe und Lymphangiome* / V. Georgevitch. – Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie, (1870), Bd 12, Heft 2. Berlin.
4. *Fürstenthum Serbien, Ministerium des Innern Sanitätsabteilung*. – Die Sanitätsgesetze in Serbien, amtliche Ausgabe, Belgrad, Staatsdruckerei, 1881.
5. *Die öffentliche Gesundheitspflege im Serbischen Königreiche vom XII Jahrhundert an bis zum Jahre 1883*. / von Dr. V. Georgevitch, kgl. Sektionschef etc. – Berlin Max Pasch, 1883.
6. *Die Entwicklung der öffentlichen Gesundheitspflege im serbischen Königreiche vom XII Jahrhundert an bis 1883*. – Berlin, 1883. S.122.
7. *Der letzte Obrenovitch* / von Dr. V. Georgevitch. – Separat. – Abdruck aus der „Zukunft“ Wien, Verlag von Hermann Goldschm edit, 1903.
8. *Die Frauen der Obrenovitch* / von Dr. V. Georgevitch. – In der „Zukunft“ v. 7. Februar, 1903.
9. *Das Ende der Obrenovitch. Beiträge zur Geschichte Serbiens 1897–1900*. / von Dr. Vladan Georgevitch, serbischer Ministerpräsident. – A. D. Verlag v. S. Hirzel in Leipzig 1905, 615.
10. *Die türkischen Revolution und ihre Aussichten* / von Dr V. G. Ministerpräsident. – A. D. Leipzig Verlag von S. Hirzel, 1908.
11. *Golgotha. Ein Balkan roman* / von Vladan Georgevitch. – Erstes bis fünftes Tausend, Stuttgart, Deutche Verlagsanstalt, 1909, 563.
12. *Eindrücke aus Sinaia*. – „N. W. Tagblatt“, 1911.
13. *Beim Rumänischen Königspaar*. – „N. W. Tagblatt“, 1911.
14. *Das Wetterleuchten im nahen Osten*. – „Neue Freie Presse“, 29. September 1912.
15. *Kriegszeiten in Serbien*. – In der „Neue Freie Presse“, 4. Oktober 1912.

16. *Der Balkanbund*. – „Neue Freie Presse“, 15. Oktober 1912.
17. *Der König A. O. Eine Novelle* / von Dr. Vladan Georgevitch. – Feuilleton „Die Zeit“, 1913.
18. *Die Albanesen und die Grossmächte* / vom Dr. V. G. – Leipzig, Verlag von S. Hirzel, 1913.
19. *Die Frage der Föderation*. – In der „Diplomatischen Rundschau“, Berlin.
20. *Allah amanet olla! Abschied vom gestürzten Sultan Abdul Hamid II*. – „Die Zeit“.
21. *Abdul Hamid II*. – „N. W. Tagblatt“.
22. *Die politische Gevatterschaft, ein Brief an den Chef*. – Redakteur der „Neue Freie Presse“.
23. *Quo vadis Austria?* / von Dr. V. G., klg serb. Min. – A. D. im Selbstverlage des Verfassers, gedruckt in Leipzig bei August Preis.
24. *König Milan`s Haus, geschrieben nach dem Telegramm dass die Bulgaren den Konak des König Milan verbrannt haben* (рукопис).
25. *Die Serbische Frage* / von Dr. Vladan Georgevitch, serbischen Ministärpräsidenten. – A. D. Stuttgart und Leipzig, Deutsche Verlagsanstalt 19...
26. *Serbice, eine Sammlung von Abschriften*. – V. Dokumenten aus dem k. k. Haus-Hof-Staatsarchiv in Wien betreffend die Geschichte Serbiens und Montenegro`s vom J. 1806. bis zum J. 1815. / vom Dr. V. G. der Kgl Akademie der Wissenschaften in Belgrad übergeben.
27. *Das serbische Parlament im XIV Jahrhundert (Das Gesetzbuch Duschans)*. – (Јавно предавање држано у политичко-социјалном одељењу der Leo-Gesellschaft, на молбу тога друштва).

III. ПУБЛИКАЦИЈЕ НА ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

1. *Principaute de Serbie. Ministère de l`Interieur. Section du service sanitaire. Les Lois sanitaires en Serbie*. – Edition officielle Belgrade. Imprimerie de l`Etat, 1881.
2. *La Serbie an Congres de Berlin* / par le Vladan Gorgevitch. – Extrait de la Revue d`histoire diplomatique, Paris. Ernest Leroux libraire de la Sociète d`histoire diplomatique 28, rue Bonaparte 28, 1891.
3. *Quo Vadis Austria?* / Vladan Gorgevitch. – Extrait de la „Revue de Paris“ du 15. décembre 1913. Coulommiers, Imprimerie Paul Brodard 1913.
4. *Les Albanais et Les Grandes Puissances. Traduit de l`allemand par S. A. le prince Alexis Kara-Gorgevitch* / Vladan Gorgevitch, ancien Prèsident du Conseil des Ministres du Royaume de Serbie. – Paris, Calman-Levy, Editeur 3, rue Auber 3 p. 312.

IV. ПУБЛИКАЦИЈЕ НА ГРЧКОМ ЈЕЗИКУ

1. *Σέρβος Ποιητής Αλέζαρος Κ. Λαζάρεβιτς / ύπο Владάνου Γεώργεβιτς*. – ‘Η Ανακοίνωσις εν τω φιλολοβικω Συλλοβω Παρνασω την 1-ην Μαρτίου 1893 εν ‘Αθηναίς 1893.

Литература

1. *Зайисници* са састанака и Главних годишњих скупова Српског лекарског друштва од 1872. до 21.септембра 1891. године.

2. *Др Владан Ђорђевић*. – Годишњак 8 (1894). – Београд: Српска Краљевска Академија, (1895): 132–133.
3. *Др Владан Ђорђевић*. – Годишњак 13 (1899). – Београд: Српска Краљевска Академија, (1890): 275–280.
4. *Др Владан Ђорђевић*. – Годишњак 21 (1907). – Београд: Српска Краљевска Академија, (1908): 423–526.
5. Суботић В. М.: *Др Владан Ђорђевић*. – *Педесетогодишњица књижевности рада (1860. 25. фебруар – 1910)*. – Београд, 1910.
6. *Књижевни радови др Владана Ђорђевића*. – Годишњак 33 (1923). – Београд: Српска Краљевска Академија, (1924): 171–192.
7. *Др Владан Ђорђевић*. – Годишњак 35 (1926). – Српска Краљевска Академија. Београд, (1927): 211–213.
8. Рајић, С.: *Владан Ђорђевић. Биографија његовој обреновићевца*. – Београд: Завод за уџбенике, 2007.
9. Јоанновић, Ђ.: *Почасни докторат д-ра Владана Ђорђевића*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1927), св. 2: 127–135.
10. Петровић, М.: *Др Владан Ђорђевић*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1930), св. 10: 894–896.
11. Јоанновић, Ђ.: *О животи и раду др Владана Ђорђевића*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1931), св. 2: 155–163.
12. *Др Владан Ђорђевић* (неауторизовани текст). – Српска зора, (Беч), (1880), св. 7: 135–136 ; св. 8: 154–155.
13. С. М. П.: *Кришица и библиографија. Пресионичка њисма. Г. М. Миловановић*. – Дело, (1903): 302–313.
14. *Преминули чланови*. – Годишњак 39 (1930). – Београд: Српска Краљевска Академија, 1931, 120.
15. Стајић, Ј.: *Рад др Владана Ђорђевића на Војном санинџију*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1931), св. 2: 163–172.
16. Генчић, Л.: *Рад и значај д-ра Владана Ђорђевића за Црвени крст*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1931), св. 2: 172–179.
17. Ђорић, М.: *Хируршки рад Владана Ђорђевића*. – Српски књижевни гласник, (1934), књ. 43: 415–419.
18. Пламенац, С. Д.: *Из односа др Владана Ђорђевића и његовог др Милана Јовановића-Бајугића*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1974), св. 12: 943–957.
19. Грујић, В.: *Неколико кореспонденцијне везе између Владана Ђорђевића и Валџазара Бојишића*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1981), св. 1: 161–168.
20. Јеремић, Р.: *Библиографија српске здравствене књижевности (1857–1918)*. – Београд: Библиотека Српског лекарског друштва, 1947.
21. Станојевић, В.: *Крајњак њоред историје југословенске медицине*. – У: Историја медицине. – Београд-Загреб: Медицинска књига, 1953, 1001–1053.
22. Јовановић – Стојимировић, М.: *Др Владан*. – У: Силуете старог Београда, књ. 2. – Београд, 1971, 22–23.
23. Станојевић, В.: *Ликови и дела истакнутих лекара од оснивања Српског лекарског друштва до данас. Др Владан Ђорђевић*. – У: Српско лекарско

- друштво. Споменица 1872 – 1972. – Београд: Српско лекарско друштво, 1972, 159–163.
24. Велимировић, М.: *Српски лекари књижевници*. – Српско лекарско друштво. Споменица 1872–1972. – Београд: Српско лекарско друштво, 1972, 376–382.
  25. Протић, М.: *Јубилеј једне књије*. – Политика, (7 мај 1972), 14.
  26. Гавриловић, В.: *Владан Ђорђевић (1844–1930)*. – У: 100 најзнаменитијих Срба. – Београд – Нови Сад: Принципи и Ш – Јупублик, 1993, 285–290.
  27. Драгић, М.: *Црвени крсти на белој засјави. 150 година од рођења оснивача Српској лекарској друштва и Црвеној крсти др Владана Ђорђевића*. 1994.
  28. Павловић, Б.: *Владан Ђорђевић, први школовани хирурџи. Прилози за историју српске хируршке школе (2)*. – Acta. Chir. Jug., (1994), 41: 111–112.
  29. Чоловић, Р.: *Први српски хирурџи – академик др Владан Ђорђевић (1844–1930)*. – У књизи: 50 година Хируршке секције Српског лекарског друштва / Р. Чоловић. – Београд: Просвета, 2000, 65–71.
  30. Чоловић, Р.: *Академик др Владан Ђорђевић (1844–1930)*. – У књизи: Хроника хирургије у Србији / Р. Чоловић. – Београд: Просвета, 2002, 553–556.
  31. Чоловић, Р.: *Дојринос Владана Ђорђевића сјручним састјаницима Српској лекарској друштва*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (2007), 135: 689–695.
  32. Чоловић, Р.: *Хируршки рад др Владана Ђорђевића*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (200?). – (У штампи).
  33. Драгић, М.: *Др Владан Ђорђевић. Похвале и најади на његов рад*. – (12 стр. куцаног текста).
  34. *Србин за сва времена*. – Неауторизовани текст (3 стр. куц. текста).
  35. Gersuny, R.; Georgevitch, V.: *Die cauterisation der Wunden und der blossgelegten Venen. Beiträge zur kaustischen Wundenbehandlung nebst versuchen über das Verhalten blossgelegter Venen*. – Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie, 1869, Bd 12, S 814, 25, Berlin.
  36. Georgevitch, V.: *Über Lymphorrhoe und Lymphangiome. Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie*. – Langenbeck's Archiv für klinische Chirurgie, 1870, Bd 12, Heft 2. Berlin.
  37. Ђорђевић, В.: *О лимфолијијању*. – Гласник Српског Ученог Друштва, (1871), књ. 12. (Свеска 29 старог реда):70–157.
  38. Ђорђевић, В.: *О кауџерисању (жежењу) рана уошшије и о кауџерисању разјолићених вена најосе*. – Гласник Српског ученог друштва, (1872), књ. 33: 237–268.
  39. Ђорђевић, В.: *Народна медицина у Срба*. – Летопис Матице Српске, св. 114.
  40. Ђорђевић, В.: *Војно – лекарска џисма*. – Београд, 1872.
  41. Ђорђевић, В.: *Да џомојнемо, браћо, џравој сироишњи нашој*. – Предавање које је 23. априла у београдској општинској дворани држао др Владан Ђорђевић. – Београд, 1872.
  42. Ђорђевић, В.: *Један врло редак случај лејре или џрчке елефанџијазе*. – Срп. Арх. Целок. Лек., 1874; књ. 1:76.
  43. Ђорђевић, В.: *Војно – лекарска сџаџисџика*. – Прва два предавања из лекџија о „Војној хигијени“. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1874), књ. 1: 93–122.

44. Валента, Ј.; Ђорђевић, В.: *Извештај о трећем међународном лекарском конгресу*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1874), књ. 1: 243–278.
45. Ђорђевић, В.; Валента, Ј.: *Пишња за скуљаче „народне медицине“*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1874), св. 1: 279–288.
46. Ђорђевић, В.: *Билпројова ойшња хирушка пайологија и пйераија*. – Београд: Српска државна штампарија, 1875.
47. Ђорђевић, В.: *Прве јодине лекарске праксе. Лекарско – сћаистичка сћудија*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1875), књ. 2: 61–112.
48. Ђорђевић, В.: *Француски начин лечења йрошвиу дифтерије у йуши („Гуштера“)*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1875), књ. 2.
49. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета*. Књига 1. – Београд, 1875.
50. Ђорђевић, В.: *Црвен крст на белој засћави*. – Јавна предавања која је у корист херцеговачких рањеника у дворанама београдске грађанске касине 2. и 8. јануара 1876. држао мајор др Владан Ђорђевић. – Београд, 1876.
51. Ђорђевић, В.: *Ландсбергова рајна хирушка шехника*. – Београд: Српска државна штампарија, 1877.
52. Ђорђевић, В.: *О реулисању йросшйуције*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1879), књ. 3: 58–72.
53. Ђорђевић, В.: *Прилоз за йознавање Српске војно-лекарске књижевности*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1879), књ. 4: 104–121.
54. Ђорђевић, В.: *О сарањивању мршваца и о йробљу*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1879), књ. 5: 40–72.
55. Ђорђевић, В.: *Предуошовна радња за реформу санишетске сйруке*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1880), књ. 6: 49–210; 268–422.
56. Ђорђевић, В.: *Реферай министр у нушрашних дела*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1880), књ. 6: 54–56; 88–190.
57. Ђорђевић, В.: *Пројекай закона о народном санишетском фонду*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1880), књ. 6: 191–210.
58. Ђорђевић, В.: *Предлоз за закон о чувању здравља у народу и на сйоци*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1880), књ. 6: 271–402; 403–422; 427–457; 472–478.
59. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета у друом српско-шурском рашу 1877–78*. – Београд: Државна штампарија, 1880.
60. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета*. – Књ. 1. – Београд: Срп. Арх. Целок. Лек., 1879.
61. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета*. – Књ. 2. – Београд: Срп. Арх. Целок. Лек., 1893.
62. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета*. – Књ. 3. – Београд: Срп. Арх. Целок. Лек., 1880.
63. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета*. – Књ. 4. – Београд: Срп. Арх. Целок. Лек., 1888.
64. Ђорђевић, В.: *Хишјенски међународни конгреси у Турину и Женеву*. – Београд: Српска државна штампарија, 1883.
65. Ђорђевић, В.: *Историја српској војној санишета*. – Књига 4. – У: Историја пољске војно – санитетске службе у српској војсци за време српско

- бугарског рата 1885 – 1886. – Београд: Краљевско – српска државна штампарија, 1886.
66. Ђорђевић, В.: *Беседа на њробу др Емерика Линденмајера*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1888), књ. 10: 61–63.
67. Ђорђевић, В.: „*Laboretus*“. *Поздрав Првом конгресу српских лекара и њриродњака (њрвих 100 њодина у развѡику лекарске стѡруке у Србији)*. – У: Први конгрес српских лекара и природњака / В. М. Суботић, В. Кујунѡић. – Књ. прва. – Београд, 1905: 44–69.
68. Ђорђевић, В.: *Шѡа данас ѡјажам у медицини*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1910), св. 4: 181–189.
69. Ђорђевић, В.: *Министѡрство народној здравља. Прилој за историју санѡиѡетске реформе у Србији 1879–1910*. – Београд, 1910.
70. Комуналије у Београду пре 117 година. Проблеми на самом почетку. – Чистоћа, (јул-август 2001), бр. 235/236: 6–8.

VLADAN DJORDJEVIĆ
(1844–1930)

Vladan Djordjević was born on November the 21st 1844 in Belgrade. His given name was Ipokrat. He attended basic school in Belgrade and Sarajevo, secondary school and college (Lyceum) in Belgrade, during which he started translating works from Greek and French and wrote a couple of dramas that were played in theatres in Belgrade and Novi Sad, as well as a novel „Kočina Krajina“. At that time he took a new name Vladan he used in the rest of his life.

As a state scholar he studied medicine in Vienna from 1863. to 1869. During that time he translated three toms of Hyrtl's *Descriptive human anatomy*, founded literary society of Serbian students, later joined it with the society of students of Vojvodina „Zora“, in which he was engaged politically, writing and giving lectures and speeches. In autumn 1869 he passed the exam for training in surgery at the First surgical clinic of Vienna medical school led by Theodor Billroth, leading surgeon of the time and one of the greatest surgeons of all times. He was one of ten such doctors, some of whom later became prominent or leading surgeons in Europe. During training in surgery he assisted and operated as well as performed scientific research, the results of which were two papers published in *Langebeck's Archives for clinical surgery* in Berlin, one of the leading surgical journals of that time. From August 1870 to June 1871 he spent in a German military service, during the German-French war, first, as an escort of wounded soldiers , then as a surgeon in charge of two wards of 40 patients in a military hospital in Frankfurt on Main. He achieved a significant experience in war medicine and surgery as well as translated from German to Serbian a German war military health care doctrine, which became the basis for a development the same doctrine of serbian army.

After he got a diploma in surgery, he came to Belgrade and started private medical and surgical practice until November 1871, when he was appointed a military doctor in the Military hospital in Belgrade as well as teacher of the hospital staff. Later, he was appointed a professor of military hygiene at the Military academy in Belgrade. Soon after, he was appointed a personal doctor of duke Milan and a court doctor, what started gradually distract him from practical medicine and surgery. Those years, he was working hard, wroting and translating a number of books and papers, founded a Serbian medical society, its journal, *Serbian archives for entire medicine*, Serbian Red cross, his own journal „*Otadžbina*“ (The Fatherland), he gave a number of lectures and speeches, led polemics and so on.

During the Serbian-Turkish wars (1876–1878), at first he was in charge of Timok's division health care and later became a commander in chief of the health care of the High military command. From 1878 to 1881 he developed a Serbian sanitary and veterinary legislature, one of the most prosperous in Europe. By the middle of 1884 he was appointed a Mayor of Belgrade and in a short time he prepared plans and projects for major works in order to modernize waterworks, sewerage systems, street lightening, cobbling, construction of a river quay and so on. For political misunderstandings with the Government he resigned after a year so that he left a number of projects unfinished. In a Serbian-Bulgarian war 1885/86 he again took health care post in the High military command. He later became a Minister of education and religious affairs and a Minister of economy, Vice President and president of the Serbian medical society, ambassador in Greece and then in Turkey, where he achieved a number of diplomatic successes. He was appointed Prime and foreign affair minister 1897 and resigned 1900.

Being deprived of state pension, he spent 3 years as a journalist and a historian in Vienna. After he returned to Serbia he was devoted to literature and history. For the short period of time he was engaged in politics, so that his political enemies accused him for state secret publication for which he served six months in jail. He was politically engaged again during „Anexy crises“ 1908. and during Turkish revolution when he warned the world that genocide of nationalities in Turkey could take place. During the First world war, he was confined in Austria. After the war he lived in Belgrade and Dubrovnik, devoted to writing, giving lectures and so on. In 1926 he was appointed first honorable doctor of Belgrade school of medicine.

Dr Vladan Djordjević was an outstanding personality of great capabilities and enormous working energy and intelligence. He was the first properly trained surgeon in Serbia in modern meaning of that word with an outstanding achievements in Serbian medicine and surgery, in Serbian war time health care, in sanitary legislature as well as in diplomacy, history, literature and other activities, he was engaged in.

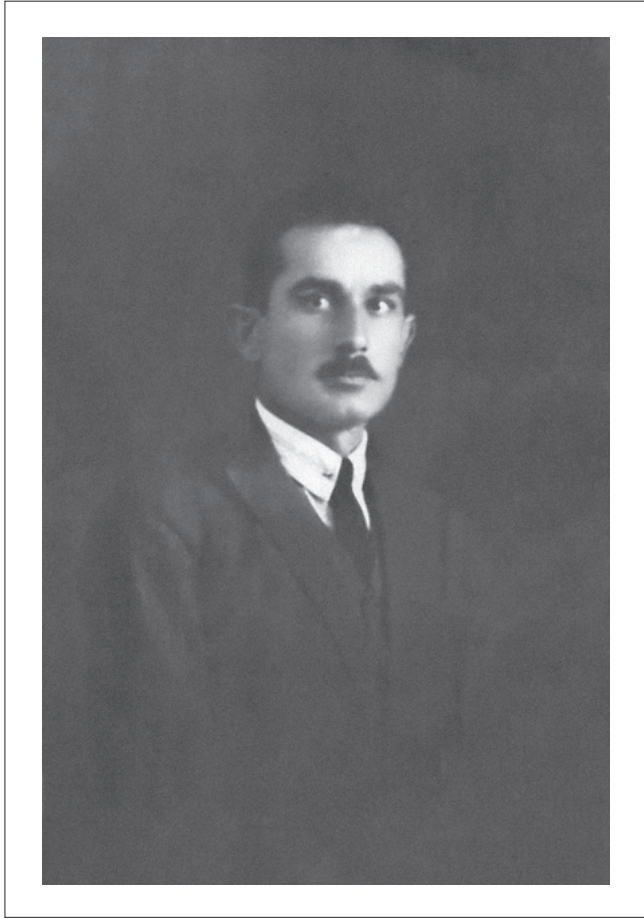
In spite of rather short surgical practice, he gave an important contribution to the Serbian surgery. He published two scientific studies in Langenbeck's archive for clinical surgery, wrote a number of medical books and translated several others in surgery, war surgery, medicine and anatomy. He founded the cathedra of Military Hygiene, second in Europe, after one in England. He gave a number of other contributions to Serbian medicine, wrote several books in history of medicine in Serbia and four books of History of Serbian military medicine. He was the founder of the Serbian medical society and its journal, Serbian archive for entire medicine as well as Serbian Red Cross society.

МИЛИВОЈЕ С. ЛОЗАНИЋ
(1878–1963)

Снежана Бојовић

ПОРЕКЛО И ПОРОДИЦА

Миливоје Лозанић потиче из угледне београдске породице високих интелектуалаца. У Београду је завршио гимназију и две године студија на Филозофском факултету Велике школе. Године 1900. отишао је у Берлин где је на Универзитету студирао хемију и докторирао 1906. године. После завршеног доктората радио је две године као асистент Техничке велике школе у Данцигу, а затим се вратио у Београд. Крајем 1907. године изабран је за доцента за хемију Београдског универзитета, после Првог светског рата за ванредног, а 1922. године за редовног професора Београдског универзитета. Између два рата био је декан Филозофског факултета. Пензионисан је 1. априла 1955. године.

БИОГРАФИЈА

Миливоје Лозанић рођен је 6. маја (24. априла по старом календару) 1878. године у Београду. Његов отац Сима Лозанић (1847–1935), наш најзначајнији хемичар, био је професор на Великој школи и Универзитету, први ректор Београдског универзитета, академик и председник Српске краљевске академије. Мајка Станка (1858–1942), рођ. Пачић, праунука је Томе Вучића Перишића. Поред сина Миливоја имали су кћерке Јелену и Ану.

Миливоје Лозанић се оженио Олгом Грујић (1884–1973), дворском дамом, кћерком генерала Саве Грујића, председника министарског савета и председника државног савета, праунуком војводе Вула Илића Коларца. Имали су кћерке Станку и Милицу. Станка (1914–2003), била је удата за Патрика Мејтленда (1911), старешину шкотског братства Мејтленд, ерла од Лодердејла. Њихово четворо деце живи у Лондону. Милица (1915), била је удата за Бранислава Петровића (1910–1987). Она и њено двоје деце живе у Лондону.

ШКОЛОВАЊЕ

Основну школу и гимназију Миливоје Лозанић завршио је у Београду. Као ђак Прве београдске гимназије посебно се интересовао за хемију и у „Нади“, ђачкој дружини ове гимназије, читао је свој реферат *О ајџомима и молекулима*. Јуна 1897. године завршио је осми разред Прве београдске гимназије, а само месец дана касније, тј. јула положио је испит зрелости.¹ Исте године уписао се на Математичко-физички одсек Филозофског факултета Велике школе у Београду где је студирао две године (1897/8–1898/9 школске године).²

Следеће године, по одслужењу војног рока, отишао је у Берлин, где је студирао хемију на Филозофском факултету Краљевског Фридрих-Вилхем универзитета. Од октобра 1900. до краја летњег семестра 1904. године слушао је по један семестар аналитичку геометрију, диференцијални рачун, интегрални рачун, основе физиологије, спектралну анализу и фотометрију, кристалографију, логику, филозофију, електрохемију, палеонтологију и геологију. Физичку хемију слушао је и вежбао пет семестара, а остало време слушао је предавања и вежбао у лабораторијама за неорганску и органску хемију.

Миливоје Лозанић је студирао на једном од највећих и најзначајнијих хемијских института оног времена. Шеф Катедре за хемију био је нобеловац Емил Фишер (Emil Fischer, 1852–1919; Нобелова награда за хемију 1902), код кога је слушао предавања и радио вежбе и практикум из неорганске и органске хемије кроз седам од укупно осам семестара. Физичку хемију је слушао код нобеловца Вант Хофа (van't Hoff, 1852–1911; прва Нобелова награда за хемију, 1901).³

После завршених редовних студија, почетком новембра 1904. године уписао се на Краљевску високу техничку школу у Данцигу⁴, где је два семестра студирао органску хемију код Вола (A. Wohl), редовног професора органске хемије, код кога је радио и докторску дисертацију. После нешто више од годину дана, 17. марта 1906, положио је докторат из хемије

1 На испиту зрелости имао је одличне оцене из следећих предмета: латински, француски, физика, историја народна и општа са земљописом. Врло добре оцене имао је из следећих предмета: српски и стари словенски језик с литературом, грчки (према годишњим оценама), математика, јестаственица (према годишњим оценама), филозофска пропедевтика (према годишњим оценама). Сведочанство гимназије из Београда од 14. јуна 1897, Архива Хемијског факултета.

2 Нема архивских података о испитима.

3 У сведочанствима с Берлинског универзитета уписани су само предмети које је слушао, али нема података о испитима. Архива Хемијског факултета, поклон кћерке Милице.

4 Данас Гдањск.

у Берлину са оценом „*cum laude*“. Докторска теза обухватила је три рада раније објављена у *Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft*. По завршеном докторату радио је као приватни асистент у лабораторији А. Вола у Техничкој школи у Данцигу где је остао до повратка у Србију 1908. године.

Миливоје Лозанић са родитељима

Насћава до Првој свейској раша

Без обзира на услове које је имао у раду и на могућности које су му се отварале као младом и веома талентованом хемичару, Миливоје Лозанић се испуњен поносом и патриотизмом јавио на конкурс за место доцента на Катедри хемије Београдског универзитета, расписан 15. јуна 1907. године.¹ Од докумената је приложио докторску диплому Берлинског

1 Крајем априла Сима Лозанић је тражио од декана Филозофског факултета да распише конкурс за два доцента за Катедру хемије, од којих би један спремао

универзитета, инаугуралну дисертацију, објављене радове произишле из једног дела дисертације и уверење А. Вола, професора на Великој техничкој школи у Данцигу, о његовом асистентском раду и о подобности за самосталан научни рад. Реферат о његовом избору написали су Сава Урошевић, Михаило Петровић и Милоје Стојиљковић 23. октобра 1907, предложивши га за привременог доцента. Миливоје Лозанић је новембра послао још и рад који је у међувремену изашао, такође из докторске тезе; о њему су се исти референти, Урошевић, Петровић и Стојиљковић, врло похвално изразили (децембра 1907), али су остали при претходном мишљењу, односно избору за привременог доцента. За привременог доцента за хемију Филозофског факултета 29-годишњи Лозанић постављен је указом бр 46, од 31. децембра 1907. године, с годишњом платом од 1500 динара.¹

Миливоје Лозанић у Берлину

огледе за предавања и њему помагао у радовима, а други помагао у „упућивању ученика у лабораторијским радовима“. Поред тога, држали би предавања из „оних делова хемије, које треба разрадити код ученика шире“. Савет Филозофског факултета усвојио је 23. маја овај предлог и послао ректору који је 11. јуна расписао конкурс за два доцента; рок за пријављивање био је 1. септембар.

1 Архив Србије (даље: АС), Универзитет (даље: У), V-119/1907. Савет Филозофског факултета је 22. децембра 1907. једногласно изабрао Лозанића за привременог доцента. АС Г-200, V119/1907.

Две године после првог избора, на конкурс за сталног доцента хемије, расписан 5. маја 1909, поднео је, 31. августа, четири рада објављена са А. Волом у оквиру докторске дисертације, још три рада објављена с Волом и један самосталан рад. У току самог конкурса је конкурсној комисији 4. октобра поднео још један рад који је у међувремену изашао. Реферат за избор од 29. октобра 1909. потписали су Сава Урошевић, Светолик Радовановић и Милоје Стојиљковић. Новембра 1909. Савет Филозофског факултета једногласно га је изабрао, а 27. јануара 1910. године краљевим указом постављен је за сталног доцента за хемију.¹

После Првог светског рата, 29. септембра 1919. постављен је за ванредног професора², а 1922. за редовног професора. Живојин Ђорђевић и Михаило Петровић су априла 1921. године потписали реферат за његов избор. У извештају су написали да за редовног професора има и стручних и научних квалификација, да је објавио „лепе“ радове у добрим страним часописима, не само са својим проф. Волом него и самостално. Али, на крају су му препоручили да нађе више времена за самосталан рад. Савет Филозофског факултета изабрао га је 2. новембра за редовног професора, а Универзитетско веће је 29. новембра 1921. године усвојило тај избор.³

Сима и Миливоје Лозанић 1922.

- 1 АС, Министарство просвете (даље: Мпс) 5–7/1910.
- 2 29. септембра 1919. године указом бр. 15373 постављен је за ванредног професора. Нисмо нашли документе о том избору.
- 3 АС, У III–49 /1921.

По избору за привременог доцента, Миливоје Лозанић се марта 1908. званично јавио на дужност. Поред њега, на Катедри хемије био је само Сима Лозанић, управник Хемијског института и редовни професор, који је држао предавања из неорганске и органске хемије. Миливоје Лозанић је од 1908. до 1914. године држао више специјалних предавања за студенте хемије, односно мање курсеве из којих се није полагао испит: стереохемију (1908)¹, О материјама што боје (1909), аналитичку хемију и конфигурацију и реактивност.²

Као привремени доцент помагао је Сими Лозанићу у студентским вежбама, а када је изабран за сталног доцента преузео је руковођење студентским практичним радовима у хемијској лабораторији.³

У време студија М. Лозанића у Немачкој, пре свега у Берлину и Данцигу, установљени су велики хемијски институти с модерним инсталацијама и интензивним практичним и научним радовима. По угледу на те институте и њихове програме Миливоје Лозанић је са својим оцем Симом Лозанићем већ 1908. године сачинио нови план вежби за четири године студија хемије.⁴ Да би се могли извести практични радови било је потребно набавити нове реагенсе и опрему и С. Лозанић је тражио додатних 5.000 динара „који ће тек једва стићи за најнужније набавке, потребне за извршење новог плана рада“ који је ступио на снагу 1909. године. Програм је био веома амбициозан и имао је за циљ формирање доброг хемичара практичара. Међутим, план није могао у потпуности да се реализује у старој хемијској лабораторији из Рашковићевог доба, која се састојала из једне просторије опремљене са 12 радних места. У њој је тих година радило по тридесетак студената који су се често жалили, као и сам Лозанић, на немогуће услове рада.⁵ Како би у потпуности реализовали нов наставни план и програм Сима и Миливоје Лозанић су 1910.

1 Стереохемија, 1 час недељно, *Универзитетске власти и њиховог предавања за групу (лејџи) семестар 1908. – 1909. школске године*, Београд 1909. Стереохемија, 2 часа недељно, *Универзитетске власти и њиховог предавања за њиховог (зимски) семестар 1913. – 1914. школске године*, Београд 1913.

2 С. Бојовић, Сима Лозанић, Београд, 1996, 64.

3 У Прегледу предавања за летњи семестар 1908/9. стоји да вежбања и истражне радове у хемијској лабораторији држи Сима Лозанић уз припомоћ др Миливоја Лозанића, привременог доцента и асистента, сваког радног дана од 8–12 часова пре и од 2–6 часова после подне, сем суботе по подне. После избора за сталног доцента, 1910, у Прегледу предавања пише да су хемијска вежбања под руковођењем М. Лозанића, *Универзитетске власти и њиховог предавања за њиховог (зимски) семестар 1913. – 1914. школске године*, Београд 1913.

4 Обавештавајући декана о новом програму, Сима Лозанић је написао да ће тај програм бити изведен „само у толико, у колико се може извести у једној примитивној лабораторији, као што је ова наша, а његово право извођење мора да причека на нови хемиски институт“. С. Бојовић, Сима Лозанић, 64.

5 С. Бојовић, Сима Лозанић, 66–69.

године сачинили детаљан план нове зграде Хемијског института према пројектима „два најновија и најсавршенија хемиска института у Немачкој“. Према том плану Хемијски институт би имао приземље и два спрата, у лабораторијама би биле спроведене водоводне и гасоводне инсталације, вентилација, неорганске и органске лабораторије имале би 64 места за рад студената, велика слушаоница би имала 120 места, а планиран је и велики број других лабораторија. Балкански ратови и Први светски рат онемогућили су изградњу новог хемијског института.

До Првог светског рата Миливоје Лозанић је за извођење наставе из аналитичке хемије припремио за штампу рукопис из три дела:

1. Увод у аналитичку хемију, I део.
2. Квалитативна хемијска анализа, II део. Volhard-ова квалитативна анализа од Н. V. Pechmann-a;
3. Квалитативна хемијска анализа, III део. Упутство за квалитативне хемијске анализе.

Сва три рукописа предао је Државној штампарији 1914. године¹, али су они пропали у току Првог светског рата. После рата поново је написао и 1924. године издао III део рукописа.² У Предговору је написао да је рукопис предат у штампу 1914. године али је за време рата нестао или је уништен, тако да је био принуђен да га поново напише и припреми. Навео је да први део сачињавају Основи хемијске анализе произишли из његових предавања. Други део је превод Пехмановог увода у Квалитативну хемијску анализу, а трећи део је С. М. Лозанићево „Упутство за Квантитативне хемиске анализе“, које је Сима Лозанић написао 1873. и приредио друго издање још 1879. године. „Ма да је друго издање овога упутства објављено пре пола века, ипак је и у садашњем остао непромењен не само основни распоред, већ и многе појединости“. Он је практикум осавременио, односно унео „савршеније методе одвајања и осетљивије реакције за доказивање састојака, а затим је проширено многобројним напоменама које се односе на сложеније случајеве. Нарочита пажња посвећена је доказивању киселина, коју почетници мање систематски изводе.“ Упутства су без теоријских објашњења, али су дате кратке напомене када је то било неопходно. Такође је унесен нов одељак о доказивању неких ређих елемената. Поменуто су и физичке аналитичке методе, радиоактивна мерења су само наглашена, за вршење

1 Почетком марта 1914. министар обавештава ректора да је Миистарство просвете 2. 3.1914. „одобрило да се рад г Миливоја С. Лозанића, доцента Универзитета, Упутство за квалитативну хемиску анализу, штампа о државном трошку, а да се писцу, на име хонорара изда 1200 дин.“

2 Квалитативна хемијска анализа III део, Упутство за квалитативне хемиске анализе од проф. С. М. Лозанића III издање од проф. М. С. Лозанића, Београд, 1924 (130 страна).

спектарских анализа дато је кратко упутство, „излажући катодолуминисцентне спектре нешто подробије“. На више места навођена је савремена литература, што је била новина у тадашњим практикумима.

Други део рукописа поново је издао 1940. године. Дозволу за преводњење Лозанић је добио од Виланда (*H. Wieland*), професора и директора Хемијске државне лабораторије у Минхену. Слике за књигу израдио је асистент Сергије Лебедев.¹

Први део није стигао да напише, али се из питања која је ставио као увод у II део може донекле видети шта би тај део обухватао.

Најзад, 1948. године поново је проширио и допунио Аналитичке реакције и упутства за квалитативну анализу које је његов отац Сима Лозанић написао према Хофману још 1875. године.²

1 *Квалификативна хемиска анализа II гео. Volhard-ова Квалификативна анализа од Н. В. Речман-а, издао Проф. М. С. Лозанић, Београд, 1940 (издато потпором Фонда Луке Ђеловића Требињца, 214 страна).*

Марта 1940. Управни одбор Задужбине Луке Ђеловића обавештава Лозанића да ће се сума од 5.000 динара претходне године додељена Филозофском факултету за „Страни Преглед“ а неутрошена, „њему додели за штампање уџбеника с правом да неискоришћену дотацију за исту сврху 1937. године од 10.000 динара искористи у исту сврху“. Оставштина Хемијског факултета.

Упутство је поникло у чувеној Бајеровој лабораторији у Минхену, у којој је Фолхард (*Jacob Volhard*) био оснивач неорганске школе. Сам Фолхард је израдио мањи део „Упутстава“, а довршио га је Цимерман (*Clemens Zimmermann*). Временом су га допунили и прерадили Пехман (*Pechmann*), Пилоти (*Piloty*) и Хофман (*K. A. Hofmann*). Практикум је у свету био чувен и послужио је многим за углед у Немачкој и ван ње. У Хемијском институту Упутство се употребљавало дуги низ година, а да би постало приступачно Лозанић га је превео пред Први светски рат и предао Државној штампарији.

Упутство је истовремено и репетиторијум неорганске хемије, а да би почетници пре извођења аналитичких реакција утврдили основне хемијске принципе, потребне за разумевање хемијских појава, М. Лозанић је израдио увод од низа питања која су ишла упоредо с његовим предавањима из неорганске хемије и која су студенти на вежбама проучавали. Да би се олакшао надзор над радом у лабораторији, чланови су подељени у појединачне ставове, а на крају сваког члана налазе се питања и рачунски задаци. На много места аутор је дао напомене и проширивања, мада је садржај 15. издања Фолхардових упутстава остао у целини очуван. При изради допуна Лозанић се служио савременом литературом (*J. W. Mellor, Modern Inorganic Chemistry, Alexander Smith, Experimental Inorganic Chemistry, F. P. Traudwell, Kurzes Lehrb. der analytischen Chemie*)

2 *А. W. V. Hofmann, Аналитичке реакције и уједињено за квалификативну анализу, издао С. М. Лозанић, професор Велике школе. Друго издање, М. С. Лозанић, професор Универзитета, Просвета, Београд 1948 (78 страна)*

Прво издање Аналитичке класификације метала од А. W. V. Hofmann-а посрбио је и издао Сима Лозанић 1875. године. У то време хемија је била помоћна наука, па су касније студенти остали без упутстава „подесне размере“ за лабораторијски рад. Ово издање је попуњавало ту празнину.

Рукопис *Стереохемија* пропао је у Другом светском рату, а нису сачувана ни његова предавања о *уљеним хидрајмима* и *мајџеријама шјо боје*.¹

Настава између два рата

После Првог светског рата, због оскудног простора и слабе опремљености, срушена је мала зграда старог Хемијског института коју су чиниле само четири просторије: ђачка лабораторија, професорска лабораторија, кабинет за професора и соба за збирку препарата. На њеним темељима подигнут је 1922. године нов двоспратни Хемијски институт који се уклопио у Капетан-Мишино здање. Институт је имао партер и два спрата. Поред велике слушаонице са 240 места, имао је три студентске лабораторије са по 24 места, два кабинета за професоре, два кабинета за асистенте, библиотеку и неколико посебних просторија (за спектралне анализе, електролитичке анализе, мерење, развијање водоник-сулфида, купелацију и магацин).

Зграда је снабдевена, за оно време савременим инсталацијама и опремљена, углавном, опремом добијеном на основу репарација. Нови Хемијски институт, иако много мањи од оног планираног 1910, значио је велики напредак у развоју наставе хемије. Велики број радних места и специјализоване лабораторије омогућили су у потпуности реализовање вежби према плану и програму из 1908. године. Хемијски институт служио је за углед при формирању свих каснијих хемијских лабораторија у Србији до Другог светског рата.

Када је зграда завршена 1922. године, отац Миливоје, Сима Лозанић, имао је 75 година, али је наставио да предаје неорганску хемију до 1924. године. Када се Миливоје Лозанић, после боравка у Лондону, 1922. године вратио на Факултет, најпре је предавао органску хемију, а после

1 Ново издање је М. Лозанић проширио многим новинама, пре свега комплексним солима, као и новијим аналитичким реакцијама. Изложене су и реакције најпознатијих киселина, којих у претходном издању није било. Најзад, давана су кратка упутства за квалитативне хемијске анализе, тако да су почетници могли да нађу све што је потребно за извођење анализа. Коректуру за књигу вршио је В. Мићовић.

За квантитативне анализе сам је наградио растворе и одредио њихове концентрације, а код минерала њихов процентни састав. Када је припремио II део квалитативне анализе, сваку реакцију поново је проверавао и сам одређивао осетљивост карактеристичних реакција које је додао преводу. Осетљивости реакција се обично наводе, а студенти их при радовима углавном нигде нису систематски наводили. И ово је била једна новина коју је Лозанић увео од почетка наставе. Вукић Мићовић, Миливој С. Лозанић (1878 – 1963), Гласник Хемијског друштва Београд, 28, 5–6 (1963) 227–236
Вукић Мићовић, Миливој С. Лозанић, 233

пензионисања његовог оца 1924. године и органску хемију. Обе дисциплине предавао је до Другог светског рата.

Одмах после рата, док је још боравио у Лондону, Миливоје Лозанић је мислио на практичну наставу и тражио од ректора да му стави на располагање суму од 200 фунти за набавку потребних материјала и посуђа, како би већ у зимском семестру могао да изводи практичне радове „јер је редовни буџетски кредит за издржавање Хемијског института недовољан, то горњи кредит треба остварити ван буџета и ставити га на располагање код финансијског делегата у Лондону, где ће се извршити набавке“. Десетак дана касније одобрена му је сума од 100 фунти само за набавку литературе на енглеском језику.¹ Иако је веровао да ће у новом Институту хемија брзо напредовати, да ће модерна опрема омогућити развој науке и стварање подмлатка, то се није остварило.

Период између два рата у историји Београдског универзитета није био много успешан. Материјална средства која је држава издвајала за природне науке била су недовољна не само за развој науке, већ и за реализовање наставе. Број наставног особља, млађег наставног кадра и асистената био је недовољан, опрема застарела, потрошни материјал куповали су сами студенти, радило се у скученом простору и без довољно савремених стручних часописа и стручне литературе, а одласци у иностранство у циљу стручног усавршавања, сведени су на минимум.

У Хемијском институту, који је добијао највећа материјална средства, план и програм захтевао је обимне и скупе експерименталне радове па су средства у читавом двадесетогодишњем периоду била недовољна. Вежбе су морале да буду редуковане, студенти су сами плаћали трошкове вежбања, пре свега набавку бензина који је служио за произвођење гаса. Као управник Хемијског института М. Лозанић се годинама жалио на тежак материјални положај Института и неодговарајуће услове за извођење наставе и бављење науком.² То је био разлог што су између два светска рата из хемије урађене само две докторске дисертације³.

1 20.8.1918, АС, Г–200, II–440

2 У извештају за 1935/36. о раду Института написао је: „За издржавање овог института кредити су увек били недовољни и за то су слушаоци већ годинама морали потпомагати Институт већим или мањим сумама, које су трошене под мојим надзором скоро искључиво за набавку бензина за произвођење гаса (...) У овој години су слушаоци плаћали по 150 динара семестрално“. За истраживачке радове није било пара. Нагласио је да се „сасвим престало са набавком ма и најпотребниих апарата“ а „од кредита купован је само материјал за експерименталне радове доцента“. Године 1937. сестра Миливоја Лозанића, Јелена Лозанић-Фронтинхам, основала је Фонд на име свога оца Симе Лозанића из кога су се помагала научна истраживања из хемије и награђивани студентски радови.

3 Светозар Јовановић, 1936. и Сергије Лебедев 1946. Докторска теза Сергија Лебедева примљена је као теза за докторски испит 29. октобра 1942. године на основу реферата Јована Томића, Сретена Шљивића и Вукића Мишовића. У то

Двадесетдва часописа, купована на почетку двадесетих година, сведена су, на жалост, тридесетих година на свега два, а и то се тешко набављало јер да „професори Института лично не претплаћују њих пет, изгубили бисмо везу за хемијским светом.“¹

После Првог светског рата скоро је престало стипендирање младих људи на иностраним универзитетима па није било ни стручњака који би се бирали на катедрама. То је разлог, жалио се Лозанић, што хемија, физика и физичка хемија „више заостају данас од запада него што је био случај пре 40–50 година, кад су средства за експерименталне науке била простија па и нама приступачнија“.

Филозофски факултет је, због своје структуре и дисциплина које је обухватао, био у најтежем положају. Без обзира на повећан број предмета, катедара и института, а пре свега на повећан број студената, средства из буџета се нису увећавала, услови на свим катедрама били су неодговарајући и науке нису могле да се развијају.

Један од важних узрока у застоју наставе и науке било је редуковање асистената 1927. године, када је укинута чак 120 асистентских места и уместо 206, остало је само 86 асистената. Тај број се касније повећавао, нарочито средином тридесетих, али до Другог светског рата није достигао бројку из 1927. године.

О настави хемије, односно стању на Филозофском факултету и Хемијском институту између два рата, најбоље сведоче Лозанићеви извештаји о раду Филозофског факултета у време када је био декан факултета (1835–1937),² и то у годинама најтежим за Универзитет. Настава је била прекидана студентским немирима, штрајковима и уставом рада, студенти су хапшени, ректори смењивани, универзитетска управа је непрекидно заседала и преговорала са студентима и с властима које су водиле рестрикциону и непријатељску политику према Универзитету

У својим извештајима о годишњем раду Факултета (1934/35, 1935/36. и 1936/37) Лозанић је износио веома тешку ситуацију у којој се налазио факултет због недостатка наставног кадра и асистената, због недовољних средстава за извођење наставе и набавку опреме и због неодговарајућег

време је М. Лозанић био у заробљеништву, али је теза рађена под његовим руководством и наставља се на његове радове о адицији натријумових једињења на кумарине. Вукић Мићовић докторирао је у Француској 1928. као стипендиста француске Владе.

1 Извештај Лозанића о раду Хемијског института у 1934/35. години.

2 За декана Филозофског факултета биран је за летњи семестар 1934/35, за 1935/1936. и за 1936/37. годину. Затим је биран за продекана Филозофског факултета (1938/39. и 1940/41). Савет ФФ га је бирао: 19. фебруара 1935, 27. јуна 1935. и 29. јуна 1936. године, АС Г–200, X–51/1936.

простора за већи број завода и више студената.¹ У једном извештају је написао да је Савет Филозофског факултета „увек био одмерен и никад није тражио кредите који не би одговарали његовим стварним потребама, али по несрећи његове се наде нису испуњавале јер су редовно добијали недовољне кредите“ и навео суме које су тражене и оне које су добијане. Нарочито је био опширан и свеобухватан његов последњи извештај у коме је детаљно изложио тешку ситуацију у свакој од 43 институције (заводи, институти и семинари), нагласио значај Филозофског факултета за читаво друштво и интелектуалну јавност, описао његову организацију и функционисање. Упозорио је власти да ако се не обезбеде довољна материјална средства², не изабери млади наставници³, не обезбеде стипендије

1 Материјална средства за факултете су стално смањивана. Буџет за 1934/35. годину износио је 384.648 динара, а Филозофском факултету је било потребно преко милион динара. Због малог буџета „у заводима је укочен сваки рад, а на првом месту за набавку књига и стручних часописа“.

У годишњем извештају о раду за 1934/35. годину Лозанић је упоредио средства која су одвајана за Филозофски факултет од 1910. до 1914, када је било 3–4 пута мање студената и само 23 завода, са тридесетим годинама када је било 39 завода. Филозофски факултет је пре рата располагао са еквивалентним средствима од 1.000.000 динара, док је у то време добио 415.600 за 1933/34. и 284.548 за 1934/35. годину.

2 „Овде већ није реч о набавкама нових инструмената за лабораторије и семинаре, без којих наука и не може напредовати, већ се са оваквим наставним кредитима не могу одржавати инвентари завода из ранијих година и они из године у годину све више пропадају.“ Навео је и колики би буџет Филозофског факултета стварно требало да буде „да би могао одговорати своме правом циљу, међутим факултет је добио за буџетску 1936/37. годину за 42 завода, института и семинара динара 383.398.– и ако је предлог буџета гласио на динара 1,115.052. (...) Постаје јасно да су средства за издржавање факултета и у наставном и у материјалном погледу постала у тој мери недовољна, тако да бих у овај мах само могао поновити мој прошлогодишњи извештај још у много црњим бојама, пошто су у овој години постале прилике још знатно неповољније, него што беху икад раније.“

3 „Филозофски факултет се налази у врло тешком положају што због недовољног буџета није могао предлагати заслужне наставнике за унапређење, нити довољно проширивати поједине катедре новим наставницима, како то потреба Факултета захтева (...) Прешна је потреба да поједини старији наставници имају поред себе млађих снага, прво да би се могла учинити боља подела предавања, а затим да би млађе снаге, у случају потребе, могле заузети места старијих наставника, ако они ма из којих разлога напусте Универзитет, јер у противном случају Савет мора младим доцентима одмах наметнути терет ношиоца катедре, као што је више пута до сада случај бивао. Тај недостатак наставног особља влада без мало, на свим катедрама. Поред најстаријих професора (...) нема млађих наставника, а сви они немају ни самих асистената. Још неповољније су прилике код физике, хемије и физичке хемије, а акутно питање подмлатка (...) могло би се једино решити ако би се послали питомци у иностранство за те науке. На крају помињем да влада веома велика оскудица у асистентима и техничком особљу, без којих је прави рад у семинарима, а нарочито у лабораторијама немогућ.“ У 43 завода радило је само 27 асистената.

за стручно усавршавање¹ и не подигну нове зграде за поједине заводе², Филозофски факултет ће изгубити корак са светом и тај ће се губитак тешко моћи надокнадити. Забринут за опстанак Филозофског факултета, јер је материјално стање „пало испод допуштеног минимума“, а да би истовремено скинуо велику одговорност са самог Факултета, Лозанић је извештају за 1937/38. годину приложио Меморандум Филозофског факултета у коме је изложено стање у сваком од 43 института и упутио га министру просвете. Његов опширан, оправдан и упозоравајући „Извештај о стању на Филозофском факултету“ имао је успеха. Већ следеће године буџет Филозофског факултета је удвостручен и изабрано је, односно унапређено, десетак наставника. Међутим, до побољшања прилика на Филозофском факултету дошло је уочи Другог светског рата и није много утицало на општи развој науке између два рата.

Лозанић је између два рата, као и његов отац Сима Лозанић пре њега, предавао неорганску хемију у првом семестру и органску хемију у другом семестру, сваког дана, сем суботе, од 9 до 10 часова. За оба предмета припремао је и изводио у току наставе обиље експеримената, које је претходно сам проверавао. У Архиви Хемијског факултета сачуване су три свеске рукописа са великим бројем огледа које је изводио на предавањима. Код сваког огледа је наведено шта треба припремити (апаратура и хемикалије), шта урадити пре часа, шта нацртати на табли, шта показати студентима, понекад у ком делу часа нешто урадити, шта цртати а шта само показати. Често у напоменама стоје мере опрезности и заштите.

Са својим асистентом, касније доцентом, Вукићем Мићовићем³, држао је вежбе из неорганске и органске хемије, и то сваког дана, сем суботе, од 8 до 18 часова, а суботом од 8 до 13 часова.⁴

1 О потреби упознавања страних језика и народа (...) и школовања у иностранству, непотребно је на овоме месту доказивати, већ само указујем на ту прешну и неодложну потребу, јер се не може замислити да неко може излагати савремену науку, која је за последњих 20 година такве напретке учинила, ако се са њом није упознао на самом њеном врелу.

2 Између два рата Филозофски факултет једини није добио ниједну нову зграду и ако се број завода и особља из године у годину увећавао. Многе лабораторије и заводи били су смештени у обичне зграде које је Универзитет држао под закуп. У новој згради Универзитета, поред Филозофског факултета, налазио се и Правни факултет. Приликом испита на Правном факултету, предавања су се морала по 15 дана обуставити на почетку и на крају године јер су испити, због великог броја студената, држани у време редовних предавања и у заједничким слушаоницама. Извештај о раду Факултета у 1936/37. години.

3 В. Мићовић је 1931. изабран за доцента, а 1938. за ванредног професора.

4 *Прејед предавања за зимски семестар школске 1936/37 године*, Београд, 1936. и *Прејед предавања за летињи семестар школске 1938/39 године*, Београд, 1939.

Миливоје Лозанић и Вукић Мићовић између два светска рата

После Другог светског рата, после повратка из заробљеништа, на предлог Комитета за обнову Универзитета од 11. августа 1945, Министарство просвете га је 27. августа, са још петоро професора (Љубиша Глишић, Павле Стевановић, Светозар Радојчић, Кајица Милановић и Перо Ђурковић) „преузело“ на Универзитет за редовног професора групе I степена на Филозофском факултету, с тим да му се плата исплаћује од 1. септембра.¹ До одласка у пензију 1955. године држао је предавања из неорганске хемије понедеоником, уторником, средом и четвртком од 9 до 10 часова. Студенте је примао после часова преко целог дана.²

Тај период рада није био лак. О свим професорима су писане карактеристике, а о старим предратним професорима увек негативне. И о њему је, наравно, написано много негативних ствари, пре свега да је пре рата био антикомуниста и да „данашњи друштвени поредак не мирише“. Али, морало је и понешто објективно да се каже. Иако му је жена била дворска дама, што значи да му је „кућа била повезана с двором, на њему се то није опажало. Био је увек скроман, и увек је журио у свој институт где је проводио највећи део времена“. Наглашено је да је живот у заробљеништву, и ако стар, стојички подносио, није потписао Нирнбешку декларацију, нити апел против НОП-а. За разлику од често ружних и непријатељских карактеристика које су о њему писали идеолошки активисти и наставници и сарадници

1 Архив Србије, Досијеа професора универзитета.

2 *Прејлед предавања за зимски семестар школске 1950/51 године*, Београд, 1950. и *Прејлед предавања за школску 1953/54 годину*, Београд, 1953.

Миливоје Лозанић
у старости

комунисти са сродних катедри, који су њега и остале своје професоре предлагали за пензионисање, он се о својим сарадницима, Вукићу Мићовићу, Ђорђу Стефановићу, Светозару Јовановићу, Миленку Ђелапу и новоизабраним асистентима, увек похвално изражавао, хвалећи њихову теоријску спремност, способност за научни рад и залагање за рад са студентима.¹

Отишао је у пензију 1. априла 1955. године, али је у Хемијски институт навраћао све до 1961. године (до своје 83. године). Године су учиниле своје, теже се кретао, ређе је излазио из свог стана, а последњу годину живота све је више слабио док се у 86. години живота није угасио 25. новембра 1963. године.

Када је пензионисан, одликован је орденом рада I реда.

После пензионисања поклонио је Хемијском институту ПМФ-а часописе Америчког хемијског друштва (компете од 1922. године) и неке књиге чија је вредност премашивала неколико милиона динара. Том приликом је упутио декану ПМФ-а кратко писмо следеће садржине:

Следујући примеру мој оца Симе М. Лозанића желим још за животно да поклоним Хемиском институту нашег факултета моју библиотеку.

1 АС, У, Карактеристике професора Београдског универзитета из 1950. године

Она се саслужила из периодичних листова шло сам као члан Хемиској групу шло ња љримао од 1922. године и шло: Journal of the American Chemical Society, Chemical Abstracts, Industrial and Engineering Chemistry, Journal of the Physical Chemistry. Поред шлоа биће и нешто дела из новије хемиске литературе од 1940 ља на даље, а она сшарија су ми љројала за време раша. Молим да изнесете љред факултете овај мој љредлој на решавање.

3-ћеј марта 1955. љ.

М. С. Лозанић. љроф. у љензију

За време свог, безмало полувековног (1908–1955), наставног рада Лозанић је био професор бројним генерацијама студената, како онима којима је хемија била главни предмет, касније главна струка, тако и онима којима је хемија била помоћна наука (студенти биологије, физике и минералогии, а у почетку и студенти медицине 1920–1925. и студенти Пољопривредно-шумарског факултета 1920–1933). Од његових ученика до Другог светског рата осморица су постали универзитетски професори, а неколико њих наставници виших педагошких и других школа.

За његова предавања његов ученик, асистент и наследник Вукић Мићовић написао је да су увек била на завидној академској висини, концизна, без сувишних и непотребних детаља. Између два рата и одмах после Другог светског рата, док број студената који су радили практичне радове није био велики, он је бар једанпут дневно обилазио све лабораторије и разговарао са сваким студентом не само о ономе што је у том моменту радио, већ и о свим питањима у вези с радом, тешкоћама и успеху у раду. С обзиром на ондашње потребе земље, Лозанић је у практичној настави нарочито инсистирао на формирању доброг аналитичара. Следећи традицију Хемијског института, он је свакоме ко му се обраћао за помоћ или савет у вези с хемијом излазио радо у сусрет. Тако је у лабораторији Института извршен велики број испитивања и анализа разноврсних руда и минерала.¹

НАУЧНИ РАД

Миливоје Лозанић се научним радом бавио до Првог светског рата. После тог периода објавио је само један рад (1922). Највећи број радова потиче из сарадње са А. Волом. За првих шест радова истраживања је вршио у Органско-хемијској лабораторији Техничке високе школе у Данцигу, за седми рад не пише где је рађен, а осми је такође рађен у Данцигу. Остали радови рађени су Хемијској лабораторији Београдског универзитета.

1 В. Мићовић, Миливој С. Лозанић, 233–234

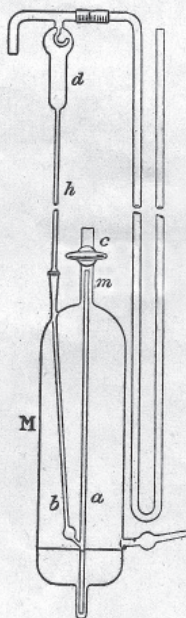
*Својој државној машини и ову
Миљивоје*

*Reprinted from the CHEMICAL NEWS of May 12, 1916,
No. 2946, Vol. 113, p. 218].*

A NEW SAFETY VALVE.

By M. S. LOSANITCH.

AMONG various safety valves for preventing the back-flow of water of water-pumps which have been tried in my laboratory it has been found that the form described below

answers very satisfactorily the purpose for which it is intended.

It consists of a cylindrical vessel, *m*, provided with a nozzle connected by an indiarubber tube to the pump, and

a glass tap, *c*, to let in air when required. In its interior is enclosed a T-tube of small internal diameter (no; exceeding 2.5 mm.), its arm *a* reaching close to the tap *c* the arm *b* is fused through the mantle as shown in the drawing, and connected by means of a joint with the tube *h*, so that the total length is about 80 cm. The top of the tube *h* is widened and serves as a safety tube, *d*, and it is connected on one side to the vessel to be evacuated. It is advantageous to mount this apparatus on a wooden board and to fit a Bunsen manometer as indicated.

Before using this safety valve it is necessary to fill up the cylindrical vessel with mercury till its meniscus reaches in the interior of the T-tube the lower edge of the arm *b*. When the whole apparatus is pumped out and a back-flow of water occurs, the water fills the reservoir *m*. In order to prevent too strong a rush of water it is advisable to insert in the tube leading to the pump a glass tap whose stopper has a bore of 1 mm. approximately. The increasing pressure of the water column above the mercury forces up its level in the T-tube, closes both its arms, and shuts off completely the evacuated vessel from the reservoir. If the cylindrical vessel has been charged with the proper amount of mercury this will happen when the water column has accumulated to a depth at most of 4 to 5 cm. above the mercury. The intruding water compresses the rarefied air contained in the reservoir almost to the atmospheric pressure, and if the dimensions of the apparatus are correctly chosen this will occur before the water reaches the top of the tube *a*.

(If the initial and the atmospheric pressure are designated by *P* and *p*, and the final volume of the compressed air, consisting of the volume of the arm *a* and the space beyond the mark *m*, is designated by *v*, then the volume of the reservoir at the moment when it is shut off is $V = \frac{vp}{P}$.)

In order to keep the apparatus within reasonable dimension *v* should be as small as practically possible).

As the pressure increases in the reservoir the column rises in the tube *h*, and when it has reached its maximum the tap *c* is carefully opened (the column will rise a little further) in order to allow the water contained in the reservoir to flow away through the water-pump. After turning off the tap *c* the reservoir is again evacuated, the mercury column falls, and the communication between the pump and the vessel to be evacuated is again automatically established.

When the water has flowed away and its pressure over the mercury has decreased, the mercury column breaks at the base of the T-tube; it often vibrates slightly, and if some of the mercury column should escape at this point the shortened column can no longer balance the atmospheric pressure, and it is vigorously driven into the safety tube *d*, which is provided with a hooked nozzle to prevent the mercury from being drawn right through it. In order to avoid the undesirable effect of this vibration the arm *b* is widened into a small bulb containing enough mercury to feed the column in case of emergency.

In order to ensure the efficiency of this apparatus it must be filled with the exact amount of mercury and always kept clean.

Chemical Institute of the
University of Belgrade.

Нова безбедоносна пумпа

Главни научни радови спадају у област органске хемије и обухватају кондензацију аминоксидних, кондензације лактона са алдехидима и кетонима и адисије натријумових метилених једињења на незасићене лактоне.

34. M. S. Losanitsch: Eine neue Anordnung des Kaliapparats.

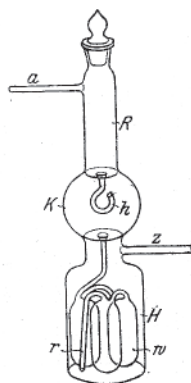
[Mitteilung aus dem Organ.-chem. Laboratorium der Techn. Hochschule Danzig-Langfuhr.]

(Eingegangen am 24. Dezember 1908.)

Der nebenstehende Apparat, der schon seit vier Jahren im Gebrauche ist, stellt eine Modifikation des wohlbekannten Geisslerschen Kaliapparats dar¹⁾.

Das Zuleitungsrohr z steht in Verbindung mit der Hülse H , in welcher sich drei hinter einander geschaltete Waschfläschchen w neben etwas Glaswolle befinden. Das Ableitungsrohr des letzten Waschfläschchens kommuniziert mit der Kugel k und diese vermittelt des hakenförmigen Röhrchens h mit dem an sie angeschmolzenen Röhrchen R , das mit einem Ableitungsrohr a und einem Glasstöpsel versehen ist.

Zum Füllen des Apparats wird die Kalilauge in die Hülse durch z eingeführt und daraus durch r , das vom Boden ca. 3 mm absteht, gleichmäßig in die Waschfläschchen verteilt. Die letzteren sollen halbvoll oder zweidrittelvoll sein. Das Röhrchen R wird mit etwas Glaswolle beschickt, wie üblich mit ausgeglühtem staubfreien Natronkalk oder Kaliumhydroxyd und Chlorcalcium gefüllt und mit einem kleinen Bäuschchen Glaswolle verschlossen. Das Gewicht des ungefüllten Apparats beträgt ca. 25 g und in gefülltem Zustande ungefähr 50—60 g.

Die Absorption läßt nichts zu wünschen übrig, da die an Kohlensäure reichen Gase zunächst in die Hülse gelangen, welche eine große Oberfläche besitzt und in der die Hauptabsorption stattfindet. Hierauf kommen nur die an Kohlensäure armen Gase mit der starken Lauge der Waschfläschchen in Berührung. Es ist erforderlich, hinter dem Kaliapparat ein Türmchen mit Kaliumhydroxyd und Chlorcalcium anzubringen, da von dem Trockenröhrchen R , wie übrigens auch bei sämtlichen anderen Apparaten, die Feuchtigkeit nicht vollständig zurückgehalten wird. Bei längerem Durchleiten der Luft durch die Apparatur beträgt die Gewichtszunahme des Türmchens 2—3 mg, wenn das Röhrchen mit Natronkalk gefüllt ist; sie ist bedeutend kleiner

¹⁾ Der Apparat ist von der Firma Franz Hügershoff, Leipzig, geschützt.

Losanitsch M. S.

Überreicht vom Verfasser.

Elektrolytische Bestimmung des Quecksilbers
im Knallquecksilber

von

M. S. Losanitsch.

Mitteilung aus dem I. chemischen Institut der Universität zu Belgrad.

(Vorgelegt in der Sitzung am 5. Februar 1914.)

Aus den Sitzungsberichten der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien.
Mathem.-naturw. Klasse; Bd. CXXIII. Abt. II b. Jänner 1914.

Aus den Monatsheften für Chemie, XXXV. Bd., III. Heft, März 1914.

WIEN, 1914.

AUS DER KAISERLICH-KÖNIGLICHEN HOF- UND STAATSDRUCKEREI.

IN KOMMISSION BEI ALFRED HÖLDER,

K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTSBUCHHÄNDLER,
BUCHHÄNDLER DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.

Електролитичко одређивање живе

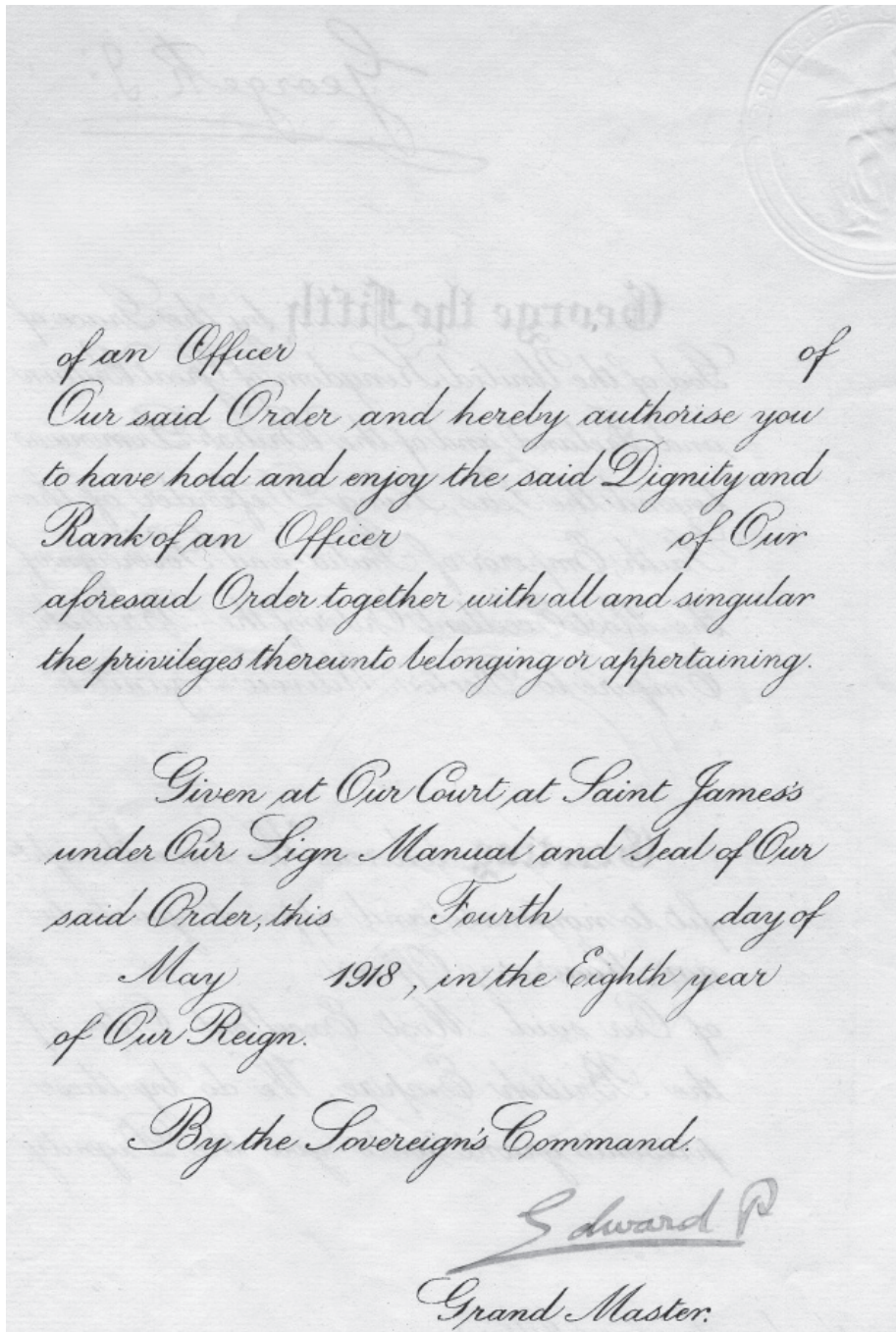

George R. I.

George the Fifth by the Grace of God of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and of the British Dominions beyond the Seas, King, Defender of the Faith, Emperor of India, and Sovereign of the Most Excellent Order of the British Empire to Doctor Milivoic Lozanitch

Greeting whereas We have thought fit to nominate, and appoint you to be an Honorary Officer of Our said Most Excellent Order of the British Empire, We do by these presents grant unto you the Dignity

Grant of the dignity of an Officer of the Most Excellent Order of the British Empire to Doctor Milivoic Lozanitch.

Плакета добијена од краља Џорџа V

При кондензацији аминокaldeхида затварају се прстенови и добијају деривати тетрахиdropиридина (1, 2, 4, 5). Овим синтезама награђени су многи деривати. Оксидационом деградацијом хинина и цинхонина добија се, између осталог, цинхолоипонска киселина чија је структура раније предложена, али је потврђена тек синтезом коју су извршили Вол и Лозанић (6). У једном другом раду (7) показали су да акролеин реагује нормално с метил-магнезијум-јодидом дајући секундарни 3-бутен-2-ол. Лозанић је проучавао добијање до тада мало познатих нитро-алдехида (9).

У другу групу Лозанићевих радова спадају кондензационе реакције лактона. Најпре је дивалолактону и одговарајућој киселини одредио структуру (10). Затим је дао практичну методу за добијање валеро-лактона из левулинске киселине, а за левулинску киселину је дао практичну методу за добијање из шећера (11). Утврдио је да се варелолактон, дејством натријум-етилата, кондензује с ароматичним алдехидима и кетонима (13).

Сличност постоји и код незасићених деривата (14), јер незасићени алифатични лактони могу да адирају натријумова етиленска једињења, као и незасићени естри. Нашао је да то чине и незасићени ароматични лактони, као кумарин. Радови о адицији натријумовихметилених деривата на кумарин (16), од којих је један део резултата изгубљен за време Првог светског рата, остали су незавршени, а тако исто и неки други, започети између два рата.

У неорганској хемији дао је значајну електролитичку методу за квантитативно одређивање живе (12).

Поред научног рада М. Лозанић је успешно решавао проблеме вакуум-технике, која је у то доба тек почела да се развија. Тако је конструисао вакуум-пумпу за добијање високог вакуума апсорпцијом гасова на угљу на ниским температурама. Затим је разрадио скраћени облик Мас-Leod-овог манометра (3).

При експерименталном раду често је наилазио и на друге тешкоће, поред поменутих, које отежавају поједине хемијске операције и чине их непотпуним или приметним. Те тешкоће је отклањао дајући боља и успешнија решења. Као добар експериментатор конструисао је апарат за екстракцију већих количина течности који је с успехом применио при добијању левулинске киселине (12), затим практичну нараву за осигурање од враћања воде при дестилацији у вакуму помоћу водених пумпи (15). Најзад, конструисао је нови тип калијум-хидроксидног апарата (8), који су производиле чувене немачке фабрике хемијског посуђа.

УЧЕШЋЕ У РАТОВИМА

У Балканском рату 1912. године, радио је као признати стручњак у Војнотехничком заводу у Крагујевцу у коме је разрадио поступак за

добијање иницијалног експлозива, живиног фулмината, у количинама које су задовољавале све војне потребе у току рата. Пре тога су добијане мале количине, производња је трајала је дуго и захтевала велику количину материјала. При изради овог производа Министарство војно постављало је питање чистоће добијеног фулмината, иако је он иначе технички одговарао свим осталим условима. Бавећи се овим проблемом М. Лозанић је дао нову и оригиналну електролитичку методу за квантитативно одређивање живе у фулминату која се и касније употребљавала за овај јак експлозив за иницијално паљење (12).¹

У Првом светском рату као артиљеријски наредник – водник учествовао је у свим борбама од Цера до Космаја, у протеривању аустријске војске из Београда и у свим борбама при повлачењу до Крфа. Као одличног стручњака, Влада Србије га је 1916. године одредила за делегата у раду Савезничке комисије за снабдевање и опрему Антантиних трупа у Солуну, са седиштем у Лондону. На том положају остао је до 1920. године. Маја 1918. године награђен је Плакетом краља Џорџа V, односно добио је звање *Officer of the Most Excellent Order of the British Empire* (ОБЕ).² Од 1920. до 1922. године био је члан наше репарационе комисије.

Када је почео Други светски рат, иако је имао преко 60 година, одмах се јавио на дужност као капетан I класе. После капитулације земље одведен је у заробљеништво у Немачку³, где је био у логору до 6. априла 1945. године.⁴

1 Сачувана је Дозвола од 10. октобра 1912. коју је издао „командир 2ге чете Пиротехничког батаљона у Крагујевцу каплару 2ге чете политехничког полубатаљона Миливоју Лозанићу“, да у Крагујевцу може ноћивати код своје куће у Косовској улици бр. 15. Оставштина Хемијског факултета. В. Мићовић, Миливој Лозанић, 228.

2 Плакета добијена од краља Џорџа V у ствари је потврда пријема у Ред британске империје (*Order of the British Empire*), односно потврду о звању *Officer of the Most Excellent Order of the British Empire* (ОБЕ). Оставштина Хемијског факултета, поклон његове кћерке Милице Петровић.

3 Уверење Црвеног крста Југославије, главна заробљеничка картотека, од 8. августа да је МЛ, резервни капетан I кл. ---- заробљен --- априла 1941. у Сарајеву од стране немачке војске и одведен у немачко заробљеништво. Као ратни заробљеник регистрован је под бр. 5492 у Офлагу XIII В. Оставштина Хемијског факултета.

Сачувана је и дописница послата његовој кћерки Милице (преко Женева) из логора *Kriegsgef. Offizierlager XIII В, baraka Lazarett*. Признаница носи датум 18. јули 1941.

Логор у Нирнбергу био је велики и служио је за време мира као васпитна установа за немачку омладину, а за време рата као заробљенички логор. У њему је био највећи број српских официра, заробљеника, око десет хиљада.

4 Чува се Објава Штаба државне комисије за репатријацију (при Министарству за социјалну политику Демократске Федеративне Југославије бр. 99703) од 4.

О његовом понашању и ставу у заробљеништву причале су касније његове колеге. На самом почетку је изјавио да се наша земља налази у рату с Немцима и ми с њима као непријатељима, до коначног свршетка рата, немамо шта да разговарамо ни преговарамо. Тај свој став задржао је до краја рата, а понуду да се као стар и болестан врати у земљу одбио је.¹ Тадија Пејовић опширно је забележио његов став око Нирнбершке декларације.²

Крајем 1941. појавила се „Нирнбершка декларација“, у којој се апеловало на заробљенике да изјаве како се стављају на расположење тадашњој влади у Србији за борбу против комуниста. Акт су препоручивале старешине логора официрима да потпишу као изјаву оданости тадашњој влади у Србији. Акт је изазвао nelaгодност и комешање у логору, разговоре и дискусије о томе да ли да се потписује. У току расправљања о потписивању Нирнбершке декларације, Миливоје Лозанић је све официре из свог блока позвао у своју бараку ради договора, јер је тада имао температуру и лежао у кревету. Најпре је изнео своје гледиште да југословенски официри сматрају да Југославија, иако окупирана и раскомадана од стране непријатеља, постоји за њих све до свршетка рата, јер су они у табору који треба да победи. Према томе, потписима не могу да се стављају на расположење некој влади у Београду, коју не признају, а која је сигурно формирана под притиском окупатора. „Ми смо ипак југословенски официри, иако нас Немци третирају као псе“. Додао је да се нарочито не може сложити с оном тачком у декларацији у којој се тражи да се ставе на расположење Влади ради гоњења комуниста у земљи. Свако има своје политичко мишљење о унутрашњем уређењу земље, али када је у питању слобода и одбрана земље, ту морају бити сложни. Поред тога, завршио је, „ми смо професори универзитета и треба да служимо за пример, па ма шта нас снашло. Стога сам ја мишљења да ми ову декларацију не потписујемо“. После краће дискусије сви присутни су се сложили са Лозанићем да се декларација не потписује. Том састанку присуствовали су следећи професори Београдског универзитета: Павле Стевановић, Љубиша Глишић, Сретен Шљивић и Тадија Пејовић, као и много других млађих колега. Павле Стевановић је узео обавезу да формулише Лозанићев закључак, који треба да потпишу сви који не желе да потпишу Нирнбершку декларацију. Овакав закључак и акт, који је стајао на столу у бараца да би га сви који се с њим слажу потписали, био је у оно време веома опасан и да су Немци дошли до њега могао је да има за последицу ликвидацију његових аутора и заговорника.

августа 1945. која важи за бесплатну возњу Лозанић Миливоја који се враћа из заробљеништва из Немачке. Оставштина Хемијског факултета

1 В. Мићовић, Миливој Лозанић, 228

2 Тадија Пејовић, *Моје усвојене и доживљаји 1892–1945*, Београд, 1992, стр. 290–292.

Миливоје Лозанић је на почетку своје научне каријере постигао запажене научне резултате. Касније, међутим, због околности које су владале у Србији, није имао могућности да остави дубљег трага у науци. Живео је и радио у време када за истраживања није било ни времена ни средстава. Предајући хемију скоро 50 година (1908–1955), сву своју енергију усмерио је на стварање модерног Хемијског института и модерне наставе хемије. Скроман и повучен, али с великим знањем и солидним образовањем, предано и савесно је унапређивао хемијску наставу доприносећи да Хемијски институт стекне велики углед не само у земљи већ и ван њених граница,

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА
МИЛИВОЈА ЛОЗАНИЋА

1. *Über hydrirte Pyridinaldehyde* / A. Wohl, W. Hertzberg und M. S. Losanitsch. – Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft (dalje: Berichte), 38, (1905), 17: 4161 – 4169.
2. *Über freie Amido-aldehyde* / A. Wohl und M. S. Losanitsch. – Berichte, 38, (1905), 17: 4170 – 4172.
3. *Über die Benutzung der Luftabsorption nach Dewar für die Destillation im hohem Vacuum und eine verkürzte Form des MacLeod'schen Vacuummessers* / A. Wohl und M. S. Losanitsch. – Berichte, 38, (1905), 17: 4149 – 154.
4. *Über Tetrahydropyridin-aldehyd-3 und Piperidin-aldehyd-3* / A. Wohl und M. S. Losanitsch. – Berichte 40, (1907), 17: 4685–698.
5. *Über N-Äthyl-nipicotinsäure und -ω-aminopipicolin* / A. Wohl und M. S. Losanitsch. – Berichte, 40, (1907), 17: 4723 – 4727.
6. *Synthese der racemischen Cincholoiponsäuren* / A. Wohl und M. S. Losanitsch. – Berichte, 40, (1907), 17: 4698–711.
7. *Über A-Methyl-allyl-alkohol (3-Buten-2-ol)* / A. Wohl und M. S. Losanitsch . – Berichte, 41, (1908), 14: 3621 – 3622.
8. *Zur Kenntnis der Amidoaldehyde*. – Doktorska disertacija. – Berlin, 1906.
9. *Eine neue Anordnung des Kaliapparates* / M. S. Losanitsch. – Berichte, 42, (1909), 1: 237 -38.
10. *Über Mononitro-acetaldehyd-diäthylacetal* / Milivoj S. Losanitsch. – Berichte, 42, (1909), 15: 4044 -049.
11. *Sur la constitution de la divalolactone*. – C.R., 153 (1911), 390 -92.
12. *Zur Darstellung des Valerolactons* / M. S. Losanitsch. – Monatshefte für Chemie, 35, (1914), 3: 301 – 306.
13. *Elektrolytische Bestimmung des Quecksilbers im Knallquecksilber* / M. S. Lozanitsch. – Monatshefte für Chemie, 35, (1914), 3: 307 – 308.
14. *Über die Kondensationen von Valerolacton mit aromatischen Aldehyden und fettaromatischen Ketone* / M. S. Lozanitsch. – Monatshefte für Chemie, 35, (1914), 3: 311 – 318.
15. *Sur la susceptibilité des lactones éthyléniques de fixer les composés méthyléniques sodés* / Milivoje Losanitch. – C. R. 158 (1916): 1683 – 1685.
16. *A new safety valve* / M. S. Losanitsch. – Chemical News, 113 (1916): 218.
17. *О ацицији најперијумових метиленских дериваја на кумарин* / М. С. Лозанић. – Споменица педесетогодишњице С. М. Лозанића. – Београд, 1922, 242.
18. *Marcelin Berthelot* / М. С. Лозанић. – Глас апотекарства, 1927.
19. *Д. И. Менделеев* / М. С. Лозанић. – Гласник хем. Друштва Београд, 5, (1934), 5.

MILIVOJE LOZANIĆ (1878–1963)

Milivoje Lozanić, the son of our most prominent chemist Sima Lozanić, was born in 1878, in Belgrade where he completed his secondary education and two years of Belgrade College – the Faculty of Philosophy. In 1900, he left for Berlin to study chemistry at the Royal Friedrich Wilhelm University under Nobel Prize winners Emil Fischer and Van't Hoff. He also obtained his PhD degree there in 1906. The following year he spent working as the personal assistant to A. Woll in his laboratory at the Technical High School of Danzig. Towards the end of 1907 he was elected assistant lecturer of chemistry at the Faculty of Philosophy of Belgrade University. After the First World War he became associate professor, and in 1922 full professor of Belgrade University. Between the two wars he was Head of the Chemical Institute and Dean of the Faculty of Philosophy. He retired in 1955.

Up until the First World War, Milivoje Lozanić gave a number of specialized lectures to students of chemistry, i.e. short courses without exams at the end of them. Besides, he assisted the Head of Department, Sima Lozanić, with student exercises. In 1910, he took over the supervision of students' practical work in the chemical laboratory.

In 1908, following the model of his own studies at the Berlin Chemical Institute, one of the most modern chemical institutes in Europe at the time, Milivoje Lozanić and his father Sima Lozanić created a new programme of exercises for a four-year course of study. The programme was aimed at producing a good chemical practitioner but it could only be fully realized after the First World War when, based on the proposal of the father-and-son team, a new modern building of the Chemical Institute was built at the back of Captain Miša's Building.

Before the First World War, Milivoje Lozanić was using a three-part-manuscript, prepared for publishing, for his analytical chemistry lectures: *Introduction to Analytical Chemistry*, part I; *Qualitative Chemical Analysis*, part II; *the Volhard's Qualitative Analysis by H. V. Pechmann*; *Qualitative Chemical Analysis*, part III; *Guidelines for Qualitative Chemical Analysis*. He submitted all three documents to the state-owned publishing house in 1914 but they were all destroyed during the war. He rewrote part III of the manuscript after the war and it was published in 1924. The second part was published in 1940. Finally, in 1948, he once again extended and amended the *Analytical Reactions and Guidelines for Qualitative Chemical Analysis*, based on Hoffman and written back in 1875 by his father Sima Lozanić.

Between the two wars, Milivoje Lozanić taught organic and inorganic chemistry. Apart from one assistant and an assistant lecturer, he was the only professor at the Chemical Institute. He was also Head of the Institute during that period and Dean of the Faculty of Philosophy for 3 years. In his annual reports on the Faculty's activities (1934/35, 1935/36 and 1936/37) he described the difficult situation in which the Institute was working. It was struggling and suffering from a shortage of teachers and assistants, insufficient funds and teaching equipment, and inadequate facilities. His 1937/38 report, containing a Memorandum of the Faculty of Philosophy, describes the conditions in all 43 institutes of the said Faculty. He achieved success with his „Report on the Conditions at the Faculty of Philosophy“. The following year already, the Faculty budget was doubled and about ten lecturers were elected, i.e. promoted. However, the onset of the Second World War affected the improved conditions and diminished the positive effects they had on general development of teaching and science between the two wars.

After the Second World War and back from war captivity, Milivoje Lozanić returned to the Department of Chemistry where he taught inorganic chemistry until he retired in 1955.

He was most active as a scientist before the First World War and a large amount of his work resulted from his cooperation with A. Woll at Danzig. His most important papers in organic chemistry dealt with issues such as amino-aldehyde condensation, the condensation of lactones with aldehydes and ketones, and the addition of sodium methylene compounds to unsaturated lactones. He made a significant contribution to inorganic chemistry with his electrolytic method for quantitative determination of mercury.

Apart from scientific work, Milivoje Lozanić successfully dealt with practical problems at the laboratory where he produced a vacuum pump for the production of high vacuum through absorption of gases on coal at low temperatures. He also produced a shorter version of the *McLeod* manometer, and constructed an apparatus for extraction of larger volumes of liquid, as well as a practical device that stops water from returning through the pump during vacuum distillation.

Finally, he designed a new type of potassium-hydroxide appliance which was manufactured by a renowned chemical vessels factory in Germany.

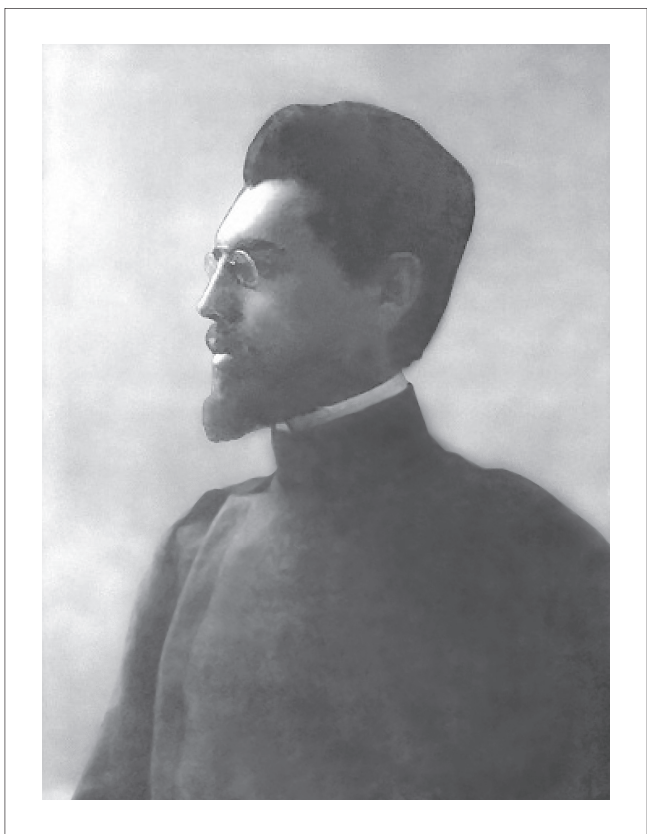
Milivoje Lozanić achieved significant results in science at the beginning of his career. Between the two wars, due the circumstances that existed in Serbia at the time, he was not able to pursue his scientific interests and activities. By teaching chemistry for nearly 50 years (1908–1955), he devoted all of his energy to the development of a modern chemical institute and the improvement of the teaching methods of his subject which explains why the present day Faculty of Chemistry enjoys a good reputation both at home and abroad.

ТОМА ЛЕКО
(1884–1915)

Радоје Чоловић

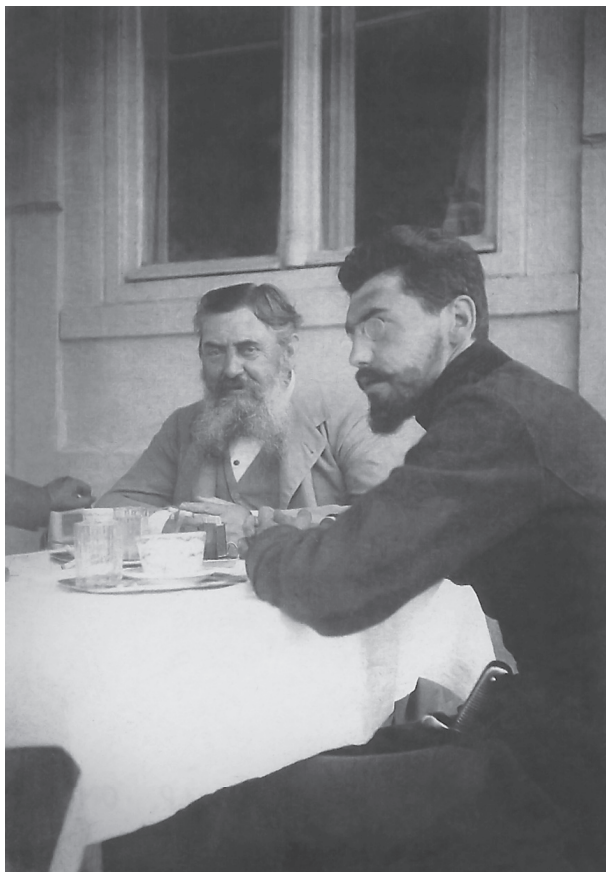
О ПОРОДИЦИ ЛЕКО

Породица Леко потиче из места Клисуре (раније Влахоклисуре) у северној Грчкој, из кога се након погрома Цинцара и спаљивања Москопоља, највеће цинцарске вароши у југоисточној Албанији од стране Али-паше Јањанског, породица раселила на више страна. Један део породице се упутио у јужни Банат и населио се у Белој Цркви. Ту се Марко (Чоче) Леко оженио Аном, такође цинцарком, да би се касније са супругом и сином Томом, 1821. године преселио у Београд. Почео је да се бави трговином, упознао се и спријатељио са кнезом Милошем Обреновићем и као његов човек од поверења постао његов поштоноша, тзв. „татарин“. За тај посао је имао одличне квалификације и препоруке пошто је говорио, поред српског, још грчки и турски језик, јер се највећим делом комуникација Кнеза Милоша морала одвијати у Турском царству и са Цариградом. Иако је несумњиво доносио одређене погодности, тај посао је био врло напоран и опасан. Није било лако јахати или возити се кочијама по рђавим и несигурним путевима, са кратким одморима у поштанским тзв. мезуланским станицама, где је вребала опасност од разбојника и заразних болести, колере, тифуса и др. У Турском царству је тај посао био резервисан за издржљиве јахаче-Татаре, па се цело занимање сматрало „татарским“ послом, тако да су све поштоноше називали Татарима, и кад то нису били. На једном таквом путовању Чоче Леко је оболео од тифуса и умро.

Посао са трговином преузео је његов син Тома. Томина сестра Марија удала се за „хећима“ Ђорђа Ђорђевића, лекарског помоћника и санитетског официра. Њен син је академик Владан Ђорђевић, лекар, први српски хирург, публициста, књижевник и политичар.

Тома Леко је највећи део својих прихода уложио у школовање деце. Син Марко завршио је студије хемије у Швајцарској. Вративши се у Србију био је професор хемије у Првој београдској гимназији, а затим професор и ректор Велике школе, члан Главног државног савета и почасни члан Српског лекарског друштва. Други син, Димитрије, завршио је архитектуру, такође у иностранству и касније пројектовао више зграда

у Београду, које и данас постоје. Тома је кћерке, у пратњи своје супруге, такође послао на студије у Швајцарску.

Др Владан Ђорђевић и др Тома Леко

Марко Т. Леко, хемичар, оженио је Даницу Антула, такође Цинцарку, са којом је имао једанаесторо деце. Најстарији син, Тома, постао је лекар и хирург. Остала браћа завршила су студије архитектуре, хемије, права итд. И доцније генерације породице Леко дале су више интелектуалаца.

БИОГРАФИЈА ТОМЕ ЛЕКА

Лекар који је својим деловањем златним словима обезбедио своје место у историји, посебно у историји медицине у Србији, свакако је др Тома Леко, рођен 18. марта по старом, односно 30. марта 1884. године по новом календару у Београду, од већ поменутих родитеља Марка Лека и Данице

Антула. У породици је Тома стекао право, традиционално лепо васпитање. Основну школу похађао је у познатој „Школи код Саборне цркве“. Школовање је наставио у Првој београдској мушкој гимназији коју је завршио са одличним успехом и матурирао школске 1901/02. године. Током школовања добро је научио немачки. Као одличан ученик и са добрим знањем немачког језика 1902. године уписао се на Медицински факултет у Бечу. Посебан интерес показао је за анатомију, коју је предавао славни анатом, професор Карл Толдт (1840–1920), између осталог познат и по једном од најбољих анатомских атласа из кога је више десетина генерација студената училе анатомију. Ускоро је Тома Леко добио место демонстратора-волонтера на Другом анатомском институту бечког универзитета. Због показане склоности за научноистраживачки рад, упућен је у Анатомски институт у Јену код професора Маурера, где је провео један семестар.

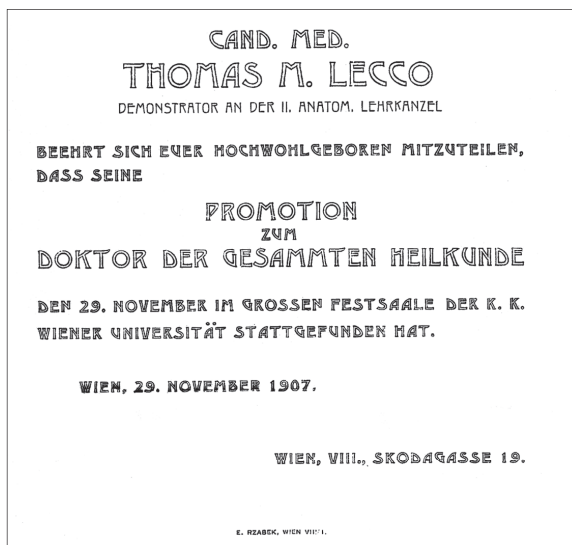

Тома Леко у време студија

Млад, надахнут и амбициозан Тома Леко је већ током студија у београдском часопису *Дело* објавио два превода предавања професора Ернеста Хекла: „Борба око идеје о створењу света“ и „Борба око генеолошког стабла“. Године 1906. у часопису „*Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft, Einundveigzigster Band*“ објавио је рад „Das ganglion Ciliare einiger Carnivoren. Ein Beitrag zur Lösung der Frage über die Natur des Ganglion Ciliare“, а 1907. године у часопису „*Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte*

Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben рад „Ein Fall von vollständigem Fehlen des langen Kopfes des M. biceps brachii und die damit Zusammenhang stehenden Veränderungen an Knochen und Gelenkteilen“.

За доктора целокупне медицине промовисан је 29. новембра 1907. године.

Позивница за промоцију Томе Лека
у звање доктор целокупне медицине

По завршеним студијама, тј. по дипломирању се вратио у Београд да одслужи војни рок, а потом је 1909. године кренуо у Беч да специјализира хирургију на Другој хируршкој клиници код професора Хохенегера (Hocheneg), усавршавајући се, истовремено, из области анатомије код професора Хоштетера (Hoschsteter), Толдовога наследника. Током специјализације 1910. године, у часопису *Sitzungsberichte der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse. Der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, објавио је рад „Zür Morphologie des Pancreas annulare“, који је 9. децембра 1910. године усмено саопштио на седници Академије наука у Бечу. У часопису *Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben*, објавио је 1911. године рад „Zum Cordsschen Fall von Pancreas Annulare“.

По завршетку специјализације вратио се у Београд, ступио у војску, добио чин санитетског поручника и био постављен за асистента, хирурга у војној болници у Београду. Активно је радио у СЛД, на чијим је састанцима реферисао и дискутовао, а у часопису друштва *Српски Архив*

за целокуйно лекарство објављивао је радове. Како су ускоро наступили балкански ратови, др Леко је радио као трупни лекар и хирург у пољској војној болници на Врачјем брду и Царевом врху на Осоговским планинама. Борио се да се недостаци српског војног санитета уочени у балканским ратовима што пре уклоне.

По избијању Првог светског рата радио је као трупни лекар а касније је постављен за управника Шесте резервне болнице, смештене у Дринском дивизијском складишту у Ваљеву, коју је врло добро уредио. Нажалост, разболео се од пегавог тифуса који је једва успео да преболи. Када је почео да се опоравља, отишао је у Београд да донесе своје приватне инструменте који су му били потребни за рад у болници у Ваљеву. Колеге и рођаци у Београду, па чак и његови претпостављени, саветовали су га и молили да се не враћа у Ваљево док се потпуно не опорави. Др Леко их није послушао јер је имао снажан, дубок осећај велике одговорности и дужности према својим болесницима и особљу болнице. Убрзо по повратку, као реконвалесцент, др Леко је оболео од трбушног тифуса и преминуо 27. јуна 1915. године у 31. години живота. Сахрањен је у Ваљеву. Касније су његови посмртни остаци пренети у породичну гробницу на Новом гробљу у Београду. Др Тома Леко се није женио и није оставио потомке за собом.

ВОЈНА КАРИЈЕРА ТОМЕ ЛЕКА

Др Тома Леко је најпре произведен у чин резервног санитетског поручника (Срп. Арх. Целок. Лек. 1909, св. 10., стр. 393), затим у чин дејствителног (активног – примедба Р. Ч) санитетског поручника (Срп. Арх. Целок. Лек. 1910, св. 4, стр. 191) и на крају у чин санитетског капетана II класе (Срп. Арх. Целок. Лек. 1913, св. 1, стр. 30). За заслуге у балканским ратовима др Тома Леко је одликован „Крстом милосрђа“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1913, св. 11, стр. 361). Смрт од трбушног тифуса затекла га је у чину санитетског капетана II класе.

ТОМА ЛЕКО И ОСНИВАЊЕ МЕДИЦИНСКОГ ФАКУЛТЕТА

Иако се његов допринос оснивању Медицинског факултета у Београду не може поредити са доприносом Милана Јовановића-Батута, Војислава Субботића, Едуарда Михела, Ђоке Николића и неких других, др Тома Леко се залагао за његово оснивање. Он је то јасно исказао и у својим чланцима и дискусијама, најмање два пута.

У чланку „Оригинални погледи д-ра Јордана Стајића (Ваљево) на етиологију и патогенезу акромегалије“, објављеном у часопису *Српски архив за целокујно лекарство*, поред веома убедљиве критике његове публикације „Три случаја акромегалије и њихови етиолошки моменти“, др Леко написао је још и ово: „Општи ниво научног образовања нашег медицинског света у Србији не да се, међутим, подићи ни најбољим радovima појединаца, а најмање оваквим као што је овај Стајићев рад. За то је потребно једно медицинско научно тело, један медицински факултет.

Таква би једна установа не само сачувала медицинске раденике у Србији од оваквих погрешака, него би, им шта више, стварно помогла да у истину задовоље своју племениту тежњу за разумевањем и откривањем природних појава.

На жалост код нас, и то на једном меродавном месту, влада дубоко уверење да нам је једна таква установа непотребна“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 4, стр.148).

Када је на Главном годишњем скупу СЛД, одржаном 29–30. XII 1913. године, вођена дискусија по реферату Ђоке Николића „Наш војни санитет у Балканским ратовима“, др Тома Леко је у дискусији рекао: „Ми смо ушли у рат са несразмерно малим бројем лекара“, те да због тога „искуство балканског рата налаже да се постарамо да се број лекара повећа. То се да – по мом скромном мишљењу – једино постићи установљавањем Медицинског факултета“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1914, св.5, стр. 262–263).

Нема сумње да су највећи заговорници оснивања факултета, др Милан Јовановић-Батут и др Војислав Субботић, рачунали на др Леку као наставника анатомије. То је др Војислав Субботић експлицитно рекао 1922. године, током прославе 50. годишњице СЛД: „Сада бих се сетио затворених очију између других и др Томе Лека, умрлог тек што је почео да живи. Не бејаше му суђено да своју драгу Анатомију предаје на нашем факултету“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1922, св. 8, 9, 10, 11 и 12, стр. 359).

ТОМА ЛЕКО И СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО

Тома Леко је као студент медицине учествовао на Првом конгресу српских лекара и природњака, који је у склопу крунидбених свечаности Краља Петра I Карађорђевића одржан 5–8. септембра 1904. године у Београду.

Након завршених студија, вративши се из Беча, др Тома Леко је по први пут присуствовао седници СЛД која је одржана 30. новембра 1907. године, а која је била је посвећена прослави тридесетогодишњице лекарског рада др Јована Данића, председника СЛД (Срп. Арх. Целок. Лек. 1908, св. 5, стр. 198). После тога није присуствовао састанцима све до одржавања

XXXVI Главног годишњег скупа СЛД 28. и 29. септембра 1908. године, када се у извештају председника СЛД констатује да је „управни одбор, у смислу друштвених правила примио за редовне чланове ове колеге... и др Тому Лека“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1908, св. 11, стр. 455). Иако је одлука Управног одбора СЛД донета у току припреме за Главни годишњи скуп, може се узети да је др Леко постао редовни члан СЛД 28. септембра 1908. године, када је та одлука објављена.

Због одласка у Беч на специјализацију хирургије, др Леко није присуствовао састанцима СЛД све до VIII редовног састанка, одржаног 8. јануара 1911. године, када је у Друштву одржао предавање „**О Ферстеровој операцији**“ (Срп. Арх. Цел. Лек. 1911. св. 4, стр. 234–44), вероватно зато што је до октобра 1911. године био на специјализацији у Бечу. Поменуто предавање је одржао када је на кратко дошао у Београд. На истом састанку, а поводом предавања др Николе Крстића „**Перфорација и некроза дувара жучне бешике**“, учествујући у дискусији др Тома Леко је рекао: „Г. др Никола Крстић напоменуо је у свом занимљивом реферату чудновато понашање пулса, који је, обрнуто тахикардији која обично прати перфорацију интраабдоминалних органа, био у његовом случају успорен (72 пута у минути). Слично сам нешто имао недавно да посматрам код једне трауматичне субкутане руптуре јетре. Повређени је био у шоку, кад сам га први пут видео. Опоравивши се после неког времена од шока повређени је показао јаку осетљивост у десном хипохондријуму, мускулозну резистенцију потрбушине и као нешто мало слободне течности у абдомену. Болесник је био блед, уплашеног изгледа; кожа је била знојем овлажена; језик влажан, дисање сакадирано али не убрзано. Пулс је био 68; притисак крви у крвним судовима пре висок но низак. Болесник је лапаротомисан. Том приликом констатована је руптура јетре и излив жучи у слободну трбушну дупљу. Изгледа да је и у овом случају, као и у другим сличним случајевима, излив жучи у слободну трбушну дупљу био директан узрок сразмерно успореног пулса. Нашао сам за потребно ову појаву нарочито да подвучем, јер ми се чини, да је она у оваквим приликама као створена да унесе забуну при стављању индикација. Мислим да је пробитачно задржати је у памети.“

На Првом југословенском састанку за оперативну медицину, одржаном у Београду 5–7. септембра 1911. године, др Тома Леко је био не само подносилац реферата већ је и више пута дискутовао.

а) Поводом реферата др Ђорђа Ђорђевића „**Деловање Салварзана**“, др Тома Леко је рекао да је на клиници професора Фингера у Бечу посматрао серију од преко 500 луетичара који су искључиво лечени Салварзаном, да је у лечењу Ерлиховим леком и сам учествовао и да је дошао до закључка: 1. да Салварзан ни у једном стадијуму луеса није увек у стању да

изазове терапију *sterilisans magni* и да је мање ефикасан у секундарном и терцијарном луесу; 2. да са Салварзаном луетичке појаве с малим изузетком брзо нестају; 3. да је Васерманова реакција само кратко после примене Салварзана негативна; 4. да лек даје дуготрајне некрозе и апсцесе на месту инфицирања; 5. да он може довести до тешких оштећења нерава (посебно нерава главе) и 6. да није искључено да може довести до активирања старе туберкулозе у милијарну. Веровао је да је Салварзан индикуван само кад је потребно што пре постићи нестанак луетичних појава и када су се жива и јод показали недовољним. У осталим случајевима др Леко је сматрао да је Салварзан контраиндикуван, пре свега због опасности од оштећења очног и слушног живца. Кад се ипак мора давати, сматрао је да је најбоље давати га интравенским путем, јер дат инстрамускуларно или субкутано често доводи до локалне некрозе (Први југословенски састанак за оперативну медицину 1912, стр. 40–41).

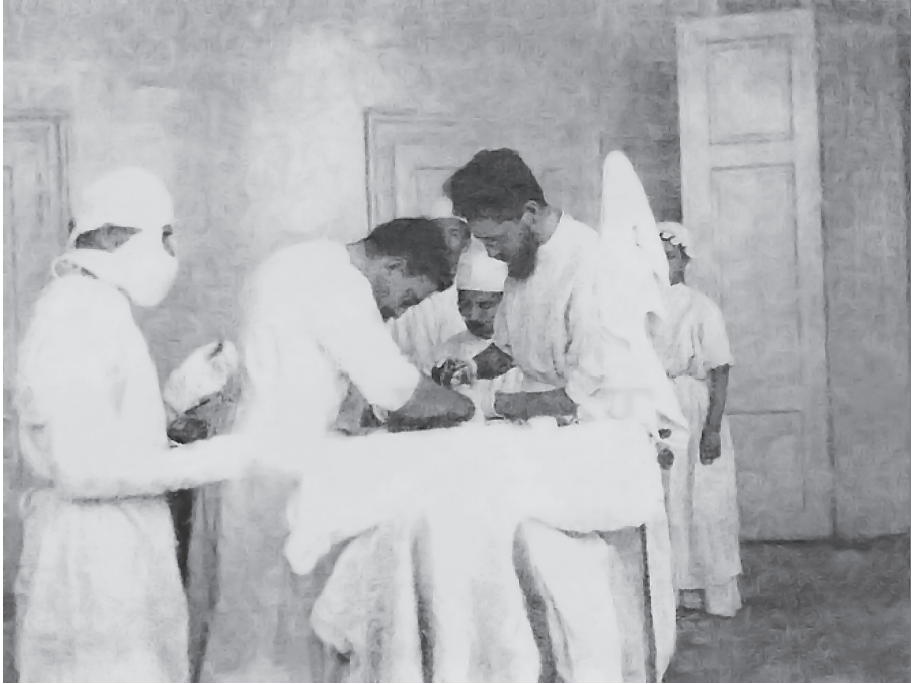
б) Поводом предавања др Миливоја Костића „**Кратак реферат о шаву крвних судова и лична посматрања**“, др Тома Леко је изнео своје искуство о два случаја шаву крвног суда, једно због трансекције брахијалне артерије коју је он са успехом реанастомозирао и друго, када је професор Хохенег при екстирпацији једног тумора мишића, са успехом ресецирао и реанастомозирао аксиларну артерију, тако да се место анастомозе није могло наћи током аутопсије предузете кад је после неколико месеци пацијент умро.

Поводом Костићеве констатације да су покушаји да се преокрене крвоток и артериозна крв кроз вену доведе на периферију, у 90% случајева пропали у лечењу „ангиосклеротичног гангрена“, др Леко је рекао и да је испитујући лично више од 200 места уливања вене сафене, утврдио да се ту валвуле различито понашају, да их понекад има две или три и да су разне величине и облика (Први југословенски састанак за оперативну медицину, 1912 стр. 120–121).

ц) Поводом предавања др Крсте Драгомировића „**Лумбална анестезија са приказом сопствених апарата и модификација**“, др Леко је рекао да је од 11.VII до 23.VIII 1911. године на хируршком одељењу Војне болнице у Београду изведено 60 лумбалних анестезија, углавном код особа старости 20–30 година, и то код 52 случаја са потпуном и 3 са непотпуном анестезијом, док код 5 случајева до анестезије није дошло услед грешака у техници, да је анестезија трајала 30–45 минута и да је све време мотилитет остао очуван. Он је сматрао да је доза од 0,05 тропаккоина довољна и безопасна и да се ова анестезија може препоручити као најбоља метода за операције од пупка наниже, посебно у ратној хирургији.

Из броја анестезија и пописа операција види се да су у Војној болници у Београду дневно рађене просечно по две операције, и да су највише оперисане херније (киле), а знатно ређе операције варикоцеле, хидроцеле,

апендектомије, уретротомије, хеморидектомије, инцизије перианалних апсцеса и екстирпације страних тела. Међутим, рађене су и сложеније операције, као што је операција ректовагиналне фистуле (Први југословенски састанак за оперативну медицину, Београд 1912, стр. 126–129).

Др Тома Леко у операционој сали

д) Дискутујући по реферату др Јордана Стајића **„Једна нова метода радикалне операције ингвиналних кила“**, др Леко је изнео мишљење да се током те Стајићеве методе „много употребљује фасција а мало мускулатура за пломбирање ингвиналног канала“ па да му се ова врста радикалне херниотомије чини непрактичном (Први југословенски састанак за оперативну медицину Бгд 1912, стр. 355). Аутор ових редова сматра да др Леко није био у праву и да код високог припоја унутрашњег косог и попречног мишића покушај ушивања мишића за Пупартов лигамент услед некрозе мишића, а често и инфекције, резултира још већим разарањем задњег зида препонског канала, па су рецидивни чести, што је др Стајић добро приметио.

е) Поводом предавања др Л. Коена **„Акутна артеријо-мезентеријална компресија дуоденума. Илеус дуодено-мезентерикус“** и дискусије др Е. Хаљецке да је илеус код жена ређи, др Т. Леко је рекао да је то последица тога што је мезентеријум код жена краћи (Срп. Арх. Целок. Лек. 1911, св.10, стр. 599).

ф) На I редовном састанку СЛД, одржаном 1. октобра 1911. године, др Леко је дискутовао по реферату др Н. Вучетића „**Апендицитис са гледишта практичног лекара**“ и том приликом истакао: „У своме данашњем предавању рекао нам је г. Вучетић много интересантних појединости. Не говорећи о патогенези апендицитиса, чини ми се да је г. др Вучетић изнео гледиште, које стоји донекле у контрадикцији са данашњим нашим искуством. Наиме, г. др Вучетић придаје велики етиолошки значај биљној исхрани, наводећи при томе као доказ да се апендицитис код карнивора не јавља.

Мени је међутим свеж у памети један рад, једног аутора (чијег се имена више не сећам), а који је ту скоро изашао у једном немачком часопису (*Grenzgebiete der Medizin und Chirurgie* или *Beiträge zur klinischen Chirurgie*). Тај је аутор баш код пса, дакле код једног еминентног карнивора, нашао на слепом цреву извесне промене, које у свему одговарају оним променама које прате хронично запаљење људског апендикса и тај му је факт дао повода да на псећем апендиксу изведе низ експеримената у циљу да се приближи решењу питања о патогенези људског апендицитиса.

Како су резултати ових испитивања интересантни слободан сам их овде изнети.

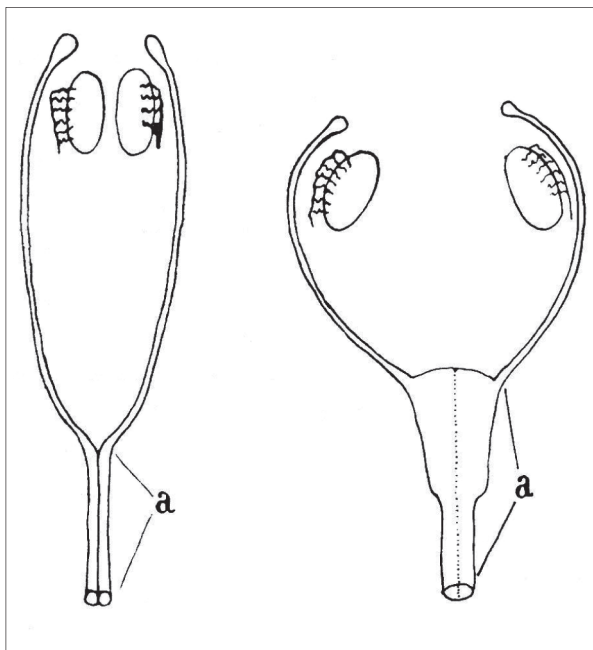
1. Само подвезивање вермиформног процесуса лигатуром није имало никаквих особитих последица. Лигатура је постепено испадала, а лумен са апендикса, као и његова се комуникација са слепим цревом васпостављала.
2. Тек је инјекцијом парафина у зидове апендикса постизавана потпуна циркумскриптна облитерација једног (обично централног) његовог дела што је за последицу имало хидропс или стерилан емпијем у периферном делу вермиформног процесуса, или није ни овде било никаквих нарочитих последица.
3. Исто је тако остало без ефекта уштрцавање псећег или човечијег обичног цревног садржаја у изолирани периферни део апендикса.
4. Но, кад се у такав апендикс уштрца садржај из типичног људског апендицитиса редовно се појављивао и код пса гангренозни апендицитис.

Добијени резултати довели су аутора до закључка да је проста оптурација апендитичног лумена од споредног етиолошког значаја по апендицитис у опште а за гангренозни апендицитис на по се. Прави патогенетични моменат ваља тражити у специфичној инфекцији“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1911, св. 12. стр. 746–750).

На састанку СЛД одржаном 10. децембра 1911. године, др Леко је одржао први, а 7. јануара 1912. године други део предавања „**Систематска и топографска анатомија лимфних жлезда на врату и глави, са нарочитим обзиром на потребе праксе**“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912,

св. 2, стр.79 и Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 4, стр.135). Иако је у записнику са састанка на коме је држао први део предавања најављено да ће уследити шири приказ, у каснијим бројевима Српског архива за целокупно лекарство нисмо успели наћи ни први ни други део предавања ни изводе из њих.

На IX редовном састанку СЛД, одржаном 4. фебруара 1912. године, др Тома Лeko је приказао „**луетичну неурорецидиву код једног болесника који је лечен Салварзаном**“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 5. стр. 181–183). Код болесника код кога је констатован луес (сифилис) са папуло-макулозним егзантемом спроведено је лечење Салварзаном, који је тада сматран једним од најбољих лекова за ту болест. Након 3 месеца лечења јавили су се пареза окуломоторног нерва, неуралгија тригеминуса и лимфаденопатија вратних и препонских жлезда. На лечење живиним салицилатом стање се почело поправљати. Др Лeko је сматрао да се овде радило о типичном случају неурорецидива па је разматрао два могућа објашњења: прво, да су неуролошки испади били у вези са неуротропним дејством самог Салварзана и друго, Ерлихово, који је неуроаксонске испаде објашњавао хипотезом о локализацији спирохета. Лeko каже да су случајеви неурорецидива „учестали од како је Салварзан ушао у терапију, те је стога оправдана слутња у индиректну везу Салварзана са учесталом појавом неурорецидива“.

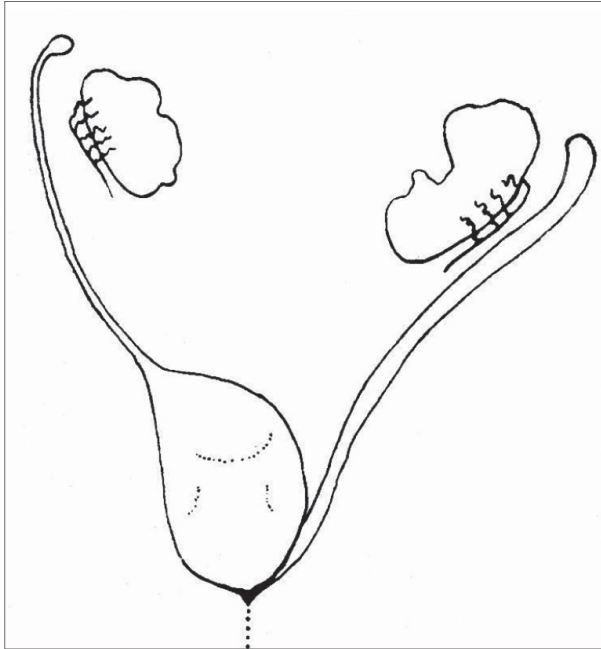

Нормални развој женских гениталних органа

На XI редовном састанку СЛД одржаном 2. марта 1912. поводом приказа др Јована Ј. Јовановића „**Одстрањене материце и оба јајника које је урадио код жене с потпуним дефектом вагине**“; др Леко је дискутујући рекао: „Разгледајући препарат који нам је г. др Јовановић приликом демонстрације првог случаја са атрезијом вагине показао, добио сам другу слику но што је има господин колега. Према облику утеруса и положају утеричних туба изгледа ми, да ми овде имамо један *uterus unicornus*.

Као што је познато, туба, утерус и вагина развијају се из ембрионалних Милерових ходника, и то утерус и вагина из оних делова ових ходника који се у близини клоаке приљубљују један уз други.

У овом случају – по свој прилици развио се само један Милеров ходник у тешку утерину тубу и утерус, док је од другог постала само дебела и облитерисана туба са инсерцијом на доњем полу утеруса. За такав утерус је у патологији уобичајен назив: *uterus unicornus*.

Механизам настанка *uterus unicornus*-а.

За фронталан набор пак у утерусној дупљи, за кога г. колега мисли да је непотпуни септум бипартичног утеруса, мислим: 1) да се он већ тиме што лежи у фронталној а не у сагиталној равни не може узети као такав; 2) да он није ништа друго већ задњи зид једног дивертикула, који се налази на предњем зиду утеруса и то у толико пре што се сем њега налазе још два друга исто таква, само мало мања набора, која се положена у другим

правцима налазе иза одговарајућих испупчења утерусног зида“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 6, стр.198–199).

На XII редовном састанку СЛД, одржаном 17. марта 1912. године, др Андра Николић је одржао предавање „**Morbus Basedowi**“, на коме је између осталог рекао и да се „епителна телашца“ (паратироидеа-примедба Р.Ч) могу наћи у медијастинуму (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 6, 203).

Дискутујући по Николићевом реферату др Леко је на XIII редовном састанку СЛД, одржаном 31. марта 1912. године, рекао да се „сам није могао уверити у истинитост ове напомене, нити у току својих анатомских испитивања, нити у литератури. Па чак ни у Бидловој књизи којом се, као што сам из предавања могао видети, колега Николић у обилној мери служио, нисам нашао потврде овом тврђењу. Био бих веома обавезан г. колеги, кад би ми показао извор одакле је ову напомену узео“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 7, 263–264).

Када је на наредном састанку, одржаном 14. априла 1912. године, др Николић показао Бидлову књигу „О унутрашњој секрецији“, у којој је стајало да „по некад могу се наћи и код човека прекобројна епителна телашца која могу допирати чак у грудни кош“, др Леко је одговорио: „Повод за сумњу дало ми је двоје. Прво, моја лична испитивања епителних телашца код човека, при којима сам само у почетку, док нисам био још савладао технику препарирања, налазио по 3 или само по 2 епителна телашца, док сам доцније, када је техника била савладана, константно налазио 4 епителна телашца на њиховим обичним местима. Друго искуство је оно које сам пре више година стекао, бавећи се питањем о морфолошком објашњењу ануларног панкреаса, којом сам приликом нашао једну напомену која се тако рећи прокријумчарила била у литератури и марљиво преписивала из једног уџбеника у други, из једне публикације у другу. Требало ми је дуго времена док сам пронашао место где се та напомена први пут појавила и тада сам видео да је она била речена на основу чистог субјективног схватања ануларног варијетета људске гуштераче [*Charpie: (Pancreas annulare)* „*C'est une exageration de l'état normal*]“.

У одговору на Лекову дискусију др А. Николић је рекао: „Ја сам му сада тај извор у Бидловој књизи показао, но чуди ме да му то није доста, већ тражи да му наведем одакле је то Бидл узео! Вероватно из једног од оних 2000 дела (из 2000 литературних навода-примедба Р. Ч.), али мислим да би боље било кад би г. колега то питање ставио проф. Бидлу а не мени. Што се пак тиче његова мишљења да је могућно да се и Бидлу та погрешка поткрала, држим да је то потпуно невероватно, јер човек који је са толиком марљивошћу скупљао материјал о епителним телашцима код тица, риба, мајмуна, зечева, корњача и т.д. држим да тај аутор неће изнети погрешна факта ни о човеку. У осталом, питање о епителним телашцима

сасвим је модерно и могућно је да га г. д-р Леко у старијој литератури није могао тако обрађеног ни наћи као н.пр. у Бидлу који датира из 1910. год. Ја иначе веома ценим г. д-ра Лека као анатома и никад ми не би ни на памет пало да се шњиме на томе пољу такмичим, али господо, када себи дозволим част да с једном ствари изађем пред Лекарско Друштво, онда можете бити сигурни да сам ту ствар темељно проштудирао, и онда могу с правом очекивати да и критичар са своје стране уложи одговарајући труд, или бар да ми верује, нарочито онда, кад ја извесне ствари не износим као свој проналазак већ цитирам друге ауторе“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 7, 271–273).

Ово смо навели само као пример да је и др Тома Леко, понекад искувише самоуверен, могао и да погрешити.

Дискутујући по реферату др Ђоке Николића **„Наш војни санитет у Балканским ратовима“**, одржаном на Главном годишњем скупу СЛД 29–30. децембра 1913. године, др Леко је изложио оштрој критици озбиљне пропусте Српског војног санитета у поменутиим ратовима, у које је Србија ушла „са несразмерно малим бројем лекара“, са „недовољно извежбаним лекарима и помоћним санитетским особљем у ратној санитетској служби“, са „крутом војно-санитетском администрацијом, са релативно добром опремом у погледу рада око повреда, а са недовољно пречишћеним појмовима о делокругу рада санитетске централе на бојишту према раду санитетских централа у позадини“. Резултат тих пропуста биле су „рђав распоред лекара, епидемичне појаве сваке заразне болести на које се наишло... и тешкоће, које су се граничиле са беспомоћи око угушивања епидемија“. Он је сматрао да су то већином пропусти одраније и да се нису могли поправити у очи рата и за време рата.

Санитетском одељењу врховне команде др Леко је ставио на душу неспремност са којом је дочекана епидемија колере у српској војсци. Био је уверен да је имало и повода и времена да се на време претресу питања угушивања евентуалне појаве ове епидемије. По његовом мишљењу та епидемија која је „експлозивно настала“ затекла је Санитетско одељење, „неодређено у погледу мера, које треба предузети“, тако да су учињени и такви пропусти да је неким трупама слат антиколерични серум „са упутством да је то вакцина и, наравно, у одговарајућим хомеопатским количинама“, што је, између осталог, довело до преношења епидемије у позадину, „где је, као што је познато пожњела такође богату жетву“. Он је закључио да нам искуство из Балканског рата налаже да се „установљавањем српског медицинског факултета“ број лекара повећа, да се честим маневрима резервни и санитетски официри упозоравају (вероватно упознају-примедба Р. Ч) са принципима ратне санитетске службе, да санитетски официр пре свега буде лекар и доктор, да се побољша веза санитетских центара са

оним на бојиштима и да се командири пољских болница ослободе сваке административне дужности како би се у што већој мери могли посветити нези рањеника, лечењу болесника и борби против епидемија“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1914, св. 5, 262–263 и В. Станојевић. Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство, Београд 1925, стр. 295–296).

Др Леко се није устручавао и да реагује на погрешке у рефератима, чак и кад су их чинили и највећи ауторитети. Примера ради, тако је на састанку одржаном 1. фебруара 1914. године, после предавања др Војислава Субботића „Искуства о трауматичним анеуризмама“ учинио „примедбу чисто теоретске природе“ поводом Субботићевог навода на „аспирацију вена као узрок да артериозна крв дошавши код артериовенозних анеуризма из артерије у вену скреће централно у место периферно“. Др Леко је с правом рекао да „у артеријо-венозним анеуризмама крв дошавши у вену скреће централно из простог разлога што је у том правцу *locus minorus resistentiae*. Он је ту несразмерно мањи но у периферном правцу кроз вене, где су се венозни залисци испречили, и знатно мањи но у периферном делу артерије, која контракцијом својих мишића оставља знатну препреку крвној мatici“ (Срп. Арх. Целок. Лек. 1914, св.5 276–277).

Лекове забелешке из Првог светског рата и друге његове научне и стручне радове Бугари су, када су чули да је он умро од тифуса, спалили у окупираном Нишу у дворишту зграде Црвеног крста.

КРАТКА АНАЛИЗА НАЈВАЖНИЈИХ ПУБЛИКАЦИЈА

1. Lecco Th M. **Das ganglion Ciliare einiger Carnivoren. Ein Beitrag zur Lösung der Frage über die Natur des Ganglion Ciliare (Ganglion ciliare неких месождера. Прилог решења питања о природи Ганглиона цилиаре).** *Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft, Einundveigzigster Band*, 1906;483–504.

Ово је први рад Томе Лека који је написан за време студија медицине. На почетку он каже да га је загонетна природа ганглиона цилиаре инспирисала да ганглион подвргне додатним проучавањима. У току једног семестра, који је проводио код професора Маурера у Јени, указала му се прилика да испита анатомију цилијарног ганглиона код неколико месождера. Захваљујући професоровој предусертљивости, Леко је имао неуобичајено повољну прилику да испитивања обави на младом тигру, на два млада лава, четири мачке, две хијене, једном зецу и два пса. Препарате је макроскопски испитивао, након што их је највећим делом уобичајеним анатомским техникама добро конзервирао у алкохолу и формалину ојачаним хромном киселином. Дисекција је била веома сложена, јер је анатоми-

ја код свих ових животиња специфична. Код неких животиња цилијарни ганглиони и његове гране су били веома ситни и нежни и захтевали су најфинију дисекцију помоћу лупе. Леко је анатомију цилијарних ганглиона и његових грана код појединих врста животиња одлично илустровао, а у разматрањима је вршио упоређивање са цилијарним ганглионом код човека. Истовремено је о својим налазима дискутовао у светлу ранијих описа других аутора.

На крају Леко је извукао неколико закључака.

1) У цилијарном нервном систему неких месождера по правилу постоје два нервна чвора, *ganglion cilliare majus* и *ganglion cilliare minus*. Код човека и других сисара често постоје два цилијарна ганглиона, што је у литератури већ било добро документовано. Ово удвајање или повећање броја ганглиона може бити само микроскопски или макроскопски видљиво, али од многих аутора је схваћено као варијетет који настаје одвајањем мањих група ганглијских ћелија од цилијарног ганглиона, што су већ раније документовали бројни аутори, које је Леко цитирао. Даље наводи да у последње време неки аутори деле мишљење да је више ганглиона у цилијарном нервном систему код сисара и кичмењака пре правило него изузетак, што је одговарало и његовим сопственим налазима код испитиваних месождера. Тако је Вунт код мачака нашао два типа ганглијских ћелија у оба чвора. Његова експериментална испитивања показала су да се оба ганглиона понашају на исти начин. Решел је код три заморца такође нашао више ганглија у очној дупљи. Укупан број ганглија износио је чак 85, укључујући и *ganglion cilliare*. Ганглије су се разликовале, тако да их је он сврстао у 4 групе: прва, која је припадала *n. oculomotoriusu*, друга, која је представљала задњи горњи симпатички ганглион, трећа, која је представљала одвојени део *ganglion semilunare* и четврта група, кад је нервни чвор припадао *n. абдуценсу*. У својим истраживањима на ајкулама, рибама са хрскавицом и сисарима *Onodi* је, поред ганглиона цилиаре нашао један други ганглион који је изван пута *n. oculomotoriusa* и један дебели *ganglion ophthalmicum profundum*. У њима је препознао првобитну макроскопску форму симпатикуса лобање хијене, значи код кичмењака. Јегеров је дошао до два варијетета, од којих је један био од посебног интереса за Лекова истраживања. Наиме, код различитих животиња се често, поред главних, налазе и прекобројни ганглиони. Код прве гране *n. тригеминуса* скоро по правилу постоје ганглијске ћелије, смештене између нерних влакана или граде посебне формације. Gallamaerts је код човека нашао по једну групу ганглијских ћелија у *radix longa* и *brevis*. Закључио је да се ганглијске ћелије не налазе само скупљене у ганглиону цилиаре, већ да се могу наћи дуж улазних и излазних нерава из ганглиона и да постоје код човека у помоћном ганглиону *n. ophthalmicusa*. Помоћни цилиарни

ганглиони код кичмењака не представљају аномалију. Код човека се често налази већи број.

2) Обе ганглије леже на истим местима и имају исте коренове.

3) *Ganglion cilliare majus* је у врло блиском односу са *n. oculomotoriusom*. То је инспирисало многе анатоме да закључе да *ganglion cilliare majus* припада *n. oculomotoriusu*. Schwalbe је у великим студијама испитивао припадност ганглиона *n. Oculomotoriusa*, а то су такође покушали ово да утврде Marshall у ембрионалним и Adamuck, Budge и Antonelli макроскопским истраживањима.

4) *Ganglion cilliare minus* зависи од одређених нервних влакана који га граде и који досежу до *radix longa*. Ова тврдња произилази из чињенице да се *ganglion cilliare minus* налази тамо где се *radix longa* или један његов део сједињује са *n. ciliarisom crassusom*.

5) У *radix longa* могу се разликовати три врсте нервних влакана. Једна група понаша се као влакна *n. ciliares longi*, друга се у одређеним деловима односе као влакна која иду ка ганглиону *cilliare minus* а трећа као влакна која иду ка ганглиону *cilliare majus*. *Radix recurrens* код човека описан је као нервно влакно које припада трећој групи нервних влакана.

2. Lecco Th M. **Ein Fall von vollständigem Fehlen des langen Kopfes des M. biceps brachii und die damit Zusammenhang stehenden Veränderungen an Knochen und Gelenkteilen** (Случај потпуног недостатка дуге главе *M. biceps brachii* и у вези с тим постојеће промене на костима и деловима зглоба). *Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Dreissigster band, Jena 1907; 522–528.*

У овом раду Леко је приказао једну ретку аномалију мишића надлактице, на коју је наишао приликом дисекције леша док је био студент-демонстратор на анатомији. Пошто је на једној руци наишао на слабост и скраћење дуге главе двоглавог мишића, извршио је пажљиву дисекцију истог мишића на супротној страни и нашао је да се кратка глава двоглавог мишића (*caput breve m. bicipitis brachii*) од врха *processus coracoideus*-а одваја, као што је то уобичајено заједно са *m. coracobrachialis*-ом. Почетна, широка, заједничка тетива напред је била потпуно слободна од мишићних влакана, али дуж медијалне ивице мишићног снопа који припада *m. coracobrachialis* на задњој страни прати га све до врха *processus coracoideus*-а. Латерална страна заједничке тетиве је напред, као и позади, била без мишићних влакана, тврда и поседовала је оштру ивицу, са којом је тетива у даљем току блиско прилагала на горњи крај надлактице. Овде је она била улегнута у дубоком и широком жлебу који је покривен делом

капсуле. Овај жлеб се налазио медијално од малог туберкулума (*tuberculum minus*). После 10 цм дугог заједничког тока, кратка глава (*caput breve*) потпуно се одвајала од *m. coracobrachialis*. *Caput breve* је био слабо развијен, ширине свега око 2 цм и дебљине до 1 цм сједињавао се са, иначе често постојећом, акцесорном главом двоглавог флексора надлактице, 7 цм изнад линије зглоба лакта. Ова глава израњала је са места припоја *m. deltoideus*-а, непосредно испод спљоштене тетиве великог грудног мишића (*m. pectoralis major*), од медијалне површине надлактице сасвим близу предње ивице кости надлактице (*humerus*). Она је била дупло ужа и тања од *caput breve*. Мишићни сноп акцесорне главе сједињавао се са мишићним снопом кратке главе (*caput breve*), пошто су се међусобно сјединили, градећи делимично тетивну, делимично меснату мишићну масу, дугу 5 цм, из које се као што је то уобичајено, тетива припајала на *tuberositas radii*, а *laceratus* на *fascia antebrachii*. Дуга глава (*caput longum m. biceps brachii*) није уопште постојала.

Леко се није задржао на опису аномалије већ је приступио анализи њених последица на коштану-зглобне структуре детаљно их описавши, и дајући две фото-илустрације, да би на крају закључио: 1) да је горњи задњи део *labrum glenoidale* био у блиском односу са тетивом дуге главе двоглавог мишића (*caput longum m. biceps brachii*), и да у случају где тетива недостаје не долази до његовог развоја; 2) на доњем и горњем делу интертуберкуларног жлеба граде се почетни припоји рамених и трупних мишића, док је средњи део жлеба, због слабијег притиска тетиве дуге главе двоглавог мишића (*caput longum m. biceps brachii*), слабије изражен и 3) медијално од туберкулума минуса жлеб је, због механичког притиска заједничке тетиве кратке главе двоглавог мишића (*caput breve m. biceps brachii*) и *m. coracobrachialis*, јаче изражен; у случајевима где се целокупни притисак *m. biceps brachii* ограничава на *caput breve* долази до продубљивања и повећања жлеба услед недостатка *caput longum* тог мишића.

У чланку је др Тома Леко истакао да је до тада о овом и сличним варијететима у литератури постојало мало података, и то најчешће у форми кратких записа, а да су промене детаљније описане само од 3 аутора на укупно 22 случаја аномалије, односно варијације.

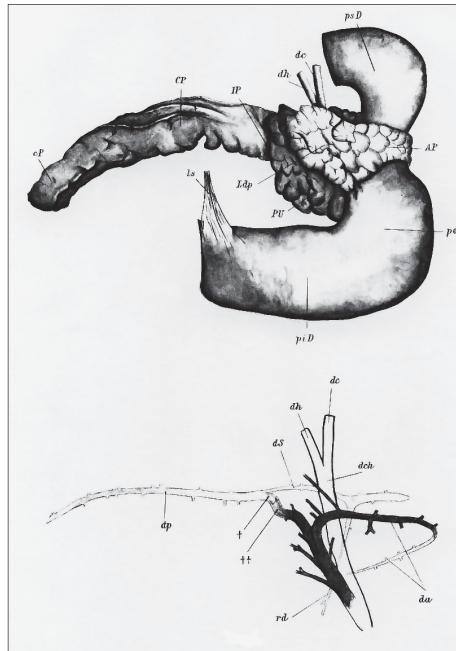
3. Lecco Th M. **Zür Morphologie des Pancreas annulare.** *Sitzungsberichte der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse. Der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, CXIX. Band. Abteilung III, Wien 1910; 391–412.

4. Lecco Th M. **Zum Cordsschen Fall von Pancreas Annulare.** *Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Neununddreissigster Band*, Jena 1911; 535–538.

5. Leko Th M. **Pancreas anulare.** *Први југословенски састајанак за оперативну медицину*, Београд 1912, стр. 361–367.

6. Leko Th M. **Приказ једног хируршког прилога студији о прстенастој гуштерачи.** *Срп. Арх. Целок. Лек.* 1913, св 2, стр. 40–42.

За време специјализације хирургије у Бечу, др Тома Леко се усавршавао и у анатомији. Том приликом наишао је на једну урођену анормалију у развоју панкреаса (гуштераче). Пет година раније он је, као студент-демонстратор на катедри анатомије, имао прилику да „посматра још једну прстенасту гуштерачу“. Оба случаја је октобра 1910. године детаљно описао у записнику Ц. Кр. Академије наука у Бечу у свесци 119, трећи одељак. О томе је реферисао и на састанку бечких лекара јуна 1910. године. О тој анормалији др Леко је поднео реферат на Првом југословенском састанку за оперативну медицину, који је одржан 5–7. септембра 1911. године у Београду. Предавање је штампано у зборнику радова и дискусија који је издат 1912. године.

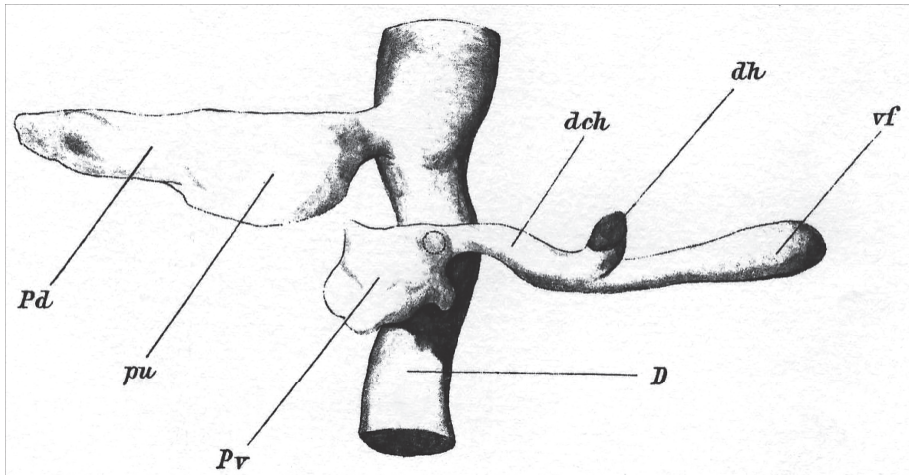

Прстенасти панкреас

и дванаестопалачно црево гледани са задње стране.

cp-cauda pancreatis, CP-corpus pancreatis, IP-incisura pancreatis,
 dh-ductus hepaticus, dc-ductus cysticus, LdP-lobus dorsalis pancreatis,
 PU-procesus uncinatus pancreatis (Winslowi), AP-панкреатични прстен,
 psD-pars horizontalis superior duodeni, pdD-pars descendens duodeni,
 piD-pars horizontalis inferior duodeni, ls-ligamentum suspensorium duodeni

„Аномалија се тиче једног панкреаса, који је својим паренхимом обухватио на једном месту свуда унаоколо као неким прстеном одвесни део дванаесто-палачног црева и на том га месту знатно стенозирао. Дужина стенозе одговара тачно величини панкреатичног прстена којим је црево обавијено. А како уз то на дуварима (зидовима – примедба Р.Ч) самог црева нема никаквих трагова од постојећих или некад постојалих патолошких процеса, то излази да је панкреатичан прстен проузроковач дуоденалне стенозе. На самом панкреасу нема такође никаквих знакова од каквих патолошких процеса. Једино слузокожа дванаесто-палачног црева показује у пределу стенозе велики број Керкрингових фалта, (набора – примедба Р.Ч) које се сем тога одликују овде и својом ванредном развијеношћу.

Дорзални и вентрални ембрионални панкреас, жучна бешика, жучни канал и један део јетриног канала у дуоденум, 8мм дугачког људског ембриона из збирке професора Холштетера у Бечу, гледан са десне стране. Модел је добијен реконструкцијом воштаним плочицама (Др Т. Леко).

Pd-дорзални панкреас, **pu**-processus uncinatus дорзалног панкреаса,
Pv-вентралан панкреас, **dch**-ductus choledochus, **dh**-ductus hepaticus,
vf-vesica felleae, **D**-дуоденум.

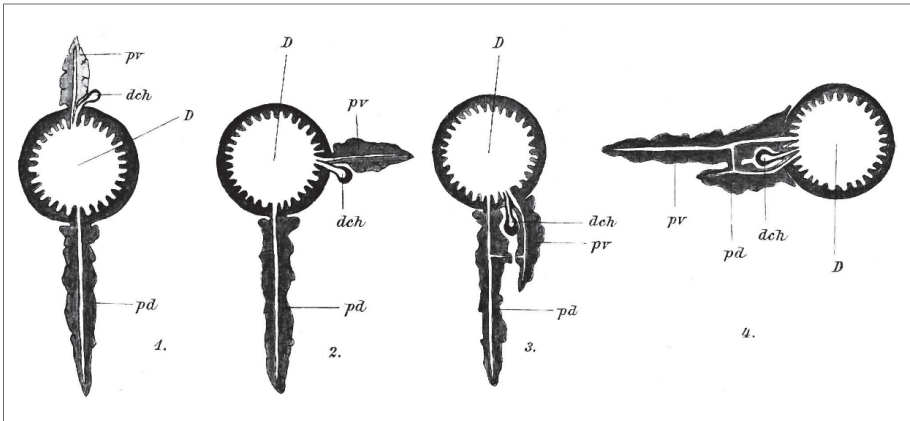
Овај ми факт даје повода да сматрам да се панкреатични прстен створио пре завршеног развића и да је слузокожа дванаесто-палачног црева могла, не налазећи у правцу ка цревном лумену никакве препреке, слободно да се развија и да постигне набирајући се у боре своју обичну површинску експанзивност, док је мускуларна дуоденална туника имала

према себи панкреатичан прстен, који јој је сметао да се до своје природне ширине развије“. Др Леко наставља: „Поред ова два ануларна панкреаса налази се у литератури свега још седам тако описана панкреатична варијетета. Пет су старијег, а два су млађег датума но моји.

Морфолошко објашњење овог варијетета нашао сам у онтогенези људске гуштераче. Као што је познато људски се панкреас развија из две ембрионалне подлоге: из т.з. вентралног и из дорзалног ембрионалног панкреаса. Мали вентрални ембрионални панкреас лежи с вентралне стране примитивног дванаестопалачног црева и на доњој страни холеодочног (жучног–примедба Р.Ч) канала. Већи дорзални панкреас налази се нешто више горе (кранијалније) на дорзалној страни дванаесто-палачног црева. Оба панкреаса леже првобитно у сагиталној равни. Ну већ код ембриона од 5 мм дужине оставља вентрални панкреас свој првобитни положај. Он заједно са жучним каналом кружи постепено у току даљег развића на десно и назад око дуоденума, приближује се дорзалном панкреасу, наслања се на његову десну (респ. задњу) страну и стапа се с њиме. Готово истовременео са кружењем вентралног ембрионалног панкреаса наступа и познато увијање стомака и дванаестопалачног црева око вертикалне осовине, што за последицу има мењање положаја ембрионалног панкреаса, који постепено прелази из свог првобитног сагиталног у дефинитивни фронтални положај.

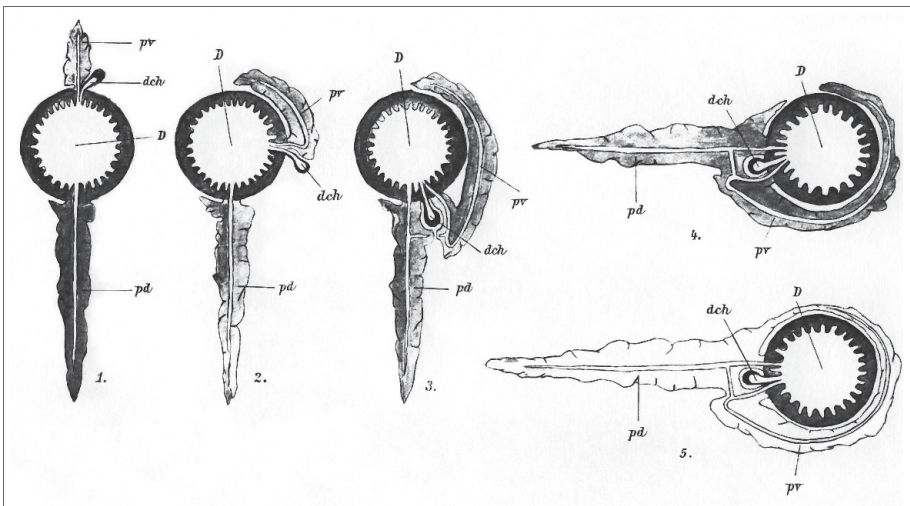
На моделу I, који је добивен реконструкцијом микроскопске серије 7 мм дугачког људског ембриона Ch I из збирке професора Хохштетера у Бечу, вентрални се панкреас налази већ сасвим на десно од дванаестопалачног црева; дорзални панкреас лежи још у свом првобитном сагиталном положају. На моделу II који је добивен реконструкцијом микроскопске серије 20 мм дугачког људског ембриона Rb II, такође из збирке професора Хохштетера, вентрални се панкреас потпуно приближио дорзалном панкреасу. Поједини режњићи вентралног панкреаса залазе дубоко у режњиће дорзалног панкреаса, али између њих није још нигде наступило стапање. Оба се панкреаса налазе овде у трансверзалној равни, што се има сматрати као израз њиховог постепеног прелаза из сагиталне у фронталну раван.

Нормални ток панкреатичне онтогенезе бива кадшто поремећен. Нарочито је вентрални панкреас изложен приликом свога кружења око дуоденума многим препрекама. Један особен варијетет људске гуштераче, који је пре годину и по дана *Baldwin* нашао и описао, да се само објаснити претпоставком да је вентрални ембрионални панкреас наишао при своме кружењу око дуоденума на препреке које није могао савладати, ну се на један особени начин пресавио на лево и тиме створио један интресантан и редак панкреатични варијетет.

Графичка представа ембрионалног развијања нормалне људске гуштераче (по др Т. Леку). pv-вентралан панкреас, dch-ductus choledochus, D-дуоденум, pd-дорзалан панкреас.

Према ономе што сам на мојим случајевима ануларног панкреаса видео, а нарочито према поретку њихових изводних канала, излази да се и постанак ануларног панкреаса мора свести на дистрофичну аномалију вентралног ембрионалног панкреаса. Сви су изгледи да је нека абнормна фиксација врха вентралног ембрионалног панкреаса омела вентрални ембрионални панкреас да *in toto* опише свој пут око дуоденума, већ су то могла учинити само они његови делови, који се налазе непосредно уз холеодочан канал.

Графичка представа ембрионалног развијања прстенасте људске гуштераче (по др Т. Леку)

Тиме је условљено истезање вентралног ембрионалног панкреаса у дужину и његово обавијање око предње и десне стране дванаестопалачног црева. Доцнијим обртањем дуоденума око своје осовине долази још и задња површина дванаестопалачног црева под вентрални панкреас тако да најзад остаје само један мали део на левој дуоденалној страни непокривен панкреатичним ткивом. Ну, тај је простор сувише кратак, те га крајњи делови вентралног и дорзалног панкреаса у свом доцнијем развијању лако прерашћују, заклапајући на тај начин око дуоденума један потпун прстен.

До готово истог резултата дошли су после мене Kords и Baldwin. Ну, Kords и Baldwin претпостављају као главни узрок постанка ануларног панкреаса абнормно срашћење дорзалног и вентралног панкреаса на вентралној страни ембрионалног дуоденума. За ту претпоставку нису ни Kords ни Baldwin навели никакве стварне ослонце. Ранији се пак аутори нису ни упуштали у морфолошка објашњења овог панкреатичног варијетета.“

Ово објашњење др Тома Лека било је новина и прво у литератури, јер се „ранији аутори нису ни упуштали у морфолошка објашњења овог панкреатичног варијетета“ али се и поред тога „у литератури било одомаћило једно из основе погрешно тумачење ануларног панкреаса по коме оно не би ништа друго било до: „*une exageration de l'etat normal*“. Међутим, после сто година, Лекова теорија настанка ануларног панкреаса се наводи као једино или највероватније објашњење настанка ове аномалије (*Kelly i Williamsow 1993. Sencan i sar. 2002*).

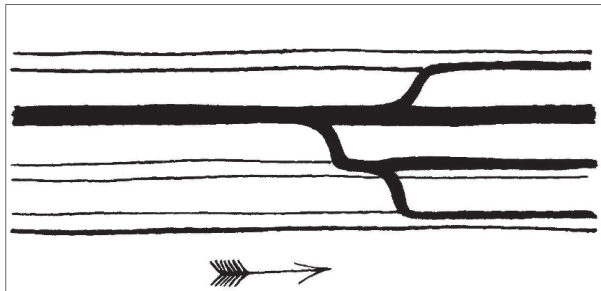
Како код до тада описаних случајева није било клиничких последица ануларног панкреаса, др Леко је погрешно сматрао да он „за клиничара има споредан значај“ иако је сасвим добро запазио да је код случајева које је он описао, била присутна „једва приметна хипертрофија стомачне мускуларне тунике“. Ипак, он је добро претпоставио да је „однос који постоји између панкреатичног прстена и дванаестопалачног црева такав да може несумњиво под извесним околностима (рецимо код хроничног панкреатитиса, карцинома панкреаса или дуоденалног катара) да изазове потпуну оклузију црева“ и да се „у многим патолошким уџбеницима често помињу атрезије дуоденума новорођенчади и доводе у везу са ануларним панкреасом“. У свом оригиналном приказу др Леко је једино претпоставио да ануларни панкреас може импоновати клиничару „као какав тумор дуоденума или пилоруса или као каква пилорусна стеноза“.

Две године касније, др Леко је у литератури нашао опис оклузије дуоденума изазване ануларним панкреасом, тај чланак је приказао у Српском архиву (*Срп Арх Целок Лек 1913; св.2;40–42*) и кориговао се, признајући да је његова констатација да за клиничара има ануларни панкреас споредан

значај, била погрешна. Каснији прикази су показали да ануларни панкреас може дати такву стенозу дуоденума, да се хируршко лечење мора предузети првих дана или недеља по рођењу, али и да степен стенозе дуоденума буде тако мали да не проузрокује никакве симптоме осим, како је др Леко добро претпоставио, ако не дође до „хроничног панкреатитиса, карцинома панкреаса или дуоденалног катара“, тј. улкуса. **Ово је најзначајније научно достигнуће др Томе Лека које му се признаје у савременој литератури и које се редовно цитира у сваком озбиљнијем раду о овој развојној аномалији гуштераче.**

7. Леко Т. О Ферстеровој операцији. *Срп. Арх. Целок. Лек.* 1911, св.4, 216–229.

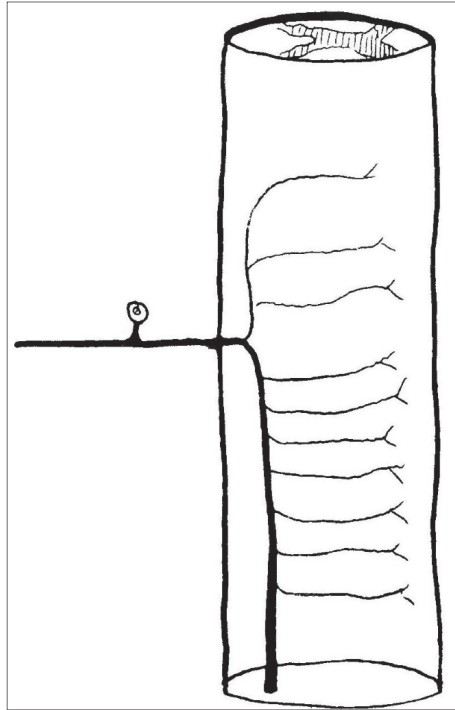
Спастична пареза која је праћена патолошким повећањем рефлекса (хиперрефлексијом) била је и остала велики терапијски проблем. У циљу лечења ове болести, др Отфрид Ферстер је увео оперативно лечење с циљем да се рефлекси, по могућности, сведу у физиолошке границе. После повољних резултата у лечењу спастичне парезе и парализе, операција је примењена и у циљу лечења тзв. табичних гастричних криза (напада јаких болова у трбуху у трећем стадијуму сифилиса).

Сензитивна нервна влакна су ретко изолована.

Она су обично удружена са моторним нервима те заједно дају мешовите живце. Сензитивни нерви дају анастомотичне гране са суседним сензитивним нервима.

Др Леко је најпре детаљно описао три анатомске особине сензитивних нервних влакана: 1) да су она ретко изолована, тј. да су често заједно са моторним нервима саставни део мешовитих нерава; 2) да су најчешће „помоћу анастомоза“ везани са оближњим нервима и 3) да се у близини централног нервног система одвајају од моторних („центрифугалних“) нервних влакана. Од 32 пара задњих коренова, идући од првог ка задњем, коренови постају дужи, правац им је све косији све до *caudae equinae*, која је најдужа и вертикално постављена.

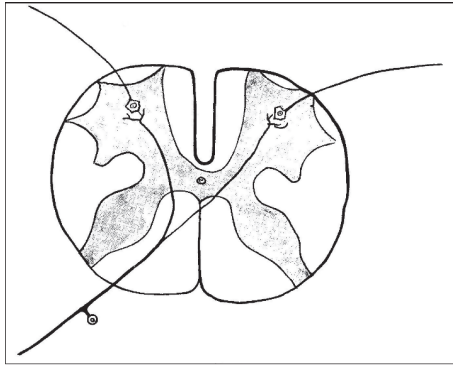

Сензитивно нервно влакно које кроз задњи корен и његове радикуларне гране стиже у кичмену мождину, дели се у 2 крака: краћи, који се пружа надоле и дужи, који иде у кранијалном смеру кроз задње снопове кичмене мождине ка мозгу да би се, пошто је ганглијским ћелијама неколико пута прекидан, завршио у можданој кори, у центрима који су седиште свести.

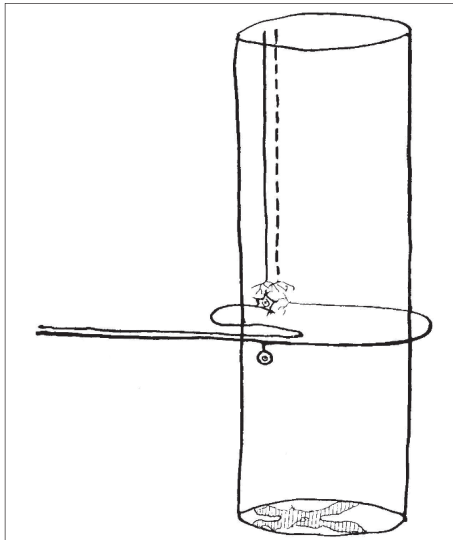
Поучен сазнањем да дегенеративне болести задњих коренова (као нпр. *tabes dorsalis*) доводе до попуштања или губитка спастичне одузетости, Ферстер је покушао да ресекцијом задњих коренова прекине сензитивни део рефлексног лука тако да спољни наддражај више не може доспети до кичмене мождине, па ни произвести рефлексе који доводе до спастичне одузетости. Да истовремено не би дошло и до потпуне анестезије, атаксије и трофичних поремећаја, постарале су се поменуте „анастомозе“ са суседним нервима, па зато није потребно ни препоручљиво ресецирати све нерве редом „но се то чини наизменично, прескачући редовно по један или два нервна корена“.

Др Леко је затим доста детаљно описао оперативну технику Ферстерове операције, јер је и сам за време специјализације у Бечу асистирао код две такве операције. Он је анализирао резултате лечења 32 болесника код којих је операција примењена. Указао је и на могуће компликације, „велико

крвављење“, инфекцију и трофичне поремећаје. Ипак је нагласио да је то прилично безбедна операција која, упркос ламинектомији, не слаби стабилност кичменог стуба а да даје задовољавајуће резултате код ових јако тешких болесника, па закључује да је Ферстерова операција „стекла општу симпатију“ и цитира једног аутора који је рекао: „Оставити и даље тешке случајеве спастичне одузетости на милост и немилост њиховим невољама, предати немилосрдно табетичара са гастричним кризама морфинизму грех је“.

Пролазећи кроз кичмену мождину оба крака дају огранке, тзв. колатерале, које у хоризонталном правцу продиру кроз супстанцију кичмене мождине и достижу вентралне делове, из којих потичу периферни неурони центрифугалних нервних влакана.

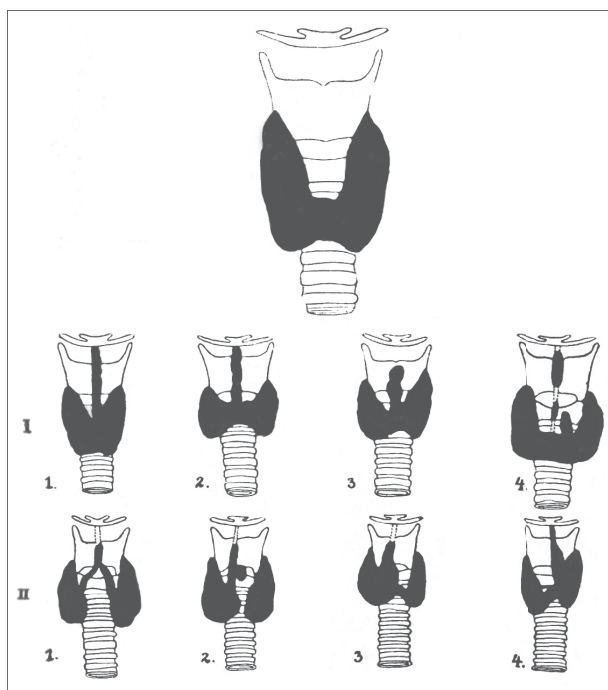

Регулатор рефлекса налази се у нервним влакнима која сачињавају пирамидалну путању и која у њој леже поред нервних влакана која спроводе импулсе за вољна кретања из мождане коре за кичмену мождину.

8. Леко Т. Приказ неколико варијетета људске тиреоидеје. Срп. Арх. Целок. Лек. 1912, св. 7, стр. 265–269.

Ово предавање др Леко је одржао на састанку СЛД 14. априла 1912. године, па пошто је побрало ласкаве критике и оцењено као врло квалитетно, прихваћено је за штампу у часопису Друштва. У раду је најпре подсетио на раније теорије о ембриологији тиреоидеје и резимирао тренутно гледање на то питање. Из варијација у ембриолошком развоју проистичу и анатомске варијације које је др Леко сврстао у две групе.

У првој се налазе четири варијације које се „од обичне тиреоидеје разликују тиме, што носе на своме истмусу подужи вертикални продужетак, који лежи тачно у медијалној линији“, који у континуитету може досезати до хиоидне кости (две варијације), до ларингеалне инцизуре тиреоидне рскавице и као четврта варијација, где се „од горње ивице истмуса па до језичне кости пружа врпца од везивног ткива, у којој су уткане две акцесорне тиреоидне жлезде, једна испод друге“.

Варијетети тиреоидне жлезде

У другу групу варијација др Леко убраја четири жлезде, које се „од обичне тиреоидеје и од тироидеја из прве групе разликују тиме што носе или два пирамидална процесуса или само један, али тај не лежи у медијалној линији већ лево или десно од ње“ или две које „немају истмуса“.

Циљ овог предавања био је да упозори лекара практичара да варијације „могу у доста великој мери да отежају једну иначе просту операцију, за коју се мисли да је може и мора сваки практикант лекар умети извести, нпр. горњу трахеотомију“.

Поред варијација тиреоидеје Леко је приказао и „један орган који се налази непосредно уз тиреоидеју, али са којом нема никакве друге везе до те што и он као и тиреоидеја припадају оној групи органа, који су познати под именом *жлезда са унутрашњом секрецијом*“. Објаснио је да их има четири, на свакој страни по две. „Њихова величина међутим варира. До сада сам их налазио од 4 до 17 мм дужине“. Он је нашао да су ове жлезде подложне малим варијацијама и да се редовно налазе крај огранака доње тиреоидне артерије. „Често сам међутим имао прилике да их видим врло близу једне другим“ и да се „паратироидне жлезде налазе редовно иза тиреоидне капсуле“. Он каже да о њиховој функцији „не мисли овде да говори“ али напомиње да су то „за живот неопходни потребни органи и да се са њиховим нестанком редовно појављује тетанија“.

На крају, уз жаљење „што овог пута не може још да прикаже ни један микроскопски препарат ове жлезде“, др Леко је демонстрирао „један препарат који се налази међу варијететима тиреоида“ које је у предавању приказао и који „представља однос горњег епителоидног телашца (паратироидеје – примедба Р.Ч) према тиреоидеји, доњој тиреоидној артерији и вагусовом рекурентном нерву“.

Из излагања се види да су описане варијације и тиреоидеје и паратиреоидних жлезда и њихова класификација у ствари **његова класификација**, до које је дошао својим анатомским студијама, као и да је др Леко одлично познавао и анатомију и функцију паратиреоидних жлезда и њихове односе са тиреоидејом, артеријама и рекурентним нервима, што све има велики значај у хирургији.

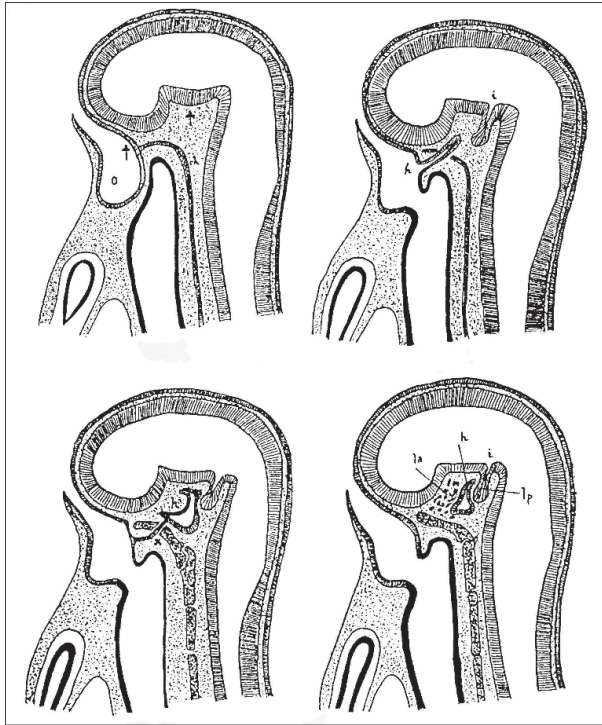
9. Леко Т. Морфологија, топографска анатомија и хирургија церебралне хипофизе. *Први југословенски сасијанак за оперативну медицину.* Београд 1912, стр.174–180.

Овај рад је штампано предавање које је др Леко одржао на Првом југословенском састанку за оперативну медицину 1911. године у Београду.

Током специјализације хирургије у Бечу, др Леко је био у прилици да види ексклузивне операције, да анализира одстрањене туморе хипофизе и да на Анатомском институту изучава анатомију и хистологију церебралне хипофизе. Пријављујући ову тему, др Леко је вероватно желео да поменутом скупу лекара саопшти последња сазнања и достигнућа у лечењу обољења ове ендокрине жлезде. Најпре је детаљно описао анатомију, хистологију свих делова хипофизе, изнео сазнања о ембриологији, која

је различита за задњи, односно предњи режањ хипофизе и указао да се ради о ендокриној жлезди која, као таква, нема изводни канал већ своје продукте, хормоне, излучује у крв.

Добар део предавања Леко је посветио хирургији хипофизе описавши три могућа приступа: транскранијални, трансфарингеални и трансназални. Транскранијални пут се показао најкомпликованијим и најопаснијим па је остао у експерименталној фази. Трансфарингеални пут се такође сматра компликованим, те је и у то време остао у експерименталној фази.

Сагитални пресеци кроз главе 8, 12, 20 и 30 мм дугачког ембриона питомог зеца. LA-lobus anterior hypophysis; h-хипофизна кеса респ, њен остатак; i-инфундибулум; lp-lobus posterior hypophysis; o-ембрионално усно удубљење.

Трансназални пут је развијан од стране више хирурга, али се основна операција звала по Шлоферу. Његову операцију је покушало да модификује више хирурга. У томе су најуспешнији били Хирш (с циљем да избегне инфекцију) и Халстед и Фаун (с циљем да смање или избегну деформирајући ожиљак).

Др Леко је рекао да је у Бечу посматрао 7 случајева хипофизних тумора, 4 са акромегалијом и 3 са адипозогениталним синдромом.

Сви болесници су имали главобољу и темпорерну хемианопсију, а на рендгену проширено турско седло. Код свих 7 случајева тумори су са успехом одстрањени и сви пацијенти су преживели операцију. Код 5 болесника успех је био потпун. Др Леко је претпоставио да ће се можда развити и хормонска терапија тумора хипофизе али је рекао да за сада хируршко одстрањење тумора хипофизе уклања „опасност од неминовног слепила“. Закључио је да ће „трансфеноидална метода нарочито због велике дебљине сфеноидалног тела вероватно остати и на даље само у пројекту и имаће само примену у случајевима хипофизних тумора, који леже у остатку краниофарингеалног канала“. Време је показало да су тумори остали главна и једина индикација за хипофизектомију, а трансназални трансфеноидални пут је унапређен и постао је главни и најчешће примењивани оперативни приступ хипофизе.

10. Леко Т. Оригинални погледи Г. д-ра Јордана Стајића (Ваљево) на етиологију и патогенезу акромегалије *Срп. Арх. Целок. Лек.* 1912, св.4, стр. 141–148.

Овај рад је критика публикације „Три случаја акромегалије и њихови етиолошки моменти“ др Јордана Стајића, начелника хируршког одељења Војне болнице у Ваљеву. Указао је да се ради о посматрању само три случаја акромегалије, и то врло површном, за шта у Ваљеву и није имало услова. При томе он се некропсијом послужио само у једном случају, и то „веома делимично, јер је имао на располагању само костур лешине која је три године била под земљом“.

Др Леко наставља да „ипак му све то ништа није сметало да покуша на своју руку потражити ново објашњење акромегаличне етиологије и патогенезе, да стекне уверење да га је нашао и да га саопшти нашем медицинском свету“.

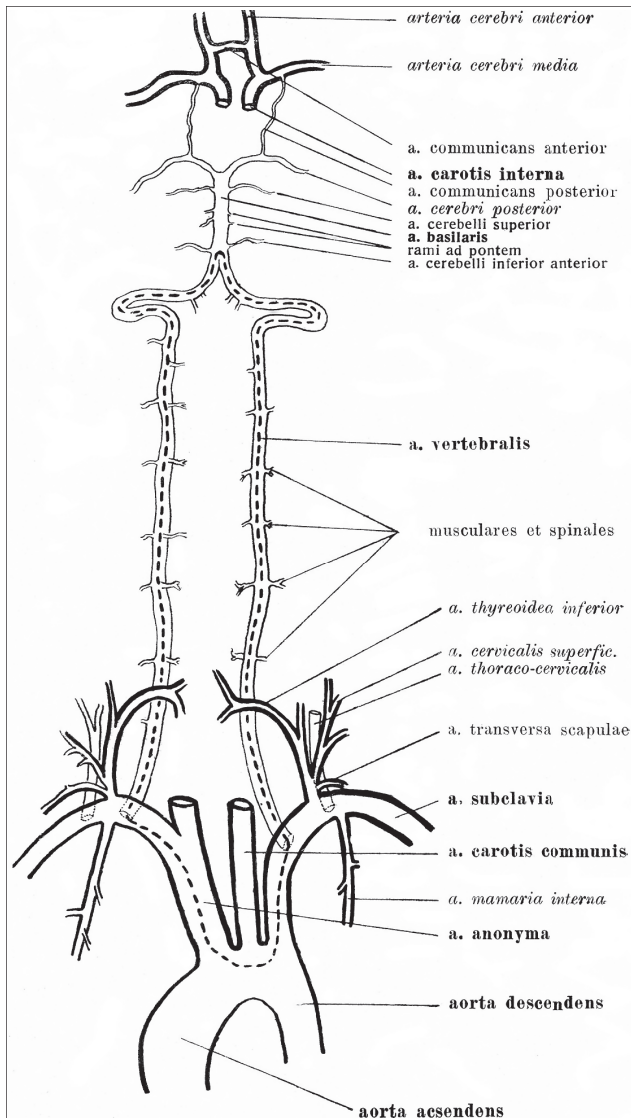
Износећи најновија сазнања о акромегалији, др Леко је побијао редом све ставове др Стајића и саветовао да „се са оваквим познавањем саме ствари, са овако површним посматрањем и са егземпларним неглижирањем познатих факата не излази на јавност“.

11. Леко Т. Неколико напомена о анатомији и хирургији вертебралне артерије. *Срп. Арх. Целок. Лек.* 1913, св. 11, стр. 337–345.

У овом опширном и илустрованом раду др Леко је описао главне артерије које допремају крв у мозак и њихове анастомозе које обезбеђују сигурност циркулације мозга у случају повреде неке од ове четири главне артерије када се оне морају лигирати или кад услед болести дође до оклузије неке од артерија. Затим се концентрисао на опис вертебралних артерија и њихових варијација, закључивши да ће повреда вертебралне

артерије на било ком месту њеног пружања бити повреда целог вертебралног артеријског венца и да ће у тим случајевима ради дефинитивне хемостазе бити неопходна „двогуба лигатура, централно и периферно од места повреда“. Леко наводи да су спонтане анеуризме ретке и да је до 1910. године био познат само један случај, да су трауматске анеуризме вертебралних артерија описане неколико пута, а да су повреде забележене код 41 особе, од којих су само 4 преживеле.

Дорзални артериозни венац великих можданих крвних судова (Шематски представљен. Тачкаста линија представља сам венац)

Др Леко је навео да је имао прилику да посматра два случаја, један случај повреде вертебралне артерије на клиници професора Хохенегга у Бечу, а други када је он лично покушао да оперативно реши једну посттрауматску псеудоанеуризму вертебралне артерије величине мушке песнице на десној страни врата. Иако је успео да отвор на артерији подведе и застави крварење, код пацијената је убрзо после операције настао летални исход, вероватно услед хеморагичног шока јер су „интравенозне и субкутане инфузије физиолошког сланог раствора узалуд покушаване. Код болесника је убрзо по свршеној операцији наступио *exitus letalis*“.

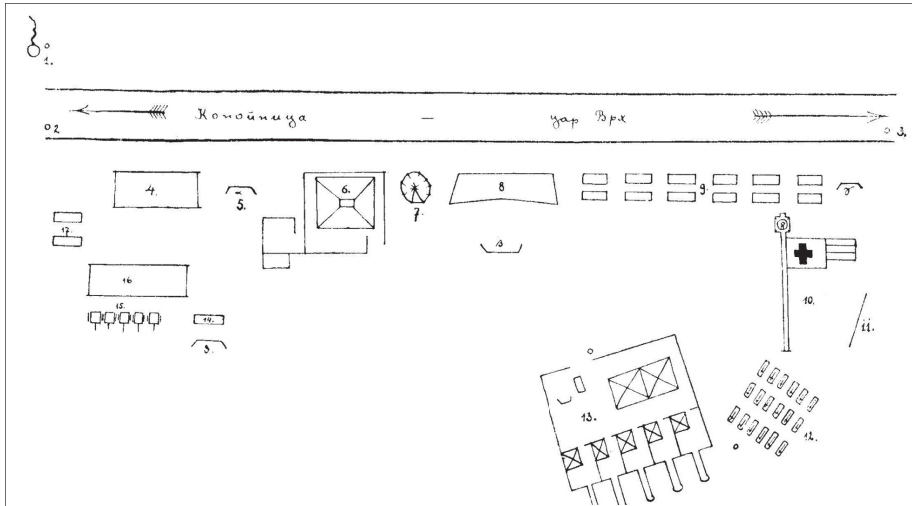
Др Леко даље описује тешкоће са којима се хирург сусреће да би се вертебрална артерија могла успешно подвезати и кратко описује четири познате методе, Шасенакову, Фрејс-Кохерову, Микулићеву и Хекферихофову. Мислио је да „не лежи значај операције у техничким тешкоћама подвезивања вертебралне артерије у висини мале супраклавикуларне дупље“ већ да „остаје још једино почетни део вертебралне артерије са друге стране врата као предилекционо место за другу лигатуру при дефинитивном заустављању крволиптања из повређеног вертебралног венца“, па је закључио да му изгледа за препоруку „да се у сваком случају повреде вертебралног артериозног венца у којима једнострано подвезивање вертебралне артерије одговарајуће стране не би одмах зауставило крволиптање, не губи време тражењем артерије на месту лезије или покушајима с тампонадом, него да се што пре приступи подвезивању вертебралне артерије у супраклавикуларној дупљи друге стране врата“.

Нема сумње да је збрињавање повреде неке од вертебралних артерија и решавање њених анеуризми и данас јако сложен хируршки задатак, а што је најпре условљено анатомијом ових артерија које улазе у одговарајуће отворе попречних наставака вратних пршљенова. То је посебно било тешко у време када је др Леко радио у условима неразвијене анестезије и неусавршене реанимације. Ипак, тешко је веровати да би крварење из периферног краја повређене вертебралне артерије стало са лигирањем вертебралне артерије на супротној страни. Могуће је да би оно било довољно тек у комбинацији са тампонадом ране на повређеној страни.

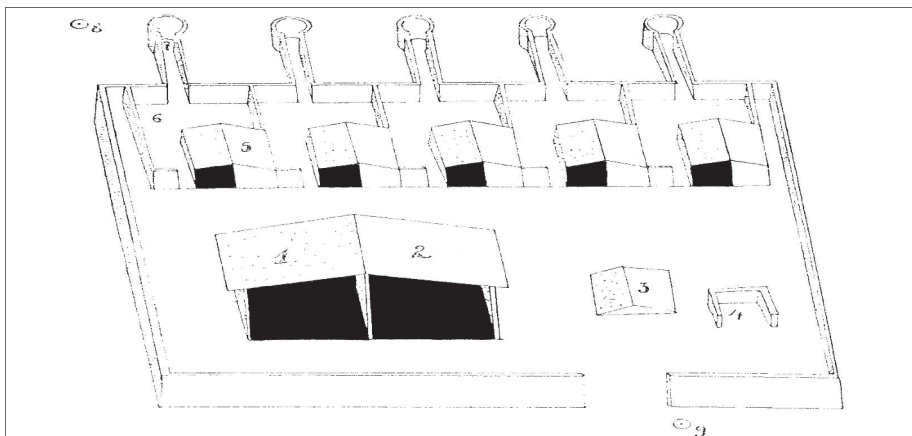
12. Леко Т. О раду једног пуковског превијалишта које је функционисало под релативно повољним околностима. (Прилог историји српског санитета за време балканског рата 1912–1913. год.). Срп. Арх. Целок. Лек. 1913, св. 9, стр. 265–282.

Др Тома Леко је за време Српско–бугарског рата од 21. маја до 17. јула 1913. године руководио превијалиштем на Царевом Врху, највишем врху Осоговских планина. Он каже да су у рату обично спољне прилике такве да „лекар мора да сведе цео свој рад на обим рада једног искуснијег болничара и да буде задовољан ако и то може да сврши онако као што

треба, и кад стицај спољних околности је повољан, те оставља лекару могућност да свој посао у довољној мери развије“.

Склоп превијалишта. 1. Кладенац са стражом; 2. и 3. Стража;
4. Барака за теже рањенике; 5. Збориште за лако рањене; 6. Шатор за тешке
рањенике или за канцеларију и стан лекара; 7. Шатор за стан и канцеларију
лекара или за тешке рањенике; 8. Превијалишни шатор; 9. Болничарски
шатори; 10. Знак неутралитета; 11. Пољски нужник; 12. Гробље;
13. Колерични карантин; 14. Шатор комордија; 15. Коморски парк;
16. Штала; 17. Инжењерски шатор.

Колеричан карантин. 1. Барака за болеснике из заражених
пукова; 2. Барака за болеснике сумњиве на колеру; 3. Болничарски шатор;
4. Карантинска кујна; 5. Изаолирана барака за колеричне; 6. Њено двориште;
7. Њен нужник; 8. и 9. Стражарска места.

Управо такве околности имало је превијалиште којим је др Леко командовао. Са приложене слике се види да је превијалиште заиста одлично лоцирао и организовао, водио изврсну документацију и уз то формирао и јако добар карантин против колере.

Занимљиво је да је у склопу пружања помоћи рањеницима др Леко збринуо и две повреде мозга (урадивши две трепанације), извршио 8 екстракција пројектила, вршио имобилизације код прелома костију и друге интервенције.

Рад је штампан у часопису *Српски архив за целокујно лекарство*, вероватно као пример добро уређеног и добро вођеног превијалишта у рату.

13. Леко Т. Превод предавања „Борба око идеје о стварању света. Наука о пореклу и црквено веровање“. Прво Берлинско предавање 14. априла 1905. од Ернста Хекла (Јена). Дело 1905, књ. XXXVII, 50 – 72.

Познато је да се католичка црква вековима опирала научном гледању на постанак живота, настанак и развој живих бића и да је научно гледиште сматрала за јерес која се мора прогонити свим средствима под слоганом „Рат томе учењу“. Главни разлог је био што је наука о пореклу живота, живих бића и врста директно угрожавала доминирајућу позицију цркве.

Један од великих бораца за признавање научног погледа на настајање живота и развој врста био је и природњак и филозоф Ернст Хекел из Јене.

Почетком XX века католичка црква је преко језуите Васмана по први пут делимично признала учење Дарвина и Ламарка „против кога се борила толико времена, са тако мало бираним средствима“. Иако је раније рекао да због здравља, старости и обавезе да заврши неке незавршене радове „неће више више излазити пред живу публику“, Хекел се због опасности од компромиса између науке и католичке цркве одазвао позиву неколицине својих пријатеља да у Берлину, „метрополи инетелигенције немачке... одржи неколико предавања“ везаних за „борбу око једне биолошке идеје, око идеје о развићу“.

Хекел је показао да су старе митолошке представе о стварању света знатно раније и успешније савладане у области неорганске природе, а да је промоција идеја науке у органској природи била много тежа, захтевала је више труда и времена и била је само делимично успешна.

Сматрајући ова предавања изузетно значајним, др Леко их је превео, иако „зна врло добро да би боље било износити пред нашу публику елементарније основе из биологије“, али се надао „да ће превод овог предавања ипак, ма и у малом користити општем образовању и правцу читаочевих погледа и из тог разлога он га предаје јавности“.

Превод је објављен у часопису *Дело*, у чијем је поднаслову стајало „Лист за науку, књижевност и друштвени живот“. Предавање је хронолошки пратило борбу науке за своје ставове о пореклу живота и врста.

14. Леко Т. Превод предавања „Борба око генеолошког стабла. Сродство с мајмунима и кичмењачко стабло“. Друго Берлинско предавање 16. априла 1905. од Ернста Хекла (Јена). *Дело*, књ. XXXIX, 1906, стр. 186–206.

У свом другом предавању, које је др Тома Леко превео и у истом часопису објавио, Ернст Хекел се усредредио на борбу за победу научног погледа око генеолошког стабла. У том смислу исповест језуите Васмана, иначе истовремено и зоолога и великог познаваоца мрава, за Хекела је „заслуживала велико признање“, уз наду „да треба очекивати њено даље развијање“.

Ернст Хекел је у предавању пратио развој научног погледа о тим питањима уз јасно изношење бојазни да још увек „велике опасности прете правој науци кријумчарењем језуитског духа“, које су „у Немачкој у толико опасније што се влада и парламент у жалосној хармонији труде да језуитима уравнију пут и да овом најгорем смртном непријатељу слободног немачког духа дозволе најштетнији утицај на школе“. Хекел је ипак оптимистички очекивао „да ће најважнији закључак овог учења, порекло човека и других примата убрзо победоносно продрети и бити признат као благодетна истина.“

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ТОМЕ ЛЕКА

1905.

1. Хекл, Ернст: *Борба око идеје о стварању светиа. Наука о њореклу и црквено веровање* / Леко Т. прев. – Прво берлинско предавање 14. април 1905. од Ернста Хекла (Јена). – *Дело*, (1905), књ. 37: 50–72.

1906.

2. Хекл, Ернст: *Борба око ѿнеолошкој сѿабла. Сродсѿиво с мајмунима и кичмењачко сѿабло* / Леко Т. прев. Друго берлинско предавање 16. априла 1905. године од Ернста Хекла (Јена). – *Дело*, (1906), књ. 39: 186–207.
3. Lecco, Th M.: *Das ganglion Ciliare einiger Carnivoren. Ein Beitrag zur Lösung der Frage über die Natur des Ganglion Ciliare.* – *Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft, Einundveizigster Band*, (1906): 483–504.

1907.

4. Lecco, Th M.: *Ein Fall von vollständigem Fehlen des langen Kopfes des M. biceps brachii und die damit Zusammenhang stehenden Veränderungen an Knochen und Gelenkteilen.* – *Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Dreissigster band*, Jena, (1907): 522–528.

1910.

5. Lecco, Th M.: *Zür Morphologie des Pancreas annulare. Sitzungsberichte der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse.* – *Der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 119. Band. Abteilung 3, Wien, (1910): 391–412.

1911.

6. Lecco, Th M.: *Zum Cordsschen Fall von Pancreas Annulare.* – *Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Neununddreissgster Band*, Jena, (1911): 535–538.
7. Леко, Т.: *О Ферсѿеровој оѿерацији.* – Сrp. Арх. Целок. Лек., (1911), 4: 216–229.

1912.

8. Леко, Т.: *Pancreas annulare.* – Београд: Први Југословенски састанак за оперативну медицину, 1912, 361–367.
9. Леко, Т.: *Ориѿинални ѿѿлеги Г. д-ра Јордана Сѿајића (Ваљево) на еѿиологију и ѿѿѿиѿенезу акромеѿалије.* – Сrp. Арх. Целок. Лек., (1912), 4: 144–148.

10. Лeko, Т.: *Приказ неколико варијететна људске тиреоидеје*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 7: 265–269.
11. Лeko, Т.: *Морфологија, физиографска анатомија и хирургија церебралне хипофизе*. – Београд: Први југословенски састанак за оперативну медицину, 1912, 174–180.

1913.

12. Лeko, Т.: *Приказ једној хируршкој ирилоа студија о ирстенастој иуштерачи*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 2: 40–42.
13. Лeko, Т.: *О раду једној иуковској иревијалистиза, које је функционисало под релативно иоволним околностима*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 9: 265–282.
14. Лeko, Т.: *Неколико найомена о анатомији и хирургији вертебралне артирије*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 11: 337–345.

Литература

15. Суботић, В. М.: *Педесетогодишњица Српској лекарској друштва. Поменик иоинулих и иомрлих лекара и медицинара у райовима 1912–1918, редовних, дојисних и иочасних чланова, оснивача, добротвора и задужбинара 1872–1922*. – Београд, 1922, 56–57.
16. Др Тома Лeko. *Дискусија по реферату др Ђоке Ј Николића „Наши војни санијет у Балканским райовима“*. – У: Станојевић, В.: *Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство*. – Београд, 1922, 295–296.
17. Павловић, Б.: *Доктор Тома Лeko у српској медицини*. – *Acta Chir Jug.* (1999), 46: 7–12.
18. Станојевић, В.: *Др Тома Лeko (1884–1915)*. – У књизи: *Историја српског војног санитета. Наше ратно санитетско искуство*. – Бгд. 1992, 862.
19. Станојевић, В.: *Др Тома Лeko*. – Српско лекарско друштво. Споменица. – Београд, 1972, 206–207.
20. Чоловић, Р.: *Др Тома Лeko*. – У: *Хроника хирургије у Србији*. – Београд, 2000, 567.
21. *Физиографије*. – Музеј српске медицине, из фасцикле 384/1.
22. Лазаревић-Илић, Д.: *Епидемија иејавој иифуса у ваљевском крају 1914. и 1915. године*. – Тимочки медицински гласник, 2002; <http://www.tmg.org.yu/v2712.htm>.
23. Лeko, М.: *Дуја историја иородице Лeko. Имање за школовање*. – <http://www.starigrad.org.yu/list/print.asp?idclanka=327>.
24. Kelly, SB.; Williamson, RC.: *Annular pancreatitis and gastric cancer*. – *HPB Surg.* (1993), 7: 69–75.
25. Sencan, A.; Mir, E.; Günsar, C.; Akcora, B.: *Symptomatic annular pancreas in newborns*. – *Med Sci Monit.* (2002), 8: 434–7.
26. *Раd Српској лекарској друштва. Свечана седница. 30. новембра 1907. године*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1908), 5: 198.

27. *Rad Sr̄pskoj lekarскоj druшiтwa. 36. Главни јодишњи скуј 28. и 29. септембра 1908. јодине.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1908), 11: 450 ; 455.
28. *III редовни сасијанак (СЛД). 8. јануара 1911.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1911), 4: 234 – 244.
29. *I редовни сасијанак (СЛД). 1. октoбра 1911.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1911), 12: 746–750.
30. *IX редовни сасијанак (СЛД). 4. фебруара 1912.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 5: 178–183.
31. *XI редовни сасијанак (СЛД). 2. марта 1912.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 6: 197–199.
32. *XII редовни сасијанак (СЛД). 17. марта 1912.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 6: 199–203.
33. *XIII редовни сасијанак (СЛД). 31. марта 1912.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 7: 263–264.
34. *XIV редовни сасијанак (СЛД). 14. април 1912.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 7: 271–273.
35. *XL Главни јодишњи скуј СЛД 29. и 30. децембра 1913.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 12: 383 ; Срп. Арх. Целок. Лек., (1914), 5: 262–263.
36. *II редовни сасијанак (СЛД). 1. фебруара 1914.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1914), 5: 276–277.
37. *Педесетјојодишњица Ср̄пској лекарској друшiтwa. Свечана седница. 21. септембар 1922.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1922), 8/12: 359.
38. *Леко, Т.: Pancreas anulare.* – У: Први југословенски састанак за оперативну медицину. – Београд, 1912, 361–367.
39. *Леко, Т.: Приказ једној хируршкој ирилоја стиудији о ирсненасијој јушiе-рачи.* – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 2: 40–42.
40. *Хекл, Ернст: „Борба око идеје о сиварању свеиа. Наука о йореклу и црквено веровање / Леко Т. прев. – Прво берлинско предавање 14. април 1905. од Ернста Хекла (Јена)“.* – Дело, (1905), књ. 39: 50–72.
41. *Хекл, Ернст: „Борба око иенеолошкој сиабла. Сродсiво с мајмунима и кичмењачко сиабло / Леко Т. прев. – Друго берлинско предавање 16. априла 1905. године од Ернста Хекла (Јена)“.* – Дело, (1906), књ. 39: 186–207.
42. *Lecco, Th M.: Das ganglion Ciliare einiger Carnivoren. Ein Beitrag zur Lösung der Frage über die Natur des Ganglion Ciliare.* – Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft, Einundveizigster Band, (1906) : 483–504.
43. *Lecco, Th M.: Ein Fall von vollständigem Fehlen des langen Kopfes des M. biceps brachii und die damit Zusammenhang stehenden Veränderungen an Knochen und Gelenkteilen.* – Anatomischer Anzeiger, Centralbatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Dreissigster band, Jena, (1907): 522–528.
44. *Lecco, Th M.: Zür Morphologie des Pancreas annulare.* – Sitzungsberichte der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse. Der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 119. Band. Abteilung 3, Wien, (1910): 391–412.
45. *Lecco, Th M.: Zum Cordsschen Fall von Pancreas Annulare.* – Anatomischer Anzeiger, Centralbatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches

- organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Neununddreissigster Band, Jena, (1911): 535–538.
46. Лeko, Т.: *О Фестеровой ойерацији*. – Срп. Арх. Целок. Лек. 1911, св.4, 216–229.
  47. Лeko, Т.: *Приказ неколико варијететна људске тиреоидеје*. – Срп Арх Целок Лек, (1912), 7: 265–269.
  48. Лeko, Т.: *Морфологија, топографска анатомија и хирургија церебралне хифизе*. – Први југословенски састанак за оперативну медицину. Београд, 1912, 174–180.
  49. *Оригинални погледи Г. д-ра Јоргана Сџајића (Ваљеве) на етиологију и патогенезу акромегалије*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1912), 4: 141–148.
  50. Лeko, Т.: *Неколико најомена о анатомији и хирургији церебралне артерије*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 11: 337–345.
  51. Лeko, Т.: *О раду једног људског превијалишца које је функционисало под релативно повољним околностима. (Прилог историји српског саниитета за време балканског рата 1912–1913. год)*. – Срп. Арх. Целок. Лек., (1913), 9: 265–282.

TOMA LEKO (1884–1915)

Family Lecco originate from the village Klisure (earlier Vlahoklisure), nord Greece, from which, part of it moved to Bela Crkva, Banat, after Ali-pasha of Janina committed genocide over Cincars. From Bela Crkva, the Leko family moved to Belgrade in 1821. The eldest member of the family, Marko Č. Leko, started trade business and became the friend and personal postman, so called „Tatarin“ of duke Miloš Obrenović of Serbia. It was an honorable but a dangerous job. During a voyage to Carigrad (Istanbul), he became ill from typhoid fever and died. His son Toma took over the trade business. Most of the income he invested in the education of the children abroad. His son Marko graduated chemistry in Switzerland and later became a professor of chemistry and rector of High school in Belgrade.

His eldest son Toma was born on March the 30th 1884. in Belgrade, where he achieved a primary and secondary school education with excellence as well as learned good German. He registered with Vienna school of medicine in 1902. He was hard working and successful student, particularly interested in anatomy lectured by professor Karl Toldt, famous for a number of achievements and for his outstanding atlas of human body. Being recognized as an outstanding student of anatomy he was appointed „demonstrator in anatomy“ at the Second institute of anatomy in Vienna. Showing abilities to scientific work, Toma Lecco was sent to Jena's medical school Institute of anatomy where he stayed for one semester with professor Maurer. Two publications, *Das ganglion Ciliare einiger Carnivoren. Ein Beitrag zur Lösung der Frage über die Natur des Ganglion Ciliare in Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft*, 1906; 483–504 and *Ein Fall von vollständigem Fehlen des langen Kopfes des M. biceps brachii und die damit Zusammenhang stehenden Veränderungen an Knochen und Gelenkteilen. Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Dreissigster band, Jena 1907; 522–528*, were the result of his anatomical studies in Jena.

During the studies he translated two important lectures of professor Ernst Hekl and published them in the Belgrade's, journal „Delo“ in 1905 and 1906. After he was promoted doctor of the entire medicine on November 29th 1907. he returned to Serbia, served his military service and then went to Vienna to specialize surgery at the Second surgical clinic led by professor Hocheneg. Whenever he had time, he used to improve his knowledge in anatomy and other branches of medicine. During the training in anatomy, he discovered and

published his most important scientific paper „Zür Morphologie des Pancreas anulare“ in *Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse. Der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, CXIX. Band. Abteilung III, Wien 1910; 391–412. and „Zum Cordsschen Fall von Pancreas Annulare“ in *Anatomischer Anzeiger, Centralblatt für die Gesamte Wissenschaftliche Anatomie. Amtliches organ der anatomischen gesellschaft. Herausgegeben von Dr Karl von Bardeleben. Neununddreissigster Band*, Jena 1911; 535–538, being one of few first authors in literature to describe the anomaly. More over, dr Lecco was the first to give an explanation of the mechanism of its development which was widely accepted and cited in the literature to the present days.

After finishing training in surgery, he was appointed assistant surgeon at the Surgical department of the Military hospital in Belgrade.

In the coming years dr Toma Lecco became one of the most prominent member of the Serbian medical association. On its meeting, dr Lecco gave a number of outstanding lectures, reflecting the latest scientific achievement in medicine as well as a number of excellent discussions about reports of other members. He was invited to publish some of his lectures given at the Society meetings, in Society's journal „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo“. He was a lecturer and discussant at the First meeting of Yugoslav surgeons at which, besides Serb's surgeons, Slovenian, Croatian, Bulgarian and Czech's surgeons took part. Dr Toma Lecco was in favour of the foundation of Belgrade school of medicine. In Balkan wars, as well as in the First World War, he did a good job as a war surgeon. Serving as a commander of a war hospital in Valjevo, he became ill from typhoid fever which he survived but while he was still convalescing he suffered from abdominal typhus, from which he died on June the 27th 1915.

Dr Toma Lecco was not only an excellent doctor and scientist, but a great hope of Serbian medicine, surgery and anatomy, and its first Medical school, for which he was expected to become a professor of anatomy.

ВЛАДИМИР СПУЖИЋ
(1893–1982)

Мирјана Богић
Рајица Стошовић

Академик Владимир Спужић оснивач је алергологије и клиничке имунологије у Србији. У марту 2011. навршиће се 65 година од оснивања прве алерголошке амбуланте у Београду, чијим радом је руководио. Први рад из области алергологије, на тему модерне терапије астме у Србији, објављен је 1925. године у Српском архиву, а аутор је био проф. др Владимир Спужић. С правом се сматра пиониром алергологије на овим просторима.

ЖИВОТНИ ПУТ

Професор др **Владимир Спужић** рођен је у Пожеги код Ужица 12. фебруара 1893. године. Његов далеки предак, Остоја Спуж, био је Херцеговац, смео човек, устаник; дед по мајци био је Шумадинац, предузимљив човек, пуковник, командант Смедеревске тврђаве и Пиротехничког завода у Крагујевцу. Баба по мајци, Румунка, била је благородна и нежна жена; отац Марко, официр и песник *Дриносавки...* И тако редом: деценијама су чланови лозе Спужића били интелектуалци, правници, официри, професори, свештеници, учитељи, екари. Немирних деведесетих година XIX века отац му је, као официр, често мењао место боравка. У Ужицу, где је проф. Спужић рођен, отац је служио у једном батаљону Степе Степановића. Основну школу и гимназију Владимир Спужић учио је у Зајечару, Неготину, Врању, Нишу и Београду, где је 1911. године, у тадашњој Трећој мушкој гимназији и матурирао.

Имао је врло добре професоре, који су, како је касније тврдио, утицали на њега не само на плану учења него су снажно утицали и на формирање његове личности и на избор животног пута: Миливој Башић, Света Милић, млади Светомир Ристић, који се тек вратио са студија код чувеног Вунта.

Детињство и одрастање провео је уз изузетно добре другове – Ђорђа Тасића, Велизара Герасимовића, Радмила Јовановића, Ранка Младеновића. Сви су се заједно одушевљавали истим идејама, истим мислима, истим писцима, истим књигама. Најпре су били опчињени *Васиљшањем воље* Жила Паја. Јован Максимовић им је у то време својим *Песничким зборником* открио бисере наше и, поготову, руске књижевности.

Оца је изгубио у својој четрнаестој години. Иако се породица постарала да млада удовица буде обезбеђена, млади Владимир Спужић је одрастао без оца што је било изузетно тешко, посебно у тешким ратним годинама које су уследиле.

Када су Аустријанци анектирали Босну и Херцеговину, ишао је са друговима од школе до школе и позивао на демонстрације. Сећао се како им је, тада петнаестогодишњацима, Воја Танкосић давао часове обуке у касарни седмог пука на Топчидерском брду. То је код Владимира Спужића и његових другова прбудило дубок патриотизам и жељу да упознају и бране своју земљу.

По завршетку шестог разреда гимназије ишли су, на пример, до Крушевца возом, одатле пешке до Александровца, Бруса, до врха Сувог Рудишта, па до Јошанице и Студенице, онда до Краљева и тек одатле опет возом за Београд. По завршетку седмог разреда ишли су опет пешке преко Уба, Ваљева и Пецке до Љубовије, одатле сплавом до Зворника и Лознице, онда пешке до Шапца, па лађом до Београда. Толико су желели ослобођење свих југословенских земаља да су молили сплаваре, идући низ Дрину, да бар који часак пристану уз босанску обалу, колико да стану на ту још поробљену земљу и тако пркосе освајачима.

Један од преломних тренутака у животу проф. др Спужића био је када је мајка, по савету рођака и пријатеља, продала породичну кућу у Београду и са шесторо деце отишла у Брисел, где је тада живот био много јевтинији. То се показало као веома добра одлука због рата који је наредних година протутњао Србијом. У Бриселу је Владимир Спужић 1913. године завршио кандидатуру природних наука, као припрему за студије медицине.

За време Балканског рата прекинуо је студије и вратио се у Србију, где је радио у болници за тифус у Београду.

По објави Првог светског рата 1914. године, покушао је опет да се врати у земљу и помогне народу и држави, али није успео да пређе холандску границу и остаје заробљен у Белгији.

По завршетку рата наставио је студије и 1920. године дипломирао медицину у Бриселу.

Многе професоре из тих дана задржао је у лепом сећању. Највише је волео предавања проф. Масара, који је целог једног семестра говорио о физиологији најпростијих једноћелијских бића, протозоа. Водио их је на одлично припремљене научне екскурзије. Професор Ламер говорио им је о природном одабирању, о надживљавању најприлагођенијих врста и наслеђу. Уводио их је у тајне упоредне анатомије и физиологије: предавао је о битним, заједничким функцијама, варењу, циркулацији, осетљивости, сексуалној репродукцији код свих животиња.

Та су предавања извршила огроман утицај јер је све у шта су га ти вањани професори упућивали остављало видног трага у њему. Стално је одлазио у факултетску библиотеку у жељи да употпуни своје знање. Прецртавао је скице из скуних анатомских атласа, читао дела Ив Делажа о парењу једноћелијских праживотиња, инфузорија.

После завршеног Медицинског факултета у периоду 1920–1922. године био је на усавршавању у Паризу код професора Pasteur Vallery-Radot.

Вратио се у Србију и запослио као асистент на патолошкој анатомији, код професора Ђорђа Јовановића, који је дошао са Универзитета у Бечу да би помогао отварање Медицинског факултета у Београду.

Потом је 1923. године као асистент радио код чувеног интернисте, академика, професора Александра Радосављевића на III интерној клиници. Причао је о професору Радосављевићу као о изванредном педагогу, који је умео да га уведе у клинички рад, да га упутује у самостално истраживање. Тада је почео да се бави научним радом из области бронхијектазија, плућних апсцеса, туберкулозе...

Сви професори са којима је радио препознали су несумњив потенцијал и способности младог Владимира Спужића. Предвиђали су му блиставу каријеру. За доцента на Медицинском факултету изабран је 1931. године, а за ванредног професора 1939. године.

Стручно опредељење и научни интерес, поред интерне медицине у целини, посебно усредсређује на алергологију и афирмише се као један од водећих истраживача и врхунских стручњака за проблем алергијских болести у земљи.

Може се с правом рећи да је професор др Владимир Спужић творац алерголошке школе код нас.

За време окупације 1941–1945. године пензионисан, да би 1945. године био враћен на III интерну клинику, а 1950. године изабран за редовног професора за предмет *Иншерне медицине*, а 1951. године изабран је за декана Медицинског факултета.

Пензионисан је на свој захтев 1953. године.

За дописног члана Српске академије наука и уметности изабран је 10. јуна 1955. године, а 20. децембра 1961. године изабран је за редовног члана. За директора Института за медицинска истраживања САНУ постављен је 1956. године.

Бројне стручне и научне публикације у домаћим и страним часописима, као и учешће и организовање алерголошких конгреса и других научних и стручних скупова у земљи и иностранству, донели су му и посебна домаћа и инострана признања.

Године 1953. изабран је за почасног члана Француског алерголошког друштва, 1955. године за члана оснивача Интернационалног друштва

астмолога, као и у редакциони одбор италијанског часописа „*Clinica Europea*“; 1956. године у Фиренци је изабран за председника секције за нутритивну алергију Европске академије за алергију. На конгресу нутритивне алергије у Вишију 1963. године одликован је француским орденом „*De la Sante publique*“.

Секција за алергологију СЛД изабрала га је 1964. године за доживотног почасног председника, интернационално друштво „*Interastma*“ 1967. године за свог доживотног почасног члана, а 1968. године Југословенско друштво алерголога за свог доживотног почасног члана.

Био је носилац пројекта „Специфична преосетљивост организма“ САНУ од 1975. године.

НАУЧНО-СТРУЧНА ДЕЛАТНОСТ

Обласћ интјерне медицине – плућне болесџи

У почетку своје научно-стручне делатности професор Спужић је нарочито радио на појединим проблемима из домена плућних болести. Објавио је око 70 радова у којима се углавном бавио испитивањима патогенезе лобарне фибринозне пнеумоније, њеним особеностима, затим клиничком сликом, патолошком анатомијом и терапијом плућних апсцеса, проблемима бронхиектазија и бронхографијом, а нарочито проблемима из области туберкулозе плућа. Нарочито су значајни радови о патолошко-анатомском и рендгенолошком поређењу милијарне туберкулозе плућа, као и дифузне фиброзе плућа. Значајан је експериментални рад „Разлике између ендogene и егзогене туберкулозне суперинфекције“, као и радови о вакцинацији BCG у лечењу туберкулозе.

Обласћ интјерне медицине-алерјолојија

Професор Спужић се касније посветио претежно алергологији и радећи на многобројним проблемима из ове области објавио је преко 120 радова у домаћим и иностраним часописима.

Први рад из алергологије на српском језику професор Спужић објавио је 1925. године у Српском архиву: **Прилог питању о модерној терапији астме**, *Српски Архив 1925; вол XXVII, 3:109–25.*

У раду професор Спужић говори: „Последњих година схватање етиологије и патогенезе астме претрпело је велике промене. Изучавање анафилактичког колоидокласичног шока бацило је нову светлост на многе

патолошке промене, а такође и на етиологију и патогенезу астме. Ово ново схватање од велике је користи и по терапију астме, коју смо и ми с успехом применили код неколико случајева на клиници професора Радосављевића.

Као што Вам је познато, до Лаенека астма није била одвојена од других обичних диспнеа, ипак се увиђало да постоји једна нарочита диспноична афекција, која је по неким писцима имала односа са епилепсијом, а која је за већину, према идејама Галијена, била проузрокована обструкцијом ваздушних спроводника густим, лепљивим хуморима.

Лаенек одваја „нервозну“ астму као засебну болест. Данас се, пак, астма не сматра више као нарочита болест, већ као један синдром бронхо-спазмодичан, пароксистично-диспноичан, праћен катаралним променама слузокоже бронхија.

Напад астме је познат свима. Обично ноћу, често без икаквих продрома, болесник који је легао мирно, као и обично, нагло се буди са врло мучним осећањем притиска у грудима и гушења. Узнемирен је. Покрети дисања су обустављени, као укочени; раширени грудни кош је као фиксиран у стању сталног проширења, у фиксираној инспирацији. Дисање је тешко. Нарочито је експиријум отежан, продужен и хучан, са шиштањем. За то време, сви експираторни мишићи су стављени у акцију да би сузбили диспнеу.“

Са др Војиславом Даниловићем написао је уџбеник *Алергија и алергичке болести*. Медицина књиџа, Београд–Зајреб 1954, која је имала три издања.

Уџбеник је написан на 243 стране у 20 поглавља.

Прво издање изашло је 1954. године и И. Ђуричић је у предговору написао: „Велика је заслуга колега Спужића и Даниловића што су се подухватили да нашој медицинској јавности пруже књигу о савременим схватањима алергије и алергичких болести, улажући при томе много труда не само да среде и зналачки повежу обиље концепција и података из литературе, већ и да користећи велико сопствено експериментално и клиничко искуство, допринесу разјашњењу многих нејасних питања из ове области.

Карактеристика ове књиге јесте строго објективан став према проблемима који још нису нашли своје решење: излагане су разноврсне постојеће концепције, често и сасвим супротне, а сопствена тумачења давана су само у случајевима у којима су писци имали своје оригинално, документовано мишљење. Приказивање клинике и терапије алергичких болести поткрепљено је обилно сопственим клиничким искуством.

Подухват колега Спужића и Даниловића није био ни лак ни једноставан. Читаоци се не морају у свему сложити са њиховим схватањима, али је неоспорно да књига научно исправно, јасно, документовано и прегледно приказује данашње стање проблема алергије и алергичких болести и пружа прилику нашим медицинским стручњацима да се исцрпно упознају са

овим изванредно важним, а веома комплексним проблемима. Као таква, ова књига попуњава велику празнину у нашој медицинској литератури.“

Књига се састоји од два дела. Први део носи назив *Алерџија*, други део *Алерџичке болести*. Први део има девет поглавља, други 11.

У првом поглављу првог дела књиге аутори се у уводном делу баве појмом алергије и болестима које у својој суштини имају алергијску реакцију. Најпре су то биле астма, поленска кијавица, уртикарија и серумска болест. Касније се придружују и екцем, мигрена, гастро-интестинални поремећаји, туберкулоза, луес, ехинококоза, реуматска грозница, нека обољења плеуре, ендокрада, перикарда, бубрега, крвних судова, очију, неке акутне инфективне болести, као и болести везане за извесне професије.

У другом поглављу су историјски подаци важни за развој алергологије као науке, у коме су наведени најважнији научници који су се бавили овом облашћу медицине и у свом пионирском раду поставили основне постулате на којима се и данас базира значајан број савремених достигнућа у области алергијских болести. То су свакако Hipokrat, Galen, Robert Koch, Richet i Portier (појам анафилаксије), Arthus (Arthus-ов феномен, локална анафилаксија), Pirquet (серумска болест) и др.

Треће поглавље разматра тадашње схватање алергије. Пре свега објашњавају се појмови анафилаксије, и то анафилактичких реакција, анафилактичког шока, антиген-антителних реакција, улоге хистамина у анафилакси и односу анафилаксије и имунитета.

Четврто поглавље посвећено је алергенима, и то хемијском саставу, специфичностима, подели алергена на *еџоалерџене* (*живоџињској* порекла – лекови, храна, производи епидерма, *биљној* порекла – бактеријски алергени, плесни, полени, храна биљног порекла, *климаџиски* и *кућни* алергени, *лекови* и *хемикалије* и *ендоалерџене* и *физичке надражаје* (*механички надражаји* – *џриџисак*, *замор*, *хладноћа* и *џоџлоџа*, *сунчана светлост*, *рендџенски зраци*, *метеоролошке џромене* и др.).

Пето поглавље говори о антителима, и то о хемијском саставу и њиховом постанку (појава и трајање антитела, место њиховог стварања и начинима њиховог стварања), а ту се наводе и докази њиховог постојања. Антитела се деле на преципитине, реактине, блокирајућа антитела и микропреципитине.

Глава шеста посвећена је суштини алергијске реакције уз навођење одређених теорија: Erlichova теорија, Arrhenius-Madsen-ова теорија, Bordet-ова теорија. Rossle-ов експеримент је наведен као могуће објашњење патолошке физиологије алергијске реакције која се јавља у различитим ткивима.

Глава седма је општи поглед на алергијско стање. Пре свега на факторе од којих зависи успостављање алергијског стања – *џредисџозиција*,

односно конституција (оштећење јетре, ацидобазична равнотежа, неуровегетативни систем, ендокрини систем, наслеђе), на значај сталне ирисуиности алергена и оштећење природних брана (фаворизујући фактори), као што су инфекција, интоксикација, климатски фактори.

Дијагностика алергијских реакција је разматрана у осмом поглављу. Детаљно узета анамнеза је изузетно важна, затим се објашњавају значај и техника кожных проба (метода скарификације или кутана проба, интрадермалне пробе, справљање алергена и епикутана проба). Еозинофилија, испитивање серумских реакција (реакција везивања комплемента, реакција преципитације) и Prausnitz-Kustner реакција користе се, такође, у дијагностици алергијских реакција.

Терапији алергијских болести посвећено је девето поглавље. Симптоматска терапија (средства која утичу на неуровегетативни систем – адреналин, ефедрин, атропин, asthmolysin, антихистаминска средства).

Етиолошка терапија (спречавање антиген-антигено реакције уклањањем штетног алергена или одвајањем болесника из штетне средине, спречавањем приступа алергена до преосетљивих ткива, специфична десензибилизација), несинтетичка терапија (калцијум, аутохемотерапија, аутосеротерапија, коњски серум, млеко, рендгенотерапија, вакцилотерапија, пиретотерапија, витамини и хормони) детаљно су обрађени у овом поглављу, којим се завршава први део књиге.

Прво поглавље другог дела књиге зове се „Алергичке болести респираторних органа“, у коме је јоленска кијавица и други облици алергијске кијавице (дефиниција, историјски подаци, патогенеза, клиничка слика, дијагноза, терапија, специфично лечење), алергијски едем ларинкса.

Највећи простор у овом поглављу припало је бронхијалној астми.

Аутори пишу о дефиницији, историјским подацима, веома опширно о клиничкој слици (астматичан напад, клинички облици – типична слика астме, тј. значај прегледа испљувка – Curschmann-ове спирале, Charcot-Leyden-ови кристали, еозинофилне ћелије, еозинофилија крви, рендгенски преглед), компликована астма, ларвирана астма, дечија астма. Затим следе патофизиолошке и патолошко-анатомске промене у астматичком нападу.

Етиологија и патогенеза астме обухватају узроке напада и факторе који доводе до астме, а то су: а) конституција, наслеђе, неуровегетативни систем, ендокрини систем, оштећење јетре, психичко стање; б) обиље алергена; ц) оштећења респираторних путева-фаворизујући фактори; д) локализирајући фактори.

Дијагноза разматра диференцијалну дијагностику: емфизем плућа, срчана обољења, бубрежна обољења, нервна обољења и етиолошку дијагностику.

Терапија обухвата терапију *астиматичкој најада, етиолошко лечење* (алергијска, рефлексна и психичка астма), *лечење астме чија етиологија и патогенеза нису одређене*: а) неспецифична терапија (терапија шокови-ма) – калцијум, аутосеро и аутохемотерапија, млеко, серум, рендген-терапија, вакцино-терапија, аутовакцина-пиретотерапија; б) опто-терапија; ц) витамини, *хируршко лечење* (блокада цервикалних ганглиона), *бањско и климатско лечење уз профилактичке мере*.

У другом поглављу аутори говоре о алергијским манифестацијама коже. Најпре објашњавају етиологију и патогенезу уртикарије, њену дијагностику и терапију. Quincke-ов едем (оток лица) јавља се самостално или заједно с уртикаријом, дата је његова дефиниција, клиничка слика, етиологија и патогенеза, дијагностика и терапија. Затим је описан екцем код одраслих, као и екцем код одојчади и мале деце, њихова дефиниција, клиничка слика, уз посебан нагласак да се код одојчади мале деце на појаву екцема касније може надовезати појава астме, њихова дијагностика и терапија. Укратко је дат и опис неуродермитиса, прурига и пруритиса.

Треће поглавље посвећено је алергијским манифестацијама нервног система. Пре свега мигрени, алергијским главобољама, епилепсији, алергијским неуритисима и синдрому Meniere, њиховој дефиницији, патогенези, клиничкој слици, етиологији, дијагностици и терапији.

У четвртном поглављу су са детаљном дијагностиком и терапијом описане алергијске манифестације дигестивних органа, и то у усној шупљини, у желуцу, у цревима и у другим органима дигестивног тракта.

Пето поглавље се бави проблемима алергијских манифестација на срцу, крвним судовима и крви. Ендокрадитис се разматра као преосетљивост на бактеријске ендотоксине, а Aschoff-ови чворови говоре у прилог алергијске природе обољења. Миокрадитис такође може бити на овој основи. Thrombagitis obliterans, periarteritis nodosa, angina pectoris, пароксизмална тахикардија и Raynaud-ова болест објашњавају се могућом алергијском реакцијом. Време је показало да многа од ових обољења заиста и јесу имунолошке природе! У алергијске манифестације крви убрајају алергијске пурпуре, пре свега пурпура Henoch Schonlein, бјашњавају Rh инкопатибилију (побачаји и превермени порођаји), ароксизмалну хемоглобинурију услед хладноће и њихову терапију.

Алергијске манифестације на зглобовима тема су шестог поглавља, њихова етиологија и патогенеза, клиничка слика, дијагностика и терапија. Описују се промене на зглобовима код серумске болести (алерген, који је најчешће неки лек) и акутни реуматизам (инфективни агенс).

У седмом поглављу се говори о алергијским манифестацијама урогениталних органа, пре свега о нефритисима, који су последица антиген-антитело реакције, као што је код серумске болести, код нефритиса

изазваних пеницилином и гломерулонефритиса изазваног инфективним агенсом. Наведене су и могуће повезаности алергије са циститисом, спазмима уретера и болним менструацијама, з разматрање њихове етиологије, атогенезе, клиничке слике, ијагностике и лечења.

Очне алергијске манифестације, и то алергијски коњуктивитис, кератитис, иритис, увеитис и ретинитис, уз њихову дијагностику и лечење, описани су у осмом поглављу.

Девето поглавље посвећено је серумској болести. Разматране су нежељене реакције код болесника после примене прве дозе коњског серума, затим после понављаних инјекција серума (што представља типичну серумску болест), затим анафилактички шок после примене коњског серума. Поред патогенезе, клиничке слике, дијагностике и терапије, детаљно је написана профилакса нежељених реакција на примену серума.

Алергијске појаве изазване лековима (идиосинкразија) описане су у десетом поглављу. Као најчешћи узрочници наводе се: антипирин, хинин, барбитурати, жива, јод, ипекакуана, сулфонамиди, неосалварзан, пеницилин и др. Дати су различити облици клиничке слике, дијагностика и терапија.

Последње поглавље другог дела књиге посвећено је алергијама код инфективних болести. Најпре је писано о хроничним инфективним болестима, а пре свега о туберкулози. Наведени су бројни експериментални радови, као и клиничка запажања, који указују да су алергијске патолошко-анатомске промене код туберкулозе значајне у настанку и одржавању болести. Од акутних инфективних болести аутори су истакли шарлах и трбушни тифус.

Проф. др Владимир Спужић је у радовима објављеним у домаћим и иностраним часописима и зборницима домаћих и иностраних конгреса и научних састанака, обрадио поједина алергијска обољења, и то: бронхијалну астму, поленску кијавицау, мигрену, алергијске манифестације нутритивног порекла, алергијске болести коже и друго.

Већи број радова посветио је изучавању механизма алергијских реакција, суштини ране алергијске реакције, реакцији антиген-антитело са појавом медијатора и механизму позне алергијске реакције туберкулинског типа. У многим радовима професор Спужић нарочито истиче факторе који помажу сензибилизацију и факторе који доприносе локализацији алергијских појава.

У неколико експерименталних радова проучавао је алергијске реакције код хладнокрвних животиња и појаву и значај еозинофилних ћелија у алергијским појавама, улогу и значај понављаних уношења алергена, значај ацидобазне равнотеже, дијагностичку вредност кожних проба и др.

Радови из области епидемиологије незаразних болести

Проф. др Владимир Спужић први је почео да се бави *епидемиологијом незаразних болести* код нас и 1938. године публикувао је први рад те врсте: *Наши асџмоени крајеви (Мед Преџлед XIII 1938;12:251–7)*.

Највећи број радова посветио је теренским испитивањима утицаја насеља у појави алергијских манифестација: слаб утицај насеља растуреног типа и неповољан утицај збијених, ушорених насеља, као и великих, нарочито индустријских градова. Истиче утицај климатских услова висинских, равничарских и приморских крајева Југославије.

Испитивања су показала улогу и других неповољних фактора: професије, материјала који се обрађује и др. Неке супстанције брзо сензибилишу и доводе до алергијских болести, руге у том погледу слабо делују.

Тако је, на пример, код земљорадника Нове Црње, који гаје рџинус, сензибилисано на рџинус 22% и има 4% астматичара, док је код становника Кочанске котлине, који обрађују пџринчана поља и поред неповољних услова рада, на пџринач преосетљиво само 1%, а није нађен ни један случај алергијских појава изазван пџринчем.

Слични резултати добијени су и код радника кудељара у Новом Бечеју, Лесковцу и Врањској Бањи. На конопљу је сензибилисано само 1% и ни једна алергијска манифестација није изазвана конопљом, иако сви раде у крајње неповољним условима.

Испитивања запослених у разним одељењима неких фабрика још очигледније су указала на велики утицај услова рада. У свилари у Новом Саду, у предioniци, где су услови рада били најнеповољнији, 15% радница било је преосетљиво на свилу, и то већ првих месеци рада, 5% је имало астму, а 12% разне друге алергијске болести. Довољно је било да ове раднице само пређу да раде у друга одељења где су повољнији услови рада, па да напади астме престану. У парађинској фабрици штофова, у одељењима са неповољним условима рада, где је било много прашине, влаге и у којима је ваздух био презасиђен анилинским бојама, било је 5% астматичара, ок у одељењима где није било прашине и која су била светла и сува, није нађен ни један случај бронхијалне астме.

Проф. др Владимир Спужић је сматрао да на појаву астме утичу и многи други фактори, а као један од важних узрока истиче и начин живота. Веома неповољно утиче и савремен живот у пренасеђеним градовима са развијеном индустријом и саобрађајем, злоупотреба лекова, шминке, као и претерано убрзан темпо живота. Јака и обилна исхрана, нарочито индустријски прерађеним намирницама са много зачина и хемикалија, додатих у циљу дужег одржавања, лепшег изгледа, пријатнијег укуса хране, такође је важан узрок алергијских појава.

Тако су резултати испитивања показали да код становника Београда и Зрењанина има 23% алергијских појава, а у планинским местима, где су индустрија и саобраћај слабо развијени, темпо живота умерен, а исхрана једноставнија и свежа, било је највише до 3% алергијских манифестација.

Хигијенско-урбанистички услови такође су од великог утицаја. Код становника наших варошица источнобалканског типа на југу (Кочане, стари део Охрида и др.), број астматичара је 2%. Исто је нађено и у Београду код становника уских, кривудавих улица, са турском калдрмом, пренасељеним двориштима или у близини пијаца, железничке станице (Нишка улица, Сарајевска и др.).

С друге стране, опет, код становника крајева града где су стамбени услови повољнији, где има доста зелених простора (као у доњем делу Булевара револуције, на Топчидерском брду, Дедињу и др.), констатован је незнатан проценат астматичара и алергијских болести.

Улогу хигијенских услова града потврђује и чињеница да је у крају званом „Ауто-команда“, 20 година после увођења канализације, број астматичара опао са 4% на 0,4%.

Испитивања су истакла и значајну улогу наслеђа у алергијским болестима. Код планинаца на Златибору, Шар-планини, Јавору нема астме, чак и када су присутни многи неповољни услови. Код становника Лазарпоља у Македонији није нађен ни један случај астме, чак ни код оних који су као печелбари годинама живели у астмогеним крајевима. Астма није нађена ни код досељеника из Старог Влаха, који већ 5–15 година живе у панчевачким ритовима. У Змајеву, од Врбаса, код староседелаца је нађено 2% астматичара, док је код досељеника из планинских крајева Србије и Босне нађено само 0,5%.

Ова многобројна испитивања која је професор Спужић са својим сарадницима спровео под тако различитим условима, допуњена експерименталним огледима, указала су на необичну сложеност механизма алергијских болести. Истиче се да сама појава антитела, тј. сензибилизација, није патолошка реакција, већ један покушај одбране организма, који за мале дозе алергена обично и успева. Она, међутим, постаје опасна, патолошка и прелази у алергијску болест тек када се, услед поменутих многобројних услова, антитела претерано нагомилавају у појединим органима у којима долази до бурних алергијских реакција.

Колико је професор Спужић био у праву! И после 60 година изузетног развоја алергологије и клиничке имунологије, многа његова запажања и резултати истраживања имају своју вредност.

У области алергологије и то пре свега бронхијалне астме, велики помак је начињен по питању базичних механизма, који су у основи самог процеса алергије. Пре свега, процеси инфламације ткива, хиперреактивности

дисајних путева, као последица те инфламације и неминовни механизми ремоделовања истих. Сада се процеси укључени у алергијску реакцију посматрају на молекуларном нивоу.

Терапија астме је доживела препород по сазнању да је болест у својој основи инфламација

Међутим, још увек су актуелни резултати епидемиолошких студија везани за факторе ризика у настанку астме, посебно са аспекта начина живота, хигијенско-урбанистичких услова, радних услова, геоклиматских и економских услова. Утицај наслеђа, данас условљен сазнањима о атопијској конституцији, остао је изузетно значајан фактор ризика за настанак астме.

Врло интересантна истраживања професора Спужића и њихови резултати били су веома запажени у домаћој и иностраној средини и цитирани од многих страних аутора.

У извесном броју радова истиче се терапијска вредност неких метода лечења, хипосензибилизације, превентивних мера у урбанистичкој изградњи градова и професионалним болестима.

Професор Спужић је радове објављивао у многим нашим и страним часописима: Српски архив, Лијечнички вјесник, Здравствени весник, Глас и Билтен САНУ, Радови академије наука БиХ, *Presse Medicale*, *Revue française d'allergie*, *Acta allergologica*, *Semaine des hopitauh*, *Comptes rendus Soc Biologique*, *Clinica Europea*, *Annales de Physiologie et pathologie generale*, као и у зборницима радова многих алерголошких конгреса: Виши (1963), Мадрид (1964), Стокхолм (1966), Рим (1968), Женева (1969), Фиренца (1970).

Предавао је по позиву у Копенхагену (1953), Напуљу (1954), Утрехту (1955), Фиренци (1956), Бриселу (1957), Паризу (1958), Базелу (1962) и др.

У дневном листу „Политика“ објављен је интервју са проф. Спужићем у коме је рекао: „Све тешкоће, сву одговорност, али и сву узвишеност хуманог лекарског позива схватио сам најбоље током лекарске праксе. Њу сам обављао најпре у сиромашном, још неизграђеном предграђу Београда. Посете тешким болесницима, поготову астматичарима, биле су за мене самог, као научног радника, од велике користи.

Интересовало ме је све што је било везано за алергијска обољења. Пре свега, зато што је то у медицини било ново подручје, непроучено, још се лутало. Професор Видал, кога сам више пута слушао у Паризу, дао ми је пример: он је с деветорицом својих сарадника ударао темеље алергологији. Његови радови били су необични за оно време, уводио је нове термине и говорио да није у питању једна болест, као шарлах, туберкулоза, чир, већ једна веома сложена појава. Питао се: зашто организам мења своје реакције када други пут дође у додир с одређеном материјом?

Професор Безансон је говорио: то је питање које залуђује! Па онда професори Рише, Поарије и други – француски интернисти били су у то

време, у тој пионирској фази, најдаље отишли у откривању мистерија алергије. Смело су експериментисали, истраживали.

Својим радовима утицали су, свакако, на мене да у својој средини и нашим условима отпочнем и сам да трагам...“

ПРВА АЛЕРГОЛОШКА АМБУЛАНТА

Професор Спужић је организовао рад прве алерголошке амбуланте код нас. Почела је са радом 19. марта 1946. године у оквиру III интерне клинике Медицинског факултета. Од самог почетка у њој су поред професора Спужића били ангажовани и др Војислав Даниловић, др Борислав Божовић, др Радивоје Поповић, др Милан Бојанић, др Драгомир Карајовић, др Иван Спужић, а од студената медицине Вера Павловић и Стеван Пујевић.

Болесници су уписивани у тзв.амбулантске протоколе у које су поред генералија пацијената регистровани анамнестички подаци, објективни налази, резултати кожних тестова и предлози за терапију. Користили су се увозни екстракти алергена, а од 1954. године почиње употреба алергена који су прављени од локалног материјала у Хигијенском заводу Медицинског факултета у Београду. Алергене је справљао прим. др Милош Лазаревић, по захтевима лекара III интерне клинике.

У периоду 1949–1953. године у рад алерголошке амбуланте укључују се млади лекари др Наталија Вербић, др Миодраг Богдановић, др Слободан Вукобратовић, др Милојко Љаљевић, др Милоје Девечерски, др Властимир Ђорђевић, др Јулијана Николић и други.

Амбуланта је радила два пута недељно, а радом амбуланте руководио је професор Спужић све до свог пензионисања 1953. године.

ГОВОР ПРОФЕСОРА СПУЖИЋА У САНУ, 1962. године

Године 1962. редовни члан САНУ, професор Спужић, одржао је предавање под називом „Алергијске болести код становника разних крајева Југославије“ (Споменица у част новоизабраних чланова САНУ, Бгд, 1962 – Посебна издања САНУ; 354,19).

Том приликом је рекао: „Околност да се код нас на релативно малом простору срећу тако различити геоклиматски и економски услови, начини исхране и живота, навике, обичаји и др., омогућили су да се код нас, јасније него у другим земљама, истакну многи услови настајања алергијских болести.

У том циљу већ двадесетак година, са својим сарадницима, у оквиру Института за медицинска истраживања Српске академије наука и уметности, изучавали смо у разним крајевима Југославије алергогене факторе, који су карактеристични за поједине наше области.

Покушали смо да учестаност алергијских болести у појединим крајевима и разним срединама доведемо у везу са тим разним условима.

Алергијске болести код нас су нарочито честе у ниским, плодним крајевима Војводине и равницама, поред већих река: Саве, Драве, Мораве, Вардара и др. У тим астмогеним крајевима проценат астме достиже 2% и више, а проценат алергијских појава уопште до 23%. У брдским крајевима и на Приморју ови проценти су мањи, а најмањи су у планинским крајевима Старог Влаха, Шар-планине и црногорских планина, где проценат астме достиже само 0,07%, а алергијских болести до 3%.

Испитивања су показала улогу и других неповољних фактора: професије, начина живота, хигијенско-урбанистичких услова живота.“

Професор Служић је свој говор завршио речима: „Признање резултатима „југословенске школе“ одали су многи страни алерголози: Pasteur Vallery-Radot, Halpern, Biozzi, Wolf fromm, Staehelin и др. Значајно признање је и чињеница да је Европска академија за алергију, од свог оснивања па све до данас, вођство једног од својих најважнијих комитета – Комитета за нутритивну алергију – поверила нашој школи.

Сматрам за дужност да овом приликом захвалим Српској академији наука и уметности и свима надлежнима, који су омогућили ова испитивања, као и излагања њихових резултата на интернационалним скуповима у Паризу, Лондону, Брислу, Фиренци, Београду и др., на којима су она врло повољно оцењена. Захваљујем и својим многобројним сарадницима који су активном сарадњом допринели да се дође до ових резултата.“

ОБЛАСТ ЕСТЕТИКЕ СА БИОЛОШКОГ ГЛЕДИШТА

Поред проблема из области алергологије, проф Служић бавио се и проблемима естетике са биолошког гледишта. Из ове области објавио је десетак радова у Српском књижевном гласнику (1920–1936), Летопису Матице српске (1941), „XX веку“ (1938), Гласу и Билтену САНУ (1956–1968), Acta neurologica et psychiatrica (1960), Zborniku radova XV интернационалног конгреса психолога у Брислу (1957) и XVI интернационалног конгреса психолога у Бону (1961).

Ови радови посвећени су проблемима естетског феномена посматраном са психофизиолошког гледишта. У њима је изнета физиолошка и психолошка основа естетског феномена, његова суштина, сложеност

његовог механизма, његов развој, као и естетски ефекат појединих сензација, разних емоција и стваралачке мисли, које природа и уметничка дела буде код људи.

У већ поменутом интервјуу који је проф. Спужић 1975. године, у својој 83. години, дао за „Политику“, између осталог је рекао: „У гимназијским данима одлазио сам у Цвијановићеву књижару и, ако бих имао новца, куповао бих лепа немачка и француска издања с репродукцијама грчког вајарства, репродукцијама Микеланђела, Рафаела, Рембранта и других великана. Читао сам све што су тада писали Јован Цвијић и Богдан Поповић, два тадашња велика ауторитета. Мислим да су они, с оним репродукцијама старих мајстора, највише утицали на нека моја каснија опредељења, нарочито у области естетике.

Једног дана сам, после дугог меркања, купио Филозофију уметности Иполита Тена. Он је сматрао да уметничка дела само привидно настају изненада и непредвиђено, као снажни ветрови, који на изглед одједном задувају. Писао је да иза сваког великог уметничког дела стоје многе околности, многи услови, разлози. Он ме је у великој мери приближио, поново, ономе мом београдском интересовању, када сам слушао и читао Цвијића и Поповића.

Доста касније, један боравак у Паризу, код мог друга Георгијевића, омогућио ми је да у то време упознам, не само град већ и многе његове музеје, галерије, посебно Лувр. То што сам у младости читао Цвијића и Поповића, што сам проучавао Тена и проводио сате у Лувру, говори пре свега о мом сталном интересовању за уметност.

Цвијић ме је на свој начин заинтересовао, када је проучавао психолошка својства различитих наших типова. Много касније, било ми је јасно зашто Богдан Поповић, када је говорио о лепом, није могао да реши шта је тачно тај феномен, како настаје и зашто, а све из простог разлога: није знао ни биологију ни физиологију!

Код Тена је другачије: иако је био архитекта, наслућивао је важност биологије у естетици. Узмимо, на пример, боју: њу прима, најпре чуло вида, али тај пријем не иде само у мозак да би тамо изазвао одређену сензацију, већ се директно преноси на све органе помоћу неуровегетативног система. Хормони, сва чула, цела физиологија учествују у осећању лепог. Сада се, после много година, враћам тамо где сам стао пре пола века: о томе сам опширно писао још тада у својој књизи *О осећајном ѿносу или лепој сензацији*. Покушавао сам да објасним оно најпростије лепо: лепоту сензација.“

У Годишњаку LXXXIX за 1982. и 1983. годину академик, Борислав Божовић пише поводом смрти академика Владимира Спужића: „На дан 6. јануара 1982. године престало је да куца срце једног изузетно племенитог

човека, лекара-хуманисте, упорног научног радника и великог естетe, академика професора др Владимира Спужића.

Одласком професора Спужића САНУ и њено медицинско одељење, наша медицинска наука уопште и посебно наша здравствена служба, остају сиромашнији за једног изузетног вредног лекара, врхунског стручњака и научног радника, а посебно цела наша заједница губи у њему једног изузетно доброг човека, хуманисту, прегаоца и неуморног здравственог радника.“

Неспорна је чињеница да је академик Владимир Спужић оснивач алергологије у Србији и да је њен развој започео његовим доласком на III интерну клинику у Београду 1923. године. „Српска школа“ алергологије и клиничке имунологије захвална је свом учитељу, пиониру, великану медицине, професору и академику др Владимиру Спужићу.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА
ВЛАДИМИРА СПУЖИЋА

1924.

1. *Миелоидна леукемија* / Владимир Спужић. – Српски архив, 1/2.
2. *Пнеумоџеритонеум у туберкул. ексудат. џеритонеитису*. – С. А., 6.
3. *Основи анатомије и физиологије човека*. – Издање Мин. војске и морнарице.
4. *Хемораичан џерикардит џеитичној џорекла*. – С. А., 6.

1925.

5. *О тџераитјском дејству Јоанина*. – С. А., 8.
6. *Морбус Банџи*. – С. А., 8.
7. *О осећајном џону или џеити сензација*. – Београд.

1926.

8. *Прилој џиџању о модерној тџераитји аџме*. – С. А., 3.
9. *Миџрена, новији џоїледи на џену џаџоїтенецу и тџераитју*. – С. А., 4.

1927.

10. *La désensibilisation des astmatiques par les choch seriques légers*. – La presse médicale, 44.
11. *Клинички синдроми у разним манифестацијама шока*. – Мед. преглед, 1.
12. *Бронхијална аџма са израженим абдоминалним еквивалентом*. – С. А., 6.

1928.

13. *Пурџуре*. – Мед. преглед, 6.
14. *L Eosinophilie sanguine en rapport avec les injections des albumines étrangères*. – Journ. de Physiol. et pathol. général, (?).
15. *Поређење анатомској и ренитенол. налаза дифуз. фиброзе џлућа*. – С. А., 2.
16. *Изрази емоција џихов механизам и џиџај*. – Српски књиж. гласник, 6.

1929.

17. *О односу џлућне и кожне туберкулозе*. – С. А., 5.
18. *Бронхијална аџма и маларија*. – С. С., 5.
19. *Паџоїтенеца лобарне џнеумоније*. – Мед. преглед, 6.
20. *Миџрене лечене серум. шоковима*. – С. А., 7.
21. *Сџецифична тџераитја крујозне џнеумоније*. – Мед. преглед, 8.

1930.

22. *Десензибилизација*. – Мед. преглед, 2.
23. *Солвохин у крујозној џнеумонији*. – С. А., 5.

24. Френикоексајреза у лечењу илућне тбк. – С. А., 7.
 25. Поленска кијавица и њена терапија. – Мед. преглед, 7.

1931.

26. *Vaccination préventive et essais de traitement de la tuberculose par le BCG.* – Ann. de l'institut Pasteur, 46.
 27. Особености инеумоније. – Мед. преглед, 8.
 28. Ренџенографија бронх. асџме. – С. А., 2.

1932.

29. Плућни ајсџеси. – С. А., 12.

1933.

30. Серографија у иуироидним илућним ајсџесима. – Мед. преглед, 6.
 31. Особености фибринозне инеумоније изазване *Fridlaänder. pneitobac. pneitobac.* – Мед. преглед, 2.
 32. Колајсографија. – Војно мед. гласник, 2/3.
 33. Оптосип у лечењу инеумококских емџема. – С. А., 7/8.
 34. Бронхијална асџма. – С. А., 12.
 35. Трансназална мџода бронхографије. – Здрав. весник, 12.

1934.

36. *Anergie dans les intoxications aiguës par la soude caustique.* – Comptes rend. de la Soc. de biol., Т. 97.
 37. Колебање туберк. алерџије. – С. А., 9.
 38. Резултати анализа 160 френикоексајреза. – I југосл. конгрес против тбк. Брестовац, Голник, Тополшица. – Лијечн. вјесник, 12.
 39. *Rapport entre l'allergie tbc et la cholestérolémie* / В. Спужић, В. Божић. – Comptes rendus des seanc. de la Soc. de biol., Т. 97.
 40. Сродне емоџије. – Српски књиж. гласник, 6.

1935.

41. Еозинофилија у анафилактичној и хистаминској реакџији / В. Спужић; И. Ђуричић. – Мед. преглед, 1.

1936.

42. Хистолошка и ренџенолошка слика милијарних чворића. – Радиолошки састанак, Београд.
 43. Разноврсности иајоџенезе и терапије *Quinke-овој едема.* – С. А., 7.
 44. Вредности седиментације еритроџија у раној дијагностици илућне туберкулозе. – II југосл. конгрес против тбк. Сарајево.
 45. Еозинофилија и вајоџонија / В. Спужић; И. Ђуричић. – Мед. преглед, 11.
 46. Асџма услед иреосџљивости на кућну ирашину. – С. А., 5.

47. *Има ли разлике између ендогене и ектогене туб. суперинфекције.* – III југосл. конгрес против туберкулозе. Аранђеловац.
48. *Може ли релативност естетског феномена бити смејња његовом научном испитивању.* – Српски књиж. гласник, 8.

1937.

49. *Вредност кожних проба у испитивању астматичара.* – Лијечнички вјесник, 12.
50. *Ацидобензна равнотежа код астматичара / В. Спужић; И. Ђуричић.* – Acta pathologica, (?).

1938.

51. *Вредност еозинофилије у дијагностици астме.* – Мед. преглед, 1.
52. *Esiste o no una differenza fra superinfezione endogena ed esogena.* – Giornale di Clinica medica, 5.
53. *Бронхоектазије са незнатним количинама испљувка.* – Фтизиол. гласник, 12.
54. *Наши астмојени крајеви.* – Мед. преглед, 6.
55. *Астма изазвана урсолом.* – С. А., 6.
56. *Зашто естетика још није права наука? – XX век, 8.*

1939.

57. *Стање вегетативне нервне система у алері. Болестима / В. Спужић; (?) Брајовић.* – Свесл. конгрес у Софији. – С. А., 4.

1941.

58. *Уметничко дело.* – Летопис матице српске, 1/2.

1947.

59. *Наши резултати лечења астме сице, десензибилизацијом.* – С. А., 4.
60. *Спужић, В.: Кријички поглед на терапију серофибринозне илеурије.* – С. А., 9.
61. *Вредност калцијума у терапији серофибринозне илеурије / В. Спужић; В. Даниловић.* – С. А., 9.

1948.

62. *Улога обиља алергена у манифестацијама.* – С. А., 4.
63. *Пример преосетљивости на беланце јајета / В. Спужић; В. Даниловић.* – С. А., 3.

1950.

64. *Asthme en Yougoslavie / В. Спужић; В. Даниловић.* – II Congrès internat. de l'asthme. Mont Dore.
65. *Услови успеха специфичне десензибилизације / Спужић, В.; Даниловић.* – С. А., 7.

1951.

66. *Астима и професија* / В. Спужић; В. Даниловић. – Интернистички састанак у Загребу.

1952.

67. *Наше искуство у лечењу алергијских манифестација антихистаминацима*. – Интернистичка недеља.
 68. *Алергијске појаве код њрудбеника фабрике свиле у Новом Саду* / В. Спужић; Б. Божовић; В. Даниловић. – Зборник Института за мед. истраживања Срп. акад. наука, 20: 1.

1953.

69. *Role de l'infection dans la pathogénie de l'asthme* / В. Спужић; В. Даниловић. – II Congrès européen d'allergie, Copenhagen. – Acta allergol, (?).
 70. *Allergie chez les ouvriers dans l'industrie* / В. Спужић; И. Ђурчић. – Арх. за хиг. рада, (Загреб), 4 (3).

1954.

71. *Стање алергије код запослених у фабрици шпофова у Параћину* / В. Спужић; С. Пујевић; Павловић (?). – Зборник радова Института за мед. истр. Срп. акад. наука, књ. 2.
 72. *Influence du climat du littoral dalmate sur les manifestations allergiques* / В. Спужић; С. Пујевић. – Congrès internationaux. d'hydroclimatisme. – Опатија.
 73. *Однос алергија и година живота* / В. Спужић; К. Ивановић. – II конгрес дерматовенеролога Југославије. – Београд.
 74. *Алергија и алергијске болести (уџбеник)* / В. Спужић; В. Даниловић.
 75. *Influence des conditions de travail sur les manif. Allergiques chez les ouvriers des fabriques de textile* / В. Спужић; С. Пујевић. – XI Congresso int. di medicina del lavoro. – Neapolj.
 76. *Стање алергије код сџановника Зрењанина* / В. Спужић, (са сарадницима). – Зборник радова Института за мед. истраживања Срп. акад. наука, књ. 2.
 77. *Стање алергије код сџановника села Неменикуће* / В. Спужић, (са сарадницима). – Зборник радова Института за мед. истраживања Срп. акад. наука, књ. 2.
 78. *Праћење стања алергије код ученика фабрике сџакла у Параћину* / В. Спужић; В. Даниловић; С. Пујевић. – Зборник радова Института за мед. истраживања Срп. акад. наука, књ. 2.
 79. *Стање алергије код запослених у производњи азбестна рудника Корлаче и код сџановника оближњих села* / В. Спужић; Љ. Србиновић. – Зборник радова Института за мед. истраживања Срп. акад. наука, књ. 2.
 80. *Клиничка историја данашње историје на алергију*. – Мед. преглед, Нови Сад, 3.
 81. *Улогија стања на алергијске манифестације* / В. Спужић, (са сарадницима). – II конгрес превентивне медицине, Блед.

1955.

82. *Hypersensibilité allergique aux déjections du charançon du blé.* – La semaine des hopitaux, 33.
83. *Rôle des mesures sanitaires dans le traitement de la asthme* / В. Спужић; С. Ђорђевић; М. Бојановић; С. Тешић. – Acta allergologica, 9.
84. *Стање алергије код радника неких фабрика у Нишу* / В. Спужић, (са сарадницима). – II конгрес лекара НР Србије. – Нишка Бања.
85. *Influence de certaines conditions de travail dans l'industrie sur les maladies allergiques.* – Bruxelles-Médical, 33.

1956.

86. *A critical view of the treatment of bronchial asthma* / В. Спужић; В. Даниловић; С. Вукобратовић. – The therapy of bronchial asthma. – Stenfert Kroese, Leiden.
87. *Реакција њлеуре и њлеуroidериионеума сензибилисане заморчади на њоновно уношење коњској серума. I. Саој* / В. Спужић; А. Бата; М. Цветојевић. – Глас Срп. акад. наука 217, Одељење мед. наука, књ. 10.
88. *Реакција њлеуре и њериионеума сензибилисаних замораца на њоновно уношење коњ. серума (II саојшијење).* – Глас Срп. акад. наука 217, Одељење мед. наука, књ. 10.
89. *Facteurs alimentaires contribuant à l'accroissement actuel des manifestations allergiques* / В. Спужић, (са сарадницима). – III Congrès européen d'allergologie, Firenze.
90. *Sur les facteurs localisant le tissu de choc ainsi que les anticorps.* – III Congrès européen d'allergologie, Firenze.
91. *Вредноси висинске климе у лечењу асџме* / В. Спужић; С. Пејовић. – С. А., 10.
92. *Importance de l'allergie latente, sous-clinique* / В. Спужић; И. Спужић. – La semaine des Hopitaux de Paris, 32.
93. *Стање алергије код сџановника Призрена и села Шар-џланине* / В. Спужић; М. Девичерски; М. Љаљевић; И. Спужић. – Глас Срп. акад. наука 223, Одељ. Мед. наука, 11: 223.
94. *Стање алергије код сџановника села Сџарчева* / В. Спужић; В. Даниловић; С. Ђорђевић; С. Вукобратовић. – Глас Срп. акад. наука 223, Одељ. Мед. наука, 11: 229.
95. *A critical view of the treatment of bronchial asthma. The theory of bronchial asthma* / В. Спужић; В. Даниловић; С. Вукобратовић. – Stenfert Kroese, Leiden, 78.
96. *Factures alimentaires contribuant à l'acctoisse actuel des manifestations allergiques* / В. Спужић, (са сарадницима). – III Congrès européen d'allergologie, Firenze, 85.
97. *Механизам дејсџва колајсоџераџје.* – Споменица проф. Бурјану.

1957.

98. *Масовно џровање џуњевином* / В. Спужић; В. Даниловић; С. Ђорђевић; С. Пујевић. – Хигијена, Београд, 1.

99. *Les étapes les plus importantes de la pathogénie des manifestations allergiques et les conditions de leur apparition, Symposium sur l'allergie.* – Acad. Serbe des Sciences, Monographies Tome 212, 135.
100. *Стање алергије код сџановника златиборске и њештерске висоравни / В. Спужић; С. Пујевић; М. Љаљевић; С. Вукобратовић; М. Миланковић.* – Збор. радова 56, Института за мед. истраж. Срп. акад. наука, 4: 1.
101. *Алергијске манифестације на храну и њихов данашњи њораси.* I саопштење / В. Спужић; С. Пујевић; В. Павловић; Д. Кентера; М. Љаљевић. – Глас Срп. акад. наука 225 Одељ. мед. наука, 12: 183.
102. *Алергијске манифестације на храну и њихов данашњи њораси / В. Спужић; В. Даниловић; Ј. Бурјан; Н. Вербић; М. Стевановић.* – II саопштење. – Глас Срп. акад. наука 225 Одељ. мед. наука, 12: 187.
103. *Алергијске њојаве код радника зайослених у њроизводњи антџибиоџика / В. Спужић; М. Љаљевић; С. Ђорђевић; П. Миланковић.* – Глас Срп. акад. Наука 225 Одељ. мед. наука, 12: 105.
104. *Значај лашенџине субклиничке алергије / В. Спужић; И. Спужић.* – Глас Срп. акад. наука 225 Одељ. мед. наука, 12: 41.
105. *Evolution des emotion.* – 15. Congres internat. De Psychologie. Bruxelles.

1958.

106. *Стање алергије код одјајивача риџинуса / В. Спужић; В. Даниловић; С. Пујевић.* – Глас Срп. акад. наука 230 Одељ. мед. наука, 13: (?).
107. *Улоја инџервала између уношења алергена у њојави анафилаџичних и алергијских манифестација / В. Спужић; И. Спужић.* – Глас Срп. акад. наука 230 Одељ. мед. наука, 13: 147.
108. *Повољан уџицај висинске климе на бронхијалну асџму / В. Спужић; С. Пујевић; М. Љаљевић; М. Девичерски; И. Спужић; Л. Иванковић.* – Глас Срп. акад. наука 230 Одељ. мед. наука, 13: 157.
109. *Уџицај сџамбено-комуналних услова на асџму / В. Спужић; С. Рамзина; С. Ђорђевић; С. Тешић.* – Збор. радова 58, Инст. за мед. истраж. Срп. акад. наука, 5: 1.
110. *Considération sur la pathogénie des manifestations allergiques basées sur les actions des médicaments antiallergiques / В. Спужић; М. Медаковић.* – Acta allergologica, 5.
111. *Алергијске манифестације изазване лековима / В. Спужић; В. Даниловић; М. Љаљевић.* – С. А., 4.
112. *L'allergie et son retentissement social en Yougoslavie.* – III Congres international d'allergologie. – Paris: Flammarion.
113. *Нуџриџивна алергија.* – Медицински преглед, 8.

1959.

114. *Nostri concetti sull'etiopatogenesi delle manifestazioni allergiche.* – Minerva Medica, 1257.
115. *Rapport entre l'asthme et l'urbanisme / В. Спужић; С. Рамзина; С. Ђорђевић; А. Крстић.* – Acta Medica Jugoslavica, 3: 281.

116. *Le mode de vie comme facteur dans l'apparition des manifestations allergiques* / В. Спужић; М. Живковић. – Acta allerg.
117. *Ареџи генерал ду проблем де лалерџи алиментари* / В. Спужић; М. Андрејевић; Ј. Бурјан; М. Живковић. – Folia allergologica, Roma, 3: 232.
118. *Сензибилизација на сџрејџиомиџин код туберкулозних болесника лечених сџрејџиомиџином* / В. Спужић; Ј. Поповић; М. Љаљевић; М. Бјеговић. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 1.
119. *Сџање алерије код радника кудељаре Нови Бечеј, Лесковац и Врањска Бања* / В. Спужић; М. Љаљевић; И. Спужић; Д. Поповић. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 15.
120. *Промене мајтеринској џонашања женке џацова џод уџицајем убризганих женских џолних хормона* / В. Спужић; Ј. Арновљевић-Бранковић; В. Л. Видовић. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 49.
121. *Алерија на инхалационе алериене код сџановника Ојова* / В. Спужић; М. Љаљевић; И. Ивковић; Д. Давидовић-Милованов. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 79.
122. *Алерија на нуџриџивне алериене код сџановника Ојова* / В. Спужић; М. Живковић; Ј. Љаљевић; Д. Кораћ; М. Живковић. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 85.
123. *Алерија на инхалационе алериене код сџановника села Кушићи* / В. Спужић; М. Љаљевић; Д. Давидовић; М. Мојовић. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 125.
124. *Алерија на нуџриџивне алериене код сџановника села Кушићи* / В. Спужић; С. Ђорђевић; С. Пујевић; Ј. Љаљевић. – Глас Срп. акад. наука 238 Одељ. мед. наука, 14: 129.
125. *Rapport entre l'asthme et l'urbanisme* / В. Спужић; С. Рамзина; С. Ђорђевић; А. Крстић. – Acta medica Yougoslavica, 13 (3): 281.

1960.

126. *Уџицај радних услова на џојаву алеријских манифесџација* / В. Спужић; Д. Давидовић-Милованов; М. Живковић; С. Перишић; И. Ивковић; В. Дамњановић. – Збор. радова 71 Инст. за мед. истраж. Срп. акад. наука, 8.
127. *Сџање алерије код сџановника Лазаројоља* / Спужић, В.; Славковић, В.; Павловић, В.П.; Кентера, Д.; Девечерски, Ј. – Глас Срп. акад. наука 244 Одељ. мед. наука, 15.
128. *Сџање алерије код сџановника Охрида* / В. Спужић; М. Живковић; Н. Вербић; О. Ђирић; М. Живковић. – Глас Срп. акад. наука 244 Одељ. мед. наука, 15.
129. *Асџмоџени крајеви Јуџославије* / В. Спужић; Л. Ивковић; С. Вукобратовић; С. Тешић. – Глас Срп. акад. наука 244 Одељ. мед. наука, 15: 89.
130. *Уџицај есџрадиола у џојледу реаџовања на исџе џерџејџивне надражаје код кокошака*. – Глас Срп. акад. наука 244 Одељ. мед. наука, 15.
131. *Улоја наслеђене наклоности у џојави асџме у асџмоџеним крајевима* / В. Спужић; В. Славковић; И. Спужић; М. Живковић; Д. Давидовић-Милованов; М. Мојовић. – Глас Срп. акад. наука 244 Одељ. мед. наука, 15: 101.

132. *Утицај убризганих оваријалних хормона на мајтеринско понашање и ендирски циклус женке белој љацова* / В. Спужић; Ј. Арновљевић-Бранковић; В. Л. Видовић. – Acta neurologica et psyhiatrica Belgica, 247.
133. *The complexity of allergic reactions.* – Acta alerg., 112.
134. *Effet de l'oestradiol chez le poule sur les modifications des réactions aux têtes stimulus perceptifs.* Proceedings of the XVI international Congress of Psychology. – Bonn, 787.
135. *La mode de vie comme facteur dans l'apparition des manifestations allergiques* / В. Спужић; М. Живковић. – Acta allergologica, 27.

1961.

136. *Висинска клима и алергијске болести* / В. Спужић; М. Бојанић. – Глас Срп. акад. наука и умет. 248, 83.
137. *Стање алергије код радника фабрике шпирилоча у Блажују (Босна)* / В. Спужић; П. Штерн; М. Сарван; Е. Грин; Т. Шаламон; М. Мојовић; И. Спужић; С. Константиновић. – Радови VII научног друштва Босне и Херцеговине, Одељење медицинских наука, 63.

1962.

138. *L'allergie latente et l'allergie manifestée.* – Clinica Europea, 113.
139. *Rôle de l'hérédité dans les maladies allergiques.* Cinquième Contrès Européen d'Allergie. – Basel, 63.
140. *Rapport de l'alimentation et des manifestations allergiques d'origine alimentaire en Yougoslavie* / В. Спужић; И. Спужић. – Académie Européenne d'allergie. – Kroesse, Leiden,
141. *Алергијске болести код ситановника разних крајева Југославије.* – Споменница у част новоизабраних чланова Срп. акад. наука и умет., 17.
142. *La rôle du paprika dans l'apparition des manifestations allergiques* / В. Спужић; И. Спужић; С. Ђорђевић; Л. Ивковић; Ј. Љалевић; М. Живковић. – Acta allergologica, 516.
143. *Manifestations allergiques dans une région à nephrites.* – Revue française d'allergie,
144. *Дијагностика алергијских појава алиментарној порекла* / В. Спужић; И. Спужић. – Медицински гласник, 322.

1963.

145. *La rôle des parasites intestinaux dans l'allergie alimentaire et digestive* / В. Спужић; Д. Бркић; Љ. Глишић. – I Congrès international d'allergie alimentaire et digestive. – Vichy, 105.
146. *Стање алергије код ситановника Креманске кошљине* / В. Спужић; С. Перишић; И. Спужић; М. Љалевић; В. Дамјановић. – Радови XXI Научног друштва Босне и Херцеговине, Одељ. мед. наука, књ. 9: 87.
147. *Стање алергије код ситановника Гаџка* / В. Спужић; С. Богдановић; М. Бојанић; С. Обрадовић; П. Штерн; Н. Зеџ. – Радови XXI Научног друштва Босне и Херцеговине, Одељ. мед. наука, књ. 9: 143.

148. *Професионална алергијска обољења респирааторног система* / В. Спужић; С. Ђорђевић. – I југословенски конгрес за медицину рада, Београд, 195.
149. *Стање алергије код зайослених у њарној њекарџ и млину у Пеџровцу на Млави* / В. Спужић; М. Бојанић; Б. Милијић; С. Перишић; Ј. Љаљевић; М. Типолд; В. Николић. – Гласник завода за здравствену заштиту СР Србије, 21.

1964.

150. *Нејовольни уџицај локалних факџора у исџољавању алергијских манифесџација* / В. Спужић; М. Љаљевић; Ј. Љаљевић; Н. Вербић; О. Ђирић; В. Дамјановић. – Глас 257 Срп. акад. наука и уметности. Одељ. мед. наука, књ. 17.
151. *Зајађење ваздуха Борског рудника као аџмосферски факџор* / В. Спужић; С. Перишић; И. Спужић; С. Ђорђевић; М. Мојовић; М. Јанчић. – Глас 257 Срп. акад. наука и уметности. Одељ. мед. наука, књ. 17: 35.
152. *Улоа сумаџије алерџојених факџора у џојави асџме и алергијских манифесџација* / В. Спужић; М. Живковић; И. Спужић; Н. Вербић; М. Стевановић; М. Глумац. – Глас 257 Срп. акад. наука и уметности. Одељ. мед. наука, књ. 17: 125.
153. *Сложеносџ уџицаја извесних климаџа на алергијске џојаве* / В. Спужић; М. Бојанић; Б. Кораћ; М. Милошевић; М. Стевановић; Л. Радовановић. – Глас Срп. акад. наука и уметности 257 Одељ. мед. наука, књ. 17: 127.
154. *Улоа наслеђа у бронхијалној асџми* / В. Спужић; Н. Вербић. – Глас Срп. акад. наука и уметности 257 Одељ. мед. наука, књ. 17: 175.
155. *Улоа џрџроде алерџена у џојави алергијских манифесџација* / В. Спужић; М. Љаљевић; С. Ђорђевић; М. Јанчић; С. Бранковић; М. Симоновић. – Глас Срп. акад. наука и уметности 257 Одељ. мед. наука, књ. 17: 183.
156. *Уџицај жељезаре у Зеници на алереџјске џојаве* / В. Спужић; Ј. Микшић; Љ. Петровић; Н. Пејшић; П. Штерн; Т. Шаламон; М. Живковић. – Радови XXIII Научног друштва Босне и Херцеговине, Одељ. мед. наука, књ. 10: 5.
157. *Fréquence des facteurs étiologiques de l'asthme bronchique en Yougoslavie.* – V Congrès international de l'allergologie. – Madride, 375.
158. *Стање алергије сџановника Семберије* / В. Спужић; М. Бојанић; Џ. Хасан-Беговић; Н. Рајшић; Т. Шаламон; П. Штерн. – Радови XXIII Научног друштва Б и Х, Одељ. мед. наука, књ. 10: 137.
159. *Алергијске џојаве у крају с ендемским нефриџом* / В. Спужић; С. Алибеговић; Б. Богданов; Н. Боковић; С. Обрадов; М. Живковић. – Радови XXIII Научног друштва Босне и Херцеговине, Одељ. мед. наука, књ. 10: 137.
160. *La valeur du climat du littoral dalmate dans le traitement de l'asthme bronchique.* – Simposium allergologicum internationale Zagraebiae-Spallati-Phari, 85.

1965.

161. *Уџицај џолних хормона на развој вољке и родџиљеско џонашање џолуба* / В. Спужић; Ф. Тајхнер; И. Спужић; С. Катанић. – Глас 261 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 18: 61.

162. *Утицај њолних хормона на развој вољке и мајтеринско њонашање ѡлу-бица* / В. Спужић; И. Спужић; Ф. Тајхнер; С. Каганић. – Глас 261 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 18: 65.
163. *Однос сѡања алерѡије и ендемској нефриѡи* / В. Спужић; Р. Јовановић; О. Ђирић. – Глас 261 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 18: 101.
164. *Disproportion entre la sensibilisation et les manifestations allergiques chez les mineurs de la mine de heuille de Bogodina, en Serbie* / В. Спужић; М. Бојанић; С. Тешић; С. Банковић. – Acta allergologica, 10.
165. *Алерѡијске ѡјаве код сѡановника ѡрада Јајца* / В. Спужић; П. Штерн; М. Живковић; Т. Саламон; Н. Рајчевић; В. Хаѡимеровић. – Радови 27. Научног друштва Б и Х, Одељ. мед. наука, књ. 11: 47.
166. *Алерѡијске ѡјаве код ѡекара фабрике „Соко“ у Беоѡраду* / В. Спужић; М. Бојанић; Д. Стевановић; С. Ђорђевић; К. Митровић; С. Банковић; М. Стефановић. – Глас 267 Срп. акад. наука и метности, Одељ. мед. наука, књ. 19: 49.
167. *Алерѡијске ѡјаве код сѡановника Неун Клека (Босанксо ѡриморје)* / В. Спужић; П. Штерн; С. Обрадов; М. Љаљевић; Б. Богданов; Џ. Хасанбеговић. – Радови 27. Научног друштва Б и Х, Одељ. мед. наука, књ. 18: 47.
168. *Утицај нове ѡекаре у Пожаревицу на алерѡијске манифесѡиације код зайослених* / В. Спужић; М. Бојанић; Д. Стевановић; С. Банковић. – Clinica medica, (?).

1966.

169. *Алерѡијске ѡјаве код сѡановника Змајева (домородаца и досељеника из Србије, Црне Горе и Босне и Херцеѡовине)* / В. Спужић; М. Мојовић; Љ. Љаљевић; С. Ђорђевић; М. Милошевић; М. Јанчић. – Глас 267 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 19: 21.
170. *Утицај савремене ѡекаре у Јајцу на алерѡијске ѡјаве код зайослених* / В. Спужић; Д. Милошевић; Д. Кораћ; С. Тешић; М. Лалић; К. Митровић; Д. Суботички. – Глас 267 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 19: 63.
171. *Алерѡијске ѡјаве код зайослених у фабрици за ексѡиракцију риѡинусовој уља у Љубљани* / В. Спужић; П. Штерн; С. Банић; И. Боначи; Д. Милошевић; Д. Цернелч; Ј. Фетих; П. Картин; А. Брнболић; А. Јанезић; К. Коѡијанчић; Б. Цворишчец; Д. Гром. – Глас Срп. акад. наука и уметности 267 Одељ. мед. наука, књ. 19: 65.
172. *Алерѡијске манифесѡиације изазване алерѡеном риѡинусовој семена код сѡановника Нове Црње* / В. Спужић; С. Перишић; М. Живковић; М. Петровић; Д. Кораћ; Ј. Љаљевић; М. Живковић; М. Љаљевић; С. Ђерђ. – Глас 267 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 19: 73.
173. *Злаѡибор и алерѡијске ѡјаве* / В. Спужић; М. Бојанић; С. Ђорђевић; И. Спужић; Д. Кораћ; Н. Вербић; Д. Јововић. – Глас 267 Срп. акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 19: 84.
174. *Сѡање алерѡије код сѡановника рибарској насеља Пеѡиѡан-Охридско је-зеро* / В. Спужић; М. Петровић; С. Ђорђевић; Ј. Давидовић; Д. Кораћ; С. Тешић; С. Константиновић; З. Заниевски. – Acta Medica Yougoslavica, 152.

175. *Алергије у области медицине рада* / В. Спужић; И. Ђуричић; Д. Даниловић. – Медицина рада, 598.
176. *Стање сџановника ѓојединих крајева Србије у ѓоїледу нућрићивне алергије* / В. Спужић; И. Спужић. – Симпозијум реферата I Југословенског конгреса о исхрани, 196.
177. *Le rôle de l'infection dans l'asthme bronchique* / В. Спужић; И. Спужић. – Académie Européenne d'Allergologie, Bruxelles.
178. *Hypersensibilité au bichromate de potassium chez les cimentiers d'une entreprise du bâtiment à Beograd* / В. Спужић; Савићевић, Д. Јововић; В. Јоцић. – Acta Allergologica, 741.

1967.

179. *La rôle de la farine dans l'apparition des manifestations allergiques chez les boulangers et les meuniers en Yougoslavie* / В. Спужић; М. Бојанић; И. Спужић. – Acta Allergologica, 70.
180. *Causes des manifestations allergiques chez les boulangers des anciennes petites boulangeries* / В. Спужић; Д. Милошевић; С. Ђорђевић; М. Бојанић; М. Јанчић. – Revue française d'Allergie, 29.
181. *Les manifestations allergiques chez les meuniers de la vallée de la Morava* / В. Спужић; М. Живковић; С. Перишић; М. Љалевић; М. Петровић. – Revue française d'Allergie, oct.
182. *Уићцај сѓољних сѓимулуса на родићельско ѓонашање и развој вољке ѓолубова* / В. Спужић; И. Спужић; Ф. Тајхнер; С. Катанић. – Глас 271 Српске акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 20: 35.

1968.

183. *Уићцај висинске климе на бронхијалну астиму* / В. Спужић; М. Бојанић. – Српски архив, 2: 125.
184. *Садашње стање алерѓолошких исћићивања код нас као и ѓравици којим ѓреба усмерићи нова исћраживања*. – Медицинске науке. Савезни савет за координацију научних делатности, 23.
185. *Manifestations allergiques chez les travailleurs d'une petite fabrique de l'industrie pharmaceutique à Beograd* / В. Спужић; М. Савићевић; Љ. Петровић; М. Живалевић. – Vme Congresso internazionale di igiene e medicina preventiva. – Roma., 634–41.
186. *Алергијске ѓојаве код заѓслених радница у ѓанчевачкој и новосадској свилари* / В. Спужић, (са сарадницима). – Медицински преглед, (Нови Сад), 3/4.

1969.

187. *Алергијске ѓојаве код сѓановника Кошора и ѓредѓраћа* / В. Спужић; М. Савићевић; М. Петровић; Р. Феликс; М. Стефановић; А. Брнболић. – Глас 272 Српске акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 21: 57–69.

188. *Насеља источнобалканској њиња као астмојени фактор* / В. Спужић; М. Петровић; Д. Милошевић; С. Ђорђевић; М. Живковић; С. Тешић. – Глас 272 Српске акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 21.
189. *Посијено јављање алергијских њојава* / В. Спужић; М. Савићевић; М. Петровић; С. Перишић; М. Мојовић; Д. Јововић. – Глас 272 Српске акад. наука и уметности, (?).
190. *Manifestations allergiques chez les cultivateurs et les ouvriers qui travaillent le ricin* / В. Спужић; М. Бојанић. – Revue française d'Allergie, 103.
191. *Алергијске манифестације изазване њоленима* / В. Спужић; М. Петровић; В. Годић; Д. Кораћ; М. Бојанић; С. Тешић. – Глас 275 Српске акад. наука и уметности, Одељ. мед. наука, књ. 22: 113–124.
192. *Les réactions anaphylactique chez les animaux poikilothermes* / В. Спужић; И. Спужић; А. Бага. – Acta Allergologica, 225–70.

1970.

193. *Инфективна астма* / В. Спужић; Д. Милошевић. – Зборник радова III конгреса алерголога Југославије, (?).
194. *Резултати кожних њроба код сјановника разних крајева Југославије*. – Зборник радова III конгреса алерголога Југославије, (?).
195. *Уицај климатских и микроклиматских фактора на њојава бронхијалне астме код зайослених у њамучној индустрији* / В. Спужић; В. Годић; М. Бојанић; М. Петровић; Л. Радовановић; М. Дреновац. – Зборник радова Медицинског факултета Универзитета у Београду.
196. *Complexité du mécanisme de l'hypersensibilité allergique*. – Radovi VII internacionalnog alergološkog kongresa, Amsterdam. – Excerpta Medica, 211.
197. *Савремени значај кожних њроба у алергији* / В. Спужић; М. Бојанић; В. Годић. – Саопштено у одељењу медицинских наука Српске академије наука и уметности и примељено да се објави у Гласу и Билтену САНУ.

VLADIMIR SPUŽIĆ
(1893–1982)

Vladimir Spužić, Serbia's first allergologist, University professor and academician, was born in Požega, near Užice, on February 1893. During the restless 1890s his father, an army officer, often changed the place of residence. In Užice, Prof. Spužić's native town, his father served in one of the battalions of Stepa Stepanović. Vladimir Spužić attended primary and secondary schools in Zaječar, Negotin, Vranje, Niš and Belgrade. He graduated from the Third Male Gymnasium in Belgrade, in 1911.

A crucial moment in the life of Prof. Spužić was when, acting under the advice of relatives and friends, his mother sold the family house in Belgrade and with six children left for Brussels where the cost of living, at the time, were not as high as in Belgrade. In Brussels, in 1913, Vladimir Spužić completed a preparatory course for medical studies.

The Balkan Wars interrupted his studies and he returned to Serbia to work in hospital in Belgrade, treating typhus patients.

When the Second World War broke out in 1914, he tried to return to Serbia again but could not cross the Dutch border and stayed trapped in Belgium.

After the war ended, he resumed his studies of medicine and in 1920 obtained his medical degree in Brussels. The next two years, 1920–1922, he spent in Paris doing additional studies under Professor Pasteur Vallery-Radot.

He went back to his country and worked as an assistant of pathological anatomy to Professor Đorđe Jovanović who had returned from Vienna to help establish the Belgrade Medical School.

In 1923 he worked as an assistant to a famous internist, academician and professor Aleksandar Radosavljević at the Third Internal Medicine Clinic. There he started research work into the fields of bronchiectasis, pulmonary abscesses and tuberculosis.

He was elected Senior Lecturer at the Belgrade Medical School in 1931 and Associate Professor in 1939.

Apart from medicine in general, his professional and scientific interests revolved around the subject of allergies in particular and he became recognized as one of the country's leading researchers and expert in the field. It can be rightly said that Prof. Vladimir Spužić is the father of the school of allergology in our country.

During the occupation years of 1941–1945, he was retired only to return to the Third Internal Medicine Clinic in 1945. In 1950 he was elected a Full Professor of Internal Medicine and in 1951 he was appointed Dean of the Medical School. He retired in 1953 on his own request.

He was elected a corresponding member of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) on June 10, 1955 and became its full member on December 20, 1961. He was appointed director of the SASA Institute for Medical Research in 1956.

Numerous special-topics and scientific periodicals in the country and abroad published his articles which, along with his participation and organization of congresses of allergologists and other scientific gatherings at home and abroad, brought him acclaim in, as well as outside of, his own country.

In 1953 he became an honorary member of the French Society of Allergology and, in 1955, a founding member of the International Respiratory Society. He was also on the Board of Editors of the Italian magazine *Clinica Europea*. In 1956, in Florence, he was appointed President of the Nutritive Allergy Department of the European Academy of Allergy. At the 1963 Congress of Nutritive Allergies in Vichy, he received the French order of merit the *Ordre de la Sante publique*.

At the Foundation Assembly of the Department of Allergology of the Serbian Medical Society (he was a founding member) Prof. Vladimir Spužić was elected the first president of the Society for the 1951–1959 term, and in 1964 he became the Society's honorary life-long president. He was elected a life-long honorary member of the International Society *Interastma* in 1967 and of the Yugoslav Society of Allergology in 1968.

In 1975, he was in charge of SASA's project entitled the *Specific sensitivity of the organism*.

In the beginning of his scientific career, Prof. Spužić studied some particular aspects of pulmonary diseases. He published about 70 papers which dealt mostly with pathogenesis of lobar (fibrinous) pneumonia, its features, clinical picture, pathological anatomy and therapy of pulmonary abscesses, problems of bronchiectasis and bronchography, but also with problems related to tuberculosis. Especially important are his papers on pathological-anatomical and radiographic comparison of miliary tuberculosis, as well as diffuse fibrosis of the lungs. Significant is his experimental work on *Endogenous Versus Exogenous TB Superinfection*, as well as his work on the role of BSG vaccines in the treatment of tuberculosis.

In later years, Prof. Spužić devoted himself to studying allergies and, working on numerous problems from that field, he published over 120 papers in national and international periodicals.

The first paper on allergy in the Serbian language Prof. Spužić published in 1925, in the Serbian archive: *An Abstract on the Modern Treatment of Asthma (Serbian Archive 1925; vol. XXVII, 3:109–25)*.

In 1954, he and Dr. Vojislav Danilović jointly wrote the text-book entitled *Allergies and Allergic Diseases* which had three reprints.

In the text-book, as well as in his other works on allergology, Prof. Spužić discussed the essence of the allergic reaction, the basis for the pathophysiological processes in all types of allergic reactions, the nature of antigens and antibodies, clinical pictures, diagnostics and treatments of allergic diseases. He paid special attention to the problems of bronchial asthma. There are numerous papers on the epidemiology of non-communicable diseases most of which dealt with bronchial asthma. He studied the precipitating factors of the disease, patients' living and working conditions, pollution, and hereditary factors.

His articles appeared in many national and international periodicals: Srpski arhiv (Serbian archives), Liječninčki vjesnik (Medical Gazette), Zdravstveni vesnik (Health Gazette), Glas i Bilten SANU (the Voice and the Newsletter of the SASA), Radovi akademije nauka BiH (Publications of the Bosnia and Herzegovina Science Academy), Presse Medicale, Revue française d'allergie, Acta allergologica, Semaine des hopitauh, Comptes rendus Soc Biologique, Clinica Europea, Annales de Physiologie et pathologie generale and also in conference proceedings from various gatherings of allergologists: Vichy (1963), Madrid (1964), Stockholm (1966), Rome (1968), Geneva (1969) and Florence (1970).

He lectured by invitation in Copenhagen (1953), Naples (1954), Utrecht (1955), Florence (1956), Brussels (1957), Paris (1958), Basel (1962) and elsewhere.

Prof. Spužić helped set up the first allergological infirmary which opened on March 19th, 1946 and worked within the Third Internal Medicine Clinic of the Belgrade Medical School.

Apart from the issues of allergology, Prof. Spužić also studied the problems of aesthetics from a biological point of view.

He published about ten papers on this subject in Srpski književni glasnik (Serbian Literary Magazine) (1920–1936), Letopis Matice Srpske (Matica Srpska Annals) (1941), XX vek (the 20th Century) (1938), Glas i Bilten SANU (the Voice and the Newsletter of the SASA) (1956–1968), Acta neurologica et psychiatrica (1960), the conference proceedings of the 15th International Congress of Psychologists in Brussels (1957) and the 16th International Congress of Psychologists in Bonn (1961).

These papers treat the subject of the aesthetic phenomenon from a psychophysiological viewpoint. They present physiological and psychological basis of the aesthetic phenomenon, its essence, complexity of its mechanism, development as well as aesthetic effects of particular sensations, various emotions and creative thoughts which nature and works of art inspire in people.

In the Year Book LXXXIX, for 1982 and 1983, the academician Borislav Božović wrote the following, on the occasion of academician Spužić's death: „On January 6th 1982, the heart of Prof. Dr. Vladimir Spužić, a remarkable

and noble man, doctor, humanitarian, devoted scientist, great esthete and the academician, ceased beating.

With Prof. Spužić's demise, the SASA and its medical department, our medical science in general and health services in particular, lost a prominent physician, eminent expert and scientist. Our community lost an outstanding man, a compassionate, hard working and devoted medical professional.“

There is no doubt that academician Vladimir Spužić is the founder of the science of allergology in Serbia and that its development coincided with his arrival to the Third Internal Medicine Clinic in Belgrade, in 1923. „Serbian School“ of allergology and clinical immunology is indebted to its teacher, pioneer, a great man of medicine, professor and academician Dr. Vladimir Spužić.

МИТАР МИТРОВИЋ
(1903–1983)

Зоран Кривокапић

О ПОРОДИЦИ МИТРОВИЋ

Породица истакнутог хирурга, академика Митра Митровића, потиче из црногорског племена Братоножићи, једног од «седморо брда» (северно од главног града Подгорице, уз леву обалу реке Мораче).

У кући официра Црногорске књажевачке војске, питомца војне академије «Гарибалди» у Италији, капетана Николе Митровића, на Цетињу, крајем 1903. године (25. децембар), родио се син Митар. Његово удобно детињство и школовање испресецано је политичким и династичким борбама, као и са два балканска и Првим светским ратом, у којима је ужа и шира породица Митровић (и Радовић, по мајци) имала активну, значајну улогу, а по себе и са тешким, чак и трагичним последицама.

Некада млади и слободарски, црногорски Књаз Никола (1841–1921), на престолу од 1860. године, историјском славом овенчани победник «Вељег рата» (1875–78), посебно на Вучјем долу (1876), затим и државнополитички на Берлинском конгресу, 1878 (заједно са Србијом, Црна Гора међународно призната као 27. независна држава), у познијим годинама свог живота и своје изнимно дуге владавине (1860–1918), све се више отуђивао у личном, аутократском режиму, анахроном у релацији наступајућег XX. века, што је морало изазвати отпоре, нарочито код млађих и школованих слојева друштва.

Још као четворогодишњи дечак, Митар Митровић је понео слику страдања свог ујака, брата мајке Велике, министра и председника црногорске владе Андрије Радовића (1872–1947), суђеног и осуђеног на 15 година затвора у «Бомбашкој афери» 1907. године, на Цетињу (у затвору до 1913; помилован; председник друге црногорске владе у егзилу и Црногорског одбора за народно уједињење 1916/17; у Краљевини Југославији народни посланик на листи Демократске странке и вицегувернер Народне банке), а само две године доцније, и слику свог оца Николе, у одсуству осуђеног на смрт у „Колашинској афери» (1909. године, продуженом, атентаторском руком режима, убијен 1910. године у емиграцији у хотелу «Империјал» у Скопљу).

Мајка Велика и неодрасли Митар Митровић, претрпели су и други тежак губитак када су њиховог оца и деду, црногорског сердара Јагоша Радовића, који је био први потомак једног од најугледнијих Црногораца свога доба, сердара Блажа Радовића (Мартинићи, Даниловград, одакле је потекао и београдски, светски познати архитекта и универзитетски професор, Ранко Радовић), убили «зеленаши» (1919). Страдању и болу треба додати и да су оца ујне (Радовић) М. Митровића, знаменитог војводу Божа Петровића, у подгоричкој тамници «Јусовачи» заточили «бјелаши» (1919).

БИОГРАФИЈА МИТРА МИТРОВИЋА

У таквој атмосфери и друштвеном амбијенту оштрих превирања и заоштрених супротности, државних и породичних, стасавао је и одрастао Митар Митровић. Све то га није омело да остане веран како традиционалним, тако и универзалним, хуманистичким вредностима, у чијим је координатама био васпитаван и школован. Исте вредности пренео је и на своју породицу, са супругом Јеленом, са којом је подигао ћерку Љиљану, професора књижевности и сина Михајла, такође угледног хирурга и редовног професора Медицинског факултета у Београду.

Митар Митровић је гимназију завршио у Подгорици, а студије у Београду 1930. године. Оданост медицини и вредноћа дошли су до изражаја још током Митровићевих студија, када је као студент демонстратор и касније као стажиста радио у Институту за анатомију код професора Ника Миљанића, затим на Интерној клиници Медицинског факултета код професора Александра Игњатовског. По завршетку лекарског стажа, Митровић почиње да ради на Првој хируршкој клиници код професора Миливоја Костића, где је хирургију учио и специјализирао у чувеној београдској школи. Од тада стално ради на хируршким клиникама пролазећи кроз сва универзитетска наставничка звања, од асистента до редовног професора.

Припадао је напредном студентском покрету и помагао илегални рад омладинаца у Београду. Учествовао је у завршним операцијама ослобођења на Сремском фронту као управник армијске покретне болнице, а касније је био главни хирург Прве армије. Пожртвовано се борио за живот сваког рањеника. На ратишту је користио знање из неурохирургије које је стекао код професора Миливоја Костића, па је обављао трепанације лобање код интракранијалних повреда и крварења.

Као стипендиста Светске здравствене организације, у току 1953. године усавршавао се и проучавао хирургију крвних судова на Универзитетској клиници у Стокхолму код професора Крафорда и у Паризу код

професора Dallaines, затим пулмоналну хирургију и хирургију езофагуса у Ослу код професора Семба и у Паризу код професора Моно-а и Sou-rau-а. Боравио је на клиникама и проучавао поједине проблеме у Енгле-ској (Лондон и Оксфорд), у САД (Њујорк, Вашингтон и Филадельфија), у Јужној Америци (Буенос Аирес), у Совјетском Савезу (Москва и Лењин-град).

МИТАР МИТРОВИЋ КАО УПРАВНИК ХИРУРШКЕ КЛИНИКЕ

За управника Хируршке клинике, наставне базе Медицинског факултета при болници града Београда, именован је 1956. године. Митар Митровић је са сарадницима за петнаест година руковођења постигао да се одељење са шездесет кревета развије у Институт за хирургију свих специјалности, са две стотине хируршких постеља, где је радило преко тридесет и пет хирурга. У овиру Института основао је, прво у земљи, одељење за геријатрију, затим одељење за урологију, неурохирургију, ортопедију. Под његовим руководством Клиничка болница Београда развила се у велику установу са одсецима за све хируршке специјалности и достигла европски ниво савремене хирургије. Основао је и одсек за експерименталну хирургију. На сваком радном месту уносио је велику стручност, задивљујућу енергију и имао је несвакидашњи дар за организацију. Умро је 30. марта, 1983. године у Београду у 79. години живота.

МИТАР МИТРОВИЋ И РАД У НАСТАВИ

Године 1946. Митар Митровић је изабран за асистента на хируршкој клиници код професора Ника Миљанића. Када је хируршка клиника реорганизована 1947. године прешао је на Другу хируршку клинику као заменик управника професора Војислава К. Стојановића. Исте године хабилитован је на Медицинском факултету у Београду са радом *Прилој ироучавању јасне јанирене*, после чега је изабран за доцента. За ванредног професора изабран је 1957, а за редовног 1964. године.

Забележено је да је као предавач био посебно цењен због природног говорничког дара. Уносио је са мером хумор и у најозбиљније ситуације. Са колегама и сарадницима имао је однос пун поштовања. Пленio је својом непосредношћу, топлином, хуманошћу и изазивао дивљење првенствено због своје стручности. Када је изабран за наставника, у оквиру теоретске наставе на Медицинском факултету у Београду, предавао

је одабрана поглавља из опште и специјалне хирургије. Посебну пажњу посветио је поглављима о хирургији грудног коша, крвних судова, симпатикуса и ендокриног апарата, јетре, жучних путева и панкреаса. Руководио је, вршио надзор и учествовао са уводним предавањима у практичној настави која се одвијала на његовој клиници. Велики број младих лекара завршио је специјалистички стаж у хируршкој установи којом је руководио професор Митар Митровић. Како истичу његови савременици, као хирург био је виртуоз, а било је упечатљиво да је уметничку надареност и образовање уграђивао спонтано у свако дело својих руку.

МИТАР МИТРОВИЋ, ЧЛАНСТВО И ФУНКЦИЈЕ У СТРУЧНО-НАУЧНИМ ДРУШТВИМА

Озбиљност са којом је прилазио свим обавезама, као и резултати које је постигао у научноистраживачком раду са преко седамдесет објављених радова, препоручили су Митра Митровића да 1968. године буде изабран за дописног, а 1981. године за редовног члана Српске академије наука и уметности. Предлог да Митар Митровић постане редован члан САНУ потписали су академици Борислав Божовић, Сава Петковић, Слободан Костић и Изидор Папо. Препоруке наглашавају да је дао значајан прилог у развоју хирургије и специјалне хирургије у нашој земљи, да је иницијатор развоја и пионир езофагеалне хирургије, као и један од првих хирурга који се код нас, на овим просторима, бавио трансплантацијом бубрега. Предлози овако значајних имена из света медицине и са овако формулисаним мишљењем о стручним квалитетима, несумњиво показују колико је проф. Митар Митровић био цењен међу колегама.

Деценијама је био активан члан Српског лекарског друштва па је у више наврата био члан управе, затим председник Хируршке секције од 22. јануара 1966. до 22. фебруара 1968. године, потпредседник Гастро-ентеролошке секције и члан управе Канцеролошке секције. Био је редован члан Европског друштва за кардиоваскуларну хирургију, као и члан Извршног комитета Друштва канцеролога Југославије. Као национални делегат учествовао је у раду Међународне лиге за борбу против рака.

Раг у науци

Академик Митар Митровић почео је да се бави научноистраживачким радом још 1934. године, када са самосталним радом учествује на Петом југословенском хируршком конгресу у Београду. На међународним

хируршким конгресима у Стразбуру, Даблину, Лисабону, Минхену, Москви, Риму, Истамбулу, Атини, Сан Рему, Филадельфији и Бечу, такође је учествовао представљајући своје радове који су били веома запажени.

Митар Митровић, стипендиста Светске здравствене организације

Стручно-научни рад професора Митра Митровића обухвата широка подручја хирургије и савремену медикохируршку и експериментално-хируршку проблематику. Читава научна делатност професора М. Митровића може се поделити на радове из подручја хирургије торакса и торакалних органа, хирургије абдомена, хирургије васкуларног, неуровегетативног и ендокриног система, трауматологије, експерименталне, рапараторне и реконструктивне хирургије, канцерологије и опште медико-хируршке проблематике. Радови из области хирургије торакса и торакалних органа нису само клиничке студије хируршке патологије плућа и медијастиналних органа, него су и лични прилог савременој оперативној терапији ових обољења.

Проф. Митар Митровић био је посебно запажен као један од иницијатора и пионира езофагеалне хирургије заједно са В. Стојановићем и Љ. Рашовићем, као и хирургије тимуса. Значајни су његови радови из области хирургије ехинококуса плућа (1947. године урадио је пулмектомију због ехинококуса плућа која је само годину дана раније први пут обављена у свету); 12. јануара 1972. године извршио је прву трансплантацију бубрега у Србији; највећи део његовог хирушког рада припада абдоминалној хирургији, посебно хирургији желуца и једњака.

Приказ објављених радова

Почетак бављења научноистраживачким радом професора Митровића сеже у 1934. годину, када је са самосталним радом *Искусџва са Whitehead-овим ојерацијама* учествовао на Петом југословенском конгресу хирурга. Од око седамдесет објављених радова, четрдесет и седам су клиничке студије и експериментални радови, а шеснаест радова представља ретку казуистику. Преко педесет радова објављено је у домаћим стручно-медицинским часописима или саопштено на домаћим конгресима, а један број је објављен у страним медицинским часописима или саопштен на међународним конгресима.

Дружење са колегама -учесницима конгреса, за време паузе

Књигу коју је објавио под насловом *Osnovi opšte operativne tehnike i hitne hirurške intervencije za praktičnu nastavu studenata medicine i za lekare praktičare* (Београд–Загреб, Медицинска књига, 1954; друго издање објављено у Београду 1957. године), користили су као уџбеник не само студенти медицине него и последипломци као незаобилазну литературу приликом усавршавања хируршке технике. После Другог светског рата велики проблем практичне наставе из хирургије представљао је недостатак основне литературе. Ова књига попунила је ту празнину када су студенти у питању, а била је веома корисна и лекарима практичарима. Хируршко лечење описано је само у оквиру хитних интервенција и хитних мањих операција, уз препоруку да се поштују и познају општа правила хирургије и њене технике. У уводном делу књиге саопштава се да је то уџбеник намењен студентима медицине да би њиме употпунили практичну наставу из хирургије, која представља, највећим делом, техничке радње које се брзо заборављају без обзира на квалитетну теоретску и практичну наставу. Било је неопходно написати уџбеник у коме ће описом, шемом и сликом бити описане све практичне радње које обухвата програм наставе из хирургије. Студенти се могу унапред спремити за вежбе и лакше их савладати. Такође, уз уџбеник могу се извршити и неке интервенције које касније нису рађене, служећи се сликом и шемом.

Књига је, осим студентима, намењена лекарима практичарима опште медицине који често морају да интервенишу у хитним ситуацијама и без присуства хирурга. Хируршко лечење у књизи описано је у оквиру хитних интервенција и мањих операција. Наглашено је да је и за ову врсту рада неопходно поштовати и познавати општа правила хирургије и њене технике. Оперативно лечење састоји се из индикација и оперативне технике. Оперативна техника је начин како се изводи лечење и највећим делом зависи од увежбаности и вештине којом се она изводи. Код изучавања оперативног рада и стицању техничке вештине треба ићи поступно, од лакших и једноставнијих ка тежим и сложенијим радњама. Тим редом је у овој књизи изложена материја. Наглашено је да претходно треба упознати све друге радње које условљавају извођење и успех једне операције, а то су отклањање бола, спречавање инфекција, припрема болесника пре операције и поступање са њим после операције. У књизи су описане и методе анестезије и стерилизације и све друге основне техничке радње које припадају општој медицинској и хируршкој техници. Поједине области су опширније обрађене и прелазе у делокруг хируршког рада практичног лекара.

После ове мале анализе садржаја књиге јасно нам је од којих почетних појмова је морао да крене аутор како би испунио празнину која је постојала у употребљивој литератури из ове области.

Радови из подручја торакса и торакалних органа представљају не само клиничке студије хируршке патологије плућа, медијастиналних органа и торакалног зида, већ дају и лични Митровићев прилог савременој оперативној терапији ових обољења. Посебно се истичу његови радови из области хирургије ехинококуса плућа (1947. године урадио је пулмектомију због ехинококуса плућа). Значај радова из области торакса је у томе што су у време објављивања 1949. године поменути радови представљали прве публикације из ове области и значили су почетак модерне грудне хирургије, посебно хирургије плућа.

Митар Митровић са колегама на представљању књига

Треба нагласити да је академик Митар Митровић пионир хирургије тимуса.

Велики број радова из области хирургије абдомена поларизује се око кључних проблема као што су репараторна и реконструктивна хирургија жучних путева, хирургија улкусне болести и њених компликација, као и проблем метаболичких поремећаја код акутних хируршких абдоминалних обољења. Лично искуство академика Митра Митровића значајно је код лечења пептичне, рецидивне гризлице желуца по Billroth II или ГЕА конзерзивном операцијом по типу Billroth I. Забележена је клиничка провера идеје да се селективном гастричном ваготомијом, одстрањењем секреторно активног дела желуца и гастро-дуоденалном анастомозом максимално супримира секреторни капацитет желуца и тако не само одстрани реци-

дивни улкус него и створе најоптималнији услови превентиве од поновних рецидива. Добри клинички резултати чине да се овај рад користио у решавању терапеутске проблематике рецидивних, анастоматских улкуса.

Хируршко лечење васкуларних обољења и хирургија неуровегетативног система и ендокриног апарата приказани су преко патолошких стања која се у савременим условима јављају у великом броју. Хируршко лечење захтевају повреде крвних судова, анеуризме, тромбоемболије и сметње у венском крвотоку. Проф. Митар Митровић дао је велики допринос лечењу ових болести.

Хируршко искуство из Другог светског рата и масовних мирнодопских траума професор М. Митровић изнео је у радовима који се баве трауматологијом. Искуства у збрињавању рањеника са Сремског фронта примењивао је и у другим ситуацијама. Тако је, после земљотреса у Скопљу, 26. јула 1963. године, учествовао у збрињавању повређених. Детаљно се бавио збрињавањем повређених crush-повредама. У овим радовима је, осим података о клиници, патофизиологији, биохемији и метаболичким поремећајима, испитана и процењена улога, терапеутска ефикасност и индикације за примену вештачког бубрега код crushsindrom-а.

Радови из области експерименталне репараторне и реконструктивне хирургије обухватају радове о трансплантацији бубрега, као и експериментални рад из области дубоке хипотермије. Значај експерименталног рада о хипотермији је у томе што разјашњава неке делове кључног проблема (метаболичке ацидозе), због којег дубока хипотермија помоћу вантелесног крвотока није могла бити уведена у хуману, клиничку медицину и хирургију.

Значајни су и радови проф. Митровића из области канцерологије, који у првом реду дају исцрпне анализе клиничког материјала који имају за циљ да алармирају и истакну значај ране дијагностике и правовременог интервенисања.

Радови из опште медико-хируршке проблематике посебно се баве нежељеним последицама трансфузије крви, као и етиопатогенезом и савременом терапијом срчаног ареста.

МИТАР МИТРОВИЋ И СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

У Архиву САНУ, између осталог, налази се и извештај о раду проф. Митра Митровића у 1976. години, који је поднео Одељењу медицинских наука Српске академије наука и уметности. Према том документу, 1976. године, М. Митровић је радио на међуакадемијском пројекту *Малијни*

Њумори љаве и врати. Туморе мозга обрађивали су професори Слободан Костић и Јован Ристић, а туморе главе и врата обрађивао је М. Митровић са сарадницима. Као спољни сарадници одабрани су наставници Медицинског факултета у Београду. Направљен је програм рада за део пројекта који води проф. М. Митровић. Почетком 1977. године планиран је састанак свих координационих одбора. Осим рада на овом пројекту, проф. Митар Митровић активно је радио и на организовању међународних хируршких конгреса као редовни члан Светског хируршког друштва и Европског друштва за кардиоваскуларну хирургију. У извештају, обавештава Одељење да активно учествује у последипломској настави Медицинског факултета у Београду.

Академик Митар Митровић у стану

Резимирајући све укратко наведене чињенице из живота и рада академика Митра Митровића, можемо закључити да је својим радом показао

не само солидност клиничара и изврсног педагога, него да је својим стручним и научним радовима обогатио и медицинску литературу.

ОДЛИКОВАЊА

Својом стручношћу и огромним научним допринос стекао је одликовања и бројна признања у земљи и иностранству.

Академик Митар Митровић носилац је: Ордена рада са црвеном заставом; Дипломе савеза лекарских друштава Југославије 1966 године; Јубиларне дипломе Савеза лекарских друштава (поводом прославе двадесетпетогодишњице рада 1971. године), златне плакете Српског лекарског друштва и златне плакете Медицинског факултета у Београду

АНАЛИЗА НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ СТРУЧНИХ И НАУЧНИХ РАДОВА

1. Митровић М; Гађански Б.: О унутарњим билијарним фистулама, Срп. Арх. Целок. Лек. св. 5: 349–358 (1947)

У ревијалном чланку аутори сумирају тадашња хируршка сазнања о етиологији и патогенези спонтаних унутрашњих билиодигестивних комуникација. Оне су најчешће са жучном кесицом (82%) а потом холедохом (18%) (Judd i Burden, 1925). Такође, оне најчешће комуницирају са дуоденумом (24%), затим желуцем (13%) и на крају са колоном (4%) (Courvoisier, Naunyn). Најчешћи етиолошки фактор јесте билијарна калкулоза, ређе малигни тумори а врло ретко «чир стомака, односно чир дванаестопалачног црева». Пенетрација улкусне болести гастроуденума у билијарне путеве била је врло ретка појава, иако је сама улкусна болест била релативно честа. Саопштавајући резулате лечења свог болесника, земљорадника старог 40 година, аутори наводе да су у литератури нашли само осам објављених случајева. Први је објавио Robson, 1909. године. Дијагноза је постављена на основу вишегодишњег тока болести и, коначно на основу радиолошког прегледа који је у то време био једино дијагностичко техничко помагало. Оперативни налаз је потврдио постојање дуоденалног улкуса «који је перфорирао (ми бисмо рекли – пенетрирао) у холедокус», као и измењене анатомске односе «услед обилних перидуоденалних сраслина». Разматрајући модалитете оперативног лечења проф. Митровић заступа становиште да у овим условима треба начинити само деривацију желудачног садржаја (гастроенероанастомозу), што је код приказаног болесника и учињено (задња ретроколична). Он сматра да је

у датим околностима «ресекција стомака и затварање фистуле један замашан и опасан подухват».

2. Митровић М.: Циркуларни шав А. Femoralis,

Срп. Арх. Целок. Лек. св.12: 1019–1021 (1947)

Проф. Митровић је приказао једног болесника код кога је током периаартеријске симпатектомије због «Mal perforant plantaire» (Malum perforance plantae pedis) настала повреда феморалне артерије која је успешно збринута кружним шавом. То је аутору послужило као повод да истакне сложеност и значај ове васкуларне реконструкције у времену њеног извођења, када нису постојала савремена техничка помагала (атрауматски шав и сл.), која су овај хируршки захват данас учинила једноставнијим и рутинским. Шав је изведен «танким ланеним концем, помоћу малих игала, обично употребљаваних у окулистици». Проксимални крај артерије је из предострожности зауздан «да у случају попуштања шавова, односно крварења, може да се затегне као лигатура».

3. Митровић М.: Карцином дојке као улазна врата тетануса,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 2: 152 – 157 (1948)

У време писања овог рада тетанус није био ретка појава. Проф. Митровић се бави врло детаљном анализом могућих начина инфекције болеснице са дискретно егзулцерираним карциномом дојке која је радикално хируршки лечена и код које су се у непосредном постоперативном току (8. дан) јавили изражени клинички знаци тетануса. Болесница је лечена и излечена високим дозама антитетанусног серума и пеницилина и другим лековима уз локално испирање оперативне ране Dakin-овим раствором. У прегледу консултоване иностране литературе, аутор је изнео низ примера нетипичног настанка тетанусне инфекције истичући да је «тетанус, благодарећи својим особинама отпорности и прилагођавања, присутан скоро свуда – пре свега на човеку и у човеку». Приказани случај се може уврстити у тзв. хируршки тетанус, јер се јавио после хируршке интервенције, али начин његовог настанка је, свакако, изузетан због чега је и заслужио да се о њему расправља. У закључку проф. Митровић сугерира предострожност, односно, преоперативну или непосредну постоперативну имунизацију «где год постоје ма и најмање сумњиве улцеративне промене».

4. Митровић М.: Странгулациони илеус због аномалије плексуса пампиниформиса,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 4: 345–350 (1948)

Саопштен је бизаран случај псеудоинкарцерације урођене препонске киле изазване странгулацијом цревне вијуге задњим пампиниформним васкуларним сплетом који је био одвојен од сперматичног фуникулуса и постављен интраперитонеално. Аутор елаборира могући механизам настанка ове ретке урођене аномалије. Занимљиво је рећи да је хистолошки преглед и потврду препарата учинио професор хистологије др А. Костић.

5. Митровић М.: Прилог питању хирушког лечења бронхиектазија,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 2: 135 – 139 (1949)

Полазећи од успешно оперисаног болесника, проф. Митровић детаљно разматра све тешкоће и дилеме које су постојале у то време у хирушком лечењу бриниетазије. Он посебно истиче тадашње «наше специфичне услове» – недостатак искуства и потребних техничких средстава, инструмената и апарата, које захтева хирургија грудних органа. Посебно детаљно је анализирао оперативну технику, од начина приступа, појединачног подвезивања елемената корена плућа, до дренаже торакса. Проф. Митровић истиче велики значај преоперативне припреме ових болесника а нарочито постоперативног лечења за коначни успех операције. Он закључује: «Наш случај је оперисан под импровизованим техничким условима за појам велике плућне хирургије, па ипак је за кратко време излечен и цео ток је био без компликација. То може дати подстрека нама свима да ову грану хирургије савладамо и одомаћимо».

6. Митровић М., Рашовић Љ.: Прилог питању оперативног лечења папилома стомака,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 7–8: 610– 613 (1951)

Детаљна анализа тока болести и лечења младог болесника (30 год) послужила је ауторима као повод за разматрање тадашњих опречних ставова о хирушким методама уклањања полипа желуца. Ограничене дијагностичке могућности тога времена (само преоперативна радиографија желуца) упућују ауторе на хирурши разуман и рационалан приступ, односно широку ексцизију тумора и здраве околине насупрот заговорницима радикалнијих операција (субтотална гастректомија) због потенцијално малигне природе тумора (НР: *pollipus adenomatosus ventriculi*). Они сматрају да је ...»субтотална гастректомија, без обзира на стање савремене оперативне технике и савремена моћна преоперативна и после оперативна терапијска средства још увек ризикантан акт, оперативна мера коју треба примењивати само ако постоје стварни разлози за то».

7. Митровић М.: Прилог постанку и лијечењу замрлих рана послије повреда,

Медицински Зборник, Цетиње, 1:17–26 (1952)

Неколико одабраних радова, као и значајан део свог хируршког опуса проф. Митровић је посветио хирургији симпатикуса под упливом тада актуелне и код нас врло утицајне француске школе Rene Leriche-а. У овом раду он детаљно разматра узроке настанка «замрлих» (торпидних) рана после механичких повреда меких ткива и костију «код којих је са успехом применио серијске блокаде лумбалног симпатикуса новокаином». У серији од 14 болесника успех је постигнут у 85% случајева. На основу свог дугогодишњег искуства и научног промишљања проблема, др Митровић са разлогом сматра да је природа оштећене и дегарациране локалне трофике различита код повреда и болесних стања (дијабетес и др). Због тога је различит и позитиван учинак примењене терапије.

8. Митровић М., Рашовић Љ.: Клиника и терапија динамичких илеуса,

Медицински Зборник, Цетиње, 2: 53–61 (1953)

После детаљног разматрања патофизиологије и могућих етиолошких фактора динамичког илеуса, аутори саопштавају своја клиничка искуства у лечењу 78 болесника. Континуирана назогастрична сукција уз довољно велике количине електролитних раствора у виду инфузија у циљу одржавања метаболичке равнотеже воде и соли и трансфузија крви ради сузбијања хипопротеинемије с једне стране и паравертебрална инфилтрација лумбалног симпатикуса новокаином представљају суштину успешног лечења и узрока и последица овог сложеног стања.

9. Стојановић В., Митровић М., Рашовић Љ.: Кардиоспазам кроз наша клиничка и терапијска искуства,

Acta Chir.Iug. св. 1–2: 2–12 (1954)

Ово је први рад прве свеске новопокреног часописа Удружења хирурга Југославије који и данас излази. Може се с правом рећи да он својом стручном вредношћу и научним промишљањем проблема у датом времену то у потпуности заслужује. Аутори, наши еминентни хирурзи, већ тада се успешно баве сложеном хирургијом једњака, потпуно у складу са тадашњим светским ауторитетима за ову област. Ревизијално разматрајући тадашње опречне ставове о сложеној етиологији ахалазије једњака (тада је важећи термин био кардиоспазам), они се на основу свог вишегодишњег клиничког искуства и детаљне анализе серије од 12 успешно оперисаних болесника аргументовано залажу за Heller-ову оперативну методу лечења

(насупротив методи по Neugovsky) која је и данас, уз савремене модификације (dor, toupet) доминантна метода избора.

10. Митровић М: Fibroma ovarii permagnum

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 11: 1296–1297 (1957)

Приказан је редак случај гигантског фиброма јајника («величине материце у последњем месецу трудноће») удруженог са миомима материце код врло гојазне болеснице (до 110 кг). Дугогодишњи раст тумора без епизоде торзије, био је прикривен екстремном гојазношћу која је отежавала клиничке прегледе. Због тога је права природа тумора у трбуху откривена тек «perlaparotomiam». Непостојање ултразвучних и КТ помагала чине разумљивим преоперативна дијагностичка ограничења тог времена и тим вредније хируршке напоре у лечењу.

11. Митровић М., Лазовић В.: Идиопатски инфаркт оментума

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 12: 1427–1439 (1957)

Суочени са ретком казуистиком акутнога абдомена успешно и једноставно хируршки решено, аутори разматрају етиологију апоплексије висцеларних органа уз консултацију богате релевантне литаратуре. Поред иностраних, они цитирају и домаће ауторе (В. Стојановић, 1946, С. Красић, 1947). Аутори констатују да не постоји типична клиничка слика овог нозолошког ентитета, а с обзиром на његову сложену васкуларну етиологију, поред једноставне хируршке ресекције оболелог дела оментума, треба локално применити и симпатикомиметике (адреналин и др.).

12. Митровић М.: Замена стезача чмара транспонованим мишићем примицачем бута,

Срп. Арх. Целок. Лек. св.4: 429–434 (1962)

Ово је вероватно прва операција ове врсте изведена код нас. Проф. Митровић је успешно преместио мишић примицач бута и кружно поставио око чмара чиме је надокнадио губитак аналног сфинктера и његове функције. Примена форцепса током порођаја довела је до руптуре међице која је била разлог да се после примарне репарације током следећих 14 година јаве бројне локалне компликације (ректоцистоцела, ректовагинална фистула), које су захтевале већи број (5) неуспшних хируршких интервенција. Крајњи исход је био потпуна инконтиненција столице и тешко психичко стање болеснице. Др Митровић се храбро одлучио на описани радикални реконструктивни подухват и у овом раду коментарише деликатне детаље оперативне технике. Контрола болеснице после 6 месеци је показала потпуну контролу чврсте столице а «за потребно време» и течне столице, као и вољну контракцију новог сфинктера.

13. Митровић М., Шегвко И.: Прилог студији оперативних метода у лечењу варикоцела и наша искуства,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 6: 605–612 (1962)

Анализом бројних метода хируршког лечења варикоцеле, аутори се опредељују за заборављену и запостављену операцију по О. Иванишевићу, коју је он начинио још 1922. године у Буенос Аиресу. Аутори сматрају да, док већина других поступака уклања последице, ова метода има каузални значај, јер отклања рефлукс крви преко сперматичне вене. Они су то аргументовали анализом својих 20 оперисаних болесника код којих су овом методом постигли добре непосредне и удаљене (после 1,5 године) резултате.

14. Митровић М., Новичић Д.: Haemangioma hepatis,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 10: 979–982 (1962)

Приказан је редак случај болеснице са билобарним хемангионом јетре величне «мушке песнице и мандарине» за чије лечење је била потребна обострана парцијална хепатектомија. Истакнуте су и дијагностичке тешкоће ове болести у тадашњем времену када су ограничене радиолошке методе (без скенера, НМР и ултразвука) биле једина помоћ. Опсежна операција је успешно изведена и без савремених техничких помагала, што јасно говори о професионалном умећу проф. Митровића.

15. Митровић М., Новичић Д.: Трауматска руптура Musculusa Rectusa abdominis,

Срп. Арх. Целок. Лек. св. 12: 1217–1219 (1962)

Ретка појава руптуре правога мишића предњег трбушног зида била је повод да аутори саопште своје лично запажање. На основу литературе они етиолошки дефинишу два механизма етиологије настајања овог ентитета. Први је директни, настао непосредним дејством механичке силе, док је други индиректни, настао спонтано дејством растезања мишића које прелази отпорну снагу еластичности мишићних влакана. Аутори се залажу за примену примарног шава мишића уместо конзервативног лечења или оперативног уклањања хематома.

16. Митровић М., Васиљевић Д., Милутиновић М., Сретеновић М., Шеговић И.: Кандидозни перитонитис,

Глас ССLXXXVII САНУ, књ. 25: 1–7 (1974)

Детаљно је приказан веома редак случај перитонитиса изазваног гљивицом *Candida albicans*, који се развио код болесника од 57. године, после хируршког уклањања калкулозне жучне кесице праћеног посто-

перативном компликацијом (субфренични абсцес). Без специфичних клиничких манифестација дијагноза је коначно постављена културом перитонеалне течности (асцитес). Кандида је излована и у брису ждрела, спутуму, жучи и фецесу болесника. Аутори разложно и с правом закључују да је генерализована гљивична инфекција, која је коначно успешно излечена специфичним лековима (велике дозе Nistatin-a), настала као последица имунолошког дефицита болесника изцрпљеног хируршким компликацијама и дуготрајном применом антибиотика.

Исти рад је (*in extenso*) на енглеском језику објављен и у «Билтену медицинских наука», том LII, No. 10, str. 1 – 10 (1974)

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА МИТРА МИТРОВИЋА

1934

1. Митровић. М.: *Искусїва са Whitehead-овим оїерацијама*. Пети југословенски хируршки конгрес, Загреб (1934)

1945

2. Митровић М.: *Повреде крујних крвних судова*. Хируршки конгрес војних лекара у Београду, (1945)
3. Митровић М.: *Анеуризме*. Хируршки конгрес војних лекара у Београду, (1945)
4. Митровић М.: *Моїућностї ірешења у дијаїностїици іасне іанїрене*. Хируршки конгрес војних лекара у Београду, (1945)

1946

5. Митровић М.: *Прилої сїудииї іасне іанїрене* (хабилитациони рад). Војно-санитетски преглед вол. 3, св. 7–8, (стр 302–309), Београд (1946)

1947

6. Митровић М.: *Циркуларни шав А. Femoralis*. Срп. Арх. Целок. Лек. св.12, (стр.1019–1021), Београд (1947)
7. Митровић М., Гађански Б.: *О унуїарњим билијарним фисїулама*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 5, (стр.349–358), Београд (1947)
8. Митровић М.: *Скуїїуалне руйїуре Ахилове шїейиве: један нов случај*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 7–8, (стр. 548–554), Београд (1947)

1948

9. Митровић М.: *Карцином дојке као улазна враїа шїейанусу*. Срп. Арх. Целок. Лек. св 2, (стр.152–157), Београд (1948)
10. Митровић М.: *Сїанїулациони илеус збої аномалије ілексуса іамїиниформиса*. Срп. Арх. Целок. Лек.св. 4, (стр.345–350), Београд (1948)

1949

11. Митровић М.: *Прилої иїїиању хируршкої лечења бронхиекїазија*.: Срп. Арх. Целок. Лек. св. 2, (стр.135–139), Београд (1949)
12. Митровић М.: *Прилої иїїиању лобекїомије*.Туберкулоза св. 3–4 (стр. 348–351), Београд (1949)

1951

13. Митровић М.: *Прилої иїїиоїенези и шїераицији ulcus-a scuris-a*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 5, (стр. 428–434), Београд (1951)
14. Митровић М., Рашовић Љ.: *Прилої иїїиању оїераїивної лечења иїиїлома сїїомака*. Св. 7–8, (стр.610–613), Београд (1951)

1952

15. Митровић М., Стефановић Б.: *Поводом једној случаја ойерисаној збој іаніліонеуринома медијастинума* Срп.Арх.Целок.Лек.св 1, (стр. 80–82) Београд (1952)
16. Митровић М.: *Прилој йосійанку и лијечењу замрлих рана йослије йовреде*. Медицински зборник св.1, (стр.17–26), Цетиње (1952)
17. Митровић М.: *Псеудохерниа perinealis*. Медицински архив св. 5, (стр. 37–41), Београд. (1952)
18. Митровић М., Рашовић Љ.: *Карцином дојке*. Први конгрес лекара Србије, Врњачка бања (1952)
19. Митровић М.: *О сушійини йтромбофлебиіа и њејовом лечењу*. Први конгрес лекара Србије, Врњачка бања (1952)
20. Стојановић В. et Митровић М.: *Nos experiences cliniques et therapeutiques dans les endarteritis obliterans*. Premier Congres de la Societe Europeenne de Chirurgie cardio-vasculaire, Париз (1952)
21. Митровић М.: *L'echinococcose pulmonaire polykystiquedisseminee guerrie par la pneumotomie*. Revue de Chirurgie, Париз (1952)

1953

22. Митровић М.: *Хирурија карцинома іорњеј сеіменіа дијестійивној йракіа*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 5, (стр. 444–457), Београд (1953)
23. Mitrović M.: *Contributions a l'etude des anevrismes traumatiques*. XV Congres de la Societe Internationale de Chirurgie, Lisbonne, (1953)
24. Митровић М., Рашовић Љ.: *Клиника и йтерайіја динамичкој илеуса*. Медицински зборник бр. 2, Јубиларна свеска др Петра Миљаниха, (стр. 23–27), Цетиње (1953)
25. Митровић М.: *Хирурија карцинома іорњеј сеіменіа дијестійивној йракіа*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 5, (стр. 444–457), Београд (1953)

1954

26. Стојановић В., Митровић М., Рашовић Љ.: *Кардиосіазам кроз наша клиничка и йтерайеујска искусіва*. Acta chirurgica Iugoslavica : Часопис за хирургију Удружења хирурга Југославије, св. 1–2 (стр. 2–12), Београд–Загреб (1954).
27. Митровић М.: *Основи ойшіе ойерайівне йтехнике и хійне хирурйке инйервенције: за йракіичку насіаву сіуденаіа медицине и за лекаре йракіичаре*. Медицинска књига, XV, (стр.190 : илустр. 24 cm), Београд – Загреб (1954)

1955

28. Митровић М.: *Лайарайіоміје на Сремском фроніу*. Војномедицински преглед вол. 12, св. 1–2, (стр 38–44), Београд (1955)

1957

29. Митровић М.: *Фиброма ovarii permagnum*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 11, (стр. 1296–1297), Београд (1957)
30. Митровић М., Лазовић В.: *Идиопатски инфраки оментума*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 12, (стр.1427–1430), Београд (1957)
31. Митровић Н. М.: *Основи хирушке технике и хитне интервенције : за практичну наставу студената и за лекаре практичаре*. Медицинска књига, Допуњено 2. изд., (стр.179: илустр. 24 cm), Београд (1957)
32. Митровић М., Алексић А.: *О неким клиничким и оперативним проблемима код парахиларних ехинококса јетре*. Медицински преглед, (стр. 9–14), Београд (1957)

1958

33. Митровић М.: *Постоперативни рецидиви код обољења одводној жучној систему*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 1, (стр. 55–63), Београд (1958)
34. Митровић М., Лазовић В.: *Прекобројне цисте и њихов значај*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 5, (стр. 549–555), Београд (1958)
35. Митровић М., Алексић А.: *Кавернозни хемангиом мезентеријума*. Срп. Арх. Целок. Лек. св 1, (стр. 86–89), Београд (1958)
36. Митровић М.: *Лечење почетних интрена доњих екстремитета блокадама лумбалној симпатикуса*. Медицински гласник бр. 7, (стр. 51–54), Београд (1958)

1959

37. Митровић М., Алексић А. et Лазовић В.: *Contribution a l'etude de la chirurgie du systeme hepatopancreatique*. XVIII Congres de la Societe Internationale de Chirurgie, Munich, (1959)

1960

38. Андрејевић М., Митровић М., Алексић А., Вукашиновић Н., Живковић М.: *Прилој казуистички Schoenlein-Henoch-овој синдрома*. Срп.Арх.Целок.Лек.св. 5, (стр.579–584), Београд (1960)

1961

39. 1961 Митровић М., Ђорђевић Ж., Селеа А.: *Le cancer de la thyroide avec un apercu de l'hyperthyroidisme*.Congres Internationale de Chirurgie, Dublin, (1961)

1962

40. Митровић М., Шеговић И.: *Прилој студији оперативних метода у лечењу варикоцеле и наша искуства*. Срп. Арх. Целок. Лек. св. 6, (стр. 605–612), Београд (1962)

56. Митровић М., Балабанић В., Алексић А.: *L'Esperienza biennale del nostro servizio geriatrico chirurgico col riguardo speciale sul rischio operativo in senescenza*. Atti del IV Congresso Europeo di Gerontologia Clinica, San Remo (15–18 settembre 1965)
57. Митровић М., Јовановић В., Алексић А.: Балабанић В.: *Наша искуства у лечењу стис-синдрома из скојске катасстрофе*. Конгрес лекара Црне Горе, Титоград (29–31 октобар 1965)
58. Митровић М., Алексић А., Јовановић М.: *О акућном срчаном застоју у току оперативног рада и анестезије*. Четврти Интерсекцијски састанак хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Титоград (20–24. новембар 1965)

1966

59. Митровић М., Алексић А., Новичић Д., Балабасновић В., Јовановић М.: *Лечење пектичног улкуса конверзивном ресекцијом желуца по типу Билорот 1 и стомачном ваготомијом*. Acta Chir.Lug. Vol. 1., стр. (55–60), Београд (1966)
60. Митровић М., Алексић А., Балабанић В., Јовановић М., Новичић Д.: *О нежељеним последицама трансфузије крви*. V Интерсекцијски састанак хирурга, Приштина (22–24. септембар 1966)
61. Митровић М., Алексић А., Новичић Д., Балабанић В.: *Критички осврт на збрињавање crush-повреда из скојске катасстрофе*. V Интерсекцијски састанак хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Приштина (22–24. септембар 1966)
62. Митровић М., Балабанић В., Алексић А., Луковић А.: *Анестезија и реанимација у јеријатријској хирургији*. V Интерсекцијски састанак хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Приштина (22–24. септембар 1966)
63. Митровић М., Јовановић М., Алексић А., Новичић Д., Балабанић В.: *Поређење дејства тасродеха и rheотасродеха у експерименталној трансплантацији бубрега*. V Интерсекцијски састанак хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Приштина (22–24. септембар 1966)
64. Митровић М., Јовановић М., Атанацковић М., Алексић А.: *Тромбоза леве браниоцефаличне вене лечена стирејазом*. V Интерсекцијски састанак хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Приштина (22–24. септембар 1966)
65. Митровић М., Атанацковић М., Алексић А., Шеговић И., Селеа А.: *Акућна јасиро-дуоденална крвављења*. V Интерсекцијски састанак хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине, Приштина (22–24. септембар 1966)
66. Митровић М., Алексић А., Јовановић М., Шеговић И., Селеа А., Поповић М., Здравковић М.: *Идиопатски перфоративни улкус танког црева*. Хируршка секција Српског лекарског друштва, Ниш (26. октобар 1966)

1967

67. Мајсторовић Б., Митровић М., Јовановић М.: *Утјероректјлана фистула*. Срп. Арх. Целок. Лек. св.2, (стр. 209 – 213), Београд (1967)
68. Митровић М., Вучковић Ш.: *Сујракондиларни љреломи humerusa код деце*. Acta Chirurgica Jugoslavica, Вол.16 (стр. 35–45), Београд, (1967)
69. Митровић М., Алексић А., Балабанић В.: *Comparative Results of Billroth I and Billroth II Gastric Resection in the Treatment of Gastro-duodenal Ulcer*. XXIII Congres de la Societe International de Chirurgie, Vienne, 2–7. september (1967)
70. Алексић А., Митровић М.: *The Influence of pCO₂ on A-VO₂ Difference in deer Hypothermia*. Jour. Cardiovasc. Surg., вол. 8, (стр 81–83), Минерва Мидика, Торино – Италија (1967)

1968

71. Митровић М.: *Хируршки асијектј обољења жучној сџабла код љеријажљријских болесника*. Светски хируршки конгрес у Буенос Ариес, (1968).
72. Митровић М.: *Преојерајивна љријрема и љостјојерајивно лечење*. Интерсекцијски конгрес хирурга Србије, Црне Горе, Македоније, Босне и Херцеговине (главни реферат), Херцег Нови, (1968)

1974

73. Митровић М., Васиљевић Д., Милутиновић М., Сретеновић М., Шеговић И. *Кандинозни љеритјонитјис*. Глас ССLXXXVII, књига 25, (стр. 1–7), Београд (1974)

ЛИТЕРАТУРА

1. Чоловић Б. Радоје: Проф. Митар Митровић у књизи: *50 јодина Хируршке секције Срјској лекаркој друштјва*, Просвета, (стр. 107 – 143), Београд (2000)
2. Чоловић Б. Радоје: Проф. Митар Митровић у књизи: *Хроника хирурјије у Србији*, Просвета, (стр. 603), Београд (2002)
3. Митровић Митар: *Основи ојшјје ојерајивне љехнике и хитјне хируршке инјервенције*, Медицинска књига, Београд–Загреб (1954)
4. Митровић М.: *Биојрафија*. Годишњак САНУ, LXXVII за 1970. годину, стр. 757 – 762, Београд, (1972).
5. Божовић Б.: Годишњак САНУ, ХС за 1983., (стр. 397 – 398), Београд, (1984)
6. Милановић М.: «Познати српски лекари» – Биографски лексикон, (стр. 533 – 534), Београд – Торонто (2005)

MITAR MITROVIĆ (1903–1983)

Born on 25th December 1903 in a family of spiritual and moral virtues, Mitar Mitrovic was remembered by his contemporaries as an excellent surgeon and a teacher, defining clear terms towards honesty and humanity throughout his life, truly supported by his wife, Jelena.

He graduated from high school in Podgorica and completed Medical Studies in Belgrade in 1930. During his studies, first as a student and later as a trainee, he was engaged as a demonstrator in Anatomy Institute. As a young doctor, employed at The Internal Clinic, he was learning from Prof. Ignjatovski. Later on, at The First Surgical Clinic, at the department of Prof Kostic, he completed surgical training and became a consultant surgeon. By presenting the thesis Prologue of Gas Gangrene Studies, he achieved the PhD degree at the Medical Faculty, University of Belgrade,

During the 2nd World War he was the main surgeon of the First Army and the head of Military Hospital during battles in Srem front. After the war he was one of the organizers of the Health Care Service. In 1956 he was named a director of Surgical Clinic, which later became University Clinic and during 15 years of his leadership he managed to turn a 60 bed department into The Institute of Surgery, with the capacity for 200 patients, employing over 35 surgeons, with all surgical specialty departments, achieving European surgical standards. As a chief of the Department of Comparative Studies, he was a respected lecturer, with great expertise, always radiating amazing energy with an extraordinary gift for organization. As a founder of the Department of Experimental Surgery he paid a special attention on the fields of thoracic, vascular, endocrine, pancreatic and hepatobiliary surgery.

In 1976 members of the Academy Borislav Bozovic, Sava Petkovic, Slobodan Kostic i Isidor Papo recommended him as a corresponding member of SANU, emphasizing the results he achieved in science, clinical practice and teaching as well as his pioneer role in esophageal and kidney transplantation surgery. In 1981 he became a full member of SASA.

The education in thoracic and cardio surgery, sponsored by WHO, he started in Stockholm in 1953 under the mentorship of Prof Crawford, continued in Oslo (Prof Semba), Paris (Prof Dalen and Mono), Lion (Prof Santia) and in Zurich (Prof Brunner). Apart from that, he also spent time learning in clinics in London, Paris, Vienna, Rome, Moscow, Leningrad, Munich and Geneva.

Prof Mitrovic was a member of the management of The Serbian Medical Society (SLD), vice president of Gastroenterological and the president of

Surgical Section of SLD, member of European Society of Cardiovascular Surgeons, member of The Executive Comity of Oncological Society and a National Delegate of the International Anticancer League.

His scientific researches he started as early as in 1934, when he presented his experience with Whitehead procedure at the First Congress of Surgeons of Yugoslavia. About 47 papers he published were clinical studies and 16 other publications were surgical rarities. His work showed the variety and experience in the fields of traumatology, experimental, thoracic, reconstructive, abdominal, vascular, neuro and endocrine surgery, published in national and international medical journals or presented at international symposia or congresses.

In 1954 he published a textbook titled *Basics of Operative Techniques and Emergency Surgical Interventions*.

All the achievements of this great man cannot be summarized in fewer words. As a dedicated doctor and a professor with fruitful carrier, he was an outstanding individual of our scientific history and a founder of modern Serbian Medicine.

НЕНАД ЗРНИЋ
(1909–1991)

Ђорђе Зрнић

БИОГРАФИЈА

Академик Ненад Зрнић рођен је 28. јануара (по новом календару 10. фебруара) 1909. године у Шапцу од оца Јована, грађевинског, „самоуправног“ окружног инжењера (у Србији их је било 28 од 264 инжењера у периоду 1852–1914. године), и мајке Наталије, учитељице. Јован Зрнић је потицао из свештеничке породице, пореклом из Херцеговине, а први предак који је дошао у Босну, завршио је богословију у Пећкој Патријаршији и звао се Ђорђе. Деда Петар је био свештеник у селу Бистрица у Босни, данас општина Приједор. Јован Зрнић је из Босне пребегао у Србију 1886. године где је и завршио грађевински факултет у Београду. Никола Јоксимовић, деда по мајци, био је унук кнеза крагујевачке нахије Теодосија Марићевића (на његовом имању, у „Марићевића јарузи“, одржан је збор устаника на Сртење 1804. године). Био је кмет општине Аранђеловац 11 година, председник општине Аранђеловац, народни посланик (1884), члан Напредне странке. Бавио се трговином и био је шест година управник „Киселе воде“ у Аранђеловцу. Био је командир Народне војске, учествовао је у Српско-турском рату 1876–1877. и Српско-бугарском рату 1885. године.

Ненад Зрнић је основну школу завршио у Врању, где је породица била у избеглиштву за време рата, а гимназију у Београду 1925. године. Годину дана је студирао права и био запослен. Уписао се на Електро-машински одсек Техничког факултета у Београду, школске 1926/27. године и дипломирао 19. фебруара 1931. године. У току студија активно се бавио веслањем (четверац са кормиларом) и више пута освајао прво место на такмичењима. Докторирао је на Машинском факултету Универзитета у Београду 1959. године, са темом дисертације: „Прилог одређивању главних димензија брода“ (ментор академик Ј. Хлитчијев), после чега је промовиран за доктора техничких наука. Оженио се Маргитом Микић, студентом филозофије, ћерком Димитрија Хаџи Микића, вишег саветника Генералне дирекције железница. Маргита је, по мајци, директан потомак Хаџи Томе Стајића из Врања. На децу је пренео љубав према техничким наукама: син Ђорђе, проф. универзитета, кћер пок. Евгенија, дипл. инж. арх. и унук Ненад, в. проф. Универзитета у Београду.

Првенство подунавља 1930. године
(прваци, В.К. Београд), Н. Зрнић први до кормилара

Одмах по завршетку студија запослио се као инжењер-конструктор у Фабрици авиона „Louis BREQUET“ у Краљеву (13.03.1931–15.01.1932. и 15.10.1932.–30.09.1933. године), где је радио на конструисању алата и справа и одређивању радног времена за серијску производњу авиона, а био је и помоћник шефа одељења. Одслужио војни рок у морнарици – хидроавијација (Поморска ваздухопловна школа за резервне официре) од 15.01.1932. до 15.10.1932. и положио испит за инжењер официра.

Биро фабрике авиона „L. BREQUET“ у Краљеву 1931. године
(Ненад Зрнић први слева)

Запослио се као надзорни инжењер и шеф објекта у Радионици речне пловидбе на Ади Циганлији (од 1933. до 11.07.1935. године), у својству шефа објекта у оправци, као и у аутомеханичарској радионици Заступништва аутомобила „W. H. Smyth“ у Београду (1935/36), као шеф радионице. Био је управник Бродарства Прометне банке А. Д. у Београду (16.01.1936–01.07.1945), где је руководио пловним парком, радионицом за оправку бродова и аутомеханичарском радионицом.

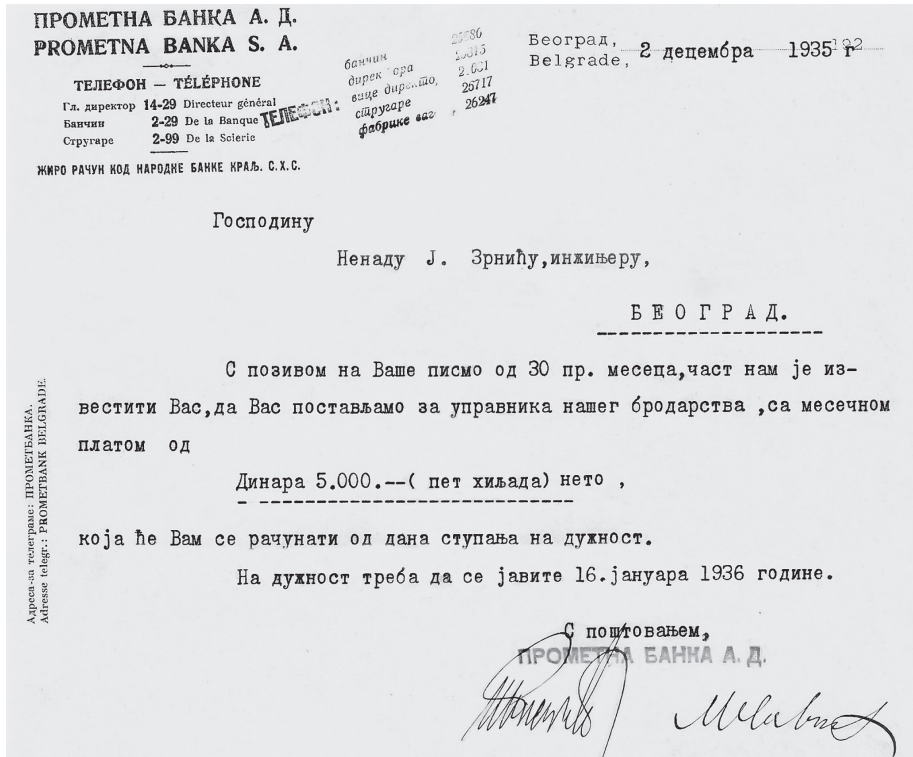

Извод из војне књижице Ненада Зрнића (1936)

Почетна плата управника била је за то време изузетно висока (5.000 динара), с тим што је добијао 13 плата годишње. У Бродарству Прометне банке је од 5. августа 1939. године био опуномоћен да компанију може „пуноважно представљати и заступати на свим лицитацијама државним, бановинским и самоуправним .... и све што буде учинио у наше име признаћемо као обавезно за нас“. Ово показује колики је углед уживао и поверење које је у њега имао председник и акционар фирме инж. Милош Савчић (градоначелник Београда 1929–1930).

Београдска прометна банка основана је 1895. године на бази домаћег капитала и тежње да се Србија привредно оснажи и ослободи зависности од иностранства. Да би се задовољиле потребе Београда за пекском и шљунком, у оквиру Прометне банке, њен председник и акционар

инж. Милош Савчић покренуо је бродарство (1909. године), чиме је био обезбеђен савремени начин набавке, складиштења и преноса тог грађевинског материјала.

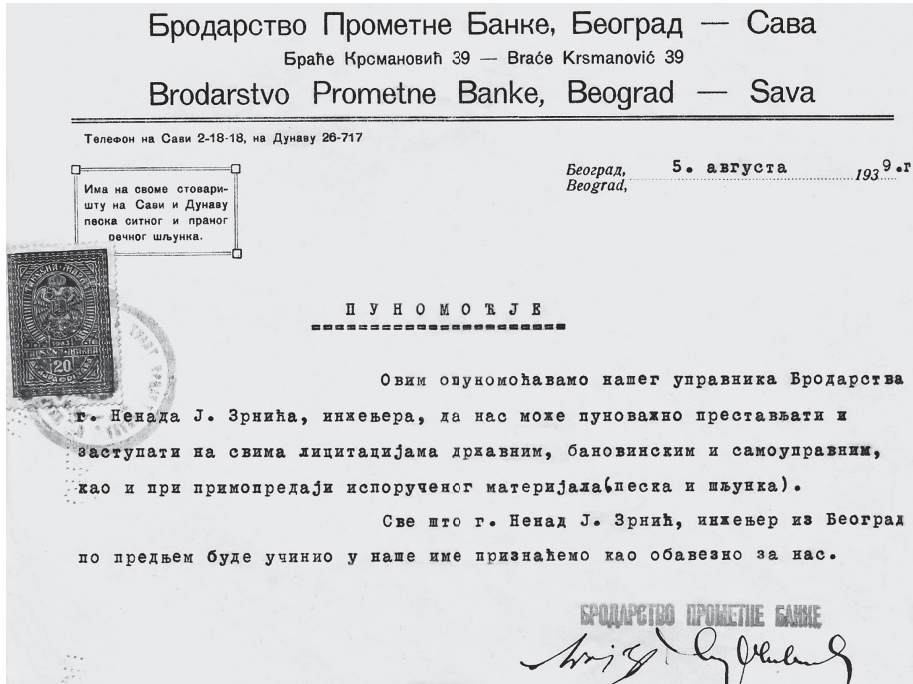
Почетничка плата управника Бродарства била је на нивоу генералске

Прометна банка располагала је багерском и транспортном флотом. За одржавање своје флоте на десној обали Саве, близу бродоградилшта „Србија“, имала је своју бродоремонтну радионицу. Радионица је порушена за време немачког бомбардовања 1941. године. Прометна банка је поред Бродарства изградила и низ индустријских објеката у Србији (пројектант и већински акционар М. Савчић), а последњи објекат била је Фабрика лима у Земуну изграђена 1939. године.

Положио је државни испит за овлашћеног инжењера машинске струке пред комисијом при Министарству грађевина 20.03.1934. године, а од 1936. је члан Инжењерске коморе и бави се пројектовањем бродова и бродских инсталација. Јануара 1937. године постављен је за сталног судског вештака Округног, Среског и Трговачког суда у Београду.

Као резервни морнарички официр (поручник) учествовао је у априлском рату 1941. године. Његова јединица је била стационирана у Дивуљама

код Шибеника (хидроавијација), где је заробљен од стране Италијана. Из заробљеништва је успео да побегне и преко територија под окупацијом Немачке и квислиншке НДХ домогао се Београда. Ноћу га је из Земуна преко Саве превезао чамцем један лађар који је раније био запослен у Бродарству Прометне банке.

Милош Савчић је имао неограничено поверење
у свог управника Бродарства

Одмах по завршетку Другог светског рата добио је посао и решењем министра саобраћаја 01.07.1945. године прелази у Главну управу речног саобраћаја у Београду где остаје до 30.08.1949. године. У Главној управи речног саобраћаја био је на следећим дужностима: Помоћник начелника Техничког одељења Главне управе речног саобраћаја, помоћник управника Генералне дирекције речног саобраћаја, директор експлоатације и директор Бироа за унапређење речног саобраћаја. За време ове службе, поред бављења техничком администрацијом, радио је на доношењу техничких правилника, бавио се пројектовањем бродова и сарађивао у стручним часописима.

Нарочито је значајан његов стручни рад, одмах после рата, на обнови речног бродарства, где је веома активно учествовао, како на обнови речне флоте, тако и на реконструкцији свих речних бродоградилишта. Радио је као конструктор, погонски и надзорни инжењер.

Заливање посуде са повељом која је узидана у темеље Фабрике лима у Земуну 1939. године (Ненад Зрнић први здесна, Милош Савчић са тамним наочарима)

Указом Министарства саобраћаја ФНРЈ постављен је 1. септембра 1949. године за вишег индустријског инжењера на Машинском факултету Техничке велике школе, а затим је изабран за доцента (крајем 1949. године) за предмете Конструкција и градња брода и Бродоградилшта, пристаништа и експлоатација пловног парка.

Ванредни професор постао је 1954. године, а од 1959. је редовни професор. Студентима Групе за бродоградњу држао је предмете из области конструкције и чврстоће брода. Дуго година је био шеф Катедре за бродоградњу и у два наврата (1952/54, 1960/62) продекан Машинског факултета Универзитета у Београду. Поред предмета за који је био изабран, предавао је и предмет Прорачун бродских конструкција. На Високој саобраћајној школи (касније Саобраћајни факултет) предавао је предмете: Претоварне машине и постројења и Луке и пристаништа. На Грађевинском факултету у Београду предавао је на последипломским студијама предмет Обликовање и прорачун заварених спојева у бродоградњи.

Доласком на факултет научни и истраживачки рад развија углавном у три области: теорија бродских конструкција, пројектовање брода и изградња брода. Ове три дисциплине повезане су међу собом, јер прва обухвата конструисање бродског трупа и прорачун његових елемената,

друга пројектовање брода, а трећа изградњу бродског трупа, спуштање у воду и његово опремање што се обавља у бродоградилшту.

Из области теорије прорачуна бродских конструкција научни рад је у почетку концентрисао углавном на прорачун конструкције дна брода. Први радови, објављени у научним часописима 1952. године, обухватају методе прорачуна напона у пасмама и ребреницама при разним условима оптерећења, доцније специјалне случајеве прорачуна темеља главних бродских машина. Касније се бави проблемом одређивања напона оплате дна брода уздужне градње. Сви ови радови представљају допуњавање и продубљавање већ датих решења, као и проналажење и предлагање нових решења, посебно код прорачуна темеља. Резултати ових радова примењени су у инжењерској пракси.

Ненад Зрнић са супругом Маргитом и сином Ђорђем
(Ковиљача 1937. године)

Друга група радова се односи на одређивање главних димензија брода. Ова истраживања су верификована кроз пројекте које је водио (као главни пројектант) у предузећима речне привреде код израде пројеката

специјалних бродова. Може се без претеривања рећи да је овај рад испунио цео радни век академика Зрнића, и то увек са пројектима бродова који се први пут изводе у нашој земљи. Резултати овог рада детаљно су приказани у поглављу Научна и истраживачка делатност у Институту техничких наука САНУ.

У пројектантском раду осим резултата постигнутих са изграђеним бродовима и багерима, посебно се може истаћи сарадња са привредом која је омогућила и из које су произашле две веома битне развојне компоненте: једна да се буде у току са савременим конструкцијама бродског тупа, што је потребно ради неговања теорије конструкција и, друго, што је од сарадника на овим пројектима створен веома солидан инжењерски кадар за пројектовање и градњу бродова, који је данас у стању да самостално решава и најкомпликованије задатке у пројектовању и градњи брода.

Н. Зрнић у Бродоградилшту Мачванска Митровица 1958. године

Трећа делатност која се односи на градњу брода произашла је из прве две. Реализацију сваког пројекта брода или уређаја пратио је од пројекта до пуштања у редован погон. Ово је са једне стране довело до тога да се стално учествује у процесу градње брода и да се стално тежи унапређењу тог процеса, а са друге стране због потребе послова у иностранству и земљи, читав низ година развијала се и усавршавала теорија пројектовања бродоградилшта.

У теорију пројектовања бродоградилшта Зрнић је увео такозвано зонирање терена бродоградилшта по функцији, и то на управну зону, бродограђевну зону са лежиштем за градњу и спуштање брода, зону за дрво и зону за опремање брода. Разрађујући овакав приступ диспозицији свих објеката по функцији и њиховој повезаности, а држећи се начела да

се при томе на најмању меру сведе пут кретања материјала и људи у целом бродоградилшту, постигнути су добри резултати у пракси. Тако су остварени пројекти великих бродоградилшта у иностранству, реконструкција бродоградилшта „Тито“ у Београду и читав низ мањих бродоградилшта у земљи. Посебно је значајно напоменути да су све инсталације и механизација за поменута бродоградилшта произведени у нашој земљи по пројектима професора Ненада Зрнића и његових сарадника.

Рад у овој трећој делатности, као и стална сарадња Машинског факултета и Института техничких наука САНУ са речном привредом у вези са свим питањима бродоградње и бродарства, имају као резултат стварање београдске школе из области бродоградње за стално уздизање и усавршавање стручних кадрова.

По доласку на факултет, далеко пре него што је заживела организована сарадња Факултета са привредом, Ненад Зрнић почео је да формира *ad hoc* радне групе за пројектовање, зато што је добро познавао потребе привреде. У те групе укључивао је са једне стране и професора Хлитчијева, а са друге стране асистенте и студенте. Успеси нису изостајали.

Комисија на одбрани доктората;
Професори МФ: Н. Зрнић, Д. Витас, Б. Илић, П. Станковић

Значајно је допринео стварању инжењера и доктора наука из области бродоградње. Сталном сарадњом на развојној и стручној делатности са својим бившим студентима постигао је да се његови сарадници оспособе да пројектују и са успехом граде најкомпликованије бродове у земљи и иностранству.

Био је више пута члан комисија и ментор докторантима на Машинском факултету у Београду, Стројарско-бродограђевном факултету у Ријечи и Факултету техничких наука у Новом Саду, продекан Машинског факултета у два мандата, члан Савета факултета, члан Савета Института машинског факултета.

Поред тога био је одговоран и активан члан Савета за саобраћај среза Београда, члан Комисије за развој Југословенског речног бродарства 1957–1975, члан Научно-стручног савета Предузећа „Лука Београд“, члан техничког савета ЈРБ, члан Комисије за ревизију инвестиционих програма из гране речног и језерског саобраћаја, саветник Дирекције за изградњу београдског пристаништа, председник друштва бродограђевних инжењера и техничара, члан Комисије за техничке науке за додељивање октобарске награде Београда, члан Управног одбора Фонда за научна истраживања САНУ 1974–1985, члан Научног већа Института техничких наука, руководилац Одбора за бродоградњу Одељења техничких наука, члан Комисије за техничке науке Републичке заједнице за научни рад.

Налазио је времена да се ангажује на стварању стручних издања па је био члан је редакционог одбора за публикацију „Развој технике и привреде у Југославији 1945–1955“, члан уредништва часописа „Бродарство“, члан редакционог одбора часописа „Бродоградња“, „Пловни путеви, бродарство и бродоградња“ и „Техника“.

Изузетно одговорне функције академик Зрнић је обављао као члан и председник више савезних и републичких комисија за питања науке, технике и посебно бродарства, као учесник и организатор многих научних скупова о питањима бродоградње.

Поред редовног рада на факултету, интензивно је сарађивао са Институтом техничких наука САНУ (раније Машински институт „Владимир Фармаковски“), у коме је био руководилац Одељења за бродоградњу од 1949. до 1980. године и директор од 1963. до 30.12.1980. године.

Од самог оснивања, Одељење је радило на теоријским проблемима из области бродоградње. Поред тог рада на теоријским проблемима, академик Н. Зрнић је непрекидно сарађивао са речним бродарствима и бродоградилиштима. Сарадња је била плодносна и учешће се увек базирало на решавању значајних проблема из области речне привреде; израде низа оригиналних пројеката бродова за речни саобраћај, пројектовању и извођењу првих (у земљи) самоходних и несамходних рефулерних багера са сандуком и/или са фрезером, разних багерских уређаја, специјалних бродова, технолошког пројекта насипања Новог Београда са избором флоте, рада на испитивању примене система гурања и гурачког састава на нашим рекама и другог.

На челу Института техничких наука САНУ академик Зрнић је као главни пројектант реализовао низ пројеката великих бродоградилишта,

преко предузећа „Инвест-Импорт“, углавном у Бурми, Индонезији и Бангладешу, а радио је и идејне пројекте бродоградилишта за Иран, Венецуелу и Кувајт, пројекат навоза у Ирану, пројекте реконструкције бродоградилишта у земљи, као и низ студија из ове области у земљи и иностранству. Због специфичних услова при пројектовању примењена су, по први пут у свету, многа оригинална решења. Комплетна опрема за ова бродоградилишта конструисана је под руководством академика Зрнића, произведена у бившој Југославији и испоручена страном партнеру.

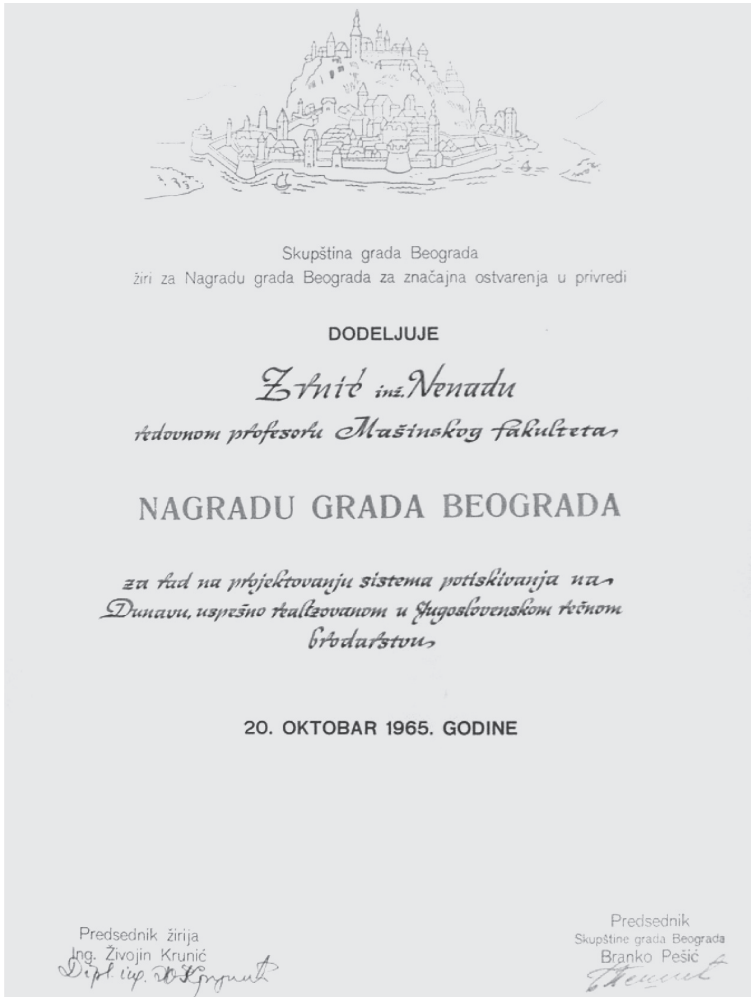

Ненад Зрнић у Рангуну, Бурма, 1961. године

За огроман допринос који је дао развоју бродоградње и, првенствено развоју науке и афирмацији наше науке у свету, проф. Ненад Зрнић је 1965. године добио Октобарску награду града Београда за значајна остварења у привреди, рад на пројектовању система потгискивања на Дунаву.

Априла 1972. изабран је за дописног, а 1985. године и за редовног члана САНУ.

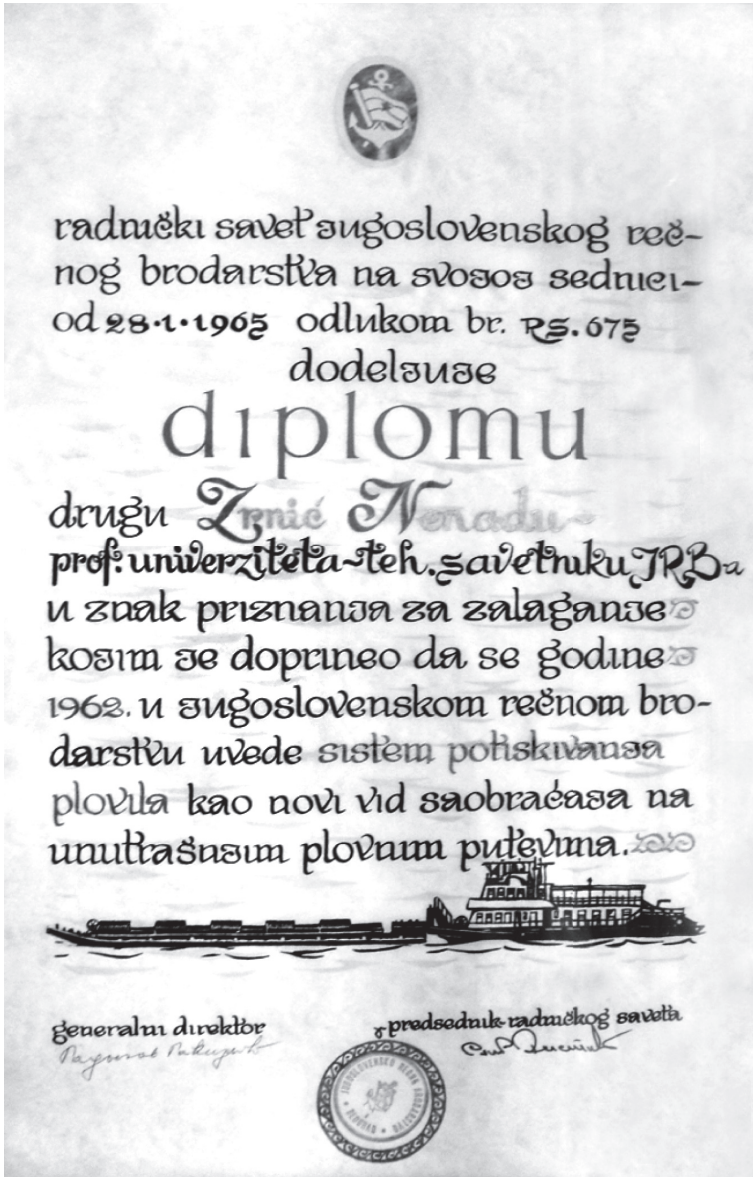
Академик Зрнић је аутор великог броја научно-стручних радова углавном из области бродоградње, као и низ студија и пројеката бродоградилишта, разних речних бродова, багера, техничких пловила и специфичних бродских, багерских и бродоградилишних уређаја. Имао је пријављене патенте у земљи, САД и Канади. Његова уска научна дисциплина је теорија и прорачун бродских статички неодређених система, у оквиру

Октобарска награда града Београда, 1965. године

које је дао низ корисних, практичних поступака за брзу проверу напона. Објављивао је научне и стручне радове из чврстоће брода, пројектовања техничке флоте, бродоградилштва и речног саобраћаја.

Немерљив је допринос који је академик Зрнић дао развоју речне бродоградње код нас и њеној афирмацији у свету. Применом савремених научних метода при пројектовању и конструисању бродова и багера и уређаја у овој области избио је у сам врх светских ауторитета и значајно допринео афирмацији науке и научне мисли у бродоградилштима и бродарско-багерским предузећима. За собом оставио добро припремљену генерацију одличних стручњака који су успешно наставили његово пионирско градитељско дело.

Диплома Радничког савета ЈРБ-а за допринос да се 1962. године уведе систем потискивања пловила

Ненад Зрнић је између осталог, главни пројектант првог брода изграђеног у Југославији после Другог светског рата за страног наручиоца (Пловна дизалица за Турску је први извозни посао из ове области, 1955. године, носивости 45 тона, произведена у бродоградилшту „Тито“, данас бродоградилште „Београд“, у Београду), као и више домаћих пловних

багера (ведричара и рефулера), што је и било у центру његове стручне активности. Сходно томе основао је Лабораторију за испитивање багера у Винчи. Пројектовао је низ бродоградилшта у земљи и иностранству (Бурма, Индонезија, Бангладеш, Кувајт, Иран и Венецуела). Аутор је неких оригиналних идеја и решења (чланкасти брод). Заслужан је за увођење потискиваних састава на нашим рекама – уместо дотадашњих тегљених, након чега је добио је октобарску награду града Београда.

Ненад Зрнић са супругом Маргитом
и унуком Ненадом у свом стану, 1969. године

Своју креативност професор Зрнић испољава једнаким интензитетом и у Српској академији наука и уметности, њеном Институту техничких наука, а она се пре свега огледала у иступањима у Одељењу техничких наука и публикавањем у издањима Академије. Био је дугогодишњи члан Фонда за научна истраживања САНУ и координатор макропројеката из области бродоградње.

Пензионисан је 1978. године, мада је и даље активно сарађивао у Институту (до 30.12.1980. године је био и директор). Умро је 20. фебруара 1991. године и сахрањен у породичној гробници на Топчидерском гробљу у Београду.

НАУЧНА И ИСТРАЖИВАЧКА ДЕЛАТНОСТ У ИНСТИТУТУ ТЕХНИЧКИХ НАУКА САНУ

Обимну делатност академика Ненада Зрнића тешко је довољно систематично описати због широког поља активности које су се одвијале годинама, почев од теоријских истраживања, праћења резултата теоријских истраживања у пракси и кориговања уочених недостатака кроз моделска испитивања у лабораторији, па до широке пројектантске и конструкторске праксе са низом изведених, често оригиналних, веома комплексних објеката у земљи и иностранству. Ови разлози упућују на различите приступе праћењу активности, па ће се у зависности од врсте активности за основу узети било сама тема или година у којој су се одвијали научноистраживачки радови. Целокупни опус научног, истраживачког и пројектантског рада, поред редовног рада на Машинском факултету у Београду, интензивно се одвијао у Институту САНУ у коме је био шеф Одељења за бродоградњу од 1949. године и директор Института од 9. маја 1963. до краја 1980. године. Због обимног експерименталног рада, истраживања у лабораторији Института у Винчи приказана су у посебном поглављу.

Формирање Машинског института САНУ крајем 1947. године, дошло је као природна последица створених услова и потреба САНУ за постојањем посебне установе која би се бавила научноистраживачким радом из области машинства, имајући у виду послератни индустријски развој и индустријско-технолошко осамостаљивање земље. После релативно брзо извршених организационих припрема, могло се отпочети са радом, а као почетак рада Института може се узети 1948. година.

Приликом оснивања Машинског института САНУ, образовано је, поред осталих одељења у Институту, и Одељење за бродоградњу. Иницијатори оснивања овог одељења били су професор Јаков Хлитчијев и група инжењера запослених у Југословенском речном бродарству (ЈРБ). Одељење је од самог оснивања радило на теоријским проблемима из области бродоградње и остваривало тесну сарадњу са речним бродарствима и бродоградилиштима с циљем да се што ефикасније ради на решавању значајних проблема из области речне привреде

На самом почетку свог постојања, Одељење за бродоградњу израдило је студију о проблему извијања палубе бродова и извијању греде на еластичним ослонцима. Проф. Ненад Зрнић се од почетка укључио у рад Одељења, а од 1949. године је његов руководилац. Започиње рад на систематском испитивању вуче на пловилима дунавског басена. Испитивања су настављена и наредних година, а њихови резултати су иницијирали многе промене у речном саобраћају. Пажња је посвећена типизацији речне флоте, анализирани су типови бродова одређене намене, те је на основу

резултата израђен метод за одређивање оптималне тонаже шлепа. Резултате истраживања везане за одређивање оптималне тонаже шлепа проф. Ненад Зрнић је објавио 1951. године.

Исте године је са сарадницима радио Пројекат сепарације угља „Јаран до“, са решењем утоварне и истоварне станице и Идејни пројекат суве сепарације рудника угља „Боговина“.

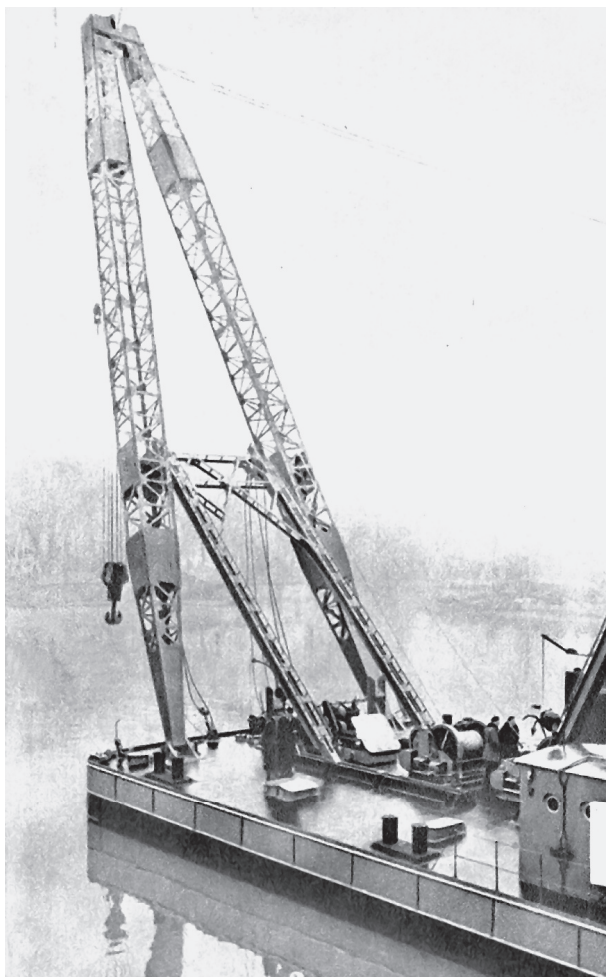
Следећи рад Ненада Зрнића је Пројекат пловне грабилице са маљем за разбијање стеновитог речног дна, тежина маља 9,5 тона, дохват стреле са грабилицом 10,5 м, дохват стреле са маљем 6,0 м. Овакав пројекат је први пут рађен код нас. Проблем је био одредити главне димензија понтона, односно његову тежину према тежини маља како би се постигла довољна ефикасност у раду. Саграђен је 1954. године у бродоградилшту Апатин.

Пловна грабилица са маљем (9,5 t) за разбијање стеновитог речног дна

Одељење за бродоградњу је 1953. године израдило теоријску студију посвећену проблему прорачунавања бродске оплате и изналажењу најрационалнијег решења речно-морског брода који би саобраћао на релацији Дунав – Средоземно море. Урађен је Пројекат речно-морског брода 1060 TDW (L=28 m, B=9,6 m, H=4,6 m, T=3,0 m). Пројекат је изведен под руководством проф. Н. Зрнића у сарадњи са проф. Ј. Хлитчијевом, А. Живковићем, М. Јовановићем и Б. Џоцом. Брод је пројектован са оригиналном конструкцијом баластних цистерни испод палубе, у горњим угловима магацина, тј. по специјалној концепцији, да би се ублажили контрадикторни услови пловидбе реком и морем, тј. смањила метацентарска висина и тиме побољшале маритимне способности. Бродовласник је усвојио главне димензије брода али је изменио конструкцију, усвајајући уобичајени

начин градње. Пројекат је рађен 1954. године, а 1958. године у Немачкој је саграђен брод тачно по концепцијама пројекта, који је имао одличне перформансе и на пробним вожњама доказао да је предложена концепција била потпуно оправдана.

Пловна дизалица за Турску, носивости 45 т/10 м

Ненад Зрнић је 1954. године био главни пројектант идејног и главног пројекта са свим детаљима Пловне дизалице Д-2 за Турску. Ова врста објекта први пут је рађена код нас. Дизалица је саграђена у бродоградилушту „Тито“ у Београду. У току градње проф. Ненад Зрнић је био и главни консултант. Дизалица је испоручена наручиоцу 1956. године. Треба напоменути, да је ово пројекат првог брода изграђеног у Југославији после Другог светског рата за страног наручиоца, односно први извозни посао

из ове области. Карактеристике дизалице Д-2 су следеће: Тип – Пловна дизалица са стрелом променљивог домета; носивост 45 т/10 м. Дизалица је намењена за хидрограђевинске радове и вађење потопљених објеката.

И поред ограничених и скромних материјалних могућности Институт САНУ се од 1955. године интензивно бави научноистраживачким радом под руководством проф. Зрнића, који по својој обимности и iscrпности студија, разноликости и актуелности проблематике представља велики подухват и осетно обогаћење наших научних достигнућа у области машинства. Велики део научних радова нашао је и практичну примену, потврђујући на тај начин оправданост постојања Института, као и потребу његовог даљег развоја.

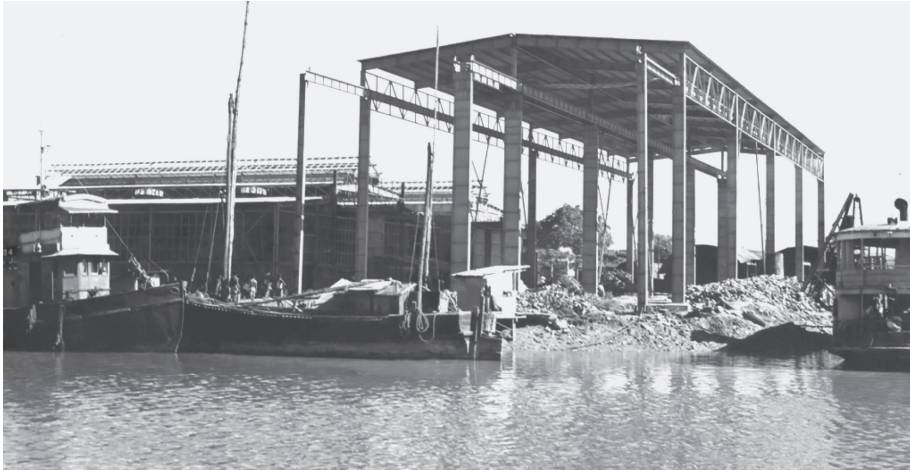
У почетку је теоријски рад био посвећен решавању проблема прорачуна и анализи најповољнијих пловила за одређене намене. Проучавана је статика бродских конструкција. Одељење за бродоградњу је већ тада могло да се прихвати свих радова око испитивања бродова у природној величини, као и да решава проблеме експлоатације, конструкције и одређивања типова пловила.

Институт је 1955. године израдио Студију о избору флоте за превоз шљунка. Касније, закључен је уговор са Дирекцијом Бродоградилшта „Тито“ из Београда за израду Студије и пројекта прототипа шлепа од 1400 тона носивости. Објекат је био предвиђен за специјалне услове рада на сектору доњег Дунава. Студију и пројекат је израдио проф. Зрнић, са сарадницима.

Студију „Избор дунавског шлепа“ за потребе ЈРБ-а проф. Ненад Зрнић је завршио 1957. године. Извршена је опширна анализа јединственог дунавског шлепа са аспекта услова пловидбе Дунавом. Узете су у обзир све сметње на пловном путу: Ђердап, постојеће и пројектоване уставе. На основу серије проанализираних шлепова изабран је оптимални тип 1350 тона носивости. Димензије су одређене на основу пропулзионих карактеристика и економичности превоза. Примењене су научне методе, делом оригиналне, Шлеп је усвојио ЈРБ као базу за конструкционо решење. Карактеристике шлепа: $L=79$ m, $B=11,5$ m, $H=2,5$ m, $T=2,3$ m, $D=1658$ t.

Исте године, Ненад Зрнић је завршио рад „Једна метода за одређивање главних димензија брода на основу прототипа са детаљисаним тежинама елемената“. Принцип овог метода је да се уочавањем зависности између детаљисаних тежина елемената прототипа и његових главних димензија поставља поступак за директно одређивање главних димензија новопроектваног брода без уобичајеног апроксимативног начина. Метод је био подешен за примену у складу са тадашњим стањем технике пројектовања брода и омогућио је боље коришћење података којима су располагала бродоградилшта.

Са Дирекцијом за изградњу Новог Београда 1957. године склопљени суговори за израду „Студије и техничке документације потребне за изградњу релејних станица за насипање терена рефулирањем у Новом Београду“. Пројекат је реализовао проф. Зрнић са сарадницима (пуштен у погон 1959. године).

Бродоградилшта Акуаб у Бурми (изградња)

Проф. Зрнић је 1958. године, на основу уговора са Предузећем за водне путеве „Бошко Палковљевић Пинки“ из Новог Сада, започео рад на пројекту Пловни рефулерни багер „Тиса“, запремине сенкера 440 м³, капацитета пумпе 600 м³ песка на час. Пројектом је дато оригинално решење конструкције канала и капија у сенкеру, тако да су усисни канали испод сенкера одвојени од капија за избацивање песка у воду. Багер може да истоварује песак на удаљеност 1.000м од обале. Инсталације и главна рефулерна пумпа израђени су по пројекту у земљи. Багер је израђен у бродоградилшту Нови Сад 1959. године, и у експлоатацији је показао изванредне перформансе. Због високог квалитета „Тиса“ је добила прву класу немачког Лојда.

Студију о развоју речних бродоградилшта проф. Н. Зрнић је урадио за Удружење бродограђевне индустрије на Ријечи (објављено 1958., стр. 158). На основу детаљне анализе речног саобраћаја у земљи, применом научних метода дошло се до закључка о потребним реконструкцијама. Прорачун капацитета бродоградилшта спроведен је по методи аутора. Студија је усвојена од стране речних бродоградилшта као база за њихово проширење и реконструкцију.

Технолошки пројекат бродоградилшта са избором опреме Акјаб у Бурми Ненад Зрнић је урадио 1958. године (*Report about building*

of the dockyard in Akyab, Burma), следећих карактеристика: 11 новоградњи годишње, одржавање 60 објеката, број радника 400, (пуштено у погон 1962. године).

На изградњи бродоградилшта је учествовао
и велики број физичких радника

Проф. Ненад Зрнић је 1958. године наставио рад на студији и изради техничке документације за изградњу релејне станице за насипање терена рефулирањем у Новом Београду. На бази генералне студије о могућности постављања релејних станица за рефулирање насипног материјала на веће удаљености, приступило се пројектовању релејне станице и система ценовода укључујући и основну погонску станицу, багер, за конкретан случај терена у Н. Београду.

Студије и искуства стечена у току реализације пројекта те релејне станице имале су шири значај због могућности коришћења у све сврхе мелиорације, а не само за проширење градских терена, како је проблем у први мах био постављен. Рад на овом проблему, нарочито испитивање инсталације чије је грађење било у току, настављен је и 1959. године. Исте године постројење за насипање удаљених терена на Новом Београду пуштено је у погон.

Рад на студији о примени специјалног типа пумпе за насипање песком удаљених терена у Новом Београду, започет је 1959. године. Радови

су извођени у сарадњи са Заводом за хидрауличке машине Машинског факултета и Бродоградилштем „Тито“ из Београда. Студијом је руководио проф. Ненад Зрнић. Сарадници на студији су били проф. И. Вушкових и инжењери Х. Томашевић, Д. Тасић и Ж. Стојановић.

Бродоградилштва Акуаб у Бурми (пуштање у погон 1962. године)

Године 1960. извршено је испитивање једне варијанте главне рефурне пумпе за насипање удаљених терена у Новом Београду. Дате су све карактеристике пумпе и пројектна документација неопходна за израду прототипа. Све је урађено у складу са уговором са Дирекцијом за изградњу Новог Београда.

Детаљно испитивање транспорта песка хидрауличним путем извршено је 1962. године, а обављено је у склопу пројекта „Насипања удаљених терена“, на захтев Фонда за научни рад и Предузаћа за водне путеве „Иван Милутиновић“ из Београда. Испитивање је обавио проф. Ненад Зрнић са сарадницима. Савезни фонд за научни рад је усвојио извештај и оцену Научног већа Института о извршењу радова на пројекту „Систематско испитивање преношења песка хидрауличним путем – проблем насипања удаљених терена“.

На испитивању примене система гурања теретњака на нашим рекама проф. Зрнић је радио од 1958. године. У то време се на северноамеричким рекама тај систем веома успешно примењивао већ десетак година. У Европи је био дубоко укореењен систем вуче. Многобројна упоређивања

ова два система недвосмислено су показала да је систем гурања имао велику предност. Суочена са овом чињеницом, европска речна бродарства почела су постепено да прелазе на систем гурања. Овим путем кренула су и наша речна бродарства, али су одмах наишла на два велика проблема: Прво, како трансформисати постојећу флоту, подешену за вучу, на флоту која одговара систему гурања и, друго, у ком су степену наше пловне реке (Сава и Дунав) погодне за систем гурања, као и да ли се и у којој мери систему гурања постављају неки специфични захтеви и који су то захтеви. На решавању ових проблема Одељење је тесно сарађивало са Југословенским речним бродарством. Приступило се студирању извештаја иностраних испитивања и упоређивању ова два система. Формирана је студијска група састављена од стручњака ЈРБ-а и Одељења за бродоградњу Машинског института. Група је добила задатак да обиђе она европска бродарства која су већ увела систем гурања и да о томе поднесе извештај са анализом запажања. Рад на овом проблему је настављен заједно са ЈРБ.

Гурач „Подгора“ са 4 барже носивости по 1.500 тона на Дунаву

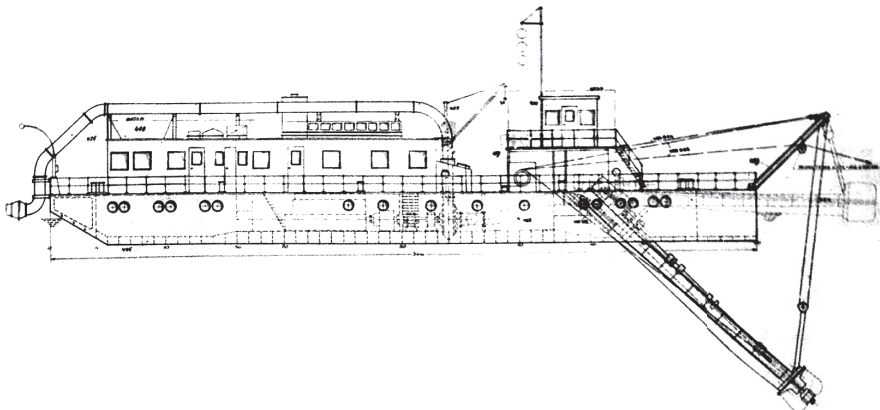
Проф. Зрнић је разрадио конструкцију дунавског теретњака од 1400 тона. У претходном периоду обављена је анализа избора типа и главних димензија дунавског теретњака велике носивости. Детаљно је размотрен и усвојен предлог проистекао из те анализе. Приступило се конкретној изради прототипа овог теретњака. У току године овај посао је завршен и почела је изградња теретњака према пројекту. Теретњак је намењен употреби на сектору доњег Дунава, али су скоро у потпуности очуване

могућности примене и на секторима средњег и горњег Дунава, а водило се рачуна о могућности пролаза кроз будући канал Дунав – Мајна – Рајна.

„Студију за доношење норми за димензионисање бродског трупa“ проф. Зрнић почиње 1961. године, а 1962. године је урађена студија потребна за доношење норми при димензионисању и градњи бродског трупa речних пловила. Наручилац је био Републички фонд за научни рад, уз финансијско учешће речних бродоградилишта. Године 1964. и 1965, проф. Зрнић ради на пројекту „Студија за доношење норми за димензионисање и градњу речних пловила“, а 1966. године је рад на студији дефинитивно завршен.

На челу групе пројектаната проф. Зрнић је дао решење за гурачки састав (1962. године). Пројекат, извођење и испитивање рађени су по његовим концепцијама и упутствима. Целокупан посао је трајао две године и обављао се у пројектном бироу ЈРБ-а. Састав је у потпуности одговарао нашим приликама. Запловио је Дунавом раније у односу на страна бродарства. Пројекат гурачког састава за ЈРБ обухватао је: гурач снаге 2 x 1200 KS и 4 барже укупне носивости 6.000 тона. Прва гурачка флота на Дунаву имала је два гурача „Делиград“ и „Подгору“ и више баржи носивости 1.500 тона. Састав је изграђен у бродоградилишту „Тито“ у Београду и Југословенско речно бродарство је успешно применило систем потискивања на Дунаву, чиме је омогућено далеко рационалније транспортовање робе него применом класичног система тегљења. За своје ангажовање на поменутим подухватима проф. Зрнић са сарадницима добио је Октобарску награду града Београда за 1965. годину. Посебно треба нагласити да до тада, ниједна подунавска земља није успела да примени овај систем на пролазу кроз Ђердап.

Пловни рефулерни багер «Тиса» са фрезером

По захтеву предузећа „Бошко Палковљевић Пинки“ из Новог Сада проф. Н. Зрнић је 1963. године урадио пројекат реконструкције багера „Тиса“, чиме је повећан капацитет багера на 500 м³/час. Багер је опремљен

фрезерским уређајем за подводно копање са заменљивим ножевима, пречника 2 м и дужине 1,6 м. Пројекат и конструкција фрезера са покретним ножевима за рефулерни багер представљају оригинално решење аутора (регистровано као патент: Ју патент бр. 31380, од 04.10.1968., П 2311/68).

Проф. Ненад Зрнић био је 1964. године главни пројектант на пројектима који су урађени за предузеће „Инвест импорт“ из Београда, и то су: технолошки пројекат са диспозицијом опреме за Бродоградилште „Џакарта“ у Индонезији и Пројекат 2. фазе градње Бродоградилшта у Рангуну, Бурма 1966. (пројекат прве фазе је урађен 1958. године).

Пловни рефулерни багер „Тиса“ са фрезером,
детал лотре и погона фрезера

Године 1965. израђен је главни пројекат машинског дела мостне дизалице од 10 тона за бродоковачку халу Бродоградилшта „Тито“ из Београда. Пројектом је руководио проф. Ненад Зрнић.

За потребе Предузећа „Инвест-импорт“ из Београда проф. Зрнић је 1967. године радио Пројекат механизованог навоза за бродове до 600 тона, за бродоградилште на реци Иравади у Мандалеју – Бурма. Исте године за потребе Бродоградилшта „Тито“ извршио је ревизију пројекта развоја бродоградилшта.

Одељење за бродоградњу је 1967. године, на захтев Предузећа „Инвест-импорт“ из Београда, израдило пројекат навоза капацитета 1500 тона за Бродоградилште „Шапур“ у Ирану. Пројектант је био проф. Зрнић. Исте године он је завршио студију рађену за владу Ирана о развоју

бродоградње у тој земљи „*A study of Shipbuilding Development in Iran*“, која је штампана у две књиге (стр.122, 10 дијаграма и 417 цртежа). Влада Ирана је прихватила студију.

На захтев Предузећа за пловне путеве „Херој Пинки“ из Новог Сада, Одељење је 1967. године израдило Главни пројекат бродограђевног и бродомашинског дела багера „Тиса 2“. Главни пројектант и на овом великом подухвату био је проф. Зрнић.

Наредне 1968. године проф. Зрнић је израдио је Пројекат реконструкције багера типа „Монкалви“, за потребе Бродоградилшта „Нови Сад“. Багер је преправљен од типа ведричара на рефулерни, уграђена су ново-пројектована рефулерна пумпа и фрезер. Поред тога, за каналску управу Дунав – Тиса – Дунав у Бродоградилшту „Нови Сад“ извршена је реконструкција више багера.

Исте године проф. Зрнић је био главни пројектант на пројекту реконструкције багера „Палић“. Наручилац је било Предузеће „Херој Пинки“ из Новог Сада.

За потребе Бродоградилшта „Тито“ из Београда руководио је 1969. године главним пројектом механизације навоза капацитета 1500 и 50 тона сопствене тежине брода, рађеним за Бродоградилште „*Port Trust Chitagong*“ у источном Пакистану. Другу фазу бродоградилшта у Читагонгу, предвиђеног за градњу морских бродова до 16.000 DWT (*Dry dock and heavy steel structure works, New Revised engineering report*), пројектује 1973. године са генералним планом и општим технолошким процесом.

Пројекат багера ведричара капацитета 400 м³/h, са сопственим погоном урађен је за потребе Бродоградилшта «Тито» из Београда. За Бродоградилште „Борис Кидрич“ из Апатина урађен је прелиминарни пројекат рефулерног багера са сенкером, стамбене лађе за 28 људи и пловни вод. Пројектант је био проф. Зрнић. На захтев Покрајинског фонда вода, урађена је техничка документација багера и багерског пристана. Руководилац и пројекта је био проф. Ненад Зрнић.

У тој истој 1969. години пуштен је у погон пловни рефулерни багер „Плитвице“, урађен по пројекту проф. Зрнића. Багер има носивост 800 тона, капацитет багеровања песка у сандук износи 1350 м³/час, а капацитет истовара из сенкера на удаљеност од 1 км 600 м³/час. Опремљен је савременим хидрауличним командама. У раду је показао одличне резултате и превазишао по перформансама све сличне објекте код нас, па и у иностранству, а изграђен је у бродоградилшту Нови Сад 1969. године.

Током 1970. године проф. Зрнић улаже велике напоре за проширење материјалне основе за научноистраживачки рад, што се огледа у подухвату изградње Лабораторије у Винчи и раду на пројектима према уговорима закљученим са савезним и републичким органима за научну делатност,

као и наставком сарадње са привредним организацијама на решавању конкретних проблема. Треба напоменути да је Савет Института, на седници од 29. децембра 1970. године донео Одлуку о припајању Института Академији. Институт наставља рад као научна јединица САНУ од 1. јануара 1971. године, а посебна пажња се и даље поклања научноистраживачком раду.

Одељење је 1971. године направило прелиминарни пројекат сувог дока у Сплиту. Исте године је за Предузеће „Херој Пинки“ из Новог Сада урађено идејно решење и део главног пројекта танкера за превоз цемента. Главни пројектант је био проф. Зрнић.

Уговори са Бродоградилештем „Тито“ из Београда за израду генералног техничког решења реконструкције бродоградилешта и за израду пројекта багера за СССР потписани су 1972 године, а 1973. године настављена је сарадња са Бродоградилештем на пројекту пловног багера ведричара за СССР, као и рад на идејном решењу реконструкције Бродоградилешта „Тито“ из Београда. Руководилац и овог пројекта пројеката био је проф. Ненад Зрнић.

На захтев Предузећа за водне путеве „Иван Милутиновић“ из Београда, проф. Зрнић је 1973. године израдио технолошки и машински део пројекта Бродоградилешта „Читагонг“ у Пакистану, за градњу бродова до 16.000 TWD. Рад на изради дела главног пројекта бродоградилешта у Читагонгу завршен је 1976. године, а рађен је у сарадњи са Институтом Стројарског факултета у Риједи (доц. Ш. Милошевић). Главни пројектант био је проф. Ненад Зрнић.

Изградња Бродоградилешта Sinmalaik Dockyard у Рангуну

Исте године је проф. Зрнић радио идејни пројекат за одржавање пловности прилазног пута пристаништа Канакру (*Dregage au port de Canacru*). Пројекат обухвата: багер ведричар 250 м³/час, омни барже, чамац за снимање, пловни цевовод и цистерну за депоновање погонског горива (ИТН САНУ, Београд 1973).

Идејно решење Бродоградилшта у Рангуну (*Sinmalaik Dockyard*), предвиђеног за градњу великих морских бродова до 18.000 DWT, проф. Зрнић је дао 1974. године и инвеститор је прихватио понуђено решење.

Постављањем и пуштањем у рад хидростатичког погона фрезера завршена је, 1975. године, реконструкција багера „Палић“. Извршено је примопредајно испитивање багера за СССР. Одељење је, као главни консултант, учествовало у изради технолошког дела главног пројекта бродоградилшта за градњу морских бродова у Читагонгу, Бангладеш. Пројектант је био Ненад Зрнић.

У својству консултанта Одељење је 1976. године извршило проверу теоријских вредности пројекта бродова који су за Либију грађени у Бродоградилшту „Нови Сад“. Пројекат је водио сада већ дописни члан САНУ проф. Ненад Зрнић.

Исте године, заједно са Југорегистром, радило се на студији поступка прорачуна чврстоће бродова унутрашње пловидбе дужих од 90 метара. За Југорегистар је израђена студија о дејству спољних сила на везу гурачког састава и предложен начин димензионисања везних ужади гурачких система. Поступак је прихваћен од стране Европске економске комисије при ОУН и послат на даља разматрања националним саветима заинтересованих земаља.

Одељење за бродоградњу урадило је идејни и главни пројекат технолошког дела за бродоградилште у Читагонгу, источни Пакистан, а пројектанти су били академик Н. Зрнић и доц. Ш. Милошевић са сарадницима (ИТН САНУ, Београд, 1976).

Заједно са Институтом машинског факултета у Београду је 1977. године извршено мерење напрезања бродске конструкције темеља мотора гурача од 3300 КС, који су за СССР израђени у бродоградилшту у Апатину. Мерења, којима је руководио доц. Ђ. Зрнић, обављена су с циљем да се пронађу узроци пуцања блокова погонских мотора произведених у „Литостроју“, а вршена су за разна оптерећења, температурна стања и различите брзине напредовања гурача. Испитивање узрока пуцања блокова главних мотора „Литострој“ на гурачима за СССР завршено је 1978. године. Многобројна мерења су показала да фундаменти мотора нису били узрок пуцања блокова мотора.

Пројекат реконструкције рефулерног багера са фрезером урађен је 1978. године. Примењен је хидростатички погон на свим главним потрошачима енергије укључујући и погон пропелера. У Европи се овај систем примењивао само за мање снаге. Урађена је студија прелазних процеса код маневра и наглог заустављања. Израђен је и пројекат притезних витала са хидрауличким погоном различитих капацитета. Радови су обављени у Бродоградилшту „Тито“ у Београду.

Исте године проф. Н. Зрнић је радио идејни пројекат система за транспорт руде до Рангунa „For copper ore concentrate transport from Monywa Mine to Rangoon“, Preliminary design (Институт техничких наука САНУ, Београд, 1978).

Под руководством проф. Н. Зрнића израђена је студија о управљачком комплексу на гурачима са анализом прописа разних класификационих друштава. Наручилац је био „Југословенски регистар бродова“. За њихове потребе урађена је и анализа сила које делују на месту везе гурача и барже. На основу те анализе предложен је поступак за димензионисање везних ужади. Поступак је прихваћен од стране Европске економске комисије при ОУН.

Одељење је 1979. године наставило испитивања багерских оруђа за резање и одношење тла у области вода. Руководилац је био дописни члан САНУ проф. Ненад Зрнић.

Реконструкције навоза Бродоградилшта „Тито“ из Београда

Од 1980. године рад Одељења за бродоградњу обављао се у оквиру САНУ преко макропројекта „Проучавање, конструисање и експериментално испитивање специјалне опреме за бродове и пловне багере“. Координатор пројекта био је дописни члан САНУ, проф. Ненад Зрнић. Те године је успешно настављен рад на одвајању чврстих честица из мешавине са водом.

Пројекат реконструкције навоза Бродоградилшта „Тито“ из Београда израђен је 1981. године. Поред Института у изради и реализацији

учествовали су: предузеће „Иван Милутиновић“ из Београда, Стројарски факултет Ријека, предузеће „Север“ из Суботице и други. Бетонски навоз изграђен је под нагибом од 1:10. Одељење је конструисало три коничне платформе које се крећу по шинама. Ове платформе су међусобно независне, али захваљујући систему синхронизације њиховог кретања могу да се користе истовремено за извлачење већих објеката. Платформе покреће шест вучних витала која су погоњена електромоторима. Контролу кретања платформи обављају мерна витла. Реконструкција навоза је обезбедила далеко веће могућности рада у бродоградилушту. Координатор пројекта био је професор Ненад Зрнић.

Академик Н. Зрнић је Главни консултант на изради Главног пројекта и на изградњи реконструкције бродоградилушта „Вељко Влаховић“ у Бијелој, као и на пројекту и изградњи бочног навоза, постројења за извлачење бродова носивости до 2000 тона сопствене тежине у бродоградилушту „Тито“ и при изради више бродограђевних пројеката за ИТН САНУ, Београд у периоду 1982/85. године.

У истом периоду (1982'1985), био је координатор макропројекта „Проучавање чврстоће бродског трупа и конструисање специјалне опреме за бродове и пловне багере“ (ИТН САНУ, Београд 1982/85).

Експериментално лабораторијско испитивање багерске и бродске опреме настављено је 1986. године. Обављени су радови на сепаратору багерске смеше.

Последњих година свога радног века академик Ненад Зрнић водио је велике макропројекте сублимишући претходна теоријска искуства и практичне резултате до којих је дошао кроз многе изведене пројекте у земљи и иностранству. Ове активности обухватају макропројекат „Проучавање, конструисање и експериментално испитивање специјалне опреме за бродове и пловне багере“. Истраживања на овом пројекту су обављена преко три пројекта:

- Експериментално лабораторијско истраживање на моделима бродске и багерске опреме,
- Примена хидростатичког погона за пропулзију бродова и погон комплексних бродских и багерских уређаја,
- Проучавање модулног система градње пловних објеката са посебним освртом на гурач.

Научноистраживачки рад се обављао у Одељењу техничких наука САНУ, Бродоградилушту „Тито“ из Београда, Хидроматику из Улма (Немачка) и у Југословенском регистру бродова из Београда у току 1986/88. године. Овај пројекат се, због обимних истраживачких радова, наставио и у периоду 1988/89. године.

ЛАБОРАТОРИЈА У ВИНЧИ

Обим послова из области бродоградње и багерских уређаја из године у годину се повећавао, тако да је било потребно подићи лабораторију која би се бавила испитивањем бродских и багерских уређаја, што је и реализовано у периоду 1973–1975. године. На основу процене претходног рада и сталне сарадње са бродарско-багерским предузећима и бродоградилиштима, професор Зрнић је сагледао перспективу багерске делатности. Резултати ових активности били су разлог да се за изградњу лабораторије заинтересују водећа предузећа из ове области. Изградњу лабораторије финансирани су Институт техничких наука САНУ, предузећа „Инвест импорт“ и „Иван Милутиновић“ из Београда, као и „Херој Пинки“ из Новог Сада. Институт је преко Савезног фонда и Републичког фонда за научни рад обезбедио кредит за набавку лабораторијске опреме.

Лабораторија је радила на научноистраживачким пројектима које су финансирани Републичка заједница науке Србије и из привреде бродарска, багерска и бродограђевна предузећа.

У периоду 1968–1969. године Одељење за бродоградњу на челу са професором Зрнићем, почело је да ради на реализацији идеје о изградњи лабораторије за испитивање багерских уређаја. Оваква одлука донета је због чињенице да се Институт од свог постанка бавио проблемима багерске технике. За решавање ових проблема биле су заинтересоване привредне организације из земље и иностранства, које су се бавиле том делатношћу. Потреба за овом делатношћу је произашла из проблема, као што су регулација водних токова, насипање приобалних терена (посебно Новог Београда), изградња обало-утврда и мелиорационо-дренажни радови на хиљадама хектара пољопривредног терена. Слична ситуација била је у иностранству, а наше привредне организације биле су конкурентно способне за извођење најсложенијих радова из ове области. Коришћење резултата научноистраживачких радова Одељења за бродоградњу помогло је предузећима ангажованим у иностранству да буду повољнија од конкурената. Због тога су им поверавани значајни послови. Треба посебно нагласити да у то време у СФРЈ није постојала лабораторија која је могла да испита хидромашинске уређаје какви се примењују у цевном транспорту расутог материјала.

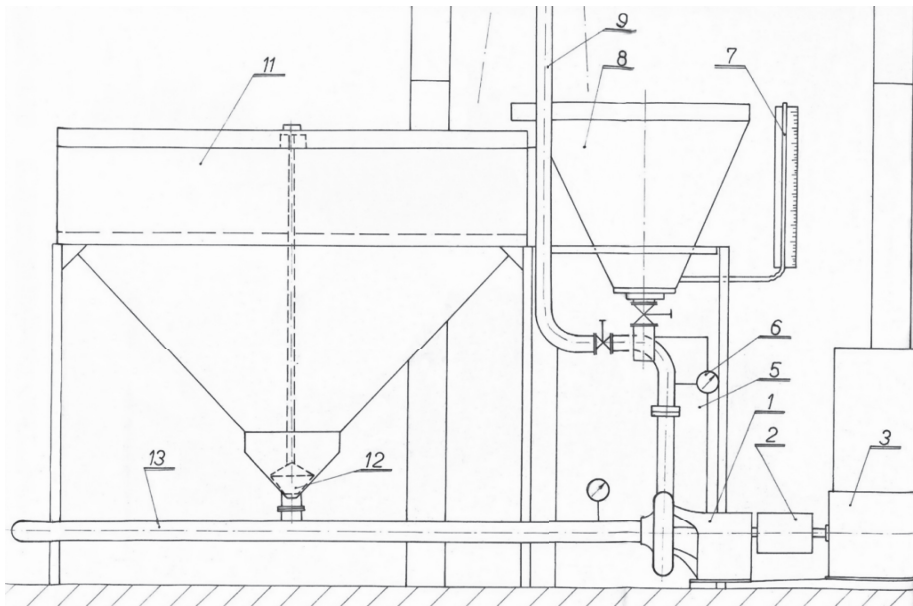
Институт је током 1969. године приступио уређењу терена и самој градњи. Пројекте лабораторије су урадили сарадници Одељења за бродоградњу дипл. инж. арх. Евгенија Генчић, мр инж. Душан Обрадовић и дипл. инж. Александар Гргић, под руководством проф. Ненада Зрнића. Као спољни сарадник на грађевинском делу пројекта је радио проф. Д. Мркшић.

Лабораторија је била предвиђена за истраживања у области двофазног струјања (вода-расути материјали) и суспензија кроз пумпе,

цевоводе и др. Поседовала је и постројења на којима би поједини елементи опреме – модели и у оригиналној величини – могли да се испитују чистом водом или ваздухом, што је знатно јефтиније. Постројење за испитивање рефулерних пумпи и двофазног струјања (види слику), предвиђено је за следеће истраживачке радове:

- снимање радних карактеристика рефулерних пумпи (крива степена корисности, $Q - H$ крива, кавитационе особине),
- мерење отпора при двофазном и трофазном струјању кроз цевоводе, колена, Т цеви, пригушне органе, ејекторе и друге елементе хидрауличног транспорта,
- испитивање уређаја за увођење расутог и комадног материјала у цевоводе под притиском.

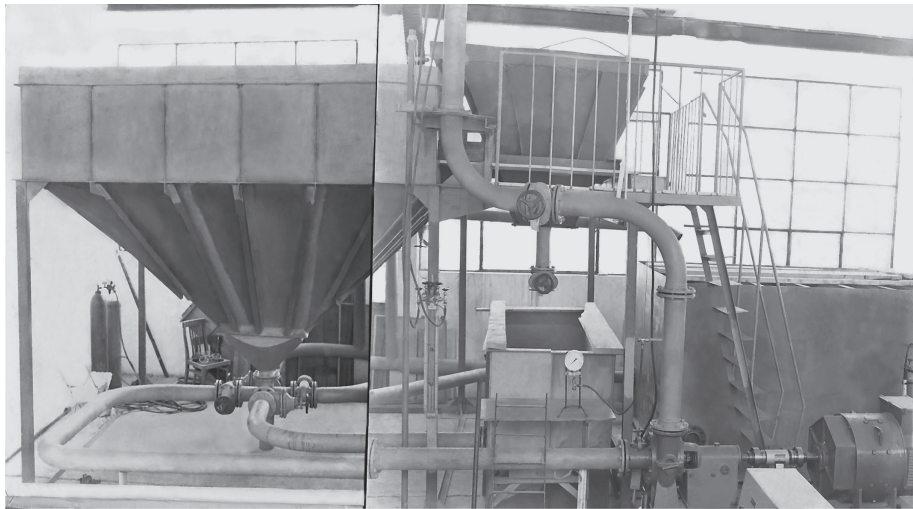

Диспозиција пробне станице за испитивање пумпи у лабораторији Института у Винчи: 1. Рефулерна пумпа, 2. Торзиони дина-мометар, 3. Електро мотор, 4. Базен, 5. Таложник, 6. Манометар, 7. Стаклена цев, 8. Мерни суд, 9. Потисни цевовод, 10. Бленда, 11 Резервоар, 12. Чеп, 13. Усисни цевовод.

Наредних година је лабораторија Одељења за бродоградњу обавила низ испитивања. Бројни готови производи за привреду пројектовани су у Одељењу за бродоградњу. Три варијанте сепаратора за раздвајање воде од крупних честица израђене су 1976. године, а током 1976. и 1977. године

рађено је на Пројекту испитивања багерских оруђа за резање и одношење гла у подручју вода. Руководилац и пројектант свих радова је био проф. Зрнић.

Друга фаза пројекта (1977) обухвата рад на теоријским проблемима резања земље и дато је техничко решење инсталација и уређаја које је требало направити и монтирати на пробни сто за испитивање модела багерских уређаја. Главни пројектант био је такође проф. Ненад Зрнић.

Изглед постројења после монтаже

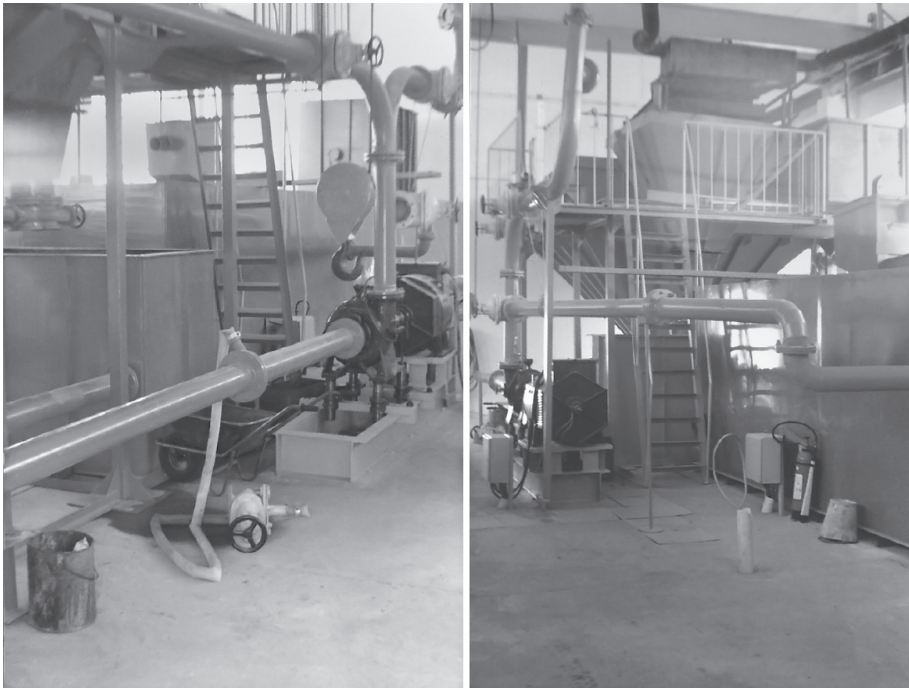
Исте године обављено је тестирање инсталација и уређаја пробне станице за испитивање модела пумпи. Извршено је испитивање модела са водом, снимање радних карактеристика и упоређивање података са раније обављеним испитивањима. Кориговано је коло пумпе да би се добиле оптималне карактеристике у подручју великих напора. Обављено је снимање радних карактеристика пумпе са мешавином воде и чврстог материјала и добијена је гранулометријска крива. Приступило се и решавању проблема брзог одвајања чврстих честица из мешавине на излазу из цеви.

Теоријски прорачуни кретања усамљених чврстих честица, утицаја промене густине медија на одвајање и утицаја профила брзина, урађени су 1977. године. Разрађени су закони сличности.

Израђени су цртежи модела одвајача и шеме инсталације. Предузеће за водне путеве „Иван Милутиновић“ је направило модел одвајача и монтирало га са целокупном инсталацијом и мерним инструментима. Констатовано је да при повећању броја отворених радијалних вентила издвојена количина воде континуално расте. То значи да се додавањем локалних отпора може постићи жељено раздвајање воде. Из тог разлога

је постављен математички модел спајања карактеристике пумпе са карактеристиком цевовода.

Исте године је настављено испитивање багерских оруђа за резање и одношење гла у подручју вода. Руководилац испитивања био је проф. Ненад Зрнић.

Пробна станица у лабораторији у Винчи,
испитивање рефулерне пумпе

Комплетно испитивање модела пумпе са мешавином воде и шљунка обављено је 1978. године. Извршено је испитивање спиралног одвајача шљунка од воде у три варијанте. Анализа добијених резултата показала је да нису добијени потпуно задовољавајући резултати који би могли да се примене у пракси. Због тога је направљен нов сандучаст модел, чије је испитивање било предвиђено у јануару следеће године. Обављене су припреме модела за испитивање кола рефулерне пумпе. Кориговано је коло пумпе. Сређени резултати дати су предузећу на коришћење.

Испитивања сепаратора-обогаћивача настављена су и у 1979. години. Извршена је реконструкција потисног цевовода, тако да је сада мешавина улазила у обогаћивач са његове горње стране. Сам обогаћивач монтиран је на другу геодетску висину тако да је излаз из обогаћивача био под нагибом. Резултати мерења са оваквим изгледом обогаћивача

(две спирале), надмашили су све претходно добијене резултате. Из укупног протока мешавине која је улазила у обogaћивач, издвојено је 40% воде, што је приближно максимум овог обogaћивача.

Исте године је била у току израда механизма за пробу фрезера. Један модел фрезера је направљен и тестиран.

Направљено је моделско радно коло рефулерне пумпе типа А-2, израђено у Бродоградилишту „Тито“ 1979. године. Радно коло монтирано је у модификовано спирално кућиште Литостројеје пумпе.

Под руководством проф. Ненада Зрнића 1980. године извршена су комплетна испитивања сепаратора. Пројектована, конструисана и испитана је рефулерна пумпа $D_k = 900$ мм за багер „Јадар“. Пројекат је урађен на основу резултата моделских испитивања (пројектант пумпе је инж. Момчило Дакић).

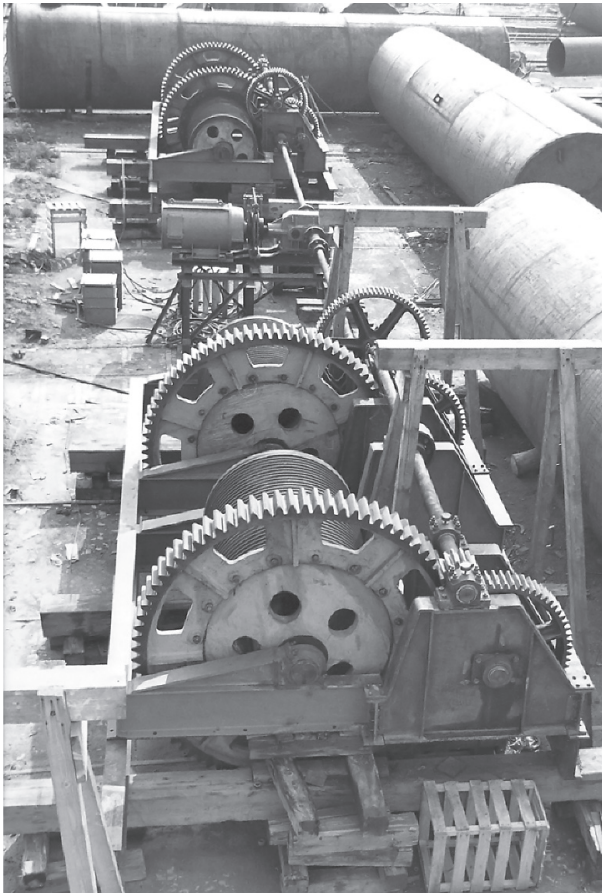
Испитивање пумпи у ТЕ „Никола Тесла“ обављено је 1981. године. Пумпе су биле намењене транспорту пепела. Испитивања су обухватала проток и даљину локације.

Наредне, 1982. године испитивана су багерска оруђа за резање и одношење тла у подручју вода.

Руководилац је био проф. Ненад Зрнић са сарадницима. Предраг Миловић, доцент Машинског факултета у Београду, радио је докторску тезу из области истраживања резања тла.

Вишегодишњи рад академика Ненада Зрнића у оквиру рада Лабораторије у Винчи Института техничких наука САНУ обухвата научноистраживачки рад из области багера и багерских уређаја. Ова значајна област је нова у нашим условима, а и у свету има релативно мало објављених резултата из истраживања везаних за багере и багерске уређаје. Пионирски рад академика Зрнића допринео је да се из ове области презентира и публикује не само велики број научних радова, већ и да се већина тих радова имплементира у пракси у земљи и иностранству. Познато је да је он пројектовао низ багера и багерских уређаја који су показали изванредне резултате у експлоатацији у земљи и иностранству. Сви ти багери и багерски уређаји произведени су у домаћим предузећима и показали су висок ниво технологије у раду и квалитет самих уређаја.

Академик Зрнић је руководио научним пројектом: „Испитивање багерских оруђа за резање и одношење тла у подручју вода“. У оквиру овог пројекта руководио је изградњом пробне станице за испитивање ножева за резање земље. Сви ови резултати веома су успешно примењени у пракси. У оквиру ових истраживања посебно је значајан низ радова и саопштења, међу којима се издваја „Брзо одвајање шљунка од воде на излазу из цеви“, пропраћено демонстрирањем модела (предавање одржано у САНУ 1980. године).

Опрема за бродоградиле у Рангуну произведена по пројекту Н. Зрнића и сарадника у бродоградилешту „Тито“ у Београду

Истраживања академика Зрнића имала су за резултат и патенте које је објавио из ове области, од којих наводимо само неке значајније. Треба напоменути да је до 1963. године релизован пројекат (са Ђорђем Зрнићем): Конструкција фрезера за подводно копање са заменљивим ножевима, пречника 2 м и дужине 1,6 м за багер „Тиса“, Машински Институт „В. Фармаковски“, Београд, рађено за „Херој Пинки“ – Нови Сад, (оригинално решење први пут изведено код нас). Касније је усавршио ово решење и пријавио патент:

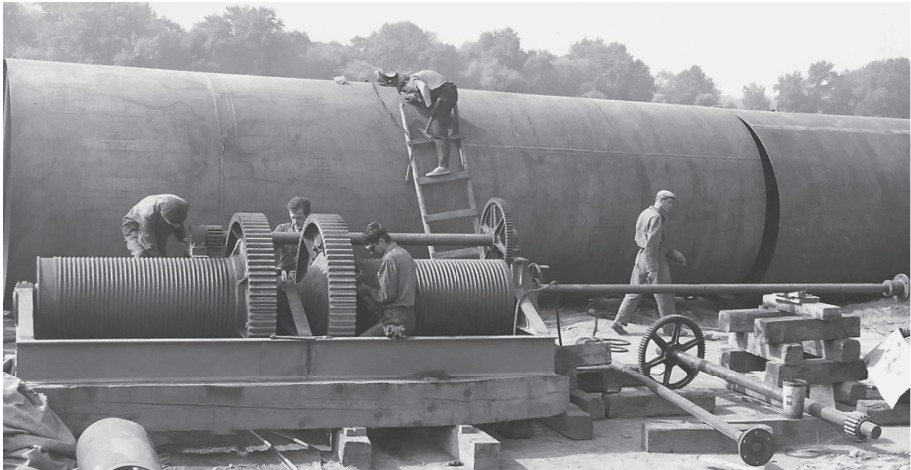
„Фрезер са покретним ножевима за рефулерни багер“, Југословенски патент, 04.10.1968, број 31380, П 2311/68.

Патенте за „Брзо одвајање шљунка од воде на излазу из цеви“ регистровао је у САД (са Б. Биленом): *Device for separating granulated material from a fluid flow, United States Patent 4328093, 178768. Filing Date: 1980-08-18.*

Publication Date: 1982-05-04, и у Канади: Device for separating sand and/or gravel from water at the pipe outlet of dredging suction pumps, or for separating other granulated material from a fluid flow, Canadian Patents Database, CA 1151078, Application Number: 360163, Aug. 2, 1983.

ПРИСТУПНА БЕСЕДА У САНУ

Дописни члан Ненад Зрнић одржа је 1985. године своју приступну академску беседу „Бродоградилшта“ у којој износи значајније резултате научног и примењеног истраживања у области бродоградње, са посебним освртом на примену тих истраживања у пракси кроз реализоване сопствене пројекте великих бродоградилшта у иностранству.

Пробна монтажа опреме за бродоградилште у Рангуну

Његова богата истраживачка и научна делатност развијала се у четири правца, и то: први, обухвата серију радова из теорије бродских конструкција; други, израдио је већи број пројеката и студија из области речне привреде на основу којих је изграђено више значајних објеката, као што су технологија са избором механизације за насипање Новог Београда, интегрална гурачка флота, прва на Дунаву, три врсте пловних рефулерних багера и др.; трећи, саградио је Лабораторију за испитивање багерских и бродских уређаја, која је јединствена у земљи и чије резултате истраживања са великим успехом користи привреда и четврти, из пројектовања бродоградилишта, где је на основу оригиналних метода пројектовао већи број бродоградилишта у земљи и иностранству, при чему се издвајају три велика бродоградилишта у Бурми, Индонезији и Бангладешу, за које је механизација извлачења бродова на суво израђена по сопственим пројектима у Србији.

Бродоградилишта

У уводном делу беседе дат је кратак историјат развоја бродоградње. Упоредо са развојем бродоградње од малих дрвених до челичних бродова, развијала се градња брода од занатског начина у малим радионицама до великих специјализованих предузећа, бродоградилишта. Захтеви бродовласника су стално тежили повећању димензија и брзине брода. Међутим, после поновног отварања Суецког канала зауставило се на бродовима до пола милиона тона носивости. Брод представља једну комплексну саобраћајну творевину, састављену од трупа, главних погонских машина и бродске опреме и уређаја, разноврсних инсталација, инвентара и свих других постројења која обезбеђују његову пловидбу у ширем смислу. Због тога се у градњи таквог брода користе специјалности машинске, бродограђевне, електро и архитектонске струке специјализоване у бродоградњи.

Опрема за бродоградилиште у Рангуну произведена по пројекту Н. Зрнића и сарадника у бродоградилшту „Тито“ у Београду. Од почетка примене челика у бродоградњи, средином деветнаестог века, стално се тежило да се од занатског пређе на индустријски начин градње бродова. На томе је много урађено, па се и данас, где је то могуће, побољшава производни процес градње, на чему ради, од пројектовања до предаје брода у експлоатацију, велики број стручњака. Комплексношћу брода, као техничке творевине, и ангажовањем великог броја стручњака на његовој изградњи створена је једна посебна стручна и научна дисциплина, која се паралелно развија са осталим техничким дисциплинама и при томе ствара спрегу са развојним истраживањима осталих техничких грана.

Брод се гради са задатком да испуни разноврсне захтеве у саобраћајном, техничком и социјалном погледу. Ови захтеви су контрадикторни и треба тражити најрационалнија компромисна решења. Због тога решење овог задатка тражи одговарајуће решење од стране бродоградилшта, а тиме постаје важно питање места бродоградилшта у привреди.

Облици терена бродоградилшта и распоред објеката на њима, проишли из класичног грађења бродова, трају све до Другог светског рата, а после тога почела је интензивна примена електролучног заваривања за спајање бродског трупа. Применом електролучног заваривања бродског трупа промењен је производни процес и од класичног састављања закивањем свих бродских елемената на навозу (лежају), прешло се на изградњу секција бродског трупа у радионицама и њиховом састављању на навозу. Овакав начин градње има утицаја и на расподелу терена, тако што распоред објеката произилази из непосредног тока материјала од складишта лимова и профила до бродограђевне хале за израду елемената и стварања секција, као и преноса секција на лежај ради монтаже. Овакав начин градње драстично је скратио време израде бродског трупа. Тиме је повећан капацитет лежаја, што са друге стране захтева повећање места за бродове на оперативној обали јер се време опремања и поред увођења најсавременије организације производног процеса, није скратило у тој мери. Резултат овога је да треба тражити такву диспозицију бродоградилшта која једном лежају за градњу бродова обезбеђује просечно три места на кеју за опремање. Да би се овај просек смањило, предузимају се мере да се опрема делимично уграђује у запреминске секције трупа док су у предмонтажи или док су у монтажи на навозу.

Основно начело при пројектовању генералног плана бродоградилшта је: распоредом радионица и других објеката треба обезбедити производни процес којим ће се прорачунато време градње брода потпуно осигурати. У процесу је важно избећи сва непотребна кретања материјала и радника и обезбедити потпуну координацију свих врста заната који учествују у изградњи брода. Према томе, још пре пројектовања бродоградилшта треба решити основна питања процеса производње. За избор материјала и конструкцију трупа треба утврдити оптималне могућности поделе трупа на секције, величину и број секција, начин достављања секција до лежаја за монтажу трупа, редослед бродограђевних и бродомашинских радова до поринућа брода, обим и редослед радова на броду после поринућа, укључујући пробе и предају брода наручиоцу.

Детаљно се анализира и даје производни процес градње брода. Овај редослед радова диктира расподелу површине терена бродоградилшта, као и положај радионица и свих других објеката. Поред тога из њега резултирају диспозиције енергетских система и решење унутрашњег транспорта.

По функцији појединих радионица и објеката, а узимајући у обзир при томе и неке друге елементе (нпр. најпогоднији положај лежаја или навоза, смештање основног материјала за поједине радионице, сигурност од пожара или потенцијална опасност неких погона или објеката, као што су складишта горива, боја, ацетиленска станица и сл.), могу се одредити зоне бродоградилног терена.

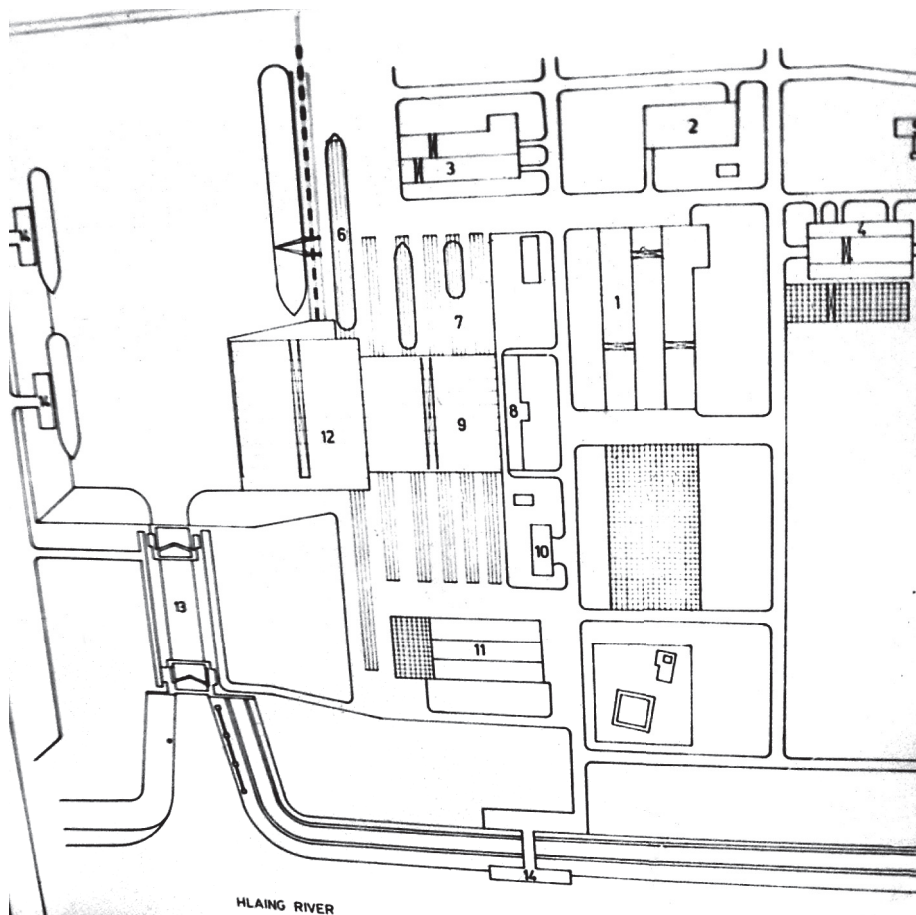
Држећи се ових принципа, у Институту техничких наука САНУ израђено је више пројеката бродоградилшта (главни пројектант Н. Зрнић). Треба поменути само три пројекта из којих се може видети колико су ти пројекти сваки за себе посебан проблем, који је требало решити: Војно бродоградилште саграђено на реци Хлајинг у Бурми, Бродоградилште у Цакарти и Бродоградилште у Бангладешу изграђено на реци Читагонг.

Војно бродоградилште на реци Хлајинг у Рангуну изграђено је у басену који је преводницом (13, видети на слици „Војно бродоградилште“ у Рангуну) одвојен од реке. Овакво решење је изабрано због тога да се избегне утицај плиме и осеке (разлика у водостају је дневно и до 6 м) на хидрограђевинске радове на навозу и на бродове који се налазе на оправци у акваторијуму бродоградилшта, као и утицај великог наноса – замуљивања реке на подводни део навоза. Преводница може да пропусти бродове до 60 м дужине, а при плими када су капије отворене и од 10.000 TDW. Размештај објеката извршен је по зонама. Бродоградилште је универзалног типа, предвиђено за новоградњу и оправку различитих бродова до 80 м дужине и 2.000 тона сопствене тежине, као и за оправку великих бродова. На отвореној реци предвиђен је бетонски пристан (14) за пристајање бродова, а у басену су саграђена такође два пристана (14) преко пута опремног кеја и служе за снабдевање бродова. Пројекат бродоградилшта усвојен је од бурманске морнарице. Бродоградилште је изграђено 1968. године.

Новоградња и оправка трупова концентрисана је у бродограђевној зони, која обухвата бродограђевну халу (1) са складиштем челика, цртару (2), докере (10) и навоз са лежајевима. Новоградња је концентрисана на десним бочним лежајевима а оправка на левим бочним лежајевима. Поред левог бочног навоза налази се хала (11), у којој се налазе радионица за дрво, тапетарница, ужетарница, радионица за израду чамаца и сл. Поред опремног кеја постављене су две хале (3) у којима су машинска радионица, браварска и цеварска радионица, а електро радионица се налази у хали до ових. Ливница челика се налази у објекту (4), а управна зграда са амбулантом у згради (5). Снабдевање електроенергијом из мреже високог напона иде преко главне трафо станице и две подстанице.

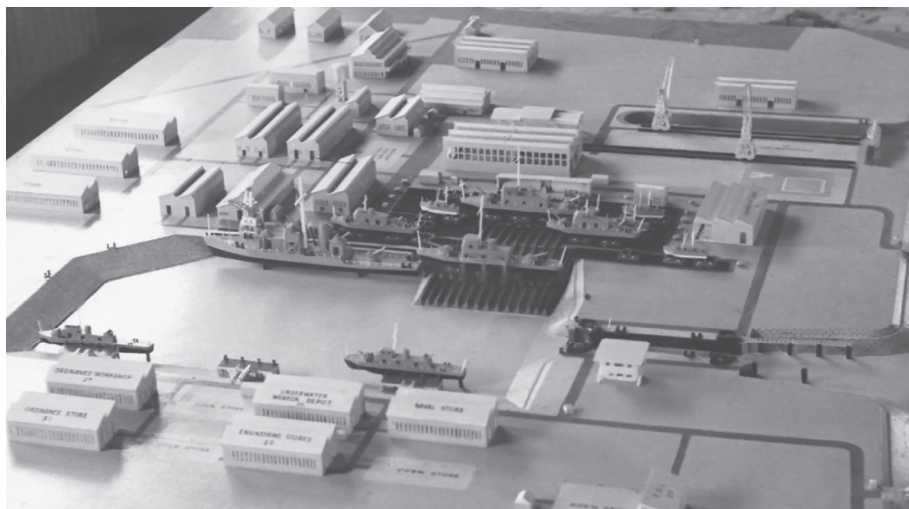
Бродоградилште је као објекат веома интересантно решено, како у погледу хидрограђевинских објеката, као што су улаз из реке, преводница,

басен, вертикални опремни кеј, пристани, бочни навози, коси кејови итд., тако и у погледу механичке опреме, посебно концепције навоза. На косом делу навоза (12) креће се велика бина на коју се постављају мала колица ради прихватања бродова од 2.000 тона сопствене тежине. Ови бродови се превозе великом бином до два бочна лежаја (7) на које се преносе малим колицима. За мале бродове од 650 тона сопствене тежине поставља се мала бина са колицима преко велике бине, тако обе заједно иду у воду. Када се брод прихвати, цео систем се одвлачи до краја косог дела навоза (12). Потом се са велике бине брод малом бином одвлачи по хоризонталном делу навоза (9) ради бочног развлачења. Целокупна манипулација са великом бином, малом бином и колицима за бочно развлачење изводи се системом челичних ужади и витлима која су смештена у хали (8).

Војно бродоградиле саграђено на реци Хлајнг у Рангуну,
за новоградње до 2.000 т и оправке великих бродова
(пуштено у погон 1968. године)

Бродоградилеиште у Цакартии је средње величине и служи за израду и оправку обалних и помоћних бродова до 1.100 тона сопствене тежине, који раде у пристаништу. Изграђено је 1966. године. Бродограђевна зона обухвата бродограђевну халу (слика „Бродоградилеиште у Цакарти“, 1), складиште лимова и профила (27), докере (3) и складиште секција. Опремни кеј за бродове (33) има дизалицу 8/15 т (21), а поред кеја се налазе опремне радионице, машинска (4), браварница и цеварница (5), главно складиште (6) и складиште металне робе (31). У позадини бродоградилеишта размештени су електрична централа (9), компресорска станица (10), ацетиленска станица (13), магацин горива (11), гаража (7) и ливница (8) са отвореним складиштем (32) и складиштем боја (12). Радионица за дрво (2) и складиште грађе (26) повезани су за опремни кеј (34) за дрвене бродове. Административна зграда (22), портирница (23), школа (29) и кантина (29) чине управну зону. Саграђена су четири бочна лежаја (19), два са десне стране за новоградње и два са леве стране за оправке. Навоз (16), састоји се из равног дела са нагибом 1:500 и косог дела са нагибом 1:10. Прелаз од равног дела ка косом је изведен по луку са полупречником $R = 120$ м.

Бродоградилеиште на реци Хлајинг у Рангуну. Преводница (13)
на улазу у базен налази се у првом плану десно

Уздуж целог навоза постављено је десет «доњих» шина на међусобном растојању од 6,9 м, док је само на косом делу навоза, поред наведених шина постављено још десет „повишених“ шина, са висинском разликом 600 мм. Повишене шине су 500 мм удаљене од доњих шина. Постављањем двовисинских шина на косом делу навоза омогућава се хоризонталан положај бине при померању (кретању) на косини.

Са обе стране хоризонталног дела навоза налазе се по два простора за развлачење извучених бродова, односно по два простора за новоградње. Између ових радних простора са сваке стране навоза постављене су две шине на размаку од 9 м по којима се креће једна 5-тонска дизалица (20). Такође су на сваком радном простору (простору за развлачење) постављена по два пара шина

по којима се крећу мала колица са бродом приликом скидања брода са бине, или приликом навлачења брода на бину.

Навоз, као и уређаји за извлачење и развлачење, изведени су тако да дозвољавају корисно оптерећење до 700 тона. Уређај за извлачење се састоји од следећих елемената:

- бине (18),
- малих колица за прихватање бродова и
- локомотива са главним погонским уређајем, витлом за развлачење и командном кућицом (17).

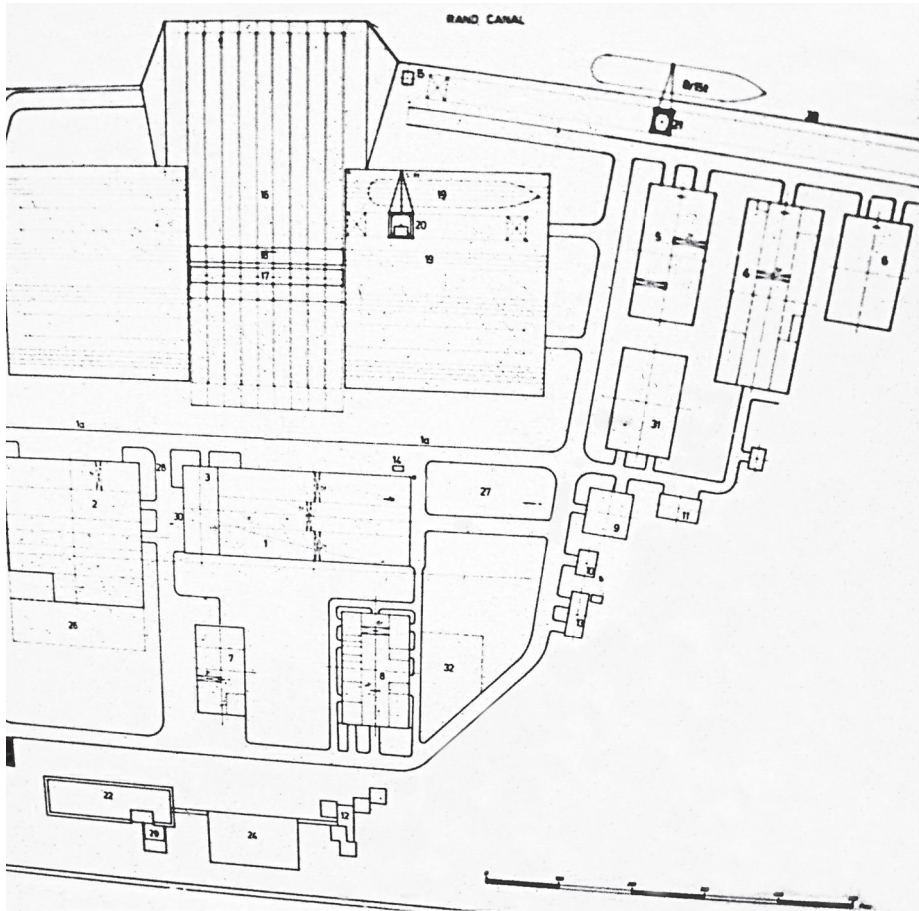
Приликом извлачења брода доводи се бина до доњег краја косог дела навоза заједно са малим колицима, која су поређана у два реда дуж бине. Мала колица су унутар сваког реда међусобно повезана помоћу одговарајућих полуа. Када је бина постављена у доњу позицију, почиње навлачење брода на мала колица. Бродови са већим газом постављају се директно на бину без малих колица, тако да се њихова оправка обавља директно на бини уз помоћ дизалице носивости 5 т. Када је брод навучен на бину, укључује се погонски механизам (85 kW) постављен на локомотиви, тако да се бина помоћу њега, а посредством два чланкаста ланца, довуче на почетак равног дела навоза. На овом месту бина се ослободи везе са чланкастим ланцима, те се споји са локомотивом помоћу две полуа.

После повезивања бине и локомотиве, крајеви чланкастих ланаца (према копну) учврсте се на горњем делу навоза, тако да делују као озубљене летве приликом кретања локомотиве са бином, а у циљу постављања бине у положај за бочно развлачење. Када је бина са бродом постављена у положај при коме је могуће обавити развлачење брода, пушта се у погон притезно витло (25 kW), смештено у командној кућици локомотиве, које помоћу челичног ужета и система котурача, вуче мала колица са бродом на бочни простор за развлачење.

Брод се на крају скида са малих колица и поставља на дрвене поткладе, ослободе се везе са колицима и мала колица се испод брода извлаче на бину. Спуштање брода у воду је обрнута операција.

Велико бродоградилниште изграђено на реци Читагонг у Бангладешу (источни Пакистан), служи за изградњу и оправку бродова величине до 16.000 TDW (1973). Нови бродови се граде по систему тандем-градње у дугачком сувом доку. Овај систем је употребљен зато што време градње задњег дела

брода износи приближно два пута дуже од градње предњег дела брода. На овај начин, када је задњи део брода упола завршен, помера се према мору, започиње градња предњег дела брода, тако да се брод завршава у времену трајања изградње предњег дела брода, а у то исто време се гради и друга половина брода. Предвиђен је и краћи суви док који служи за оправку бродова.

Бродоградилште у Џакарти са попречним навозима
капацитета 750 т (пуштено у погон 1966.)

Бродограђевна зона, опремне радионице, радионице за обраду дрвета, складишта, мала ливница и трафо станица постављени су по истом принципу као и у претходним бродоградилштима. Управна зона обухвата управну зграду, портирницу, кантину, административну зграду, биро, електронски центар, санитарни блок, гаражу и школу. У њој су смештени и пумпна станица, складиште горива, трафо станица, паркинг површине, котларница, складиште карбида, помоћни генератор, санитарни блок и ватрогасна станица.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА НЕНАДА ЗРНИЋА

СТРУЧНИ И НАУЧНИ РАДОВИ

1. *Сйраве и алайи за држање и израду аеройланских делова йри серијској йроизводњи*. – Ваздухопловни гласник, (1934), 101–114.
2. *Увођење акорда и норми*. – Бродарски гласник, (1945), 185–187.
3. *Сйраве за обраду мейсала*. – Београд: Рад (Стручна библиотека ССЈ), 1947. – Стр. 47.
4. *Технички йравилник за одржавање и ойравке речних йловила / Ненад Зрнић [...]*. – Београд: Министарство саобраћаја, 1948. – Стр. 390.
5. *Бродоградилнишћа као индустријска йрегузећа*. – Саобраћај, 4, (1948), 3: 152–156. – (Извод из Студије о планирању и нормирању радова у бродоградњи истог аутора. Предложен систем у чланку уведен је у то време у бродоградилништима).
6. *Рационалне мейоде оріанизације ойравки бродова* (превод са немачког). – Саобраћај, 1, (1949), бр. 3/4: 23–29.
7. *Превоз робе ойвореним шлейовима*. – Саобраћај, 2, (1950), 1/2: 60–62.
8. *Превоз робе ойвореним йрејњацима*. – 2. део. – Саобраћај, 1950., II, 3 (стр. 43–46).
9. *Превоз робе отвореним третњацима* 3. део, Саобраћај, 2, (1950), 4: 10–13.
10. *Превоз робе ойвореним йрејњацима*. – 4. део. – Саобраћај, 2, (1950), 5: 29–35.
11. *Йрејовар уја из вајона у брод. Анализа йрејовара и йредлој за изйрагњу једностйавних йосйројења код нас*. – Саобраћај, 2, (1950), 7/8: 17–22.
12. *Сйраве за обраду мейсала*. – 2. доп. изд. – Рад: (Стручна библиотека), 1950. – Стр. 87.
13. *Одређивање оййималне йтонаже шлейова*. – Зборник радова МИСАН., 12, Машински институт, Књига 3. – Београд, 1951, 35–44.
14. *Морска йрсијанишћа и уређаји*. – Енциклопедија техничких знања, св. 6/2, Техника саобраћајних средстава. – Београд: Техничка књига, 1951, 1185–1236.
15. *Сијнализација у йловидби*. – Енциклопедија техничких знања, св. 6/2, Техника саобраћајних средстава. – Београд: Техничка књига, 1951, 1253–1269.
16. *Бродоградилнишћа за израду и одржавање бродова*. – Енциклопедија техничких знања, св. 6/2, Техника саобраћајних средстава. – Београд: Техничка књига, 1951, 1293–1341.
17. *Йрилој одређивању найадној моменћи речној йловила*. – Зборник радова С.А.Н., 24. књ. 4. – Београд: Машински институт, 1952, 15–24.
18. *Уйицај оквирних ребара на констйрукцију дна речних йловила*. – Зборник радова С.А.Н., 24. књ. 4. – Београд: Машински институт, 1952, 97–115.
19. *Йрилој йрорачуну ребреница на речним йловилима*. – Зборник Машинског факултета у Београду, за 1952/53. – Београд: Машински факултет, 1953, 17–28.
20. *Грађење и одржавање речних йловила*. – Саветовање о проблемима саобраћаја, св. 1. – Београд: Савез инжењера и техничара Југославије, 1957.

21. *Речни саобраћај у НР Србији*. – Саветовање о проблемима саобраћаја, св. 3, СМЕИТС. – Београд, 1957, 24–30.
22. *Проблеми речној саобраћаја НР Србије* / Н. Зрнић, С. Нешковић. – Саветовање о проблемима саобраћаја, св. 1, СМЕИТС. – Београд, 1957, 1–28.
23. *Једна методa за одређивање главних димензија брода на основу йрошійий са дейаљисаним йежинама елеменатиа*. – Београд: МИСАН, 1957.
24. *Студија о развоју речних бродоградилитиа*. – Ријека: Удружење бродоградјевне индустрије, 1958. – Стр. 158. – (Прорачун капацитета бродоградилитиа спроведен је по методи аутора. Студија је усвојена од стране речних бродоградилитиа као база за њихово проширење и реконструкцију).
25. *О одређивању главних димензија брода*. – Докторска теза. – Београд: Машински факултет, 1959. – Стр. 150 + 3 граф. + 5 цртежа.
26. *Израда техничких йројиса за димензионисање елеменатиа речних бродова*. – Бродарство, (јануар–март, 1961), 10.
27. *Гурачка флотиа ЈРБ-а* / Ненад Зрнић, Л. Панош. – Бродарство (Београд), (1962), 16/17.
28. *ИН МЕМОРИЈАМ. Јаков Мајвејевич Хлијичијев (1886–1963)*. – Техника (Београд), (1963), 3.
29. *Трећи сийейн студија на Машинском факултетију у Београду*. – Техника, 18, 1963; Машинство, 12, 6. – Београд, 1963, 140–142.
30. *Заваривање у бродоградњи*. – Грађевински факултет у Београду: Последипломске студије из области заваривања. – Београд, 1969. – Стр. 64 + сл. 50 + граф. 6.
31. *Неки случајеви йрорачуна йемеља бродских машина*. – Бродоградња (Загреб), 21, (1970), 2: 77–81.
32. *Уйицај йасме на моменій савијања ребренице бродској гна*. – Зборник радова посвећен преминулом академику Јакову М. Хлитчијеву. – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1970, 123–132.
33. *Чланкастии брод* / Н. Зрнић, А. Гргић. – Бродоградња, 24, (1973), 5: 237–245. – (Рад је цитиран у руској књизи: Логачев, С. И., «Транспортније суда будушчево», Судостроение, Ленинград 1976).
34. *Неки йроблеми речне бродоградње*. – Научно-стручни скуп. «Машинство 1873–1973». – Зборник радова, књ. 2, Машински факултет Универзитета у Београду (100 година машинства у Србији). – Београд, 1973, 17–22.
35. *Уйрошћени йосйууак за йроверу найона ойлаије гна брода уздужне йрадне*. – Глас САНУ, 295, Одељење техничких наука, књ. 2. – Београд, 1976, 1–9. – (Приступно саопштење у САНУ, одржано 1973).
36. *Исйраживања и йројекйивања у областии бродоградње*. – Споменница посвећена новоизабраним члановима Одељења техничких наука, САНУ, књ. 4, Одељење техничких наука, књ. 1. – Београд, 1978, 63–64.
37. *A simplified method for checking bottom plating stresses of longitudinally framed ships*. – Recueil des travaux de L'Institut des Sciences techniques l'Academie Serbe des Sciences et Arts, 13, (1979).
38. *Брзо одвајање шљунка од воде на изласку из цеви*. – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1980. – (Саопштено на Скупу Одељења).

39. *Проучавање чврстоће бродској шруи и конструисање специјалне опреме за бродове и њихове бајере.* – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1981.
40. *Изучавање савремених метода прорачуна чврстоће и вибрација бродској шруи.* – Београд: Фонд за научна истраживања САНУ, Одељење Техничких Наука САНУ, 1981.
41. *Експериментално лабораторијско истраживање на моделима бродске и бајерске опреме.* – Београд: Фонд за научна истраживања САНУ, Одељење техничких наука САНУ, 1981.
42. *Одвајање кружних честица (шљунка) од воде после изласка из цеви / Ненад Зрнић [...].* – Глас 330, Одељење техничких наука САНУ, књ. 19. – Београд, 1982, 9–31. – (Приказано на XII скупу 1. јула 1980).
43. *Изучавање савремених метода прорачуна чврстоће и вибрација бродској шруи / Ненад Зрнић, С. Грујин.* – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1984/85.
44. *Експериментално лабораторијско истраживање на моделима бродске опреме / Ненад Зрнић, Б. Билен.* – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1985.
45. *Хидростатички појони бродских и бајерских вентила / Ненад Зрнић, Б. Билен.* – Београд: ГЛАС, Одељење техничких наука САНУ, 1988, 39–53.
46. *Проучавање, конструисање и експериментално испитивање специјалне опреме за бродове и њихове бајере / Ненад Зрнић, Б. Билен.* – Београд: Глас, Одељење техничких наука САНУ, 1989.
47. *Бродоградилштва.* – Приступне беседе новоизабраних чланова Одељења техничких наука САНУ. Посебна издања књ. 596, Одељење техничких наука, књ. 31. – Београд, 1989, 19–33.
48. *Машинство.* – САНУ, Сто година Српске академије наука и уметности, 1886–1986, књ. 2, САНУ и развој науке и уметности у Срба, књ. 1, Природно-математичке, техничке и медицинске науке. – Београд, 1989, 254–256.
49. *Бродоградња.* – САНУ, Сто година Српске академије наука и уметности, 1886–1986, књ. 2, САНУ и развој науке и уметности у Срба, књ. 1, Природно-математичке, техничке и медицинске науке. – Београд, 1989, 259–260.

ПРОЈЕКТИ И СТУДИЈЕ

(главни пројектант)

50. *Идејни пројекат сейарације уља «Јаран до» са решењем ушоварне и испаривачке станице.* – Београд, 1951.
51. *Идејни пројекат суве сейарације рудника уља «Бојовина».* – Београд, 1951.
52. *Пројекат њиховне раблице са маљем за разбијање стеновијој речној дна. Карактеристике: $L = 30, 5 \text{ m}$, $B = 11, 5 \text{ m}$, $H = 2, 3 \text{ m}$, $T = 1, 3 \text{ m}$, тежина маља 9, 5 тона, диметр стиреле са раблицом 10, 5 м, диметр стиреле са маљем 6, 0 м.* – Саграђен у бродоградилшту Апатин. – Београд, 1954.

53. *Пројекат речно морској брода 1060 TDW, карактеристике: L = 73 т, В = 9, 6 т, Н = 4, 6 т, Т = 3, 0 т, погон Дизел мотори 2 x 500 KS / Н. Зрнић, Ј. Хлитчијев, А. Живковић, М. Јовановић и Б. Џоџо. – Пројекат брода има оригиналну конструкцију баластних цистерни, смештених испод палубе. – Београд, 1954. – (1958. године у Немачкој је саграђен брод тачно по концепцијама пројекта и показао високе перформансе).*
54. *Пројекат њловне дизалице носивости 45 т/ 10 м, и 18 т/20 м, на њомојној куки 10 тона. Понион L = 28 т, В = 11, 6 т, Н = 2, 5 т, Т = 1, 18 т (њојно ојремљене дизалице). Сјрела дужине 25 м. Погон њарни. – Изграђена у бродоградилшту «Тито» у Београду за Турску. – Цариград, Београд, 1954/56. – (Напомена: ово је пројекат првог брода изграђеног у Југославији после другог светског рата за страног наручиоца, односно први извозни посао из ове области).*
55. *Сјудија о избору флотје за њревоз шљунка. – Београд: Машински институт С.А.Н. , 1955, 211 + 16 графикона.*
56. *Пројрам инвестииционе изградње њловној њарка Бајерско-бродарској њредузећа. Превоз шљунка и њеска од сировинских база до њојрошача, њловна средсјва и избор најњодеснијих њловила, бродова и шлейова за рад њредузећа. Сјудија. – Београд: МИСАН, 1955. – Стр. 124.*
57. *Избор њлавних карактеристиика Дунавској шлеја TP 2401 за ЈРБ, носивости 1350 тона, L = 78 т, В = 11, 5 т, Н = 2, 5 т, Т = 2, 3 т, D = 1658т. Сјудија. – Београд: Машински институт С.А.Н., 1957.*
58. *Пројекат и израда њехничке документњације њојребне за изградњу рељејних сјаница за насњвање удаљених (2 км. од обале) њерена рефулирањем у Новом Београду. Инстњалисана снаја 2 kW. – Београд: МИСАН, 1957. – (Пуштено у погон 1959. године).*
59. *Пројекат њехнолошкој њроцеса њрејовара за ново њрњстњанишје у Брчком, рађено за њредузеће за водне њушње «Иван Милуњиновић». – Београд, 1958.*
60. *Идејни њројекат њехнолојје њрејовара за ново њрњстњанишје у Београду. – Београд: Машински институт С.А.Н. , 1958.*
61. *Пројекат Пловној рефулерној бајера «Тиса», зајремине сенкера 440 м³, књац, њумје 600 м³ њеска на час, сњовар њеска на удаљености 1.000 м од обале. Карактеристиике: L = 55,0 т, В = 9,0 т, Н = 3,5 т, Т = 3,0 т., за Предузеће за водне њушње «Бошко Палковљевњ Пинки» из Н. Сада. – Београд: МИСАН, 1958.*
62. *Report about building of the dockyard in Акуаб, Burma. – Идејни њројекат бродоградњлшња са избором ојреме. Карактеристиике: 11 новоградњњ њодњшње, одржавање 60 објекња, број радника 400, Пројекат бродоградњлшња усвојен је од I.W.T.-а и одобрен од Владе Бурме, рађено за Инвестњ Имњорњ. – Београд, 1958. – (Пушњено у њојон 1962).*
63. *Примена сњецијалној шњња њумје за насњвање њеском удаљених њерена. Сјудија / Н. Зрнић, И. Вушковић, Х. Томашевњ, Д. Тасњ и Ж. Стојановњ. – Београд: МИСАН, Машински факултет и Бродоградњлште «Тито» из Београда, 1959.*

64. Пројекат постројења за насипање удаљених терена на Новом Београду. (2 км од обале), инсталисане снаге 400 kW. – *Београд: МИСАН, 1958. – (Пушићено у јојон 1959).*
65. *Пројекат иловној рефулерној бајера «Тиса» са кайаццијетом сандука за ујовар 450 м³ снаге 660 KS.. Карактеристике: L = 55 m, B = 9, 0 m, H = 3, 5 m, кайац, јумје 600 м³ јеска на час, истовар на удаљености 1.000 m од обале. Оригинална конструкција сенкера и бајера. – Израђен у Бродоградилшту Нови Сад 1959. год.*
66. *Испитивање главне рефулерне јумје за насипање удаљених терена у Новом Београду. – Дате су све карактеристике пумпе и Пројектна документација неопходна за израду прототипа. – Београд: МИСАН, 1960.*
67. Студија транспорта Савом, од Остружнице до Београда, 150.000 т/год цемента у ринфузном стању. Обухвата: пловни парк, пристајање код Остружнице, истовар у Београду и нормативе утрошка материјала. – *Београд, 1960.*
68. Пројекат прототипа Дунавског шлепа од 1.350 т носивости. Карактеристике: L = 78 m, B = 11, 5 m, H = 2, 5 m, T = 2, 3 m, D = 1.658 t. Оригинална конструкција табана, којом је постигнута знатна уштеда у тежини. – *Београд: МИСАН, 1961.*
69. Норме за димензионисање и градњу трупа речних пловила. Студија за доношење норми за димензионисање бродског трупа. – *Наручилац: Републички фонд за научни рад, уз финансијско учешће речних бродоградилштина. – Београд, 1961.*
70. Систематско испитивање преношења песка хидрауличним путем – проблем насипања удаљених терена, рађено за Фонд за научни рад и Предузеће за водне путеве «Иван Милутиновић» из Београда. – *Београд: МИСАН, 1962.*
71. Пројекат гурачког састава за ЈРБ, обухвата: гурач снаге 2 x 1200 KS (L/B/H, 35, 50/9, 80/2, 55) и 4 барже укупне носивости 6.000 т. – *Прва гурачка флотила на Дунаву има два гурача «Делиград» и «Подјору» и више баржи носивости 1.500 тона. – Састав је израђен у бродоградилштини «Тито», 1962. – Проф. Зрнић са сарадницима добио је Октобарску награду града Београда за 1965. годину.*
72. Пројекат бродоградилшта у Џакарти – Индонезија. Бродоградилште са попречним навозима капацитета 750 т, радионицама и свим осталим објектима / *Ненад Зрнић [...]. – Рађено за Инвестиј Импорти, МИСАН, Београд, 1963. – (Пушићено у јојон 1966).*
73. *Испитивање јумје бајера «Дрим», за предузећа «Иван Милутиновић» из Београда. – Београд: МИСАН, 1963.*
74. *Студија за доношење норми за димензионисање и градњу речних иловила. – Београд: МИСАН, 1964/66.*
75. *Главни пројекат (машиноској дела) мосне дизалице од 10 тона за бродоковачку халу Бродоградилштина «Тито» из Београда. – Београд, 1965.*
76. Пројекат стационарног пловног багера, погон рефулерне пумпе 900 KS, погон фрезера 150 KS / *Ненад Зрнић [...]. – Израђен у Бродоградилштини Ајајин, 1965.*

77. Пројекат Бродоградилнишћа «Чиџајоні» у Пакистану, тѣхнолошки и машински гео, за Предузећа за водне пушеве «Иван Милутиновић» из Београда. – Београд: МИСАН, 1965.
78. Пројекат навоза за бродове до 600 т тежине брода, за бродоградилниште на реци Иравади у Мандалеју – Бурма. – Београд: МИСАН, 1965.
79. Пројекат навоза за бродове за уређајима за извлачење и бочно развлачење бродова, капацитета 750 т тежине брода. – Београд: Постројење израђено у Бродоградилништу «Тиџо» 1966. године, за Индонезију.
80. Пројекат 2. фазе градње Бродоградилништа у Рангуну – Бурма. – Рађено за Инвест Импорт, МИСАН. – Београд, 1966.
81. Пројекат рефулерног багера са сенкером, стамбене лађе за 28 људи и пловни вод. – За Бродоградилниште «Борис Кидрич» из Ајајина (на захтев Покрајинској фонда вода, урађена идејна тѣхничка документација бајера и бајерској присјана), МИСАН. – Београд, 1967.
82. Пројекат попречног навоза, капацитета 1700 т. Навоз има 14 места за градњу и оправку бродова. Састоји се од две бине и 29 колица. – Навоз израђен у бродоградилништу «Тиџо» 1967. године, за Бурму. – Београд, 1967.
83. Пројекат сувог дока за доковање бродова до 20.000 TDW, за Рангун – Бурма. – Пројекат обухвата идејни и главни гео пројекта. – Београд, 1967.
84. A study of shipbuilding development in Iran. – Књ. 1 и 2. – Београд: Машински институт С.А.Н., 1967. – Стр. 122 + 10 дијаграма, 417 цртежа. – (Рађено за Владу Ирана).
85. Пројекат навоза капацитета 1500 тона за Бродоградилниште «Шапур» у Ирану, за «Инвест-импорт» из Београда. – Београд: Машински институт С.А.Н., 1967.
86. Главни пројекат бродоградњеног и бродомашинског дела бајера «Тиса 2», за «Херој Пинки» из Новој Сада. – Београд: МИСАН, 1967.
87. Генерални пројекат војног бродоградилништа у Рангуну – Бурма. Бродоградилниште је универзалног типа за новоградње и оправке бродова до 2.000 т. – Београд: МИСАН, 1968. – (Израђено је 1968. године).
88. Пројекат реконструкције багера «Палић». – Нови Сад: Предузеће «Херој Пинки»; Београд: МИСАН, 1968.
89. Пројекат и конструкција направе за узајамно везивање два суседна чланка зглавастог брода. – Југословенски патент бр. 30859, од 25. 09. 1968., П 2235/68.
90. Пројекат и конструкција фрезера са покретним ножевима за рефулерни багер. – Југословенски патент бр. 31380, од 04.10.1968., П 2311/68.
91. Пројекат реконструкције багера типа «Монкалви». Багер је преправљен од типа ведричара на рефулерни, уграђени су фрезери оригиналне конструкције аутора и ново пројектована рефулерна пумпа. За Бродоградилниште Нови Сад. – Београд, 1968.
92. Пројекат реконструкције више багера у Бродоградилништу Нови Сад, за каналску управу ДТД. – Београд, 1968.
93. Главни пројекат механизације навоза, за уздужно извлачење бродова, капацитета 1.500 тона сопствене тежине брода, са сарадницима. – Израђено у Бродоградилништу «Тиџо» за присјаниште «Port Trust of Chitangong» – Источни Пакистан. – Београд, 1969.

94. Пројекат уређаја за багер «Тару». Израђени су пројекти и решење конструкције за рефулерну пумпу (инсталисане снаге 1.500 KS), два типа фрезера, главне цевоводе са арматуром и др. / *Ненад Зрнић [...]*. – *Израђено у бродоградилшћу у Бијели – Бока Којорска*. – Београд, 1969.
95. Пројекат пловног рефулерног багера «Плитвице», сандук носивости 800 т, главни мотор 860 KS, димензије: дужина 58 м, ширина 9,5 м, гажење 3,3 м, капацитет багеровања у сандук 1350 м³/час, истовар из сенкера на удаљеност од 1 км износи 600 м³/час. – *Израђен у бродоградилшћу Нови Сад* 1969.
96. Идејно решење центра за оправку бродова у Бродоградилшту «Тито». – Београд: *Машински институт САНУ*, 1969.
97. Пројекат самоходног багера ведричара, капацитетом 400 м³/час, за чишћење морских ирисланишта, за Бродоградилшће «Тито» из Београда. – Београд, 1969.
98. Генерални пројекат рефулерног багера са сенкером, сјамбене лађе за 28 људи и њловни вод, за Бродоградилшће «Борис Кидрич» из Ајашина (на захтев Покрајинског фонда вода, урађена је техничка документација багера и багерског ирислана). – Београд, 1969.
99. Пројекат инсталације и испитивање модела утоварног сандука рефулерног багера / *Н. Зрнић, Д. Обрадовић*. – *Израђена је инсталација у размери 1/5, испитивањем су одређени хидродинамички параметри и потребни за пројектовање, рађено за Бродоградилшће «Тито»*. – Београд: ИТН САНУ, 1970.
100. General project shipyard in Venezuela. Студија са предлогом за израду мањег бродоградилшта у Венецуели. – Београд: ИТН САНУ, 1970.
101. Идејни пројекат бродоградилшта у Кувајту, универзалног типа, средње величине. – Београд: *Институт техничких наука САНУ*, 1970.
102. Пројекат брода (танкера) за превоз цеменита у расутом стању, капацитетом 900 тона, снаге 700 KS, за Предузеће «Херој Пинки» из Новог Сада. – Београд: ИТН САНУ, 1971.
103. Испитивање модела лодала (фрезера) њловних рефулерних багера, ради утврђивања параметара и лодала за израду лодала од стране индустрије, за предузећа «Херој Пинки» и «Иван Милутиновић». – Београд: ИТН САНУ, 1971.
104. Прелиминарни пројекат Shipyard in ZUARA, студија са неколико варијанти мањег бродоградилшта. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1971.
105. Прелиминарни пројекат сувог дока у Силићу. – Београд: ИТН САНУ, 1971.
106. Идејно решење и део главне пројекта танкера за превоз цеменита, за предузеће «Херој Пинки» из Новог Сада. – Београд: ИТН САНУ, 1971.
107. Проблематика речног саобраћаја Југославије. Студија. – Београд: ИТН САНУ, 1971–1975.
108. Генерално техничко решење реконструкције бродоградилшта «Тито» из Београда / руководилац пројекта Ненад Зрнић. – Београд: ИТН САНУ, 1972/73.

109. *Dregage au port de Canacry, за одржавање њловности њрилазној њуџа њрисиџаниџиџу, баџер ведричар 250 т³/џ, баџер сисавац 4.200 т³/џ, омни барже, чамац за снимање, њловни цевовод и цисџерна за дејоновање њоџонској џорива. Идејни њројекаџи. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1973.*
110. *Пројекаџи лабораторије и њосџројења за исџиџивање бродских и баџерских уређаја. – Пројекат је реализован у просторијама Института техничких наука у Винчи, у периоду од 1973. до 1975. године.*
111. *Идејни њројекаџи реконџирукије Бродоџрадилиџиџа «Тиџо» у Беоџраду, са џенералним њланом и оџиџиџим џтехнолоџким џроцесом / Ненад Зрнић, Миленко Шуша, Михајло Веселиновић, Милан Костић, Зоран Стевановић, Радован Дујин. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1973.*
112. *Идејни њројекаџи њловној баџера ведричара каџаџиџеџа 250 м³ / час за одржавање њловних њуџева у Јуџославији. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1973.*
113. *Главни њројекаџи њловној баџера ведричара за СССР (са сарадницима), изџрађен у бродоџрадилиџиџу «Тиџо». – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1973.*
114. *Исџиџивање баџерских оруђа за резање и одношење џла у џогручју вода / Ненад Зрнић [...]. – Финансирано од стране Заједнице науке СРС и Фонда за научна истраживања САНУ. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1974/80. .*
115. *Dry dock and heavy steel structure works – Chitagong. New Revised engineering report. Идејно решење дела бродоџрадилиџиџа за џрађњу морских бродова до 16.000 TDW, са џенералним њланом и оџиџиџим џтехнолоџким џроцесом. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1973.*
116. *Идејни њројекаџи Бродоџрадилиџиџа Sinmalaik Dockyard, у Ранџуну за џрађњу великих морских бродова до 18.000 DWT. – Београд: ИТН САНУ, 1974.*
117. *Пројекаџи реконџирукије џруџа и баџерских орџана на баџеру «Палић», њосџављањем хидросџаџиџичкој њоџона фрезера. – Београд: ИТН САНУ, 1975.*
118. *Главни џтехнолоџки њројекаџи бродоџрадилиџиџа у Chitagong-и – Банџладеџи / Ненад Зрнић, Шпира Милошевић и сарадници. – Београд: ИТН САНУ, 1975/1976.*
119. *Сџудија њосџуџка џрорачуна чврџиџе бродова унутџрашње њловидбе дужих од 90 метџара. Дејџиво сџољних сила на везу џурачкој сасџава и џредложен начин димензионисања везних ужади џурачких сисџема, (заједно са Јуџореџисџром). – Београд: ИТН САНУ, 1976.*
120. *Провера џеоријских вредности њројекаџа бродова коџи су џрађени за Либију у Бродоџрадилиџиџу „Нови Саџ“ / главни консултант Ненад Зрнић. – Београд: ИТН САНУ, 1976.*
121. *Сџудија њосџуџка џрорачуна чврџиџе бродова унутџрашње њловидбе дужих од 90 метџара, заједно са Јуџореџисџром. – Београд: ИТН САНУ, 1976.*
122. *Сџудија о дејџиву сџољних сила на везу џурачкој сасџава и џредложен начин димензионисања везних ужади (за Јуџореџисџар). – Београд: ИТН САНУ, 1976.*
123. *Исџиџивања баџерских оруђа за резање и одношење џла у џогручју вода, Лабораторија за исџиџивање баџерских и бродских оруђа (руководилац*

- научно – истраживачкој пројекти). – Београд: ИТН САНУ, 1977. – (Финансиран од РЗНС).
124. Главни пројекат великој морској бродоградилници у изградњи у Титоноу–Банлагеш / главни технички саветник на изради Ненад Зрнић. – Београд: Ђитагонг, 1977.
125. Главни технички саветник на изради идејних пројеката разних техничких њлова. – Београд: ИТН САНУ, 1977.
126. Пројекат реконструкције рефулерној бајера са фрезером. Примењен је хидротехнички њон свих главних њиришача енергије укључујући и њон њројелера, за Бродоградилнице «Тито». – Београд: ИТН САНУ, 1978.
127. Preliminary design for Copper ore concentrate transport from Моруша Mine to Rangoon. – Београд: Институт техничких наука САНУ, 1978.
128. Студија ујрављачкој комплекса на њрачима са анализом њојиса разних класификационих друштва, за «Југословенски рејстар бродова». – Београд: ИТН САНУ, 1978.
129. Анализа сила које делују на месту везе њрача и барже. Студија. – На основу те анализе предложен је поступак за димензионасање везних ужади. Поступак је прихваћен од стране Европске економске комисије при ОУН. – Београд, 1978.
130. Испитивање бајерских оруђа за резање и одношење њла у њодручју вода, који се ради у Лабораторији за испитивање бајерских и бродских оруђа ИТН САНУ / руководилац научно – истраживачког пројекта Ненад Зрнић. – Финансиран од ИТН и Републичке заједнице науке Србије. – Београд, 1978/79.
131. «Испитивање бајерских оруђа за резање и одношење њла у њодручју вода» / Ненад Зрнић, руководилац научног пројекта. – У оквиру пројекта руководи изградњом пробне станице за испитивање ножева за резање земље. – Београд: ИТН САНУ, 1980.
132. «Проучавање, конструисање и експериментално испитивање специјалне њреме за бродове и њловне бајере». Макропројекат / Ненад Зрнић, координатор. – Београд: ИТН САНУ, 1980.
133. Главни пројекат реконструкције бродоградилнице «Велко Влаховић» у Бијелој / Ненад Зрнић, главни консултант на изради. – Београд: ИТН САНУ, 1980.
134. Пројекат њробне станице за испитивање ножева за резање земље у лабораторији у Винчи. – Београд: ИТН САНУ, 1980.
135. «Проучавање чврстоће бродској њруја и конструисање специјалне њреме за бродове и њловне бајере» / Ненад Зрнић, руководилац макропројекта. – У оквиру овог пројекта такође, руководи изградњом пробне станице за испитивање ножева за резање земље у лабораторији ИТН САНУ. – Београд: ИТН САНУ, 1981.
136. Пројекат реконструкције навоза Бродоградилнице «Тито» из Београда, њоред Института у изради и реализацији учествовали су: «Иван Милутиновић», Стројарски факултет Ријека, «Север», Субњница и дрући / Ненад Зрнић, координатор. – Бетонски навоз изграђен је под нагибом од 1:10. – Београд: ИТН САНУ, 1981.

137. *Пројекат и постројења за извлачење бродова до 2000 тона сојствене тежине у бродоградилници «Тито»* / Ненад Зрнић, главни консултант. – Београд, 1981.
138. *Израда Главног пројекта и изградња реконструкције бродоградилнице «Вељко Влаховић» у Бијелој* / Ненад Зрнић, главни консултант. – Београд; Бијела, 1981/82.
139. *Device for separating granulated material from a fluid flow* / Ненад Зрнић, Б. Билен. – United States Patent 4328093, 178768. Filing Date: 1980–08–18. – Publication Date: 1982–05–04.
140. *Главни консултант на изради пројекта и изградњи бочног навоза носивости 2000 тона, за Бродоградилницу «Тито».* – Београд, 1982/85.
141. *«Проучавање чврстоће бродског трупца и конструисање специјалне опреме за бродове и њихове бајере» . Макропројекат* / Ненад Зрнић, координатор макропројекта. – Београд: Заједница науке СР Србије, ИТН САНУ, 1982/85. – *Изучавање савремених метода прорачуна чврстоће и вибрација бродског трупца* / Н. Зрнић, руководилац пројекта, Београд: ИТН САНУ, 1985. – *Експериментално лабораторијско испитивање на моделима бродске и бајерске опреме* / Н. Зрнић, руководилац пројекта). – Београд: ИТН САНУ, 1985.
142. *Device for separating sand and/or gravel from water at the pipe outlet of dredging suction pumps, or for separating other granulated material from a fluid flow* / Ненад Зрнић, Б. Билен. – Canadian Patents Database, CA 1151078, Appl. Num. 360163, Aug. 2, 1983.
143. *Консултант при изради више бродоградњених пројеката* за ИТН САНУ. – Београд: ИТН САНУ, 1982/84.
144. *«Проучавање, конструисање и експериментално испитивање специјалне опреме за бродове и њихове бајере» Макропројекат* / Ненад Зрнић, руководилац макропројекта. – Истраживања на овом пројекту су обављена преко три пројекта:
- *Експериментално лабораторијско испитивање на моделима бродске и бајерске опреме;*
  - *Примена хидростатичког тона за пројекцију бродова и њихових комплексних бродских и бајерских уређаја;*
  - *Проучавање модулног система изградње њихових објеката са посебним освјетом на јурач.* – (Научно истраживачки рад се обављао у ИТН САНУ, Бродоградилници «Тито», Београд, Хидроматику Улм, Немачка, Југословенском регистру бродова Београд). – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1986/88.
145. *«Проучавање, конструисање и експериментално испитивање специјалне опреме за бродове и њихове бајере» Макропројекат* / Ненад Зрнић, координатор). – Београд: Одељење техничких наука САНУ, 1988/90.

НАПОМЕНА:

Објекти са редним бројевима 52, 54, 58, 61, 64, 65, 68, 71, 76, 70, 81, 85, 91, 97, 98, 99, 102 и 133, представљају оригинална решења и први пут су пројектовани и изграђени у земљи.

NENAD ZRNIĆ (1909–1991)

Nenad Zrnić was born on February 10, 1909 in the town of Šabac, to father Jovan, self-governing district engineer and mother Natalija, the teacher. He completed primary education in Vranje, and secondary in Belgrade in 1925. He enrolled into Technical Faculty, the Electro-Mechanical Department, in the 1926/27 school year and graduated on February 19, 1931. He obtained his PhD at the Faculty of Mechanical Engineering of Belgrade University in 1959, having defended his dissertation paper entitled „An Abstract on How to Determine the Main Dimensions of the Ship“ (under the mentorship of the academician J. Hlitchiev). He married Margita Mikić, a student of philosophy, and had son Đorđe, a university professor, and daughter Evgenija, an architect graduate, now deceased.

Having completed his studies, he went to work in the „Louis Breguet“ airplane factory in Kraljevo. He served his military service in the navy; hydro-aviation.

He was the manager of the River Navigation Workshop at Ada Ciganlija for a while and also the controller in the Shipping Business Bank A.D. in Belgrade (1936–1945) where he was in charge of the vessel pool and the workshop for ship repair. He passed his State Exam in 1934. Since 1936 he was a member of the Chamber of Engineers and worked on ship designs. In January 1937, he was appointed a full-time expert by the District, County and Commercial Courts.

He served as a reserve lieutenant during the war of April 1941. He was captured by the Italians in Divulje, near Šibenik but fled captivity and, crossing the German occupied territories and the NDH,¹ reached Belgrade.

By the 1945 decision of the Minister of Transport Nenad Zrnić was transferred to the River Traffic Head Office in Belgrade where he remained until 1949. Of particular importance were his after-war professional activities and endeavours to restore the river fleet and reconstruct all river shipyards. He worked as a constructor, and an operations and supervision engineer.

Nenad Zrnić was elected assistant lecturer at the Faculty of Mechanical Engineering in 1949. He was an associate professor between 1954 and 1959, and a full professor after 1959. For a number of years he was Head of the Naval Architecture Department, and served two terms as the Deputy Dean of the Faculty of Mechanical Engineering. At the Faculty, he helped develop scientific and research work mostly in the fields of theory of ship construction, ship

---

1 NDH – Independent State of Croatia

design and construction of the ship. He was a mentor to many doctoral candidates and was often elected to committees of various faculties – the Faculty of Mechanical Engineering in Belgrade, *the* Faculty of Mechanical Engineering and Shipbuilding in Rijeka, and the Faculty of Technical Sciences in Novi Sad. He contributed significantly to the creation of new engineers and doctors of science in naval architecture. Academician Zrnić was a member and chair of several federal and republic committees and councils for science, engineering and shipbuilding. He both participated and organized a large number of scientific gatherings of shipbuilders.

Apart from his activities at the faculty, Nenad Zrnić also worked closely with the SASA¹ Institute of Technical Sciences and served there as Head of the Shipbuilding Department (1949–1980) and the director (1963–1980). In addition to having to deal with theoretical problems, he actively cooperated with river shipping companies and river shipyards. The cooperation was successful and always aimed at finding solutions to important problems in relation to river economy, and the realization of series of original shipbuilding projects. Academician Zrnić authored several scientific papers on the subject of shipbuilding, as well as a number of studies and shipbuilding projects; i.e. various river ships, dredges, technical vessels, specific shipbuilding devices, projects for levelling the ground in New Belgrade and pushed convoys. He had several patents in the country, but also some in the USA and Canada. He devised several practical procedures for a quick voltage check in statically indeterminate marine systems. He published professional scientific and technical papers on the subject of the ship strength, technical design of the fleet and river traffic.

He was appointed Corresponding Member of SASA in April 1972 and its Full Member in 1985.

Academician Zrnić contributed greatly to the development of river shipbuilding in our country and helped spread its reputation abroad. His modern scientific methods, applied in design and building of ships, dredges and devices, significantly added to the confirmation of science and scientific thought within the shipyard companies, and shipping and dredging industry. He was succeeded by numerous experts who successfully continued his pioneering work.

His work and regular cooperation with the river industries resulted in the foundation of Belgrade Shipbuilding School which keeps producing well qualified professionals.

Nenad Zrnić is credited with many projects, one of which is the first ship ever to be built in Yugoslavia after the Second World War. It was commissioned by a foreign client. A floating crane for Turkey and several floating dredgers for

---

1 SASA – Serbian Academy of Sciences and Arts

a domestic client were the focus of his professional activities. He consequently founded the Laboratory for Dredging Research at Vinča.

He designed, and helped build, a number of shipyards in the country and abroad (Burma, Indonesia, Bangladesh, Kuwait, Iran and Venezuela) and also wrote several study papers on the subject of ships and shipyard building. It is especially important to mention that all installation equipment and machinery for the said shipyards were made in our country to the designs of professor Zrnić and his associates. He is also credited with the introduction of pushed convoys on our rivers after which he received October Award of Belgrade for his contribution to the economy for the year 1965.

Regardless of where he worked – the Serbian Academy of Sciences and Arts or its Institute of Technical Sciences – professor Zrnić expressed his creativity with the same amount of enthusiasm. This is best reflected in his activities within the Department of Engineering and in his writings published by the Academy. He was a long-standing member of the Fund for Scientific Research of SASA and a macro-project coordinator in the shipbuilding industry.

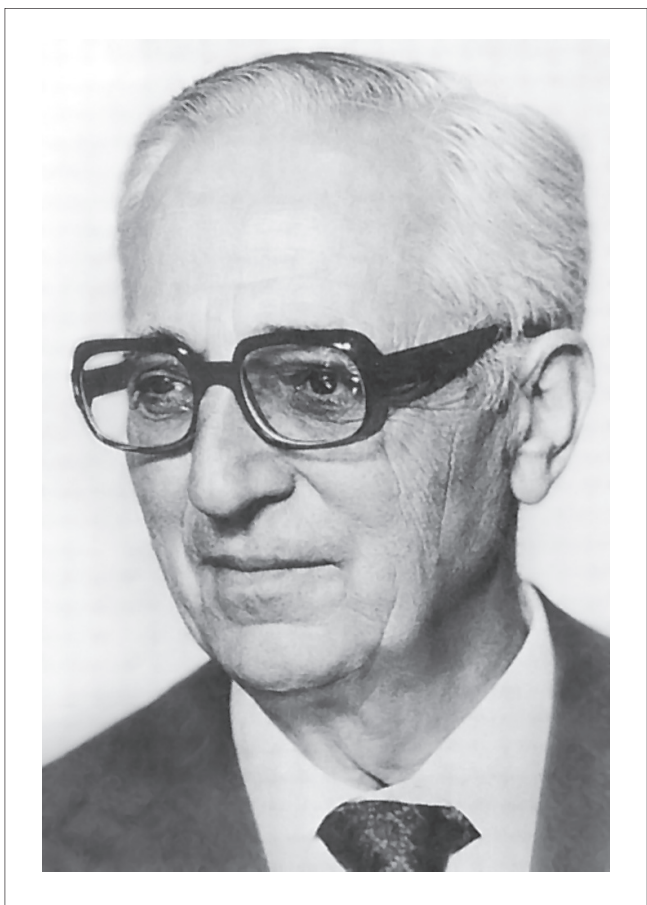
He retired in 1978 but continued to actively cooperate with the Institute (until 1980 he also served as its director). He died on February 20, 1991 and was laid to rest in his family tomb at Topčider cemetery in Belgrade.

ВОЈИСЛАВ ДАНИЛОВИЋ
(1910–1981)

Владислав Стефановић

Академик Војислав Даниловић био је човек широког медицинског образовања, високих моралних вредности, велике интелектуалне радозналости и неисцрпне стваралачке енергије. Научни и стручни радови академика Даниловића покривају три дисциплине интерне медицине: алергологију, нефрологију и пулмологију. У свакој од тих дисциплина дао је врло вредна и значајна остварења у којима је, поред највишег медицинског остварења, испољио инвентивност, студиозан карактер и дух научног стваралаштва. Открио је, у подручју Колубаре, једну посебну болест бубрега, хронични нефритис, касније означен као ендемска нефропатија. Извршио је обимна епидемиолошка, клиничка испитивања и дао критеријуме за дијагнозу ове прогресивне болести бубрега. Поставио је основе за развој нефрологије у Србији. Српску и југословенску алергологију довео је до навишег нивоа свог времена.

Своје знање и богато искуство несебично је преносио својим студентима и сарадницима. Да је у томе успео говоре многобројна истраживања у области нефрологије, алергологије и плућних болести, као и развијена здравствена заштита у свим областима.

ЖИВОТНИ ПУТ

Војислав Даниловић је рођен 6. априла 1910. године, у Чичеву Горњем, у Херцеговини, као друго дете у свештеничкој породици, од мајке Марте, девојачко презиме Бојанић и оца Јована Даниловића, свештеника.

Порекло породице Даниловић, према првим подацима, потиче из малог места Суторине у данашњој Црној Гори. Деда проф Даниловића био је свештеничко лице на служби у том месту и крајем XIX века се исељава и прелази с породицом у Чичево Горње, у Херцеговини, у близини града Требиње. У породици се неговао култ, да прво дете у породици наставља традицију својих предака, па је тако професоров отац био такође свештеничко лице, Јован Даниловић, као и најстарији брат, Божидар Даниловић. И поред свештеничког деловања и угледа коју су имали као свештеничка

породица, проф. Војислав Даниловић је растао у сиромаштву и немаштини, јер је било петоро деце у породици (четири брата: Божидар, Војислав, Будимир, Саво и сестра Даница) и још двоје деце која су умрла као бебе. Требало је све њих отхранити, подићи и извести на пут.

Основну школу и 7 разреда гимназије проф. Даниловић је завршио у Требињу, осми разред гимназије и матуру у Сарајеву 1929, а дипломирао је на Медицинском факултету у Београду 1935. године.

По завршеним студијама др Даниловић и његови школски другови распоређени су у војне гарнизоне широм земље. Он је упућен у мали гарнизон на југу Краљевине Југославије. По одслужењу војног рока, 1936. године постављен је за лекара војне болнице у Дебру, где је био на служби до 1938. године, када је премештен за лекара гарнизона у Скопљу где је 1940. године мобилисан за лекара ваздушне одбране у Битољу. Рат га је затекао у Скопљу као лекара 3. штаба ваздушне зоне. У априлском рату 1941. године је заробљен, али је успео да побегне из железничког транспорта у коме су се налазили војници, подофицири и официри југословенске војске. Спроводили су их у Немачку, у заробљенички логор. После бекства из овог транспорта вратио се у Београд и од јула 1941. године задружни је лекар, прво у Бањанима код Уба, а од децембра 1941. до септембра 1946. године у селу Дудовици код Лазаревца. Амбулантa у овом селу, у којој је радио током Другог светског рата, имаће велики значај за његов будући развој. Наиме, радећи у овој амбуланти лечио је велики број особа са бубрежним обољењима. Свесрдно је подржавао борбу против окупатора и за време рата је цело једно село (Шопићи) у последњем тренутку спасао од стрељања, јер је на почетку села, храбро и лукаво, окачио таблу са натписом – тифус –, па је непријатељ у последњем часу одустао од уласка у село. Његову делатност у току окупације касније је у својим романима описао његов колега, академик Гојко Николиш.

У ратном вихору 1941–1944. године, Требиње са околиним, припадало је Независној држави Хрватској. Породица Даниловић је преживела праву тортуру и, у том рату, из никад утврђених разлога, страдали су отац Јован и најстарији брат Божидар. Мајка Марта умрла је од астме 1943. године, што је оставило трага на др Даниловића да се касније у свом позиву бави и алергологијом. Браћа и сестре су, захваљујући Италијанима, избегли покољ од стране усташа, који су починили недалеко од куће у којој су живели Даниловићи, у селу Придворци. Бригу о својој браћи преузео је др Даниловић. Пребацује их у Србију, у село Дудовица, где је и радио. После рата Саво и Будимир Даниловић, завршавају медицински факултет и запошљавају се као лекари у Сарајеву. Брат Будимир стиче и звање доцента на Медицинском факултету у Сарајеву, који напушта 1969. године због одласка на рад у Немачку, а др Саво умире од рака 1970. године.

Александар Радовановић, професор Медицинског факултета у Београду, учача рад и огроман потенцијал др Даниловића и позива га да отпочне научноистраживачку каријеру. То је био значајан тренутак за нашу медицинску мисао јер је у сам научни врх дошао човек који ће за собом оставити значајан траг и велико име у историји и наше, али и светске медицине. Тако др Војислав Даниловић 1946. године долази на Медицински факултет у Београду на место асистента. Иако је имао малу гарсоњеру у Карађорђевој улици (око 20 м²), дуго година је становао на клиници, јер су у гарсоњери живела његова браћа, коју је изводио на пут.

Године 1959. се жени Јеленом Цвејић, тада асистентом Правног факултета у Београду, касније угледним професором овог Факултета, која је предавала Римско право. Два млада перспективна професора убрзо су установила да се налазе у 9-том колену сродства, као и да им преци потичу из врло угледних кућа, која су и сама изнедрила призната и цењена имена у нашој науци (нпр. Проф. Неџа Зеџ из Сарајева, кућа Деспиха из Сарајева, сликар Недељко Гвозденовић, књижевник Чоровић из Требиња...).

Имају сина Марка Даниловића.

Универзитетску каријеру проф. Војислав Даниловић започиње 1946. године, када је најпре изабран за асистента на тадашњој Трећој интерној клиници. Октобра 1951. године изабран је за доцента, јануара 1956. за ванредног, а 1963. године за редовног професора Интерне медицине на Медицинском факултету у Београду.

Професору Даниловићу припадају заслуге као једном од оснивача Секције за алергологију СЛД и Удружења алерголога Југославије. Председник Алерголошке секције СЛД био је од 1966. до 1978. године. У складу са променом назива Европске академије за алергију назив секције је 1976. године променио у Секцију за алергологију и клиничку имунологију СЛД. Учествовао је у организовању скупа Европске академије за алергију у Београду 1958. године и организовао Први научни састанак алерголога Југославије у Београду 1963. године. Био је председник конгресног одбора 2. конгреса алерголога Југославије у Београду.

Дуги низ година, почев од 1947. године, био је секретар Српског лекарског друштва, а потом и потпредседник у два изборна мандата, а у периоду 1961–1963. године био је председник. Предводио је делегацију југословенских лекара на 3. француско-југословенским медицинским данима у Страсбуру, Паризу и Бордоу 1958. године.

Ужу специјалност из алергологије увео је 1971. године, а од 1976. уводи и специјализацију из алергологије и клиничке имунологије у оквиру последипломске наставе за лекаре специјалисте интерне медицине, педијатрије, ОРЛ, медицине рада, инфективних болести и дерматологије.

Ценећи плодан научни рад проф. Даниловића, чланови САНУ су га 1965. године изабрали за дописног, а 1974. године за свог редовног члана. Уважавајући га као научника и организатора, а исто тако и као човека, чланови Одељења медицинских наука САНУ изабрали су 1975. године академика Даниловића за секретара Одељења. На том положају је остао све до своје смрти. Поред свих обавеза био је још и председник је Међуакадемијског одбора за изучавање преосетљивости организма и Одбора за ендемску нефропатију и председник комисије за доделу звања научних радника при Заједници за научни рад СР Србије.

Учествовао је са радовима на многим конгресима и научним скуповима у земљи и у иностранству. На позив Пољске медицинске академије одржао је два предавања у Варшави, на позив Бугарске академије наука изложио је своја искуства о ендемској нефропатији у Софији. На позив конгресног одбора терапеута СССР-а 1962. године изложио је у Москви своја искуства у лечењу акутних пнеумонија код нас. На позив Медицинског факултета у Хамбургу одржао је два предавања: о медикаментозној алергији и о ендемској нефропатији, а на позив Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине одржао је у Сарајеву предавање о својим искуствима код ендемске нефропатије.

Светски признат научни рад професора Даниловића цениле су и наградили и друге научне установе у земљи и иностранству. Свакако треба истаћи да је 1962. године изабран за почасног члана Друштва алерголога Француске.

Желео је да својим радом и ангажовањем да максималан допринос развоју науке и зато је увек проналазио снаге за нове активност па је једно време, поред других редовних обавеза, заступао директора Института за медицинска истраживања у Београду.

Продекан Медицинског факултета у Београду био је у два изборна периода, и то 1957/58. и 1958/59, а од 1964. до 1967. године, у два изборна периода, био је декан Медицинског факултета у Београду. На Стоматолошком факултету у Београду био је од његовог оснивања 1948. до 1965. године, ангажован као хонорарни наставник.

Био је члан Савета Медицинског факултета у Београду и на истој функцији на Медицинском факултету у Новом Саду, као и на Стоматолошком факултету у Београду, Институту за медицинска истраживања у Београду, Институту за ендемску нефропатију у Лазаревцу и председник Савета Института за туберкулозу у Београду.

За рад на друштвеном и научном пољу добио је већи број признања, плакета и одликовања. Године 1975. добио је годишњу награду СЛД за научноистраживачки рад, а 1979. додељена му је Седмојулска награда за област медицинских наука. Добио је Орден заслуге за народ са златном звездом и Плакету Института за туберкулозу и плућне болести.

Био је члан следећих иностраних друштава: Royal Medical Society, Union medical balkanique, Societe d' allergologie francaise, American College of Chest Physicians – Chicago.

НАУЧНИ РАД

Научну каријеру, за коју је био предодређен својим знањем и вољом за истраживањем, Даниловић започиње 1948. године као спољни сарадник Института за физиологију рада САНУ, и у том својству је учествовао у низу испитивања стања алергије код радника индустрија у Новом Саду, Зрењанину, Нишу, Параћину итд., као и код становника насеља: Неменикућа, Рисна, Врањине, Ђеновића, итд.

Од тог времена проф. Даниловић посвећује, на клиници и терену, много времена изучавању проблема из области алергологије. Плод тих изучавања била је монографија *Алергија и алергијске болести*, коју је написао у сарадњи са професором Владимиром Служићем.

Не мања активност професора Даниловића била је у изучавању многих проблема из пулмологије. Као истакнути стручњак у тој области интерне медицине, био је уредник поглавља о болестима плућа у уџбенику *Интерна медицина* и главни уредник монографије југословенских аутора *Плућне болести*, чији излазак из штампе проф. Даниловић није дочекао иако је, већ тешко болестан, са много жара припремао њено штампање.

Највиши домет у научноистраживачком раду академик Даниловић је достигао у области патологије бубрега, најпре у изучавању имунореактивних нефропатија, а потом, до краја свог живота, у изучавању ендемске нефропатије, болести засад недовољно познате етиологије и патогенезе, која је у нашој, као и у неким другим балканским земљама, узрок смрти великог броја становника појединих крајева.

Учестала појава бубрежних обољења у сливу Колубаре привукла је његову пажњу и он је у јесен 1956. окупио групу стручњака и повео их у обилазак лазаревачких села. Управо је 1956. и наредне 1957. године у том крају на делу била епидемија фаталне бубрежне болести. У прво време проф. Даниловић је делио мишљење стручњака који су сматрали да је олово узрочник овог обољења, али је, захваљујући својим истраживањима, променио мишљење и закључио да тешки метали и олово нису одговорни за настанак ендемске нефропатије. Прве радове о хроничним нефритису (ендемској нефропатији) објавио је у *Presse medicale* у Паризу 1957. године (59), Српском архиву, такође 1957. године (60) и у *British Medical Journal* 1958. године (69). Те 1958. године у Српском архиву је изашао рад о резултатима систематског прегледа становништва појединих заселака

у селима Шопић, Петка и Вреоци (Колубара) (73). Већ у децембарском броју Српског архива Даниловић и сарадници дају прилог изучавању клинике хроничних нефрита код болесника из Шопића, Петке и Вреоца (74). Две године након описа болести у сливу Колубаре, Стојмировић, Даниловић и сарадници документују хронични нефрит код становника Врпчана (предграђе Параћина) и села Шабац (Поморавље) (92).

Болест се истовремено појавила у Семберији и у хрватским селима источно од Славонског Брода. Због могуће опасности предузете су драматичне мере и у Бугарској, при чему је читаво једно село, Караш, исељено из региона Враце у околину Софије.

Ова болест, касније названа ендемска нефропатија, удружна је са повећаном учесталости тумора горњег уротелијума, код оболелих и чланова њихових породица.

Ендемска нефропатија је брзо постала здравствени, али и истраживачки приоритет земаља Балкана и међународне заједнице. У истраживању ендемске нефропатије су се од самог почетка, поред клиничара (нефролога и уролога), равноправно укључили и епидемиолози, патолози, биохемичари, микробиолози, али и стручњаци изван медицинске сфере, као што су геолози, хидролози, еколози, и др.

Бројни научни скупови били су посвећени ендемској нефропатији: Светска здравствена организација у Дубровнику 1964. и 1965, Симпозијум Цибе у Лондону 1967, два међународна симпозијума у Софији 1967. и 1972, шест симпозијума у Нишу 1967, 1968, 1975, 1979, 1983. и 1987. године. Три симпозијума одржана су у Српској академији наука и уметности у Београду 1970, 1977. и 1982. године (академик Даниловић је умро 1981).

У изучавању ове нефропатије академик Даниловић је све до своје смрти био покретач и творац многих истраживања. Радови Даниловића и његових сарадника у тој области нефрологије нису само познати у нашој земљи, него и у готово свим земљама Европе и САД, где је Даниловић одржао предавања о резултатима својих испитивања ове болести, малигне по свом току. Као резултат изучавања ендемске нефропатије код нас, које је извео проф. Даниловић са већим бројем сарадника, дошло је до постављања проблема ендемске нефропатије на свим интернационалним конгресима нефрологије, почев од првог конгреса у Евијану 1960. године, а затим у Прагу, Њујорку и Стокхолму. Радови проф. Даниловића и његових сарадника на поменутиим научним скуповима представљали су основу за расправе о распрострањености, клиничкој слици, етиологији, патогези и другим проблемима ендемске нефропатије (96, 116).

Заслуга проф. Даниловића у изучавању ендемске нефропатије није само у његовом сопственом бављењу том болешћу, него и у чињеници што је за те проблеме заинтересовао и друге већ признате научне раднике,

а нарочито што је код младих истраживача развио интерес за борбу против ове болести, створивши тако екипу, као и Институт у Лазаревцу, који ће даље изучавати ову за наш народ опаку болест.

Са академиком Спужићем издао је III издање „Алерџија и алерџијске болести“, и са другим сарадницима „Хроничну респирајторну инсуфицијенцију“, свеску „Интерна медицина“, у оквиру „Опште медицине“, „Критеријуме за оцену радне способности хроничних неспецифичних обољења бронхија и плућа“, и монографију „Плућна вентилација“. Учествовао је са чланцима у „Медицинској енциклопедији СФРЈ“, „Медицини рада“ (2 издања), разним зборницима са конгреса и са научних скупова и симпозијума. Био члан редакције часописа Српски архив за целокупно лекарство, *Allergie und Astma*, конгресних зборника, Лекарског приручника, уџбеника из интерне медицине за студенте лекаре итд. Почасни је члан Француског друштва за алергологију (Париз) од 1962. године и почасни председник Удружења алерголога Југославије од 1972. године.

Његови радови су цитирани у многим домаћим и иностраним часописима и монографијама, али и у уџбеницима интерних обољења, алергологије и нефрологије, као што су: Sarre, Hoff, Sarre, Pasteur, Vallery-Radot, Rajka, Puhlev, Hamburger, Reubi и други.

Академик Даниловић у својим радовима обрађује већи број области интерне медицине, посебно из домена алергологије (114 радова), нефрологије (130), пулмологије (25) и других области (12).

Оригинални радови из области алергологије обрађују етиологију и патогенезу разних алергијских обољења (4, 52, 62, 86, 223), резултате испитивања утицаја професија на испољавање алергијских обољења код радника разних професија (8, 11, 41, 113), а затим дијагностичке, терапијске и превентивне проблеме алергијских обољења (7, 13, 18, 40, 80, 94, 97, 103, 110, 125). Последњих година Даниловић је посветио посебну пажњу проблематици алергијских антитела и медикаментне алергије (37, 38, 48, 65, 135, 150, 200).

Академик Даниловић је по својим радовима у области алергологије добро познат не само код нас већ и ван граница наше земље. Има велике заслуге за развој алергологије код нас и његов допринос овој области је немерљив. Својим радовима је допринео да наша алергологија постигне завидан углед у земљи и иностранству.

Посебно поглавље научног рада академика Даниловића представљају радови у области нефрологије. Његова изучавања ендемске нефропатије, позната су и ван граница земље, а резултати су цитирани у многобројним радовима наших и иностраних аутора. Ти радови су дали подстрека не само нашим већ и бугарским и румунским ауторима да уоче и опишу ово обољење у многим жариштима код нас, у Бугарској и у Румунији.

Академик Даниловић је у области пулмологије успео да окупи велики број млађих научних радника на изучавању проблема патофизиологије дисања и да савременом методом рада и постигнутим резултатима постави основе за даље изучавање ове актуелне медицинске проблематике (2, 36, 101, 108, 147, 148, 151).

Радови проф. Војислава Даниловића, добро документовани и писани јасним стилем, обрађени савременом методиком и, где је то било потребно, тимском обрадом, уз сарадњу микробиолога, биохемичара, патолога, токсиколога итд. представљају значајан прилог медицинске науке, посебно у области нефрологије и алергологије. Дobar организатор научног рада, познат и признат стручњак у областима медицине које обрађује, проф. Даниловић се несмањеном активношћу посветио даљем изучавању многих научних проблема из тих области медицинске науке. Поред тога, уз своје свакодневно ангажовање у стручном и друштвеном раду на свом радном месту и ван њега, он се последњих година истакао и у раду разних одбора и комисија Српске академије наука и уметности. Руководио је Међуакадемијским одбором за изучавање специфичне сензибилизације организма и Одбором за проучавање проблема ендемске нефропатије, а у самом Одељењу медицинских наука истакао се својим научним саопштењима и у вршењу функције секретара Одељења медицинских наука САНУ.

Ово хронолошко изношење научног и стручног рада (282 објављених научно – стручних радова у нашим и страним медицинским часописима), као и уздизања професора Војислава Даниловића у стручној и научној медицинској хијерархији било би недовољно без описа Даниловића као човека и пријатеља. На први поглед тих, Даниловић је био врло енергичан и објективан када је требало бранити неку ствар коју је он оценио као праведну и потребну. Они са којима је пријатељавао знали су да у њему увек имају оданог друга који је знао да цени пријатељство.

Проф. др Војислав Даниловић умро је 24. октобра 1981. године у Паризу. По изричитој жељи сахрањен је у породичној гробници у селу Придворци, крај Требиња.

У Лазаревцу данас постоји улица која носи име Воје Даниловића. Апотекарска установа у селу Дудовица, носи такође његово име. Улица с његовим именом постоји и у родном Требињу. Клиника за нефрологију у саставу Клиничког Центра Србије у Београду је до скоро носила име др Војислава Даниловића и у току је поступак враћања његовог имена тој установи.

ВОЈИСЛАВ ДАНИЛОВИЋ
– ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА –

1910. – рођен у селу Чичеву Горњем код Требиња.
1929. – матурирао у Гимназији у Сарајеву.
1935. – дипломирао на Медицинском факултету у Београду.
1946. – асистент на Медицинском факултету у Београду.
1951. – доцент на Медицинском факултету у Београду.
1956. – ванредни професор на Медицинском факултету у Београду.
1957/58. – продекан Медицинског факултета у Београду (два избора).
1957. – описао ендемску нефропатију као посебно обољење бубрега.
1961–1963. – председник Српског лекарског друштва.
1963. – редовни професор на Медицинском факултету у Београду.
1964–1967. – декан Медицинског факултета у Београду (два избора).
1965. – изабран за дописног члана Српске академије наука и уметности.
1974. – изабран за редовног члана Српске академије наука и уметности.
1975. – секретар Одељења медицинских наука САНУ.
1976. – директор Интерне клинике у Београду.
1976. – шеф Катедре Интерне медицине на Медицинском факултету у Београду.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ВОЈИСЛАВА ДАНИЛОВИЋА

1947.

1. *Вредносћ калцијума у шераији серофбринозној илеурији* / В. Спужић, Б. Божовић, В. Даниловић. – Српски архив, 45, (1947), 12: 1032–1036.
2. В. Спужић, Б. Божовић, В. Даниловић. *Кријички поједи на шераију серофбринозној илеурији*. – Српски архив, 45, (1947), 9: 681–697.

1948.

3. *Алерична уршикарија* / В. Даниловић. – Српски архив, 46, (1948), 5: 438–455.
4. *Пример преосетљивосћи на беланце јајета* / В. Спужић, В. Даниловић. – Српски архив, 46, (1948), 3: 276–279.

1950.

5. *Etat actuel de la question de l'asthme en Yougoslavie* / V. Spuzić, V. Danilović. – L'Asthme. Expansion scientifique française, 1950, 493.
6. *Извештај са II интернационалној конгреса за астму* / В. Даниловић. – Српски архив, 49, (1951), 2: 180–187. – Конгрес одржан од 3–5. јула у Монт-Дору.
7. *Услови усјећа специфичне десензибилизације* / В. Спужић, В. Даниловић. – Српски архив, 48, (1950), 7 / 8: 488–495.

1951.

8. *Астма и професија* / В. Спужић, В. Даниловић. – Српски архив, 49, (1951), 3 / 4: 209–214.
9. *Савремени поједи на иаитојенезу и дијагнозу бронхијалне астме и њено лечење* / В. Даниловић. – Медицински гласник, 5, (1951), 3: 53–58.
10. *Уршикарија на хладноћу* / В. Даниловић. – Српски архив, 49, (1951), 12: 891–903.

1952.

11. *Алеричне појаве код службеника фабрике свиле у Новом Саду* / В. Спужић, Б. Божовић, В. Даниловић. – Зборник радова САН, 22, (1952), Институт за физиологију рада, 1: 43–63.
12. *Нека наша зајажанја код дечје астме* / В. Даниловић, Н. Вербић. – Српски архив, 80, (1952), 11: 1008–1015.
13. *Повољно дејство cortison-а код два случаја шешкој асмаиичној сћања* / В. Даниловић, Н. Глигорова Ј. Стаменковић. – Српски архив, 80, (1952), 5/6: 519–521.
14. *Савремено лечење ексудативној серофбриброзној илеурији и иеритионији* / В. Даниловић. – У: Интернистичка недеља 1952. – Београд – Загреб: Медицинска књига, 1952, 16–25. (Библиотека СЛД, 12).

1953.

15. *Најчешћа алергична обољења* / В. Даниловић. – Медицински зборник, Научно друштво НР Црне Горе, (1953), 3: 155–167.
16. *Општи проблеми алергије* / В. Даниловић. – Медицински зборник, Научно друштво НР Црне Горе, (1953), 3: 85–96.
17. *Role de l'infection dans la pathogenie de l'asthme* / V. Spoujitch, V. Danilović. – II Congrès européen d'Allergie, (Copenhague). – Acta Alergologica, (1953), Suppl. 3: 143–156.

1954.

18. *Кријички осврћ на вредносћ кортизона и АСТН у лечењу бронхијалне астме* / В. Даниловић, Н. Глигорова. – Српски архив, 82, (1954), 12: 1574–1583 + 4 таб.
19. *Бактериска флора у исљувку асмајичара и непосредни резултати лечења астме аутовакцином из исљувка* / В. Даниловић, М. Мојсић, Ј. Обрадовић. – Медицински преглед, 7, (1954), 6: 443–448 + 4 таб.
20. *Кријички осврћ на терапију алергијских стања* / В. Даниловић. – Медицински преглед, 7, (1954), 3: 199–207.
21. *Необичан случај стањане шела у бронхијама* / В. Даниловић, М. Богдановић. – Српски архив, 82, (1954), 2: 246–250.
22. *Resultats du traitement climatique de l'asthme infantile sur la Cote dalmate* / V. Danilović, N. Verbić. – U: Congrès International de Hydrologie et de Thalassotherapie, Opatija 1954, T. II, 55.
23. *Neposredni rezultati lečenja serofribrinoznog pleurita tuberkulostaticima* / V. Danilović, R. Ruvidić, M. Bogdanović, M. Bojanić, J. Stamenković. – Zbornik radova IV posleratnog kongresa ftiziologa FNRI. – Niška Banja; Beograd, 1954, 88–93.
24. *Праћење стања алергије код ученика фабрике стакла у Параћину* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Пујевић. – Зборник радова САН, Институт за медицинска истраживања, 1954, књ. 2, 27–35 + 8 таб.
25. *Предности комбинације јодидина и сулфамидазола у бронхографији* / В. Даниловић М. Бојанић. – Медицински гласник, 8, (1954), 10: 370–373 + 7 илустр.
26. *Стање алергије код стањанника у Зрењанину* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Пујевић. – Зборник радова САН, Институт за медицинска истраживања, 1954, књ. 2, 125–129 + 4 илустр.
27. *Стање алергије код стањанника села Неменикуће* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Пујевић, М. Лабан. – Зборник радова САН, Институт за медицинска истраживања, 1954, књ. 2, 115–123 + 5 таб.
28. *Тешка астма и смрт асмајичким најадима* / В. Даниловић, Н. Глигорова, М. Арамбашић. – Медицински гласник, 8, (1954), 5: 163–167.

1955.

29. *Артеријски кривасак код бронхијалне астме* / В. Даниловић, И. Ламбић, М. Богдановић. – Српски архив, 83, (1955), 7/8: 776–783 + 5 таб.

30. *Астѿма и ѿсѿха* / В. Даниловић, М. Николић, М. Девечерски. – Српски архив, 83, (1955), 12: 1393–1403.
31. *Вредности ѿеницилина у лечењу дечје астѿме* / В. Даниловић, Н. Вербић. – Српски архив, 83, (1955), 1: 19–24 + 9 таб.
32. *Дечја астѿма* / В. Даниловић. – Медицински преглед, 8, (1955), 4: 232–238.
33. *Естѿиоѿен у лечењу бронхијалне астѿме* / В. Даниловић, М. Богдановић. – Српски архив, 83, (1955), 3: 297–302 + 5 таб.
34. *Kretanje kalijemije, kalicemije i glikemije kod asmaticara* / V. Danilović, B. Stojanović, M. Ljaljević, S. Vukobratović. – Acta medica iugoslavica, 9, (1955), 1: 243–251 + 7 tab.
35. *Osnovne činjenice iz alergije i principi savremenog iječenja alergičnih stanja* / V. Danilović. – Saopćenja, Pliva, 2, (1955), sv. 1, br. 5: 210–215.
36. *Примарна астѿиична ѿнеумонија* / В. Даниловић, Р. Рувидић, М. Бојанић, Р. Поповић, М. Путник. – Медицински гласник, 9, (1955), 1: 13–21 + 6 илустр.
37. *Сенсѿбилизација на антѿибиотѿике* / В. Даниловић. – Српски архив, 33, (1955), 2: 279–281.
38. *Фебрилно сѿтање као израз сенсѿбилизације на сѿреѿѿомоцин* / В. Даниловић, М. Бојанић. – Српски архив, 33, (1955), 2: 174–179 + илустр.
39. *Сентропнеѿне у лечењу бронхијалне астѿме* / В. Даниловић, Ј. Обрадовић, М. Мојсић. – Медицински гласник, 9, (1955), 4: 146–148.

1956.

40. *Значај кожних ѿроба у исѿѿивању алерѿије* / В. Даниловић. – Медицински гласник, 10, (1956), 7: 257–263 + 4 илустр.
41. *Исѿѿивање алерѿичног сѿтања фабричких радника у Нишу* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Пујевић, С. Вукобратовић. – Зборник радова Другог конгреса лекара НР Србије одржаног од 9–12. октобра 1955, у Нишкој Бањи. Св. II. – Београд, 1956, 278–282. (Библиотека СЛД, 23).
42. *A critical view of the treatment of bronchial asthma* / V. Spoujitch, V. Danilović, S. Vukobratović. – Proceedings of the International Round Table Friendship Meeting of Allergologists. Utrecht, 1955. – Utrecht, H. E. Stenfert Kroesse, 1956, pp. 304–316.
43. *Lipoidna nefroza* / V. Danilović. – U: Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, III. – Beograd-Zagreb, Medicinska knjiga, 1956, 67–72. (Priručnici za lekare, 30).
44. *Наша искусѿива код дечје астѿме* / В. Даниловић, Н. Вербић, Ј. Николић. – Српски архив, 84, (1956), 7/8: 837–848 + 10 таб.
45. *Noviji pogledi na etiologiju, kliniku i terapiju pneumonija* / V. Danilović. – Медицински подмладак, 8, (1956), 1: 66–71 + 2 tab.
46. *Поводом чеѿѿири необична случаја анеуризма аорѿе са руйѿѿуром у ре-сѿѿѿѿорне ѿушеве, ѿлућа и ѿлеуру* / В. Даниловић, М. Богдановић, М. Бојанић. – Српски архив, 84, (1956), 1: 33–41.
47. *Role des facteurs psychiques dans l'apparition des acces asthmatiques* / V. Danilović, M. Nikolić, M. Devečerski. – Folia allergologica, 31, (1956), 6: 451.

48. *Сензибилизација на пеницилин. Поводом једног случаја анафилактичног шока у шоку лечења пеницилином* / Ж. Јевтић, Ј. Буријан, В. Даниловић. – Медицински преглед, 9, (1956), 2: 107–110.
49. *Стање алергије код становника села Спачева* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Ђорђевић, С. Вукобратовић. – Глас САН, 1956, 223, Одељење медицинских наука, 11, 229–233.
50. *Улога хормона у алергији* / В. Даниловић. – Медицински преглед, 9, (1956), 4: 290–296.
51. *Les facteurs alimentaires contribuant a l'accroissement actuel des manifestations allergiques* / V. Spoujitch, V. Danilović, J. Burian, S. Poujevitch. – Atti del III Congresso Europeo di Allergologia, Firenze, 12–15 settembre 1956. – Roma, „Il pensiero scientifico“, 1956, 1–11.

1957.

52. *Алергиске манифестације на храну и њихов данашњи пораст* / В. Спужић, В. Даниловић, Ј. Буријан, Н. Вербић, М. Стевановић. – Глас САН, 1957, 225, Одељење медицинских наука, 12, 187–192.
53. *Дифузна зајалења бубрега* / В. Даниловић, Н. Глићорова, Н. Вербић. – Српски архив, 85, (1957), 3: 273–282.
54. *Епидемиолошка клиника и терапија бронхијала* / В. Даниловић. – Трећа интернистичка недеља Српског лекарског друштва. – Београд: Српско лекарско друштво, 1957, 121–130.
55. *Исхрана бубрежних болесника* / В. Даниловић. – Београд: Здравствени народни универзитет, 1957. – Стр. 20
56. *Исчезавање јурџуре Schonlein-Henoch у шоку инфективне хејатитиса* / В. Даниловић, Р. Рувидић, Ј. Николић. – Српски архив, 85, (1957), 6: 731–734.
57. *Масовно шровање жуњевином* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Ђорђевић, С. Пујевић. – Хигијена, 9, (1957), 1: 22–24.
58. *Nephrit* / V. Danilović. – Medicinski glasnik, 11, (1957), 4: 125–132.
59. *Néphrites chroniques provoquées par l'intoxication au plomb par voie digestive (farine)* / V. Danilović, М. Ђуришић, М. Мокранјас, В. Стојимировић, Ј. Живојиновић, Р. Стојаковић. – Presse Médicale, (1957), 90: 2039–2040.
60. *Породична обољења бубрега у селу Шойић, изазвана хроничном интоксикацијом оловом* / В. Даниловић, М. Ђуришић, М. Мокрањац, Б. Стојимировић, Ј. Живојиновић, П. Стојаковић. – Српски архив, 85, (1957), 10: 1115–1125.
61. *Примарни карцином јетре* / Б. Божовић, В. Даниловић, П. Миланковић. – Зборник радова другог конгреса лекара НР Србије одржаног од 9–12. октобра 1955. год. у Нишкој Бањи. III. Саопштења и дискусија. – Београд, 1957, 25–34. (Библиотека СЛД, 24).
62. *Le role des infections dans l'apparition des manifestations allergiques avec un aperçu spécial sur l'asthme bronchique* / V. Danilović. – Symposium sur l'allergie. Monographies. Academie serbe des sciences, 1957, 292, Institut de recherches medicales, 8, 67–82.

63. *Тумори медијастинума на III интјерној клиници за последњих 16 година* / В. Даниловић, Б. Божовић, М. Лакић. – Зборник радова II конгреса лекара НР Србије. Свеска III. – Београд, 1957, 137–142. (Библиотека СЛД, 24).
64. *Цитодијагностика карцинома бронха* / В. Даниловић, Б. Божовић, М. Бојанић. – Зборник радова II конгреса лекара НР Србије. Свеска III. – Београд, 1957, 129–136. (Библиотека СЛД, 24).

1958.

65. *Алергиске манифестације изазване лековима* / В. Спужић, В. Даниловић, М. Љаљевић. – Српски архив, 86, (1958), 4: 482–488 + 8 таб.
66. *Данашње моућности тјрансплантирације бубрега* / В. Даниловић. – Српски архив, 86, (1958), 1: 140–142.
67. *Delovanje penicilina na ljude izložene povećanoj apsorpciji olova* / М. Мокрањас, S. Radmić, B. Stojimirović, V. Danilović, M. Đurišić. – Acta pharmaceutica iugoslavica, 8, (1958), 1: 27–30.
68. *Инфективни хејатитис и алергија* / В. Даниловић, Ј. Николић. – Српски архив, 86, 1958, 11: 1295–1301.
69. *Chronic nephritis due to ingestion of lead-contaminated flour* / V. Danilović. – British Medical Journal, (1958), 1: 27–28.
70. *Cure climatique de l'asthme bronchique sur le littoral méridional dalmate (Topla, Hercegovi et Zelenika)* / V. Danilović, V. Godić, M. Živković. – Atti del Congresso internazionale di Idrologia e Climatologia, 10, (1958): 947.
71. *Лејални исход једног случаја тешке астме* / В. Даниловић, Б. Стојимировић, В. Кањух. – Медицински преглед, 11, (1958), 4: 219–223.
72. *Les nephrites chroniques de Kolubara* / V. Danilović, M. Đurišić, B. Stojimirović. – Le Concours medical, (1958), 64: 4909–4910.
73. *Прилој изучавању клинике хроничних нефритиса код болесника из Шојића, Пејке и Вреоца (Колубара)* / В. Даниловић, Б. Стојимировић, М. Богдановић. – Српски архив, 86, (1958), 12: 1409–1421.
74. *Резултати системској прејледа стјановништва јојединих засеока у селима Шојић, Пејка и Вреоци (Колубара)* / Б. Стојимировић, В. Даниловић, М. Ђуришић, М. Богдановић. – Српски архив, 86, (1958), 9: 997–1011.
75. *Reumatizam i alergija* / V. Danilović. – Makedonski medicinski pregled, 13, (1958), 1/3: 112–116 + 2 tab.
76. *Holesterolemija kod alergičara pre i posle diјete bez masti i davanja aspirina* / V. Danilović, O. Tešić, J. Nikolić. – Медицински преглед, 11, (1958), 2: 71–77.
77. *Стјане алергије код огјајивача рицинуса* / В. Спужић, В. Даниловић, С. Пујевић. – Глас ЦАН, 1958, 230, Одељење медицинских наука, 13, 111–116. Извод: *Etat de l'allergie chez les cultivateurs de ricin. V. Spoujitch, V. Danilović et S. Pujević. Bulletin de l'Académie serbe des sciences, 1959, 23, Classe des sciences médicales, 4: 155.*

1959.

78. *Virusne pneuтоопије* / V. Danilović, M. Bogdanović, R. Ruvidić, B. Stojimirović, M. Putnik. – Higijena, 11, (1959), 2/3: 127–133.
79. *Дејство изонијазида на бронхијалну асџму* / В. Даниловић, Ј. Николић, М. Љаљевић. – Српски архив, 87, (1959), 4/5: 429–432.
80. *Дејство климе и радиоеманаџије Нишке Бање на асџму* / В. Даниловић, М. Љаљевић, М. Богдановић, М. Стевановић. – Српски архив, 88, (1959), 2: 167–172.
81. *Erforschung der Allergie bei Arbeitern in der Zementindustrie* / D. Karajović, V. Danilović, N. Verbić, V. Ђорђевић, D. Popović, Џ. Milosavljević, S. Ђорђевић, V. Slavković, D. Savić, L. Malešević. – Acta medica Iugoslavica, 13, (1959), 3: 339–345.
82. *Examen l'allergie chez les boulangers et les meuniers*. Acta medica iugoslavica / V. Danilović, D. Karajović, M. Ljaljević, D. Popović, J. Spužić. – 13, (1959), 3: 294–300.
83. *Клиника хроничних нефриџа у Колубари* / В. Даниловић, Б. Стојимировић, М. Богдановић. – Гласник Хигијенског Института, 8, (1959), 3: 43–49.
84. *Normalna i patološka histologija glomerula* / V. Danilović, I. Lambić. – Medicinski glasnik, 13, (1959), 8/9: 398–402.
85. *Nostri concetti sull'etiopatogenesi delle manifestazioni allergiche* / V. Spoujitch, V. Danilović. – Minerva Medica, 50, (1959), 33: 1–7.
86. *Prevention dans l'allergie professionnelle* / В. Воџовић, И. Ђуричић, V. Danilović, D. Karajović, M. Savićević. – Folia allergologica, 6, (1959), 3: 207–231.
87. *Резулџаџи наших госагашињих џиеренских испџиивања хроничних нефриџа у Србији* / Б. Стојимировић, В. Даниловић, М. Ђуришић, М. Богдановић, З. Младеновић-Стојимировић. – Гласник Хигијенског института, 13, (1959), 3: 20–24.
88. *Le role des infections des bronches dans l'asthme* / V. Danilović. – Acta allergologica, 14, (1959): 122–126.
89. *Савремено лечење алерџиских обољења* / В. Даниловић, И. Спужић. – Медицински гласник, 13, (1959), 3: 89–92.
90. *Sensibilisation aux allergènes alimentaires chez les enfants atteints de l'urticaire et de l'asthme seul* / V. Danilović, N. Verbić. – 5. Зборник радова, 64 (1959), Институт за медицинска истраживања, 6: 25–27.
91. *III инџтернационални конџрес алерџологије* / В. Даниловић. – (Париз, 19–26. 10. 1958). – Српски архив, 87, (1959), 6: 600–604. (Извештај са конгреса).
92. *Hronični glomerulonefrit* / V. Danilović. – Medicinski glasnik, 13, (1959), 8/9: 456–461.
93. *Хронични нефриџ код сџиановника Врајчана (џредџрађе Парађина и села Шабац (Поморавље)* / Б. Стојимировић, В. Даниловић, М. Ђуришић, М. Богдановић, З. Младеновић-Стојимировић, В. Међедовић. – Српски архив, 87, (1959), 11: 1027–1031.

1960.

94. *Action des antibiotique sur la plumbémie et l'azotémie au cours des nephrites chronique* / V. Danilović. – (I Congres International de nephrologie, Evian). – Excerpta medica, 1960, 168: 77–78. (Izvod).
95. *L'action du climat marin de la cote monténégrine sur l'asthme bronchique* / V. Danilović, M. Živković. – Acta allergologica, 1960, Suppl. 7: 441–447.
96. *Кортикоستيероиди у лечењу астме* / В. Даниловић, Н. Глигорова, В. Ђорђевић, Л. Ивковић. – Медицински гласник, 14, (1960), 6: 338–342.
97. *Les néphrites chroniques en Serbie* / V. Danilović. – (I International Congress of Nephrology, Evian). – Excerpta medica, 1960, 29: 36. (Izvod).
98. *Nos expériences dans l'allergie médicamenteuse* / V. Danilović, M. Ljaljević. – Acta allergologica, 1960, Suppl. 7: 250–259.
99. *Spontani pneumotoraks* / M. Ljaljević, V. Danilović, B. Božović. – Vojnosanitetski preglad, 17, (1960), 9: 905–908.
100. *Hronični nefriti u Jugoslaviji* / V. Danilović, B. Stojimirović i M. Bogdanović. – Excerpta medica, 1960, 29: 36. (Izvod).
101. *IV европски конгрес за алергију* / В. Даниловић. – (Лондон, 1–4. 11. 1959). – Српски архив, 88, (1960), 3: 359–360. (Извештај са конгреса).

1961.

102. *Лечење хроничних бронхијиса* / В. Даниловић. – Медицински гласник, 15, (1961), 11: 367–371.
103. *Neka naša zapažanja o učestalosti alergijskih oboljenja kod nas* / V. Danilović, M. Ljaljević, N. Verbić, M. Bogdanović, M. Stevanović, V. Đorđević, I. Spužić, D. Miladinović. – I kongres alergologa FNRJ. – Zagreb, 1961, 15. (Izvod).
104. *Нејосредни резултати утицаја балнеоклимајских фактора Сокобање на бронхијалну астму* / В. Даниловић, М. Бојанић, Л. Радовановић, В. Годић, М. Родић. – Српски архив, 89, (1961), 3: 295–303.
105. *Саопштење о резултатима систематској прелега ситановничког села Симићево (Поморавље)* / Б. Стојимировић, В. Даниловић, М. Ђуришић, М. Богдановић, В. Радојчић, З. Младеновић-Стојимировић. – Хигијена, 13, (1961), 4: 355–359.
106. *Ситане алергије код ситановника Пашићровића* / В. Даниловић, С. Дергенц. – Српски архив, 11 (1961): 1295–1300.

1962.

107. *Allergie, tuberculose et histaminémie chez les schizophrènes* / V. Danilović, M. Ljaljević, P. Milosavljević, V. Savić, M. Marković, M. Petrović. – Comptes rendus du Vieme Congrès Européen d'Allergie. Bale 8–11. octobre 1962. – Basel, Der Schweiz Allergie-Gesellschaft, 1963, 431–433.
108. *Двадесет година јосдијања Српској лекарској друштва* / В. Даниловић. – Српски архив, 90, (1962), 4: 366–370.
109. *Наше искуство код акутних њнеумонија* / В. Даниловић. – Српски архив, 90, (1962), 11: 1029–1037.

1964.

123. *Endemiás nephropathia Jugoszláviában* / V. Danilović. – Orvosi Hetilap, (1964), 35: 1638–1641.
124. *Etat des recherches des néphrites endémiques en Yougoslavie* / V. Danilović. – Archives de l'Union médicale balkanique, 2, (1964), 1: 31–40.
125. *Cardita rheumatismala si manifestarile allergice provocate de penicilina* / V. Danilović. – Medicina interna. Bucarest, 16, (1964), 12: 1425–1429.
126. *Нека наша искуси́ва код јоленске алерџије* / В. Даниловић, М. Љаљевић. – Српски архив, 92, (1964), 1: 5–9.
127. *Le rôle de la climatothérapie dans le traitement de l'asthme bronchique en Yougoslavie* / V. Danilović. – Symposium Allergologicum internationale Zagrabien-Spalati-Phari 1964. – Zagrabiae: Academia scientiarum et artum savorum meridionalium, 1964, 88–94.

1965.

128. *Allergieforschung in Jugoslawien* / V. Danilović. – Allergie und Asthma, Bd. 11, (1965), 4: 141–142.
129. *Astma i bronhitis* / V. Danilović. – II Kongres alergologa Jugoslavije 24–26. 5. 1965. – Beograd: Savez lekarskih društava SFRJ; Udruženje alergologa Jugoslavije, 1965, 56–64.
130. *Електирокадиографске промене у току алерџијских реакција изазваних пеницилином* / В. Даниловић, Љ. Перовић. – Српски архив, 93, (1965), 1: 89–96.
131. *Etiologija i patogeneza alergije* / V. Danilović. – Arhiv za farmaciju, 15, (1965): 341–346. – Isto: Medicinska revija, 16, (1966), 1: 5–10.
132. *Lečenje hronične plućne insuficijencije* / V. Danilović, N. Verbić, M. Bogdanović. – Seminar Interne klinike B. – Beograd, 1965.
133. *Les médicaments dans le traitement et dans l'étiologie des manifestations allergiques* / V. Danilović. – VI Congrès Européen d'Allergologie. – Stockholm, 1965.
134. *Organizacija alergološke službe i alergoloških ispitivanja u Jugoslaviji* / V. Danilović, I. Đurišić. – II kongres alergologa Jugoslavije, Beograd, 24–26. 5. 1965. – Beograd: Savez lekarskih društava SFRJ; Udruženje alergologa Jugoslavije, 1965, 65–70.
135. *Сензибилизација на тиамин хидрохлорид (Б1 витамин)* / В. Даниловић, М. Љаљевић. – Српски архив, 93, (1965), 5: 473–480.
136. *Unsere Beobachtungen über die Arzneimittelallergien mit besonderer Berücksichtigung der Penicillin- und Vitamin-B1-Allergien* / V. Danilović, M. Ljaljević. – Allergie und Asthma, 11, (1965), 4: 185–193.
137. *Hitna stanja u alergiji* / V. Danilović. – II kongres alergologa Jugoslavije, Beograd, 24–26. 5. 1965. – Beograd: Savez lekarskih društava SFRJ; Udruženje alergologa Jugoslavije, 1965, 9–14.
138. *Hronična nespecifična oboljenja bronhija i pluća u Jugoslaviji* / V. Danilović. – II kongres internista Jugoslavije, IV kongres reumatologa Jugoslavije, Sarajevo, 1964. – Sarajevo, 1965, 11–14.

139. *Hronični bronhitis-astma-empfizem* / V. Danilović. – Seminar Interne klinike B. – Beograd, 1965.
140. *Шестии европски конгрес за алерјолојију (5–9. IX 1965, Шјокхолм) /* В. Даниловић. – Српски архив, 93, (1965), 7/8: 765–766. (Извештај са конгреса).

1966.

141. *Investigation of endemic nephropathies in schoolchildren living on territories different in the frequency of this disease* / М. Milošević, М. Miletić, R. Milošević, А. Simić, V. Danilović. – The 5th International Congress of School and University Health and Medicine. – Prague, 1966, 115.

1967.

142. *Endemic Nephropathy in Kolubara, Serbia* / V. Danilović, B. Stojimirović. – The Balkan Nephropathy. – London: Churchill, 1967, 44–51. (Ciba Foundation, Study group, 30).
143. *Крјијички осврћи на досадашња исцјијивања ендемске нефројатије и наши јоједги на даља изучавања овој јроблема /* В. Даниловић, Б. Стојимировић. – Зборник радова Симпозијума о ендемској нефропатији. Ниш, 1966. – Ниш: Универзитет, 1967, 27.
144. *Survey of previous research on endemic Nephropathy* / V. Danilović. – L'Information médicale roumaine, 11, (1967), 4.
145. *Хронична ендемска нефројатија у Колубари /* В. Даниловић. – Споменица у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности. – Београд, 1967, 69–78. (Посеба издања САНУ, СДП, Споменице, 30).
146. *Хронична ојсјрукјивна обољења јлућа /* В. Даниловић. – Зборник радова V конгреса лекара Србије. – Београд, 1967, 59–69. (Библиотека СЛД, 49).

1968.

147. *Quelques problèmes actuels de la néphrologie* / V. Danilović. – Archives de L'Union Médicale Balkanique, 6, (1968), 2: 223–229.
148. *Neki problemi karcinoma bronhija* / V. Danilović. – Dies italico-iugoslavici medicinae destinati. – Zagreb: JAZU, 1968, 75–82.
149. *Усклађена дискусија о рехабилитацији несјецифичних јлућних болесника /* В. Даниловић, ЈБ. Спевак-Маринковић, М. Будисављевић, С. Трифуновић, В. Поткоњак, Д. Огњановић, И. Арсовски, М. Миљанић. – Медицински гласник, 22, (1968), 8/10: 298–319.

1969.

150. *Alergijska oboljenja respiratornih organa* / V. Danilović. – Užički arhiv, 1, (1969), 1: 5–14.
151. *Клиничка искујива код оболелих од алерјије на лекове у свейлосци нојвијих досцјијнућа у имунолојију /* В. Даниловић. – Глас САНУ, 1969; 272,

- 21: 85–92. – Извод: Bulletin de L'Académie serbe des Sciences et des arts, 1969, 44, Classe des Sciences médicales, 9: 13.
152. *Kriterijumi za dijagnozu, terminologija i klasifikacija bronhijalne astme, hroničnog bronhitisa i hroničnog opstruktivnog emfizema pluća* / V. Danilović. – Zdravstveni vestnik, 38, (1969), Supl. 2: 5.
153. *Terminologija i klasifikacija astme, hroničnog bronhitisa i emfizema pluća* / V. Danilović. – III naučni sastanak alergologa Jugoslavije, Maribor, februar 1968. – Zdravstveni vestnik, 18, (1969), Supl. 2: 5–7.
154. *Uloga alergije u oboljenjima respiratornih organa* / V. Danilović. – Užički arhiv, 1, (1969): 1–10.
155. *Uticao psihičkih faktora na ispoljavanje bronhijalne astme* / V. Danilović. – III naučni sastanak alergologa Jugoslavije. – Maribor, (februar 1969), 38, Supl. 2: 53.
156. *Учесћалості бронхијалне астме и неке њене карактеристике код сѐановника ойшћина: Херцеј-Нови, Цетинје и Будва* / В. Даниловић, Д. Кораћ, М. Љаљевић, М. Живковић, Т. Ђуровић. – Глас САНУ, 1969, 272, Одељење медицинских наука, 21: 115–121. – Извод: *Frèquence de l'asthme bronchique et certaines ceractéristiques de cette maladie chez les habitants des communes de Herceg Novi, de Cetinje et de Boudva* / V. Danilović, D. Korać, M. Ljaljević, M. Živković, T. Đurović. – Bulletin de L'Académie serbe des Sciences, 1969, 44, Classe des Sciences médicales, 9: 25–26.

1970.

157. *Autohemoterapija u lečenju alergijskih bolesti* / B. Stojimirović, V. Danilović, V. Bošnjak-Petrović. – Zbornik radova III kongresa alergologa Jugoslavije, Sarajevo, maj 1969. – Sarajevo, 1970, 233–238.
158. *Bronhijalna astma sa malignim tokom* / V. Danilović, M. Stevanović. – Zbornik radova III kongresa alergologa Jugoslavije, Sarajevo, maj 1969. – Sarajevo, 1970, 84–89.
159. *Dijagnoza i diferencijalna dijagnoza hroničnih nefropatija* / V. Danilović. – Secundi dies italico-iugoslavici medicinae destinati, 1970 (1969), 33–37. – Izvod: *Diagnosi e diagnosi differenziale delle nefropatie croniche*. – Clinica Europea, 9, (1970), 3: 277.
160. *Klinička zapažanja kod obolelih od alergije na lekove* / V. Danilović. – Zbornik radova III kongresa alergologa Jugoslavije, Sarajevo, maj 1969. – Sarajevo, 1970, 525–531.
161. *Opšte karakteristike fenomena ranog i poznog tipa hipersenzibiliteta* / V. Danilović. – Zbornik radova III kongresa alergologa Jugoslavije, Sarajevo, maj 1969. – Sarajevo, 1970, 77–83.

1971.

162. *Дијагноза ендемске нефроидије* / В. Даниловић. – Радови Академије наука и уметности Босне и Херцеговине, 48, (1971), Одељење медицинских наука, 17: 53–56 + сл. 1.
163. *Дијагноза и терапија најчешћих дифузних обољења бубрега* / В. Даниловић. – Зборник радова I стручног сабора лекара сјеверне Црне Горе и југозападне Србије. – Бијело Поље, 1971, 11–15.

164. *Imuno supersivna sredstva u lečenju alergijskih oboljenja* / В. Даниловић. – Zbornik radova. I simpozijum o banjsko klimatskom lečenju. – Aranđelovac, 1971, 27–33.
165. *Имунодејресори и начин нјиховој дејствија* / В. Даниловић. – Медицински гласник, 25, (1971), 7/8: 265–269.
166. *L'influence des facteurs climatiques sur l'induction de la sensibilité allergique et sur l'apparition des accès d'asthme* / V. Danilović. – VIII Congrès européen d'allergologie. Marseille, 18–21. 10. 1971. – Excerpta medica, 1971, 175. (Izvod).
167. *Neka naša iskustva u praćenju obolelih od endemske nefropatije u Kolubari* / V. Danilović, B. Stojimirović. – Zbornik radova II međunarodnog simpozijuma o endemskoj nefropatiji, Niš, juna 1968. – Niš: Univerzitet, 1971, 193–195.
168. *Новија гостийнућа у имунолојији и алерјолојији* / В. Даниловић. – Медицински гласник, 25, (1971), 4/5: 117–123.
169. *Проблеми дијагнозе и терапије хроничних нефропатија* / В. Даниловић. – Зборник радова VI конгреса лекара Србије. – Врњачка Бања, 1971, 433–447.
170. *Резултатији систематској испитивања астме код становника села Врањина и Ђеновића* / В. Даниловић, Д. Кораћ, М. Љаљевић. – Глас САНУ, 1971, 281, Одељење медицинских наука, 24: 65–69.
171. *Sistematski pregled stanovnika nekih sela sa područja Stare Planine u kojima su predhodna epidemiološka ispitivanja ukazala na veliku učestalost oboljenja od endemske nefropatije* / V. Stojimirović, V. Danilović, Z. Mladenović. – Zbornik radova II međunarodnog simpozijuma o endemskoj nefropatiji, Niš, juna 1968. – Niš: Univerzitet, 1971, 233–237.
172. *Улоја спортиа и рекреације у рехабилитацији инвалида* / В. Даниловић. – Зборник радова I Интернационалног симпозијума за спорт и рекреацију. – Београд, 1971, 149–156.
173. *Учесћалост астме и друтих алерјјских јојава код становника Бара* / В. Спужић, В. Даниловић, М. Петровић. – Глас САНУ, 1971, 281, Одељење медицинских наука, 24: 51–54.
174. *Хијертензија код ендемске нефропатије* / В. Даниловић, Д. Велимировић, Т. Наумовић. – Зборник радова VI конгреса лекара Србије. – Врњачка Бања, 1971, 443–447.

1972.

175. *Alergijske reakcije izazvane tuberkulostaticima* / В. Даниловић. – Simpozijum o tuberkulostaticima, SANU. – Beograd: Galenika, 1972, 275–278. (Documenta, 1972).
176. *Antitela u alergiji* / В. Даниловић. – IV naučni sastanak alergologa Jugoslavije, Sokobanja 1971. – Medicinska revija, 22, (1972), 1: 11–19.
177. *Дијагноза у терапији дифузних обољења бубрега* / В. Даниловић. – Зборник радова са стручног Састанка „Ужички дани 1972“. – Ужички Архив, (1972), 2: 5–14.
178. *Dijagnostički kriterijumi za vreme radne sposobnosti obolelih od hroničnih plućnih nespecifičnih oboljenja* / V. Danilović, M. Bogdanović, M. Joksimović,

- M. Ljaljević, D. Miladinović, V. Potkonjak, V. Slavković, M. Stevanović, M. Stefanović. – Beograd: Republička zajednica penzijskog i invalidskog osiguranja radnika, 1972. – Стр. 174 (Dijagnostički kriterijumi za ocenu radne sposobnosti, 2).
179. *Endemic nephropathy in immigrants living in the foci of the disease in the Lazarevac commune* / T. Naumović, D. Velimirović, V. Danilović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 319–321.
180. *Endemic nephropathy in the Lazarevac community* / V. Danilović, T. Naumović, D. Velimirović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 281–284.
181. *Istorijski razvoj alergologije* / В. Даниловић. – Medicinska revija, 22, (1972), 1: 11–19.
182. *Mortality rate of endemic nephropathy in the three most affected villages in the Lazarevac community* / D. Velimirović, T. Naumović, V. Danilović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 313–315.
183. *Плућна вентилација* / В. Даниловић. – Уводна реч и етиолошки чиниоци у поремећајима вентилације. Симпозијум, Крушевац, маја 1972. – Зборник радова, (1972), 3/4: 39–49.
184. *Radioisotopic examination of endemic nephropathy* / V. Danilović, D. Gorkić, D. Velimirović, T. Naumović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 31–33.
185. *Radiological examination of endemic nephropathy* / V. Danilović, R. Nikolić-Ljubisavljević, T. Naumović, D. Velimirović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 96–98.
186. *The role of some toxic agent in the etiology of endemic nephropathy* / V. Danilović, M. Đurišić, M. Kilibrada, A. Anđelkovski, S. Dodić, D. Velimirović, T. Naumović, M. Pavlović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 216–218.
187. *State and function of the kidneys in persons professionally exposed to lead and silica dust* / S. Dodić, A. Anđelkovski, M. Kilibrada, V. Danilović, M. Pavlović, M. Jovanović. – Proceedings of the Second Internacional Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 81–83.
188. *Uticaj klimatskih faktora Crne Gore na uspostavljanje senzibilizacije i ispoljavanje alergijskih manifestacija* / В. Даниловић. – Zbornik radova saopštenih na sastancima Naučnog veća Instituta povodom proslave 25 godina rada (1947–1972). – Beograd: Institut za medicinska istraživanja, 1972, 177–182.
189. *Free amino-acids in endemic nephropathy* / V. Danilović, V. Jovanović, D. Rosić, D. Velimirović, G. Pokrajčić, T. Naumović. – Proceedings of the Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 71–73.

190. *Further study of the role of microorganisms in aetiology of the endemic nephropathy* / M. Đurišić, V. Danilović, A. Brnbolić, D. Velimirović, S. Popović, D. Jekić, T. Naumović. – Proceedings of the Symposium on Endemic Nephropathy, Sofia, November 9–11, 1972. – Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, 1972, 221–223.

1973.

191. *Бактериолошки и хемијски преглед њијањих вода са терена ендемске нефропатије у Колубари* / М. Ђуришић, В. Даниловић, Б. Стојимировић, Т. Наумовић, Д. Велимировић. – Симпозијум о ендемској нефропатији. Београд: САНУ, 1973, 101–103.
192. *Dijagnoza endemske nefropatije* / В. Даниловић. – Radovi Akademije nauka i umjetnosti BiH, 1973, 48, Odeljenje medicinskih nauka, 17: 53–63.
193. *Dijagnoza i terapija difuznih oboljenja bubreга* / В. Даниловић. – Užički arhiv, (1973), vanr. br. 2: 5–14.
194. *Ендемска нефропатија у неким селима оштинине Лазаревац* / В. Даниловић, М. Богдановић, Б. Стојимировић, Т. Наумовић, В. Бошњак-Петровић, Д. Велимировић, В. Мићовић. – Симпозијум о ендемској нефропатији. – Београд: САНУ, 1973, 173–179.
195. *Etiologija i patogeneza status asthmaticusa* / V. Danilović. – Zbornik IV kongresa alergologa Jugoslavije, v Ljubljani, 21–23, 9. 1972. – Ljubljana: Zadrženje alergologov Jugoslavije s sodelovanjem Društva imunologov Jugoslavije, 1973, 584–586.
196. *Здравствено стање становника оштинине Лазаревац* / В. Даниловић, М. Илић, Т. Наумовић, Д. Велимировић. – Симпозијум о ендемској нефропатији, београд, од 19. до 20. 11. 1970. – Београд: САНУ, 1973, 87–91.
197. *Значај анализе mortaliteta u izučavanju raširenosti i učestalosti endemske nefropatije* / D. Velimirović, A. Vukičević-Velimirović, T. Naumović, V. Danilović. – Zdravstvena zaštita (Beograd), 7 (1973): 55–62.
198. *Значај и резултати досадашњих изучавања ендемске нефропатије* / В. Даниловић. – Симпозијум о ендемској нефропатији. Београд, од 19. до 20. 11. 1970. – Београд: САНУ, 1973, 7–14.
199. *Intal u lečenju alergijske bronhijalne astme* / М. Љалјевић, V. Danilović. – IV kongres alergologa Jugoslavije. Rasprava o intalu. – Ljubljana: Lek, 1973, 7–11.
200. *Klinika in etiologija endemične nefropatije* / V. Danilović. – Zdravstveni vestnik, 42, (1973), 7/8: 355–356.
201. *Kortikosteroidi u alergijskim procesima* / V. Danilović. – Zbornik IV kongresa alergologov Jugoslavije, v Ljubljani, 21–23. 11. 1972. – Ljubljana: Zdrženje alergologov Jugoslavije s sodelovanjem Društva imunologov Jugoslavije, 1973, 535–557.
202. *Морталитет од ендемске нефропатије у оштини Лазаревац у периоду од 1960–1968. године* / Д. Велимировић, Т. Наумовић, В. Даниловић. – Симпозијум о ендемској нефропатији. – Београд: САНУ, 1973, 93–100.
203. *Налаз протеинурије код имитраната у оштини Лазаревац* / Т. Наумовић, Д. Велимировић, В. Даниловић. – Симпозијум о ендемској нефропатији. – Београд: САНУ, 1973, 167–171.

204. *Пројекцију код сјановника ојшине Лазаревац* / В. Даниловић, Д. Велимировић, Т. Наумовић, М. Илић. – Симпозијум о ендемској нефропатији. – Београд: САНУ, 1973, 161–166..
205. *Savremeni pogledi na etiologiju i patogenezu alergijskih oboljenja pluća* / V. Danilović. – Zbornik IV kongresa alergologov Jugoslavije, v Ljubljani, 21–23. septembra 1972. – Ljubljana: Združenje alergologov Jugoslavije s sodelovanjem Društva imunologov Jugoslavije, 1973, 327–329.
206. *Ушцај измењене и зајане средине на здравље* / С. Ђорђевић, В. Даниловић. – Научни скуп Човек и животна средина. – Београд: САНУ, 1973. – Стр. 20 (Умножено механографски).
207. *Endemska nefropatija* / В. Даниловић. – II seminar iz nefrologije održan 4. do 9. juna 1973. god. u organizaciji Interne klinike „B“, Medicinskog fakulteta u Beogradu. – Beograd: Galenika, 1974, 407–413. (Documenta b, 3).

1974.

208. *Etiologija hronične plućne insuficijencije* / В. Даниловић. – Hronična plućna insuficijencija. Seminar održan 3. do 5. juna 1974. god. na Internoj klinici „B“ u Beogradu. – Beograd: „Slobodan Jović“, 1974, 10–14.
209. *Glomerulonefritisi* / В. Даниловић. – II seminar iz nefrologije održan 4. do 9. juna 1973. god. u organizaciji Interne klinike „B“, Medicinskog fakulteta u Beogradu. – Beograd: Galenika, 1974, 315–324. (Documenta b, 3).
210. *Grada bubrega* / В. Даниловић. – II seminar iz nefrologije održan 4. do 9. juna 1973. god. u organizaciji Interne klinike „B“, Medicinskog fakulteta u Beogradu. – Beograd: Galenika, 1974, 55–69. (Documenta b, 3).
211. *Nefrotski sindromi* / В. Даниловић. – II seminar iz nefrologije održan 4. do 9. juna 1973. god. u organizaciji Interne klinike „B“, Medicinskog fakulteta u Beogradu. – Beograd: Galenika, 1974, 343–351. (Documenta b, 3).
212. *Резултати радиоизојојских изучавања ендемске нефројојје* / В. Даниловић, Д. Горкић, Д. Велимировић, Т. Наумовић. – Глас САНУ, 1974, 287, Одељење медицинских наука, 25: 137–149 + 1 табл.
213. *Резултати радиојојских исјојивања ендемске нефројојје* / В. Даниловић, Р. Николић-Љубисављевић, Т. Наумовић, Д. Велимировић. – Глас САНУ, 1974, 287, Одељење медицинских наука, 25: 161–168 + 1 табл.
214. *Slobodne aminokiseline u plazmi i urinu u bolesnika sa endemskom nefropatijom* / D. Velimirović, T. Naumović, D. Rosić, V. Danilović, V. Jovanović. – II seminar iz nefrologije održan 4. do 9. juna 1973. god. u organizaciji Interne klinike „B“, Medicinskog fakulteta u Beogradu. – Beograd: Galenika, 1974, 83–89. (Documenta b, 3).
215. *Учесталост ендемске нефројојје код сјановнишја ојшине Лазаревац* / В. Даниловић, Т. Наумовић, Д. Велимировић. – Глас САНУ, 1974, 287, Одељење медицинских наука, 25: 105–113.
216. *Hronična bubrežna insuficijencija* / В. Даниловић. – II seminar iz nefrologije održan 4. do 9. juna 1973. god. u organizaciji Interne klinike „B“, Medicinskog fakulteta u Beogradu. – Beograd: Galenika, 1974, 427–435. (Documenta b, 3).

1975.

217. *The influence of climate of the Adriatic Sea on Asthma* / V. Danilović, N. Verbić. – 16 Congrès International de Thalassothérapie. – Opatija, Poreč, 1975, 1.
218. *Hromatografsko određivanje slobodnih aminokiselina u plazmi eritrocitima, leukocitima i urinu u različitim stadijumima endemske nefropatije* / V. Danilović, D. Rosić, T. Naumović, D. Velimirović, G. Pavlović, J. Rosić, D. Milošević. – Medicinska istraživanja, 8, (1975), suppl. 1: 25–33.

1976.

219. *Dijagnoza i lečenje endemske nefropatije* / V. Danilović, T. Naumović, D. Velimirović. – Acta medica saliniana, 5, (1976), 2, 127–133.
220. *Lečenje glomerulonefritisa u odraslih* / V. Danilović. – Simpozijum Terapija bubrežnih oboljenja održan u Opatiji 27–30. septembra 1976. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1976, 91–96. (Documenta, d, 8).
221. *Naučno-stručni sastanak međunarodnog odbora za endemsku nefropatiju Saveta akademija nauka i umetnosti SFRJ*. – Tuzla, 14. 5. 1976. godine i Bosaurski Šamac, 15. 5. 1976. godine. (Sa uvodnom reči akademika Vojslava Danilovića). – Acta medica saliniana, 5, (1976), 2: 7–178.
222. *Проблеми ендемске нефропатіје* / В. Даниловић. – Глас САНУ, 1976, 299, Одељење медицинских наука, 28: 61–69.
223. *Problemi endemske nefropatije danas* / В. Даниловић. – Acta medica saliniana, 5, (1976), 2: 9–12.

1977.

224. *Актуелни погледи на етиологију, патогенезу и класификацију алергијских обољења респираторних органа* / В. Даниловић. – Глас САНУ, 1977, 298, Одељење медицинских наука, 27: 27–36.
225. *Analiza mortaliteta od endemske nefropatije u opštini Lazarevac* / A. Velimirović, D. Velimirović, T. Naumović, V. Danilović. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 114–118. (Documenta, e, 9).
226. *Vrednost kateholamina u urinu kod bolesnika lečenih hemodijalizama* / T. Naumović, D. Rosić, D. Velimirović, I. Bojović, T. Zirojević, G. Pavlović, D. Milošević, V. Danilović. – Prvi naučni sastanak nefrologa Jugoslavije, 26–28. 9. 1977. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 567–570. (Documenta, e, 12).
227. *Etiologija i patogeneza endemske nefropatije* / В. Даниловић. – I simpozijum međukademijskog koordinacionog odbora medicinskih odeljenja jugoslovenskih akademija. Titograd, 7. i 8. novembra 1975. – Titograd, 1977, 89–95. (Naučni skupovi. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1977, 3, Одељење природних наука, 1).
228. *Значај изучавања неких епидемиолошких карактеристика бубрежних обољења за процену раширености ендемске нефропатіје у Србији* / В. Даниловић, Д. Велимировић, З. Радовановић, А. Велимировић. – Глас САНУ, 1977, 298, Одељење медицинских наука, 27: 37–46 + 1 к.

229. *Izoenzimi LDH kod bolesnika lečenih hemodijalizama* / J. Rosić, D. Velimirović, T. Naumović, D. Rosić, V. Danilović. – Prvi naučni sastanak nefrologa Jugoslavije, Struga, 26–28. 9. 1977. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 551–554. (Documenta, e,12).
230. *Influences négatives sur la sensibilisation ou sur l'apparition d'allergie* / V. Danilović. – *Alergologia et Immunopathologia*. – Prague, 1977, 501.
231. *Ispitivanje nukleotida u eritrocitima kod obolelih lečenih hroničnim hemodijalizama* / D. Velimirović, J. Rosić, D. Rosić, T. Naumović, V. Zirojević, N. Despotović, G. Pavlović, V. Danilović. – Prvi naučni sastanak nefrologa Jugoslavije, Struga, 26–28. 9. 1977. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 555–558. (Documenta, e,12).
232. *Neobjavljeni rukopis dr Milana Jovanovića-Batuta o žarištu hroničnog bubrežnog oboljenja u selu Brestovac* / В. Даниловић. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 122–129. (Documenta, e, 9).
233. *Nukleotidi u eritrocitima i slobodne aminokiseline u plazmi obolelih od endemske nefropatije* / D. Rosić, V. Danilović, T. Naumović, D. Velimirović, G. Pavlović, A. Velimirović, D. Milošević. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 122–129. (Documenta, e, 9).
234. *O oboljeњу бубрега у необјављеним рукописима др Милана Јовановића-Бајуџа* / В. Даниловић. – Глас САНУ, 1977, 298, Одељење медицинских наука, 27: 165–172.
235. *Odnos između anemije i slobodnih aminokiselina u plazmi kod obolelih od endemske nefropatije* / V. Danilović, D. Rosić, T. Naumović, D. Velimirović, G. Pavlović, A. Velimirović, D. Milošević. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 223–230. (Documenta, e, 9).
236. *Osvrt na dosadašnje rezultate istraživanja etiologije i patogeneze endemske nefropatije i smernice budućih istraživanja* / В. Даниловић. – Prvi naučni sastanak nefrologa Jugoslavije, Struga, 26–28. 9. 1977. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 7–9. (Documenta, 1977, e,12).
237. *Osvrt na rezultate dosadašnjih ispitivanja slobodnih aminokiselina kod bolesnika lečenih hemodijalizama* / D. Rosić, T. Naumović, D. Velimirović, M. Božović, G. Pavlović, V. Danilović. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 571–579. (Documenta, e,12).
238. *Prilog izučavanju metabolizma ugljenih hidrata kod endemske nefropatije* / T. Naumović, D. Velimirović, V. Danilović. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 252–256. (Documenta, e,12).
239. *Природни ток ендемске нефропатije* / В. Даниловић, Анђелка Велимировић, Т. Наумовић и Д. Велимировић. – Глас САНУ, 1977, 303, Одељење медицинских наука, 29: 1–4.
240. *Raširenost i neki aktuelni problemi endemske nefropatije* / V. Danilović. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977: 9–19. (Documenta, e,9).

241. *Selo Stančići, žarište endemske nefropatije u dolini Zapadne Morave* / V. Danilović, D. Velimirović, M. Ratković, M. Nidžović, T. Naumović, Z. Radiojević, A. Velimirović, T. Zirojević. – III simpozijum o endemskoj nefropatiji održan u Nišu 5–8. novembra 1975. godine. – Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 68–70. (Documenta, e, 9).
242. *Уйицај измењене и зајаћене средине на здравље* / С. Ђорђевић, В. Даниловић. – Човек и животна средина у СР Србији. Материјали са научног скупа одржаног 1973. у Српској академији наука и уметности. – Београд, Глас, 1977, 297–311. (Човек и животна средина, 3).
243. *Hromatografske i fluometrijske tehnike u dijagnostici endemske nefropatije* / D. Rosić, B. Najdanović, T. Naumović, D. Velimirović, N. Despotović, I. Bojović, J. Rosić, M. Božović, T. Zirojević, V. Danilović. – V stručna konferencija lekara opšte medicine SR Srbije. – Zbornik radova: I. – Beograd: Galenika, 1977, 162–172. (Documenta, e, 6–1).

1978.

244. *Дејство шаласоитерапијских фактора на функционалне и имунолошке појмове код ојструктивнoг синдрома плућа* / В. Даниловић, В. Марковић. – Зборник радова. – Скопје, Алкалоид, 1978, Suppl. 9.
245. *Détermination des acides aminés libres plasmatiques et urinaires chez les malades atteints de néphropathie endémiques aux stades divers d'évolution* / V. Danilović, D. Rosić, G. Pokrajčić, S. Jelić, D. Velimirović, T. Naumović. – Archives de l'Union médicale balcanique, 15, (1978), 1/2: 204–208.
246. *Značaj terenskih otkrivanja bubrežnih bolesnika za dugoročno planiranje rada u centrima za hemodijalizu* / D. Velimirović, T. Naumović, V. Danilović. – Opatija, 1978, 18.
247. *Неке особености клиничких манифестација поленске алергије са осврћом на поленску астму* / В. Даниловић, М. Влаховић-Родић. – Зборник радова. Скопје, Алкалоид, 1978, Suppl. 9: 65.
248. *Proteinska frakcija seruma i urina obolelih od endemske nefropatije* / Т. Плећаš-Дрлјаца, М. Исакoвић, Ф. Булић, В. Даниловић, Д. Velimirović, Т. Naumović. – IV kongres internista Jugoslavije sa međunarodnim učešćem. – Ohrid, 28–31. maj 1973. – Zbornik radova. Skopje, Alkaloid, 1978, 285–289.
249. *Резултати испитивања уйицаја висинске климе Ивањице и Кушића на испољавање алергијских манифестација* / В. Даниловић, М. Петровић, Р. Азањац, М. Ђуровић, С. Ногић, З. Плавшић. – В. Даниловић, М. Петровић, Р. Азањац, М. Ђуровић, С. Ногић, З. Плавшић. – Зборник радова. – Скопје, Алкалоид, 1978, Suppl. 9: 91.
250. *Опште карактеристике разних алергијских манифестација* / В. Даниловић. – Зборник радова. – Скопје, Алкалоид, 1978, Suppl. 9: 9.

1979.

251. *Aminokiseline u plazmi, eritrocitima i urinu i kateholamini u urinu u bolesnika sa endemskom nefropatijom* / D. Rosić, B. Najdanović, D. Velimirović, T. Naumović, S. Jelić, Z. Ivanković, G. Pavlović, V. Danilović. – Medicinska istraživanja, 12, (1979), supp. 1: 141–144.

252. *Determination chromatographique des acides en insuffisance rénale chronique avant et après traitement par hemodialyse* / J. Rosić, D. Rosić, S. Jelić, M. Vidanović, N. Radulović, V. Danilović. – XVth International Congress of therapeutics, september 5–9, 1979. – Brussels, 1979, 156.
253. *Endemic nephropathy in Yugoslavia* / V. Danilović. – Proceedings of the 4th symposium on endemic (Balkan) nephropathy. – Niš, 1979, 1–5.
254. *Исцјипивање алергије код сјановника села Крушићи-Ивањица* / В. Даниловић, Р. Азањец, М. Петровић, М. Буровић, С. Ногић, М. Мијовић, З. Стојановић. – Глас САНУ, 1979, 310, Одељење медицинских наука, 31: 9–12.
255. *Klimatski faktori Boke Kotorske i bronhijalna astma* / V. Danilović, M. Živković. – Boka, 2, (1979), 10: 427–432.
256. *Kliničko laboratorijsko praćenje osoba sa beta2 mikroglobulinurijom* / D. Velimirović, T. Naumović, G. Đorđević, A. Velimirović, M. Mitić, V. Danilović. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 24.
257. *Metabolizam ugljenih hidrata kod obolelih od endemske nefropatije* / T. Naumović, D. Velimirović, V. Stojanović, D. Bukvić, V. Danilović. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 27.
258. *Perspektive izučavanja endemske nefropatije* / В. Даниловић. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 11.
259. *Pojedini autoimuni aspekti kod bolesnika sa endemskom nefropatijom* / D. Rosić, V. Miletić, D. Velimirović, T. Naumović, V. Danilović. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 22.
260. *Prilog enzimatskim i izoenzimatskim ispitivanjima bolesnika sa endemskom nefropatijom* / D. Rosić, D. Velimirović, J. Rosić, T. Naumović, R. Trpković-Mašić, M. Vidanović, V. Danilović. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 26.
261. *Prilog određivanju slobodnih aminokiselina i izvesnih nukleotida u eritrocitima obolelih od endemske nefropatije* / D. Rosić, V. Danilović, T. Naumović, D. Velimirović, S. Jelić, S. Serafimov, G. Pokrajčić, B. Rosić. – Medicinska istraživanja, 12, (1979), Supp. 1: 145–149.
262. *Prilog patogenezi endemske nefropatije (EN)* / M. Sinđić, N. Čalić-Perišić, D. Velimirović, T. Naumović, V. Danilović, B. Anojčić. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 28.
263. *Razvoj nefrologije u Jugoslaviji* / В. Даниловић. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 5.
264. *Separacija proteina u serumu i urinu kod bolesnika sa endemskom nefropatijom* / J. Rosić, D. Velimirović, D. Rosić, T. Naumović, M. Isaković, V. Danilović. – I kongres nefrologa Jugoslavije. Rezimei. – Beograd, 14–18. oktobar 1979. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 26.

265. Утицај приморске климе на имунолошко стање оболелих од хроничној ојструкутивној синдрома / В. Даниловић, В. Марковић. – Глас САНУ, 1979, 310, Одељење медицинских наука, 31: 15–20.
266. Хроматографско одређивање слободних масних киселина код болесника са ендемском нефропатијом / Т. Наумовић, Д. Росић, Д. Велимировић, М. Видановић, Р. Стаменковић, О. Радловић, В. Даниловић. – I конгрес нефролога Југославије. Резимеи. – Београд, 14–18. октобар 1979. – Београд: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1979, 27.
267. *Les changements enzymatiques chez les malades atteints de néphropathie endémique* / D. Rosić, Jovanka Rosić, V. Ristić, T. Naumović, D. Velimirović, V. Danilović. – XVth International Congress of therapeutics, september 5–9, 1979. – Brussels, 1979, 162.

1980.

268. *Biochemical and enzymatic changes in the patients suffering from endemic nephropathy* / D. Rosić, T. Naumović, D. Velimirović, J. Rosić, M. Božović, M. Vidanović, V. Danilović. – Bulletin de L'Académie serbe des sciences et des arts, 1980, 69, Classe des sciences médicales, 12: 111–121.
269. *Determination of cadmium concentrations in the urine of patients with endemic nephropathy* / S. Dodić, V. Danilović, S. Milić, T. Naumović, D. Velimirović. – Bulletin de L'Académie serbe des sciences et des arts, 1980, 69, Classe des sciences médicales, 12: 141–145.
270. *General characteristic of endemic Balkan nephropathy* / V. Danilović. – Bulletin de L'Académie serbe des sciences, 1980, 69, Classe des sciences médicales, 12: 63–79.
271. *L'influence du climat marin du golf des bouches de Kotor sur l'état immunologique des malades avec le syndrom obstructif pulmonaire* / V. Danilović. – Allergologia et immunopathologia, 8, (1980), 4: 295.
272. Испијивање стања алергије код стаановника Ивањице и Кушића / В. Даниловић, Р. Азањац, М. Петровић, В. Дангубић, С. Ногић, М. Мијовић, З. Плавшић. – Глас САНУ, 1980, 315, Одељење медицинских наука, 32: 171–177.
273. *Study of the complement system in patients suffering from endemic nephropathy in various stages of disease* / D. Rosić, D. Velimirović, T. Naumović, M. Božović, V. Miletić, V. Danilović. – Allergologia et immunopathologia, vol. 8, (1980), 4: 430.
274. *Results of our toxicological investigations of the aetiology of endemic nephropathy* / V. Danilović, S. Dodić. – Bulletin de L'Académie serbe des sciences et des arts, 1980, 69, Classe des sciences médicales, 12: 149–153.
275. *Traitement complexe des malades atteints d'asthme bronchique* / M. Živković, V. Danilović, J. Knežević, B. Drecun, V. Đorđević, M. Knežević. – 8th International Congress of Physical Medicine and Rehabilitation. – In Stockholm Aug. 25–29. 1980, 213.

1981.

276. *Aminoacidurija kod bolesnika sa endemskom nefropatijom* / V. Danilović, D. Rosić, D. Velimirović, T. Naumović, M. Stamenković, M. Vidanović, B. Rosić.

- Zbornik radova. I kongres nefrologa Jugoslavije. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1981, 153–158.
277. *Епидемиологија алергијских обољења у Југославији* / В. Даниловић, Н. Војводић, М. Петровић, З. Рамић, Ђ. Козаревић. – Глас САНУ, 1981, 323, Одељење медицинских наука, 33: 159–172.
278. *Комплексно лијечење болесника са бронхијалном астмом уз промјену дејствија климатске средине* / М. Живковић, В. Даниловић, Ј. Кнежевић, Б. Дрецун, В. Ђорђевић, М. Кнежевић. – Глас САНУ, 1981, 326, Одељење медицинских наука, 34: 101–109.
279. *Metabolizam ugljenih hidrata kod obolelih od endemske nefropatije* / Т. Naumović, D. Velimirović, V. Stojanović, D. Bukvić, V. Danilović. – Zbornik radova. I kongres nefrologa Jugoslavije. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1981, 159–164.
280. *Неки зајачивачи екосистема Панчева* / В. Даниловић, М. Николић, М. Петровић, П. Правица, Љиљана Пјеротић, Зорица Плавшић, М. Бранковић, Б. Трбојевић. – Глас САНУ, 1981, 326, Одељење медицинских наука, 34; стр. 87–92.
281. *Perspektive izučavanja endemske nefropatije* / V. Danilović. – Zbornik radova. I kongres nefrologa Jugoslavije. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1981, 33–36.
282. *Prilog patogenezi endemske nefropatije* / М. Sindić, N. Čalić-Perišić, D. Velimirović, T. Naumović, V. Danilović, B. Anojčić, G. Basta. – Zbornik radova. I kongres nefrologa Jugoslavije. – Beograd. Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1981, 165–176.
283. *Razvoj nefrologije u Jugoslaviji* / V. Danilović. – Zbornik radova. I kongres nefrologa Jugoslavije. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1981, 3–7.
284. *Утицај фактора околине на бронхијалну астму* / В. Даниловић, М. Петровић. – Глас САНУ, 1981, 326, Одељење медицинских наука, 34: 81–85.

УЦБЕНИЦИ, ПРИРУЧНИЦИ

285. *Бронхијална астма* / В. Даниловић. – У: Новине у лечењу унутрашњих болести. – Београд – Загреб: Медицинска књига, 1951, 24–31. (Приручници за лекаре, 17).
286. *Alergija i alergijske bolesti* / V. Spužić, V. Danilović. – Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga, 1954; 15 + 244 + pril. (Medicinska velika škola u Beogradu). – 2. preradjeno i dop. izd. 1957; 16 + 271 + pril. – 3. preradjeno i dop. izd. 1972; 15 + 217 + tab.
287. *Bronhijalna astma* / В. Даниловић. – У: Новине у лечењу унутрашњих болести II. – Београд – Загреб: Медицинска књига, 1954, 59–68. (Приручници за лекаре, 23).
288. *Bronhijalna astma* / V. Danilović. – У: Новине у лечењу унутрашњих болести, III. – Београд–Загреб: Медицинска књига, 1956, 1–9. (Приручници за лекаре, 30).
289. *Pneumonije* / V. Danilović. – У: Новине у лечењу унутрашњих болести, III. – Београд–Загреб: Медицинска књига, 1956, 10–17. (Приручници за лекаре, 30).

290. *Astma, bronhalna* / V. Danilović. – U: Medicinska enciklopedija, 1. – Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1957, 588–590.
291. *Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, IV.* – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1957. – V. Danilović (autor tekstova): *Novija iskustva u lečenju bronhijalne astme hormonima*, 1–5; *Etiopatogeno lečenje migrene*, 66–71. (Priručnici za lekare, knj. 31).
292. *Alergija u oblasti medicine rada* / V. Spužić, V. Danilović, J. Đuričić. – U: Medicina rada. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1958, 583–549.
293. *Bronhijalna astma* / V. Danilović. – U: Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, V. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1958, 13–17. (Priručnici za lekare, 33).
294. *Bronhitis* / V. Danilović. – U: Medicinska enciklopedija, 2. – Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1958, 365–368.
295. *Medikamentna alergija* / V. Danilović. – U: Savremena medicina, 1. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1958, 64–74. (Biblioteka za postdiplomske studije lekara).
296. *Savremene mogućnosti lečenja bronhiektazija* / V. Danilović. – U: Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, V. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1958, 64–67. (Priručnici za lekare, 33).
297. *Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, VI.* – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1959. – V. Danilović, (autor tekstova): *Anafilaktički šok*, 7–10; *Kortikosteroidi u lečenju eksudativnog pleurita*, 31–34 + (1). (Priručnici za lekare, knj. 35).
298. *Alergija i histamin* / V. Danilović. – U: Savremena medicina, 2. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1960, 39–52. (Biblioteka za postdiplomske studije lekara).
299. *Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, VII.* – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1960. – V. Danilović (autor tekstova): *Napreci u lečenju bronhijalne astme*, str. 1–8; *Patološka fiziologija i terapija hroničnih bronhita*, str. 9–14; *Patološka fiziologija i terapija hroničnog emfizema pluća*, str. 15–24; *Današnje mogućnosti transplantacije bubrega*, str. 86–93; *Proteinurija u graviditetu i njeno tretiranje*, str. 94–98; *Lečenje akutnih intoksikacija izazvanih barbituratima*, str. 129–134. (Priručnici za lekare, knj. 38).
300. *Hronični emfizem pluća. (Noviji pogledi na patogenezu i terapiju)* / V. Danilović. – U: Savremena medicina 3. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1961, 8–18 + tab. II. (Biblioteka za postdiplomske studije lekara).
301. *Antibiotici u lečenju hroničnog bronhitisa* / V. Danilović. – U: Novine u lečenju unutrašnjih bolesti, 8. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1963, 104–110. (Priručnici za lekare, 41).
302. *Алергија* / В. Даниловић. – У: Народни лекар. – 6. прерађ. изд. – Београд: Народна књига, 1964, 61–64. – 7. доп. изд. 1965; стр. 61–64. – 8. исправљено и доп. изд. 1966; стр. 63–66. – 9. прерађено и доп. изд. 1971; стр. 31–34. – 10. доп. изд. 1972; стр. 31–34. – 11. доп. изд. 1973; стр. 31–34.
303. *Dijagnostičko-terapijski lekarski priručnik.* – 4. prerađeno i dop. izd. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1965. – V. Danilović (autor tekstova): *Allergija respiratoria*, 12–13; *Asthma bronchiale*, 41–43; *Alergološka ispitivanja*, 587–588; *Pregled mokraće*, 623–630. – 5. prerađeno i dop. izd. 1967. – 6. izmenjeno, prerađeno i dop. izd. 1980.

304. *Problemi hronične plućne insuficijencije, hronične plućne hipertenzije i hroničnog plućnog srca* / Božidar S. Đorđević, Vojslav Danilović (i saradnici). – Beograd: Naučna knjiga, 1966; 5 + (1) + 332. (Univerzitetski udžbenici).
305. *Алергија* / В. Даниловић. – У: Општа медицина. II Интерна медицина. – Београд: Завод за здравствену заштиту СР Србије, 1967, 459–469.
306. *Interna medicina*. – Beograd–Zagreb: medicinska knjiga, 1975. – V. Danilović, (autor poglavlja): *Oblici hipersenzibiliteta*, 19–28; *Metode u dijagnostici alergijskih oboljenja*, 32–33; *Opšte lečenje alergijskih i imunoloških oboljenja*, 33–36; *Profilaksa i predohrana alergijskih oboljenja*, 36–37; *Opšta simptomatologija, dijagnostika i terapija oboljenja respiratornih organa*, 264–270; *Mukoviscidoza*, 283; *Pneumonije*, 283; *Oboljenja respiratornih organa izazvana gljivicama*, 324–325; *Atelektoza i akutni masivni kolaps pluća*, 342–343; *Tumori pluća i bronhija*, 343–347; *Oboljenja pleure*, 347–351; *Bolesti medijastinuma*, 351–353.

ОСТАЛА ИЗДАЊА

307. *Interna medicina*. – 3. preštampano izd. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1977. – V. Danilović, (autor poglavlja): *Imunoreaktivne nefropatije*, 761–775; *Endemska nefropatija*, 775–777.
308. *Interna medicina*. – 4. prerađeno i dop. izd. – Beograd–Zagreb: Medicinska knjiga, 1979. – V. Danilović, (autor poglavlja): *Terapijske metode u lečenju respiratornih organa*, 345–346; *Plućna eozinofilija*, 368–370.
309. *Dijagnostičko-terapijski lekarski priručnik*. – 6. izmenjeno, prerađeno i dop. izd. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1980. – V. Danilović (autor tekstova): *Nephropathia endemica*, 1055; *Nephroticum, syndroma*, 1055–1056; *Serotherapiae, post, morbus*, 1187.

VOJISLAV DANILOVIĆ
(1910–1981)

Vojislav Danilović was born on April 6, 1910 in Čičevo Gornje, in Hercegovina, as the second son in a seven-member family of Jovan, a Serbian Orthodox priest, and Marta, maiden Bojanic. He attended primary school in the city of Trebinje. He enrolled the grammar school in Trebinje and passed seven classes. The eighth class of grammar school he passed in Sarajevo. He concluded his secondary education there and in 1929 passed the *baccalaureate* examinations successfully. He entered the School of Medicine, University of Belgrade and completed study in 1935.

In 1936 he was engaged, as military doctor, to a small unit in Debar, where he stayed till 1938, being transferred to Skoplje, and then as military air force doctor to Bitola. In the April 1941, he was captured by the German army, but succeeded to escape and return to Belgrade. From December 1941 till September 1946 he was community physician in Dudovica, near Lazarevac.

The famous Professor Aleksandar Radovanović, from the Faculty of Medicine in Belgrade invited him to join in 1946 the Medical School, at the III Internal Clinic (later Internal Clinic B) as Teaching Assistant. This is just the start of a brilliant career. In October 1951 he was elected Docent (Assistant Professor), January 1956 Associate Professor, and in 1963 full Professor of Internal Medicine at the Belgrade Faculty of Medicine.

He was elected Vice-Dean twice, in 1957/1958 and 1958/1959. From 1964 to 1967 (two election periods) he was Dean of the Faculty of Medicine.

For the number of years, starting in 1947 he was Secretary of the Serbian Medical Society, then Vice-President in the two election periods, and from 1961 to 1963 the President.

He is one of the founders of the Allergy section of the Serbian Medical Society (1950), its President from 1966–1978. He was also founder of the Yugoslav Society of Allergy. He was the honorary member of the French Society of Allergy since 1962.

In October 1975, Dr Danilović was elected the first President of the Yugoslav Nephrological Society, formed in Niška Banja. He was also the President of the first Congress of Yugoslav nephrologists, held in Belgrade, on October 14–18, 1989.

He was elected a corresponding member of the Serbian Academy of Sciences and Arts (Department of Medical Sciences) in 1965. In 1974 he was elected a full member of the Serbian Academy of Sciences and Arts.

He received the Serbian Medical Society Prize for Medical Sciences in 1975, the Seventh July Prize for Medicine in 1979, and Decoraton for Public Activities of Special Merit with a Gold Star.

He was the member of the following foreign societies: Royal Medical Society, Union medical balkanique, Societe d' allergologie francaise, American College of Chest Physicians – Chicago.

His scientific work was dedicated to the problems of allergy, chest diseases and, the most importantly, to the kidney disease and in particular to endemic nephropathy.

The bibliography of Vojislav Danilović includes 283 papers and communications and 25 books and chapters in books, where he was the principal author and editor in chief.

He become known for having described in 1957 a chronic kidney disease affecting population in the villages around Kolubara River, later known as endemic nephropathy. Working as the community physician in Dudovica, during the Second World War, Danilovic has noticed an increased number of patients with fatal kidney disease. After the war Dr Danilović moved to Belgrade, but the population from these settlements was approaching him for help. After forming a research team and conducting a field study in 1956, he and his associates published in 1957 in *Srpski arhiv* and *Presse medicale* on chronic nephritis in the village of Šopić, produced by lead intoxication. In 1958 a short communication by Danilović appeared in the *British Medical Journal*. In the early reports from Kolubara, two essential characteristics of endemic nephropathy have been emphasized: family pattern and chronicity. The disease was also described in other parts of Serbia, Bosnia and Croatia, as well as in Bulgaria and Romania. The problem of endemic nephropathy was discussed at the first and second International Congress of Nephrology in Evian in 1961, and Prague 1963. Particularly important was the conference organized by the World Health Organization in Dubrovnik in 1964, where Danilović and his associates took active participation.

Most of his research was devoted to allergy and immunity. He conducted several studies on allergy in industrial workers in Novi Sad, Niš, Zrenjanin, as well as in inhabitants of several settlements: Nimenikuće, Risan, Vranjine, Đenovići... As a result of these studies, he wrote with academician Vladimir Spužić the textbook: „Allergy and Allergic Diseases“.

A part of his research was devoted to pulmonary diseases. As the major expert in pulmology, he was editor in chief on pulmonary disease in the textbook of Internal Medicine, and editor in chief of the monograph of Yugoslav scientists: „Pulmonary Diseases“, which come out of the press after his death.

Papers of Dr Danilović and his associates represent a significant and original contribution to science. His work was highly appreciated by foreign as well as by Yugoslav scientists.

Dr Vojslav Danilović married to Jelena Cvejić in 1959, Assistant at the Faculty of Law, later respectable Professor of Roman Law. They have a son, Marko.

Dr Danilović retired officially in 1978, but his dedication to research did not stop until the end of his life.

Dr Danilović died on October 24, 1981 in Paris. He was buried, according to his wish, in the family cemetery in Pridvorica, near Trebinje. One street in his home Trebinje bears his name, and also one street in Lazarevac.

ВУЈИЦА М. ЈЕВЂЕВИЋ
(1913–2006)

Бранислав В. Ђорђевић
Тина П. Дашић

УВОД

На међународном скупу водећих светских хидролога, који је био посвећен успомени на животно дело проф. др Вујице Јевђевића (Таормина, Италија, мај, 2010), истакнуто је да је он својим научним и стручним стваралаштвом у низу области хидротехнике обележио другу половину XX века, битно доприносећи претварању Хидрологије, базне науке о водама, у високо математизирану науку засновану на Теорији случајних процеса. Само је тако фундирана Хидрологија могла да буде примерена све одговорнијим проблемима које је требало решавати при планирању интегралних водопривредних система све сложенијих конфигурација и циљних структура. Због тога се проф. др Вујица Јевђевић у свету сматра оснивачем Стохастичке хидрологије, која је захваљујући његовим радовима, као и радовима његових доктораната који су долазили код њега на докторске студије са свих континената, постала једна од базних наука у хидротехници. Зато је и постао један од најцитиранијих светских научника у области вода. Као велики визионар утирао је нове правце у светској науци о водама, што је посебно било апострофирано у образложењу одлуке којом му је Америчко друштво грађевинских инжењера (ASCE) 1996. доделило – као првом лауреату – тек установљену највишу националну, али и најпрестижнију светску награду за достигнућа у области хидротехнике.

У врло динамичном и плодном животу Вујице Јевђевића издвајају се два периода. Први је у Југославији, до 1958, када је израстао у изузетно цењеног хидротехничког стручњака, планера најкрупнијих хидроенергетских објеката Југославије, универзитетског наставника и оснивача и руководиоца најважнијих институција у области хидротехнике Србије. Други је период након његовог одласка у САД, када је као већ веома афирмисан научник постао „грађанин света“, професор и консултант кога су са највећим уважавањем дочекивали на свим континентима. И када је постао најпознатији светски професор хидротехнике, код кога су долазили на докторске студије најбољи инжењери из целог света, постајући након тога највише уважавани експерти у својим земљама.

Имао је пионирску улогу у оснивању више научних дисциплина и институција у области вода у Србији и Југославији. Пошто је и током свога рада у САД одржавао веома тесну везу са својом домовином, помажући њен научни, стручни, а посебно кадровски развој, професор др Вујица Јевђевић је заузео челно место у плејади стваралаца у области вода у Србији. Као светски признат стваралац, родољуб и добротинитељ, по жељи СПЦ сахрањен је на гробљу „Света гора“ у манастиру Свети Сава у Либертвилу крај Чикага, где почивају најзнаменитији Срби преминули у САД.

ПОРЕКЛО

Породица Јевђевић води порекло из Црне Горе, одакле се око 1800. године у околину Прибоја доселио оснивач породице Велимир. Бавећи се земљорадњом успео је да формира узорно српско домаћинство, чији се углед повећавао радом, слогом и – образовањем. Његов син Јевђо, чукундеда Вујице Јевђевића, по коме је породица добила презиме, вредним радом је увећавао породични иметак и углед. Свога другог сина Вуколу је школовао, тако да је он постао православни свештеник, али је и он наставио да ради на имању. Године 1889. саградио је у Прибоју прву српску кућу, која је често истицана као узорни пример старе српске градске архитектуре. Данас се обнавља и преуређује у завичајни музеј, делом и новчаним прилозима које је дао професор Вујица Јевђевић.

Вукола је сва три сина школовао. Настарији Јеврем је отворио трговину у Прибоју, средњи Дикан је постао свештеник, а најмлађи Јосиф био је учитељ у Пријепољу. Најстарији Јевремов син – Михаило, отац Вујице Јевђевића, завршио је Богословију у Призрену. Као одличан ђак, жељан образовања, наставио је богословске студије у Кијеву, а затим и студије философије у Паризу. Када је почео Балкански рат вратио се у завичај. Оженио се Даринком, ћерком угледног трговца Симе Јовановића из Вишеграда и настанио у прадединој породичној кући у Касидолима крај Прибоја, службујући као парох у том крају и помажућу у вођењу послова сложне породичне задруге Јевђевића.

ДЕТИЊСТВО, ШКОЛОВАЊЕ И РАТ

Вујица Јевђевић је рођен 12. октобра 1913. године у Касидолима крај Прибоја, где је његов отац имао парохију. Одмах након сарајевског атентата отац Михајло и прадеда Вукоје су као угледни и утицајни српски

интелектуалци ухапшени и интернирани у Аустрију, тако да је мати Даринка током рата сама одгајала сина Вујицу. Као веома стар и болестан човек прадеда је ослобођен 1917. године и вратио се кући где је убрзо умро. Вујичин отац Михајло је ослобођен тек након рата.

Вујица је 1919. започео школовање. Након основне школе године 1924. уписао је гимназију у Сарајеву и 1932. године матурирао као један од најбољих у генерацији. На Грађевинском одсеку Техничког факултета у Београду студирао је у периоду 1932–1936. године и дипломирао као одличан студент. Након завршетка Школе резервних официра инжењерије одлази у Скопље. Као хидротехнички инжењер у Вардарској бановини ради на пословима регулација река, водовода, наводњавања, малих ХЕ и на првим истраживањима водних режима река Македоније, стичући драгоцену практична искуства у низу грана хидротехнике. Већ тада је дао концепцију за реализацију више хидротехничких система, који су доста касније и реализовани са сличним диспозицијама.

Вујица Јевђевић, као студент прве године Грађевинског факултета у Београду

Током 1938–1939. године био је, као стипендиста Француске, на специјалистичким студијама хидротехнике на Универзитету у Греноблу, који је тада био једна од најпознатијих светских високих школа за хидротехничко инжењерство. Ради усавршавања 1939. године одлази у познате хидрауличке лабораторије у Бирмингену, Лондону и Единбургу, стичући

драгоцена знања о хидрауличком моделирању, која ће му касније јако помоћи у оснивању прве хидрауличке лабораторије у Југославији. О његовој упорности у стицању образовања симпатично сведочи његов запис да је, док је бродом прелазио Ламанш, стезао у рукама књигу „Енглески у 100 лекција“.

Вујица Јевђевић,
као млади инжењер
у Вардарској бановини

Априла 1941. године, као мобилисани резервни официр заробљен је на положајима у близини Скопља. Најпре је послат у официрски логор у Немачкој, али га касније испоручују Италији, јер је његово место рођења било у зони која је припала Италији. У својим забелешкама то третира као срећу у несрећи. Наиме, режим живота у италијанским логорима за официре у којима је боравио, био је блажи, што му је омогућило да долази до стручне литературе и да настави са интензивним стручним, језичким и општим усавршавањем. Након капитулације Италије, он са групом заробљеника користи прву прилику и бежи из логора, да се не би поново нашао у рукама Немаца који су започели преузимање свих логора на северу Италије. Успева да набави цивилно одело и лажне исправе, па се као Giovanni Bossera, Италијан из Туниса, пребацује до Рима, у коме живи од септембра 1943. до јуна 1944. године, када Рим напokon заузимају савезници. Преко логора у Барију пребацују га као ослобођеног официра на Вис, а затим октобра 1944. и у Београд. Тиме је завршена Вујичина ратна епопеја, коју је поред борбе за преживљавање искористио и за успешно образовање, па чак и за започињање књиге из хидротехнике, о чему ће касније бити више речи.

РАД НА ОБНОВИ И ИЗГРАДЊИ ЗЕМЉЕ

Вујица Јевђевић по повратку у земљу најпре почиње да ради у Министарству грађевинарства на пословима обнове земље. Међутим, као драгоценог специјалисту у области хидротехнике, већ 1945. године пребацују га у Савезно министарство електропривреде, у коме ради на формирању Хидроенергетског завода, као организационе окоснице предстојеће електрификације земље. Тај Завод је под његовим руководством одиграо одлучујућу улогу у хидроенергетској изградњи Југославије.

Проф. Вујица Јевђевић у задњој години живота са породицом

Из њега су потекли садашњи Институт за водопривреду „Јарослав Черни“ и светски позната компанија „Енергопројект“. Са великим ентузијазмом бави се формирањем Хидрауличке лабораторије, јер је са правом био велики поборник експерименталне хидраулике. Као директор Лабораторије доводи експерте из иностранства, а младе инжењере шаље на студијске боравке, тако да је Лабораторија, која је у тим оскудним временима изграђена и опремљена испод Авале, обавила изванредан посао

поузданог пројектовања хидроенергетских објеката у Југославији и постала позната у свету. При организационом обједињавању институција у области вода године 1949. постаје директор Института за водопривреду, налазећи се на његовом челу до почетка 1956. године.

У том периоду веома плодно ради као истраживач и планер. Ради на стратешким решењима свих већих хидроенергетских и водопривредних пројеката који се интензивно припремају у Југославији, од којих су најпознатији врло сложени системи ХЕ Власина, ХЕ Маврово, ХЕ Јабланица, ХЕ Рама, ХЕ Јајце 2, итд. Интензивно ради и на истраживањима у више области Хидраулике, Хидрологије, Хидрограђевинских конструкција и даје методолошке, светски признате доприносе систематизацији водних потенцијала, као основи науке о коришћењу водних снага.

Године 1948. оженио се др Мирјаном Пухарић, правницом запосленој у Савезном министарству електропривреде. Добили су три кћери – Веру, Бранку и Раду. Супруга Мирјана и кћери – све са високим образовањем – са својим породицама живе у САД и имају веома успешне каријере.

РАД НА ФАКУЛТЕТУ И У СТРУЦИ

Вујица Јевђевић је 1955. године у Српској академији наука и уметности одбранио докторску дисертацију под насловом „Методе изучавања водних снага“ и тиме постао први доктор техничких наука из области хидротехнике. Председник комисије за одбрану био је академик Милутин Миланковић. Методе анализе хидроенергетских потенцијала које је он разрадио, временом су постале одомаћене у светској пракси. Методе су постале широко познате у свету захваљујући дисертацији која је објављена у издању САНУ на енглеском језику, као и познатој књизи Водне снаге Југославије (33), која је објављена на два језика, српском и енглеском. Такође, још давне 1947. године он је у публикованој књизи Водопривредна основа (2) дефинисао појам „водопривредне основе“, као базног планског документа у области вода, давши му методолошки садржај који ни данас није изгубио у својој актуелности.

Паралелно са тим, у периоду 1946. до 1957. на Грађевинском факултету у Београду предаје предмете Хидрологија и Коришћење водних снага. На оба предмета обавља пионирску улогу формирања тих научних дисциплина. Године 1956. објављује у Београду своју познату књигу „Хидрологија“ (34), којом ту до тада углавном описну емпиријску дисциплину која се третира као део географије, фундира као егзактну високо математизирану инжењерску научну дисциплину. Сматра се да је са Linsley-ем и Kohler-ом један од оснивача савремене школе хидрологије у свету.

Као професор је био јако омиљен међу студентима, јер су му предавања била узорна, јасна, систематична, праћена примерима. Посебно је био омиљен и због тога што је студенте лично водио на обиласке хидротехничких објеката који су се тада интензивно градили широм земље, па и у фабрике опреме за бране и хидроелектране, где им је на монтажном платоу држао јако занимљива предавања. И сада се његови некадашњи ђаци, најреномиранији инжењери у пензији, веома радо присећају тих драгоцених предавања на самим објектима чији је један од планера био њихов професор. Али се са смехом прича о домишљатости њиховог драгог професора, који, завршивши у заробљеничким логорима и у илегалу у окупираном Риму „универзитет преживљавања“, ништа није остављао случају, већ је у тим оскудним послератним временима успевао да обезбеди за вазда гладну студентску братију конзерве, џем и остали провијант, тако да су се екскурзије претварале и у лепо дружење. Управо зато смо били сведоци дирљиве слике, на прослави јубилеја професора Јевђевића, када су сви у пуној свечаној сали Грађевинског факултета спонтано устали и дугим аплаузом поздравили свог омиљеног професора. Тада су се на котелу управо и препричавале симпатичне анегдоте из тих времена.

У периоду од 1956. до 1958. ради као саветник Електропривреде Југославије на планирању хидроенергетских система и објеката у Југославији.

ПРЕЛАЗАК У СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ И РАД У СВЕТУ

Као већ светски афирмисани експерт, 1958. године прелази у САД. До 1960. године ради као хидролошки и хидраулички научни истраживач у Националном бироу за стандарде и у Савезној хидролошкој управи у Вашингтону. Септембра 1960. године изабран је за редовног професора и руководиоца истраживачког и постдипломског програма за хидрологију и водопривреду на Грађевинском факултету Универзитета државе Колорадо у Форт Колинсу, који је, управо захваљујући професору Јевђевићу постао најпознатија светска висока школа хидротехнике, на коју су са свих страна света долазили докторанти управо код професора Јевђевића. Зато је, не без разлога, поред осталих доприноса професора Јевђевића, приликом додељивања њему прве, тек установљене награде Америчког друштва грађевинских инжењера (ASCE) за доприносе у области вода, посебно истакнуто да су многобројни изванредни стручњаци за воде широм света, школовани код њега – „његов највреднији живи споменик“. Од 1979. до 1987. године радио је као професор – истраживач и директор водопривредног института на Универзитету „George Washington“

(Washington D.C.), и даље тесно сарађујући са Универзитетом у Форт Колинсу. Крајем 1987. године се пензионише и враћа у Колорадо, настављајући веома живу активност у свим светским догађањима у области хидрологије и водопривреде. Руководи низом међународних семинара и курсева, а по позиву најпознатијих универзитета и научних института одржава предавања из одабраних поглавља хидрологије и водопривреде. Као позвани експерт консултант учествовао је у решавању важних хидротехничких проблема у преко 60 земаља света, о чему ће касније бити више речи. Био је експерт Одељења за научне проблеме животне средине ASI (Advanced Study Institute), активно учествујући у неколико великих међународних научних програма из области вода.

Током рада у САД наставио је да подстиче развој хидротехнике у СФРЈ. Већем броју талентованих инжењера из СФРЈ омогућио је последипломске студије на Државном универзитету Колорада, помажући кадровски развој своје домовине. Такође, организовао је велике пројекте, од којих је најпознатији био америчко-југословенски пројекат „Хидрологија карста“, који је остварио светски запажене истраживачке продоре у тој веома значајној области и омогућио светску научну афирмацију бројних експерата из СФРЈ.

НАУЧНИ И СТРУЧНИ РАДОВИ, И ДОПРИНОСИ

Професор Вујица Јевђевић је оставио дубок траг и дао научне доприносе у читавом низу наука о водама. Од базних наука, као што су Хидрологија и Хидраулика, посебно Хидраулика објеката, па до низа примењених грана, као што су Хидротехничке грађевине, Хидроенергетика, Водопривреда, Заштита вода, Уређење водотока, итд. Предмет научног деловања професора Вујице Јевђевића стално се ширио, обухватајући све бројнија подручја – водопривредне и хидроенергетске системе, екологију хидротехничких система, заштиту животне средине, заштиту од поплава и суша и сл. Својим визионарским радовима допринео је стварању неких посебних области Хидрологије: статистичке, стохастичке, заштите околине, компаративне, Екохидрологије, Хидрологије квалитета вода, Хидрологије екстрема, Хидрологије карста, Хидролошке економије, итд. У свим тим областима је остваривао највише научне домете, тако да су сада његове методе анализа феномена поплава и суша опште прихваћене у свету. Такође, о континуитету највреднијих достигнућа српских научника на најглобалнијем светском плану сведочи и веома запажен рад Јевђевића *Almost-periodic stochastic process of long-term climatic changes* (109) у коме је,

применом своје врло познате TIPS методе, која ће касније бити детаљније описана, а коју је развио за анализе стохастичких серија, извршио синтезу резултата палеоокеанографских истраживања и приказао упоређивање са прорачунима циклуса осунчавања која је извршио академик Милутин Миланковић. Сматра се да је управо тим радом дата најочигледнија потврда Миланковићевих климатских циклуса и извршена својеврсна реафирмација те теорије. Миланковићеви циклуси се јасно издвајају као детерминистичка компонента глобалних климатских модела, на које је професор Јевђевић складно и потпуно у сагласности са доказима палеоокеанографских истраживања придодео и стохастичку компоненту у TIPS симулационом моделу.

Упоредо са научним радом професор Јевђевић је живо учествовао у решавању најделикатнијих конкретних проблема хидротехничке праксе, о чему сведоче бројна остварења у нашој земљи и у свету.

Често се као пример наводе агилност, ефикасност и студиозност Вујице Јевђевића на публицистичком плану. Објавио је 22 књиге, преко 200 радова и држао бројна предавања на курсевима и семинарима широм света. Збирно, Вујица Јевђевић је на српском језику објавио 44 рада, од чега 6 књига, 26 чланака и 12 радова на научним и стручним скуповима, а пре одласка у САД и 11 радова на међународним конференцијама.

Основна карактеристика научног приступа Вујице Јевђевића су: јасноћа идеја, систематичност у избору и разматрању проблема, доследност у аналитичкој анализи и заокруженост резултата кроз финализацију у форми књига. И што је веома важно – увек је јасно сагледавао тесну повезаност таквих истраживања са применом у пракси. Тај приступ се јасно уочава већ у његовој првој књизи, која је писана и као уџбеник, али и као књига за инжењере у пракси, па је у складу са тим практични професор материју за студенте јасно издвојио типом слова, да се разграничи шта је за њих обавезно градиво, а шта ће им још бити потребно као инжењери-ма у пракси.

О континуитету научног стварања Вујице Јевђевића сведочи његово редовно учествовање са радовима и предавањима на најважнијим научним скуповима најугледнијих светских асоцијација: за научну хидрологију, за хидрауличка истраживања, за високе бране, за водне ресурсе, хидроенергетику, итд. О његовом угледу у тим асоцијацијама говори чињеница да је од 1975. до 1996. године, у својству генералног известиоца или позваног уводног предавача, одржао велики број предавања на најеминентнијим научним скуповима широм света, као и на специјалистичким курсевима и последипломским студијама. Године 1988. на светском конгресу о водним ресурсима био је почасни гост и пред око 1500 еминентних научника из целог света одржао је уводно предавање о правцима даљег

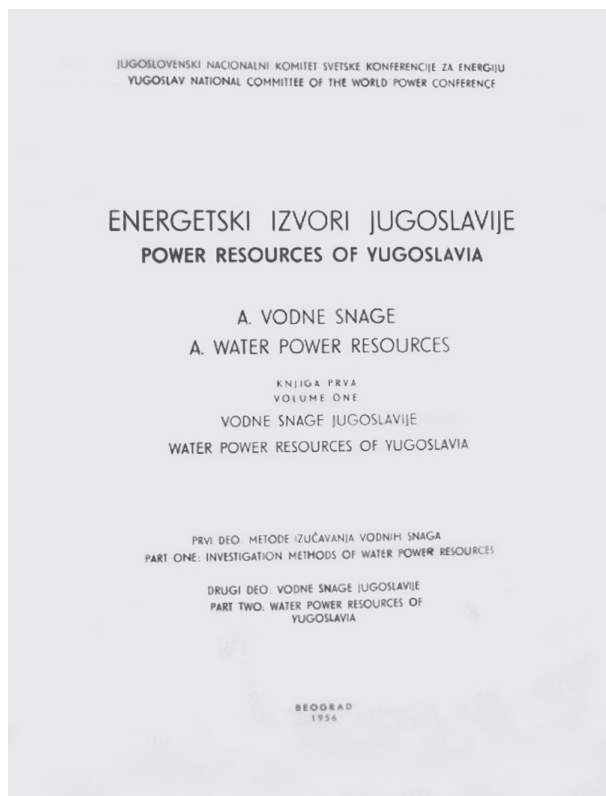
развоја истраживања водних ресурса, указујући на читав спектар нових научних дисциплина које намећу све заостренији проблеми у областима коришћења, уређења и заштите вода. Због тога је посебно истакао значај читавог спектра нових хидролошких грана, које је сврстао у тзв. корисничку хидрологију (*utilitarian hydrology*), које треба да обезбеде и аналитички обраде, квантификују и информатички систематизују информације о водним ресурсима и воденим срединама због планирања, пројектовања, коришћења и одржавања све сложенијих система у области вода.

Значај и углед радова потврђује и то да је од око 90 радова публикованих у часописима највећи број публикован у најреферентнијим светским часописима, од којих су најпрестижнији *Journal of Hydrology*, *Water Resources Research*, *ASCE Journals*, *Water International Journal*, *IAHR Journal of Hydraulic Research*, *IWRA Hydrological Sciences Bulletin*, затим *Journal of Stochastic Hydrology and Hydraulics*, *European Journal of Water Resources Management*, *Wasser und Energiewirtschaft*. Пошто је сматрао да је за што брже ширење и примену у пракси нових идеја и метода веома важна научна публицистика, покренуо је, био главни уредник и један од честих аутора научних гласила *Hydrology Papers* и *Hydraulic Papers*, која су стекла највиши углед. Оснивач је и издавачке куће *Water Resources Publication*, која је постала један од најпрестижнијих светских издавача књига у области хидротехнике.

1. Водопривреда, водни потенцијали и стратешка планирања у области вода

Професор Вујица Јевђевић се може сматрати пиониром југословенске водопривреде. Још 1946. године објавио је дело *Водопривредна основа – привредно-техничка студија* (2) у којој се први пут на нашим просторима формулише појам водопривреде и дефинишу базни принципи стратешког планирања у области вода. Базни принципи водопривредног планирања које је Вујица Јевђевић тада поставио, стављајући их у оквир документа кога је назвао „Водопривредном основом“, нису се изменили до данашњих дана. Управо су по том стратешком концепту, кога су касније детаљније разрадили његови сарадници, рађене бројне водопривредне основе великих сливова, затим Србије, Црне Горе, БиХ, Хрватске. Јевђевићеву знатно ширу димензију водопривредног планирања у односу на дотадашњи приступ наглашава и академик Пећинар у својој рецензији, истичући ауторову јасну дистинкцију између појма хидротехника, који је ужи, јер припада једној техничкој грани, и водопривреде, која је део глобалније привредне и економско-развојне политике једне земље.

За водопривредну основу истиче да је „њен задатак да спречи решавање важних водопривредних питања са уских месних, често нездраво себичних становишта“. Визионарски упозорава (као да гледа пола века унапред), да је неопходна „планска расподела воде“, акумулисање вода. Посебно истиче чврсту међузависност са свим осталим привредним грамама, посебно при усаглашавању и заштити локација за развој капиталних објеката.

Књига „Водне снаге Југославије“

У области истраживања водних потенцијала капитална је књига Водне снаге Југославије (33), штампана паралелно на српском и енглеском, која је, када се појавила, по методолошкој студиозности и детаљности обраде водних потенцијала била најзорнија анализа водних потенцијала у светским размерама. Јасно је разграничено пет класа теоријских потенцијала, начини њиховог одређивања и истраживања и преко специфичних вредности (линеарни и површински потенцијали), све до потенцијала конкретне деонице реке или објекта. Анализа је квантификована по свим видовима за 23 већа слива Југославије, и на основу ње је

закључено да су искористиве водне снаге Југославије око 66 TWh/год. Мада је рађена са релативно оскудним хидролошким подацима (релативно кратки хидролошки низови, прекид осматрања у рату) то је била веома добра анализа, коју су касније само потврђивале анализе рађене са дужим хидролошким серијама. Штампана у великом тиражу и презентирана учесницима Светске конференције о енергији, која је одржана 1957. године у Београду (што је било велико признање Југославији), та монографија је изазвала велику пажњу и послужила као методолошки узор за такве анализе и у другим земљама. Ту методику је користио и Комитет за енергију ЕЕК УН за квантификовање водних потенцијала на нивоу Европе.

Из те базе анализе, у којој су посебно јасно разграничени и критеријуми за дефинисање технички и економски искористивих потенцијала, уследили су радови В. Јевђевића са детаљнијим анализама за посебно актуелне водотоке и објекте, који су на бази тих анализа улазили у реализацију: на Радики, са ХЕ Маврово (35), за Неретву – Јабланица (41), за водотоке Косова (42), за Дрину узводно од Перућца – ХЕ Бајина Башта (43). Ти радови су пример чврсте повезаности теорије и њене конкретне примене у пракси.

Као хидролог који са позиција стохастичких анализа сагледава неравномерност водних режима Вујица Јевђевић је уочавао све већу неопходност реализације акумулација разних степена регулисања, без којих се не могу поуздано задовољити потребе за водом и реализовати остали циљеви у области вода. У више радова се бави аналитичким аспектима њиховог димензионисања (45,46), посебно са позиција стохастичких процеса (66), као и са становишта захтева да се акумулацијама побољшају водни режими (70). Управо полазећи са тих позиција – да су неопходне акумулације, посебно оне са годишњим регулисањем, Вујица Јевђевић је био врло доследан у заступању концепције о побољшању водних режима њиховом применом. Дobar је пример ХЕ Јабланица, која је његовим личним истраживањима и залагањем усвојена са решењем високих енергетских и водопривредних карактеристика. Првобитно решење је било у виду проточне ХЕ, са малом акумулацијом за дневно, евентуално седмично регулисање, са ниским захватом низводно од Коњица, који је искључивао коришћење и вода Рапе. Професор Јевђевић се залагао за реализацију система по садашњој концепцији, са реализацијом високе бране у садашњем профилу узводно од Јабланице, са тунелским деривационим системом, чиме су добијене знатно боље енергетске перформансе постројења. Уједно се залагао за решење са лучном браном, али је одлука о реализацији постојеће лучно-гравитационе бране усвојена у државном и војном врху, наводно, због безбедности. Сада, када се много боље познаје динамика понашања лучних брана и брана уопште у изванредним ситуацијама (експлозије,

земљотреси), види се да је професор Јевђевић био дубоко у праву и када се о типу бране ради. Међутим, генерална концепција објекта, са општом диспозицијом читавог повезаног система ХЕ Јабланица – ХЕ Рама, показала се визионарском. Визионарским се може оцењивати и напор Јевђевића да се ХЕ Рама реализује као велико чеоно акумулационо постројење, упркос скепси коју су уносили неки међународни и домаћи експерти, који су се бојали губљења воде према другим сливовима. И у овом случају се усвојени став професора Јевђевића показао исправним, јер тај објекат, реализован по предложеној деривационој концепцији, са великом чеоном акумулацијом, има изванредну улогу у електро-енергетском систему БиХ и нема губитака воде. Енергетска и водопривредна предност решења које је усвојено залагањем Вујице Јевђевића се уочава посебно данас, након реализовања осталог дела каскаде објеката на Неретви (Грабовица, Салаковац, Мостар). На сличан начин, личним залагањем, успео је да учини велику уштеду при планирању ХЕ Јајце 2.

Васпитаван у патријархалној средини, у којој је негован култ уређеног и чистог окружења, посебно воде, Вујица Јевђевић је део својих активности усмерио у том правцу. Још далеке 1954. године, када је проблем квалитета вода био много мање експониран него данас, он ради један далековиди елаборат о пречишћавању отпадних вода, за који добија високу награду у Словенији, што речито говори о широком спектру његовог стручног интересовања и визионарском предвиђању развоја догађаја. Из те области је и рад (44) о стратегији заштите квалитета водотока, који је и сада актуелан. Пошто је за праћење квалитета и ефеката мера заштите битна мрежа станица, у књизи *Design of Networks for Monitoring Water Quality* (165) бави се проблемима осавремењавања осматрања и мерења, начина анализа и интерпретације добијених података.

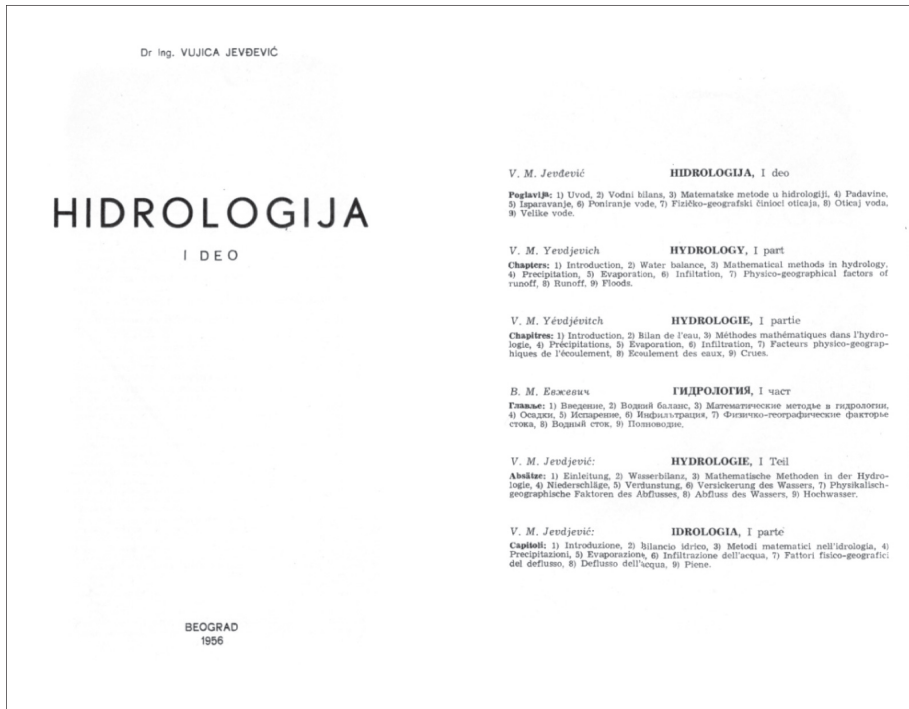
О изузетној радној ангажованост професора Јевђевића до најдубље старости сведочи књига *Water Supply: Systems, New Technologies*, објављена 1996. године (209), у којој је он аутор централних поглавља (набројана у (209)) у којима аналитички анализира смер развоја потреба за водом у насељима, проблеме развоја и заштите изворишта, стратегију развоја великих интегралних система снабдевања водом са потребом пребацивања воде на све већа растојања, проблеме одвођења отпадних вода и њиховог пречишћавања (изузетно актуелан проблем на који је указивао и када се пет деценија раније о томе готово да и није размишљало). Наслови довољно говоре о ширини материје на плану стратешких планирања у области вода. Сада се у Србији развијају велики регионални системи за снабдевање водом, што је најбоља потврда визионарских ставова Јевђевића који је неопходност такве концепције управо и предвиђао.

2. Општа хидрологија и Хидрологија карста

Највеће доприносе на националном и међународном плану професор Јевђевић је остварио у области Хидрологије. Кредо његовог приступа можда најбоље одсликава став (34): „Хидрологија не сме бити само строго практична, само са данашњег становишта, већ треба да изучава повезано све појаве и законитости о водама у природи, што је рад који ће се богато исплатити у будућности“.

Он је отворио пут настави Хидрологије на Грађевинском факултету, био је први професор на овом предмету, написао је први уџбеник из тог предмета и на велика врата увео југословенску Хидрологију у светске воде. Хидрологију је увек схватао не као изоловану дисциплину, већ као полазиште за сва друга плаирања и нераздвојни део водопривреде. Стога је у анализи његових дела скоро немогуће направити строго границу између радова из области хидрологије и водопривредних анализа.

У области условно названој „Општа хидрологија“ публиковао је преко 40 радова. Његова широко коришћена књига „Хидрологија I“ (34) прва је инжењерска публикација из Хидрологије на Београдском универзитету. Била је једина до појаве (двадесетак година касније) књига професора др Славољуба Јовановића, најбољег ђака и каснијег сарадника и пријатеља Вујице Јевђевића. Том књигом, али и каснијим радовима и помагањем развоја талентованих сарадника, Вујица Јевђевић је формирао школу која се касније у свету помињала као „београдска хидролошка школа“. О реномеу те школе говори чињеница да су на научне скупове и семинаре за иновације знања из разних грана хидрологије долазили најугледнији светски научници (Н.А. Картвелишвили, Г.П. Калињин, S.S. Kisiel, N.C. Matalas, и др.), а и то да је председник Друштва хидролога Југославије проф. Славољуб Јовановић изабран за руководиоца међународног програма Хидролошке декада UNESCO-а. Књига „Хидрологија I“ представља сам светски врх тадашњих домета у области Хидрологије. Она се у сваком смислу може поредити са чувеним и више пута публикованим књигама „Applied Hydrology“ (Linsley, Kohler, Paulhus; 1949.), и „Hydrology“ (Wisler and Bater; 1949.). Посебна вредност те књиге је у томе што је гро примера који се наводе везано за нашу хидротехничку праксу и да је књига намењена и студентима и практичарима. На жалост, због одласка професора Јевђевића у САД рад на другом и трећем делу књиге није окончан, али је замењена књигама које је касније објављивао на енглеском, а које су превођене на српски језик. Та књига је била претеча најпознатијег хидролошког приручника „Handbook of Applied Hydrology“ (Wen Te Chow, 1964.) у којој је Вујица Јевђевић написао поглавља „Regression and Correlation Analysis“.

Прва књига „Хидрологија“ на српском језику из 1956. године

Планирање водопривредних система све сложенијих конфигурација, са све строжијим захтевима у погледу захтеване обезбеђености испоруке воде, сада намеће потребу моделирања хидролошких временских серија, ради поузданијег планирања, посебно ради поузданог димензионисања акумулација. Велике доприносе на том плану учинила је књига „Applied modeling of hydrologic time series“ (155), која је дала базна полазишта за каснији развој читавог спектра метода математичких модела хидролошких серија, које се користе за поузданије пројектовање, посебно у случају акумулационих басена, као и за повећавање ефективности реализованих система коришћењем прогностичких модела.

Пошто су проблеми грађења хидротехничких објеката у карсту наметнули врло озбиљна истраживања, Вујица Јевђевић се латио научне синтезе резултата. Раним радовима (26,28,32) почиње да на светском нивоу методолошки формира област која се сада зове Хидрологија карста. Та истраживања су била јако битна, јер су потврдила да се уз одређене геотехничке заштитне мере могу успешно реализовати акумулације у карсту. Америчко-југословенском пројектом о хидролошким и водопривредним проблемима карста кога је организовао и водио – професор Јевђевић је научно профилисао изванредну кадровску базу стручњака у СФРЈ, тако да

се касније у свету говорило о „југословенској школи карста“. У тадашњој СФРЈ су успешно реализоване велике акумулације у карсту на Требишњици, Неретви, Рами, Цетини, Зети, итд. Он је први јасно дефинисао стратешки принцип акумулисања и задржавања вода на површини карстних терена, како би се омогућило њихово коришћење, уређење и заштита, што се примењује као базна стратегија и сада. По том концепту се управо планира коришћење Горњих хоризоната у Источној Херцеговини.

У овој области публиковао је већи број радова у периоду 1953–1981. године. У раду (129) даје методолошке оквире за израду прогностичких математичких модела отицаја у условима карста, што је сада посебно актуелан проблем за побољшавање производних могућности реализованих система. Круну научних активности у овој области представљају књиге *Karst Hydrology and Water Resources* (134) и *Karst Water Research Needs* (159). У тим књигама су дали изванредне доприносе и бројни његови сарадници из Југославије. Један од учесника у том пројекту, проф. др Петар Милановић, чија су подробна истраживања омогућила реализацију система на Требишњици у врло сложеним условима карстне хидрографије, сада је један од најпознатијих светских карстолога и добитник више врло престижних међународних признања за истраживања у области хидрологије карста. Са учесником у пројекту, проф. др Петром Стојићем, градитељем светски познате бране Гранчарево на Требишњици, Јевђевић у раду (146) разматра специфичне проблеме реализације тог пројекта и врло битне геотехничке радове који су то омогућили.

3. Статистичка и Стохастичка хидрологија и Теорија ризика

Главни допринос и помак у светској науци проф. Јевђевић је учинио тиме што је први развио и применио у хидролошким анализама стохастичке методе. Том оријентацијом на примени у водопривреди таквог аналитичког апарата отворио је нову еру у развоју Хидрологије као базне науке о водама.

Године 1972. Вујица Јевђевић је у САД објавио књиге *Probability and Statistics in Hydrology* (105) и *Stochastic Processes in Hydrology* (106) и оне на међународном плану представљају најбоље систематизоване књиге из области примене метода математичке статистике и стохастичких анализа временских серија у хидрологији. Обе књиге су преведене на српски и бројне светске језике и постале су широко коришћене у хидролошким анализама. Првом књигом је учињен велики помак од дескриптивне ка, како аутор каже „инференцијалној *сџајисџици*“. Она обухвата математички опис особина хидролошких случајних променљивих и употребу

теорије вероватноће, математичке статистике и теорије случајних процеса при решавању хидролошких и водопривредних проблема. Тиме је Хидрологија усмерена у правцу који је, како то често бива, убрзо подстакао развој фундаменталних наука, у овом случају Теорије вероватноће и Теорије случајних процеса, јер су се и водећи математичари почели да баве управо хидролошким серијама, као најсложенијим али и најважнијим репрезентима случајних процеса.

У књизи *Stochastic Processes in Hydrology* (106) која спада у једну од најцитиранијих књига у области Хидрологије, развијен је аналитички апарат који омогућава врло софистициране анализе хидролошких серија, како би се таквом анализом добило што више података који омогућавају поузданије пројектовање водопривредних система и тачније априорно одређивање ефеката који се од њих очекују. Посебно су обрађена поглавља о корелацији, спектралној анализи (која је врло битна са становишта уочавања могуће појаве цикличности хидролошких феномена, нпр. нагомилавања водних и сушних година), анализи опсега, методи пикова, анализи прелазних стања, прекидних процеса, а задње поглавље се односи на примену компјутерске технологије и експерименталних метода у хидрологији. Ова књига, илустрована бројним примерима, веома брзо је постала референтна и у највећој мери допринела афирмацији професора Јевђевића на светском плану. То потврђује њена цитираност у водећим светским часописима и књигама других аутора. Опште је мишљење да су те две обимне монографије извршиле коренит утицај на развој светске науке о водама, јер су њима фундирани нови правци хидролошких истраживања на бази анализа стохастичких процеса. Низ највећих светских ауторитета у области хидрологије (Н.А.Картвелишвили, Г.П.Калињин, S.S.Kisiel, N.C.Matalas, V.Klemeš и др) у својим изузетно познатим књигама из хидрологије, објављеним касније, подробно истичу пионирску улогу професора Јевђевића на плану „упућивања хидрологије новим, савременим колосеком стохастичких анализа“ (цитат из једне од књига академика Н.А. Картвелишвилија).

Из тих основних истраживања и базних књига Вујице Јевђевића уследио је развој читавог спектра посебних метода, за поједине врло важне аспекте планирања система у области вода. Пошто анализа екстремних хидролошких феномена (таласа великих вода, екстремних суша, киша највећег интензитета) постаје изузетно важан проблем пројектовања заштитних система, акумулација, канализационих система у градовима, Вујица Јевђевић уочава могућности које пружају теоријска истраживања математичара проф. др Петра Тодоровића и са њим у више радова (75,80,89) апликационо ради на методици која је сада позната као Метода пикова. Метода омогућава да се још у фази планирања много боље изуче

екстремни хидролошки феномени, како би се обавило поузданије пројектовање система. Метода је касније дорађивана и надграђивана у Србији од стране некадашњих студената Вујице Јевђевића (Војислав Вукмировић и др.), тако да се сада управо Србија сматра једном од земаља у којој се најдаље отишло са развојем аналитичког апарата за анализу екстремних хидролошких феномена.

Вујица Јевђевић је развој Стохастичке хидрологије усмеравао у више праваца које је захтевала пракса планирања система. Наводе се често цитиране књиге: *Applied Modeling of Hydrological Time Series* (155), у којој се дефинише методика моделирања хидролошких серија за потребе поузданијег планирања система, и *Structure of Daily Hydrologic Series* (171), која кроз разматрање структуре хидролошких серија дневних вредности (падавина, протока) ствара изванредну основу за развој краткорочних прогностичких модела. Ове две књиге проф. Јевђевића представљају синтезу технике анализе хидролошких временских серија коју је он увео. У задњој професор Јевђевић је ову технику скраћено и на себи својствен практичан начин означио као TIPS-приступ (Tendency-Intermittency-Periodicity-Stochasticity). Већ је у самом називу методе аутор истакао који се све битни елементи случајног процеса обухватају моделирањем: тренд (тенденција) развоја процеса, испрекиданост (појава скоковитости), периодичност процеса (врло битно код сагледавања цикличних понављања хидролошких феномена, нарочито у случају узастопног нагомилавања сушних и водних периода), и стохастичка компонената процеса. Управо је користећи ту методу Вујица Јевђевић дошао до потврде Миланковићевих циклуса, уносећи у њих још и врло битну случајну компоненту.

У области водопривредних анализа важно је истаћи да је Вујица Јевђевић био међу првима који су увели и разматрали проблеме ризика и неизвесности при водопривредном планирању, Hurst-ов феномен, системски приступ у моделирању, итд. Радови из те области су публиковани у светским часописима и на најзначајнијим конференцијама. Као пример се наводи само књига *System Approach to Hydrology* (1971), једна од често цитираних књига чији је први аутор и едитор проф. Јевђевић, а која је настала као резултат билатералног Америчко-јапанског истраживачког пројекта из области Хидрологије, чији је иницијатор и руководилац био Јевђевић.

Значајан део својих истраживања професор Јевђевић је посветио анализи екстремних хидролошких појава: поплава и суша. У тој области је сматран највећим зналцем, те је позиван да у низу земаља држи предавања управо на ту тему, јер су те обе појаве постале најтежи изазов са којим се суочава човечанство.

Први рад у тој области „Sequence and fluctuations of wet and dry years“ објавио је још 1954. године на конвенцији IAHS и IAGGU (Рим), да би

након серије радова публикованих у часописима, међународним конференцијама и семинарима чији је био иницијатор, организатор и предавач, резултате сумирао у књигама „Drought Research Needs“ (1978), „Coping with droughts“ (1984), „Coping with Floods“ (1995) и „Defense from Floods and Floodplain Management“ (1995). У овој области је био председник програмског одбора, уводничар и писац чланка о ризику од поплава у првој међународној публикацији из ове области (књига: *Floods and Droughts*, 1973). Он се није задржао само на истраживању аналитичких хидролошких аспеката тих феномена, који све више угрожавају свет, већ је разматрао и увео и економске методе на том плану, што је подстакло формирање гране која се сада назива Хидролошка економија. Наиме, показало се да управо дешавања на плану суша и поплава која обухватају пространа подручја, и која имају и своје предвидиве циклусе – покрећу веома крупне економске потресе на светским тржиштима хране, који се у виду ланчаних реакција преносе и на глобалније економске процесе у свету. Одлуке појединих држава о стварању додатних залиха хране, посебно житарица и крмног биља, или њиховом изношењу на продају све више се повезује управо са дугорочним прогнозама у домену тих екстремних хидролошких феномена које је изучавао професор Јевђевић.

4. Хидротехничке конструкције и Хидраулика објеката

Први радови из ових домена су настали као синтеза истраживања насталих за потребе грађења брана у Југославији. То су рад *Прва насутна брана у Југославији*, објављен у часопису *Техника* (1950), као и први рад који је објавио у иностранству *Some special features of designs and construction of earth dams and rockfill dams in Yugoslavia* (8). Висок ниво образовања, ширина и визионарство В. Јевђевића најбоље се види на примеру ХЕ система Власина, за који је, следећи ранију концепцију академика Пећинара, урадио хидролошке и водопривредне анализе, одредио висину бране, величину акумулације, предвидео четири каскадне хидроелектране и написао да ће та акумулација (тада урађена само за потребе електропривреде) у будућности имати изузетан значај за регионално водоснабдевање, што се показало тек данас (према решењима Водопривредне основе Србије, 2002). Из те области се посебно издваја рад (10) у коме се даје веома корисна синтеза искустава у пројектовању и грађењу земљаних и камених насутих брана.

Пошто је планирање и грађење брана и хидроелектрана отворило низ практичних, али и теоријских проблема у домену хидраулике објеката, који су разматрани и хидрауличким моделима, али и истраживањима „in situ“ на објектима, Вујица Јевђевић објављује читаву серију веома запажених

радова из Хидраулике објеката. Радови из овог периода су утолико значајнији што су у добром делу настали паралелно са развојем првих хидрауличких лабораторијских модела, на ком плану је утицај и директан допринос професора Јевђевића изузетан. Други квалитет тих радова је то да су резултати директно имплементирани у конкретне објекте брана, акумулација и хидроелектрана које су у том периоду грађене у нашој земљи.

Проф. Јевђевић у Београду, приликом прославе 90 година живота и 65 година инжењерског стваралаштва, у друштву са академиком Миомиром Вукобратовићем

Радови су најчешће иницирани конкретним проблемима, али је у свом препознатљивом истраживачком приступу Вујица Јевђевић увек давао синтезу, која је омогућавала и теоретска уопштавања. Из те категорије су радови о примени дифузора у доводима под притиском (10), о решавању проблема расипања енергије преливања методом ски скока, што је врло успешно примењено на брани Јабланица (9), о губицима енергије на улазима у резервоаре, што је успешно примењено на низу објеката, укључујући и више наших хидроелектрана са водостанима (14), итд. У тој групи су и пионирски експериментални радови на разматрању проблема наноса и

засипања акумулација, из којих су уследиле бројне мере за заштиту Јабланичког језера од засипања (12). Врло су значајна визионарска разматрања коришћења експерименталних сливова и експерименталних грађевина у циљу праћења генезе и режима протока воде и наноса (21), по чему су након тога српски истраживачи постали познати у свету. У оквиру низа пројеката и истраживања (посебно током планирања ХЕ Ђердап, као и у оквиру посебног пројекта истраживања засипања акумулација), формирана је „београдска школа наноса“, у којој су били најближи сарадници и ђаци Вујице Јевђевића проф. Стеван Брук, проф. Милорад и Вера Милорадов, проф. Бранислав Ђорђевић и други. Резултати тих истраживања су цитирани у више монографија о наносу у свету.

Поред доприноса у развоју примењене хидраулике и лабораторијског моделирања, проф. Јевђевић је изузетне резултате остварио и на пољу теоријске хидраулике, што не чуди ако се зна да је уз диплому грађевинског инжењера са Универзитета у Београду и носилац дипломе хидротехничког инжењера управо по томе познатог Универзитета у Греноблу. Уз 30-так других радова из ове области свакако су најзначајније књиге *Unsteady Flow in open Channels* (1974) и *Closed Conduit Flow* (1981), затим 4 чланка публикована у *Journal of Hydrology* који се односе на пропагацију таласа у кишним колекторима, а за практичне примене у области пропагације поплавних таласа у водотоцима чланак *Muskingum-Cunge method with variable parameters* (140), објављен у веома престижном часопису *Journal of the Hydraulics Division*, у коме је дато проширење ове, данас најшире коришћене методе пропагације и дефинисани критеријуми за практичну примену одређених апроксимација Saint-Venant-ових једначина неустаљеног течења.

УТИЦАЈ НА СВЕТСКУ И СРПСКУ ХИДРОТЕХНИЧКУ НАУКУ

На низу скупова који су одржавани у свету ради подсећања на живот и дело професора Вујице Јевђевића истакнуто је да је он био један од научника у области вода који је дао драгоцене доприносе светској Науци о водама, посебно Хидрологији, коју је својим радовима усмерио у правцу егзактног развоја, стварајући услове да она обави све захтевније задатке базне науке за планирања све сложеније водопривредне инфраструктуре.

По много чему професор Јевђевић је био први у Србији: први је доктор хидротехнике, први професор Хидрологије, први професор Коришћења водних снага, аутор прве књиге из Хидрологије, аутор прве књиге о водним снагама Југославије, аутор првог чланка о водопривреди, планер

првих брана и хидроелектрана у Југославији, оснивач прве хидрауличке лабораторије итд., а на међународном плану након Милутина Миланковића један од најпознатијих српских грађевинских инжењера.

Највећа вредност дела професора Вујице Јевђевића су људи – изванредни стручњаци у области вода широм света, а посебно у нашој земљи. Хидротехнички инжењери које је, у критичном периоду формирања српске и југословенске водопривреде, школовао професор Вујица Јевђевић на Грађевинском факултету у Београду и увео у хидротехничку праксу, током развоја српске хидроенергетике и водопривреде били су (а неки су то и данас) главни протагонисти високог реномеа наше хидротехнике у светским размерама. О томе најбоље говоре бројне хидроелектране, акумулације и други водопривредни објекти реализовани у време и након одласка професора Јевђевића у САД. До данашњих дана професор Јевђевић није прекидао односе са матицом, што најбоље потврђују његове сталне активности: увођење некадашње СФРЈ, а посебно Србије, у велике међународне пројекте из области хидрологије, бројна предавања, консултације и дискусије које је сваке године држао у Београду у „Енергопројекту“ и на Грађевинском факултету, као и немерљив посредан допринос остварен преко наших инжењера који су под менторством, или уз помоћ професора Јевђевића стекли највише титуле и образовање на хидротехнички изузетно цењеном Colorado State University, или на другим универзитетима у САД, а касније постали водећи југословенски стручњаци или пак професори универзитета у земљи и иностранству.

На сличан начин је професор Јевђевић утицао и на кадровски развој у области вода у низу земаља света, чак и најразвијенијих. Инжењери хидротехнике који су долазили у своје земље, завршивши школовање, последипломске студије и докторате код професора др Вујице Јевђевића, доносили су у своје земље изванредна стручна знања и дух најсавременијег гледања на решавање све озбиљнијих проблема у области вода. Аутори овог приказа су се уверили, у низу светских центара, да је и само помињање Србије и Југославије покретало лавину одушевљених подсећања на дело професора Јевђевића од некадашњих његових ђака.

По цитираности у области хидрологије и водопривреде Вујица Јевђевић је у самом светском врху. Цитираност у референтним публикацијама превазилази 1.000, а његово име се при претраживањима на Интернету појављује стотинама пута. Међутим, много је значајнија цитираност и анализа његових метода у познатим књигама најпознатијих светских научника о водама. Практично нема ни једне озбиљније књиге из области хидрологије и водопривредног планирања, објављене на свим светским језицима, а да нису посебно разматрани и цитирани радови професора Јевђевића. Његове радове су у својим познатим књигама цитирали

и анализирали највећи светски ауторитети у области вода, од којих наводимо само неке: Ven Te Chow, Н.А. Картвелишвили, С.С. Kisiel, L.S. Kučment, N.C. Matalas, Г.Г. Сванидзе, Г.П. Калинин, D.P. Loucks, V. Klemes, N. Buras, Ј.Ф. Плешков, и др. Та цитираност у кључним светским књигама из области вода још је значајније признање од наведене веома бројне цитираности у референтним публикацијама.

Посебно треба истаћи признање које је добијао професор Јевђевић тиме што му је често поверавано да својим уводним предавањима или генералним рефератом отвара највеће светске конгресе у области вода. На конгресу Светске асоцијације за водне ресурсе (IWRA) у Отави (1988) пред око 1500 најпознатијих светских експерата за воде управо је он одржао уводно предавање о тенденцијама даљих истраживања у области вода у свету. Тада је први аутор овог приказа имао прилику и задовољство да у контактима са најугледнијим научницима света чује ласкаве коментаре, пре свега о свежини визионарских идеја о даљим смеровима развоја наука о водама које је изнео професор Вујица Јевђевић.

ГРАЂАНИН СВЕТА

За Вујицу Јевђевића су често са правом говорили да је он „грађанин света“. Позиван је у многе земље, било да одржи циклус предавања њиховим експертима, или да као експерт учествује у решавању неког јако деликатног проблема у области вода. Такав статус грађанина Света стекао је захваљујући знању, али и личним особинама.

Свестрано хидротехнички образован и што је исто толико важно – веома радознао и вредан – професор Јевђевић је поред Хидрологије, у којој је начинио научне продоре трајног значаја, фундаирајући нове научне правце, врло цењене резултате остваривао и у области хидроенергетике, хидраулике објеката, заштите вода и водотока, управљања водама, међународне политике у области вода, итд. То се посебно запажа док се чита његова публикација са систематизацијом стручних проблема које је по позиву влада решавао у 60 земаља света. Читајући је стално видите пред собом изузетно радозналост човека, кога све интересује, који у разне стручне проблеме одмах уноси дух егзактног размишљања специјалисте управо за ту област: када се бави акумулацијама на Инду, Гангу и Брамапутри за контролу поплава; када разматра могућности прогнозе монсуна у Индији, инсистирајући на стохастичкој компоненти тог процеса, али истражује и животно важне последице – генезу поплавних таласа и дуге периоде суша; када пише о хидрауличким моделима објеката на бранама; када се бави аспектима хидрауличке поузданости неких брана у Шпанији; када

даје стратешке концепције за снабдевање водом Дар ес Салаама и више других великих градова света; када захваљујући инвентивној синтези знања из више наука води научне полемике са енглеским климатолозима о климатским променама, њиховим законитостима и последицама; када се бави могућностима примене у пољопривреди течних отпадака са сточних фарми у Мађарској; када изналази сасвим нов, много рационалнији хидраулички начин експлоатације поташе са великих дубина. Овде су по методи случајног узорка набројани само неки проблеми којима се бавио професор Јевђевић, како би се сагледао изузетно широк опсег његове стручне ангажованости и интересовања.

У задњој деценији живота професор Јевђевић је обавио један леп посао – сажето је приказао своје активности у решавању водопривредних проблема у многим земљама света. Написао је и у малом броју примерака умножио и поделио пријатељима пет публикација, о својим активностима у Македонији – у којој је и започео службовање, у Србији – у којој је радио на организовању водопривредних институција и изградњи након II светског рата, у БиХ – у којој је урадио веома много, фундаирајући концепције неких најзначајнијих хидроенергетских објеката и организујући израду светски значајних студија, у САД – са прегледом доприноса које је дао на научном и стручном плану у тој земљи и у образовању највиших хидротехничких кадрова. И напokon, приказао је и професионалне активности у више од 60 земаља света. То је изванредна прилика да се хидротехничка, али и шира светска јавност упозна са једном изузетном професионалном каријером, вероватно најбогатијом и најразноврснијом по опусу у читавом свету. И са највећим утицајем на развој хидротехнике света током пола века, ако се има у виду и професорова улога у школовању највиших кадрова, који су управо код њега стекли највише образовање, а сада у многим земљама света обављају изузетно одговорне послове у области вода.

Овде нећемо набрајати ни земље, ни послове на којима је професор В. Јевђевић радио. Осврнућемо се само на импресије које се намећу читаоцу када се упозна са садржајем професорових текстова. Тачније, поменућемо само атрибуте са којима се може описати та активност професора Јевђевића током седам деценија плодног стваралаштва.

Визионарска мудрост. Проф. Јевђевић је визионарски процењивао смер развоја наука о водама, утирући потпуно нове, нестереотипне путеве. То се види у фундаирању појединих грана и подграна Хидрологије (Стахтичка хидрологија, Теорија суша, Теорије поводња и комплексних мера заштите од поплава, итд), као и у низу чланака, од којих је посебно илустративан са тог становишта изванредан синтезни чланак „Хидрологија за 21. век“, који је управо пример визионарског предвиђања будућих дешавања на планети у области вода, дешавања за која треба благовремено

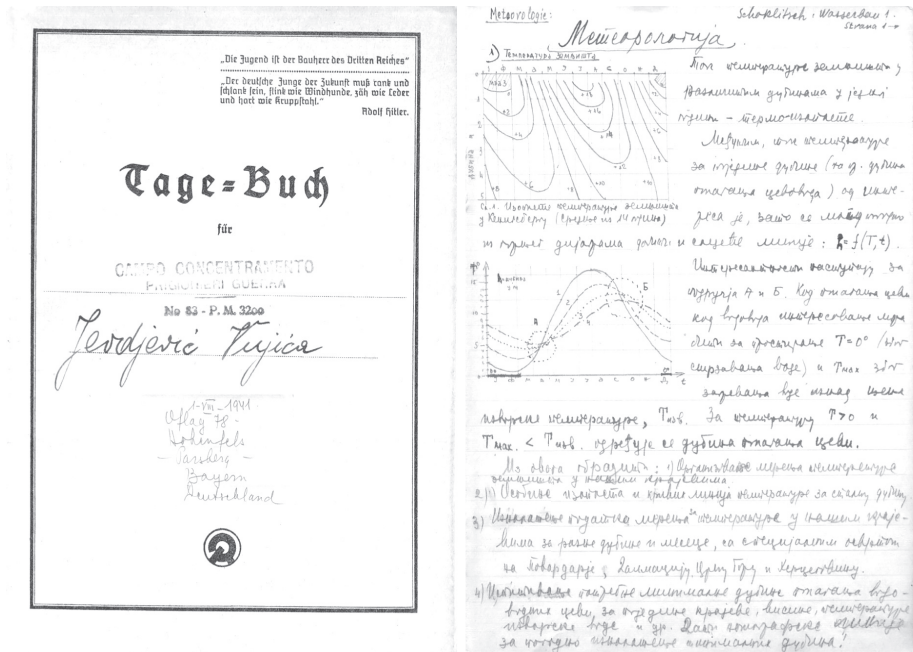
наћи одговарајући научни, али и планерски одговор. Међутим, професорске визионарске визије нису се завршавале само на науци, већ и на стратешким стручним питањима, од којих помињемо само неке: методе експлоатације и заштите вода у карстним реонима у више земаља света, вредновање комплексне улоге акумулационих басена и пребацивања воде на велика растојања у низу регија, интегрални развој система на великим сливовима, помоћ бројним земљама у конципирању националних водопривредних програма, итд. Поменимо само да је још далеке 1946. године написао књигу „Водопривредна основа – привредно техничка студија“, у којој је развио методологију за израду тог највишег планског документа у области вода који је актуалан највећим делом и сада, у време грађења сасвим нове, најсложеније класе интегралних водопривредних система.

Кадровска далековидост и алтруизам. Као професор и педагог проф. Јевђевић је свакако дао највећи допринос у свету на плану образовању најквалитетнијих кадрова у области хидротехнике. Захваљујући његовом личном ангажовању и високом угледу Colorado State University је постао најпознатија светска висока школа из области хидротехнике, у коју су хрлили на последипломске и докторске студије млади истраживачи са свих континената, пре свега због тога што им је импоновало да буду студенти професора Јевђевића. То је био и његов најделотворнији труд, јер су након школовања његови магистранти и докторанти постајале најугледније личности у области вода у својим земљама – на свих шест континената. О њиховим успесима проф. Јевђевић пише са очинском топлином, радујући се њиховим успесима и највишим међународним признањима која добијају.

Иновативност. У бројним задацима које је решавао проф. Јевђевић је испољавао изванредну научну инвентивност. Најбољи пример за то је техничко решење које је дао у Saskatchewan-у (Канада) за рационализацију експлоатације поташе хидрауличким путем, применом парова бушотина (Dual cavity approach). Захваљујући не само добром познавању хидромеханике, већ и изузетно инвентивном повезивању знања из различитих наука успео да учини велике уштеде компанији која се бави експлоатацијом минералних сировина, а која је након консултовања неколико најистакнутијих професора са америчких универзитета мудро закључила да треба пружити шансу управо професору Јевђевићу да провери своју оригиналну идеју. Изузетну инвентивност је исказивао и у многим другим пројектима: анализа поузданости лучно гравитационе бране Chiengmal (arch-gravity dam at Chiengmal) у Тајланду, разматрање улоге водопривредног пројекта на Тигру и Еуфрату у Турској, разрада идеје за вишенаменске тунеле у Андима у Перуу, који служе за експлоатацију минерала, транспорт и водопривредно коришћење, итд.

сам каже да га је надахњивао француски инжењер, научник и филозоф Quasot, чији је стваралачки приступ сажео у крилатицу, у принцип: Every new accomplishment in creating water resources engineering should be based on novel approaches. Професор увек размишља и ствара управо са тих позиција нових приступа, али и своје сараднике и студенте охрабрује да креативно размишљају и да се клоне стереотипије и ходања искључиво утрвеним научним путевима.

Факсимил свеске у којој 1. VIII 1941. године започиње у концентрационом логору писање књиге

Повезаност науке и праксе. Највеће ствараоце одликује најтешња повезаност научних идеја са њиховом применом у пракси. Професор Јевђевић је најбољи пример за то. Могло би се рећи да је читав његов генетски склоп био управо програмиран да трага за најцелисходнијим сплетом научних идеја и њиховим оживотворењем у пракси. Та веза код професора је увек била двосмерна: актуелни стручни проблеми су наметали потребу да се изнађу научни методолошки одговори за њихово решавање, али исту тежину има и други смер активности – развијен аналитички научни апарат, којим се разјашњавају неке физичке законитости, и до кога се дошло дедукцијом и аналитичким описивањем неких научних чињеница, треба што пре ставити у службу решавања конкретних проблема хидротехничке праксе. Таквом приступу професор је учио и своје студенте, што

је давало посебну специфичност читавој његовој школи. Може се рећи да су студенти – магистранти и докторанти – и из најудаљенијих земаља света тако радо долазили управо на CSU, код професора Јевђевића, зато што су знали да ће им професор предложити да разрађују у оквиру својих теза и доктората управо неке животно важне проблеме, за које треба наћи ваљан научни одговор.

Проф. Јевђевић у неформалним стручним разговорима
на светским конгресима

Човек неиревазиђене радне енергије. Професор, наравно, у својим књигама не пише о себи и свом радном елану, али потписницима овог текста је добро знано да је професор био радохолик, човек чији је медиј у коме се једино ваљано осећа – рад, и опет – рад. Из свезака у којима је педантно и врло уредно уписивао своје дневне активности током више деценија, делећи их према карактеру (стручни рад, истраживања, писања, итд), а које је оставио Грађевинском факултету у Београду на чување, види се да је радни дан професора Јевђевића био 12 до 14 сати, па и више сати дневно. Тачније – свакодневно! И тако деценијама! И у свим животним ситуацијама, чак и онда када сви око њега доколиче, не знајући шта ће са собом. Професор је увек знао шта ће са собом, па би прионуо на неки посао, најкориснији који се у том моменту може изнаћи! У рукама аутора овог текста је један изузетан документ, који о томе речито и објективно говори – између редова. Као резервни официр војске Југославије Вујица Јевђевић је заробљен априла 1941. током напада Хитлера на Југославију и пребачен у Немачку, у заробљенички логор за офицере. Пошто су, сходно Женевској конвенцији, заробљени официри имали блажи радни третман, инжењер Јевђевић се одмах латио посла, не губећи време. Набавља једну свеску са тврдим корицама и дана 1.8.1941. на првој страни свеске калиграфским словима исписује: Започето писање 1.VIII.1941. На самом почетку даје опште напомене у којима наглашава да „треба водити рачуна о дужини пасуса ... ради лакшег читања“, и што је посебно интересантно да „током дана треба заокружити писање одређене материје, јер преостали тежи проблеми и нејасноће не наводе на рад, већ одбијају, а тиме слабе расположење за наставак писања“. Затим следе странице исписане педантно, калиграфски, са скицама о падавинама, испаравању, отицајима, изравнавању протока у акумулацијама, воденим талозима, методама корелације, начинима кретања вода, речном наносу, кретању подземних вода ка бунару, итд. Постоје странице на којима су за поједине проблеме вода забележене само стратешке визије, са напоменом како то треба истражити! Треба запазити: инжењер Јевђевић је започео тај научни манускрипт у време када су се Немци већ пробрили до Смоленска. И док су апатија и незнање готово паралисали његове другове у логору – инжењер Јевђевић неуморно ради, јер зна, како је често истицао, да је „рад једини излаз из свих ситуација, па и најтежих“. Има ли речитијег доказа о изузетном радном елану, о визионарском виђењу даљег развоја догађаја, о далековидом планирању свог властитог животног пута – од те скромне свеске тврдых корица? (Треба забележити и следеће. Професор Јевђевић је био оснивач и директор „Хидробироа“, из кога су касније настали предузеће „Енергопројект“ и Институт за водопрреду. Приликом сеобе предузећа „Енергопројект“ у нове просторије, један инжењер је загледао гомилу

папира издвојеног за отпремање у „Отпад“ на рециклирање, и уочивши необичну свеску подигао је, прочитао уводну страну, и пошто је чуо за професора Јавђевића – сачувао је од уништења. Баш као да је само Провиђење хтело да тај изванредан документ буде сачуван од уништења!). Такав је радник професор Јевђевић, кога ни убеђивање читаве породице није могло да успори у даноноћном послу. Знано нам је да када би преморен од рада понекад заспао за писаћим столом, укућани би га само покрили ћебетом, знајући да воли да настави посао који је започео, одмах након кратког предаха.

Човек конџакџа, комуникација, човек знан широм њланеше. Као научник и експерт највишег формата професор Јавђевић је позиван широм света: да одржи уводна предавања на највећим међународним конгресима, да изложи своје идеје на националним скуповима из области вода, да изнесе своје мишљење и оцени велике и деликатне научне и развојне пројекте националног и наднационалног значаја, да изнесе своју концепцију пројектних решења великих водопривредних система, да буде у комисијама за оцену доктората и магистарских теза, да прими на консултацију експерте који се суочавају са неким стручним дилемама. Његова размишљања о проблемима вода, али и о ширим темама развојне политике желели су да чују шефови држава, министри, универзитети, научне академије, стручна удружења, многи појединци. Вазда је био човек комуникација, контакта, радознали човек стално у трагању за новим стручним темама, за новим проблемима у области вода које треба решити. Чак када је зашао у десету деценију живота, писмима и електронском поштом комуницирао је са стотинама људи широм света, а његови хотелски апартмани у Београду и другим земљама – претварали су се у радне кабинете, у којима се разговара на највишем научном нивоу о изузетно важним стручним, развојним и политичким темама. Но, професор се није дружио само са научно-стручном, интелектуалном елитом. Увек се дружио са људима различитих професија и нивоа образовања, уверен да се из таквих контаката са људима црпи животна мудрост. Баш зато је веома симпатична и карактеристична мала сторија коју је у својој књизи насловио „How to travel in a country without knowing the domestic language“. Радећи дуже време у Тајланду, на планирању великих система, да би могао да комуницира са широким кругом обичних људи професор је најпре направио речник од око 500 таи речи, написавши их фонетички, у ћирици. Тако је могао да са људима комуницира без преводиоца. И био је срећан што је превазишао још једну баријеру у животу. У Јапану је измислио други метод комуницирања. Закључио је да многи Јапанци, посебно млађи људи, разумеју енглеску реч када је виде написану, али не и када је чују изговорену. И да могу да одговоре писано, али не и вербално. Тако

је са њима комуницирао пишући на енглеском, и добијајући одговоре на сличан начин, писано. Зар то веома сликовито не потврђује тврдњу да је професор Јевђевић био неправезиђени мајстор контаката, комуникација, загледања света из најнепосреднијег угла. Али, и да је то човек инвенција, не само научних и стручних, већ и оних животних, свакодневних. Човек вечито радознао и неуморан у трагању за новим идејама, новим световима, новим кругом саговорника.

Родољуб везан за своју домовину. Одласком у САД Вујица Јевђевић није прекидао своју најтешњу повезаност са домовином. Организовао је заједничке научне пројекте САД и СФРЈ, од којих је највећи значај имао пројекат Хидрологија карста, помагао је развој кадрова омогућавањем последипломских и докторских студија на CSU способним инжењерима из Југославије, држао стручна предавања и семинаре. Посебно је емотивно био везан за Београд у коме је радио и Сарајево у коме се школовао. Своју врло богату стручну библиотеку поклонио је Грађевинском факултету у Београду, а основао је и фондацију за награђивање најбољих дипломских радова, магистеријума и доктората из хидротехнике на том факултету. Несебично је помагао Заводу за водопривреду из Сарајева, који је уз његову сарадњу прерастао у институцију са највишим реномеом. Давао је донације за обнову породичне куће у Прибоју и њено претварање у завичајни музеј. Васпитан на најлепшим традицијама сложне породичне задруге, током последњег рата је у дужем периоду помагао рођацима и пријатељима које је ратни вихор разбацао по целом свету да опстану и да поново формирају своје домове.

ПРИЗНАЊА

За рад на обнови и изградњи земље Вујица Јевђевић је у Југославији добио више одликовања и државних награда. Међутим, о одјеку радова професора Јевђевића на светској научној сцени речито говори бројност и квалитет *међународних награда* додељених професору Јевђевићу, као и чињеница да је постао први лауреат неких од светски најпрестижнијих награда:

- Јуна 1996. године добио је као први лауреат тек успостављену награду Америчког удружења грађевинских инжењера (ASCE), за научна достигнућа у области водопривреде.
- Први је носилац изузетно цењене *Ven Te Chow* награде *Међународне асоцијације за водне ресурсе* (IWRA).
- Један је од првих носилаца *Награде Tuson Међународној груштва за хидролошка истраживања* (IAHS), која се додељује само најугледнијим ствараоцима у области Хидрологије.

– Први је добитник награде Универзитета државе Колорадо „*University Award for Excellence in Research*“.

Добио је и бројна научна признања у бројним земљама, од којих се наводе само нека: члан Научне академије у Тулузу (Француска), *Doctor honoris cause* Универзитета у Лунду (Шведска), инострани члан Академије инжењерских наука Србије, члан Друштва за унапређење науке Италије, итд. Био је почасни члан Међународне асоцијације за водне ресурсе (IW-RA), Међународне асоцијације за хидролошке науке (IAHS), почасни члан хидролошких асоцијација Мађарске, Француске, итд. Јуна 1995. године, јубиларни XV годишњи скуп Америчке геофизичке уније AGU „Хидролошки дани“ био је посвећен професору Вујици Јевђевићу. Ако се зна да је Америчка геофизичка унија (AGU) основана још 1919. године, IAHS 1922. године, ASCE 1852. године итд., онда је потпуно јасно колико су вредна признања из области науке чији је добитник професор Јевђевић. Године 2003. у организацији Грађевинског факултета у Београду и Академије инжењерских наука Србије у присуству Вујице Јевђевића уприличен је посебан свечани скуп посвећен његовом јубилеју: 90 година живота и 65 година изузетно плодног стваралаштва у струци. Том приликом је у присуству најугледнијих посленика српске науке Вујици Јевђевићу уручена свечана повеља почасног председника Друштва хидролога Србије. У пригодним говорима одато му је признање за изванредне доприносе развоју наука о водама у свету, развоју кадрова и изградњи капиталних хидротехничких објеката у Србији и Југославији.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ВУЈИЦЕ М. ЈЕВЂЕВИЋА

Професор Јевђевић се у већини чланака на енглеском језику потписивао као Yevjevich. Међутим, у прегледу библиографије свуда је писан у латиничној транскрипцији јер има радова када се и тако потписивао.

1946.

1. Јевђевић В.: *Актуелни проблеми развоја водопривреде*. – Техника (јануар 1946).
2. Јевђевић В.: *Водопривредна основа – Привредно техничка студија*. – Нови Сад, 1946.

1949.

3. Јевђевић В.: *Власинско језеро и хидроенергетски систем Власина-Врла*. – Електропривреда, фебруар 1949.
4. Јевђевић В.: *Нека искуства у коришћењу хидрографских поклопа за студије акумулација*. – Електропривреда, мај 1949.

1950.

5. Јевђевић В.: *Прва насупна земљана брана у Југославији*. – Техника 1–2, 1950.

1951.

6. Јевђевић В.: *Водни режимнијал реке Неретве*. – Електропривреда 4, 1951.
7. Јевђевић В.: *Генерални геолошки услови за формирање акумулација у Динарским планинама*. – Електропривреда. 5–6, 1951.
8. Jevdjevic V. and Rajcevic B.: *Some special features of designs and construction of earth dams and rockfill dams in Yugoslavia*. – Report to the Fourth International Conference on Large Dams, New Delhi, India, 1951.
9. Јевђевић В.: *Расипање енергије преливања методом ски скока*. – Прво саветовање југословенских експерата за високе бране, Београд, 1951.
10. Јевђевић В.: *Неке специјалне карактеристике у пројектовању и изградњи земљаних и камених насупних брана*. – Прво саветовање југословенских експерата за високе бране, Београд, 1951.
11. Јевђевић В. и Рајчевић Б.: *Насупна земљана брана Власина*. – Саопштење са Прве конференције југословенских експерата за високе бране, Београд, 1951.

1952.

12. В. Јевђевић, Кнежевић Б. и Бата Г.: *Проблеми засипања у Јабланичком језеру*. – Саопштење са Друге конференције југословенских експерата за високе бране, Јабланица, 1952.

13. Јевђевић В.: *Уйоїтребѧ дифузора у їалеријама за скреїтање*. – Саопштење са Друге конференције југословенских експерата за високе бране, Јабланица, 1952.

1953.

14. Јевђевић В. и Рајчевић Б.: *Губици енерїије на улазу у резервоар*. – Електропривреда, 2, 1953.
15. Јевђевић В.: *О вододрживости у њодземљу*. – Наше грађевинарство, 2–3, 1953.
16. Јевђевић В.: *Зависности основних хидролошких величина країкої ѡериода осмаїтрања и основних величина довољно дугої ѡериода*. – Хидролошке студије, 1953.
17. Јевђевић В.: *Варијације делимичної ѡодишњет ѡроїшока реком Дрином*. – Хидролошке студије, 1953.
18. Јевђевић В.: *О їренду ѡовећавања и о вероваїноћи ѡјаве великих и малих ѡодишњих ѡроїшока реком Дунав*. – Хидролошке студије, 1953.
19. Јевђевић В.: *Варијације великих и малих ѡодишњих ѡроїшока реке Саве уз размаїтрање великих и малих вода реке Дрине*. – Хидролошке студије, 1953.
20. Jevdjevic V. i Levin L.: *Entrainment of air in flowing water and technical problems connected with it*. – Report to the International Conference of Hydraulics (IAHR), Minneapolis, USA, 1953.

1954.

21. Јевђевић В.: *Екїериментїални водоїоци и екїериментїалне їрађевине*. – Изградња, 1954.
22. Јевђевић В. и Д. Марјановић: *Хидроенерїетски ѡоїшенијали у Јуїославији*. – Електропривреда 2, 1954.
23. Јевђевић В. и Д. Марјановић: *Исїиїивање хидроенерїетскої ѡоїшенијала Јуїославије*. – Техника, 1954.
24. Jevdjevic V.: *Sequence and fluctuations of wet and dry years*. – Convention of the International Association for Scientific Hydrology, Rome, 1954.
25. Jevdjevic V.: *Mean annual sequence of runoff water*. – Convention of the International Association for Scientific Hydrology, Rome, 1954.
26. Јевђевић В.: *Акумулације у карсїним реїионима*. – Трећа конференција југословенских експерата за високе бране, Блед, 1954
27. Јевђевић В.: *Бочни брзоїшок на брани Јабланица*. – Трећа конференција југословенских експерата за високе бране, Блед, 1954

1955.

28. Jevdjevic V.: *Storage basins in karst regions*. – Fifth International Conference on Large Dams, Paris, 1955.
29. Jevdjevic V.: *Recuperation of energy by introducing the water of small watercourses in pressure tunnels*. – International Convention of Hydraulics (IAHR), Delft, Holland, 1955.

30. Jevdjevic V.: *On use of diffusers in diversion galleries.* – Convention of International Association for Hydraulic Research, Delft, Holland, 1955.
31. Јевђевић В.: *Повећање енергије увођењем вода малих водојока у тунеле под иригацијом.* – Прва конференција хидрауличара Југославије, Београд, 1955.
32. Јевђевић В.: *Методе за приближно одређивање отицаја воде са карстних јоља.* – Прва конференција хидрауличара Југославије, Београд, 1955.

1956.

33. Јевђевић В.: *Водне снаге Југославије – Water power resources of Yugoslavia.* – Београд: Југословенски национални комитет светске конференције о енергији, 1956.
34. Јевђевић В.: *Хидрологија.* – Београд, 1956.
35. Јевђевић В.: *Хидроенергетски систем Маврово.* – Електропривреда 2, 1956.
36. Jevdjevic V.: *Some statistical methods for determining water power resources.* – Report to the 5th World Power Conference, Vienna, 1956.
37. Jevdjevic V.: *A procedure for the extrapolation of stage – discharge curves for the flood levels.* – Dijon Symposium of Hydrology (IASH), September, 1956.

1957.

38. Jevdjevic V.: *Modern trends in the utilization of hydro – electric power resources.* – Engineering Journal of Thailand.
39. Јевђевић В.: *Основни проблеми хидроенергетике у Југославији.* – Електропривреда, 1957.

1958.

40. Jevdjevic V.: *General aspects of the water and water power resources in Yugoslavia.* – Swiss Journal Wasser- und Energiewirtschaft.
41. Јевђевић В.: *Анализа генералне шеме и разлози њене адапације за хидроелектрану Јабланица.* – Електропривреда 1, 1958.
42. Јевђевић В.: *Проблеми економије хидроенергетској полицијала Косова и њихова генерална решења.* – Електропривреда 3, 1958.
43. Јевђевић В.: *Одређивање инсталисаној капацитету хидроелектране Перућица.* – Електропривреда 3, 1958.
44. Јевђевић В.: *Проблеми испуштања отпадних вода : са посебним освртом на проблеме река и испуштање отпадних вода у Југославији.* Изградња. 1, 2, 3–4, 1958.

1959.

45. Jevdjevic V.: *Analytical integration of the differential equation for water storage.* – Journal of Research of the Natural Bureau of Standards. B. Math. and Math. Physics. 63B: 1 Washington, D. C., July–Sept, 1959.

46. Jevdjevic V.: *Effect of sudden water release on the reservoir free outflow hydrograph*. – Journal of Research of the Natural Bureau of Standards. B. Math. and Math. Physics. 63B: 2 Washington, D. C., Oct.–Dec, 1959.

1960.

47. Jevdjevic V.: *Computation of the outflow from a breached dam*. – U. S. National Bureau of Standards. Washington, D. C.
 48. Jevdjevic V.: *Flood routing methods, discussion and bibliography*. – U. S. Geological Survey, Washington, D. C., 1960.
 49. Jevdjevic V.: *Outflow hydrograph resulting from sudden release of ponded water through a large opening*. – U. S. Geological Survey, Washington, D. C., 1960.

1961.

50. Jevdjevic V.: *Underground power plants in Yugoslavia*. – Journal of the Power Division. Proceedings of the American Society of Civil Engineering, 1961.
 51. Jevdjevic V.: *Climatic fluctuations studies by using annual flows and effective annual precipitations*. – International Symposium on Climatic Changes, CER62VMY42, October 1–8, Rome, 1961.
 52. Jevdjevic V.: *Some general aspects of fluctuations of annual runoff in the upper Colorado River Basin*. – Report, State of Colorado for Project 2481, CER61VMY54, September, 1961.

1962.

53. Jevdjevic V.: *Fluctuations of effective annual precipitation*. – Western Snow Conference, CER62VMY17, April 16–18, Cheyenne, Wyoming, 1962.
 54. Jevdjevic V. and F. M. Chang: *Analytical study of local scour*. – Report prepared for the U. S. Bureau of Public Roads, CER62FMC26, 1962.

1963.

55. Jevdjevic V.: *Fluctuations of wet and dry years. Part I: research data assembly and mathematical models*. – Hydrology Paper. 1, CSU, 1963.
 56. Jevdjevic V.: *Flood characteristics and spillway design*. – Meeting of the International Association for Hydraulic Research (IAHR), CER63VMY55, London, 1963.
 57. Jevdjevic V.: *Patterns in sequence of annual river flow and annual precipitation*. – International Association for Scientific Hydrology (IASH) in Berkeley, California, CER63VMY74, September, 1963.

1964.

58. Jevdjevic V.: *Fluctuations of wet and dry years, Part II: analysis by serial correlation*. – Hydrology Paper. 4, CSU, 1964.
 59. Jevdjevic V.: *Outlook for long-range rainfall and runoff forecast*. – Methods of Hydrological Forecasting for the Utilization of Water Resources, CER65VMY55, Bangkok, Thailand. (Water Resources Series; 27), 1964.

1965.

60. Jevdjevic V.: *Diffusion of slot jets with finite orifice length-width ratios.* – Hydraulic Paper. 2, CSU, 1965.
61. Jevdjevic V.: *The application of surplus, deficit and range in hydrology.* – Hydrology Series. 10, CSU, 1965.
62. Jevdjevic V.: *Evaluation of weather modification as expressed in streamflow response.* – U. S. Bureau of reclamation, 4 – D – 2747, 1965.
63. Jevdjevic V.: *Stochastic problems in design of reservoirs.* – Western Resources Conference, CER65VMY56, Fort Collins, Colorado, 1965.
64. Jevdjevic V.: *Rate of change of the peak for floods progressing along a channel.* – International Association for Hydraulic Research Congress, CER65VMY58, Leningrad, USSR, 1965.
65. Jevdjevic V.: *Evaluation of weather modification as expressed in streamflow response.* – Weather Modification Section, Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistic and Probability as a part of the 132nd Annual Meeting of the American Association for the Advancement of Science, Berkeley, 1965.
66. Jevdjevic V.: *Stochastic problems in design of reservoirs.* – Western Resources Conference, Fort Collins, Colorado, 1965.

1966.

67. Jevdjevic V. and R. I. Jeng: *Stochastic properties of lake outflows.* – Hydrology Paper. 14, CSU, 1966.
68. Jevdjevic V. and L. A. Roesner: *Mathematical models for time series of monthly precipitation and monthly runoff.* – Hydrology Paper. 15, CSU, 1966.
69. Jevdjevic V.: *Stochastic problems in design of reservoirs.* – Water Research. Baltimore, 1966.
70. Jevdjevic V.: *Effect of lakes on outflow characteristics.* – International Association of Scientific Hydrology, October 1966.

1967.

71. Jevdjevic V., R. W. Julian and H. J. Morel-Seytoux: *Prediction of water yield in high mountain watersheds based on physiography.* – Hydrology Paper. 22, CSU, 1967.
72. Jevdjevic V.: *An objective approach to definitions and investigations of continental hydrologic droughts.* – Hydrology Paper. 23, CSU, 1967.
73. Jevdjevic V.: *Mean range of linearly dependent normal variables with application to storage problems.* – Journal of Water Resources Research. American Geophysical Union. 3rd Quarter, 1967.
74. Jevdjevic V. and R. G. Quimpo: *Stochastic description of daily river flows.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1. p. 290, 1967.
75. Jevdjevic V. and P. Todorovic: *A particular stochastic process as applied to hydrology.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1, Paper n. 39. p. 298, 1967.

76. Jevdjevic V. and W. G. Knisel: *The statistical measure of hydrologic time series.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1, Paper n. 40, p. 306, 1967.
77. Jevdjevic V. and I. Rodriguez: *Sunspots and hydrologic time series.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1, Paper n. 52, p. 397, 1967.
78. Jevdjevic V. and R. I. Jeng: *Effects of inconsistency and non-homogeneity in hydrologic time series.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1, Paper n. 58, p. 451, 1967.
79. Jevdjevic V., R. Downer and M. M. Siddiqui: *Application of runs to hydrologic droughts.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1, Paper n. 63, p. 496, 1967.
80. Jevdjevic V. and P. Todorovic: *Effects of sampling interval, periodicity, dependence and skewness on extreme values.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 1, Paper n. 67, p. 537, 1967.
81. Jevdjevic V.: *Experimental results of dye diffusion in large pipelines.* – International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado. v. 4, Paper n. D-13, p. 115, 1967.

1968.

82. Jevdjevic V.: *Misconceptions in hydrology and their consequences.* – Water Resource Research. 4:2, 225–232, 1968.
83. Jevdjevic V. and I. Rodriguez-Iturbe: *The investigation of relationship between hydrologic time series and sunspot numbers.* – Hydrology Paper. 26, CSU, 1968.
84. Jevdjevic V. and R. K. Bhuiya: *Effects of truncation on dependence in hydrological time series.* – Hydrology Paper. 31, CSU, 1968.
85. Jevdjevic V.: *Misconceptions introduced into hydrology from other disciplines and consequences thereof.* – Centennial Publications of the American University of Beirut. 53–67. Reprint from Engineering and Architecture and the Future Environment of Man, 1968
86. Jevdjevic V.: *Water resources development in arid and semi-arid regions.* – Centennial Publications of the American University of Beirut. 9–17. Reprint from Engineering and Architecture and the Future Environment of Man, 1968.
87. Jevdjevic V.: *Objective definitions of hydrologic droughts.* – Proceedings of the Conference on Drought in the Northeastern United States, Sterling Forest, New York, 15 – 17 May, 1967. New York, 1968.

1969.

88. Jevdjevic V. and R. I. Jeng: *Properties of non-homogeneous hydrologic series.* – Hydraulic Paper. 32, CSU, 1969.
89. Jevdjevic V. and P. Todorovic: *Stochastic problems of precipitation.* – Hydraulic Paper. 35, CSU, 1969.

1970.

90. Jevdjevic V. and J. Saldarriaga: *Application of run-lengths to hydrologic series*. – Hydrology Paper. 40, CSU, 1970.
91. Jevdjevic V. and A. H. Barnes: *Flood routing through storm drains. Part I: solution of problems of unsteady free surface flow in a storm drain*. – Hydrology Paper. 43, CSU, 1970.
92. Jevdjevic V. and A. H. Barnes: *Flood routing through storm drains. Part II: physical facilities and experiments*. – Hydrology Paper. 44, CSU, 1970.
93. Jevdjevic V. and A. H. Barnes: *Flood routing through storm drains. Part III: evaluation of geometric and hydraulic parameters*. – Hydrology Paper. 45, CSU, 1970.
94. Jevdjevic V. and A. H. Barnes: *Flood routing through storm drains. Part IV: numerical computer methods of solution*. – Hydrology Paper. 46, CSU, 1970.
95. Jevdjevic V. and J. Millan: *Probabilities of observed droughts*. – Hydrology Paper. 50, CSU, 1970.
96. Jevdjevic V.: *Some aspects of education and research in stochastic hydrology*. – Proceedings of the International Seminar for Hydrology Professors, July 13–25, 1969. Urbana: University of Illinois, 1970.
97. Jevdjevic V. and J. Saldarriaga: *Application de las runflas a las series hidrológicas*. – Proceedings of the IV Congreso Latinoamericano De Hidraulica, IAHR, 1970.
98. Jevdjevic V. and I. Rodriguez-Iturbe: *Relacion entre la estacionaridad de series hidrológicas a las ciclos existentes en ellas*. – Proceedings of the IV Congreso Latinoamericano de Hidraulica, IAHR, 1970.

1971.

99. Jevdjevic V. and John Peter Jolly: *Amplification criterion of gradually varied, single peaked waves*. – Hydrology Paper No. 51, CSU, 1971.
100. Jevdjevic V. first author and editor: *System approach to hydrology*. – Proceedings book of the First Bilateral U.S. – Japan Seminar in Hydrology, January, 1971. WRP, Fort Collins, 1971.
101. Jevdjevic V.: *The structure of inputs and outputs of hydrologic systems*. – First US-Japan Bilateral Seminar in Hydrology, Honolulu (January 1971) and published in the book *Systems approach to hydrology* WRP, pp. 51–71, Fort Collins, Colorado, 1971.
102. Jevdjevic V.: *Stochasticity in geophysical and hydrological time series*. – Nordic Symposium on Stochastic Hydrology, Upsala, Sweden (September 1971) and reprint from *Nordic Hydrology*, II, pp. 217–242, 1971.

1972.

103. Jevdjevic V. and Jose D. Salas-La Cruz: *Stochastic structure of water use time series*. – Hydrology Paper No. 51, CSU, 1972.
104. Jevdjevic V.: *Structural analysis of hydrologic time series*. – Hydrology Paper No. 56, CSU, 1972.
105. Jevdjevic V.: *Probability and statistics in hydrology*. – WRP, Colorado, 1972.

106. Jevdjevic V.: *Stochastic processes in hydrology*. – WRP, Colorado, 1972.
 107. Jevdjevic V.: *Analysis of risks and uncertainties in flood control*. – Second International Hydrology Symposium, Fort Collins, Colorado, Floods and Droughts pp. 363–374, 1972.

1973.

108. Jevdjevic V. and Alan K. Karplus: *Area-time structure of the monthly precipitation process*. – Hydrology Paper No. 64, CSU, 1973.

1974.

109. Jevdjevic V. and William Q. Chin: *Almost-periodic, stochastic process of long-term climatic changes*. – Hydrology Paper No. 65, CSU, 1974.
 110. Jevdjevic V. and J. Peter Jolly: *Simulation accuracies of gradually varied flow*. – ASCE Journal of the Hydraulics Division, Vol. 100, 1974.
 111. Jevdjevic V.: *Determinism and stochasticity in hydrology*. – Journal of Hydrology, The Netherlands, No. 22, pp. 225–258, 1974.
 112. Jevdjevic V. and J.P. Jolly: *Stability of single-peaked waves*. – Journal of Hydraulic Research No. 3, 1974.
 113. Jevdjevic V.: *Systematization of flood control measures*. – Journal of Hydraulics Division, 1974.
 114. Jevdjevic V.: *Stochastic processes and models in hydrology*. – Section 4, Hydrologic System Modeling Techniques and Services, Proceedings of the Second International Seminar for Hydrology Professors, Utah State University, pp. 109–170, 1974.
 115. Jevdjevic V.: *Significance tests of periodicity in hydrological time series*. – Symposium – Models Mathematiques en Hydrologie (Proceedings of Warsaw Symposium, July 1971; Actes du Colloques de Varsovie, Juillet 1971): IAHS-AISH PUBL. No. 100, 1974.

1975.

116. Jevdjevic V.: *Analysis estocastico de sistemas hidroelectricos (Stochastic Analysis of Hydroelectric Systems)*. – Lima, Peru, Publication Technica 5, 1975.
 117. Jevdjevic V.: *Generation of hydrologic samples, case study of the great lakes*. – Hydrology Paper No. 72, CSU, 1975.
 118. Jevdjevic V. and Pedro Guerreiro-Salazar: *Analysis of drought characteristics by the theory of runs*. – Hydrology Paper No. 80, CSU, 1975.
 119. Jevdjevic V., L.J. Lane and D.A. Woolhiser: *Influence of simplifications in watershed geometry in simulation of surface runoff*. – Hydrology Paper No. 80, CSU, 1975.
 120. Jevdjevic V., first author and editor: *Unsteady flow in open channels*. – Proceedings of the Institute, held at Colorado State University, June, 1974; Vol. I, II, III, Colorado, 1975.
 121. Jevdjevic V.: *Unsteady flow in open channels*. – Chapter 1, Introduction, pp. 1–27 of Vol. I, WRP, Fort Collins, Colorado, 1975.
 122. Jevdjevic V.: *Unsteady flow in open channels*. – Chapter 15, Sudden Water Release, pp. 587–668, WRP, Fort Collins, Colorado, 1975.

123. Jevdjevic V.: *Unsteady flow in open channels*, – Storm-Drain Networks, pp. 60/69–704 of Vol. II of Proceedings Book, WRP, Fort Collins, Colorado, 1975.
124. Jevdjevic V.: *Input data needed for water resources systems analysis*. – The general report on the 16th IAHR Congress, Sao Paulo, Brazil (July–August) published in the Congress Proceedings Books, 1975.

1976.

125. Jevdjevic V., Pen-Chih Tao, and N. Kottegoda: *Distribution of hydrologic independent stochastic components*. – Hydrology Paper No. 82, CSU, 1976.
126. Jevdjevic V., K.L. Bullard and N. Kottegoda: *Effect of misestimating harmonics in periodic hydrologic parameters*. – Hydrology Paper No. 88, CSU, 1976.
127. Jevdjevic V.: *Stochastic Approaches to Water Resources*. – WRP, 1976.
Chapter 1: General overview of application of stochastic methods to water resources problem, pp. 46
Chapter 2: Structure of natural hydrologic time processes, pp. 59
Chapter 3: Structure of water use time series, pp. 64
Chapter 4: Generation of hydrologic and water resources samples, pp. 41
128. Jevdjevic V.: *Advanced Approaches to karst hydrology and water resources systems*. – Paper in Proceedings of the US-Yugoslavian Symposium on Karst Hydrology and Water Resources, pp. 209–220, WRP, 1976.
129. Jevdjevic V., D. Graupe and D. Isailovic: *Prediction model for runoff from karstified catchments*. – US-Yugoslavian Symposium on Karst Hydrology and Water Resources, pp. 277–300, WRP, 1976.

1977.

130. Jevdjevic V. and N.T. Kottegoda: *Preservation of correlation in generated hydrologic samples through two station models*. – Journal of Hydrology No. 33, pp. 99–121, Elsevier, Amsterdam, 1977.
131. Jevdjevic V. and W. Sangvaree: *Effects of forest and agricultural land use on flood unit hydrographs*. – Hydrology Paper No. 92, CSU, 1977.
132. Jevdjevic V.: *Fluctuations of wet and dry years, an analysis by variance spectrum*. – Hydrology Paper No. 94, CSU, 1977.
133. Jevdjevic V. and Kedar N. Mutreja: *Asymptotic distribution of maximum deficit for linearly dependent inflows in full flow regulation*. – Journal of Hydrology No. 35, pp. 299–309, Elsevier, Amsterdam, 1977.
134. Jevdjevic V., first author: *Karst hydrology and water resources*. – WRP, Colorado, 1977.
135. Јевђевић В.: *Вероватноћа и стохастичка у хидрологији*. – Светлост, Сарајево, 1977.
136. Јевђевић В.: *Стохастички процеси у хидрологији*. – Светлост, Сарајево, 1977.

1978.

137. Jevdjevic V. and Kedar N. Mutreja: *Expected value of asymptotic maximum deficit for periodic-stochastic inflows of full-flow regulation*. – Journal of Hydrology, No. 38, pp. 113–123, Elsevier, Amsterdam, 1978.

138. Jevdjevic V., Yao-Huang Wu and David A. Woolhiser: *Effects of surface roughness and its spatial distribution on runoff hydrographs*. – Hydrology Paper No. 96, CSU, 1978.
139. Jevdjevic V. and Viraphol Teasombut: *Use of partial flood series for estimating distribution of maximum annual flood peak*. – Hydrology Paper No. 97, CSU, 1978.
140. Jevdjevic V. and Victor Miguel Ponce: *Muskingum-Cunge method with variable parameters*. – Journal of the Hydraulics Division, American Society of Civil Engineers, Vol. 194, HY 12, 1978.
141. Jevdjevic V. and Norio Tase: *Effects of size and shape of a region on drought coverage*. – Hydrological Sciences Bulletin, 23, 2, 6/1978.
142. Jevdjevic V. and K.N. Mutreja: *Expected asymptotic maximum deficit for periodic-stochastic reservoir inflows in case of partial flow regulation*. – Journal of Hydrology, Vol. 39, No. 3/4, pp. 311–321, 1978.
143. Jevdjevic V. and K. N. Mutreja: *Sizing of reservoirs for periodic-stochastic input and periodic output*. – Journal of Hydrology, V. 39, No. 3/4, pp. 323–338, 1978.
144. Jevdjevic V., први аутор и едитор: *Drought research needs*. – Proceedings book of a conference on droughts, held in Washington D.C. between American and Yugoslav karst specialists on a joint research project, published by WWW, Colorado, 1978.
145. Jevdjevic V. and T.G. Sanders: *Use of water quality variables for estimation of water quantity characteristics*. – Proceedings of IIASA and IAHS Baden Symposium, pp. 106–112, Baden, Austria, 1978.
146. Jevdjevic V. and Petar Stojic: *Effects of reservoirs in karst regions on earthquakes*. – Proceedings from the International Symposium on Karst Hydrology, pp. 80–86, Budapest, Hungary, 1978.

1979.

147. Jevdjevic V.: *Hurst phenomenon as a pre-asymptotic behavior*. – Journal of Hydrology, Vol. 44, pp. 1–15, 1979.
148. Jevdjevic V.: *Conjunctive water use*. – Water International, pp. 17–30, September, 1979.
149. Jevdjevic V.: *Flow variability and modeling of river processes*. – Chapter 2 of the book Modeling of Rivers, pp. 29, John Wiley & Sons, New York, 1979.
150. Jevdjevic V. and V. Teasombut: *Information on flood peaks in daily flow series*. – chapter in book: Inputs for Risk Analysis in Water Systems, pp. 171–192, Water resources Publications, Fort Collins, Colorado, 1979.
151. Jevdjevic V., Jose D. Salas, Duane C. Boes and G.G.S. Pegram: *On the Hurst phenomenon*. – paper in proceedings book Modeling Hydrologic Processes, Proceedings of the Fort Collins Third International Hydrology Symposium on Theoretical and Applied Hydrology, pp. 116–124, WRP, 1979.
152. Jevdjevic V.: *Statistic in water resources disciplines*. – paper published in the Proceedings of the 3rd International Conference on Applications of Statistics and Probability in Soil and Structural Engineering, held in Sydney, Australia, pp. 329–351, 1979.

153. Jevdjevic V.: *Extraction of full information on flood peaks in arid areas.* – paper in Proceedings of the Canberra Symposium, IAHS-AISH Publication No. 128, pp. 223–232, 1979.

1980.

154. Jevdjevic V., G. G. S. Pegram, J.D. Salas and D.C. Boes: *Stochastic properties of water storage.* – Hydrology Paper No. 100, 1980.
155. Jevdjevic V. and three other authors: *Applied modeling of hydrologic time series.* – WRP, Colorado, 1980.
156. Jevdjevic V.: *Stochastic approach in planning water resources systems.* – proceedings of International Symposium on „Water Resources Systems“, Roorkee, India, pp. II-g, 49–54, 1980.

1981.

157. Jevdjevic V.: *Outlook for long-range forecasting of droughts.* – Water International, Vol. 6, No. 1, pp. 16–25, 1981.
158. Jevdjevic V.: *Hydrology and hydraulics in planning and operation of water resources systems.* – Water International, Vol. 6, No. 3, September 1981.
159. Jevdjevic V.: *Karst water research needs.* – WRP, Colorado, 1981.
160. Jevdjevic V. and H. Chaudhry: *Closed-conduit flow.* – WRP, Colorado, 1981.

1982.

161. Jevdjevic V., Yao-Huang Wu and D.A. Woolhiser: *Effects of spatial variability of hydraulic resistance of runoff hydrographs.* – Journal of Hydrology, Vol. 59, pp. 231–248, 1982.
162. Jevdjevic V.: *Benefit of forecast in operation of reservoirs.* – Fourth Congress of International Water Resources Association, Buenos Aires, Argentina, September 1982.

1983.

163. Jevdjevic V.: *The Nile river basin: Hardcore and soft-core water projects.* – Water International, Vol. 8, No. 1, pp. 23–34, 1983.
164. Jevdjevic V. and T.G.J. Dyer: *Basic structure of daily precipitation series.* – Journal of Hydrology, Vol. 64, No. 1/3, pp. 49–67, 1983.
165. Jevdjevic V. with five other authors: *Design of networks for monitoring water quality.* – WRP, Colorado, 1983.
166. Jevdjevic V.: *Design of objective functions for water resource systems.* – Chapter 9, Part II of the book: Operation of complex water systems (Operation, Planning and Analysis of Already Developed Water Systems, Eds. E. Gugino, G. Rossi and D. Hendricks), Series E. Applied Sciences – No. 58, ASI Series, Marinus Nijhoff Publishers, Boston, pp. 139–155, 1983.
167. Jevdjevic V.: *Hydrologic forecasting for operation.* – Chapter 11, Part III of the book: Operation of complex water systems (Operation, Planning and Analysis of already Developed Water Systems, Eds. E. Guggino, G. Rossi

and D. Hendricks), Series E. Applied Sciences – No. 58, ASI Series, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, pp. 175–188, 1983.

168. Jevdjevic V. and R.F. Dressler: *Comparison of the Dressler and Saint-Venant equations for shallow curved flow*. – Proceedings of the 20th Congress of International Association for Hydraulic Research, Moscow, Subject B.a., Vol. III, pp. 170–179, 1983.

1984.

169. Jevdjevic V. and J.T.B. Obeysekera: *Estimation of skewness of hydrologic variables*. – AGU Water Resources Research Journal, Vol. 20, No. 7, pp. 935–943, July 1984.
170. Jevdjevic V. and R.F. Dressler: *Hydraulic-resistance terms modified for the Dressler curved-flow equations*. – Journal of Hydraulic Research, Vol. 22, No. 3, 1984.
171. Jevdjevic V.: *Structure of daily hydrologic series*. – WRP, Colorado, 1984.
172. Jevdjevic V., first author and editor: *Coping with droughts*. – Proceedings book of the Advanced Study Institute on droughts held in Lisbon, Portugal, June, 1980, WRP, Colorado, 1984.
173. Jevdjevic V.: *Hydrologic changes due to water resources development*. – Proceedings of Bilateral U.S. – Uruguayan Symposium on Experimental Watersheds, held in Montevideo, Uruguay (1983), and published in Montevideo, Uruguay, 1984.

1985.

174. Jevdjevic V. and J.B.T. Obeysekera: *Effects of incorrectly removed periodicity in parameters on stochastic dependence*. – AGU Water Resources Research Journal, Vol. 21, No. 5, pp. 685–690, May, 1985.
175. Jevdjevic V., M. Bayazit and J.T.B. Obeysekera: *Covariance between sub sample mean and variance as related to storage variables*. – Journal Hydrology, Vol. 78, No. 1/2, May, 1985.
176. Jevdjevic V. and J.T.B. Obeysekera: *Correlation between sample first autocorrelation coefficient and extreme hydrologic runs*. – Journal of Hydrology, Vol. 79, pp. 171–186, 1985.
177. Jevdjevic V. and J.T.B. Obeysekera: *A note on simulation of samples of gamma-autoregressive variables*. – Journal of Water Resources Research, Vol. 21, No. 10, pp. 1569–1572, October, 1985.
178. Jevdjevic V. and Nilgun Bayraktar Harmanioglu: *Past and future of analysis of water resources time series*. – Water Resources Bulletin (American Water Resources Association), Vol. 21, No. 4, pp. 625–633, August, 1985.
179. Jevdjevic V. and J. Marco Sequeira: *Stochastic modeling of groundwater recharge*. – Proceedings of the 21st IAHR Congress, Vol. 1, Melbourne, Australia, August, 1985.
180. Jevdjevic V.: *Risk and uncertainties in water resources planning and operation*. – Proceedings of the Symposium of Scientific Procedures Applied to the Planning, Design and Management of Water Resources Systems, Hamburg (August 1983), IAHS, Publ. No. 147, pp. 195–211, 1985.

181. Jevdjevic V.: *Specificities of karst water resources*. – Proceedings of the Ankara-Antalya Symposium „Karst Water Resources“, IAHS Publication No. 161, pp. 3–26, 1985.
182. Jevdjevic V. and N.B. Harmancioglu: *Transfer of hydrologic information along rivers partially fed by karstified limestones*. – Proceedings of the Ankara-Antalya Symposium „Karst Water Resources“, IAHS Publication No. 161, pp. 115–131, 1985.

1986.

183. Jevdjevic V., N.B. Harmancioglu and J.T.B. Obeysekera: *Measures of information transfer between variables*. – Proceedings of Fourth International Hydrology Symposium on Multivariate Analysis of Hydrologic Processes, held at Colorado State University, Fort Collins, Colorado (July 1985) and printed by H.W. Shen (Colorado State University), pp. 481–499, October, 1986.
184. Jevdjevic V.: *The risk factor in water resources*. – Proceedings of Engineering Foundation Conference on „Risk-Based Decision Making in Water Resources“, held at Santa Barbara, California (November 1985), and published under the same name by the American Society of Civil Engineers, pp. 129–140, October, 1986.
185. Jevdjevic V.: *Operation of water resources systems*. – published in English by the Academia Nazionale dei Lincei, Rome, Italy (Italian Academy of Sciences) in the proceedings book „La Scienza e l'Ingegneria dei sistemi nella Gestion delle Aque“ (The Science and Technology of Systems in the Management of Water Resources), symposium held November 1984, Rome, Italy, pp. 161–199, 1986.

1987.

186. Jevdjevic V. and J.T.B. Obeysekera: *Relationships among water storage variables*. – ASCE Journal of Water Resources Planning and Management, Vol. 113, No. 3, pp. 353–367, 1987.
187. Jevdjevic V.: *Stochastic Models in hydrology*. – Stochastic Hydrology and Hydraulics (Springer-Verlag), Vol. No. 1, pp. 17–36, 1987.
188. Jevdjevic V. and N.B. Harmancioglu: *Some reflection of the future of hydrology*. – published in the proceedings book „Water for the Future: Hydrology in Perspective“, Rome Symposium on Water for the Future (April 1987) Int. Ass. of Hydrological Sciences (IAHS), Publ. 20, 167, pages 405–414, 1987.
189. Jevdjevic V. and N.B. Harmancioglu: *Decision making in selecting water resources projects*. – published in the proceedings book „Water for the Future“ Rome Symposium on Water for the Future (April 1987) Int. Ass. of Hydrological Sciences (IAHR), Publ. 20, 167, pp. 657–662, 1987.
190. Jevdjevic V. and N.B. Harmancioglu: *Research needs on flood characteristics*. – Proceedings book „Application of Frequency and Risk in Water Resources“ (edited by V.P. Singh) of the Int. Symposium on Flood Frequency and Risk Analyses (May 1986), Louisiana State University, Baton Rouge, U.S.A., D. Reidel Publishing Co., Dordrecht, Holland, pp. 1–21, 1987.

1988.

191. Jevdjevic V.: *On future professional activities of the international water resources Association*. – Water international, ISSN 0250-8060, Vol. 13, No. 4, pp. 199–205, 1988.
192. Jevdjevic V.: *Basic approaches to coping with floods and droughts*. – Proceedings book „Water for World Development“, Vol. I „Summary, Special Sessions, Training and Education“, Ottawa, Canada, pp. 97–117, 1988.

1989.

193. Jevdjevic V. and N.B. Harmancioglu: *Description of periodic variation in parameters of hydrologic time series*. – WRR Journal, Vol. 25, No. 3, pp. 421–428, 1989.
194. Jevdjevic V. and Rameth Sivapathasundram: *Modeling snowfall-to-snowmelt delay*. – IASH Publications No. 181, pp. 203–211, 1989.

1990.

195. Jevdjevic V.: *Periodic-stochastic modeling of separation of precipitation into rainfall and snowfall*. – WRR Journal, Vol. 26, No. 10, pp. 2613–2623, October, 1990.

1991.

196. Jevdjevic V.: *Tendencies in hydrology research and its applications for 21st century*. – Water Resources Management, v. 5, p. 1–23, 1991.
197. Jevdjevic V.: *Living with diversities and coping with complexities of hydrology*. – Catchment Runoff and Rational Formula (Edited by B.C. Yen), WRP, pp. 1–17, 1991.
198. Јевђевић В.: *Тенденције у хидролошким исцртавања и њихова примена у 21. веку*. – Водопривреда, 131 – 132, 1991.
199. Jevdjevic V.: *Acqua e Civilizzazione (Water and Civilization)*. – ATTI della LXI Riunione, L acqua: situazione attuale e prospettive, Societa italiana per il Progresso delle Scienze (Proceedings of the LXI Meeting, Water: present state and perspectives, Italian Society for the Progress of Sciences), Catania, Italy, pp. 33–39, 1991.

1992.

200. Jevdjevic V.: *Controversies between water resources development and protection of environment*. – Chapter 13 of the book Water, Development and the Environment, edited by William James and Janusz Niemczynawich, published by Lewis Publishers, Inc., USA, pp. 190–225, 1992.
201. Jevdjevic V.: *Education in water resources under continual evolution in their problems and in society s attitudes and demands*. – invited keynote lecture at the International Symposium on Hydrology and Water Resources Education and Training: The challenges to Meet at the Turn of the XXI Century,

held at the Universidad Autonoma de Chihuahua, Chihuahua, Chih., Mexico (April 1991), and published in the proceedings book „Hydrology and Water Resources Education, Training and Management“, edited by Jose A. Raynal, and published by Water Resources Publications, Highlands Ranch, Colorado 80126=260026, USA, pp. 35–56, 1992.

1993.

202. Jevdjevic V.: *Stochastic Hydrology and its Use in Water Resources Systems Simulation and optimization*. – Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, 1993.

General introduction to application of stochastic hydrology in water resources

Use and misuse of stochastic hydrology in water resources

1994.

203. Jevdjevic V.: *Coping with Floods*. – Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, The Netherlands, 1994.
Chapter 1: Floods and society
Chapter 3: Technology for coping with floods in the 21st century, pp. 35 – 57.
Chapter 28: Classification and description of flood mitigation measures, pp. 573–584.

1995.

204. Jevdjevic V., first author and editor: *Coping with floods*. – Proceedings book of the Advanced Study Institute, held at Erice, Sicily, Italy, in 1994, published by Kluwer Academic Publishers, 1995.
205. Jevdjevic V., first author and editor: *Defense from floods and floodplain management*. – Proceedings book of the Advanced Study Institute, held in Budapest, Hungary in 1994, published by Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, the Netherlands, 1995.
206. Jevdjevic V.: *Water resources and statistics: past, present and future*. – paper presented at the SPRUCE Conference, held in Lisbon, Portugal, (April 1992), and published in the proceedings book *Statistics for the Environment* by John Wiley and Sons as Chapter 10, pp. 201–224. Also published as Chapter 5 under the title „Statistics in Hydrology and Water Resources Management“ in the book „Time and the River“, edited by G.W. Kite, WRP (Water Resources Publications), pp. 121–154, 1995.
207. Jevdjevic V.: *Operation of water resources systems for efficient defense from floods and floodplain management*. – Chapter 1 in the book „Defense from Floods and Floodplain Management“ by Kluwer Academic Publishers, 1995.
208. Jevdjevic V.: *Interbalkan cooperation in solving interstate water resources problems: The case of the Vardar/Axios river basin*. – in the book „Transboundary Water Resources Management“, Springer Publisher, Chapter VI, paper VI.1, pp. 318–396, 1995.

1996.

209. Jevdjevic V. and T.G. Sanders: *New Technologies for Water Supply Systems*. – published by Springer, 1996. В.Јевђевић је аутор следећих поглавља:
Jevdjevic V.: *Urban water demand*
Jevdjevic V. and T.G. Sanders: *Availability and selection of sources of water for water supply systems*
Jevdjevic V.: *New concepts for water supply systems, „What Kind of Water for What Purpose in the Future“*
Jevdjevic V. and T.G. Sanders: *Pollution control for urban water supply systems*
Jevdjevic V., T.G. Sanders and Lisa M. Dunn: *Wastewater reused – a worldwide issue*

VUJICA M. JEVDJEVIĆ (1913 – 2006)

Professor Vujica Jevdjević was born in 1913 in the little village Kasidoli near the town of Priboj (in Western Serbia), where his father Mihailo was the local priest, educated partly in Kiev and Paris. Vujica finished primary school in Priboj (1924), and then continued an eight-year high school in Sarajevo (1932). From 1932–1936 he studied at the Technical Faculty in Belgrade, Department of Civil Engineering, which he finished with excellent results. As a young and ambitious engineer, V. Jevdjević won a fellowship from the French government for one year of postgraduate studies in France, which he spent at the School for Hydraulic Engineering of the University of Grenoble (1938–1939). He started his professional career in Skopje (Macedonia) as a Hydraulic Engineer in the Department of „Vardarska banovina“, working at various engineering assignments related to planning and construction of water resources systems in Macedonia. During that period he developed the general conceptual models of water resources systems that were after many years built with nearly the same framework.

During the Second World War, after Yugoslavia capitulated, he was captured as reserve officer and the period from 1941 till 1944 he spent as a prisoner of war, first in Germany, then in Italy. During that period Prof. Jevdjević managed to keep himself very busy. He found a way to get and study scientific books, to learn different languages, and he also started writing his book „Hydrology“.

After the second WW Prof. Jevdjević returned to Belgrade, where he accepted a series of responsible professional duties. His assignment was to establish a new department of Electrical Power Authority, called ‘Hidrobiro’ (Hydro-Bureau), for the investigations and planning of hydropower and water resources systems, establishing also the first Hydraulic Laboratory in the country. Under his leadership both the Department and Hydraulic Laboratory became the most well known institutions in Water Resources, which later developed into the well known company „Energoprojekt“ and the „Jaroslav Cerni“ Institute for the development of Water Resources.

Prof. Vujica Jevdjević was actively involved in the planning of many river basins as part of integral water resources development plans in Yugoslavia, especially in its eastern, central and southern parts (HPP Mavrovo, Vlasina System, HPP Jablanica, HPP Jajce II, HPP Rama). He was the author of the fundamental book „Water Power Resources of Yugoslavia“, which for a long time was the basic source for all strategic plans in the area of Water Resources. In this book, published in two languages – Serbian and English, he defined the

methodology for concepts of different types of water potential that was later widely accepted in the world.

In 1955, he submitted to the Serbian Academy of Sciences and Arts a doctoral thesis: „Methodology of investigation of hydropower potential“ and the Academy awarded him the degree of the First Doctor of Engineering in the area of Hydraulic Engineering. The chairman of his doctor theses board was the world wide known Milutin Milankovic, member of Serbian Academy of Sciences.

In 1946 Jevdjević was asked to teach two new courses at the University of Belgrade, Civil Engineering Department: Hydrology and Hydropower Engineering. In both cases Professor Yevjevich had a pioneering role of establishing these scientific disciplines. He was teaching them till 1957. In this period he authored the book Hydrology, the first book where hydrology was defined as an exact scientific discipline based on the mathematical theories of Probability and Mathematical Statistic. He was a very popular professor, well known for his outstanding lectures, including interesting scientific field trips. He used to organize visits of dams under construction or turbine factories, as well as hydropower plant facilities. Vujica Jevdjević was a permanent consultant of the Yugoslav Electric Power Authority, and key expert in defining general plans of hydropower structures and systems.

In 1948 he got married Mirjana Puharic who was at that time attorney-at-law in the Federal Ministry of Electric Power in Belgrade, Serbia. They got three daughters, Vera, Branka, and Rada. His wife Mirjana and the daughters, all highly educated, live with their families in the USA.

In 1958 Prof. Jevdjević with his family moved to the USA, at Colorado State University in Fort Collins. After he was appointed as the chief of research and graduate programs at the Department for Hydraulic Engineering, this University has become one of the most well known Schools of Hydraulic Engineering. At that time the best students from all over the world wanted to continue their education under the supervision of prof. Jevdjević. Number of very valuable papers and doctoral theses were published as part of those activities. Many scientific papers were published as special editions (*Hydrology Papers* and *Hydraulic Papers*), reviewed by prof. Yevjevich.

From 1979 till 1987 he was active as professor-researcher and director of the water resources institute at the George Washington University (Washington D.C.), still closely collaborating with CSU. He retired in 1987 (at the age of 74 years, of which 49 years of professional work) and returned to Colorado, continuing activities in all important aspects in the field of water resources. In that period he was the leader of various international courses and workshops. He also was invited by several well known universities and scientific institutions to give lectures in the fields of hydrology and water resources. He was expert of the

Scientific and Environmental Affairs Division ASI (Advanced Study Institute), where he was till his old age involved in important scientific projects.

Prof. Jevdjević was also involved as a consultant in water resources projects in over 60 countries. That is why he was considered to be the leading world expert in the area of Water Resources, and also the founder of modern Stochastic Hydrology. As an outstanding visionary he was opening new ways in science, which was specially appreciated by the American Society of Civil Engineers when he was assigned as the first laureate of the most important national and world prestigious award for contributions in the area of water resources. He also received other important awards, such as the „*University Award for Excellence in Research*“ of the International Association for Water Resources, the International Society for Hydrological Research, etc. In 1995 the American Geophysical Survey organized a special conference in honor of prof. Jevdjević, which has been the highest acknowledgment a scientist can get. He has been honored a doctors degree of different foreign universities as well, and was honored president of different international and national professional associations. Also, he is doctor honorees causae of the Belgrade University and honored president of the Yugoslav Society for Hydrology. Prof. Jevdjević was one of the first scientists elected as foreign member of the Academy of Engineering Sciences of Serbia. In the approach lecture on floods and droughts he has presented his experience gained in the course of his long lasting professional involvement all over the world.

During his professional career Prof. Jevdjević wrote 24 books and about 210 scientific papers. He has become one of the most frequently cited scientists in the field of water resources. But, the most important legacy of Prof. Jevdjević are highly educated water resources engineers in many continents. They learned from Prof. J and took to their countries scientific knowledge and the modern way of solving growing problems in the area of water resources development. Now these are on most responsible positions (chairing national water resources management) or they are well known university professors. Those scientists are the most lasting/persisting memory to his work. Everybody knew where Prof. Jevdjević came from, as he always proudly emphasized it. His personal affirmation was at the same time an affirmation of our country and its science. After he passed away, many leading experts wrote relevant papers about prof. Jevdjević's life and scientific work and published these in international journals.

As a world-wide known scientist, patriot and benefactor – at the request of the Serbian Orthodox Church, prof. Jevdjević was buried in the cemetery of „Sveta Gora“ at the monastery St. Sava in Libervil near Chicago, where most of famous Serbian's who passed away in the USA are resting.

МИЛАН БУРИЋ
(1920–1988)

Мира Петронијевић

Академик Милан Ђурић припада плејади оних изузетних Срба који су дали значајан допринос развоју науке и научне мисли у Србији. Историја је академика Милана Ђурића забележила не само као научника и професора на Грађевинском факултету Универзитета у Београду, већ и као пројектанта вансеријских грађевинских објеката. Његова универзитетска каријера је започела непосредно после II светског рата, када су се врата Грађевинског факултета отворила за велики број студената које је требало оспособити да обаве задатак препорода и изградње опустошене земље. У таквој атмосфери је Милан Ђурић поставио темеље једне нове, модерне Теорије конструкција на којој су одшколоване генерације инжењера Србије, а уједно је утро пут савременој анализи конструкција применом рачунара.

БИОГРАФИЈА

Милан Ђурић је рођен 16. фебруара 1920. године у Великом Бечкереку (стари српски назив за Зрењанин, прим. М.П.) као треће дете др Косте Ђурића, доктора права, теолога и филозофа, професора гимназије. Као што ће се касније показати, живот у таквој породици Милану је био велики подстицај. Др Коста Ђурић био је један од ретко образованих људи тога доба, који је морао бити својој деци у сваком погледу узор. Са друге стране, познато је да их је очински подстицао да се образују и постижу што бољи успех у школи, што није остало без резултата. Коста Ђурић се родио 1886. године у трговачкој породици у Бечкереку, административном центру Баната, који је тада био у саставу аустроугарске монархије. Град, је био културни и трговачки центар, имао је позориште, гимназију и градску већницу. Насељавали су га Срби, Немци, Мађари, Словаци, Румуни и Јевреји. Званични језик је био мађарски, премда су сва три језика била у употреби.

Постојале су и у миру егзистирале све три вероисповести. Православна, католичка, евангелистичка, реформаторска црква и јеврејска

синагога су се налазиле у ужем центру града, међусобно удаљене не више од пар стотина метара. Таква средина је била изузетно плодно тло за развој и образовање младих нараштаја.

Велики Бечкерек: Мали мост и Реформаторска црква

Коста је после гимназије завршио богословију у Карловцима и кратко време био парох у Српском Св. Петру у Румунији, да би потом наставио школовање у Будимпешти, где је дипломирао права. Године 1919. одбранио је докторску тезу „Краљев рештрикт из 1868“. Након службовања у Чанаду, после завршетка I светског рата вратио се у Бечкерек, где је био судија Окружног суда, катихета и професор гимназије све до 1941. године, када је отишао у пензију. У међувремену је завршио Филозофски факултет у Београду. Др Ђурића памте ђаци зрењанинске гимназије као финог, образованог господина, обученог увек у свештеничку одору, који је *мађарском одељењу* предавао *историју на српском језику*. Коста је врло рано испољио свој дар за писање и већ као ђак је објавио новелу „Двадесети век“. Као професор гимназије је на мађарски језик превео „Историју српског народа“ од С. Станојевића, коју је објавио Геца Кон. Током живота објавио је низ чланака из области српског језика, филозофије и историје Зрањанина, као и два дела „Црква и држава“ и уџбеник „Етика“.

Коста Ђурић се оженио се Милом Влашкалић, једном од девет кћери из угледне породице. Отац јој је био бележник, а стриц бан Дунавске бановине. Мила је била ситна, паметна и енергична жена која је чврстом руком водила своје домаћинство и подизала децу. Коста и Мила су имали троје деце: ћерку Олгу и синове Богољуба и Милана. Коста је своју

децу обожавао и бринуо се о њиховом васпитању. Олга је била је права лепотица. Завршила је Филозофски факултет и предавала као професор у српској гимназији у Темишвару. Уз благослов свог оца учествовала је на првом избору за мис Краљевине Југославије и освојила ту ласкаву титулу. Касније се удала за сина генерала Симовића и једно време провела са мужем дипломатом у Каиру. После II светског рата је живела у Београду.

Старији син Богољуб је такође био добар ђак, завршио је медицину и радио у Београду као лекар интерниста.

Матуранти VIII/4 разреда Државне реалне гимназије

Сва деца Ђурића су била изузетна, али је најмлађи Милан, звани Миша, био очев миљеник. У време Мишиног рођења 1920. године, Бечкерек је био центар грофовије у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, а касније ће тај део Баната бити у саставу Дунавске бановине. Миша је растао у великој, пространој кући окружен пажњом и љубављу родитеља, брата и сестре. Према казивању његове супруге Милене Ђурић, отац Коста је још у гимназији *најравио одељење за Мишу*. У то одељење су била уписана најдаровитија деца из угледних бечкеречких кућа, тако да је Миша у школи био окружен најбољим ђацима и имао *са ким да се мери*. Био је одличан ђак. Посебно се истицао у књижевности математици. Писао је веома добре литерарне саставе, чак се мислило да ће постати писац. На слици испод су матуранти мешовитог разреда гимназије у Петровграду (Бечкерек је 1935. променио име у Петровград у част

краља Петра I Карађорђевића, прим. М.П.), са својим разредним старешином професором Костом Ђурићем. Међу њима, у доњем реду четврти са десне стране је и будући академик Милан Ђурић.

Миланова мајка Мила је била изузетно јака личност и као таква имала је пресудан утицај на избор факултета код двоје старије деце. Желела је да Миша студира медицину и вршила притисак на њега, међутим, без успеха. Није успела да га на то наговори јер је Миша већ чврсто решио да студира технику, и то машинство. По завршетку гимназије, почетком лета 1938. године, кренуо је возом за Београд да се упише на Универзитет. У возу је случајно упознао *неког инжењера* који га је убедио да му студије грађевине пружају више могућности и перспективе у даљем напредовању него студије машинства. И тако је Миша изненада променио одлуку и уписао се на Грађевински одсек Техничког факултета Универзитета у Београду.

Године стиудирања

Од самог почетка студија Милан Ђурић се истицао својим математичким даром и жељом за учењем. О томе говори прво писмо које је написао родитељима по доласку у Београд на студије, где веома зрело и критично говори о својим првим утисцима са предавања. Импресиониран је проф. Кашанином, који им је већ на првом часу рекао „Исписујте се ако сте дошли на Технику мислећи да долазите на Универзитет. Техника је само историјским стицајем ушла у списак наука, које се предају на универзитетски начин, иначе то је школа, која се посећује пре подне у времену 8–12 и после подне 2–6, а учи се, пак, 8–11 ноћу....Немојте рећи да вас нисам опоменуо на почетку“. Леп, читак рукопис младог Милана Ђурића и велика писменост део су изузетно образовања, а огледају се у свакој речи његовог писма, у коме закључује: „Радити и учити се мора много, то видим, и ја сам спреман да радим, али док се не сместим честито од тога не може бити ништа ваљано. Предавања посећујем сва. Отприлике све на њима упамтим, али то још није ништа“. Из писма се види да има проблема око смештаја: нема стан, у дом је примљен али не зна када ће се моћи уселити, „на факултету нема читаонице у којој би се могло седети а немоли радити“. Зато пише родитељима: „Овако не могу даље. Ово је нечувено нередован живот. Цео дан на ногама без куће и собе, тако не иде. Ако у петак не буде ништа објављено ја се усељавам у стан приватан. Морам да почнем да радим. Књиге да набавим...“ Свака реч одаје његову решеност да успе на факултету, открива снажну личност, дисциплиновану и марљиву, са великим осећајем одговорности.

Земљњ 26 окт. 1938

Драги Мила, Мана, Бата и Беца,

Можда Вам се мало касно јавим, али верујите да раније нисам могао. Крећу сам из Београда 24, у тоне-двана и још у вону сам дошао да ми предавача парају годинама сваког дана од 8-12 и од 2-6. Сиварко тако је и било, јет у понеде-љак имао сам од 8-10 Математичку. Предаје ми Навиамич Ко-кекао кас је ранија (као је то први кас Математичке I); Истиску-ше се. Истискујте се ако не можете у прости тимонако предаво свих иста. Истискујте се ако не можете да се здружите дубави ми томера. Истискујте се ако сите дошли на Темали, али сите да дражи-те на Универзитету. Темали је само историчним стипендијом уписа у стипендијској наука, које се предају на универзитетским каси, крахе-то је школа, која се предаје од 8-12 и од 2-6, чим се тако од 8-11 ко-ту. .. Велорите рети дакле да вас нисам отовио на боготину. Ја вам кажем: Истискујте се .... Истог. Ево, тако, и ја не бих рекао да вам кама граво. Иако то тумачако иста, то сјаје професор.

Други кас од 10-12 дана је Наутика теорије-ја. Бар засад истако то иримитко досадо. Јасе „ко тасује сите-ри чива ками тај професор (име му ми не знам) у табу. Мога-ће касније бити и интересовање. Од 2 до 4 требало је да иста-мо веће из Наутике, али тачно веће нису истако ниско ик иста-ли. Од 4-6 имао сам кас Теодизије (како веће истако којим Андрићев адријала кас). То ми је истако сивар, држи кас као у тим-котији. Тајко истако и ради са нама. Када истако истако истако да преицравамо Београд, ради истако кас је истако на сиварије. Чу-једној. Ево, у тоне сам каси граво. Ја сам брзо дошао, какао ми ке-на уредније камете, вана сам у сивари са каси Бугарика, којим на каси француској има истако. (у Бугарској не истакој таск-кички француској.) У славој сивари истакој то једној сивар. Ево, ја сам то у својој. Одиграо ми рад истако амизије и са истакој сивар, ка како ту ја са сивари Бугарика.

На крају писма Милан Ђурић се распитује код родитеља за здравље свих у кући, и да ли је Бата добио место, да ли је Олга отишла (мисли у Темишвар, где је предавала у Српској гимназији, прим. М.П.), а за Бецу са сетом каже: „она бар може да буде марљива – има и кост и стан.“ (храну и стан, прим. М.П.)

И тако сам ја цео дан седео на фреквентову. Ју-
као сам у Анвариджу. Од Вала још нема књига. Звучали се
Политику да ти даде, у среду, у градити, али неје. Семина је
анала, али како даде, којем тек те у Пештак дити и у
Валу и у Политику отјавља да се посетити прилава. Био сам
код Залкејовића. „Не знамо ни саим кад те Вута от-
раштити, али пре 1 не верујем. Пре сто брешвем, али кад
тејсе се моти уселити, ботајим, не знам.“

У Паледеван у вета сам дитица у Валву
кад боте и Маје. Водити се Валу и саје књига. Дити-
цима око 8 увале, осамли, али $\frac{1}{2}$ у урину српсе. Желем
у Анвариджу. Али онако не кад даде. Пре је негувало ке-
редова дитица. Цео дан на астама дес моти и саје шале ке
маде. Пре је иштак не дуре отјавља књига, ја се уселавем
у свата пулатата. Мотам да погледа и да јашим. Књиге
да кавалим. Овако не моти ан да књига дитица ан велем се
за их списати.

Књиге ми шреда шале а аста моти да се
дотију књигае. Упошмо и моти, моти дитица ан отјављу кај-
шине 10-20 зикара котае нормално вале. Пре је. Мате-
матика Т књига 2во акта, а али је сају да 240-230,
Па даде је котае књигаи котае. Мале шреда да књигаи још
мале књиге, како Трајковића књигаи књигае, Матрику Геоме-
трију, Јеордију, Шале да вотае, леваје, шестеје моти.
али цени свата шота на саам да вали књигаи шота се моти ан
вратишитао. Књиге ван какојеко. Шредао ми ми књигае за
Математикау, али је и сајшине и кајнавија. Моти да се ја-
дани и шота шота.

Милан Миша Ђурић је очигледно брзо разрешио почетне проблеме и успешно започео студије на факултету. Био је на трећој години студија када почео II светски рат и прекинуо све његове активности блиставог развоја и студирања. Немци су окупирали Србију априла 1941. Технички факултет је престао са радом. Већи део просторија Техничког факулте-та је заузео окупатор за своје потребе. Одржавање наставе и окупљање

Млага обсе је због давања било које класе, После
 није. Миша веома брзо и мени овако безбедно својом
 заштитом. Најбоље казати на примерима. Ме да има
 стана у овоме или се овако много брзо. Шта мислите
 узима онеко фураку, бележу, па пожер брота над током
 негде да седемо да се одмемо, мрта да нешто постоји.
 На француском, која никако није била у којој да се
 мртао средити, а некиме јасним.

Итак мени је добро. Радаћу и чиниће се мрта много
 то видиш и ја сам брзо се да радим, али да не ко својом
 свештеном од броте не могао бити ништа давам. Представе по
 себи још да. Обично све са мном брзо, али то још није
 ништа.

Али да се за ово први пут. Миша мрта сам ко брзо
 да свештено. Мрта се негде, у мрта сам.

Рано Ви? .. Да ли је Бата дошло месито?
 По ми првој јави. Да ли се брзо брзо да брзо
 још коју кажу? Ова да мени да у брзо брзо мрта
 има и кисо и брзо. Која је Ова брзо? Шта
 мрта коју у мрта? .. Миша мрта мрта мрта
 Брзо мрта, на адресу:

М. Ђ. 1938.

Б.

Текстни француски

К. Александар 93

Док вам брзо адресу не јавим. Брзо Вас
 Миша.

Прво писмо родитељима са студија, 1938.

студената били су строго забрањени. Мањи број наставника је имао оба-
 везу да долази на факултет да би студентима, који су одслушали наставу,
 било омогућено да дипломирају. Миша, који је био на трећој години сту-
 дија, морао је да се врати кући у Петровград.

Окупација

За време окупације, Петровград се, као и цео Банат, у периоду 1941–1944. године налазио под влашћу сила Осовине. Времена су била тешка, па се Миша запослио као техничар у Управи за путеве. Радећи у радионици за поправке оштећених вагона и мостова, учествовао је у санирању оштећења моста на Бегеју у Петровграду и моста на Дунаву у Новом Саду. На овом другом мосту *и данас стоје његове „закрпе“*. Истовремено, током целог рата, Миша је вредно учио и помно проучавао математику и теорију еластичности. Према казивању његове супруге, *вероватно је учио из тврдо укоричених немачких књига, малој форми која му је дао онај инжењер*. На основу знања које је стекао, може се закључити да су то вероватно биле књиге из области класичне механике (*Newton*) и математике (*Euler, Gauss*), или књиге из области статике конструкција. Наиме, Миша је изванредно познавао класичну механику, теорију еластичности и математичке методе везане за решавање проблема из тих области. Према сећању његове ћерке Олге он се спремао да напише књигу из историје механике и математике. Нажалост, то није стигао да уради, а српска наука је остала без вероватно капиталног дела које и дан данас недостаје на нашем језику. Поред тога Миша је након рата поседовао изванредно и за то време веома напредно знање из Статике конструкције, што указује да је он током рата проучавао не само савремене књиге из те области већ и научне радове објављиване непосредно пред рат на немачком језику. Из тог ратног периода постоји сведочење да је, као страствен пливач, проводио дуге летње дане на Бегеју. Међутим, за разлику од својих другова, уместо да збија шале и ужива у дружењу са својим вршњацима на реци, он је, потпуно занесен, на песку речне плаже цртао себи просторно стање напона у тачки. Систематским радом, постигао је да након четири ратне године, његово знање из фундаменталних области превазиђе знање великог броја његових професора.

По ослобађању Баната од окупације, бива мобилисан. У војсци је провео време од 15. новембра 1944. до 15. фебруара 1945. године, а *да није ишао ни један матак*. Наиме, захваљујући одличном познавању шаха није отишао на фронт, већ се у Београду, заједно са будућим велемајстором Глигорићем, за шаховском таблом припремао за армијско шаховско такмичење. Писцу ових редова, нису познати резултати такмичења. Када је након војне вежбе због повреде стопала завршио на лечењу у војној амбуланти у Новој Вароши, опет му је шах помогао јер су и лекар и болничар у амбуланти у коју је био смештен након повреде, били су велики заљубљеници у ову игру. Када су открили Мишино познавање шаха, потрудили су се да остане што дуже на лечењу, играјући шах кад су им прилике то дозвољавале. Тако је Миша провео војну заштићен од напорних војних вежби и сваког ратовања.

Крај II светског рата за Милана Ђурића значио је повратак у родни град, који сада добија ново име, Зрењанин. То је трећи по величини и значају град у новоформираној Аутономној покрајини Војводина. Структура становништва се изменила, долази ново време.

Повраћак на факултет

У јесен 1945. почела је поново настава на Техничком факултету у Београду. Услови за рад су били врло тешки, недостајали су школски прибор и материјал за вежбе, није било грејања у згради, а оскудевало се у храни, обући и одећи. Предратне генерације су наставиле студије по започетом наставном плану. Милан се те јесени одмах вратио на студије. По повратку на факултет истакао се, просто је заблистао својом студиозношћу и великим знањем. Прича се да је писмени задатак из предмета *Статистика конструкција* решио применом Кросовог поступка који није био познат тадашњим професорима на предмету. Окупио је око себе групу студената којима је помагао да се после тешких ратних година лате учења и савладају градиво. Они су се истицали и грабили заједно напред. Убрзо је изабран за демонстратора из математике, и школске 1946/47. године, са великим успехом је као студент држао првој години студија часове из Теорије вектора. Већ тада се показао као велики предавач, а та његова студентска предавања су остала упамћена до данас. Дипломирао је почетком 1947. године.

Године успеха

Непосредно по дипломирању јануара 1947. године запослио се у Савезном заводу за пројектовање, да би већ јула исте године био изабран за асистента за предмет Техничка механика на Грађевинском одсеку Техничког факултета Универзитета у Београду. Атмосфера на катедри је била изузетно повољна за научни развој. Катедра за механику је била заједничка за све одсеке Техничког факултета са седиштем на Грађевинском одсеку. Шеф катедре је био професор Јаков Хлитчијев, који је после рата формирао Научну групу Катедре за механику, окупивши око себе одређени број младих људи жељних науке и знања. Те младе људе је карактерисала нека врста самоуверености и свести о значају Катедре не само у локалним већ и у светским оквирима. У то време је неприкосновен ауторитет у области Теорије еластичности био професор С. П. Тимошенко са Универзитета Стенфорд, САД. Он је био колега и друг из петроградских дана проф. Ј. Хлитчијева са Катедре за механику. Занимљиво је да су они заједно после

револуције 1918. напустили Русију и обрели се у Београду где је Хлитчијев и остао. Тимошенко је отишао у САД, постао професор на Стенфорду и стекао светску славу и углед. Хлитчијев се, у међувремену, уклопио у универзитетску средину Београда, одбио позив Тимошенка да му се придружи у Америци, и на Грађевинском факултету поставио основе модерне Теорије еластичности. Непосредно после Другог светског рата Хлитчијев је био у пуној снази, афирмисан и уважаван у академској Србији, спреман да препусти иницијативу млађим сарадницима. Ђурић се придружио његовој групи где је, уз своје колеге, касније професоре Д. Раденковића и В. Богунковића, био једна од перјаница.

На почетку каријере Ђурић је учествовао у настави на предмету Отпорност материјала. Међутим, већ 1948. године одлуком Владе СР Србије Технички факултет је издвојен из састава Београдског универзитета, у Техничку велику школу. Школу је сачињавало 6 факултета, међу којима је и Грађевински факултет. Катедра за механику, са проф. Хлитчијевим на челу, остала је у оквиру Грађевинског факултета. Чланови Катедре били су задужени за држање наставе из те области на свим факултетима у оквиру Техничке велике школе. Ђурић се на Грађевинском факултету истиче како по својим предавањима, тако и по научним радовима које објављује у Гласу САН, 1949. и 1950 године. Већ маја 1950. године, само 4 године по доласку на факултет, Милан Ђурић је, на предлог проф. Хлитчијева, без доктората изабран за доцента на предмету Техничка механика. То је, на неки начин, био преседан који сам по себи доста говори. На седници Катедре предлог проф. Хлитчијева је изазвао негодовање појединих професора, који су вероватно имали у виду тежак пут који су сами морали да пређу до тог звања. Међутим, проф. Хлитчијев је безрезервно заложил свој ауторитет речима да ће свако *неповерење према колеџи Ђурићу смањити као неповерење према себи*. Након тога свака дискусија је престала. Анализирајући даљи рад Милана Ђурића и његово дело може се закључити да је он у потпуности оправдао безрезервно поверење свог ментора.

Већ следеће године, 1951, након смрти професора Зађине, доцент Ђурић је изабран за наставника Статике инжењерских конструкција, која је тада припадала Катедри основи грађевинарства. Његова каријера тече узлазном линијом. Држи предавања на која долазе и студенти архитектуре. Известан број њих је, придобијен јасноћом излагања, математичким приступом и научним тоном којим су предавања одисала, решио да поред студија архитектуре заврши и Грађевински факултет. Не треба истицати да су касније ти студенти, попут академика Злоковића, били носиоци нових идеја, које су допринеле развоју теорије конструкција и грађевинског конструкторства.

Милан Ђурић је докторску дисертацију „Теорија дује *йризмайичне йолиедарске љуске* „ одбранио на Грађевинском факултету у Београду 1953. године. Следеће, 1954. године, укида се Техничка велика школа и Грађевински факултет се враћа у окриље Универзитета у Београду. Ђурић наставља свој рад на Универзитету. За ванредног професора за предмет Теорија конструкција изабран је 1955. године, а у звање редовног професора за исти предмет унапређен је 1960. године. У току 1955/56 године основана је нова катедра на Грађевинском факултету – Катедра за техничку механику и теорију конструкција. За првог шефа Катедре је изабран професор Ђурић и на тој дужности остао до пензионисања 1984, скоро 30 година.

Проф. Милан Ђурић на Грађевинском факултету

За то време унапредио је наставу на кључним предметима катедре и увео нове предмете на редовним студијама. Био је задовољан тим променама, које су биле у складу са савременим сазнањима и које су, по његовом дубоком уверењу, свакако доприносиле бољем образовању грађевинских инжењера.

Буран развој теорије конструкција није се могао замислити без научноистраживачког рада. Зато је проф. Милан Ђурић био један од иницијатора оснивања последипломских студија на Грађевинском факултету. Први кораци у том правцу начињени су 1958. године, када је написан први предлог о организацији последипломске наставе, да би последипломске студије на Одсеку за конструкције почеле 1960/61. школске године. Професор Ђурић је активно учествовао у остварењу наставног програма тих студија. Резултат тога је да је он био руководилац при изради 6 докторских дисертација, као и члан комисије за одбрану 11 докторских теза.

Поред активног бављења наставом на матичном факултету у Београду, професор Ђурић је поставио темеље у настави предмета из области Теорије конструкција на новооснованим факултетима у Нишу, Новом Саду и Суботици. На тим факултетима су дуго година држали наставу он и његови сарадници, практично све док се нису формирали кадрови који су били способни да преузму вођење предмета из области теорије конструкција.

Сматрао је да је неопходно што пре обезбедити уџбенике за младе генерације. Као млад доцент превео је 2 књиге, а током свог рада написао још 8 књига из области теорије конструкција. Уз то је објавио око 50 научних и стручних радова у зборницима и периодичним публикацијама. Био је истакнути члан Математичког института Српске академије наука.

Поред изражене посвећености науци и педагошком раду, Милан Ђурић се са истим жаром бавио и пројектовањем конструкција, примењујући своје огромно теоријско знање. На почетку каријере су то махом били армиранобетонски индустријски објекти, да би се затим препустио пројектовању преднапрегнутих армиранобетонских и спрегнутих конструкција, превасходно мостова. Свој пројектантски опус је заокружио челичним конструкцијама. Ту се као конструктор исказао у пројектовању мостова, од којих су му од највећег значаја мост на Тиси код Титела и мост *Газела* преко Саве у Београду. Поред мостова бавио се пројектовањем челичних силоса. Заједно са својим сарадником, проф. Д. Димитријевићем патентирао је силос *Чиџра*. Рад на проблемима стабилности челичних конструкција резултирао је у доприносу код доношења *Пројиса о стабилности носећих челичних конструкција*.

Може се рећи да је проф. Милан Ђурић био талентован пројектант, који се упуштао у примену смелих иновација, као што су: шед кровови, преднапрегнуте љуске и мостови великих распона. Његови конструкторски потези готово увек би изнедрили нова решења која су била или патентирана или прихваћена у пракси, а своје теоријско знање поткрепљено конструкторским искуством, уграђивао је у нове прописе. Само за мост *Газелу* дао је три варијантна решења, од којих једно представља мост са кабловима,

што је било крајње ново и смело за то доба. Стога се Милан Ђурић с правом сматра једним од твораца *Београдске школе конструкторства*, која је грађевинарство у Србији учинила славним и ван граница Југославије.

Био је активан у струковним удружењима, трудећи се да унапреди и помогне струку. Тако је био почасни члан Друштва инжењера и техничара Југославије и Друштва грађевинских инжењера и техничара Југославије, а од 1969. до 1978, дакле пуних 11 година, је био председник Југословенског друштва грађевинских конструктора. Такође је био члан немачког удружења за примењену математику и механику, као и Интернационалног удружења конструктора за мостове и конструкције, у Цириху.

За свој плодан научни и стручни рад добио је низ награда и одликовања. Седмојулску награду за животно дело, највишу награду који је Република Србија додељивала за изузетан стваралачки рад значајан за развој Републике, добио је 1964. године. Октобарску награду града Београда је добио 1971. године, затим Спомен плакету Универзитета у Нишу 1970. године и Спомен плакету Грађевинског факултета Универзитета у Београду 1976. године за изузетан допринос раду и развоју ових институција. Носилац је Ордена рада са црвеном заставом (1965), Ордена заслуга за народ са златном звездом (1972) и Ордена Републике са златним венцем (1981).

Ђурићев рад у науци и струци и допринос развоју науке, потврђени су и избором за дописног члана Српске академије наука и уметности (САНУ), 28. маја 1970. године. За редовног члана САНУ је изабран 16. новембра 1978. године. Приступну беседу поводом избора за редовног члана САНУ *Послерајни развој теорије конструкција*, је одржао 8. октобра 1979. године, где је указао да је *Теорија конструкција једна од првих области која је код нас прихватила савремену линеарну алгебру и примену матричних метода, углавном истовремено када су те методе биле прихваћане и у свету уопште. Због тога се не треба чудити што су електронски рачунари иако брзо и масовно прихваћени у нашем конструкторству*. Не треба посебно истицати да иза тога стоји његова велика заслуга.

Треба истаћи да је проф. Милан Ђурић свој научни век провео у Београду, где је, помно пратећи савремену литературу, успео да буде у току са светском науком. Два пута је добијао стипендије за одлазак у иностранству, али му због *партије* (није био члан Савеза комуниста), то није пошло за руком. Постоји анегдота да је почетком каријере, на предлог Катедре за математику, добио стипендију за боравак на Универзитету Ломоносов у Москви ради израде докторске тезе. За тај одлазак се Ђурић озбиљно припремао. Чак је, специјално за ту прилику, наручио да му се сашије топао капут са поставом од крзна, који би га штитио од руске зиме. Међутим, све је пало у воду. Позвао га је тадашњи министар просвете и саопштио да не може да иде јер није члан партије. Капут, кажу врло елегантан, који

су после тога његови пријатељи прозвали *руски*, штитио га је од зима у Београду. Слична прича се поновила и касније када је добио стипендију за боравак у Бристолу, Енглеска. Опет је спречен да отпутује јер није имао партијску књижицу. Никада није направио компромис и ушао у КПЈ, попут многих других који су то учинили зарад личне промоције. То га опет није спречило да сав таленат и енергију у пуној мери искаже кроз стварање и рад у својој матичној средини.

Породица

Милан Ђурић није био окренут само науци и струци већ је био и породичан човек. Непосредно по избору за доцента, 1950. године, оженио Миленом, ћерком адвоката Дејана Матејића из Зрењанина. Добили су ћерку Олгу. Када су, на усменом испиту из Статике конструкција, професору Ђурић саопштили да је добио ћерку, он се искрено обрадовао и великодушно саопштио да су *све даме њоложиле*. Након тога је кратко прокоментарисао сарадницима да *сијурно није њојрешио јер су девојке вредније и долазе увек на испији боље њријремљене од младића*.

Породица Ђурић је живела у својој кући у мирној улици на Вождовцу, где је професор проводио ноћи над својим књигама и пројектима. Кућа је купљена од хонорара за мост код Титела и дела наследства од продаје велелепне породичне куће у Зрењанину. Ђерку је необично волео. Како је била изузетан ђак он није бринуо за њено школовање. Постоји анегдота да је једном приликом хтео да на конгрес у иностранство поведе породицу. На инсистирање супруге да мора да оправда ћеркин изостанак из школе испоставило се да не зна у који разред она иде нити где јој се школа налази.

Олга је наставила очевим путем и завршила Грађевински факултет у Београду, као најбољи студент у генерацији. Изабрана за асистента на групи предмета Металне конструкције и магистрирала, а онда напустила факултет да би се придружила супругу у Харареу, Зимбабве. Тамо је наставила инжењерску каријеру у енглеској фирми ARUP. Олгин син Милан Перић и ћерка Миlena, такође су наставили породичну традицију и постали грађевински инжењери, док је најмлађа унука проф. Ђурића Милица дипломирани инжењер аеронаутике. Сви су завршили школовање у Енглеској.

Поред ћерке и унука грађевински факултет су, вероватно под утицајем проф. Ђурића, завршили и синови његове сестре, Душан и Светислав Симовић, који се веома успешно баве својим послом у Београду. Душан је власник грађевинске фирме у Београду, док је Светислав један од директора у ЕНЕРГОПРОЈЕКТ-у.

Чињеница да су сви потомци Милана Ђурића наставили, на неки начин, његовим путем говори о томе да је он њима био велики узор.

Научна и наставна активност академика Милана Ђурића прекинута је, нажалост, веома рано. У 48 години живота преживео је први инфаркт срца. После тога се његово здравље стално погоршавало. Био је страствен пушач и, када је због болести морао да остави пушење, имао је обичај да каже „*нисам ја оставио цигарете нећо оне мене*“.

Наставу и организацију Катедре је постепено препуштао сарадницима али је и даље активно пратио њихов рад. Имао је велики углед и ауторитет. Састанцима Катедре је присуствовао све док га болест није у томе потпуно спречила, а његова реч или савет су се поштовали.

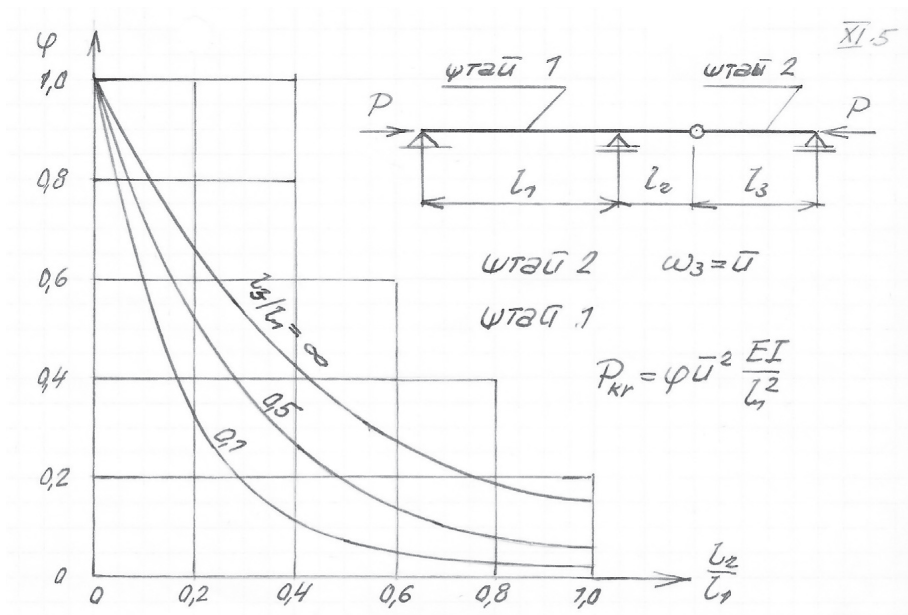
Повукао се у пензију 1984. године. Нажалост, болест крвних судова, која је прерано однела и његове сроднике, спречила га је да у касним годинама убира плодове свог научног рада. Умро је 12. јуна 1988. у Београду и сахрањен на Новом гробљу. Породица је одбила да буде сахрањен у Алеји великана. Над одром је била почасна стража, а опроштајни говор су одржали академик Никола Хајдин и проф. Живота Перишић. Комеморација академику Милану Ђурићу одржана је 23. јуна исте године на Грађевинском факултету у Београду.

НАСТАВНИ И НАУЧНИ РАД

Од доласка Милана Ђурића на Грађевински одсек Техничког факултета 1947, па све до његовог одласка у пензију 1984. године, развијала се једна изузетна каријера научног радника, конструктора и педагога.

Веома млад, са 27 година, почео је да држи наставу на предметима из области механике и теорије конструкција. Веома стручан и са веома широким образовање, вредан и талентован, успео је да за релативно кратко време постави на праве, модерне основе све предмете које је предавао, а који су били фундаментални предмети матичне катедре: Отпорност материјала, Статику конструкција, Стабилност и динамику конструкција и Општу теорију танких љуски. Током своје наставне активности за сваки од предмета написао књиге које су изванредно конципиране, савршено јасне и разумљиве, писане пречишћеним језиком тако да и данас звуче потпуно савремено. Поред модернизације наставе на постојећим предметима, увео је неколико нових предмета како на редовним, тако и на последипломским студијама, у складу са захтевима савременог прорачуна конструкција. Свестан да је литература неопходна за образовање не само студената него и инжењера, инсистирао је и успео да на последипломским студијама може да предаје само онај професор који је написао скрипта из

свог предмета. Одмах је свима дао пример написавши скрипта *Ойшша теорија шанких љуски*. Како би скрипта стигла на време запослио је 2 најбоља свршена студента као техничке секретаре који су свакодневно радили на тексту. Његов пример су следили и остали професори са Катедре.

Картончић за предавање из Стабилности конструкција

Професор Ђурић је био изванредан предавач. И двадесет година после његове смрти кружи Катедром на којој је радио фама о његовим предавањима. И данас се препричава како се *час проф. Ђурића увек завршавао ишачно у минути*. Током предавања професор је све изводио „из главе“. Ситним рукописом исписао би таблу од почетка до краја, не посезући ни за белешкама ни за сунђером. Тајна такве прецизности лежала је у темељним припремама за сваки час. Професор је имао картончиће направљене у размери табле, на којима су била исписана сва предавања. Носио их је у горњем џепу сакоа, али их, практично, на часу никада није употребио. Такође је познато да се *концентрисао* пред сваки час, недозвољавајући никоме да га у то време узнемирава. Таква самодисциплина и посвећеност послу учиниле су да предавања проф. Ђурића на Катедри за техничку механику и теорију конструкција постану пример његовим следбеницима како треба предавати и императив који су тежили да одрже.

Професор Ђурић је сматрао да асистенти морају присуствовати предавањима, како би знали шта се предаје и како би могли да одговоре на све захтеве студената. У једном тренутку, 70-тих година прошлог века,

Ђурића је на час пратило чак 6 асистената. Студенти су их одмах прозвали *йлави воз*.

Био је строг али правичан наставник. Када је једна побуна студената изазвана новоуведеним колоквијумом из Статике конструкција била искоришћена за напад непријатељски настројених колега на професора Ђурића, студенти су сагледавајући озбиљност ситуације и аргументацију која је прелазила академске оквири, окренули страну и стали у одбрану свог професора тврдећи да је он најбољи предавач и наставник на факултету.

НАУЧНИ РАДОВИ

Ако изузмемо изванредан и потпуно нов приступ *сйаййици кон-сйрукција*, који је и дан – данас непревазиђен, главни научни допринос професор Милан Ђурић је дао у теорији плоча, теорији дуге призматичне полиедарске љуске и теорији спрегнутих конструкција. Сви његови радови су почивали на изванредном математичком апарату и одликовали се јасним и једноставним начином изражавања, карактеристичним само за оне људе који поимају суштину ствари.

Свој први научни рад *Решење равной йроблема на йравоујаоной йлочии уййтем орййооналних функцијиа йтрансверзалних осцилацијиа йреде* Ђурић је објавио 1949. године у Гласу Српске академије наука. Исти рад је објављен и на француском језику у *Publications de l' Institut mathématique*. У раду је приказано решење равной проблема правоугаоне плоче димензија $2a \times 2b$ оптерећене антисиметрично-симетричним оптерећењем $\ddot{u}(y)$ на странама $x = \pm a$. Применом *Ritz*овог поступка решење *Airy*еве напонске функције тражи се у облику реда:

$$\varphi(x, y) = \varphi_0(y) + \sum_{i=1}^{\infty} \alpha_i \varphi_i(x, y) = \varphi_0(y) + \sum_{m=1}^{\infty} \sum_{n=1}^{\infty} \alpha_{mn} X_m(x) Y_n(y) \quad (1)$$

који мора да задовољи граничне услове:

$$\begin{aligned} \varphi_0(y) &= p \\ x = \pm a \quad X_m(\pm a) &= 0 \quad X'_m(\pm a) = 0 \\ y = \pm b \quad Y_n(\pm b) &= 0 \quad Y'_n(\pm b) = 0 \end{aligned} \quad (2)$$

Ђурић је уочио да решење задовољава фамилија ортогоналних функција које представљају главне облике слободних трансверзалних осцилација обострано укљештене греде:

$$\begin{aligned}
 X_m(x) &= \frac{Ch k_m x}{Ch k_m a} - \frac{\cos k_m x}{\cos k_m a} \\
 Y_n(y) &= \frac{Sh k_n y}{Sh k_n b} - \frac{\sin k_n y}{\sin k_n b}
 \end{aligned}
 \tag{3}$$

где је $k_m a = (4m-1)\pi/4$ а $k_n b = (4n+1)\pi/4$.

Условне једначине за непознате коефицијенте α_{mn} добијају се из услова да потенцијална енергија има минималну вредност:

$$\begin{aligned}
 C_{mn}^{mn} \alpha_{mn} + \sum_{\chi} C_{m\chi}^{mn} \alpha_{m\chi} + \sum_{\mu} C_{\mu n}^{mn} \alpha_{\mu n} + \sum_{\mu} \sum_{\chi} C_{\mu\chi}^{mn} \alpha_{\mu\chi} &= -\frac{4}{\pi} \frac{\alpha}{\beta} \int_{-b}^{+b} p(y) \bar{Y}_n dy \tag{4} \\
 \mu=1,2,\dots,(m-1)(m+1)\dots, m=1,2,\dots, \\
 \chi=1,2,\dots,(n-1)(n+1)\dots, n=1,2,\dots
 \end{aligned}$$

где су вредности коефицијената и познате. Проф. Ђурић је приметио да су коефицијенти знатно већи од осталих, нарочито када је $\beta=a/b$ мали број. У том случају је могуће занемарити суме са леве стране и коефицијенте $\alpha_{\mu n}$ одредити експлицитно. Такође је уочио да занемарење тих чланова физички представља занемарење утицаја напона смицања на величину потенцијалне енергије греде оптерећене на чисто савијање. Методу је применио на решавање проблема простирања локалних напона у плочи оптерећеној на странама $y=\pm b$ равномерно подељеним оптерећењем. Претпостављајући 4 тона по $X - y$ и 2 тона по $Y - y$ добио је систем од 8 линеарних алгебарских једначина по α_{mn} и показао да се утицај локалних напрезања не простире даље од $a/8$, односно $b/2$, где су a и b димензије плоче.

Овај рани рад проф. Ђурића показао је његово изванредно познавање математике и савремене теорије еластичности, као и велику упорност коју је морао поседовати када се без примене савремених рачунара упустио у решавање система од 8 линеарних алгебарски једначина са 8 непознатих.

Рад је приказан у *Mathematical Reviews*, а у књизи *Girkmanna Flächen-tragwerke* наведен је у литератури уз поглавље о Новим решењима у површинским носачима.

У раду *On the Application of Trigonometric Series in the Analysis of Beams on Elastic Foundation* (О примени тригонометријских редова у анализи греде на еластичној подлози), проф. Ђурић је решио проблем греде са слободним крајевима ослоњене на еластичну подлогу, полазећи од решења Крилова за случај просто ослоњене греде. Сви дотадашњи покушаји да се проблем реши доводили су до система са бесконачно много једначина. Развијајући у тригонометријски ред само разлику померања између греде без еластичне подлоге и греде на еластичној подлози, Ђурић је успео

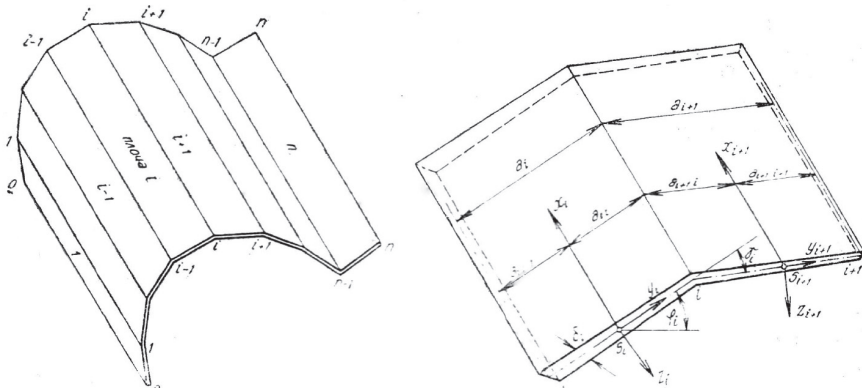
да експлицитно одреди коефицијенте тригонометријског реда. Решење је интерпретирао у светлу *Сћајшике конструкуције*: оно представља суперпозицију решења за слободно ослоњену греду услед задатог оптерећења и оптерећења симетричним једнако подељеним оптерећењем a , односно антисиметричним оптерећењем $b(1-2x/l)$. Рад је штампан у *Publications de l'Institut mathématique* 1950. године и приказан у *Mathematical Reviews*.

Већ следеће године у *Bulletin de l'Académie Serbe des Sciences, Classe des sciences techniques* објављује рад *Knickung eines mit Draht versteiften Stabes* (Стабилност штапа ојачаног кабловима). У раду је одредио силу извијања штапа дужине $2l$, ојачаног симетрично постављеним кабловима у равни минималног момента инерције, са параболичном осом стреле f , који су подупрти штаповима у истој равни. Такође је дефинисао колика треба да буде минимална вредност силе у кабловима да би критична сила извијања била већа него код штапа без каблова.

У *Publications de l'Institut mathématique* 1953. године објављује 2 рада, који представљају значајне доприносе. Први, *Beitrag zur Theorie des Faltwerkes* (Прилог теорији полиедарске љуске) извод је из његове докторске дисертације, у коме се први пут код нас разматрају полиедарске љуске. Други рад, *The Buckling of Arches with Hinged Ends* (Извијање двозглобних лукова), написан заједно са Д. Раденковићем, бави се проблемом одређивања сила извијања двозглобног лука произвољно променљивог попречног пресека дуж осе лука. Дато је опште решење проблема помоћу *Fourerovих* редова, које се базира на Ђурићевом општем решењу неких проблема сопствених вредности, претходно изложеном на Институту за Механику САН-у. Применом редова добијен је бесконачан систем хомогених линеарних алгебарских једначина, који има решење различито од тривијалног само ако је детерминанта система једнака нули. Корени бесконачног полинома по λ су својствене вредности које се одређују сукцесивним апроксимацијама.

У докторској дисертацији, *Теорија дује њризмајичне њолиедарске љуске* (1953), чији је извод штампан у Зборнику Грађевинског факултета, дат је допринос теорији полиедарских љуски. Теорија полиедарских љуски, постављена 1930. године од стране *H. Craemera*, занемаривала је утицај померања тачака чворних правих на величину момента савијања дуж правих у којима се плоче сучељавају. Покушај *Grubera* да та помарања узме у обзир дао је исувише компликована решења. Ђурић у свом раду полази од општег решења диференцијалних једначина проблема у којима као непознате, поред трансверзалних сила T_i и клизања v_i , фигуришу и моменти савијања M_i и силе смицања X_i у чворовима плоча. Условне једначине, које представљају систем од $4(n-1)$ симултаних линеарних диференцијалних једначина четвртог реда, где је n број чворних правих, добијају се из услова равнотеже и услова компатибилности чворова. Међутим, у општем

случају није могуће експлицитно извести условне једначине. Проф. Ђурић је применом матричног рачуна успео да изврши неопходне трансформације, изведе диференцијалне једначине и пружи решење у коначном облику. При томе је доказао да су сви корени карактеристичне једначине система конјуговано комплексни, тако да је за партикуларне интеграле могуће користити познате, табулисане функције Кривога. Поред тога, за случај када све плоче имају исте услове ослањања, Ђурић предлаже решење у облику реда система функција ψ_m које представљају ортогоналне функције трансверзалних осцилација греде ослоњене на исти начин као и плоче дате љуске. За сваки од 4 случаја ослањања даје и табулисане вредности функција и њихових извода. При томе је, много лакше доћи до решења применом редова него у затвореном облику, јер се већ са једним, два или три члана реда добијају резултати довољно тачни за практичну примену. Рад проф. Ђурића изложен је прецизно, у матричној формулацији, где су за све матрице дата и њихова физичка значења. При изради решења су предвиђене одређене контроле, а читав поступак је сведен на минималан број математичких операција. Овај рад је први код нас указао на идеју о статичкој функцији полиедарских љуски.

Полиедарске љуске – математички модел

После серије радова у којима је користио ортогоналне функције трансверзалних осцилација греде различитих услова ослањања и савремену теорију матрица, проф. Ђурић се посвећује проучавању спрегнутих и претходно напрегнутих конструкција. Рад је резултирао књигом – оригиналном монографијом *Теорија сирејнујих и претходно најрејнујих констїрукција*, коју је издала САНУ, 1963. године. И овде је дошла до изражаја способност проф. Ђурића за изналажење нових решења. Прво је анализирао везу напона и деформације у бетону у оквиру линеарне теорије пужења бетона, где је указао да се коефицијента пужења ϕ може

изабрати за независну променљиву у тзв. теорији старења бетона. Када се претпостави да су напони у току времена пропорционални коефицијенту пужења бетона, уместо интегралне везе σ - ϵ , односно диференцијалне, добија се алгебарска веза. Полазећи од те везе проф. Ђурић је извео изразе за деформацијске величине и силе у пресецима статички одређених и статички неодређених спрегнутих и претходно напрегнутих носача. Увођењем фиктивних пресечних сила и фиктивних карактеристика попречних пресека све једначине су сведене на онај облик који имају и у теорији носача од еластичног, хомогеног материјала. Предложена апроксимација, својствена само онима који интуитивно осећају суштину проблема, довела је до алгоритма релативно једноставног за инжењерску примену, која се данас најчешће и користи за прорачун спрегнутих конструкција.

Извод из књиге је објављен као чланак *Утицај скуиљања и њужења бетона на напоне и деформације сиреиунуиих консирукиција* у посебном издању часописа *Изградња*: Спрегнуте конструкције, 1973. године.

Свој рад на проблемима стабилности линијских носача проф. Ђурић је укратко изложио у чланку *О сџаишчком критџеријуму сџабилности шџајаа*, који је у част његовог избора за дописног члана Академије штапан у посебном издању САНУ, *Сџоменице*, 1972. У њему су за случај равнoг штапа изведене диференцијалне једначине извијања у општем случају и сагласно тим једначинама формулисан је критеријум стабилности у математички нешто одређенијем облику. Указано је да се увођењем претпоставке о геометријској линеарности (претпоставка о малим померањима) добијају једначине линеаризоване теорије штапа другог реда. При томе, у тој теорији не важи претпоставка о статичкој линеарности, тј. услови равнотеже се посматрају на деформисаном штапу. Међутим, у производу статичке и деформацијске величине, статичка величина се замењује величином добијеном по теорији првог реда. Рад је имао за циљ да прецизно дефинише једначине теорије другог реда, за које је уочено да се код различитих аутора често различито називају.

Из те области је заједно са Д. Димитријевићем изложио рад о одређивању критичног оптерећења просторног система штапова на XIII југословенском конгресу рационалне и примењене механике, 1976. Такође је анализирао проблем стабилности система крутих штапова са еластичним везама (Индис, 1976).

У раду: *Прорачун лучних носача џрема џеорији друої реда џрименом мџџоде инџџџралних једначина*, објављеном са Б. Ђорићем (1978) у часопису *Изградња*, приказан је поступак прорачуна плитког лучног носача великог распона према теорији другог реда, у којој није занемарен утицај дилатације ϵ . Систем симултаних интегралних једначина по непознатим дилатацијама ϵ и обртањима ϕ решаван је нумерички, применом рачунара. У раду је

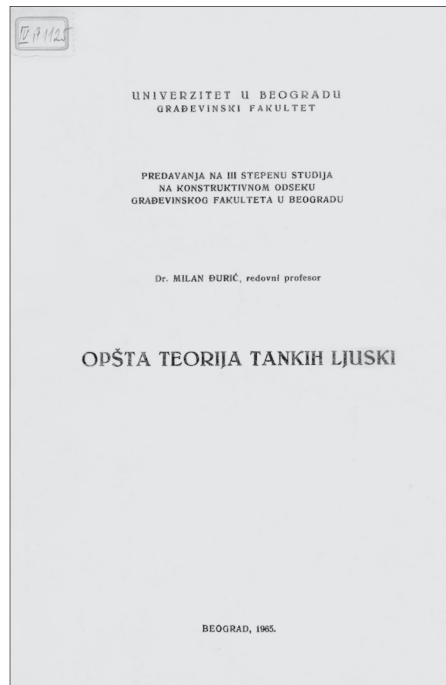
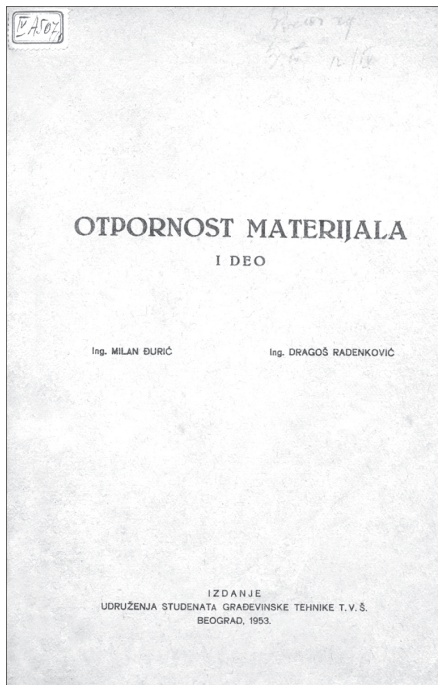

за димензионисање. Тиме је постигао да Отпорност материјала постане фундаментални предмет грађевинске технике. Рад на предмету је заокружен у скриптама које је издао заједно са Д. Раденковићем 1953. године.

Оригинална концепција Отпорности материјала проф. Ђурића наставља се даље кроз групу предмета Теорије конструкција његовим избором за наставника за ту област 1960. године. Тиме је он наставу у свим семестрима, почевши од друге године студија, ослонио на веома озбиљну теоријску базу. Такав концепт наставе, нов за то време, допринео је да су свршени студенти Грађевинског факултета Универзитета у Београду били спремни да се упусте у решавање свих задатака које су пред њих стављале наступајуће деценије. Рад на низу теоријских предмета је резултирао и књигама, односно уџбеницима за студенте грађевинског факултета. Међу њима се посебно истичу три уџбеника из области статике конструкција, од којих су два написана са сарадницима. У њима је конзистентно и систематично изложена класична теорија статички одређених и неодређених линијских носача (метода сила и приближна метода деформације). Он је имао необичан дар да материју излаже концизно и јасно, при чему је долазила до израза његова способност за уопштавање. Тако је у *Ситијацији линијских носача* дао општу формулацију линеарне теорије штапа у којој је дефинисао непознате статичке и деформацијске величине штапа и извео једначине за решавање проблема штапа. На основу тога је дефинисао основне непознате носача и једначине за њихово одређивање. Поређењем броја једначина и броја непознатих носача дошао је до статичке и кинематичке класификације носача у равни, која се своди на једноставно употређивање двоструког броја чворова и броја елемената носача. Потом је статички одређене носаче класификовао на носаче прве врсте, код којих се реакције могу одредити директно само из једног услова равнотеже и на носаче друге врсте, код којих то није случај.

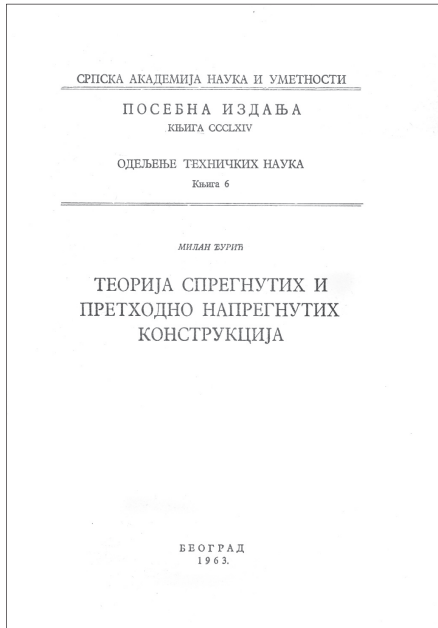
За статички неодређене носаче у оквиру класичне статике конструкција генералисао је две опште методе за решавање носача: методу сила и методу деформације. Занемарујући утицај нормалних сила на деформацију, формулисао је приближну методу деформације у којој су за непознате величине усвојени углови обртања чворова ϕ_i и параметри померања решетке носача Δ_j . Успоставио је везу између сила у пресецима носача и деформацијски непознатих величина. Условне једначине приближне методе деформације извео је из услова равнотеже чворова и принципа виртуалних померања, и тако добио систем линеарних алгебарских једначина. Оваква формулација омогућила је равноправну примену методе деформација са методом сила за одређивање померања и сила у пресецима статички неодређених носача. Као што је у свему што је радио успевао да сагледа проблем целовито и изложи га јасно и математички прецизно, тако је и

у већ познатој методи деформације уочио могућност за уопштавањем и извео описану формулацију, која је методу учинила популарном. Из тога је објавио рад у Зборнику Грађевинског факултета *Метода деформације* (1962). У раду каже да су „изведене једначине сличне једначинама које је још 1937. године на друји начин извео Круцк. Разлој да оне нису наишле већу љракћичну љрмену можда је баш у љом мање љрељедном начину извођења и недовољно метљодски обрађеном љосћууку за љосћављање једначина у конкретним случајевима.“ Ове речи проф. Ђурића најбоље говоре о његовој способности да сагледа проблем и формулише јединствено решење у најједноставнијем облику. Приближна метода деформације, формулисана на тај начин, нашла је велику примену код нас. Касније је поступак проширио и на системе са бесконачно крутим елементима. У раду, *Метода деформације са бесконачно крућим елементима*, (коаутор Д. Димитријевић), објављеном у часопису *Изградња* 1974. године, постављене су једначине методе деформације за системе у којима се поједини елементи система могу сматрати бесконачно крутим у односу на друге. У зависности од броја бесконачно крућих елемената, деформацијска неодређеност се смањује у односу на исти систем у којима сви штапови имају коначну крућост. При томе је разматрано више типова бесконачно крућих елемената и за сваки од њих је урађен пример прорачуна.

Уџбеници...

...и монографија

Приближну методу деформације Ђурић је затим применио и на про-
рачун стабилности конструкција, што је први пут објавио у раду *Испи-*
тивање стабилности и прорачун оквира по теорији друге реда методом
деформација, Документација за грађевинарство и архитектуру, 1969. го-
дине. Поступак је, потом, изложио и у уџбенику *Стабилност и динамика*
конструкција, 1977. године.

Поред тога, Ђурић је визионарски указао на могућност проширива-
ња приближне методе деформације на случај без занемарења нормалних
сила, тј. на тачну методу деформације, која због великог броја непознатих,
захтева примену матричног поступка и рачунарске технике у прорачуну
линијских система.

У свом некрологу академик Никола Хајдин је истакао да је Ђурић
уводећи „*опишће аналитичке методе прорачуна ушницаја и нумеричке ал-*
горитме за практичну примену тих метода“ извршио темељне измене и
допуне класичне Статике линијских носача. „*Тако је у Статистику констру-*
кција уведена метода замене елемената и кинематичка метода у теорији
стајички одређених носача, и приближна метода деформације, Кросов и
Канијев постојак у теорији стајички неодређених носача“ (3).

Поред Статике линијских носача, проф. Ђурић је у редовну наставу,
у оквиру предмета Теорија еластичности, увео и Општу теорију и ста-
билност плоча. Од 1950. године излагана је факултативно и Теорија дуге

цилиндричне љуске. Проф. Ђурић је допринео да се у наставном програму укине предмет Теорија еластичности и да се део Теорије еластичности, који се доносио на анализу напона и деформације тела, излаже у оквиру предмета Отпорност материјала, док су теорија плоча и теорија љуски спојене у нови предмет Теорија конструкција. Од школске 1966/67. године теорија плоча и теорија љуски почеле да се предају у оквиру предмета Теорија површинских носача. Ђурић се залагао за ове измене и сматрао да је *раздвајање Теорије еластичности на Отпорност материјала и Теорију површинских носача за наше конструкторство био један значајан чин (...), који је теорији плоча и љуски омогућио да се ослободи једној академској, углавном факултетској предмети, и да пређе и размахне се, сагласно свом значају у техници...* (43).

Последипломска настава на Грађевинском факултету у Београду почиње школске 1964/65. године. Професор Ђурић активно учествује у њеној припреми и држи предмет Стабилност конструкција. Био је ментор више магистарских и 6 докторских дисертација, активно сарађујући на њиховој изради.

Школске 1964/65. године формиран је и предмет Стабилност и динамика конструкција на редовној настави, а први предавач био је проф. Ђурић. У оквиру овог предмета проучавана је стабилност и динамика линијских носача и утицај дејства земљотресног оптерећења. Године 1977 изашла су скрипта из предмета *Стабилност и динамика конструкција*, написана као природни наставак и у методолошком смислу у потпуном складу са теоријом конструкција која је заступљена у његовим претходним уџбеницима. У оквиру стабилности конструкција изложене су основне претпоставке и једначине теорије коначних деформација и теорије другог реда, као и методе за решавање проблема стабилности правог штапа, односно система штапова у равни.

У динамици конструкција разматране су основне једначине динамике линијских носача у равни, дато је решење слободних и принудних осцилација, са пригушењем и без пригушења, система са једним и више степени слободе померања. У њој је први пут у наставу уведен утицај дејства земљотреса и изложена модална анализа за прорачун линијских носача услед задатог померња ослонаца. После разорног скопског земљотреса Ђурић је схватио значај и потребу асеизмичког пројектовања и грађења. Уводећи у редовну наставу предмет Стабилност и динамика конструкција, где је у оквиру динамике конструкција излагао и прорачун конструкција на дејство земљотреса, дао је свој допринос тој идеји.

Овим је професор Ђурић заокружио свој опус у Теорији конструкција; преко Отпорности материјала, Статике конструкција и Теорије површинских носача стигао је до Стабилности и динамике конструкција.

СТРУЧНИ РАД

Поред научне и наставне делатности Ђурић се бавио и практичном применом свога знања. Рад *Найони затезања у луцима лучних и лучно-равнотачних водојажа*, објављен у часопису „Техника“ (1960) настаје као последица проблематике из праксе. У њему проф. Ђурић користи своје познавање теорије еластичности у решавању проблема еластично ослоњених лукова. Заједно са В. Королијом анализирао је напрезања у кружним бетонским луковима константног попречног пресека, оптерећеним једнако подељеним радијалним оптерећењем, укљештеним у идеално еластични полупростор. Резултати анализе, у којима се користе *Воишови* коефицијенти за полупростор, приказани су на дијаграмима, погодним за практичну примену. За различите односе E_0/E_c означене су зоне централног угла ϕ_0 и односа p/ϵ , где је p полупречник а ϵ дебљина лука, за које се јављају напони затезања, услед попуштања ослонаца, само у темену, само у опорцу, односно, у темену и опорцу лука истовремено. Рад је имао директну практичну примену у прорачуну лучних сегмената.

Бетонске конструкције

Са годинама Ђурић показује све више склоности ка конструкторству. За његове радове у армираном бетону је карактеристично да настају као резултат *анализе конструктивної задајка и шезње за применом ојши-малној сисџема* (6). Тако су настали следећи објекти:

1. Магацин „Технохемије“ у Београду са кровном конструкцијом у облику цилиндричних љуски ослоњених на скелетни систем;
2. Предионица фабрике текстила у Лесковцу са љуском у облику Шед конструкције, распона 30м;
3. Фабрика аутомобилских гума у Пироту, са конструкцијом у облику преднапрегнуте цилиндричне љуске, која је код нас први пут примењена.

Челичне конструкције

Поред армирано бетонских конструкција (АБ) проф. Милан Ђурић се бавио прорачуном спрегнутих и преднапрегнутих АБ конструкција и челичних конструкција, где је његов допринос врло значајан. У тој области се исказао у пројектовању мостова, од којих су му од највећег значаја мост на Тиси код Титела и мост *Газела* преко Саве у Београду.

Мост на Тиси код Титела један је од првих већих челичних мостова Лангеровог система лука са затегом који је пројектован и изведен код нас, распона 50–150–50 m. На овом објекту је посебно проучаван начин везе лука и затеге. Задатак је био да се добије што повољнија анвелопа екстремних вредности момената савијања. Пројекат је награђен и примљен за реализацију на конкурс у 1955, а мост је пуштен у саобраћај 1958. године.

Слично је и са мостом на Сави код Београда познатим под именом *Газела*. Пројектован као пуни челични носач сандучастог попречног пресека, складно, витких линија, мост у једном распону премошћава реку. У статичком погледу, то је плитак уљештен оквир дужине 322 m, подупрт косим опорцима на растојању од 63 m од крајњих стубова. Са конструкцијама на инундацијама повезан је са две просте греде распона 66,8 m.

Монтажа моста Газела

Укупна ширина моста износи 27,5 m. Попречни пресек се састоји од ортотропне плоче и два сандучаста главна носача, ширине 3,9 m, променљиве висине од 7,5 m у опорцима до 3,9 m у средини моста, односно 3,0 m на крајевима моста. Коловозна, ортотропна плоча је дебљине 10–40 mm.

У статичком смислу мост представља укљештен оквир, чија је системна висина само 15.30 m. Зато је посебна пажња посвећена анкерирању стубова, јер је требало да прихвате знатне моменте савијања.

Заправо, и визуелно и статички мост представља комбинацију гредног и лучног носача. Како је реч о плитком луку, чија је стрела мала, одмах се поставило питање оправданости примене теорије I реда. Тај проблем је детаљно анализиран у пројекту, где је утврђено да је утицај деформације на пресечне силе значајан, али не толико да би теорија I реда била доведена у питање.

Због великог распона мост представља прави конструкторски и извођачки подвиг, који је скренуо на себе пажњу читаве светске јавности. Изведен је тзв. слободном монтажом, уз помоћ пливајуће дизалице у периоду 1966–1970. године. Поједини сегменти су били дужине од 15–25 m, тежине 5–6 t. Укупна тежина моста је 6,500 t. Плитак оквир је проузроковао велике силе у опорцима. Коси стубови су фундирани на заједничким темељима – кесонима димензија 40,5x24,6 m. Кесони садрже 720 t арматуре и 13,000 m³ бетона. Масивни стубови на месту прелаза са челичне конструкције на бетонску конструкцију су фундирани на Франки шиповима.

Мост Газела

Када је мост завршен, цео дан је трајало испитивање при пробном оптерећењу. Мост су прелазиле формације возила према прописима, док су инжењери и техничари вршили мерења насталих деформација. Испод моста су са професором Ђурићем били сарадници на пројекту, извођачи и колеге. Његова супруга и ћерка су посматрале испитивања одозго, са прилаза мосту. Након исцрпљујућег дана, тек што су око 4 ујутру стигли кући, зазвонио је телефон. Јавио се строги и захтевни професор

математике, чувени Кашанин, да своме бившем, изузетном студенту честита на изведеном пројектантском и конструкторском подвигу. У тренутку када је пројектован мост *Газела* је био челични мост, са главним носачем типа греде сандучастог пресека, највећег распона на свету. У тренутку када је изграђен био је други по величини, а данас, скоро 40 година касније, он заузима високо шесто место на свету.

Рад на пројектовању, извођењу и испитивању моста *Газела* је резултирао чланком *Нови мост преко Саве у Београду – конструкција и резултати испитивања – fertigte – stellten Brücke*, Neunter Kongress der Internationalen Vereinigung für Brückenbau und Hochbau, Amsterdam, 1972. Рад је исте године објављен и на нашем језику.

Своје конструкторско умеће проф. Ђурић је исказао и у пројектовању челичних силоса. Из тога је произашла студија *Унапређење и рационализација пројектовања и израде челичних силоса* (1974–1975, са Д. Димитријевићем), у којој је извршена статичка анализа и анализа стабилности једног поља плашта силосне ћелије и анализа основних димензија челичних силоса. Са Димитријевићем је патентирао силос *Чиџра* и за њега извршио анализе понашања. Из те области је са Д. Димитријевићем објавио рад *Упоређење челичних и бетонских силоса и искуства која из њих произишћу* на симпозијуму „Грешке, санације и искуства у инвестирању, пројектовању, грађењу и експлоатацији грађевинских објеката“, 1976. године.

У челичним конструкцијама се посебно бавио проблемима стабилности, где је учествовао у доношењу *Прописа о стабилности носећих челичних конструкција* (1976) заједно са сарадницима Завода за техничку механику и теорију конструкција. Из те области је и рад *Проблеми избочавања правоугаоне ћелоч са већим бројем појачаних ребара*, објављен 1976. године.

Професор Ђурић је био веома активан у струковним удружењима, трудећи се да унапреди и помогне струку. Тако је био почасни члан Друштва инжењера и техничара Југославије и Друштва грађевинских инжењера и техничара Југославије, а у периоду 1969–1978. године био је председник Југословенског друштва грађевинских конструктора. У складу са том својом делатношћу, сматрао је да студенти треба да изађу са факултета са одређеним конструкторским искуством. Због тога је био противник израде дипломских радова чисто теоријског карактера. Сматрао је да се на факултету студенти школују за грађевинске инжењере и да у оквиру свог завршног рада треба да решавају комплексне конструкторске задатке. Тиме је још једном потврдио да припада категорији људи чије су мисли и дела у савршеном складу.

ЗАКЉУЧАК

Академик Милан Ђурић био је несумњиво изузетна личност на Грађевинском факултету Универзитета у Београду и у нашој науци уопште, која је извршила снажан утицај на развој научне мисли и теорије конструкција код нас. Чињеница да је своје најважније радове написао врло рано и да је са изузетним знањем математике и физике и механике једино он био способан да отпочне са новом теоријом конструкција онаквом каквом је ми данас гледамо и без које се савремена конструкторска наука и пракса не само у грађевинарству већ и у другим инжењерским гранама не може ни замислити. Плодови тога рада осећају се у многим методама и применама у конструкцијама укључујући и коришћење савремених рачунских средстава као што су електронски рачунари (2).

Својим активним радом на групи предмета за Теорију конструкција, изванредним предавањима којима је успевао да анимира генерације студената и уџбеницима који су иза њега остали, проф. Ђурић је допринео да Теорија конструкција на Грађевинском факултету у Београду буде у врху савремене науке и наставе у свету. Осим тога, бројним грађевинским инжењерима он ће остати у сећању по свом изузетном залагању, јасним и прегледно изложеним предавањима која се памте заувек, без обзира на високе захтеве и критеријуме које је пред њих, као своје студенте, постављао. Методе прорачуна, које је он увео у наставу, још дуго ће користити у својој инжењерској пракси.

Проф. Милан Ђурић се исказао и као пројектант, а његови конструкторски радови проистекли из *хармоничне синтјезе конструкција и анализичара, немају карактер русинске инжењерске праксе* (6).

Академика Ђурића је красило изузетно лично поштење, непристрасност и скоромност, па се може рећи да је *оно што краси сваког научника код тог изузетног човека било заштитљено у највећој мери* (2).

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА МИЛАНА ЂУРИЋА КЊИГЕ, МОНОГРАФИЈЕ И ПОГЛАВЉА У КЊИГАМА

1953.

1. *Теорија дује ѓризмајичне ѓолиедарске љуске*: докторска теза. – Универзитет у Београду, Грађевински факултет.– Београд 1953.

1956.

2. *Hütte: инжењерски ѓриручник, 27. ѓрерађено издање, I књига II гео, Оѓйорносѓ мајтеријала*. – Београд: Грађевинска књига, 1956, 773–947.

1957.

3. *Оѓйорносѓ мајтеријала I гео* / (са Д. Раденковићем). – *Беоѓраг* : Удружење студената грађевинске технике Техничке Велике Школе, 1957. – Стр. 286 .

1960.

4. *Сѓаѓѓика ѓрађевинских констѓрукција / E.Kohl; ѓревод* – У: Приручник за грађевинске инжењере: 1. књ. / F. Šljher. – Београд : Грађевинска књига, 1960, 297–446.

1963.

5. *Теорија сѓреѓнуѓѓих и ѓреѓходно најреѓнуѓѓих констѓрукција*. – Београд: Посебна издања САНУ, 364, Одељење техничких наука, 6, 1963. – Стр. 183.

1965.

6. *Оѓѓѓѓа ѓеорија ѓанких љуски*. – Београд: Грађевински факултет, 1965. – Стр. 89.

1970.

7. *Сѓаѓѓика констѓрукција*. – *Беоѓраг*: Научна књига, 1970. – Стр. 388.

1972.

8. *Теорија оквирних констѓрукција* / (са П. Јовановићем). – Београд: Грађевинска књига, 1972. – Стр. 332.

1977.

9. *Сѓабилносѓ и динамика констѓрукција*. – Београд: Грађевински факултет Универзитета у Београду, 1977. – Стр. 161.

1979.

10. *Статистика конструкција*. – 2. доп. изд. – Београд : Грађевинска књига, 1979. Стр. 427.

1981.

11. *Теорија оквирних конструкција* / (са П. Јовановићем). – 2. изд. – Београд : Грађевинска књига, 1981. – 340.

1983.

12. *Статистика конструкција: уједињај покрећној општећења* / (са Д. Николићем). – Београд: Научна књига, 1983. – Стр. 314.

1988.

13. *Статистика конструкција* / (са О. Ђурић-Перић). – Београд: Грађевинска књига, 1988. – Стр. 427.

РАДОВИ У ЗБОРНИЦИМА

1949.

14. *Решење равној проблеме на правоугаоној плочи уштем ортојоналних функција трансверзалних осцилација треге*. – Београд: Глас САН, 1949, 195, Одељење техничких наука, 1, 105–112.

1950.

15. *On the application of trigonometric series in the analysis of beams on elastic foundation*. – Publications de l'Institut mathématique, 1950, 3, 73–78. 16. *Solution du probleme de la plaque rectangulaire a l'aide des fonctions orthogonales des oscillations transversales d'une poutre*. – Publications de l'Institut mathématique, 1950, 3, 79–87.

1951.

16. *Knickung eines mit Draht versteiften Stabes*. – Bulletin de l'Academie Serbe des sciences, 1951, 2, n.s, Classe des sciences techniques, 1, 13–19.

1953.

17. *Beitrag zur Theorie des Faltwerkes*. – Beograd: Publications de l'Institut mathématique, 1953. 5, 35–44. 19. *The Buckling of Arches with Hinged Ends* / (са Д. Radenkovićem). – Publications de l'Institut mathématique, 1953, 5, 45–52.

1955.

20. *A contribution to the theory of prismatical thin-slab structures*. – Rep. from: Proceedings of the Eighth International Congress on Theoretical and Applied Mechanics. – Istanbul, 1955, 1.

1970.

21. *Ein Näherungsverfahren zur Berechnung der Verbund- und vorgespannten Konstruktionen.* – Symposium „L'influence du fluage et du retrait, l'effet des changements de temperature sur les constructions en béton“. Extrait du rapport final. – Madrid: Association internationale de ponts et charpentes, 1970, 387–394.

1972.

22. *Нови мості преко Саве у Београду – констїрукција и резултатїи испїтїивања.* – У: Савремена достигнућа у челичним констїрукцијама. (Материјал са саветовања). – Београд: Биро за грађевинарство, 1972, 1–7.
23. *Нови мості преко Саве у Београду – констїрукција и резултатїи испїтїивања – fertige – tellten Brücke.* – Neunter Kongress der Internationalen Vereinigung für Brückenbau und Hochbau. Amsterdam, 8–13 Mai 1972. Schlussbericht. – Zürich, 1972, 293–299.
24. *О стїатїичком криїтеријуму стїабилностїи шїтїаїа.* – Споменица у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности. – Београд: САНУ, 1972. Посебна издања САНУ, 452. Споменице, 55, 106–112.

1973.

25. *Уїтїцај скуїљања и їужења бетїона на наїоне и деформације сїреїнуїих констїрукција.* У: Спрегнуте констїрукције. – Београд: Посебно издање часописа „Изградња“, 1973, 22–29.

1974.

26. *Основне једначине динамике линијских носача у равни.* – XII југословенски конгрес рационалне и примењене механике. Секција Ц2, (бр. реферата) 6. – Охрид, 1974, 9.
27. *Унаїређење и рационализација їројектїовања и израде челичних силоса. Пројектї I–IV / (са Д. Димитријевићем).* – Београд: Институт „Кирило Савић“, 1974–1975.
- I: Стїатїичка анализа једної їоља їлашїа силосне ћелије, 1974, 94 .*
II: Анализа стїабилностїи їлашїа силосне ћелије, 1974, 71.
III: Анализа основних димензија челичних силоса, 1975, 21.
IV: Анализа їонашања челичної силоса „Чиїра“, 1975, 32 .

1976.

28. *Избочавање їравоуїаоне їлоча са већим бројем їодужних ребара / (са Олгом Ђурић).* – XIII југословенски конгрес рационалне и примењене механике. Секција Ц2, (бр. реферата) 4. – Сарајево, 1976, 7.
29. *Један їостїуїак за одређивање криїичної оїшїеређења їростїорної сїстїема шїтїаїова / (са Д. Димитријевићем).* – XIII југословенски конгрес рационалне и примењене механике. Секција Ц2 (бр. реферата) 3. – Сарајево, 1976, 8.

30. *Пројиси о стабилности носећих челичних конструкција*. – Београд: Завод за теорију конструкција Грађевинског факултета, 1976, 98 (Нацрт прописа).
31. *Теорија другог реда и стабилности система крућих шпайова са еластичним везама*. – Први југословенски научни скуп Индустијска изградња станова-Индис '76. – Н. Сад, 1976, 5.
32. *Упоредње челичних и бетонских носача и искуства која из њиха проистичу* / (са Д. Димитријевићем). – Симпозијум Грешке, санације и искуства у инвестирању, пројектовању, грађењу и експлоатацији грађевинских објеката. – Цавтат, 24 – 26. 11. 1976. – Југословенско друштво грађевинских конструктора, 1976, 11.

1977.

33. *Yugoslav Standards in the Field of Stability of Steel Structures* / (са Д. Димитријевићем). – Regional colloquium on stability of the steel Structures. – Budapest – Balatonfured, 1977, 19–24.

ЧЛАНЦИ У ПЕРИОДИЧНИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

1955.

34. *Теорија дуге њризмајичне њолиедарске њуске* / М. Ђурић // Зборник Грађевинског факултета Универзитета у Београду, (1955), 2: 119 –163.

1960.

35. *О лучно-гравитационом њију водојаже на њрофилу Калиманци* / (са Д. Раденковићем). – Саопштења Института за водопривреду „Јарослав Черни“, (1960), 18: 15–24.
36. *Најони затезања у луцима лучних и лучно-гравитационих водојажа* 7 (са В. Кородијом). – Техника, 15 (1960), 2: 217–223. ; Наше грађевинарство, 15 (1960), 2: 25–31.

1962.

37. *Метода деформације. Београд*. – Зборник Грађевинског факултета Универзитета у Београду, (1962), 5: 131–161.

1968.

38. *Један ѡредло у вези ѡројиса за ѡптеређење мостова на ѡушевима* / (са Д. Николићем). – Техника, 23 (1968), 7: 1135–1140; Наше грађевинарство, 1 (1968), 7: 127–132.

1969.

39. *Стајичко-кинематичка аналоија у теорији равних линијских носача*. – Зборник радова Грађевинског факултета. – Београд, (1969): 11.

40. *Таблице за прорачун обртљања танјенићи на крајевима шпала са правим и параболним вучама.* – Зборник радова Грађевинског факултета. – Београд, (1969), свеска 11, бр. 5: 16.
41. *Испитивање стабилности и прорачун оквира по теорији другог реда методом деформација.* – Документација за грађевинарство и архитектуру. ДГА-1012, (1969), 178: 1–8.

1972.

42. *Метода деформације код система с бесконачно крућим елементима /* (са Д. Димитријевићем). – Изградња, 28 (1972), 4: 7–20.

1975.

43. *Развој теорије конструкција и наш технички најредак.* – Техника, 30 (1975), 12: 2013–2015 ; Наше Грађевинарство, 29 (1975). 12: 7–9.

1978.

44. *Прорачун лучних носача према теорији другог реда применом методе интегралних једначина /* (са Б. Ђорићем). – Изградња, 32 (1978): 3–10.

ЛИТЕРАТУРА О ПРОФ. МИЛАНУ ЂУРИЋУ

1. Милан Ђурић, Годишњак САНУ LXXXV за 1978, (1979)
2. Хајдин Никола, *Милан Ђурић*, Годишњак САНУ XCV за 1988, (1989)
3. Грађевински факултет 1948–1978.
4. Универзитета у Београду 1846–1996, 1–2, Београд, 1996.
5. Наерловић-Вељковић Наталија, В. Брчић: *Механика и теорија конструкција на Грађевинском факултету у Београду*, у Развој науке у области грађевинарства и геодезије у Србији, Грађевинска књига, Београд, 1996.
6. Реферати за унапређење Милана Ђурића, Библиотека Грађевинског факултета
7. Лист „Зрењанин“, 20.03.1970: *Др Косија Ђурић*

MILAN DJURIĆ
(1920–1988)

Milan Djurić was born in Veliki Bečkerek (Zrenjanin) as the third child of Mila and Kosta Djurić on February 16th 1920. His father, who had Ph.D. in Law and Philosophy, was a philosopher, theologian, catechist, district court judge and a high school teacher. After finishing his high school education Milan Djurić enrolled the Civil Engineering Department, Faculty of Technical Science, Belgrade University in the school year of 1938. The Second World War made an interruption in his studies, so he graduated in 1947. Subsequently, he married Milena, the daughter of Dejan Matejić, a lawyer from his home town. Their only child is Olga Djurić, married Perić, an MSc in civil engineering.

Djurić's first employment was with the Federal Bureau of Engineering. Shortly afterwards, in July 1947, he moved to the Civil Engineering Department of the Faculty of Technical Science, University of Belgrade, where he taught Technical Mechanics. There he joined a group of young scientists led by the distinguished professor Jakov Hlitičjev.

Djurić spent his entire working life at the Department of Civil Engineering, later the Faculty of Civil Engineering, University of Belgrade. He was promoted into the position of assistant professor in 1950. In 1953 he defended his doctoral thesis entitled *The Theory of the Long Prismatic Polyhedral Shell*, and was appointed associate professor in 1955. In 1960 he was promoted to full professor.

As a university professor, Djurić developed modern curricula for a wide range of subjects that he taught: Strength of Materials, Structural Analysis, Stability and Dynamics of Structures and the General Theory of Thin Shells. Due to his efforts the Theory of Structures became one of the first scientific disciplines in our country which accepted modern linear algebra and matrix methods. The same methods were only accepted in the most developed countries at that time. Owing to his work and influence the subsequent rapid and massive application of computer technology in structural engineering was possible in this country.

During his career Milan Djurić translated two engineering handbooks and was also author or co-author of six textbooks in the field of the Theory of Structures. These textbooks were used by many generations of civil engineering students. He initiated the establishment of post-graduate studies at the Faculty of Civil Engineering in Belgrade where he was the mentor to several master's thesis and six doctoral theses. For nearly thirty years he was Head of the Department of Engineering Mechanics and Theory of Structures. Also, he was an active member of the Mathematical Institute of the Serbian Academy of

Sciences. By his great influence civil engineering faculties were founded in Niš, Novi Sad and Subotica, and he held lectures there for many years.

Djurić contributed greatly to the Theory of plate, the Theory of the long prismatic polyhedral shell and the Theory of composite structures. Results of his work appeared in twenty papers which were published by the Serbian Academy of Sciences and Arts: the Bulletin of the Serbian Academy of Sciences and the Publications of the Mathematical Institute. Eleven papers were published in various other periodicals. The monograph entitled the *Theory of Composite and Pre-stressed Structures* was published by SASA in 1963.

Djurić became a corresponding member of the Serbian Academy of Sciences and Arts on May 28th 1970, and its full-time member on November 16th 1978.

Apart from being a scientist, academician Djurić was also a designer of steel and reinforced concrete structures. He applied new design solutions, modern calculation methods and innovative techniques in building structures such as shed roofs, prestressed shells and large span bridges.

Among reinforced concrete structures the most important are: the *Tehnohemija Warehouse* in Belgrade, with the cylindrical shell roof; the spinning mill of the textile plant in Leskovac with shed roof structure (30 m span), and the tyre factory in Pirot, with the roof structure in the form of pre-stressed cylindrical shell – made in our country for the first time.

Milan Djurić designed steel bridges of which the most important are the bridge on the River Tisa near Titel, and *Gazela Bridge* on the River Sava in Belgrade. The bridge on the Tisa was one of the first large span steel tied-arch bridges that were designed and built in this country. *Gazela* is the type of bridge with shallow-frame structure which had the longest span in the world at the time when designed. Upon the completion of works, it was the second largest bridge of its kind. Due to its span, the bridge attracted the attention of entire civil engineering community at the time. It was build applying free cantilever method using floating crane. The works began in 1966 and finished in 1970 when the bridge was opened to traffic.

Academician Djurić made a significant contribution to the design and construction of steel silos. He is one of the authors of the study called *Improvement and Rationalization of the Design and Production of Steel Silos*, and one of the authors of the patent for *Silos Čigra*.

He was particularly interested in steel constructions and problems of their stability. Together with his colleagues from the Department of Engineering Mechanics and Theory of Structures, he participated in bringing Regulation for structural stability of steel structures (1976).

Because of his talent, erudition and innovations which he introduced, academician Djurić is thought of as one of the founders of the Belgrade school

of structural engineering. Owing to him Serbia's civil engineering and construction industry gained international recognition.

He was very active in professional associations and was an honorary member of the Society of Engineers and Technicians of Yugoslavia and the Society of Civil Engineers and Technicians of Yugoslavia. Between 1969 and 1978, he was President of the Yugoslav Association of Structural Engineers. He was also a member of the German Association for Applied Mathematics and Mechanics, and of the International Association of Bridge Constructors and Structural Engineers from Zurich.

Academician Djurić received numerous honours and awards. He received the 7th of July Lifetime Achievement Award in 1964; the highest Republic of Serbia award, granted for outstanding achievements and contributions to the country's development. Also, the October Award of the City of Belgrade was awarded to him in 1971. The University of Niš gave him the memorial plaque in 1970, and the memorial plaque of the Faculty of Civil Engineering in Belgrade was awarded in 1976, for his exceptional contributions to the development of these institutions. Djurić also received several state medals, like the Order of Labour with the Red Flag (1965), the National Service Medal with Gold Star (1972) and the Order of the Republic with Golden Wreath (1981).

He suffered a myocardial infarction for the first time at the age of 48 after which his health continued to deteriorate. He died on June 12th 1988 in Belgrade and was laid to rest in his family's grave at the Belgrade New Cemetery.

ВОЈИН ШУЛОВИЋ
(1923–2008)

Небојша Радуновић

БИОГРАФИЈА

Војин Шуловић, истакнути лекар, велики хуманиста, надарени научник и изузетан ерудита, рођен је 18. маја 1923. године у Куршумлији, где је завршио основну школу, а гимназију у Прокупљу 1941. године. Окупација је мало успорила његово школовање. Све ратне године провео је у кругу породице у завичају. На Медицински факултет у Београду уписао се децембра 1945, а завршио га јуна 1951. године. У току студија 1946–1951. године био је демонстратор на Хемијском институту Медицинског факултета, а 3 године и демонстратор и члан научне групе студената на Институту за физикалну терапију Медицинског факултета. Већ као студент објавио је стручне радове (3 рада), који су награђени на конкурсима Универзитета у Београду.

По завршетку студија радио је годину дана као лекар на Хемијском институту. Специјализацију из гинекологије и акушерства отпочео је 1952. године на Гинеколошко–акушерској клиници у Београду, а специјалистички испит је положио 1956. године. За асистента Медицинског факултета у Београду изабран је 1954. године, за доцента 1961. године, за ванредног професора 1969. године, а за редовног професора 1976. године. Највећи део свог радног века проф. Војин Шуловић провео је на Гинеколошко–акушерској клиници Медицинског факултета у Београду. У периоду 1973–1985. године био је директор Клинике, а мандат је прекинуо због преузимања дужности проректора Универзитета у Београду 1985–1987. године. Председник Српског лекарског друштва био је од 1987. до 1996. године а потом је изабран и за почасног председника Српског лекарског друштва.

Оснивач је и први председник Секције за перинаталну медицину Српског лекарског друштва и председник гинеколошко–акушерске секције Српског лекарског друштва у четворогодишњем мандату.

За дописног члана Српске академије наука и уметности изабран је 1978. године, а редовни члан је постао 1988. године.

Професор Шуловић био је ожењен Љиљаном Милојевић (1938), оториноларингологом. Изродили су две кћери – Јулијану (1965) и Радмилу

(1967). Старија ћерка дипломирала је на Факултету музичке уметности – одсек клавир у Београду и магистрала у Москви на Конзерваторијуму „Чајковски“. Млађа кћи завршила је Правни факултет у Београду. Јулијана, удата Лутовац, обрадовала је родитеље унуцима – Бојаном (март 1993) и Богданом (октобар 1994.године).

Академик Војин Шуловић је возећи аутомобил у 85. години живота доживео, не својом кривицом, саобраћајни удес и 22. фебруара 2008. године преминуо у Београду.

Порекло

Шуловићи воде порекло из Билеће, из херцеговачког села Подосоје. Одатле је један део Шуловића, пре више од 300 година, бежећи од Турака, напустио огњишта и кренуо ка Србији. Задржали су се испод самог врха Копачица, у селу Равништу, где су живели до 1878. године. Када је Топлички круг ослобођен од Турака, преселили су се у Куршумлију, као и многе друге српске породице из села Равништа. Међу њима био је и деда Војина Шуловића, Бранко Шуловић. Он је имао шест синова и две кћери, од којих је једна, Јевросима, умрла као девојчица, док је друга, Видосава, живела 96 година. Деда је уочи Балканских ратова (1912–1913) био лиферант хране за српску војску, пошто се Куршумлија налазила на граници с турском царвином. Бранко Шуловић био је прек, напрасит и енергичан човек. Пред крај живота саградио је спомен чесму на којој пише: „Ову спомен чесму својим грађанима подиже Бранко Шуловић, рентијер из Куршумлије“. Умро је 1928. године, неколико година после своје супруге, баба Руке.

Отац Војина Шуловића, Милош (1892–1977), био је човек од ауторитета, стаменог карактера, патријархалног васпитања и то је испољавао у односима са ужом и широм породицом, међу пријатељима, пословним партнерима и радницима који су били запослени у његовој радњи. Био је веома радан, предузимљив, али строг и праведан. Тешке године Првог светског рата провео је у заробљеништву у Мађарској.

У новоствореној држави, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918), напорним и поштеним радом развијао је свој занатско-трговачки посао и постепено стицао углед у вароши. Био је изабран за старешину Соколског друштва у Куршумлији и за председника локалног фудбалског клуба.

Као угледан и заслужан грађанин у вароши у којој је живео, одликован је „за грађанске заслуге“ Орденом Светог Саве и био је биран за већника Моравске бановине.

За време немачке окупације (1941–1944) Милошу Шуловићу било је попућено место председника општине Куршумлије, али је он тај положај одбио.

Само је човек такве снаге могао да, после савезничког бомбардовања августа 1944. године, када су му погинуле супруга Даница и кћи Јулијана и уништена сва имовина, поново организује живот, да се „скући“ и да под тешким материјалним условима школује сина Војина на Медицинском и ћерку Јованку на Филозофском факултету у Београду, оставши увек одмерен и поштован.

Даница и Милош Шуловић са децом:
Војином, Јулијаном и Чаславом (1928)

Мајка Даница (1900–1944), рођена у Прокупљу, пореклом је из старе породице прокупачког свештеника Ристе Димитријевића. Била је скромна, тиха и пожртвована жена. Родила је четворо деце: Војина (1923–2008), Јулијану (1924–1944), Часлава (1925–1989) и Јованку (1934).

У таквој патријархалној занатско-трговачкој породици која није била посебно имућна, али ни сиромашна, поникао је Војин Шуловић.

ШКОЛОВАЊЕ

Основна школа

Војин Шуловић је у основну школу кренуо са шест година и када је говорио о детињству и о свом родном граду, увек је спомињао, са нежношћу и захвалношћу, првог учитеља, Гаврила Поповића, који је у њему пробудио неутољиву жеђ за знањем. Много година касније, докторску дисертацију („Биолошки и биохемијски аспект хориогонадног хормона плацентног порекла“, 1976) посветио је управо том човеку.

Војин Шуловић 1933. године, као ученик I разреда гимназије

У 10-ој години Војин је наставио школовање у другој вароши, у Прокупљу где је уписао гимназију. Одлазак из куће тешко је подносио. Све је било непознато и ново: стан, школа, професори, другови... Оглашавање воза (први воз стигао је у Прокупље 1925), који је пролазио на путу ка Куршумлији, изазивао је болне уздахе у малој души, а сваки одлазак из родитељске куће био је праћен сузама. Због тога му је отац дозвољавао да само три пута, у току школске године, долази кући, и то о празницима Божићу, слави и Ускрсу, иако је Куршумлија удаљена од Прокупља само 34 км. Вредан, бистар и надарен Војин Шуловић био је одличан ученик у свим разредима основне школе и гимназије. Матурирао је 1941. године.

Имао је обичај да каже да му је Куршумлија дала тело, док му је Прокупље подарило душу.

***Гимназија у Прокупиљу – њојички свейионик
знања и родољубља***

У Краљевини Југославији гимназије су, између два светска рата, биле међу најбољим средњим школама у Европи. У Прокупачку гимназију, основану 1910. године, ученици су се уписивали из целог топличког округа јер је то била једина гимназија у том крају. У гимназијама се, поред редовне наставе, велика пажња поклањала ваншколским активностима, па су професори са ученицима организовали ваннаставна школска „друштва“ – секције: драмску, литерарну, телесну (спортску), певачку, библиотечку и ногометну. Литерарна секција „Доситеј Обрадовић“ била је посебно значајна и привлачна за ученике. Имали су време и место где су читали своје песничке и прозне радове, дискутовали о различитим темама у књижевности, вежбали критички став и говорништво, лагано улазили у озбиљна штива, неосетно сазревали и стасавали за даље школовање, за живот. Војин Шуловић је посебну наклоност и поштовање сачувао за професора српског језика, Ђорђа Рашовића, који је за писмене задатке смишљао инспиративне теме, нпр. „Не будимо светиљке поклопљене лонцем“, или стих Петра Прерадовића „Сунце жарко сједи и скоро ће сјест, стална на том свијету само мјена јест“ Све време гимназијског школовања Војин Шуловић био је члан драмског и литерарног друштва.

Када је Прокупачка гимназија (њен званичан назив) прослављала 90 година постојања (2000) Војин Шуловић био је позван да, на главној свечаности, у име 90 генерација ученика, поздрави присутне активне и пензионисане професоре, као и некадашње и садашње ученике гимназије. Била је то велика част и признање на које је проф. Шуловић био веома поносан.

ОКУПАЦИЈА И ОСЛОБОЂЕЊЕ

Куршумлија је у току II светског рата (1941–1944) седам пута прелазила у руке разних војски (партизанске, четничке, немачке и бугарске). Било је то време страдања и страха, време убистава и бежања, али и, упркос свему што се догађало, било је то и време сачуване наде да ће неко сутра донети слободу и миран живот.

Све војске су хапсиле, убијале и слале у логоре. Скоро да није било ни једне куће у Куршумлији на чијој се капији није вио црни барјак.

На празник Преображење (19. августа 1944) савезнички авиони бомбардовали су бугарску касарну која се налазила у близини куће породице Шуловић. Три бомбе су промашиле циљ и пале у двориште дома Шуловића. Погинуле су мајка Даница (44 године), сестра Јулијана (20 година)

и још две породице. Уништена је и сва имовина: куће, радња, магацин... Милош Шуловић је у 52. години живота остао са троје деце у рушевинама и без имовине.

У јуну 1943. омладинце Куршумлије, узраста 16 до 20 година, мобилисала је, на радну акцију за обнову Србије, Национална служба председника окупационе владе генерала Милана Недића. Позадина радне акције била је идеја да се омладина сачува од мобилизације коју су наметале три војске које су тада ратовале у Србији.

Омладинци су били послати на принудни рад у други крај земље, у Рашку (Санџак) на изградњу пута Негбине-Кокин Брод. Немци су надгледали радове. Режим је био војнички, услови боравка изузетно тешки. Најтеже се подносио недостатак пијаће воде, а радило се усред лета.

После месец дана напорног рада, група од десетак момака из Куршумлије, а међу њима је био и Војин Шуловић, побегла је и преко Београда се вратила кућама. За њима су расписане потернице. Жандарми у Куршумлији требало је да их ухапсе и врате у радну чету или, можда, у неки логор. Према сећању „акцијаша„ Војина, жандармеријски наредник Мина Маслаковић-џика Мина, како су га звали, отац неколико кћери, обавестио је родитеље бегунаца да се синови склоне ван куће неко време. Џика Мина је седам дана обилазио куће и „тражио“ момке и како их није могао наћи, послао је извештај прогонитељима у коме је написао да су „тражена лица непозната и да се не налазе у Куршумлији.“ Мина Маслаковић је после рата и даље живео у Куршумлији и радио у комуналном предузећу.

Куршумлија је ослобођена августа 1944. године. Радост због завршеног рата, као и жеља и спремност да се учествује у обнови порушене земље, била је присутна код свих, а нарочито код младих. Убрзо је партизанска власт почела да организује добровољне омладинске радне акције. По незапамћено хладној зими (децембар 1944–април 1945), температура се спуштала на -15 и -20 степени, омладина Куршумлије, као и омладинци тадашњег Косанчићевог среза (Топлички радни батаљон), била је послата на Црни Врх ради сече и извлачења на леђима (200–300 метара) већ исечених шумских стабала која је посекала немачка организација ТОТ. Дрва за огрев била су намењена београдским болницама у којима су се лечили рањеници.

Била је то прва радна акција Војина Шуловића.

Студије

Студије медицине Војин Шуловић је уписао децембра 1945. године. Рат је одложио за четири године почетак школовања на факултету. „...Почео сам да студирам онда када је требало да дипломирам...“

Изабрао је медицину не само зато што лекар најнепосредније помаже човеку, већ и због тога што је сматрао да ова професија највише омогућава независност у односу на људе који имају власт и моћ. Медицину је заволео и због сазнања да су лекари, на изванредан начин, грађани света, јер су сви у непрекидној борби против смрти, а за тријумф живота...

У детињству читао је књиге о великанима медицине и схватио је да лекари не припадају само једној нацији, нити само једном континенту, већ припадају свим људима. Роберт Кох, проналазач ТБЦ бацила, није само Немац, физиолог Павлов, добитник Нобелове награде, није само Рус, Луј Пастер који је открио серум против беснила, није био само Француз. Они припадају свим људима.

Познато је да се у сваком младом бићу, у адолесценцији, одиграва процес идентификације према одабраним узорима. Вероватно су њихове биографије биле додатни мотив студенту Војину Шуловићу у избору будуће професије.

У децембру 1945. године, тек што се рат завршио, почела је универзитетска настава. На Медицински факултет Универзитета у Београду уписали су се студенти различитих годишта и из свих крајева ослобођене државе. У то време, само су у Београду и у Загребу постојали медицински факултети. У Љубљани је, на две године пре почетка рата основан медицински факултет, али је био непотпун. На прву годину уписано је око 1300 студената медицине, затим, око 400 студената фармације и исто толико студената ветерине. Више од 2000 бруцоша слушали су заједно исте предмете на првој години: физику, хемију и биологију, и то код истих професора. Настава се одржавала у сали Коларчевог народног универзитета, јер су многе зграде са амфитеатрима за наставу биле у рушевинама. Места у сали било је мало за толики број слушалаца, па су студенти долазили да заузму место и по два сата пре почетка предавања, која су, са вежбама, трајала и до 20 сати увече. Будући да није било уџбеника, а студентске организације нису биле још довољно организоване да припреме скрипта, студенти су хватали белешке.

Студенти медицине су се хранили, углавном, у студентској мензи названој „*Три косџура*“ због слабе хране и мршавих студената. Према сећању Војина Шуловића, студенти су на смену обедовали – док су једни били за столом, други су стајали у реду поред зида, чекајући да заузму њихово место, по могућству сто где је нека колегиница оставила веће парче хлеба. Студенти су имали карту за снабдевање и количина хлеба била је ограничена.

У току студија, већ после прве године, Војин Шуловић је изабран за демонстратора на предмету хемије код два великана, професора Петра Матавуља, братанца нашег писца из српске Далмације, Симе Матавуља

и код професора Павла Трпинца, једног од најпознатијих педагога на Медицинском факултету.

Радознао и радан какав је био, Војин Шуловић се врло брзо прикључио научној групи професора Александра Роговића на физикалној медицини, где је волонтерски радио.

Студент – демонстратор на предмету хемија (1946–1951)

У том периоду студент Војин Шуловић је на фестивалу студентских радова, на анонимном конкурс, са колегама освојио прве три награде.

Упркос тешким материјалним и другим околностима, време студија је Војин Шуловић сачувао у лепом и сетном сећању. Са поносом је истицао да је слушао предавања, или полагао испите, код 19 академика и да је сусрет са тим професорима утицао не само на стручно знање, већ и на шире образовање и понашање и других студената који су имали срећу и част да буду студенти таквих професора.

РАДНЕ АКЦИЈЕ

Студенти Медицинског факултета учествовали су у добровољним радним акцијама организујући се у радне бригаде. Почетком јула 1946, после прве године студија, бригада студената медицине послата је на исушивање посавских мочвара да би се на том месту изградио посавски канал. Радило се у блату и води од јутра, скоро до мрака. По војничком обичају, буђење и повечерје означавало се трубом. Спаваонице су биле у незавршеној школској згради без прозора и пода.

Радна акција на Посавском каналу трајала је два месеца и студенти су припремили за обраду 4000 хектара плодне посавске равнице. На овој радној акцији студент Војин Шуловић био је награђен ударничком дипломом која му је целог живота била врло драга и којом се поносио.

Следећа радна акција на којој је учествовао била је изградња пруге Шамац–Сарајево у лето 1947. године. Услови живота и рада били су знатно бољи у поређењу са првом радном акцијом.

У пригодним приликама Војин Шуловић је често спомињао радну акцију у посавским ритовима, јер је била праћена несташлуцима групе којој је и сам припадао. Као и сви млади, и они су, и поред напорног рада, тражили забаву. Једном приликом њихова бригада била је задужена да припреми приредбу. За програм им је била потребна зебра. Планирали су да од једног сељака, из непосредне околине, позајме ждребе (Војинова идеја) и да му кречом насликају пруге и тако добију жељену зебру. Срећом, план се није остварио. Планиране враголије могле су да повуку непријатне последице.

Доба радних акција остало је запамћено по многим љубавима и пријатељствима међу акцијашима које је потоњи живот дограђивао, или, на жалост, разграђивао.

ПРВО ЗАПОСЛЕЊЕ

После завршених студија, у јуну 1951. године, Војин Шуловић се запослио на Хемијском институту Медицинског факултета где је више година радио као демонстратор. Професор Трпинац, већ упознат са способностима младог колеге, желео је да га задржи, планирајући га за наставника. Међутим, да би се нормално развијао кроз наставнички процес, морао би да заврши фармацију, или технологију. По савету брижног професора Трпинца, Војин Шуловић је уписао Фармацеутски факултет и започео нове студије које су подразумевале предавања и вежбе и, обавезно, свакодневна четири сата наставе на Хемијском институту. Овакав темпо рада

изiskивао је велики напор који Војин Шуловић није могао да издржи и зато се пријавио на конкурс за специјализацију гинекологије и акушерства у Зрењанину. Добивши специјализацију, отишао је код декана Медицинског факултета проф. др Бране Станојевића да се захвали на потписаном решењу о пријему на Хемијски институт који, управо, напушта јер је добио специјализацију у Зрењанину. У канцеларији је затекао проф. др Радивоја Беровића. Обојица су познавали младог колегу још са стажа на њиховим клиникама и нису желели да изгубе даровитог младог лекара. Проф. Беровић је одмах интервенисао у Министарству здравља Србије, као и код директора Гинеколошко-акушерске клинике Медицинског факултета, проф. Тасовца, с молбом да се решење о специјализацији за болницу у Зрењанину пребаци на факултетску клинику.

Тако је Војин Шуловић дошао на Гинеколошку клинику у Београду.

Говорећи о сплету околности које су га одвеле на специјализацију гинекологије, увек је подвлачио да није ни помишљао да се бави том граном медицине. Као илустрацију наводио је тадашњу праксу по којој су се студенти, на завршној години, изјашњавали коју би специјализацију желели да добију. Увек је на прво место стављао кардиологију, затим инфективне болести, а треће место спортску медицину.

Неспорно је да би и у овим областима медицине дао огроман допринос, али би гинекологија и акушерство у нас, па и у Европи, сигурно били сиромашнији за достигнућа која су обележила блиставу радну и научну каријеру академика Шуловића.

ГИНЕКОЛОШКА-АКУШЕРСКА КЛИНИКА

На Гинеколошко-акушерској клиници (ГАК) у Београду, Војин Шуловић је прошао уобичајен пут у академском напредовању: од асистента (три пута биран), доцента (два пута), ванредног професора (два пута), до редовног професора.

Академик Синиша Тасовац, директор Клинике, увек је подржавао младог колегу Војина Шуловића, а овај га је доживљавао и признавао за духовног оца у области гинекологије и акушерства.

Др Шуловић је визионарски сагледао, још у наговештају, нова кретања у струци и науци и 1959. године предложио професору Тасовцу да оснује одељење за патологију трудноће, што је овај прихватио са великим одобравањем, имајући увек разумевање за новине у струци. Било је лекара на Клиници који су са неповерењем гледали на тај предлог коментаришући да Војин Шуловић измишља непостојећу област само да би постао шеф одељења.

Лекари на специјализацији 1955. на ГАК-у.
 Слева: Д. Младеновић, В. Шуловић,
 доц. П. Костић и Г. Посковски. У другом реду:
 М. Чемерикић, П. Костић и С. Јовановић

Време је показало ко је био у праву. Патологија трудноће постепено је, у оквиру гинекологије и акушерства, прерасла у посебну субспецијалистичку целину. Као један од пионира за ту област у свету, проф. Војин Шуловић је значајно допринео да наша домовина Србија и бивша Југославија, имају водеће стручњаке и научнике у перинаталној медицини.

Надахнути идејама и визијама свог харизматичног учитеља, лекари ГАК-а данас трасирају и проширују пут новој дисциплини – феталној медицини.

ДИРЕКТОР КЛИНИКЕ

Професор Војин Шуловић је 1973. године тајним гласањем изабран за директора Клинике.

Са огромним знањем, ношен великим идејама радним еланом, кренуо је у стварање модерне, изузетно стручне клинике у СФР Југославији. Његова велика жеља и програм били су отварање Клинике према свету. Многи лекари ГАК-а су одлазили на стручно усавршавање у бројне европске градове, али и у велике медицинске центре бивше Југославије.

Стручно оспособљавање, усавршавање и подмлађивање кадра на Клиници, професор Шуловић је сматрао својом обавезом и веома је значајан његов учинак и у тој области.

Професор Тасовац (седи први здесна) са сарадницима и иностраним гостима. В. Шуловић стоји трећи слева (1958)

Када је у марту 1973. године изабран за директора на Гинеколошко-акушерској клиници није било ниједног лекара са титулом магистра и доктора медицинских наука. Затечена су само два примаријуса. Када је 1985. године професор Шуловић напустио дужност директора (после непуних 13 година), на Клиници је радило 25 магистара, 31 доктор медицинских наука, као и 28 примаријуса.

Професор Шуловић се веома трудио да подстакне и заинтересује младе лекаре за пројекте и истраживања у струци, како би, под његовим руковођењем, успели да их остваре. На тај начин су детаљно обрађена многа поглавља струке. Такође, важно је забележити да су радови објављени у разним домаћим и страним часописима.

Новоосновно Одељење патологије трудноће, ГАК, Београд (1962). Прва екипа лекара: здесна: доц. В.Шуловић, др М. Мајсторовић, педијатар, др Р.Јовановић, гинеколог, и асист. А. Дукић, други слева

Професор Шуловић је настојао да се уведу новине у дијагностици и у терапији. Посебно се ангажовао у примени превентиве, јер је сматрао да Клиника не треба само да лечи, већ и да спречава болест. У тој намери, убрзо је на ГАК-у отворено шест саветовалишта за превенцију болести и оспособљено је осам различитих лабораторија за, између осталих, експериментална и имунолошка испитивања. Без добро опремљених лабораторија, дијагностика у хуманој репродукцији је готово неспроводива.

Посебну пажњу професор Шуловић је посвећивао одељењу за новорођенчад. Основан је одсек интензивне неге за ову децу, тако да су бебе рођене са малом телесном тежином, недоношчад, као и болесна деца, остајали на Клиници на лечењу јер није било потребе да се преносе у друге дечје специјализоване установе. Заслуга за високу стручност у раду

на овом одељењу припада, у великој мери, прим. др Загорки Радојковић, која је била начелник одељења за новорођенчад. Колегиница Радојковић била је доктор медицинских наука, а проф. Шуловић био је ментор у њеном раду.

Клиника за гинекологију и акушерство у Београду је и раније била *alma mater* свих гинеколошких клиника у тадашњој држави – СФР Југославији. Међутим, за време руковођења проф. Шуловића, углед Клинике прерастао је границе некадашње домовине.

Добар глас се далеко чује, па је Клиника за гинекологију и акушерство у Београду избила у ред врло признатих европских медицинских установа.

Основни покретач била је снага личности проф. Шуловића код кога су доминирали велика радна енергија и снажна жеља да непрекидно и неуморно проширује своја знања.

Професор Шуловић је, у време управљања Клиником, омогућио да се уведу следеће савремене дијагностичке методе: амниоцентеза, ултразвук, као и специфичне биохемијске анализе за фетоплацентно испитивање; организована је биохемијска лабораторија и успостављена је сарадња са ИНЕП-ом у Земуну.

Нове приступе и схватања о царском резу професор Шуловић је применио у раду на Клиници и био је први који је отворио посебно одељење за царске резове. У породилиште је уведена, тада још увек у Европи, мало позната метода кардиотокографије, као и директно одређивање ацидобазног стања плода у порођају.

Основано је одељење неонатологије. Успостављена је јединствена перинатолошка служба обједињавањем свих међусобно повезаних дисциплина: епидемиологије, генетике, патолошке анатомије – фетопатологије. Клиника је добила сталну интернистичку службу, као и консултативну службу уролога и хирурга. Успостављена је и конзилијарна служба за лечење малигних обољења на женским полним органима.

Професор Шуловић је разумео, подржао, чак и форсирао организовање и оснивање одељења за вантелесну оплодњу. Као човек, као лекар и као научник борио се за живот и пре живота.

Једном речју, Клиника за гинекологију и акушерство Медицинског факултета у Београду развила се у институцију са организацијом рада која је била авангардна и за водеће европске центре.

Стручна истраживања и усавршавања лекара били су, такође, у видокругу професора Шуловића. Уведени су недељни семинари које су припремали лекари Клинике, али су позивани лекари и медицински стручњаци са других клиника и болница, а не ретко су учествовали и гости из иностранства.

Професор Војин Шуловић је Клинику којом је руководио осећао као своју кућу. Слично осећање и расположење преносио је и на већину сарадника, тако да су се многи запослени на Клиници, у његово време, осећали као чланови једне велике породице.

САМОУПРАВЉАЊЕ

Професор Шуловић је изабран за директора ГАК-а у време када је југословенско друштво било организовано по принципу социјалистичког самоуправљања. Недовољно прилагођено начину организације и раду многих установа, самоуправљање је често доводило до апсурдних ситуација које су успоравале и ометале нормалан рад, као нпр. овај догађај на Клиници.

Заводу за међународну научну, културну и техничку сарадњу професор Шуловић је поднео извештај о пројекту медицинске сарадње Клинике са врхунским стручњацима из САД. Материјал је враћен са примедбом да није прошао редовну процедуру – није добио самоуправну потврду Савета ГАК-а. Изричито је речено да је такав пропис. У то време Савет ГАК-а бројао је двадесетак чланова међу којима је било само три лекара. Као човек који уважава друштвени ред, иако му је било непријатно да пред некомпетентним људима излаже врхунска стручна и научна достигнућа, Војин Шуловић је то учинио. После завршене седнице пришли су му часни људи, неквалификовани, полуквалификовани радници, лаборанти и медицинске сестре, извињавајући се што су доведени у неугодну ситуацију да слушају управо завршено излагање, захваљујући му се, истовремено, на уложеном труду да им приближи садржај пројекта.

Као најупечатљивију негативну успомену из самоуправљања, проф. Шуловић је дуго памтио пријаву неколицине лекара Клинике, који су сматрали да директор не послује добро. Поступак по тој пријави водила је једна од најмоћнијих особа тог времена – политичар и, истовремено, универзитетски професор. Међутим, у току расправе доказано је, између осталог, да су плате на Клиници веће, у поређењу са примањима у другим установама Клиничког центра, да се стручни рад обавља на задовољавајући начин, да је Клиника отворена за стручњаке из целе Југославије, као и за стручњаке из иностранства.

На питање тужитељима како је могуће такво пословање Клинике са лошим директором, одговор је био трагикомичан: „То је због тога што имамо одличан колектив, директор не ваља“.

Проф. Војин Шуловић је цинично рекао само:

„Оркестар одлично свира, до виртуозности, мада диригент лоше диригује“.

РЕКТОРАТ

Године 1985. Војин Шуловић је поднео оставку на место директора Клинике, три године пре истека мандата. Клиником је управљао 13 година. Тада је важило правило које је он лично, као председник Скупштине Универзитета, прогласио неколико година раније, да се не могу имати, истовремено, две руководеће функције.

Академик Шуловић (са лентом, слева)
као проректор (1985–1987)

Дужност директора Гинеколошко-акушерске клинике престала је 30. септембра 1985. године, а 1. октобра ступио је на дужност проректора Универзитета у Београду. Као проректор био је одговоран за научни рад и међународне везе.

СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО

Професор Војин Шуловић је годину дана пре одласка у пензију (1988) изабран за председника Српског лекарског друштва (СЛД), које је основано 1872. године као стручно удружење лекара. На том положају је остао је скоро 10 година, до априла 1996. године.

Бити изабран за председника СЛД била је велика част и признање, али и велика обавеза да се одржи висок ниво наслеђен од претходника. Такође, једна од дужности председника је и да унапреди рад ове угледне струковне организације.

У то време друштвено-историјске прилике биле су веома неповољне и донеле су велику друштвено-економску кризу која је угрожавала све области друштва. Проф. Шуловић се неуморно ангажовао, све време, да очува углед СЛД, часност сваког члана понаособ, као и лични интегритет.

На положају председника СЛД проф. Шуловић је урадио следеће:

Удружење је пресељено у зграду бивше Очне клинике у ул. Џорџа Вашингтона 19. Претходно је требало оспособити простор у који ће се уселити СЛД.

Отворен је Музеј СЛД као посебна установа коју, са великим успехом, води прим. др мед. sc. Буда Павловић.

Медицинском факултету послат је предлог за рехабилитацију професора који су, после ослобођења, из политичких разлога удаљени из наставе.

Основан је Етички комитет Српског лекарског друштва чији је задатак био да се брине о психичком и физичком здрављу људи.

У мају 1988. године у Студеници је обележена годишњица (800 година) од оснивања прве болнице на тлу Србије и постављен камен-белег за сва времена.

У јуну 1989. године у Приштини је, поводом 600-годишњице Косовског боја, организован симпозијум о средњовековној медицини у Србији.

У Вршцу, непосредно пред распад СФР Југославије, одржан је семинар на тему „Психијатрија и религија – порекло и последица мржње“.

На скупу било је око 300 учесника. Присуствовали су представници: православне вере (епископ Атанасије Јевтић), католичке (надбискуп Перко), Ислама (београдски муфтија Хамдија Јусуфспахић). Јеврејску вероисповест заступали су професор психијатрије др Никола Волф и Енрико Јосиф, композитор. Баптистичку цркву представљао је Александар Бирвиш.

Учествовали су и представници јавног живота. Књижевник Матија Бећковић представљао је САНУ.

Године 1990. наслуђујући ратну опасност, СЛД је послао апел лекара Србије за мир позивајући се на Хипократову заклетву:

„У вршењу дужности према болеснику неће на мене утицати вера, националност, раса, политичка припадност, или материјално стање болесника ...“

СЛД се, у име лекара Србије, обратило свим лекарима света писмом у знак протеста поводом изјаве генералног секретара организације Лекари света (Жан Перони), којом је напао српске лекаре.

Било је и других сличних неистина и напада на које је СЛД одмах реаговало протестним писмима упућеним светским медицинским удружењима.

У јуну 1993. године СЛД је организовало ванредни конгрес лекара Србије посвећен најактуелнијим темама из области здравства и стања нашег становништва, коме је присуствовало 3.500 лекара, затим чланови дипломатског кора шест земаља, као и неочекивано велики број лекара из српско-европске и српско-америчке дијаспоре.

СЛД је основало подружнице у иностранству где су живели и радили лекари који су завршили студије у Србији. У ХанOVERу је основана подружница која је окупила око 300 чланова захваљујући великој помоћи тадашњег Западноевропског епископа Лаврентија. Ова подружница била је веома активна. Такође, основане су подружнице у Гетеборгу, Чикагу и у Канади.

Председник СЛД и епископ Лаврентије, окт. 1990.

На позив Српске националне академије и њеног председника, Николе Пашића, унука великог српског државника и политичара, Николе Пашића, проф. Шуловић одржао је предавања у Торонту, Монтреалу и Отави на теме: „Здравствено стање избеглог становништва“ и „Историја српске медицине“.

Стручно усавршавање на Харварду (1965–1966). Први с лева у другом реду В. Шуловић. У средини са лептир машном проф. Клод Вили

Проф. Шуловић био је посебно поносан на ово раздобље живота. Сматрао је да је у Српском лекарском друштву објединио многа знања и искуства која је стицао кроз лекарско, педагошко и јавно деловање.

Непресушном радном енергијом, мотивацијом, изузетно широким стручним знањем, општом културом и патриотским осећањем, проф. Шуловић је успео да у кризном и опасном времену очува и увећа углед преко 130 година старог удружења српских лекара.

Проф. Шуловић је у свом дугогодишњем животу и раду много учињено и на популаризацији медицине. Речит, духовит и занимљив, успевао је да на радију и телевизији, као и у штампаним медијима, једноставним и разумљивим језиком, приближи медицину широкој јавности.

Када је 1973. године изабран са директора ГАК-а и његове колеге у Стразбуру су, такође, напредовале, поставши професори и директори неколико клиника. У једном моменту, београдска ГАК је сарађивала са пет француских клиника. Школске 1965/66. Војин Шуловић је, као први стипендиста престижне Фулбрајтове фондације, отпутовао у Бостон на Харвард универзитет. Ментор у раду био је професор Клод Вили.

Из једногодишњег боравка, развила се вишегодишња, опсежна сарадња Клинике и посебно САНУ, са проф. Клодом Вилијем који је касније био изабран за дописног иностраног члана САНУ.

На Интернационалном конгресу гинеколога
и акушера Еуро регије у Темишвару, 28–30. 10. 2004.

Војин Шуловић је, као први „Фулбрајтовац“, и први председник Фулбрајтовог програма у Југославији, у периоду веома отежане сарадње са иностранством због уведених санкција од стране УН, изузетним трудом чувао мост сарадње. У томе је и успео, па је удружење Фулбрајтових стипендиста у периоду 1992–1996. године имало веома богату активност.

Успешну сарадњу Клиника је остварила и са Колумбија универзитетом у Њујорку. Седам година је трајало научно истраживање у програму „Учешће резус фактора у компликацијама које настају после намерног побачаја“.

Успостављена је плодносна сарадња са проф. др Нином Стрижовом, директорком Гинеколошке клинике у Москви, као и сарадња са водећим клиникама Пољске, Румуније, Енглеске, Италије, Либије и других земаља.

У време док је проф. Војин Шуловић био на челу Клинике, остварена је садржајна сарадња и са клиникама и болницама у бившој Југославији. На ГАК-у су докторске тезе бранили многи гинеколози из универзитетских центара других република. Пет професора гинекологије Медицинског факултета у Загребу претходно су докторирали на ГАК-у у Београду.

НАУЧНИ РАД

Професор Шуловић научним радом почео је да се бави у студентским данима. Прве радове је написао захваљујући доц. др Александру Ротовићу који га је научио техници и методологији научног рада у време када је као студент –демонстратор радио на Хемијском институту и на Институту за физикалну терапију Медицинског факултета. Ти први стручни радови су били добро оцењени, награђени и штампани у београдском студентском часопису „Медицински подмладак“, као и у загребачком студентском часопису „Медицинар“.

У Стразбуру је испитивао хоригонадотропни хормон постелице и тај експериментални рад објавио је 1959. године у угледном француском часопису за гинекологију и породично. На Харвардском универзитету, у Институту за хуману репродукцију, испитивао је синтезу хормона јајника у експерименталних животиња, као и утицај хоригонадотропног хормона на синтезу полних хормона у постелици. Будући да је већ имао одређено знање о том хормону, ново испитивање се одвијало по његовој замисли. Добијени резултати су, заједно са радовима колега на истом институту који су изучавали женске полне хормоне, штампани у америчкој књизи Гонаде, која је објављена у Њујорку 1968. године.

Тих година проф. Шуловић започео је блиску сарадњу са Институтом за примену нуклеарне енергије у ветерини, шумарству, пољопривреди и медицини (ИНЕП) у Земун Пољу. Испитивана је синтеза беланчевина и протеинских хормона у постелици под разним експерименталним условима. Проучавано је и деловање лекова који се користе у току трудноће: инсулин, бетаблокатори, лекови против повишеног крвног притиска. Испитивања су обухватила и дејство алкохола, наркотика и никотина. Двадесетак саопштења о тим испитивањима објављено је у југословенским и иностраним медицинским часописима.

Драгоцени сарадник у експерименталним пројектима била је молекуларни биолог, др Олга Генбачев, која је у то време, већ представљала значајан међународни научни ауторитет.

Са Институтом у Винчи, са др Н. Степић, проф. Шуловић је, такође, развио сарадњу. Испитивани су рецептори на женским полним органима (јајницима и материци) здравих жена и код жена са поремећеним менструалним циклусима. Ова испитивања су обухватила и жене које су боловале од малигнух тумора на полним органима.

Добијени резултати су штампани у домаћим и страним гинеколошким часописима и саопштавани су на југословенским и међународним скуповима. Почетком осамдесетих година 20. века проф. Шуловић је развио изванредну сарадњу са Институтом за микробиологију Медицинског

факултета, а посебно блиска сарадња је била са професорком др Марином Бујко. Испитивања су се односила на деловање бактерија и вируса на учесталост спонтаних побачаја и превремених порођаја, као и на појаву доброћудних и злоћудних промена на грлићу материце. Испитивано је и дејство женских полних хормона – естрогена и прогестерона на размножавање вируса.

Проф. Шуловић је, са истом групом сарадника са Института за микробиологију, први, у бившој Југославији, почео да испитује сиду у трудница. У југословенском часопису „Гинекологија и обстетриција“ објавили су чланак под називом „Сида у перинаталној медицини“. Испитивање сиде проширено је на жене-уживаоце дроге са циљем да се открије учесталост премалигних и малигних промена на полним органима. Испитивани су и запаљенски процеси на полним органима жена лечених од наркоманије.

Радозналост проф. Шуловића у области струке упућивала га је на сарадњу са институтима који су се бавили базичном медицином (Институт за фармакологију, Институт за патологију, Институт за физиологију) на Медицинском факултету у Београду.

У Заводу за трансфузију крви Србије проф. Шуловић је имао искреног сарадника, како у експерименталним и клиничким, тако и у имунолошким истраживањима. Носилац сарадње била је др Надежда Сушаковић.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Проф. Војин Шуловић је 1978. године изабран за дописног члана Српске академије наука и уметности (САНУ), а за редовног члана 1988. године.

Дуже од 20 година водио је истраживачки пројект о утицају медицинских и социјалних чинилаца на прираштај становништва у Србији. Испитивани су узроци „беле куте„ у нашој земљи. На основу ових истраживања, на медицинским факултетима у Београду и у Нишу одбрањено је 7 докторских теза у чијим припремама је учествовао проф. Шуловић.

Резултати истраживања саопштени су на неколико научних скупова које су организовала два међудодељенска одбора САНУ: Одбор за инфективне болести и њихов утицај на хуману репродукцију укључујући и ХИВ и Одбор за проучавање биологије репродукције човека, чији је председник био академик Шуловић

САНУ је, иако нема лабораторије за експериментална испитивања, омогућила сарадњу са научницима из различитих области који нису чланови САНУ али имају на располагању лабораторије.

Академик Шуловић водио је три међународна пројекта које је подржала САНУ:

- „Развој мозга хуманог фејтуса“ у сарадњи са Неуропатолошким институтом Харварда.
- „Учешће резус фактора у компликацијама после намерној побачаја“ у сарадњи са Колумбија универзитетом у Њујорку.
- „Биолошко дејство ултразвука на плод“ у сарадњи са Министарством здравља САД.

ПРИЗНАЊА И ОДЛИКОВАЊА

У дугој и изузетно садржајно богатој каријери академику Војину Шуловићу су, у знак признања за његов стручни рад, биле додељене бројне почасне и одговорне функције у земљи и иностранству.

У земљи био је члан Медицинске академије СЛД, а у иностранству био је члан Медицинске академије Румуније, Удружења гинеколога француског говорног подручја, Удружења за перинаталну медицину Француске и члан Светског удружења гинеколога и акушера.

Са потомцима: кћери Јулијана и Радмила са унуком Бојаном у наручју, март 1993.

Проф. Шуловић био је биран за почасног члана свих гинеколошко-акушерских секција лекарских друштава бивше домовине. Његов стручни

ауторитет био је поштован и ван граница Југославије и зато је био биран за почасног члана друштва гинеколога и акушера Француске, Русије, Пољске, Румуније и Јордана.

За стручну, научну, наставничку и јавну делатност проф. Шуловић добио је бројна признања. Избор у највишу научну установу српског народа, у САНУ је, несумњиво, највеће признање.

Добитник је Октобарске награде Београда, а касније и Седмојулске награде Републике Србије (1987).

За научни рад добио је награду СЛД-а.

Одликован је Орденом заслуга за народ са сребрним зрацима, Орденом рада са златним венцем и Орденом рада са црвеном заставом.

Проглашен је за почасног грађанина Куршумлије 1996. године, као и за почасног грађанина Смедерева 1997. године.

Године 2003. основана је Школа породичства „Академик Војин Шуловић“ у Ваљево. Покровитељи су: Центар за континуирану едукацију Медицинског факултета у Београду, Удружење гинеколога и обстетричара Србије, Црне Горе и Републике Српске, Гинеколошко-акушерска секција СЛД, Здравствени центар Ваљево, САНУ и Српска православна црква.

Председник Републике Француске одликовао га је орденом Витеза за националне заслуге за допринос у сарадњи француске и југословенске медицине.

Амерички библиографски институт изабрао је проф. Шуловића за човека године за његов допринос струци и науци у области гинекологије и акушерства.

У књизи *Great minds of the 21 Century* уписано је и име проф. Шуловића међу 1000 одабраних имена светских стручњака из различитих области.

Интернационални библиографски центар из Кембриџа (Велика Британија) изабрао га је за једног од људи који су обележили 20. век у области медицине (1997–1998).

АНАЛИЗА НАУЧНОГ РАДА

Научни допринос академика Војина Шуловића огледа се, највећим делом, у изучавању бројних физиолошких процеса током гравидитета. Као један од оснивача нове стручне дисциплине – патологије трудноће, односно, перинаталне медицине, покренуо је многа експериментална, лабораторијско–клиничка и епидемиолошка истраживања.

Проучавање йлодове воде. Средиња у којој се плод, од зачећа до рађања, развија, постала је предмет великог интересовања академика

Шуловића још 1957. године када је штампао и прве радове везане за неправилности у настанку и у саставу плодове воде, које могу бити кобне по плод (*референце 11, 91, 116*).

Први је урадио амниоцентезу у поодмаклој трудноћи код жена које су имале неподударност резус фактора са супругом. Испитивање плодове воде спасило је бројну новорођенчад, јер је трудноћа прекидана у тренутку када се испољила опасност по даљи нормалан развој плода у материци. Тај поступак, у почетку, колеге са ГАК-а и из других универзитетских центара некадашње Југославије, нису прихватили са одобравањем, јер је одступао од уобичајених и прихваћених метода. Сматран је изузетно агресивним поступком који може да нашкоди плоду и мајци. Тада није био примењиван ултразвук који би одредио тачан положај постељице и плода у материци.

Добијање плодове воде на овај начин и преглед њеног хемијског састава омогућило је правовремено откривање зрелости плућа плода и битно је смањило смртност недоношчади (*референце 452, 586*). У процени ових резултата проф. Шуловић најбоље је сарађивао са неонатолозима Клинике на челу са прим. др Загорком Радојковић .

Проучавање функција постељице. Проф. Шуловић је, са фармацеутом Љубицом Пољаковић, изучавао хормоне и ферменте постељице (укупна и термостабилна алкална фосфатаза, хистаминаза, окситоциназа и целулоплазма, хорионски гонадотропин) излучене у крвоток мајке и, на основу њих, прогнозирао ток и исход трудноће (*референце 31, 36, 67, 87, 100, 102, 147, 161, 422, 437, 458, 491, 575, 592, 599*). Из ове области су неки његови сарадници одбранили докторске тезе (проф. др Борислав Лазаревић). Ова истраживања су била теме његових редовних предавања из перинаталне медицине на последипломској настави Медицинског факултета у Загребу.

Генски поремећаји и неправилности њлода били су предмет сарадње са Биолошким институтом Медицинског факултета и проф. др Стефанијом Марковић (*референце 114, 177, 414, 417, 419, 439, 460*). Први су у Југославији обавили ауторадиографско испитивање у хромозомским поремећајима испољени транслокацијом хромозомског комплекса код оца чија су се деца рађала мртва и са телесним неправилностима (114)

Ултразвучна дијагностика и њена примена у породичству и гинекологији били су пионирски приступи у Југославији (1972) и заузимају значајно место у стручној и научној активности академика Шуловића (*референце 124, 139, 172, 173, 212, 403, 404, 405, 438, 446, 450, 476*). Од тог времена ултразвучна дијагностика се развијала до неслућених размера, тако да је она данас незаменљив дијагностички поступак у, готово, целокупној медицини (*референце 509*).

Као признање за пионирско дело, пред распад Југославије, 68 стручњака са свих медицинских факултета посветило је академику Шуловићу капитално дело – књигу „Ултразвук у медицинској дијагностици“.

Срчана обољења и тјрудноћа. Проф. Шуловић је са академиком Исидором Папом пратио и контролисао трудноћу жена којима је претходно оперисано срце. Контрола је била настављена и после порођаја. Испитивањем су биле обухваћене и њихове новорођене бебе.

У једном периоду, по броју жена које су родиле са уграђеним вештачким залисцима, Гинеколошко акушерска клиника и ови аутори били су на другом месту у свету, иза једне кардиохируршке клинике у САД (референце 132, 382, 402). Из ове области је под менторством академика Шуловића одбрањена једна докторска дисертација (проф. др Жарко Пилић).

На Клиници су контролисане труднице са срчаним болестима, али које нису биле оперисане. У магистарском раду проф. др Н. Радуновића, анализирана је трудноћа више од 800 неоперисаних жена. Најважнији делови рада објављени су у најпознатијем француском гинеколошком часопису (референце 442, 444) .

Ендокринолошки поремећаји у гинекологији и њихови утицаји на менструални циклус као и на ток и исход трудноће изучавани су у сарадњи са проф. др Срећеном Билом и проф Бориславом Лазаревићем (160, 167, 175, 453, 503, 507). Резултати су објављени у двадесетак југословенских и страних часописа. Испитивања су анализирали поремећаје у концентрацијама хормона и њихов учинак на настанак инфертилитета (неплодности) као и спонтаних побачаја и превремених порођаја.

Инфекције у тјрудноћи су изучаване кстензивно у сарадњи са проф др Бујко. Посебан допринос је дат у откривању и третману инфекција са вирусима а посебно са вирусом сиде код трудница (референце 498, 502, 505, 510, 511, 535, 549, 553, 625)

Проф. Шуловић је, користећи знање из области којом се бавио целог живота, а у сарадњи са колегама из различитих медицинских центара, објавио следеће књиге:

„Материнство, зачеће, трудноћа и порођај“ (1975) са др Јеленом Радић; „Гинекологија“ са проф. Пером Дробњаком из Загреба и са проф. Бериславом Берићем из Новог Сада; „Rh фактор у трудноћи“ са проф. Дарком Плећашем са ГАК-а; „Сонографска дијагностика у породилству“ са проф. Небојшом Радуновићем; „Патологија трудноће“ и „Породиљство“ универзитетски уџбеник, са професорима Б. Берићем, Антом Дражанчићем из Загреба и са Лидијом Андолшчек из Љубљане.

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ВОЈИНА ШУЛОВИЋА

1950.

1. *Прилої ишшању узрока нешачности Esbach-ове методје одређивања беланчевина у мокраћи.* – Војин Шуловић. Медицински подмладак, (1950), 3: 173–185.

1951.

2. *Klinička vrednost Friedmann-ove probe. Milosav Ristić i Vojin Šulović.* – Medicinar, 5, (1951), 2/3: 77–97.

1955.

3. *Ашонична крвављења у шоку и шосле шорођаја. Драшмир Млагеновић, Војин Шуловић и Милена Грубач.* – Српски архив, 83, (1955), 9 : 937–946.
4. *Крвављење услед афибриношнемње и фибринолизе шосле шорођаја / Милан Томић, Војин Шуловић, Ружа Шегедин.* – Српски архив, 83, (1955), 4: 494–501.
5. *Лечење микшичне инфекције урошенишалној ашараша жене / Петар Костић и Војин Шуловић.* – Медицински гласник, 9, (1955), 4: 125–131.
6. *Хешашо-ренални синдром као шоследица шейшкемеје шосле криминалној шобачаја / М. Лазић, В. Шуловић, Ф. Бојц.* – Зборник радова Института за здравствено просвећивање НР Србије, 2, (1955): 49–63.

1956.

7. *Dijagram karcinoma pomoću histerografije / В. Milošević, М. Perović i V. Šulović.* – Zbornik radova Trećeg kongresa ginekologa – opstetričara Jugoslavije u Ljubljani, t. 3. – Ljubljana: Savez lekarskih društava Jugoslavije, Udruženje ginekologa i opstetričara, 1956, 233–238.
8. *Povrede polnih organa žene prouzrokovane koitusom / Р. Kostić, V. Šulović.* – Zbornik radova Trećeg kongresa ginekologa-opstetričara Jugoslavije u Ljubljani, t. 3. – Ljubljana: Savez lekarskih društava Jugoslavije, Udruženje ginekologa i opstetričara, 1956, 189–193.
9. *Руйшшуря шрлића машерице у шоку шорођаја / Марија Лазић, Милица Бошковић, Војин Шуловић.* – Српски архив, 84, (1956), 3: 387–390.
10. *Руйшшуря машерице шосле класичној царској реза / Татјана Шкурина и Војин Шуловић.* – Медицински гласник, 10, (1956), 7: 187–290.

1957.

11. *Ендомешриоза и њене комшпликације / Н. Мирјанић, М Томић, В. Шуловић, М. Белопавловић.* – Медицински гласник, 7, (1957), 12: 490–493.
12. *О Хидрамнионима / Татјана Шкурина, Војин Шуловић и Душан Јовановић.* – Српски архив, 85, (1957), 12: 1348–1352.

13. *Порођај код старијих и младих њворотики* / Драгомир Младеновић, Војин Шуловић, Душан Јовановић. – Српски архив, 85, (1957), 5: 588–595.
14. *Cystalgies endocrines de la femme* / S. Tasovatz, N. Miryantich, V. Choulovitch. – Revisita de Ginecologia e d'Obstetricia (Rio de Janeiro), 100, (1957), 2: 209–216.

1958.

15. *Afibrinogenemija u akušerstvu* / Milan Tomić i Vojin Šulović. – III ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1958, 111–119. (Biblioteka SLD, 29).
16. *Ispadanje rupčanika u toku porođaja* / Dragomir Mladenović, Petar Radović, Vojin Šulović, Dušan Jovanović. – III Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1958, 163–172. (Biblioteka SLD, 29).
17. *Испитивање њролазности јајовода њомоћу фенолфталейнске њробе* / Б. Милошвић, Р. Прица, В. Шуловић, М. Бошковић. – Медицински гласник, 12, (1958): 458–462.
18. *Лечење екламсије лијичким Лаборујовим кокњелом* / Татјана Шкурина и Војин Шуловић. – Медицински гласник, 10, (1958), 8: 338–341.

1959.

19. *Lečenje metroragija nikotinskom kiselinom* / Tatjana Škurina i Vojin Šulović. – Четврта ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1959, 137–142. (Biblioteka SLD, 30).
20. *O primeni kiseonika u ginekologiji i akušerstvu* / Tatjana Škurina i Vojin Šulović. – Четврта ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1959, 89–95, (Biblioteka SLD, 30).
21. *Resultats obtenus par le test d'hyperremie ovarienne chez la rate impubre* / V. Šulović, J. Esbach. – Bulletin de la Federation des Societes de Gynecologie et d'Obstetrique, (1959), 4: 408–409.
22. *Тумори округлих мајеричних веза* / М. Томић, Т. Шкурина, В. Шуловић. – Српски архив, 87, (1959), 10: 491–496.
23. *Улоја акушера код асфиксије новорођенчејта* / М. Лазић, Р. Прица, В. Шуловић. – Медицински гласник, 13, (1959), 6: 332–339.
24. *Ушеројлаценјна айойлексија и њреврремено одлубљивање нормално усађене њосњељице* / Милан Томић и Војин Шуловић. – Српски архив, 87, (1959), 6: 550–557.

1960.

25. *Бојена њаложна реакција мокраће њо Кимбаровском (Corkt) код извесних њнеколошких обољеља* / Божица Ротовић, Слободанка Дуганњић, Војин Шуловић и Павле Трпица. – Српски архив, 88, (1960), 4: 409–415.
26. *Naša zapažanja o ishrani trudnice* / P. Kostić, M. Bošković, V. Šulović, M. Čemerikić, R. Luković i M. Bulajić. – Zbornik radova Četvrtog kongresa ginekologa-obstetričara Jugoslavije, t. I, Referati i koreferati. – Skopje: Savez lekarskih društava FNRJ, Udruženje ginekologa-obstetričara Jugoslavije, 1960, 5–37.

27. *Predmenstrualni sindrom* / S. Tasovac, V. Šulović. – *Savremena medicina*, (1960), 2: 217–224. (Biblioteka za postdiplomske studije lekara).
28. *Prilog izučavanju porekla amnijske tečnosti*. – Voјin Šulović. Zbornik radova Četvrtog kongresa ginekologa-obstetričara Jugoslavije, t. 3. – Skopje: Savez Lekarskih društava FNRJ, Udruženje ginekologa-obstetričara Jugoslavije, 1960, 273–274.
29. *Uperedna vrednost nekih bioloških metoda za kvalitativno doziranje horiogonadotropnog hormona*. – Voјin Šulović, Zbornik radova Četvrtog kongresa ginekologa-obstetričara Jugoslavije, t. 3. – Skopje: Udruženje ginekologa-obstetričara Jugoslavije, 1960, 265–271.
30. *Hirzutizam kod žena* / Siniša Tasovac i Voјini Šulović. – Peta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1960, 237–250. (Biblioteka SLD, 36).

1961.

31. *Vairation des taux d'oestrognes dans les menaces d'avortement et les accouchements precoces* / V. Šulović, J. Pajević, B. Milošević, M. Tomić. – XIX Congrès de la Federation des Societes de Gynecologie et d'Obstetrique de la Langue Francaise, Nancy 29–31 Mai 1961, Rapports, Discussions et Communications. – Paris: Masson, 1961, 386–395.
32. *Електрофореза беланчевина крвној серума код раних и касних хипоксемија* / Војин Шуловић, Олга Бугарски, Божица Ротовић, Павле Трпица и Тајјана Шкурина. – Српски архив, 89, (1961), 12: 1435.1442.
33. *Estrogeni hormoni u patološkoj trudnoći* / V. Šulović i J. Pajević. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1961, 115–120. (Biblioteka SLD, 39).
34. *Заменици крви у лечењу оперативној шока* / Т. Шкурина и В. Шуловић. Медицински гласник, 15, (1961), 6: 270–273.
35. *O Detelin-овом синдрому* / Марија Лазић, Војин Шуловић и Војислав Анђелковић. – Српски архив, 89, (1961), 2:197–202.
36. *Les oestrognes dans les dysgravidies precoces et tardives et dans les grossesses prolongees* / B. Milošević, V. Šulović et J. Pajević. – XIX Coongres de la Federation des Societes de gynecologie et d'Obstetrique de Langue Francaise, Nancy 29–31 Mai 1961, Rapports, Discussions et Communications. – Paris: Masson, 1961, 444.
37. *Petantin i Phenergan u anesteziji malih ginekoloških operacija* / T. Škurina i V. Šulović. – Šesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1961, 155–158. (Biblioteka SLD, 38).
38. *Primena resekcije presakralnog nerva u ginekologiji i akušerstvu* / S. Tasovac, M. Tomić, V. Šulović i A. Dukić. – Šesta ginekološko – akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1961, 37–41. (Biblioteka SLD, 38).
39. *Resultats de trente annees de l'operation de Cotte* / B. Milošević, M. Tomić et V. Šulović. – Separatum aus den Berichten III Welt-kongress fur Gynkologie und Geburtshilfe vom 3 – 9. 9. 1961. – Wien, 1961, 305–306
40. *Savremena terapija hipertenzije u trudnoći* / M. Tomić, V. Josipović i V. Šulović. – Šesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1961, 263–269. (Biblioteka SLD, 38).

41. *Spazmolitična i analgetična sredstva u borbi sa intranatalnom asfiksijom ploda* / T. Škurina i V. Šulović. – Šesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1961, 251–256. (Biblioteka SLD, 38).
42. *Uloga histamina u graviditetu* / I. Spužić, V. Šulović i T. Škurina. – Šesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1961, 43–49. (Biblioteka SLD, 38).
43. *Хорионогадин у лечењу сјонтираних и хабитиуалних побачаја* / Војин Шуловић, Татјана Шкурина, Војислав Анђелковић. – Медицински гласник, 15, (1961), 9/10: 417–420.

1962.

44. *Karcinom jajnika na materijalu Ginekološko-akušerske klinike u Beogradu u periodu od šesnaest godina* / T. Škurina i V. Šulović. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1962, 189–193.
45. *Naša iskustva za Lugol-ovim testom u patološkom graviditetu* / B. Kapetanović, V. Šulović. – Arhiv za farmaciju, (1962), 4: 225–227.
46. *Porodiljstvo. Udžbenik za studente medicine* / V. Šulović, [i sar.]. – Beograd, Zagreb: Medicinska knjiga, 1962.-569 + (1) – prer. i dop. izd. 1966. – 607 + (1). – 3. prešt. izd. 1973. – 607+(1). – 4. dop. i prer. izd. 1978. – 605 + (1).
47. *Problem antenatalne i intranatalne asfiksije ploda na materijalu Ginekološko-akušerske klinike u Beogradu u vremenu od 1956. do 1961.* / T. Škurina i V. Šulović. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1962, 373–378.
48. *Syntocinon-spray u yрофилакси и терапији yуерйералној масийишиса* / Војин Шуловић, Марта Додер, Татјана Шкурина и Радмила Митић. – Српски архив, 90, (1962), 2: 185–189.
49. *Непатопатија у трудноћи* / T. Škurina, V. Šulović, M. Tomić i A. Mirković. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1962, 97–102.
50. *Histidin u patološkoj trudnoći* / V. Šulović, B. Kapetanović i T. Škurina. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja, SLD. – Beograd, 1962, 91–95.
51. *Cervikalna trudnoća* / A. Mirković, M. Tomić, T. Škurina, V. Šulović. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1962, 41–46.
52. *Citohormonska analiza i produžena trudnoća* / V. Šulović, M. Bošković. – Sedma ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1962, 47–52.

1963.

53. *Graviditet posle totalne unilateralne adrenaektomije usled karcinoma* / D. Đurić, V. Stojanović, V. Micić, D. Nedeljković, M. Ištvaneski i V. Šulović. – Zbornik radova Prvog staučnog sastanka endokrinologa Jugoslavije. – Beograd, 1963, 387–391. (Biblioteka SLD, 44).
54. *Današnje indikacije za primenu antibiotika u obstetriciji* / A. Mirković, T. Škurina i V. Šulović. – VIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 117–121.
55. *Diabetes Mellitus i trudnoća* / V. Šulović, A. Đukić. – Zbornik radova Prvog stručnog sastanka endokrinologa Jugoslavije. – Beograd, 1963, 152–158. (Biblioteka SLD, 44).

56. *Kliničko-fiziološka analiza metoda reanimacije dece rođene u asfiksiji* / T. Škurina, V. Šulović i A. Mirković. – VIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 413–416.
57. *Lokalni bakteriološki faktori kod pretećih i habitualnih pobačaja* / V. Šulović, A. Dukić, T. Škurina i A. Mirković. – VIII Ginekološko – akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 171–175.
58. *Osnovi profilakse intrauterine asfiksije ploda u toku trudnoće* / T. Škurina, V. Šulović i A. Mirković. – VIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 417–420.
59. *Die psychogenen Faktoren in der Genesis der Hyperemesis Gravidarum* / V. Šulović, N. Južnič. – *Medicina Psychosomatica in obstetritis et gynaecologia. – 2. Internationaler Kongress fur psychosomatische Medizin in der Geburtshilfe und Gynkologie, Berichte.* – Vienna-Austria (28–31. 7.) 1965, 9–12.
60. *Savremeno tretiranje gravidarnih hiperemeza* / A. Dukić, V. Šulović, M. Doder. – VIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 167–170.
61. *Hirurško lečenje spontanih i habitualnih pobačaja* / V. Šulović, A. Dukić i M. Tomić. – VIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 231–235.
62. *Hormonska promena kod gravidarne hiperemeze* / V. Šulović, A. Dukić, M. Bročić. – VIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1963, 163–166.

1965.

63. *Акушџни љанкреаџиџиџис у љирудноћи* / Т. Шкурина, В. Шуловић, М. Томић и Д. Динуловић. – Зборник радова, Први гинеколошко-акушерски дани. – Ниш: Актив за гинекологију и акушерство СЛД у Нишу, 1965, 89–92.
64. *Katecholamini kod kasnih disgravidija* / V. Šulović, I. Berkeš, Lj. Poljaković, M. Stefanović. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964, Diskusija II. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 281–291.
65. *Neki aspekti prenatalne i intrapartalne zdravstvene zaštite majke i deteta u SR Srbiji* / V. Šulović, V. Čupić, B. Berić, M. Čemerikić, G. Petrović i J. Radić. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 167–173.
66. *Les perturbations histo-pathologiques du segment inferieur de l'uterus au cours de l'accouchement* / V. Šulović, M. Bročić et D. Mladenović. – (XXI Congres de la Federation, Lausanne 5–8 septembre 1965, II Discussion des rapports et communications libres). – Bulletin de la Federation des Societes de Gynecologie et d'Obstetrique de Langue Francaise, 17, (1965), 5: 522–526.
67. *Placentarne promene kod spontanih pobačaja* / M. Bročić, V. Šulović i A. Dukić. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugsoslavije, 1–4. 10. 1964, Diskusija II. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 281–191.
68. *Promene na grliću materice kod pretećih habitualnih pobačaja (bakteriološka, citološka i koloskopska slika)* / A. Dukić, V. Šulović, M. Bročić. – Peti kongres ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964, Diskusija I. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 143–146.
69. *Serotonin u normalnoj i patološkoj trudnoći.* V. Šulović, LJ. Poljaković – *Ginekologija i obstetricija*, 5, (1965), 4: 207–213.

70. La serotonine dans les dysgravidies tardives / V. Šulović, Lj. Poljaković, I. Berkeš. – (XXI Congrès de la Federation, Lausanne 5–8 septembre 1965, II Discussion desrapports et communications libres). – Bulletin de la Federation des Societes de Gynecologie et d'Obstetrique de Langue Francaise 17, (1965), 5: 743–745.
71. *Taktika vođenja porođaja kod antenatalno oštećenog ploda* / T. Škurina, V. Šulović i A. Dukić. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 245–250.
72. *Тромбофлебитии у ширудноћи*. – Зборник радова, Први гинеколошко- акушерски дани. – Ниш: Актив за гинекологију и акушерство СЛД у Нишу, 1965, 72–76.
73. *Trudnoća i porođaj kod Rh inkompatibilija* / V. Šulović, A. Dukić i M. Bročić. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 133–137.
74. *Urocitogram kao dijagnostička metoda kod nekih oblika patoloških trudnoća / Mladen Bročić i Vojin Šulović*. – Deveta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1965, 201–205. (Biblioteka SLD, 45).
75. *Urocitogram kod pretećeg i habitualnog pobačaja* / Vojin Šulović, Mladen Bročić. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964; Diskusija II. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 317–321.
76. *Uticaj zdravstvenog vaspitanja žena i muškaraca na uspeh kontracepcije* / Radmila Mitić-Tričković, Vojin Šulović i Marta Doder. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964; Diskusija I. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 209–213.
77. *Hemijska sredstva za kontracepciju i njihov uticaj na biohemizam vagine* / Radmila Mitić-Tričković, Vojin Šulović, Marta Doder i Ljubica Poljaković. – Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije, 1–4. 10. 1964; Diskusija I. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH, 1965, 189–193.
78. *Hirzutizam u trudnoći* / V. Šulović, A. Dukić i N. Južnić. – Deveta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1965, 229–234. (Biblioteka SLD, 45).
79. *Cisto-pieliti u trudnoći* / V. Šulović i N. Južnić. – Zbornik radova. – Prvi ginekološko-akušerski dani. – Niš: Aktiv za гинекологију и акушерство SLD у Нишу, 1965, 83–86.

1966.

80. *Maligni tumori i trudnoća* / V. Šulović, T. Škurina, A. Dukić, D. Pantović. – Deseta ginekološko-akušerska nedelja SLD (1956–1966). – Beograd, 1966, 65–70. (Biblioteka SLD, 46).

1967.

81. *Graviditet i epilepsija* / Vojin Šulović, Milan Tomić, Kosara Barjaktarević. – Ginekologija i opstetricija, 7, (1967), 1: 61–65.
82. *Intrauterini prestanak razvoja ploda* / V. Šulović, A. Dukić, M. Bročić i S. Matijašević. – Jedanaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1967, 53–58.

83. *Komplikacije posle eksangvino-transfuzije kod fetalne eritroblastoze* / V. Šulović, Lj. Radovanović i I. Ivanuš. – Jedanaesta ginekološko– akušerska nedelja SLD. – Beograd 1967, 171–176.
84. *Крвавлъенъе као симптом претеритих и хабитуалних побачаја* / В. Шуловић, А. Дукић, Р. Јовановић. – Зборник радова Конгреса лекара Србије. – Врњачка Бања, 1967, 487–491.
85. *Serklaž kao prevencija prevremeniih porođaja* / V. Šulović, A. Dukić. – Zbornik radova Simpozijuma o prematuritetu. – Beograd: Udruženje ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1967, 181–186.
86. *Uzroci intrauterinog oštećenja ploda* / Radivoj Grčić, Vojin Šulović, Mirjana Grčić. – Nacionalni seminar o aktuelnim problemima u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, Opatija 12–17 oktobar 1967. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, 1967. – Стр. 35. (Umnožen mehanografski).
87. *Hormonska uloga posteljice kod pretećih prevremenih porođaja* / V. Šulović, B. Milošević, A. Dukić. – Zbornik radova Simpozijuma o prematuritetu. – Beograd: Udruženje ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1967, 105–109.

1968.

88. *Alkalna fostataza kod kasnih gravidarnih toksikoza*. – Vojin Šulović i Ljubica Poljaković. – Zbornik radova šestog kongresa ginekologa-opstetričara Jugoslavije u Zagrebu, 10–12. 10. 1968, Prvi svezak. – Zagreb: Savez liječničkih društava SFRJ; Udruženje ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1968, 237–240 (Umnoženo mehanografski).
89. *Dejstvo luteinizirajućeg hormona na konverziju holesterola i pregnenolona u seksualne hormone*. – Zbornik radova Šestog kongresa ginekologa-opstetričara Jugoslavije u Zagrebu, 10–12. 10. 1968, Prvi svezak. – Zagreb: Savez liječničkih društava SFRJ; Udruženje ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1968, 117–120 (Umnoženo mehanografski).
90. *Effects of the gonadotrophins on the metabolism of luteinized and follicular ovarian tissues* / Claude A. Villet, Cornelia P. Channing, Benjamin Eckstein and Vojin Šulović. – The Gondas, Ed. by Kenneth W. Mc Kems. New York, Appleton-Century-Crofts, 1968, 277–294.
91. *Značaj aminocenteze u detekciji intrauterinog oštećenja ploda kod Rh senzibilizacije* / Vojin Šulović i Ljubica Poljaković. – Ginekologija i Obstetricija, 8, (1968), 1: 1–8.
92. *Lokalni bakterijski faktori u vagini, grliću materice i operativnoj rani posle carskog reza* / V. Šulović, A. Dukić i R. Jovanović. – Dvanaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1968, 21–26. (Biblioteka SLD, 50).
93. *Monstruoznost ploda kao posledica translokacije D/D u hromozomskom komplementu fenotipski zdravog roditelja* / Marko Anaf, Stefaniya Marković, Vojin Šulović i Delimir Marković. – Ginekologija i opstetricija, 8, (1968), 1: 19–24.
94. *Neposredni rezultati lečenja spontanih i habitualnih pobачаја kombinovanom primenom hormona*. – Dvanaesta ginekolosko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1968, 211–216. (Biblioteka SLD, 50).
95. *Povodom sluajača teške eklampsije sa ascitom* / Vojin Šulović, Aleksandar Petronijević, Nikola Krstić i Svetozar Petrović. – Ginekologija i opstetricija, (1968), 4: 369–372.

96. *Prevenција spontanih pobačaja i intrauterine smrti ploda kod dijabetičnih trudnica*. – Ginekologija i opstetrijica, (1968), 2: 113–121.
97. *Primena polythiazida (Renese) u lečenju nekih oblika kasnih gestoza* / Vojin Šulović i Radmilo Jovanović. – Ginekologija i opstetrijica, (1968), 4: 387–392.
98. *Rh senzibilizacija*. – Nacionalni seminar o aktuelnim problemima u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, Opatija 14–129, oktobra 1968. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu; 1968, 22 (Umnoženo mehanografski).
99. *Struktura i promena muskulature na donjem segmentu uterusa u toku trudnoće i porođaja* / Mladen Bročić, Vojin Šulović i Dragomir Mladenović. – Medicinski pregled, 21, (1968), 11/12: 421–425.
100. *La Therapeutique des avortements spontanés par de fortes doses d'hormones sexuelles et l'état des enfants* / V. Šulović, A. Dukić, R. Jovanović et L. Radovanović. – XXXII Congrès de la Federation des Sociétés de Gynecologie et d'Obstetrique de Langue Française, Rapports, Discussions et Communications. – Paris: Masson et Cie, 1968, 304–306.
101. *Hormonska funkcija jajnika i oralna kontraceptivna sredstva*. – Nacionalni seminar o aktuelnim problemima u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, Opatija 14–19. oktobra 1968. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu. – Str. 14 (Umnoženo mehanografski).
102. *Хормонска функција јоопиљеице код касних јооксикоза* / Војин Шуловић, Александар Дукић и Младен Броћић. – Српски архив, 96, (1968), 2: 157–166.

1969.

103. *Vrednosti transaminaze kod kasnih toksikoza* / Vojin Šulović, Nikola Krstić, Ljubica Poljaković. – Trinaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1969, 123–128. (Biblioteka SLD, 51).
104. *Kongenitalni adrenogenitalni sindrom i trudnoća* / A. Nedok, V. Šulović, M. Đurović. – Zbornik radova i sažetaka, II stručni sastanak endokrinologa SFRJ, Opatija 6–8. 10. 1969. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1969, 100–102 (Umnoženo mehanografski).
105. *Lečenje anemije u trudnoći i postoperativnih anemija Jectoferom* / V. Šulović i R. Jovanović. – Acta Medica Medianae, 8, (1969), 5:8–11.
106. *Metabolički poremećaji u toku carskog reza* / V. Šulović, Krstić N. i Dukić A. – Zbornik radova Trećih ginekološko-akušerskih dana, Carski rez, 14–15. mart 1969. godine u Nišu. – Niš: Ginekološko-akušerski aktiv SLD, 1969, 55–58.
107. *Mortalitet dece posle carskog reza na Ginekološko-akušerskoj klinici u Beogradu u periodu od 1963. do 1968. godine* / Šulović V. Radojković Z. i Savić M. – Zbornik radova Trećih ginekološko-akušerskih dana, Carski rez, 14 i 15. mart 1969. godine u Nišu. – Niš: Ginekološkoakušerski aktiv SLD, 1969, 215–218.
108. *Nos experiences dans le traitement et la prevention des avortements imminents, spontanés et habituels, par un gestagne de synthse* / Bosiljka Milošević et Vojin Šulović. – Archives de l'Union medicale balkanique, 7, (1969), 5: 555–560.

109. *Traitement chimrgical du cancer de la vulve* / M. Tomić, B. Milošević, V. Šulović, M. Bročić, D. Pantović. – Extraits des Comptes Rendus de la Societe Francaise de Gynecologie, n. 5. mai 1969, 1–6 .
110. *Trudnoća, porođaj i novorođenče Rh senzibilisane majke* / Voјin Šulović, Zagorka Radojković, Mirjana Majstorović i Budimir Dinić. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 9, (1969) 3: 97–107.
111. *Histološka slika patoloških procesa u placenti kod gestoza* / Mladen Bročić i Voјin Šulović. – Trinaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1969, 175–181. (Biblioteka SLD, 51).
112. *Hitna stanja u prvoj polovini trudnoće*. – IX nacionalni seminar o aktuelnim problemima u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, Opatija 13–18. oktobar 1969. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, 1969. – Стр. 25.
113. *Циџохемијска методa ујвѣрђивања јрснујој водењака* / Војин Шуловић и Душан Динуловић. – Српски архив, год. 97, (1969), 3: 291–296.

1970.

114. *Autoradiografska analiza hromozoma u fenotiūski zdravog nosioca translokacije D/D* / B. Garžičić, Stefaniја Marković, V. Šulović, D. Marković. – Genetika, 2, (1970), 1: 65–69.
115. *Grossesse extrauterine avec tableau clinique d'intoxication alimentaire* / M. Tomić, T. Škurina, V. Šulović. – Recueil des communications de la X-ieme semaine medicale Balkanique le 13–17 septembre 1970. – Belgrade: Zveza zdravniških društva SFRJ, 1970, 552–554.
116. *Dijagnostička vrednost punkcije amnionske tečnosti kod Rh senzibilizacije* / V. Šulović, Z. Radojković, Lj. Poljaković. – Četrnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1970, 455–465. (Biblioteka SLD, 54).
117. *Značaj amnioskopije, citohormonalne analize i dozaže hormona u urinu u detekciji stanja ploda* / V. Šulović, Ž. Kosovčević, S. Matijašević. – Četmaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1970, 349–355. (Biblioteka SLD, 54).
118. *Lečenje habitualnih pobačaja i pretećih prevremenih porođaja gestanonom*. – V. Šulović. Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 10, (1970), 87–92.
119. *Neke metaboličke promene u kasnih gravidarnih toksikoza*. – X Jubilarni seminar, Aktuelni problemi u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, Opatija 12–17. oktobra 1970. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu. – str. 21. (Umnoženo mehanografski).
120. *Pijelonefrit u trudnoći* / Voјin Šulović i Živorad Kosovčević. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 10, (1970): 129–136.
121. *Šav zadnje usne cerviksa kod postpartalne atonije materice* / Nevenka Južnić i Voјin Šulović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 10, (1970): 275–278.

1971.

122. *Abdominalna trudnoća* / Voјin Šulović, Dušan Dinulović i Vojislav Glušica. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 11, (1971): 197–207.
123. *Granuloza cell carcinom ovarii – morfološko-klinički aspekt* / Mladen Bročić i Voјin Šulović. – Libri oncologici, 1972, 1137–1147.

124. *Diferencijalna dijagnostika krvavljenja u drugoj polovini trudnoće metodom ultrazvuka* / M. Jevremović, V. Šulović, B. Lazarević. – Zbornik radova Petih ginekološko-akušerskih dana, Niš 11–12. novembra 1971, Krvavljenja u trudnoći i porođaju. – Niš, 1971, 17–21.
125. *Imunološki aspekt citostatske terapije kod horionepitelioma* / Vojin Šulović, Milan Jevremović, Nikola Krstić i Ljubica Poljaković. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 11, (1971): 285–291.
126. *Kasne gravidne toksikoze i novorođenčce* / V. Šulović, Z. Radojković, M. Majstorović. – IX Kongres pedijataru Jugoslavije, Zbornik radova I. – Budva: Udruženje pedijataru Jugoslavije, 1971, 205–210.
127. *Kompresivni sindrom donje šuplje vene u porodiljstvu* / Vojin Šulović, Jelena Lazić-Milenković i Milan Belopavlović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 11, (1971): 85–93.
128. *Krvavljenje iz promena na grliću materice za vreme graviditeta* / M. Aleksić i V. Šulović. – Zbornik radova Petih ginekološko-akušerskih dana Niš, 11–12. novembra 1971, Krvavljenje u trudnoći i porođaju. – Niš, 1971, 105–109.
129. *Posebne indikacije u arteficijelnoj inseminaciji* / V. Šulović, D. Dinulović. – Prvi jugoslovenski simpozijum o aktuelnim problemima u fertilitetu i sterilitetu, Ohrid 4–6. juna 1971. – Beograd: Udruženje Ginekologa-opstetričara Jugoslavije, Sekcija za sterilitet i fertilitet, 1971, 8. (Izvod).
130. *Prevenција Rh senzibilizacije* / Vojin Šulović, Nadežda Šuvaković i Budimir Dinić. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 11, (1971): 387–396.
131. *Rh senzibilizacija i novorođenčce* / V. Šulović, Z. Radojković i M. Majstorović. – IX kongres pedijataru Jugoslavije, Zbornik radova I. – Budva: Udruženje pedijataru Jugoslavije, 1971, 241–248.
132. *Srčane mane i trudnoća* / Vojin Šulović, Nikola Krstić i Nevenka Južnić. – Petnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1971, 245–251. (Biblioteka SLD, 55).
133. *Toxoplasmosis in cases of threatend spontaneous abortion and stillbirth* / V. Šulović, D. Šibalić, B. Vidaković. – Proceedings of the 7th World Congress, Oct. 17–25. 1971, Tokyo and Kyoto, Fertility and Sterility. – Amsterdam: Excerpta Medica, 1971, 826–828. (International Congress Series, n. 278).
134. *Hipertenzija u prva dva tromesečja trudnoće* / Nikola Krstić, Vojin Šulović i Vojislav Glušica. – Petnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd, 1971, 387–394. (Biblioteka SLD, 55).
- 1972.
135. *Acido-bazni status novorođenčadi majki sa kasnom gravidnom toksikozom* / Zagorka Radojković i Vojin Šulović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, (1972), 12: 395–402.
136. *Banjsko lečenje inflamatornih pvočesa genitalnih organa žene* / Vojin Šulović i Života Bačarević. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, (1972), 12: 73–78.
137. *Imunoglobulini u normalnoj trudnoći* / Ljubica Poljaković, Vojin Šulović i Milenko Sekulić. – II Simpozijum o imunologiji, Zbornik, Sv. Stefan 4, 5. i 6. maj 1972. – Beograd: Farmaceutsko društvo Srbije, Sekcija za biohemiju, 1972, 100–104.

138. *Imunohemijski aspekt serijskih promena u toku spontanog porođaja* / Milan Jevremović, Voјin Šulović, Ljubica Poljaković i A. Petronijević. – II Simpozijum o Imunologiji, Zbornik, Sv. Stefan, 4. 5. i 6. maj 1972. – Beograd: Farmaceutsko društvo Srbije, Sekcija za biohemiju, 105–108.
139. *Placentometrija u normalnoj i patološkoј trudnoći primenom metode ultrazvuka* / Milan Jevremović, Voјin Šulović, Borislav Lazarević. – Šesnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD, Posvećeno 100-godišnjici SLD. – Beograd, 1972, 65–72. (Biblioteka SLD, 60).
140. *Stanje infekcije sa toxoplasma gondii žena u fertilnom periodu i njene posledice za plod* / Desanka Šibalić, V. Šulović, Milena Radović i Milica Martinović. – Zbomik radova saopštenih na sastancima naučnog veća Instituta, Povodom proslave 25 godina rada (1947–1972). – Beograd: Institut za medicinska istraživanja, 1972, 35–42.
141. *Термослабилна алкална фосфатаза и илацентиарна инсуфицијенција код касних шоксикоза.* – В. Шуловић. Актуелни проблеми из ендокринологије. – Београд: Галеника, 1972, 151–153.
142. *Тимски рад гинеколога и спортског лекара у детекцији гинеколошких обољења код спортисткиња* / М. Јевремовић, В. Шуловић, I. Божић. – Sportno-medicinske Objave, 9, (1972), 4/6: 404–409. (Umnoženo mehanografski).
143. *Toksoplazmoza i trudnoća* / Voјin Šulović, Desanka Šibalić, Milena Radović i Milica Martinović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, (1972), 12: 1–15.
144. *Ultrastruktura posteljice u normalnoj i patološkoј trudnoći* / Olga Genbačev, Voјin Šulović i Slobodanka Selimović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, (1972), 12: 239–247.
145. *Uticaj dezoksikortikosteron acetata na krvni pritisak i biohemijske parametre u serumu gravidnih pacova* / Voјin Šulović, Nada Prokić, Vladisav Varagić i Brancko Anokić. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, (1972), 12: 131–136.
146. *Fonokardiografija i tokodinometrija kod spazmodičnog porođaja* / Voјin Šulović i Vojislav Glušica. – Šesnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD, Posvećeno 100-godišnjici SLD. – Beograd, 1972, 31–42. (Biblioteka SLD, 60).
147. *Funkcija posteljice, rezlutati eksperimentalnog i kliničkog ispitivanja* / V. Šulović, Lj. Poljaković, O. Genbačev, B. Lazarević i M. Jevremović. – VII kongres ginekologa-opstetričara Jugoslavije, Zbomik radova I, Referati i koreferati. – Beograd: Galenika, 9–11. oktobar 1972, 49–103 (Dokumenta).

1973.

148. *Acid-base balance in asphyxiated newborns* / V. Šulović, Z. Radojković, M. Majstorović. – VII World Congress of Obstetrics and Gynecology, Moscow, 12–18. august 1973, Abstracts of Papers. – Amsterdam, Princeton, London, Geneva, Tokyo, Excerpta Medica, 1973; abstract n. 376. (International Congress Series, n. 279).
149. *Acido-bazno stanje dece rođene carskim rezom* / Voјin Šulović, Zagorka Radojković i Mirjana Majstorović. – Sedamnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbomik radova. – Beograd: Galenika, 1973, 221–225 (Dokumenta).

150. *Bolesti majke koje ugrožavaju plod.* – VI Jugosloveski seminar „Aktuelni problemi u zdravstvenoj zaštiti deteta“, Opatija 15–18. oktobra 1973. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu. – Стр. 37 (Umnoženo mehano-grafski).
151. *Vrednost estriola u ugroženoj trudnoći.* Vojin Šulović i Ljubica Poljaković. – Medicinska istraživanja, 1973, Supplementum 1; str. 73–78.
152. *Idiopatski respiracijski poremećaj u dece rođene carskim rezom /* Zagorka Radojković, Vojin Šulović i Ljiljana Ivanović. – Sedamnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd, 1973, 287–191. (Dokumenta).
153. *Imunoglobulins (IgG, IgA, IgM) in normal and high risk pregnancy /* Vojin Šulović, Ljubica Poljaković. – Acta Europaea Fertilitatis, 4, (1973), 2: 89–96.
154. *Lečenje teških oblika hemolitičke bolesti novorođenčeta izazvane Rh-izoenimnizacijom /* Zagorka Radojković, Vojin Šulović i Mirjana Majstorović. – IV Pedijatrijski dani Vojvodine, Zbornik radova, Zrenjanin, 25–27. aprila 1973. – Zrenjanin: Pedijatrijska sekcija PO SLD, 1973, 187–192.
155. *Нека наша искуства у изучавању ензима плаценте.* – Савремена ендокринологија, Златибор 11–13. јуна 1973. – Београд: ЦДД, 1973, 75–85.
156. *Neurotička komponenta kod habitualnih pobačaja /* Vojin Šulović, Lukrecija Vranješević, Petar Kićović i Natalia Jovanović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 13, (1973): 317–320.
157. *Porodiljstvo. Udžbenik za studente medicine.* – 3. prešt. izd. – Beograd, Zagreb: Medicinska knjiga, 1973. – Стр. 607 + [1] (V. Šulović autor tekstova o Neurološkim i psihičkim poremećajima u trudnoći, porođaju i babinama).
158. *Tok i ishod graviditeta u slučaju narkomanije oba roditelja /* Jovan Bukelić, Slavka Morić-Petrović, Vojin Šulović i Mladen Kostić. – Zbornik radova, Drugi jugoslovenski simpozijum o prevenciji i lečenju narkomanije. – Beograd: Zavod za mentalno zdravlje, 1973, 78–89.
159. *Citogenska ispitivanja žena sa spontanom abortusima /* Ksenija Mijin, Vojin Šulović, Marija Kosanović, Vukosava Diklić, Pavle Tešić, Olga Begović i Smilja Dukić. – Medicinska istraživanja (1973), Supplementum 1: 55–61.
160. *Coper and ceruloplasmin in the prognoses of pathologic pregnancy /* B. Lazarević, V. Šulović, Lj. Poljaković. – VII World Congress of Obstetrics and Gynecology. – Moscow 12–18. August 1973, Abstracts of Papers. – Amsterdam, Princeton, London, Geneva, Tokyo, Excerpta Medica, 1973; abstract N. 774 (International congress series, n. 279).

1974.

161. *Estriol – Creatinine ratio in the Pregnant Women with late Toxicosis /* V. Šulović and Lj. Poljaković. – 14th European Congress of Perinatal Medicine. – Prague: European Association of Perinatal Medicine, Czechoslovak Medical Society J. E. Purkyne, August 28–31. 1974; abstract V – 1/1.
162. *L'Etat acidobasique des nouveau-nés en souffrance neonatale /* Vojin Šulović, Zagorka Radojković. – AI VII – Lea Congress National de Gynecologie Obstetrica, Raporte, Coraporate, Comunicari (Rezumate), 2–4 octombrie

1974. – Bucuresti: Uniunea Societailor de Stiinte Medicale din R. S. Romnia, Societatea de Obsterica – Binecologie, 1974, 289–290.
163. *Izvesni parametri biohemijskog aspekta novorođenčeta male težine prema gestacionom dobu* / Zagorka Radojković, Voјin Šulović i Ljiljana Ivanović. – Perinatalni dani, Zagreb 11–13. prosinca 1974. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, Sekcija za perinatalnu medicinu, 1974, 175–181.
164. *Immunological localization of human chorionic gonadotropin (HCG) in normal and pathological placenta using light microscopy* / V. Šulović, O. Genbačev, B. Vidaković. – 8th World congress on fertility and sterility. – Buenos Aires, 3–9 november 1974.
165. *Latentni dijabetes i trudnoća* / Voјin Šulović, Nikola Krstić, Ljubica Poljaković. – Osamnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd: Galenika, 1974, 201–205. (Dokumenta).
166. *Nivo slobodnih masnih kiselina u serumu gravidnih dijabetičarki* / Voјin Šulović, Stevan Matijašević. – Osamnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd: Galenika, 1974, 253–257. (Dokumenta).
167. *Određivanje polipeptidnih hormona radio imunološkom metodom sa posebnim osvrtom na hipofizni protaktin i promene njegovog nivoau cirkulaciji nakon aplikacije L-dopa* / Voјin Šulović, Sreten Bila. – Osamnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd: Galenika, 1974, 295–303. (Dokumenta).
168. *Progrnostička vrednost određivanja aktivnosti histaminaze u kasnim gravidnim toksikozama* / Voјin Šulović, Ljubica Poljaković. – VII Ginekološko-akušerski dani, Trudnoća velikog rizika, Zbornik radova, 7–8. 11. 1974. – Niš; Beograd: Podružnica SLD Niš, Aktiv ginekologa akušera, Galenika, 1974, 75–79. (Dokumenta).
169. *Produžena trudnoća – vremenski i biološki pojam* / V. Šulović, A. Dukić. – Ginekologija i Opstetrcija, 14, (1974), 5: 315–324.
170. *Procena vrednosti citohormonalne dijagnostike u ginekologiji i akušerstvu* / Voјin Šulović, Mladen Bročić. – XIV Jugoslovenski seminar za lekare „Aktuelni problemi u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta“, Opatija 7–12. oktobra 1974. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu. – Crp. 31, (Umnoženo mehanografski).
171. *Stimulacija ekspulzije ploda sintocinonom kontrolisana metodom kardiokografije* / Aleksandar Radosavljević, Voјin Šulović. – VII Ginekološko akušerski dani, Trudnoća velikog rizika, Zbornik radova, 7–8. 11. 1974. – Niš; Beograd: Podružnica SLD Niš, Aktiv ginekologa akušera, Galenika, 1974, 123–127. (Dokumenta).
172. *Ultrazvučna dijagnostika tumora male karlice* / B. Vidaković, V. Šulović i A. Mirković. – Acta medica Medianae, 13, (1974), 4: 7–10.
173. *Ultrazvučna dijagnostika u određivanju stepena zrelosti ploda* / Bogoljub Vidaković, Borislav Lazarević, Voјin Šulović, Đurđica Nešić. – VII Ginekološko-akušerski dani, Trudnoća velikog rizika, Zbornik radova, 7–8. 11. 1974. – Niš; Beograd: Podružnica SLD Niš, Aktiv ginekologa akušera, Galenika, 1974, 9–13. (Dokumenta).
174. *Histopatološke promene posteljice u Rh senzibilizaciji* / M. Janjić, V. Šulović, A. Petronijević. – Drugi kongres patologa Jugoslavije, Zbornik

- radova, Beograd, 16–18. 10. 1974. – Beograd: Galenika, 1977, 247–255., Dokumenta E-15).
175. *Humani i placentalni laktogen – HPL* / Vojin Šulović, Sreten Bila. – Osamnaesta ginekološko-akušerska nedelja SLD. – Beograd: Galenika, 1974, 201–205 (Dokumenta).
176. *Correlation of glycemia and acid-basc state in premature newborns* / Z. Radojković i V. Šulović. – 4th European Congrss of Perinatal Medicine. Prague, European Association of Perinatal Medicine, Czechoslovak Medical Society J. E. Purkyne, August 28–31. 1974; abstract IV – 4/9.
- 1975.
177. *Abnormalan Y hromozom u fenotipski normalnih osoba u jednoj porodici* / Stefanija Marković, Vukosava Diklić, Vojin Šulović, Smiljka Dukić. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 15, (1975), 6: 317–323.
178. *Anestezija kod carskog reza* / Jelica Milenković – Lazić i Vojin Šulović. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 15, (1975): 265–274.
179. *Артериалнаја гипертензија во времја бремености, родии и состоание новорожденного* / В. Шулович, Т. Шкурина. – Акушерство и гинекологија, (1975), 2: 51–52 (Извод).
180. *Vrednosti bakra i ceruloplazmina u određivanju stanja ploda u kasnih gravidarnih toksikoza.* – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 15, (1975): 107–112.
181. *Elektroencefalografija ploda u porođaju* / Vojin Šulović, Vojislav Glušica. – XIX Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: SLD, Ginekološko-akušerska sekcija, Galenika, 1975, 333–337. (Dokumenta).
182. *Elektroencefalografske promene u normalnoj i patološkoj trudnoći trećeg trimestra* / Vojin Šulović, Tihomir Simić, Predrag Marković. – XIX Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: SLD, Ginekološko-akušerska sekcija, Galenika, 1975, 69–72. (Dokumenta).
183. *Etude de la fonction placentaire par dosage enzymatique* / Vojin Šulović et Ljubica Poljaković. – Medicine perinatale, 5iemes Journees nationales. Publiee par Olivier Dubois, Robert Renaud. – Le Touquet Societe Francaise de Medecine Perinatale, 1975, 315–320.
184. *Effect of PGF-2 alfa on the synthesis of placental Proteins and HPL* / Olga Genbačev, Miodrag Krainčanić, Vojin Šulović, Gordana Kostić and Milić Aleksić. – Physical and Chemical Bases of Biological Information Transfer. Edited by Julia G. Vassileva-Popova. – New York and London: Plenum Press, 1975, 147–155.
185. *The Effect of prostaglandin F2 Alpha of blood coagulation* / Vojin Šulović, Milić Aleksić, Marta Husar adn Sava Antić. – III Congres of gynaecologists and obstetricians of Danubian countries. – Beograd 11–14. maj 1975. – Skoplje: Alkaloid, 1975, 519–524.
186. *The Effect of Prostaglandin F2 Alpha on the in vitro biosynthesis of human placental lactogen* / M. Krainčanić, Olga Genbačev and V Šulović. – Jugoslavica Physiologica et Pharmacologica acta, 11, (1975), 1: 99–105.

187. *Značaj i uloga nastave za delatnost na humanizaciji odnosa poslova na Medicinskom fakultetu* / Marta Husar, Voјin Šulović. – Zadaci visokog školstva na humanizaciji odnosa polova, Savetovanje održano u Splitu, decembar 1975. – Beograd: Savezna konferencija SSRNJ, Svet za planiranje, 1975.
188. *Imunoglobini (IgG, IgM, IgA) u normalnoj i ugroženoј trudnoći* / V. Šulović, M. Jevremović i Lj. Poljaković. – Perinatalni dani 1975, Zbornik radova IV godišnjeg sastanka Sekcije za perinatalnu medicinu Zbora liječnika Hrvatske, Zagreb, 11. do 13. prosinca. – Zagreb, 1975, 209–217.
189. *Imunohemjski aspekti albumina plodove tečnosti u Rh izosenzibilisanih trudnica* / R. Ninković i V. Šulović. – Perinatalni dani 1975, Zbornik radova IV godišnjeg sastanka Sekcije za perinatalnu medicinu Zbora liječnika Hrvatske, Zagreb, 11. do 13. prosinca 1975. – Zagreb, 1975, 329–334.
190. *Infection par toxoplasma gondii pendant la grossesse et avant elle et les consequences possibles sur le foetus* / Desanka Šibalić, Milena Radović et V. Šulović. – Proceedings of Second European Multicolloquy of Parasitology. – Trogir, 1975, 23–28.
191. *Kliničko-terapijski značaj metode spoljne kardiokografije u porođaju* / Aleksandar Radosavljević, Voјin Šulović i Dušan Beleslin. – Medicinska istraživanja, (1975), Supplmentum 1: 95–100.
192. *Localization of human chorionic gonadotropin (HCG) by immunohistochemical method in normal and pathological human placenta* / Olga Genbačev and Voјin Šulović. – Cytobiologie, 11,(1975), 1: 95–100.
193. *Materinstvo. Začće – Trudnoća – Porođaj* / Voјin Šulović, Jelena Radić. – 1. izd. – Beograd; Zagreb: Europa Commerce, 1975. – Стр. 192.
194. *The most widely used conservative and surgical methods for the prevention of spontaneous abortions* / Voјin Šulović and Aleksandar Dukić. – III Cognress of gynaecologists and obstetricians of danubian countries, Beograd 11–14. maj 1975. – Alkaloid (Skopje), (1975): 17–20.
195. *Nivo slobodnih masnih kiselina u gravidnih žena sa normalnim graviditetom i bolesnih od diabetes mellitusa* / V. Šulović, S. Matijašević. – Prvi balkanski kongres o dijabetesu, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1975, 371–375. (Dokumenta, C. 10).
196. *Novorođenčad majki koje imaju manifestni diabetes maellitus* / Z. Radojković, M. Majstorović, V. Šulović. – Prvi balkanski kongres o dijabetesu, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1975, 328–336. (Dokumenta C, 10).
197. *Operacija na mozgu, trudnoća i porođaj* / Voјin Šulović, Borislav Lazarević, Bogoljub Vidaković, Nikola Sekulović. – XIX ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: SLD, Ginekološko-akušerska sekcija; Galenika, 1975, 69–72. (Dokumenta).
198. *Prilog poznavanju oslobađanja oksitocina i vazopresina* / Dušan Beleslin, Aleksandar Radosavljević i Voјin Šulović. – Medicinska istraživanja, 8, (1975), Supplementum, 2: 9–12.
199. *Радиоимунолошка методa одређивања плацентинoј лактогенa у нормалној трудноћи* / Сретен Била, Војин Шуловић, Гордана Костић, Драгица Илић. – Српски архив, 103, (1975), 1: 71–78.

200. *Radio-inumološka metoda određivanja himanog placentnog laktogena u patološkoj trudnoći* / Vojin Šulović, Sreten Bila i Gordana Kostić. – Medicinska istraživanja, (1975), Supplementum, 1/2: 5–8.
201. *Torzija garvidnog uterusu* / Vojin Šulović i Aleksandar Petronijević. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 15, (1975): 207–211.
202. *Trudnoća i porođaj bolesnice sa akutnom mijeloidnom leukemijom* / Radivoje Berović, Rajko Ruvidić, Vojin Šulović, Zoran Rolović, Milan Radović, Dušanka Đurić, Milana Stajić i Darinka Bošković. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 15, (1975): 349–353.
203. *Die Untersuchungen der fetoplazentren Funktion der Schwangeren mit Diabetes Mellitus* / V. Šulović, Lj. Poljaković, N. Južnić. – IV Internationales Donau-Symposium uber Diabetes Mellitus. – Dubrovnik, 1975, Vortrag 175.
204. *Hormonska funkcija placente* / V. Šulović. – Arhiv za farmaciju, Posvećen simpozijumu „O sredstvima za regulaciju fertiliteta“, 25, (1975), 3: 181–197.
205. *Hormonska funkcija placente* / V. Šulović. – XV jugoslovenski seminar za lekare, Aktuelni problemi. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, 1975. – Стр. 19 + [2] (Umnoženo mehanografski).

1976.

206. *Anomalije materice u žena sa spontanim pobačajima* / E. Stolević, V. Šulović, S. Mraović, Lj. Vojvodić. – Kongenitalne anomalije, III. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1975, 631–637.
207. *Biosynthesis of HPL in vitro in the Placenta of Diabetic Patients* / Šulović V., Genbačev O. and Krainčanić M. – 5th European Congress of Perinatal Medicine, Abstracts of free communications, Uppsala, Sweden June 9–12 1976. – Distributed by Almqvist and Wiksell International-Stockholm, Sweden, 1976, 178; abstract n. 308.
208. *Biološki i biohemijski aspekt horiogonadotropnog hormona placentnog porekla* / Vojin Šulović. – Beograd: Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, 1976. – Стр. 131 + 15 графикана (докторска дисертација – dr diss).
209. *Estriol/kreatinin odnos u utvrđivanju stanja fetoplacentne jedinice* / Vojin Šulović, Ljubica Poljaković. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 16, (1976), 1: 25–32.
210. *Značaj radioimunološkog određivanja humanog placentnog laktogena (HPL) u produženoj i prenesenoj trudnoći* / Vojin Šulović, Sreten Bila, Olga Genbačev. – Dvadeseta jubilarna Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: SLD, Ginekološko-akušerska sekcija, Galenika, 1976, 143–150.
211. *Infant of the Diabetic Mother* / Radojković Z., Majstorović M., Šulović V. – 5th European Congress of Perinatal Medicine, Abstracts of free communications, Uppsala, Sweden June 9–12 1976. – Distributed by Almqvist and Wiksell International, Stockholm, Sweden, 1976, 186; abstract n. 327.
212. *Komparativne vrednosti estriola i ultrazvučna dijagnostika u prognozi toka produžene i prenesene trudnoće* / Borislav Lazarević, Vojin Šulović, Bogoljub Vidaković, Paja Momčilov. – Dvadeseta jubilarna Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: SLD, Ginekološko-akušerska sekcija, Galenika, 1976, 195–201.

213. *Nefro-urološke komplikacije u ginekologiji i akušerstvu* / Tatjana Škurina, Dragomir Mladenović, Vasilije Jovanović, Voјin Šulović, Milan Tormić i Vladeta Ilić. – Zbornik radova Osmog kongresa ginekologa-opstetičara Jugoslavije u Portorožu 7–9 oktobra 1976. godine. – Ljubljana: Savez lekarskih društava Jugoslavije, Udruženje ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1976, 323–342.
214. *Normalizovan T4 test. Laboratorijska ispitivanja i dijagnoza* / D. Nastić-Mirić, V. Šulović, P. Milutinović, R. Han. – Treći simpozijum o štitastoj žlezdi, Zbornik radova, Zlatibor, 17. i 18. jun 1976. – Beograd: Udruženje endokrinologa Jugoslavije, Endokrinološka sekcija SLD, Galenika, 1976, 91–98.
215. *Pojava materno-fetalne aloimunizacije (inverzni tip) u HLA sistemu – I Deo* / N. Šušaković, Z. Radojković, V. Šulović, A. Dujić, T. Matejić, V. Marković, A. Janez. – VII kongres lekara Srbije, Vrnjačka Banja, 26–29. maja 1976, Zbornik radova, t. III. – Beograd: SLD, Galenika, 1976, 142–149.
216. *Фертићносћ, берменносћ и родм у болвннх синдромом Шухана* / В. Шулович, Т. Шкурина, Р. Мичич. – Акушерство и гинекологији, (1976), 5: 68–69 (Извод).
217. *Histo-patološke promene u posteljici male dece za gestaciono doba* / Miomir Janjić, Voјin Šulović, Aleksandar Petronijević. – Kongenitalne anomalije, knj. III. – Beograd: Savez lekarskih društava Jugoslavije, 1976, 139–146.
218. *Humani placentni laktogen (HPL) u trudnoći sa visokim rizikom* / Borislav Lazarević, Voјin Šulović, Sreten Bila, Bogoljub Vidaković, Mijana Vujasinović i Gordana Radonjić. – Zbornik radova Osmog kongresa ginekologa-opstetričara Jugoslavije u Portorožu 7–9 oktobra 1976. godine. – Ljubljana: Savez lekarskih društava Jugoslavije, Udruženje ginekologa-opstetričara Jugoslavije, 1976, 121–125.

1977.

219. *Genetički činiooci u smanjenju fertilitnosti žene.* – Aktuelni problemi u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, X jugoslovenski seminar za medicinske sestre i primalje, Opatija, 17–22. oktobar 1977. – Beograd: Savezni zavod za zdravstvcnu zaštitu, 1977 (Požarevac: št. Gip. „Prosveta“), 3–21.
220. *Ginekološko i akušerske operacije u osoba mlađih od 21 godine* / Voјin Šulović, Svetlana Mraović. – Prvi simpozijum iz dečje i adolescentne ginekologije sa međunarodnim učešćem, Beograd, (3–5. novembar) 1977. – Beograd: [b.i.], 1977, 223–229.
221. *Dysgerminoma ovarii u maloletnica* / Dobrila Kovačević, Voјin Šulović, Milica Cvetojević-Savić, Dušan Avramović i Milena Grubač. – Prvi simpozijum iz dečje i adolescentne ginekologije sa međunarodnim učešćem, Beograd, 3. 4. 5. novembar 1977. – Beograd: [b.i.], 1977, 291–296.
222. *Effect on the synthesis of placental proteins and human placental of prostaglandin PGF2 lactogen (HPL)* / Olga Genbačev, Marija Ratković, Miodrag Krainčanić, Voјin Šulović. – Prostaglandins, 13, (1977), 4: 723–733.
223. *Značaj pregleda amniomske tečnosti za procenu zrelosti pluća ploda* / Voјin Šulović, Ljubica Poljaković. – XXI ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 451–456. (Dokumenta E, 4).

224. *Imunologija u humanoј reprodukciji* / Vojin Šulović, Paja Momčilov. – XXI ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 465–468. (Dokumenta E, 4).
225. *In vitro biosynthesis of proteins and PHL in human placentas obtained from diabetic, hypertensive and normal patients* / V. Šulović, and Olga Genbačev. – Jugoslavica Phisologica et Pharmacologica Acta, 13, (1977), 2: 175–182.
226. *Komparativni značaj oksitocinskog testa (OCT), humanoг placentnog laktogena (HPL) i placentnog Beta 1 – glikoproteina (SPI) za odluku o indukciji porodaja* / V. Šulović, M. Dukić, Ž. Pilić. – Šesti perinatalni dani. – Zagreb: Sekcija za perinatalnu medicinu Zbora liječnika Hrvatske, 1977, 619–624.
227. *Lečenje pretećih spontanih i habitualnih pobačaja progesteronom*. – XXI ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika 1977, 276–282.
228. *Leucin-aminopeptidaza u normalnoj i visoko-rizičnoј trudnoći* / Vojin Šulović, Ljubica Poljaković, Borislav Lazarević i Nevenka Južnić. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 15, (1977): 125–130.
229. *Odnos lecitina i sfingomijelina u amnionskoј tečnosti i acidobazno stanje novorođenčadi* / Vojin Šulović, Zagorka Radojković, Ljubica Poljaković, Borislav Lazarević, Dušan Avramović, Milić Aleksić i Angel Janev. – Šesti perinatalni dani. – Zagreb: Sekcija za perinatalnu medicinu Zbora liječnika Hrvatske, 1977, 637–644.
230. *Перинајтална медицина* / Урадили В. Брумец и А. Курјак. – Загреб: Медицинска књига, 1977, (Монографије). В. Шуловић аутор поглавља: Уводни део: Функција постељице; стр. 3–22.
231. *Population of B and T Lymphocyte Blast Transformation Test in Spontaneous and missed Abortions in first Trimester of Pregnancy* / Vojin Šulović, Paja Momčilov, Jevrosima Begović and Dragica Borojević. – Immunological influence on human fertility. Proceedings of the Workshop on fertility in Human Reproduction. Department of Biological Science, University of Newcastle, Australia, July 11–13., 1977. – Ed. by Barry Boettcher, Sydney, New York, London, Academic Press, 1977, 323–327. (Academic Press rapid manuscript reproduction).
232. *Die Prevention der intrahospitalen Infektionen auf der Section-Caesarea-Abteilung* / Avramović D., Lazarević B., Šulović V, Južnić N., Cvetković M., Maran S. – IV Donau kongress uber Gynkologie und Geburtshilfe mit Internationaler Beteiligung, Russe, 3–5 oktober 1977. Kurze Zusammenfassungen. – Bulgarische Gesellschaft fur Gynkologie und Geburtshilfe, s. a; 1977, 29 (Isto na bugarskom; str. 3 i).
233. *SP-1 (Placentni Beta-1 – Glikoprotein) u normalnoj i ugroženoј trudnoći* / Milan Jevremović, Ljubica Poijaković i Vojin Šulović. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 17, (1977), 9: 9–15.
234. *Stimulacija sekundarno slabih uterusnih kontarkcija oksitocinom i dezaminooksitocinom* / Aleksandar Radosavljević, Mihajlo Čemerkić, Vojin Šulović i Dušan Beleslin. – Medicinska istraživanja, 10, (1977), 1/2: 13–16.
235. *Struma ovarii* / Kovačević D. Šulović, V. M. Cvetojević-Savić, A. Radosavljević, N. Krstić. – Zbornik radova VIII internističkog sastanka Udruženje

- patologa Jugoslavije sa međunarodnim učešćem Kranjska Gora, 8–11. juna 1977. – Ljubljana: Sekcija za patologiju SLD, 1977, 86 (Izvod).
236. *Translokacija 4/15 u žene sa spontanim pobačajima* / Stefartija Marković, Voјin Šulović, Vukosava Diklić. – Medicinska istraživanja, X, (1977), 1/2: 9–12.
237. *Hemmung der Gebrmutteraktivitt mit Beta-Mimetika* / Šulović V., Avramović D., Lazarević B., Pilić Ž. – IV Donaukongress uber Gynkologie und Geburtshilfe mit Internationaler Beteiligung, Russe 3–5 Oktober 1977. Kurze Zusammenfassnngen. – Bulgarien: Verband der Medizinisch-Wissenschaftlichen Gesellschaften in Bulgarien, Bulgarische Gesellschaft fur Gynkologie und Geburtshilfe, s. a.; 1977, 29. (Isto na bugarskom; str. 31).
238. *Hipertenzivni oblik kasne gestoze i acido-bazno stanje novorođenčadi* / Zagorka Radojković i Voјin Šulović. – Šesti preinatalni dani. – Zagreb: Sekcija za perinatalnu medicinu Zbora liješnika Hrvatske, 1977, 595–602.
239. *Humani placentni laktogen (HPL) u pretećim pobačajima* / Sreten Bila, Voјin Šulović, Olga Genbačev, Gordana Kostić. – XIX Ginekološko-akušerska nedelja SLD. Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1977, 11–17.
240. *Humani placentni laktogen (HPL) u trudnoći komplikovanoj Diabetes Mellitus-om* / Sreten Bila, Voјin Šulović, Miodrag Krainčanić i Nikola Krstić. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 17, (1977), 1/2: 27–36.

1978.

241. *Aktivnost nekih enzima placente u trudnica sa EPH gestozama* / B. Lazarević, V. Šulović, Lj. Poljaković [i dr.]. – VII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1978, 271–276.
242. *Amniotic fluid creatinine concentrations and lecitin/svingomielin ratio in relation to acid-base status of the newborn infants* / Z. Radojković, V. Šulović, Lj. Poljaković. – 6th European Congress of Perinatal Medicine. – Vienna, Austria, 1978, 92.
243. *Diagnosis of microinvasive carcinoma of the cervix uteri by use of combined cytologic and histopathologic method* / D. Kovačević, V. Šulović, M. Savić, M. Husar, M. Bošković, I. Bardić, L. Trajković. – III World Congress for ccervical pathology and colposcopy, Abstracts. Orlando, Fiorida, I.F.C.P.C., octobre 25–28. 1978, 98.
244. *Дијагнозна вредносћ диамино оксидазе у нормалној и угроженој шрудноћу* / Војин Шуловић и Љубица Пољаковић. – Српски архив, 106, (1978), 9: 797–805.
245. *Dinamika acido-bazne homeostaze u novorođene dece sa hemolitičkom bolešću izazvanom Rh izoimunizacijom* / Z. Radojković, V. Šulović, M. Majstorović, Lj. Lopičić, Lj. Ivanović, A. Janev, S. Gligorović. – XV Pedijatrijski dani SR Srbije, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1978, 35–41.
246. *Effect of prostaglandin PGF2 alpha on the synthesis of LTH and STH in the rat anterior pituitary gland, II – In vitro effect of prostaglandin PGF2 alpha* / M. Cvetković, O. Genbačev and V. Šulović. – Jugoslavica physiologica acta, 14, (1978), 3: 405–410.

247. *Effect of prostaglandin PGF2 alpha on the synthesis of LTH and STH in the rat anterior pituitary gland, I – In vivo of PGF on the in vitro synthesis and release of total proteins, LTH and STH* / M. Cvetković, O. Genbačev and V. Šulović. – *Iugoslavica physiologica et pharmacologica acta*, 14, (1978), 3: 393–400.
248. *Efekat TGF2 alfa na sintezu humanog horionskog gonadotropina (HCG)* / Olga Genbačev i Vojin Šulović. – *Medicinska tstraživanja*, 12, (1979), Supplementum 1: 49–53.
249. *Intrauteralni zastoj rasta i socijalno-ekološki faktori* / Zagorka Radojković, Vojin Šulović, Dušan Avramović, Paja Momčilov. – XXII Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Posvećena 30-godišnjici osnivanja i postojanja Ginekološko-akušerske sekcije SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1978, 159–165. (Dokumenta).
250. *Imunologija tumora ženskih genitalija* / Vojin Šulović, Paja Mompilov. – XXII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. Posvećena 30-godišnjici osnivanja i postojanja Ginekološko-akušerske sekcije SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1978, 468–471.
251. *The incidence of toxoplasma gondii infections in patients with spontaneous and habitual abortions* / D. Šibalić, V. Šulović. – 6th European Congress of Perinatal Medicine. – Vienna, Austria, 1978, 312.
252. *Intrauterini rast novorođenčadi majki sa dijabetes mellitus-om* / Z. Radojković, M. Majstorović, V. Šulović [i dr.]. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 18, (1978): 261.
253. *Naši rezultati hirurške rekonstrukcije tuba kod infertilnih žena* / Dušan Dinulović, Vojin Šulović, Mladen Šumarević. – XXII Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Posvećena 30-godišnjici osnivanja i postojanja Ginekološko-akušerske sekcije SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1978, 331–336.
254. *Porodiljstvo. Udžbenik za studente medicine.* / urednici B. Milošević, B. Rajhvajn i B. Berić; Autori: Lj. Andolšek, E. Barišić, V. Šulović. – 4. dop. i prerađeno izd. – Beograd – Zagreb: „Medicinska knjiga“, 1978. – Стр. 37 + 605.
255. *Porodaj u višerotki* / Ž. Pilić, V. Šulović, M. Đukić i dr. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, XVIII, 1978; 303.
256. *Prilog izučavanju regulacije sinteze i sekrecije prolaktina (LTH) i hormona rasta (STH) u pacova* / Miloš Cvetković, Olga Genbačev i Vojin Šulović. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 18, (1978): 371.
257. *Procena stanja fetoplacentne jedinice pred indukciju porođaja i njen ishod.* Ž. Pilić, V. Šulović, M. Đukić [i dr.]. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 18, (1978): 353.
258. *Sinteza ukupnih proteina i proteinskih hormona u placenti trudnice sa EPH gestozama* / O. Genbačev, V. Šulović, M. Cvetković. – VIII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1978, 255–258.
259. *Strukturne hromozomske aberacije u roditelja sa spontanim pobačajima* / S. Adžić, Ksenija Mijjin, V. Šulović [i dr.]. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 18, (1978): 295.
260. *Родителѝ и њород.* – Београд, 1978. – Стр. 63 (Библиотека „Политике“),
261. *Upporedna analiza neonatalnog morbiditeta i mortaliteta novorođenčadi dijabetičnih majki u periodu 1972/73 i 1976/77. godine* / M. Majstorović,

Z. Radojković, V. Šulović. – XV pedijatrijski dani SR Srbije, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1978, 71–77.

262. *Farmakologija i trudnoća* / Voјin Šulović, Paja Momčilov. – XXII ginekološko-akušerska nedelja SLD, Posvećena 30-godišnjici osnivanja i postojanja Ginekološko-akušerske sekcije SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1978, 437–441.

1979.

263. *Amenoreja udružena sa galaktorejom* / Voјin Šulović, Paja Momčilov. – XXIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD. Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1979, 426–430.
264. *Varijantni hromozom 9 (9qh +) u porodicama sa spontanim pobačajima* / Ksenija Mijin, Stefanija Marković, Voјin Šulović [i dr.]. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 107, 10, 1979, 547–553.
265. *Varijantni Y hromozom (Yq +) i spontani pobačaji* / Stefanija Marković, Ksenija Mijin, Voјin Šulović i dr. – Medicinska istraživanja, 12, (1979): 5.
266. *Efekat PGF2 alfa na sintezu humanog horionskog gonadotropina (HCG)* / Olga Genbačev i Voјin Šulović. – Medicinska istraživanja, 12, (1979): 49–53 (Suppl. 1).
267. *Eph gestoza majke i novorođcnice* / Z. Radojković, V. Šulović, A. Janev i dr. – VIII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor Lječnika Hrvatske, 1979, 19.
268. *Značaj određivanja nivoa gonadotropina u serumu žena sa sekundarnom amenorejom* / Sreten Bila, Miodrag Krainčanič, Voјin Šulović [i dr.]. – Jugoslavenska ginekologija i obstetrija, 19, (1979): 45.
269. *Značaj prenatalne dijagnoze u prevenciji hronične granulomatozne bolesti* / Snežana Branković, Borislav Lazarević, Voјin Šulović [i dr.]. – Medicinska istraživanja, 12, (1979): 11.
270. *Klinički značaj alfa-fetoproteina u normalnoj i patološkoj trudnoći* / Voјin Šulović, Miloš Cvetković, Slobodan Maran, Olga Genbačev, Milan Jevremović. – XXIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD; Zbornik radova, Beograd. – Galenika, 1979, 403–408. (Dokumenta).
271. *Korelacija obdukcionog i kliničkog nalkaza u dece dijabetičnih majki sa osvr-
tom na histološke promene posteljice i pupčanika* / D. Kovačević, V. Šulović, M. Cvetojević-Savić, Z. Radojković, M. Majstorović, Lj. Trajković. – Zbornik del II kongresa patologov Jugoslavije s mednarodno udeležbo, Bled 22–26. maj 1979. – Ljubljana: Združenje patologov Jugoslavije, 1979, 65–69.
272. *Metode izučavanja problema planiranja porodice u SR Srbiji*. – XXIII Ginekološko-akušerska nedelja SLD, Zbornik radova. – Beograd: Galenika, 1979, 9–13. (Dokumenta).
273. *Imunoenzimsko određivanje estrogena u trudnica sa EPH gestozama* / Voјin Šulović, Ljubica Poljaković. – IV Somborski medicinski dani, Oboljenje majke, trudnoća, porođaj i novorođdenče. – Sombor, 1979, 99.
274. *Imunološki status u porodilja sa produženom trudnoćom praćen određivanjem blast transformacije limfocita i procenata B i T limfocita* / Voјin Šulović, Paja Momčilov, Jevrosima Begović [i dr.]. – VIII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1979, 179.

275. *In vitro culture of placental explants – a model system* / Olga Genbačev, Marija Ratković, Vojin Šulović. – *Acata veterinaria*, 29, (1979), 6: 271–279.
276. *Interuterini rast i dismaturne promene u dece rođene posle termina* / Z. Radjoković, Vojin Šulović, Ljiljana Ivanović [i dr.]. – VIII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1979, 305.
277. *Količina gonadotropnih hormona u bolesnica sa disfunkcijskim krvavljenjem* / Sreten Bila, Miodrag Krainčević, Vojin Šulović [i dr.]. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, CVII, 12, 197; 1011– 1017.
278. *Odnos nivoa HPL-a određenog radioimunološkom metodom i težine hipertenzije u trudnoći* / S. Bila, V. Šulović, O. Genbačev. – *Radiologia Jugoslavica*, 13, (1979): 169–172.
279. *Oksitocinski test (OCT) u prenesenoj trudnoći* / Vojin Šulović, Žarko Pilić, Dušan Avramović [i dr.]. – VIII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor Liječnika Hrvatske, 1979, 165.
280. *Placenta u prenesenoj trudnoći* / Žarko Pilić, Vojin Šulović, Miomir Janjić i dr. – VIII Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1979, 333.
281. *Poremećaji koagulacionih činilaca u trudnoći i porođaju* / Nikola Krstić, Vojin Šulović, Dušan Avramović [i dr.]. – IV Somoborski medicinski dani. Oboljenje majke, trudnoća, porođaj i novorođenče. – Sombor, 1979, 239.
282. *Prevenција postoperativnih abdominlних tegoba i gastrointestinalne distenzije posle carskog reza simeticonom* / Dušan Avramović, Vojin Šulović, Borislav Lazarcvić [i dr.]. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 19, (1979): 307.
283. *Promena nivoa humanog placentnog laktogena (PHL-a) u cirkulaciji kod trudnica sa povišenim krvnim pritiskom* / Sreten Bila, Vojin Šulović, Olga Genbačev. *Medicinska istraživanja*, 12, (1979): 13–18 (Suppl. 2).
284. *SP-1 (Placentni beta glikoprotein) u trudnoći i puerperijumu* / M. Jevremović, Lj. Poljaković i V. Šulović. – *Medicinska istraživanja*, 12, (1979): 19–22 (Suppl. 2).
285. *Histopatološka dijagnoza i klinički značaj hiperplazije endometrijuma* / Miomir Janjić, Vojin Šulović, Stevan Nešić [i dr.]. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 19, (1979): 11.

1980.

286. *Balanced translocation as a cause of spontaneous abortion and reproductive disorders* / Slavenka Adžić, Stefaniya Marković, Vojin Šulović [i dr.]. – Symposium of European Society of Human Genetics. – Dubrovnik, (6–8. October 1980) – posters.
287. *Balansne translokacije u kariotipu kao uzrok spontanih pobačaja i reprodukcijских poremećaja* / Slavenka Adžić, Stefaniya Marković, Vojin Šulović [i dr.]. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 108, (1980), 1: 1–10.
288. *Bolesnica sa kongenitalnom atireozom, trudnoća, porođaj i novorođenče* / Vojin Šulović, Borislav Lazarević, Dugan Avramović [i dr.]. – XXIV Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1980, 580.
289. *Carski rez i postoperativni morbiditet porodilje* / Vojin Šulović, B. Lazarević, Dušan Avramović [i dr.]. – IX Kongres ginekologa i akušera Jugoslavije, Zbornik radova. – Skopje, (8–10. oktobra 1980), 55.

290. *Certain emotional characteristics of womcn delivered by ceasarean section / Vojin Šulović, Mirjana Divac-Jovanović, Mirjana Jašović-Gašić [i dr.]. – World Congress for psychosomatic medicine in gynecology and obstetrics. – Roma, 1980, 301.*
291. *Dete / Vojin Šulović, Svetislav Kostić, Jelena Radić [i dr.]. – Beograd: Beogradski izdavački grafički zavod, 1980, 472. (Biblioteka „Praktična knjiga“).*
292. *Šećerna bolest i trudnoća / V. Šulović. – Y: Diabetes mellitus / Dušan Đurić [i dr.]. – Kragujevac: Svetlost, 1980, 423–468.*
293. *Effect of ovariectomy on the serum levels of oestradiol and progesterone in early postopcrative period in women / Aleksandar Radosavljević, Vojin Šulović and Dušan Beleslin. – XXVIII Intemational Congress of Physiological Sciences. – Budapest, 14, (1980), 653.*
294. *Effect of prostaglandin PGF2 alfa on the synthesis of LTH and STH in rat's anterior pituitary gland: in vitro effect of prostaglandin PGF2 aifa / Vojin Šulović, Miloš Cvetković, Olga Genbačev. – Fertility artd Sterility, Proceedings of the Vth European Congress on Sterility and Fertility. – Venezia, 1980, 33.*
295. *Effect of surgical catration on prolactin release in women / Aleksandar Radosavljević, Vojin Šulović and Dušan Beleslin. – World Confrence on Clinical Pharmacology Therapeuties. – London (3–9. August 1980), 0041.*
296. *Ginekologija: udžbenik za studente medicine / L. Andolžek-Jeras, B. Berić, V. Šulović [i dr.]. – Beograd – Zagreb: „Medicinska knjiga“, (Subotica: 5t. „Minerva“), 1980. – str. 21 + 435.*
297. *Gonadotropni i steroidni hormoni u pacijentkinja sa sekundamom amenorejom / Sreten Bila, Miodrag Krainčanić, Vojin Šulović [i dr.]. – Medicinska istraživanja, 13, (1980): 23–28.*
298. *Hormonski receptori na membranama placente / O. Genbačev, V. Šulović, B. Čemerikić. – IX Perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1980, 419.*
299. *Hromozomi i infertilitet. Citogenetička ispitivanja 30 infertilnih muškaraca / Stefaniya Marković, Ksenija Mijin, Vojin Šulović [i dr.]. – Medicinska istraživanja, 13, (1980): 15–22.*
300. *Imuno-enzimsko određivanje estrogena u trudnoći / Ljubica Poljaković, Vojin Šulović. – Simpozijum o imunokemiji. – Bled, (22–24. septembra 1980), 23.*
301. *The in vitro biosynthetic capacity of placenta in EPH gestosis: dinamic tests / O. Genbačev, V. Šulović. – Current status of EPH Gestosis, Proceedings of the Twelfth Intertnational Meeting on EPH Gestosis, Dubrovnik, (May 18–25, 1980). – Amsterdam-Oxford-Princeton: Excerpta Medica, 1980, 11–18.*
302. *L'issue des grossesses apres les operations correctives sur l'uterus et les trompes / Dušan Dinulović, Vojin Šulović, Gordana Radonjić. – Fertility and Sterility, Proceedings of the Vth European Congress on Sterility and Fertility. – Venezia, 1980, 579.*
303. *Količina humanog placentnog laktogena u serumu trudnica sa usporenim intrauterinim razvojem ploda / Sreten Bila, Vojin Šulović i Olga Genbačev. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 108, (1980), 4: 317–324.*

304. *Newborns of mothers with EPH Gestosis* / Z. Radojković, V. Šulović – Current status of EPH Gestosis, Proceedings of the Twelfth International Meeting on EPH Gestosis, Dubrovnik, (May 18–25, 1980). – Amsterdam-Oxford-Princeton: Excerpta Medica, 1980, 393–403.
305. *Хирургички третман акушерске инфертилности и дојиља* / Н. Брегун-Драгић, М. Мирилов, В. Шулоаић [и др.]. – VIII Конгрес лекара СР Србије, Зборник радова. – Врњачка Бања, 1980, 321–326.
306. *Ovariectomy and gonadotropin release* / Aleksandar Radosavljević, Vojin Šulović and Dušan Beleslin. – Synaptic Constituents in Health and Disease. – Bled, (August 31 st to September 5th, 1980), 664.
307. *Oxytocin challenge test (OCT) in pregnant women with EPH Gestosis* / V. Šulović, Ž. Pilić, R. Radošević [i dr.]. – Current status of EPH Gestosis, Proceedings of the Twelfth International Meeting on EPH Gestosis. – Dubrovnik, (May 18–25, 1980). – Amsterdam-Oxford-Princeton: Excerpta Medica, 1980, 262–264.
308. *Pericentric inversion of chromosome 9 in families with reproductive failure* / J. Nikoliš, M. Mičić, V. Diklić, V. Šulović [i dr.]. – Fertility and Sterility, Proceedings of the Vth European Congress on Sterility and Fertility. – Venezia, 1980, 566.
309. *La place de la chirurgie des trompes dans le traitement de l'infertilité et nos résultats* / Dušan Dinulović, Vojin Šulović. – Fertility and Sterility, Proceedings of the Vth European Congress on Sterility and Fertility. – Venezia, 1980, 617.
310. *Porodajne traume novorođenčadi male težine za gestaciono doba* / Zagorka Radojković, Vojin Šulović, Ljiljana Ivanović [i dr.]. – XXIV Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1980, 276.
311. *Protein porekla posteljicnog tkiva – humani placentni laktogen (HPL) i trudnoća* / S. Bila, V. Šulović. – Medicinski podmladak, 32, (1980), 1.
312. *Radioimunološko određivanje hipofizarnih gonadotropina i ovarijalnih steroida u sekundarnim amenorejama* / Sreten Bila, Miodrag Krainčanić, Vojin Šulović [i dr.]. – Radiologia Jugoslavica, 14, (1980), 3: 447–451.
313. *Serum prolactin in pregnancies complicated with EPH Gestosis and essential hypertension* / M. Cvetković, V. Šulović, O. Genbačev et al. – Current status of EPH Gestosis, Proceedings of the Twelfth International Meeting on EPH Gestosis, Dubrovnik, (May 18–25, 1980). – Amsterdam-Oxford-Princeton: Excerpta Medica, 1980, 304–307.
314. *The small Y-chromosome in families with spontaneous abortions and neonatal mortality of children* / P. Tešić, S. Marković, V. Šulović. – Fertility and Sterility, Proceedings of the Vth European Congress on Sterility and Fertility. – Venezia, 1980, 571.
315. *Uticaj egzogenog estradiola na vrednosti FSH i LH u ranom postkastracionom periodu* / Vojin Šulović, Aleksandar Radosavljević, Dušan Beleslin. – XXIV Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1980, 543.

316. *Značaj određivanja HPL-a radioimunološkom metodom u proceni akutne ugroženosti ploda u pacijentkinja sa EPH gestozom* / Sreten Bila, Voјin Šulović, Olga Genbačev. – *Radiologia Iugoslavica*, 14, (1980), 3: 443–446.
317. *Značaj otkrivanja infekcije urinarnog trakta posle carskog reza* / Borislav Lazarević, Voјin Šulović, Dušan Avramović [i dr.]. – IX Kongres ginekologa i akušera Jugoslavije, Zbornik radova. – Skopje, 1980, 315.

1981.

318. *Aberacije autozoma u novorođene dece* / Stefaniја Marković, Zagorka Radjoković, Voјin Šulović [i dr.]. – *Medicinska istraživanja*, 14, (1981): 19–21 (Suppl. 1–2).
319. *Alfa fetusni protein u normalnoj i patološkoј trudnoći* / Voјin Šulović, Miloš Cvetković, Slobodan Maran [i dr.]. – *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 109, (1981), 4: 493–505.19
320. *Les chromosomes et la fertilité. Etude cytogenetique des couples avec avortements spontanés* / S. Adžić, S. Marković, V. Šulović [i dr.]. – *Revue française de Gynecologie et d'Obstetrique*, 76, (1981), 3: 201–205.
321. *Dijagnostički i prognostički značaj određivanja placentalnih hormona u praćenju produžene i prenesene trudnoće*. – Zbornik radova III Mariborsko-ginekološko-porodniško srećanje. – Maribor, 1981, 57.
322. *Endocrinology of ovaries and placenta* / V. Šulović, Lj, Poljaković, S. Bila [i dr.]. – 2nd Balkan Congress of Endocrinology. – Beograd, 23–26. septembar 1981.
323. *Gestacijski i pregestacijski dijabetes: tok i ishod graviditeta* / Voјin Šulović, Borislav Lazarević, Dušan Avramović [i dr.]. – *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 109, (1981), 12: 1583–1598.
324. *Gestacijski i pregestacijski dijabetes: tok i ishod graviditeta* / V. Šulović, B. Lazarević, D. Avramović [i dr.]. – Zbornik referatov 29. medak akademijeskoga in IV znanstvenoga sastanka medicinskih razredov in odelkov jugoslovenskih akademij, Brdo pri Kranju, 24. do 26. septembra 1981. – Ljubljana: SAZU, 1981, 73–76.
325. *Gonadotropini u serumu žena sa primarnom amenorejom* / Stevan Matijašević, Voјin Šulović, Miroslava Likar [i dr.]. – *Medicinska istraživanja*, 14, (1981), 1/2: 43–50.
326. *Hirsutism with elevated 17-ketosteroids* / D. Milačić, V. Šulović. – 2nd Balkan Congress of Endocrinology. – Beograd, 23–26. septembar 1981.
327. *Hormonski aspekt hidatidne mole* / R. Luković, V. Šulović, Ž. Pilić [i dr.]. – Zbornik radova, X ginekološko-akušerski dani. – Niš, 1981, 69.
328. *Hormonski parametri u praćenju trudnoće dijabetičarki* / V. Šulović, M. Cvetković, O. Genbačev [i dr.]. – Zbornik radova, X Ginekološko-akušerski dani. – Niš, 1981, 15.
329. *Hromozomi i fertilitet. Translokacije 13:15 i 13:18 i spontani pobačaji* / Slavenka Adžić, Ksenija Mijin, Voјin Šulović [i dr.]. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 31, (1981), 1/2: 23–25.

330. *Imunoenzimsko određivanje estrogena u trudnica sa EPH gestozama* / Vojin Šulović i Ljubica Poljaković. – Jugoslovenska ginekologija i opstetzičija, 21, (1981), 5/6: 120–123.
331. *Pituitary gonadotropic cells in immature female rats treated with oestrogen* / V. Pantić, S. Petković, V. Šulović. – Acta veterinaria, 31, (1981), 1: 1–12.
332. *Prevention of morbidity and mortality in maternity ward as the function of delivery time* / D. Milačić, V. Šulović. – IX International Congress, Book of Summaries. – Beograd, (septembar 6–9, 1981), 60.
333. *Prognostic and diagnostic significance of prolactin in serum of pregnant women with diabetes mellitus* / Miloš Cvetković, Vojin Šulović i Olga Genbačev. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 109, (1981), 7: 903–909.
334. *Protein synthesis by human fetal lung* / O. Genbačev, B. Čemerikić, V. Šulović. – American Journal of Obstetrics and Gynecology, 139, (1981), 1: 41–46.
335. *Процеси и прогностички хормони плаценте у високо ризичних трудноћа.* – Глас САНУ, CCCXXIII, Одељење медицинских наука, 33, 1981, 35–56.
336. *Radioimunološko određivanje nivoa FSH i LH u serumu nakon aplikacija LH-RH u pacijentkinja sa hipogonadotropnom sekundarnom amenorejom* / Sreten Bila, M. Krainčanić, Vojin Šulović [i dr.]. – Radiologia Jugoslavica, 15, (1981), 3: 281–284.
337. *Reanimation and euthanasia of newborn. Preventive or iatrogenic procedures* / D. Milačić, V. Šulović, N. Južnić. – IX International Congress, Book of Summaries. – Beograd, (september 6–9, 1981), 55.
338. *Les recherches cytogénétiques chez les sujets avant des échecs de la reproduction* / S. Adžić, S. Marković, V. Šulović [et al.]. – Journal de Gynecologie, Obstétrique et Biologie de la Reproduction, (1981), 10: 371–374.
339. *Retardiran rast ploda i nivo humanog placentnog laktogena u cirkulaciji* / S. Bila, V. Šulović, O. Genbačev. – Zbornik radova, X Ginekološko-akušerski dani. – Niš, 1981, 118.
340. *Savremeni pristup postavljanju dijagnoze sekundarnih amenoreja* / Sreten Bila, Vojin Šulović. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 109, (1981), 3: 377–389.
341. *Some problems in evaluating the results of the hormonal analysis in gynecological endocrinology* / V. Šulović, D. Milačić. – 2nd Balkan Congress of Endocrinology. – Beograd, 23–26. septembar 1981.
342. *Tok i ishod trudnoće u trudnica sa hipertireoidizmom* / Lj. Vojvodić, V. Šulović. – Zbornik radova, X Ginekološko-akušerski dani. – Niš, 1981, 60.
343. *Translocation X : 9 (q24 : q34) in girl with ovary dysfunction* / Ksenija Mijin, Slavenka Adžić, Vojin Šulović [i dr.]. – Clinical Genetics, (1981), 20: 403–406.
344. *Trudnoća, porođaj, novorođenče i latentni dijabetes* / V. Šulović, B. Lazarević, R. Radošević [i dr.]. – XXV Ginekološko-akušerska nedelja. Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1981, 65.
345. *Vrednosti nivoa tiroksina i trijodotironina u serumu krvi u akutnoj fazi artefijelno kastriranih žena* / A. Radosavljević, V. Šulović, D. Beleslin [i dr.]. – XXV Ginekološko-akušerska nedelja. Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1981, 553.
346. *Značaj radioimunološkog doziranja prolaktina u trudnica lečenih beta-mimeticima* / M. Cvetković, V. Šulović [i dr.]. – XXV Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1981, 85.

1982.

347. *Analysis of the cardiocograms (CTG) in patients with EPH Gestosis before and after exercise stress test modified by masters* / N. Južnić, V. Šulović, B. Lazarević [et al]. – Dilemmas in Gestosis, Controversies in Etiology, Pathology, Therapy, International Symposium. – Vienna, 1982, 354.
348. *The effect of ethanol on placental protein synthesis in vitro* / Voјin Šulović, Olga Genbačev, Boјana Čemerikić. – Xth World Congress of Gynecology and Obstetrics, Abstracts. – San Francisco, (October 17–22, 1982), 1079.
349. *Menstrualni poremećaj* / V. Šulović. – U: *Endokrinologija* / Teodor Kovač, Lazar Lepšanović. – Beograd – Zagreb: „Medicinska knjiga“, 1982, 205–228.
350. *Ендогемииолошка конїтрола на одељењима Гинеколошко-акушерске клинике* / Љиљана Стојановић, Војин Шуловић, Радмила Марић. – Трећи симпозијум Секције за перинаталну медицину, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1982, 137.
351. *Estrotec – novi imunološki test za ispitivanje estrogena u trudnoći* / Voјin Šulović i Ljubica Poljaković. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 22, (1982), 5/6: 143–145.
352. *Hormoni jajnika i placentе* / V. Šulović i Lj. Poljaković. – U: *Funkcionо ispitivanje endokrinog sistema* / Redaktor D. S. Šurić [i saradnici]. – Beograd: Zavod za udžbenke i nastavna sredstva, 1982, 123–168.
353. *Hormonal response to LH¹-RH application in normal women* / M. Cvetković, H. Behrman., V. Šulović [et al]. – *Endokrinologie*, 80, (1982), 1: 13–17.
354. *Hormonas esteroides Y gonadotropicas en pacients con amenorreas secundarias* / S. Bila, V. Šulović and O. Genbačev. – *Gine-dips, Revista mensual Hispano-Americana de Obstetricia y Ginecologia*, (10. octubre 1982), 631.
355. *In vitro ефекаџи беџамимеџика на биосинтезу џроџеина џлацентџе и неких феџалних орџана* / В. Шуловић, О. Генбачев. – *Глас САНУ*, 331, Одељење медицинских наука, 35, 1982, 57–64.
356. *The in vitro effect of beta mimetics on the placental and fetal lung and liver metabolism* / V. Šulović and O. Genbačev. – 8th European Congress of Perinatal Medicine, Book of Abstracts. – Brussels, Sepmteber 7th.-10th, 1982.
357. *Imunološko одређивање Alfa-feto proteina u trudnoći* / Voјin Šulović i Ljubica Poljaković. – *Jugoslavenska ginekologija i opstetricija*, 22, (1982), 3/4: 90–93.
358. *Infektivne bolesti majke, trudnoća, porođaj i novorođenče* / V. Šulović, M. Bujko-Klisura. – Prvi Jugoslovenski kongres perinatalne medicine. – Zagreb, 1982, 225.
359. *Intenzivni intrapartalni nadzor pri indukciji porođaja prostinom E2 (PGE2)* / V. Šulović, Mirjana Đukić-Tadić, M. Jevremović [i dr]. – 4. Mariborsko ginekološko породнишко срећанје. Nadzor ploda med porodom. – Maribor, b. izd., 1982, 75–85.
360. *Intrauterini rast novorođene dece sa hromozomskim aberacijama* / Z. Radojković, S. Marković, V. Šulović [i dr]. – *Pravo na život i pravo na smrt*. – Zagreb: Jugoslavenska medicinska naklada, 1982, 139.
361. *Исход џтрудноће у суџерџонираних ЕПХ џесџиоза код џтрудница са diabetes mellitus-ом* / Б. Лазаревић, В. Шуловић, Д. Аврамовић и др. – Трећи симпозијум Секција за перинаталну медицину, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1982, 60.

362. *Neki aspekti toka porođaja u slučajevima mioma materice* / Vojin Šulović, A. Radosavljević, N. Južnić [i dr]. – Medicinski časopis, 22, (1982), 1: 5–9.
363. *Nivo gonadotropnih i steroidnih hormona ovarijalnog porekla u pacijentkinja u menopauzi* / S. Bila, V. Šulović, R. Luković [i dr]. – XXVI Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik sažetaka. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 74.
364. *Nivo prolaktina određen radioimunološkom metodom u sreitmu pacijentkinja koje su podvrgnute operativnora tretmanu* / Sreten Bila, Vojin Šulović, O. Genbačev [i dr]. – Radiologia Iugosiavica, (1982), 2: 225–229.
365. *Odnos između ovarijalnih steroida i hormona tireoideje u ranom postkastracionom periodu* / A. Radosavljević, V. Šulović, D. Beleslin [i dr]. – Arhiv Kliničko-bolničkočg centra „Dr Dragiša Mišović“ (Beograd), 3, (1982), 3: 3–6.
366. *Ponovljeni carski rez i vaginalni porođaj* / V. Šulović, Ž. Pilić, D. Avramović [i dr]. – II Stmpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lckarsko društvo, 1982, 9.
367. *Primena lasera u ginekologiji* / Vojin Šulović, Dušan Dinulović, Dražen Milačić [i dr]. – XXVI Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik sažetaka. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 141.
368. *Primena Prostin-a 15M u indukciji pobačaja i porođaja sa mrtvim plodom u II i III trimestru trudnoće* / A. Petronijević, M. Đukić-Tadić, V Šulović [i dr]. – XXVI Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik sažetaka. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 22.
369. *Rh-senzibilizacija posle namemih prekida trudnoće* / D. Plečaš, V. Šulović, Ž. Pilić. – Zbornik radova IV Kongresa hematologa i transfuziologa Jugoslavije. – Beograd, 1982.
370. *Serum Prolactin levels in patients subjected to surgical treatment* / S. Bila, V. Šulović, O. Genbačev. – Xth World Congress of Gynecology and Obstetrics, Abstracts. – San Francisco, (October 17–20, 1982), 1483
371. *Sistematski Lupus Erythematosus (SLE) i trudnoća* / Šulović V., Lazarević B., Pilić Ž. [i dr]. – Zbornik radova IV kongresa hematologa i transfuziologa Jugoslavije. Beograd, 1982; 257.
372. *Slučajevi retkih senzibilizacija tokom trudnoće* / Savo AntoniĆ, Vojin Šulović, Dušan Avramović [i dr]. – XXVI Ginckološko-akušerska nedelja, Zbornik sažetaka. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 151.
373. *Some psychological characteristics of the personality of women with high-risk pregnancies.* – In: Advances in Psychosomatic Obstetrics and Gynecology / Ed. by H. J. Prill, M. Stauber. – Berlin – Heidelberg: Spriger-Verlag, 1982, 378.
374. *Le SP-1 (beta l-glycoproteine) et le ACE (antigene carcino-embryonnaire) dans les tumeurs malignes sur le tractus genital de la femme* / Lj. Vičovac, O. Genbačev, V. Šulović [et al]. – Juorunal de Gynecologie, d'Obstetrique et de Biologie Reproductive, (1982), 11: 691–695.
375. *Uloga translokacije t (13 : 18) (q34 : ql 1) u infertilitetu* / Stefanija Marković, Miomir Krstić, Vojin Šulović [i dr]. – Medicinska istraživanja, 15, (1982): 69–73 (Suppl. 1–2).
376. *Vreme i način završavanja porođaja trudnica sa EPH gestozom* / M. Aleksić, V. Šulović, B. Lazarević [i dr]. – III simpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 127.

377. *Završavanje porođaja Forcepsom i Vakuum-ekstraktorom i acido-bazno stanje novorođene dece* / Z. Radojković, V. Šulović, A. Janev i dr. III simpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 71.
378. *Značaj kardiokografskog skora (CTG skor) i oksitocinskog testa (OST) u predviđanju vitalnosti novorođenčadi kod EPH gestoza* / Ž. Pilić, V. Šulović, D. Avramović, A. Stanković. – III simpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1982, 123.

1983.

379. *Analiza toka i ishoda trudnoća s dijabetesom (uvodno predavanje)* / B. Lazarević, V. Šulović, D. Avramović [i dr]. – IV simpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 16.
380. *Citogenetika u prenatalnoj patologiji* / S. Marković, M. Krstić, V. Šulović [i dr]. – II Kongres kliničkih citologa Jugoslavije, Zbornik sažetaka. – Beograd, 1983, 60.
381. *Citološke karakteristike seroznih cistadenokarcinoma jajnika* / Dobrila Kovačević, Voјin Šulović, Miomir Janjić [i dr]. – II Kongres kliničkih citologa Jugoslavije, Zbornik sažetaka. – Beograd, 1983, 63.
382. *Eisenmengerov sindrom i trudnoća* / Voјin Šulović, Nebojša Radulović i Nikola Krstić. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 23, (1983), 5/6: 131–132.
383. *Fertilitet i mozaicizam 45, XO/46. XX* / S. Marković, M. Krstić, V. Šulović [i dr]. – Medicinska istraživanja, 16, (1983): 45 (Suppl. 1–2).
384. *Hipokortizizam, trudnoća, porođaj i novorođenče* / Borislav Lazarević, Voјin Šulović, Miroslava Prvulov. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 23, (1983), 5/6: 124–125.
385. *Hromozomi i infertilitet: translokacije i varijante hromozoma u pacijenata Ginekološko-akušerske klinike Medicinskog fakulteta u Beogradu* / S. Marković, V. Šulović, M. Krstić [i dr]. – Zbornik radova XI Ginekološko-akušerskih dana, Bračni sterilitet i infertilitet. – Niš: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 133.
386. *Infektivne bolesti majke. Trudnoća, porođaj i novorođenče* / V. Šulović i M. Bujko-Klisura. – Prvi Kongres za perinatalnu medicinu Jugoslavije. – Zagreb, 1983, 289.
387. *Ispitivanje imunohemijskog testa za rano dokazivanje trudnoće* / Voјin Šulović, Nada Janković i Margita Čuperković. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 23, (1983), 1/2: 43–45.
388. *Korelacija ultrazvučnog i palpatornog nalaza tumora male karlice* / Žarko Pilić, Voјin Šulović, Miomir Krstić [i dr]. – Medicinski pregled, 36, (1983), 3/4: 127–140.
389. *Latentna Herpesvirus Hominis TP 1 i infekcija majke i nivo pasivno stečene imunosti novorođenog deteta* / Marina Klisura-Bujko, Voјin Šulović, Ljubiša Marković i R. Dotlić. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 23, (1983), 3/4: 55–57.
390. *Morbus addisoni, trudnoća, porođaj i novorođenče* / B. Lazarević, V. Šulović, M. Prvulov. – XXVII Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 433.

391. *Morfološke i biohemijske karakteristike ćelija respiratornog epitela pluća humanog fetusa* / Ljiljana Vićovac, Olga Genbačev, Vojin Šulović. – II Kongres kliničkih citologa Jugoslavije, Zbornik sažetaka. – Beograd, 1983, 53.
392. *Najnovija saznanja u primeni Prostaglandina i sličnih supstancija u ginekologiji i akušerstvu* / V. Šulović, D. Milačić. – XXVII Ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 405.
393. *Novorođenče majke sa Diabetesom Mellitusom – najčešće neonatalne komplikacije (uvodno predavanje)* / Z. Radojković, M. Majstorović, V. Šulović [i dr]. – IV simpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 27.
394. *O nekim etiološkim činiocima steriliteta i infertiliteta kao faktorima rizika u budućim trudnoćama* / Dušan Avramović, Vojin Šulović, Borislav Lazarević. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 23, (1983), 3/4: 68–71.
395. *Polni hromozomi i infertilitet: hromozomske i genske mutacije u pacijenata Ginekološko-akušerske klinike Medicinskog fakulteta u Beogradu* / S. Marković, V. Šulović, E. Stolević [i dr]. – Zbornik radova XI Ginekološko-akušerskih dana. Bračni sterilitet i infertilitet. – Niš: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 129.
396. *Porodaj kao urgentan postupak u osoba operisanih od oboljenja srca* / V. Šulović, Ž. Pilić. – XXVII Ginekološko-akušerska nedelja. Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1983, 294.
397. *Превенција ррвремених њорођаја Беѡа-симраѡикомимеѡицима у ѡрудница с Diabetesom Mellitusom* / Д. Аврамовић, В. Шуловић, Б. Лазаровић и др. – IV Симпозијум Секције за перинаталну медицину, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1983, 65–72.
398. *Prolaktin i Progesteron u humanom endometrijuumu*. – Radiologija Jugoslavica, 17, (1983), 3: 291–293.
399. *Rapid diagnosis of Herpes virus Hominis infection of Cervix and vagina before delivery* / M. Bujko-Klisura, V. Šulović, A. Ovčarić [et al]. – XII Congresso nazionale associazione Microbiologi Clinici Italiani. – Bologna, (20–21, ottobre, 1983), 293.
400. *Receptori za estrogene u ćelijama transformisanog humanog uterusu* / J. Milašin, N. Ribarac-Stepić... i V. Šulvoć. – III kongres Saveza biohemijskih društava SFRJ, Apstrakt. – Skopje, 1983, P-03/31.
401. *Recherche des anticorps neutralisants et des virus Herpes Simplex (HSV 1 et 2) chez les cesariennes* / Lj. Marković, M. Klisura... i V. Šulović. – Medciine et Maradies Intectieuses, 13, Numero hors serie, (1983): 681–682.
402. *Субакуѡни бакѡеријски ендокардиѡис и одѡварајућа анѡибиоррофилакса у ѡрудноѡи и ѡерѡеријуму* / В. Шуловић, Н. Радуновић, Ж. Пилић [и др]. – XXVII гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1983, 104.
403. *Ultrazvučna merna tehnika u akušerstvu – metode merenja i matematička obrada rezultata merenja* / Mujić G., Pilić Ž., Šulović V. – Zbornik radova JUREMA, 28, (1983), 7: 85.
404. *Улѡразвучно ѡрађење инѡраѡериноѡ развоја ѡлога у ѡрудница с Dijabetesom Mellitusom* / Ж. Пилић, В. Шуловић, М. Крстић [и др].

– IV симпозијум Секције за перинаталну медицину, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1983, 65.

405. *Ultrasonic observation of the Placenta Praevia and its Value in Emergency Obstetrics*. – N. Radunović, V. Šulović. Vth International Congress of Emergency Surgery, Book of Abstracts. – Dubrovnik, Yugoslavia, (June 6–10, 1983), V-22.

1984.

406. *Анализа рецетора за Естридиол и Прогестерон у рајолошки трансформисаним ћелијама хумане утеруса* / Н. Рибарац-Стерић, С. Матијашевић... В. Шуловић [и др]. – XXI Канцеролошка недеља и XVIII рерубличко саветовање здравствене заштите од малигних обољења. Београд од 15–17. нов. 1984, Зборник сажетака. – Београд: Српско лекарско друштво, Канцеролошка секција, 1984, 38–39. Изв. 63.
407. *Clinical aspects of steroid receptor determination* / V. Šulović, M. Ribarac-Stepić, S. Matijašević [и др]. – 22nd Congress of the Hungarian Society of Gynecologists, Szeged, Hungary, 5–8 September 1984, Abstracts. – Szeged: Hungarian Society of Gynecologists, 1984, 307.
408. *Dagnosis of Chlamydia Trachomatis genital infections* / Milena Nedeljković, Marina Bujko, V. Šulović и др. – *Микробиологија*, 21, н. 2, 1984.
409. *Doprinos racionalnoj dijagnostici nekih endokrinih oblika ženskog steriliteta* / S. Bila, V. Šulović, R. Luković [и др]. – IX Kongres lekara SR Srbije, Zbornik radova. – Београд, 1984, 424.
410. *Estradiol and Progesterone Receptor Changes in Transformed human Uterine Tissues* / N. Ribarac-Stepić, J. Mijašin. and V. Šulović. – 22nd Congress of the Hungarian Society of Gynecologists, Szeged, Hungary, 5–8. September 1984. Abstracts. – Szeged: Hungarian Society of Gynecologists, 1984, 315.
411. *Herpes virus Hominis (HSV), infekcija u žena sa prevremnim porođajem* / M. Bujko-Klisura, V. Šulović, B. Lazarević [и др]. – Zbornik radova X Kongresa ginekologa-opstetičara Jugoslavije. – Herceg Novi, 1984, 40.
412. *In vitro effect of Ritodrinom on camp concentration in human placentas of different gestational age* / B. Čemerikić. O. Genbačev and V.Šulović. – *Experimental and Clinical Endocrinology*, 1, (1984): 11.
413. *Инциденца ЕПХ тесноза у вишеструким трудноћама и перинални морфалије* / Б. Лазаревић, В. Шуловић, М. Првулов [и др]. – V симпозијум Секције за перинаталну медицину, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1984, 47.
414. *Maternal translocation t(13 : 18), (q34 : q11) and Edward's syndrome in A fetus: 47, XY, t (13 : 18)(q34:q 11)+ 18 / S. Marković, Joelle Boue, V. Šulović [et al]. – *Clinical Genetics*, 26, (1984): 481–484.*
415. *Materno-fetalna aloununizacija u oblasti Gm I InV (obrnuti tip imunizacije u graviditetu)* / Nadežda Šušaković, Voјin Šulović, Zagorka Radojković. – *Bilten za hematologiju i transfuziju*, 12, (1984), 2: 43–50.
416. *Morfologija i funkcija placenti Rh-senzibilisanih trudnica* / V. Šulović [и др]. – *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 112, (1984), 10: 1001–1010.

417. *Наследни чиниоци и планирање породице женске мутаације* / С. Марковић, М. Крстић, В. Шуловић [и др]. – Зборник радова X конгреса Гинеколога и опстетричара Југославије. – Херцег Нови, 1984, 112.
418. *Одређивање алфа глукопротеина и нормалној и патолошкој трудноћи* / R. Rosić, V. Šulović, B. Lazarević [i dr]. – Jugoslovenska ginekologija i opstetricija, 24, (1984), 98.
419. *Парцијална тризомија 7 q у tkivu gestacionog мешка настала транслокацијом у ОСА: 46, XY, t(7: 10) (232 – q26)*. – Medicinska istraživanja, 17, (1984), 1/2: 63.
420. *Перинатални морфалијетей у дијабетичких трудница као рефлексја поремећене глуккозне хомеостазе* / Б. Лазаревић, Б. Шуловић, М. Первулов [и др]. – XXVIII гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1984, 167.
421. *Перинатална Rh-имуно-профилактика* / В. Шуловић, Д. Плећаш, Н. Радуновић. – XXVIII гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1984, 285.
422. *Placental cell metabolism in vitro*. – 4th World Congress of the International Society for the Study of Hypertension in Pregnancy. – Amsterdam, The Netherlands, (18–21. June 1984), 139.
423. *Plasma hormone level and endometrial steroid receptors in patients with hormone disorders* / R. Đorđević-Marković, N. Ribarac-Stepić... V. Šulović [et al.]. – 22nd Congress of the Hungarian Society of Gynecologists, Szeged, Hungary, 5–8 September 1984. Abstracts. – Szeged: Hungarian Society of Gynecologists, 1984, 314.
424. *Problemi dijagnostik Herpes Virus hominis infekcije u trudnoći* / M. Bujko-Klisura, V. Šulović. – IX kongres lekara SR Srbije. – Beograd, 1984, 420.
425. *Promene steroidnih receptora u toku histopatološke transformacije tkiva humanog uterusa* / N. Ribarac-Stepić, V. Šulović, S. Matijašević [i dr]. – Jugoslavenska ginekologija i opstetricija, 24, (1984): 79.
426. *Rapid diagnosis of Herpes Virus Hominis infection of Cervix and vagina before delivery* / M. Bujko-Klisura, V. Šulović, A. Ovčarić [i dr]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 11, (1984), 3: 69.
427. *Serum T4, T3, r-T3, TSH and Tg Levels in Cord Blood and Maternal circulation at the time of delivery* / V. Šulović, B. Šiljak and J. Sinadinović. – Experimental and Clinical Endocrinology, 83, (1984), 3: 256–262.
428. *Sex-hormon-binding-globulin – (SHBG) у физиолошким и неким патолошким стањима* / С. Била, И. Радуновић, В. Шуловић [и др]. – XXVIII гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1984, 302.
429. *Системски Lupus Erythematosus и трудноћа* / Жарко Пилић, Војин Шуловић, Бранко Крсмановић [и др.]. – Медицински преглед, 37, (1984), 9/10: 437–440.
430. *Учесћалост и значај Тријемина* / В. Шуловић, Ж. Пилић, З. Радојковић. – V симпозијум Секције за перинаталну медицину. Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1984, 21.

431. *Ultrasonic evaluation of the sonographic grading of placental maturity in normal and high risk pregnancy* / N. Radunović, V. Šulović, Z. Sretenović [et al.]. – 5e Congres de la Fédération Européenne, 1st International Symposium, The fetus as a Patient, Abstracts. – St. Srefan, 1984.
432. *Ultrazvuk i Citogenetika kongenitalne malformacije u novorođene dece* / S. Marković, M. Krstić, Z. Radojković, V. Šulović [i dr.]. – Medicinska istraživanja, 17, (1984): 69–72 (Suppl. 1–2).
433. *Значај одређивања алфа анџиоцироксина у људној* / Бранислав Росић, Војин Шуловић, Борислав Лазаровић, Мирослава Первулов, Милош Цветковић, Милица Видановић. – Српски архив за целокурно лекарство, 112, (1984), 10: 1039–1045.

1985.

434. *Asymptomatic Herpes Genitalis* / M. Bujko, V. Šulović, I. Bardić [i dr.]. – International Congress for Infections diseases. – Cairo, Egypt, (April 20–24, 1985), 43.
435. *Четири методе Ангиографије у откривању урожености плода и новорођенчећа* / Александар Станковић, Војин Шуловић. – VI симпозијум Секције за перинаталну медицину, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985, 40.
436. *Десензибилизација Rh-изоимунизованих жена* / Плећаш Дарко, Војин Шуловић, Небојша Радуновић и др. – XXIX гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985, 553.
437. *Hormonska i enzimska funkcija posteljice u EPH gestoza* / V. Šulović. – У: *EPH Gestoza* / Josip Franičević [i dr.]. – Zadar: Znanstvena jedinica Medicinskog centra, 1985, 51–107.
438. *An evaluation of sonographic placental grading in normal and high risk pregnancy* / Nebojša Radunović, Vojin Šulović, Žarko Pilić. – J. E. M. U., Paris, 6, (1985), 3: 121–124.
439. *Genetska istraživanja nakaznih fetusa otkrivenih ultrazvukom* / Stefanija Marković, Vojin Šulović, Miomir Krstić [i dr.]. – Medicinska istraživanja, 18, (1985): 93–97 (Suppl. 1–2).
440. *Херпес вирус Хоминис – инфекција у жена са сионимним њобачајима* / Бујко Марина, Војин Шуловић, Вера Живановић [и др.]. – XXIX гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985, 537.
441. *Interstitial deletion of chromosome 2* / S. Marković, M. Krstić, V. Šulović [et al.]. – Journal of Medical Genetics, 22, (2. 2. April 1985):154–155.
442. *Les malformations cardiaques congenitales non corrigees chirurgicalement de la femme enceinte* / V. Šulović, N. Radunović, Ž. Pilić. – Journal de Gynecologie Obstetrique et de Biologie Reproductive, 14, (1985): 493–497.
443. *Наркоманија и исход људноће у адолесценцији* / Пилић Жарко, Војин Шуловић, Милица Берисавац и др. – XXIX гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985, 49.

444. *Newborns of mothers with surgically treated heart-diseases* / Vojin Šulović, Žarko Pilić and Nebojša Radunović. – The fetus as a patient, Proceedings of the First International Symposium held in Sveti Stefan, Yugoslavia 4–7 June 1984. – Amsterdam–New York–Oxford, „Excerpta Medica“, 1985, 58–69. (International Congress Series, 665).
445. *Određivanje koncentracije globulina koji vezuje seksualne hormone u kliničkoj evaulaciji žena sa sekundarnom amenorejom* / Ivan Paunović, Vojin Šulović, S. Bila [i dr.]. – Jugoslavenska ginekologija i perinatologija, 25, (1985), 3/4: 53–55.
446. *Pomen ehografskih znamenj zoreče posteljice* / Nebojša Radunović, Žarko Pilić i Vojin Šulović. – Zdravstveni vestnik 54, (1985), 7/8: 327–330.
447. *Порођај у адолесценцији*. – XXIX гинеколошко акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985; 15.
448. *Steroid receptors in human uterine carcinoma. Their biological importance and therapeutic implications* / N. Ribarac-Stepić, R. Đorđević-Marković, ... V. Šulović [el al.]. – European Journal of Gynecology and Oncology, 6, (1985), 1: 10–19.
449. *Ујрожена њрудноћа у адолесценцији* / Первулов Мирослава, Војин Шуловић. – XXIX Гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985, 45.
450. *Ultrasonic evaluation of the fetal umbilical vein diameters in RH isoimmunized pregnancies* / N. V. Radunović, Z. Sretenović and V. Šulović. – Proceedings of the Fourth Meeting of the World Federation for Ultrasound in Medicine and Biology and the First World Congress of Sonographers. – Sydney, Australia, (14–19 July, 1985), 236.
451. *Вишеструка њрудрноћа у адолесценцији* / Тулић Иван, Војин Шуловић, Љиљана Војводић. – XXIX гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1985, 56.
452. *Вредности Амниоцентезе у дијагнози хемолитичке болести фејуса и новорођенчета (ХДФН)* / Дарко Плећаш, Војин Шуловић, Нсбојша Радунуовић [и др.]. – VI симпозијум Секције за перинаталну медицину. Београд, Српско лекарско друштво, 1985, 16.

1986.

453. *Активност оксидоциназе као моући њоказатељ биолошкој дејстви ултразвука на фејо-плацентну јединицу* / В. Шуловић, Б. Лазаревић, Љ. Пољакковић [и др.]. – XXX гинеколошко-акушерска недеља, Зборник радова. – Београд: Српско лекарско друштво, 1986, 463.
454. *Biopsija Horion-frondozuma pod kontrolom ultrazvuka. Metoda rane dijagnoze naslednih oboljenja fetusa* / Stefanijha Marković, Miomir Krstić..., Vojin Šulović [i dr.]. – Medicinska istraživanja, 19 (1986), (Suppl. 1–2).
455. *Causes of diferencis with incidence of treated infertily between some areas in Yugoslavia* / D. Milačić, V. Šulović. – 12 World Congress on Fertility and Sterility, Nadbook of Abstracts. – Singapoore, 1986, 668.
456. *Efekat Lanoxina na metabolizam ćelja trofoblasta. U in vitro sistemu* / Nađeđa Papić, Vojin Šulović, Olga Genbačev. – II jugoslovenski kongres perinatalne medicine, Zbornik radova, 29–31. 10. 1986. – Beograd, 1986, 359.

457. *Ekspektativno vođenje trudnoće sa Placentom previjom i programiranje porođaja sa posebnim osvrtom na primenu beta simpatikomimetika* / D. Avramović, V. Šulović, B. Lazarević [i dr.]. – XII perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1986, 109.
458. *Funkcija posteljice u trudnoćama sa Rh-izosimunizacijom* / V. Šulović, O. Genbačev i D. Plečaš. – V sastanak Odjela jugoslovenskih akademija. Zbornik. – Zagreb, 1986, 213.
459. *Funkcija tireoidcje novorođenčeta u ranom neonatalnom periodu* / Šiljak B., Šulović V, Sinadinović J. – Zbornik radova III kongresa endokrinologa Jugoslavije. – Novi Sad, 1986, 723.
460. *Genetic factors and fetal growth sex constitution and birthweight in twins* / Žarko Pilić, Voјin Šulović, Stefaniја Marković [et al.]. – International Journal of Gynecology and Obstetrics, 23, (1986): 421–425.
461. *Herpesvirus Hominis (HVH) infection in women with preterm labor* / Marina Bujko, Voјin Šulović and Rajkjo Dotlić. – Journal of Perinatal Medecine, 14, (1986): 319.
462. *Histopathological findings of herpes virus Hominis type 2 infection in pregnant mice* / R. Jovanović, M. Bujko... and V. Šulović. – Giornale di malattie infettive e parassitarie, 38, (1986): 672–674.
463. *Indukcija porođaja vaginalnom primenom prostaglandina E2.* / P. Momčilov, V. Šulović, M. Dadić [i dr.]. – XII perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1986, 83.
464. *Jodoproteini Tireoideje humanog fetusa u toku morfogeneze Folikularne strukture* / Jovan Sinadinović, Svetlana Savin,..., Voјin Šulović. – II jugoslovenski kongres perinatalne medicine. Zbornik radova. – Beograd, 1986, 354.
465. *Lack of correlation between serum TSH level and TG concentration in newborn infant in the early neonatal period* / J. Sinadinović, B.Šiljak..., V. Šulović. – Yugoslavica, physiologica et pharmaciologica acta, 22, (1986), 2: 139–148.
466. *Metabolički status trudnica sa EPH gestozama porođenih planiranim carskim rezom* / M. Pervulov, B. Lazarević, V. Šulović [i dr.]. – XII perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1986, 125.
467. *Nova metoda prenatalne dijagnostike naslennih oboljenja* / M. Krstić, S. Marković..., V. Šulović [i dr.]. – II jugoslovenski kongres perinatalne medicine, 29–31. 10. 1986. Zbornik radova. – Beograd, 1986, 335.
468. *Pathohistological and virological findings in experimental genital Herpes virus Hominis (HVH) type 2 infection* / T. Jovanović, M. Bujko..., V. Šulović. – 7th World Congress of the International Academy of pathology. – Vienna, Abstracts, 1986, 83.
469. *Perinatal risk associated with maternal Herpes genitalis* / V. Šulović, M. Bujko. – Handbook of Abstracts, 12 World congress on Fertility and Sterility. – Singapoore, 1986, 219.
470. *Porođaj u trudnica sa insulin zavisnim dijabetesom: vreme i način završavanja* / B. Lazarević, Miroslava Pervulov, V. Šulović [i dr.]. – XII perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1986, 115.
471. *Prerequisites for use of contraception in Yugoslavia (SR of Serbia). Results of multivariate discriminative analysis* / V. Šulović, D. Milačić, V. Kesić.

- Handbook of Abstracts, 12 World Congress of Fertility and Sterility. – Singapore, 1986, 329.
472. *Prisustvo beta – glikoproteina i alfa-fetoproteina u organima i krvi fetusa /* Nadežda Papić, Ljiljana Vićovac, Vojin Šulović. – II jugoslovenski kongres perinatalne medicine, 29–31. 10. 1986. Zbornik radova. – Beograd, 1986, 361.
473. *Protokol intenzivnog nadzora porođaja kod srčanih bolesnica /* M. Jevremović, V. Šulović, M. Đukić [i dr.]. – XII perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1986, 431.
474. *Radna sposobnost u slučajevima poremećene trudnoće. – XXX ginekološko-akušerska nedelja, Zbornik radova. – Bcograd: Srpsko lekarsko društvo, 1986, 66.*
475. *Rh – faktor u trudnoći /* Vojin Šulović, Darko Plečaš. – Beograd: Medicinska knjiga, 1986, 108. (Biblioteka „Savremena medicina“, knj. 14).
476. *Sonografska dijagnostika u porodiljstvu /* Nebojša Radunović i Vojin Šulović. – Beograd – Zagreb, „Medicinska knjiga“, 1986.
477. *Terapija progesteronom u ranoj trudnoći /* M. Cvetković, O. Genbačev, V. Šulović. – XII perinatalni dani. – Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1986, 423.
478. *Tok porođaja bolesnica s ugrađenim srčanim zaliscima /* Žarko Pilić, Vojin Šulović, Milan Jevremović [i dr.]. – II jugoslovenski kongres perinatalne medicine 29–31. 10. 1986. Zbornik radova. – Beograd, 1986, 99.
479. *Ultrasound in prenatal diagnosis of congenital diseases /* S. Marković, M. Krstić..., V. Šulović [et al.]. – XIX Semaine Medicale Balkanique, Resumes(I), Belgrade, 31. 08–04. 09.1986. – Beograd, 1986, 13.

1987.

480. *Asimptomске криве бипаријеталног (BBD) и абдоминалног дијаметра (ABD) београдске популације /* Ž. Pilić, G. Stanić-Jujić, V.Šulović [i dr.]. – Zbornik radova II републичког сипозијума о примени ултразвука у медицини. – Beograd, 1987, 117–126.
481. *Деловање њројесџерона на размножавање Херџес симџлекс вируса 2 „in vitro“ /* В. Шуловић, М. Бујко. – Зборник радова XXXI гинеколошко-акушерске недеље. – Београд: Српско лекарско друштво, 1987, 540–546.
482. *Дијагностика гениталне herpes virus инфекциј и могућност превенције карцинома грлића материце /* М. Бужко, В. Шулović, Р. Ристић. – Научни скуп „Онкологија болест као здравствени проблем савременог човека“, Универзитет „Светозар Марковић“ у Крагујевцу, Zbornik radova. – Крагујевац: Универзитет „Светозар Марковић“, 1987, 233–238.
483. *Експериментални прилог изућавања метаболічке активности трофобласта humane placentе различите гестацијске старости /* Е. Їсмерикић, В. Шулović, О. Генбачев. – Zbornik radova VII симпозијума секције за перинаталну медицину. – Beograd: Srpsko lckarsko društvo, 1987, 18–26.
484. *Коніенітјалне малформаціје геце мајки са Diabetes-mellitus-ом у џоку роследњих 15 џодина /* З. Радојковић, М. Мајсторовић..., В. Шуловић [и др.]. – Зборник радова XXXI гинеколошко-акушерске недеље. – Београд: Српско лекарско друштво, 1987, 52–56.

485. *Korišćenje placenta kao modela za „in vitro“ ispitivanje mehanizma delovanja lekova u trudnoći* / O. Genbačev, B. Čemerikić..., V. Šulović [i dr.]. – Arhiv za farmaciju, 37, (1987), br. 3/4, 107–111.
486. *Kriterijumi ocene radne sposobnosti kod ginekološko akušerskih oboljenja* / V. Šulović, M. Husar. – Beograd: SIZ penziono-invalidskog osiguranja, Republički SIZ zdravstvene zaštite, 1987.
487. *Начин завршавања порођаја њлогова из вишеструких њрудноћа и њеринаџални морџалиџеџи* / И. Тулић, В. Шуловић. – Зборник на скратени трудови б. гинеколошко-акушерски денови. – Битола, 1987, 125–127.
488. *Наследне аномалије феџуса и новорођене деце* / С. Марковић, М. Крстић, В. Шуловић [и др.]. – Зборник радова XXXI гинеколошко-акушерске недеље. – Београд: Српско лекарско друштво, 1987, 27–31.
489. *Оболјевање и смртност од канцера женских гениталних органа у Југославији* / Vesna Kesić, Vojin Šulović. – Jugoslavenska ginekologija i perinatologija, 27, (1987), 5/6: 143–149.
490. *Hitne operacije u ginekologiji i akušerstvu* / V. Šulović i M. Cvetković. – У: *Operativna hirurgija* / Milan Dragović i saradnici. – Beograd – Zagreb: „Medicinska knjiga“, 1987, 1089–1111.
491. *The placenta as a model for toxicity screening of new moleculs* / R. Beaconsfield, B. Čemerikić..., V. Šulović. – Trophoblast Research, 2, (1987): 343–356.
492. *Порођајна асфиксија њлогова из вишеструких њрудноћа и неонаџални морџалиџеџи* / И. Тулић, В. Шуловић, Љ. Војводић. – Зборник на скратени трудови б. гинеколошко-акушерски денови. – Битола, 1987, 82–83.
493. *Приказ случаја ѓемеларне њрудноће са једним мрџвим њлогом* / М. Цветковић, В. Шуловић, Б. Лазаревић. – Зборник радова XXXII гинеколошко-акушерске недеље. – Београд: Српско лекарско друштво, 1987, 633–635.
494. *Primena lekova u trudnoći* / Miloš Cvetković, Dušan Avramović, Vojin Šulović [i dr.]. – Arhiv za farmaciju 37, (1987), br. 3/4: 113–121.
495. *Rapid diagnosis of Herpes simplex virus and Cytomegalovirus genital infections* / Lj. Marković, M. Bujko..., V. Šulović. – Abstracts of Joint Meeting of European Society against Virus Diseases and European Group for Rapid Viral Diagnosis. – Davos (Switzerland), 1987, 101.
496. *Sida kao problem u perinatalnoj medicini* / Marina Bujko i Vojin Šulović. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 27, (1987), 3/4: 61–68.
497. *Улоја њлаценџе (џроџобласџа) у исхрани њлога* / В. Шуловић, О. Генбачев, Б. Чемерикић. – Зборник радова VII симпозијума Секције за перинаталну медицину. – Београд: Српско лекарско друштво, 1987, 11–17.
498. *Уџицај џроџестерона и џравиџиџеџа на размножавање Херџес симџлек вируса џиџра 2 „in vitro“* / М. Бујко, В. Шуловић, В. Ѓивановић [и др.]. – Зборник радова XXXI гинеколошко-акушерске недеље. – Београд: Српско лекарско друштво, 1987, 546–551.
499. *Značaj citoloske analize u dijagnostici cervikalnog brisa infekcije izazvane Herpes simplex virusom* / I. Bardić, M. Bujko, V. Šulović. – Zbornik reizmea III kongresa Udruženja citologa Jugoslavije. – Skopje, 1987, br. rez. 26.

1988.

500. *Biometrijska istraživanja u akušerstvu – konstruisanje standardnih krivih monofetalnog rasta* / Gordana J. Stanić, Vlastimir Novaković, Vojin Šulović [i dr.]. – XXXI Jugoslovenska konferencija ETAN-a. – Sarajevo, (6–10, juna 1988), 11: 107–114.
501. *Cervikografija – nova metoda u dijagnostici cervikalnog kancera* / Kesić V, Šulović V, Južnić N. – XXV kancerološka nedelja, XXI Republičko savetovanje zdravstvene zaštite od malignih oboljenja, II stručni sastanak medicinskih sestara-tehničara Instituta SR Srbije, 4. i 5. novembra 1988, Sava centar, Knji-ga abstrakata. – Beograd, 1988, 61.
502. *Does Progesterone agravate genital Herpes Simplex virus infection – in vitro and in vivo study* / Šulović V., Bujko M., Živanović V. [et. al.]. – XI European Congress of Perinatal Medicine. – Romne, Italy, April 10–14. 1988. Abstract Book, 1988, 215.
503. *Effct of morphine on HCG release in first trimester human trophoblast in vitro* / B. Čemerikić, O. Genbačev, ..., V. Šulović. – XI European Congress of Perinatal Medicine. – Rome, Italy, April 10–14 1988, Abstract Book, 1988, 47.
504. *Effect of morphine on HCG release by first trimester human trophoblast in vitro* / Čemerikić B., Genbačev O., Šulović V. [i dr.]. – Life science, 42, (1988): 1773.
505. *Effect of Progesterone and pregnancy in the replications of Herpes Simplex virus type 2 in vivo* / M. Bujko, V. Šulović, V. Živanović [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, (1988): 1/2: 34.
506. *EfTect of Progesterone on the replication of Herpes Simplex virus type 2 in vitro* / V. Šulović, M. Bujko. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, (1988), 1.
507. *The effect of Serpasil. Nitroprusid natrium and Labetelol on the Trophoblast cell metabolism* / Pervulov M., Šulović V, Lazarević B., [et. al.]. – XI European Congress of Perinatal Medicine. – Rome, Italy, April, (10–14, 1988); Abstract Book, 1988, 280.
508. *Epidemiology of cancer of the female genital organs in Yugoslavia* / V. Šulović, V. Kesić. – European Jorunal of Gynecological Oncology 9, (1988), 2: 139–143.
509. *Frequent exposure to diagnostic ultrasound and neonatal body weight* / V. Šulović, M, R. Moore, A. Stanković [et al.]. – Jorunal of Ultrasouond in Medicine. Official Jorunal of World Federation for Ultrasound in Medicine and Biology Mceting, (October 17–21, 1988), Abstract, 0223.
510. *Herpes Simplex virus infcction in women with previous spontaneous abortion* / M. Bujko, V. Šulović, V. Živanović [et al.]. – Journal of Perinatal Medicine, 16, (1988): 193.
511. *HIV infekcija i humana reprodukcija* / Šulović V., Bujko M. – II Jugoslovenska konferencija SID-AIDS, 14–16. novembar, 1988; Zbornik rezimea. – Beograd, 1988, 1.
512. *Infection of the cervix and spontaneous abortion* / Ristić R, Šulović V., Bujko M. [et al.]. – XII World Congress of Gynecology and Obstetrics. – Rio de Janeiro, October 23/28, 1988.

513. *Ishrana u rizičnoj trudnoći*. U: Veliki lekarski savetnik o bolestima i ishrani. – Beograd: Narodna knjiga, 1988, 19–36.
514. *Izbor načina završavanja porođaja plodova iz višestrnkih trudnoća* / Tulić I., Šulović V, Radojković Z. [i dr.]. – Zbornik radova XI kongresa ginekologa i obstetričara Jugoslavije. – Novi Sad, (4–7, oktobar 1988), abstrakt 189.
515. *Medicinska seksologija* / Ljubomir Erić, Voјin Šulović, Dragoljub Manojlović. – Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga, 1988, 570 (Biblioteka „Savremena medicina“, 25).
516. *Mode of delivery and level of passive immunity in Herpes Simplex virus* / Bujko V., Šulović V., Živanović V. – XI European Congress of Perinatal Medicine –a. – Rome, (Italy), (April 10–14. 1988), Abstract Book, 1988, 217.
517. *Prospektivno ispitivanje HIV infekcije u trudnoći prvog trimestra* / Bujko M., Šulović V., Sbutega-Milošević G. [i dr.]. – II Jugoslovenska konferencija SIDA-AIDS, (14–16. novembar 1988), Zbornik rezimea. – Beograd, 1988, 17.
518. *Potential Chorionic Villus Sampling (CVS) Complications* / Radunović N., Petković S., Šulović V. – XI European Congress of Perinatal Medicine. – Rome, (Italy), (April 10–14. 1988), Abstract Book, 1988, 147.
519. *Prognostički značaj metabolizma trombocita u trudnoći* / N. Strižova, Voјin Šulović, A. Đugeev [i dr.]. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 28, (1988), 5/6: 129–130.
520. *Savremeno vođenje porodaja* / Šulović V., Južnić N., Jevremović M. [i dr.]. – Zbornik radova XI kongresa ginekologa i obstetričara Jugoslavijc. – Novi Sad, (4. do 7. oktobar 1988), 13–49.
521. *Sida kao problem u perinatalnoj medicini* / Bujko M, Šulović V. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 28, (1988), 3/4: 61.
522. *The significant of complement and immunoglobulin determination in healthy pregnant women and patients with EPH gestoses* / B. Rosić, V. Šulović, N. Južnić [et al.]. – Clinical and Experimentaal Obstetrics and Gynecology, XV, 4, 1988; 157–160.
523. *Specific proteins in abnormal prgnancies: diagnostic significance* / Rosić B., Šulović V, Južnić N. [et al.]. – XI European Congress of Perinatal Medicine. – Rome, (Italy), (April 10–14. 1988), Abstract Book, 1988, 60.
524. *Sperm infection as a possiblc cause of the spontaneous abortion* / Bujko M., Šulović V., Ristić P. [et al.]. – XII World Congrccss of Gynecology and Obstetrics. – Rio dc Janeiro, (October 23/28, 1988).
525. *Trophoblast cffect on decidual cell function* / Šulović V., Vićovac L., Genbačev O. – XII World Congress of Gynecology and Obstetrics. – Rio de Janciro, (October 23/28, 1988).
526. *The valucs of complement and immunoglobulins in pregnant women with incrcased blood pressure* / Rosić B., Šulović V, Južnić N. [et al.]. – XII World Congress of Gynecology and Obstetrics. – Rio de Janeiro, (October 23/28, 1988).
527. *Varijacije komplementa i imunoglobulina u serumu majke i pupčanika, u plodovoj vodi i urinu u trudnica sa Diabetes Mellitusom* / Rosić B., Šulović V, Južnić N. [i dr.]. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 28, (1988), 3/4: 73–76.

528. *Značaj infekcije sperme Chlamidia-om Trachomatis i Citomegalovirusom u nastanku spontanih pobačaja* / Šulović V., Bujko M., Ristić P. [i dr.]. – Zbornik radova XXXII ginekološko-akušerske nedelje. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1988, 227.

1989.

529. Активност и допринос чланова САНУ у развоју медицинске науке / Војислав Арновљевић, Александар Терзин, Војин Шуловић и др. – У: Српска академија наука и уметности и развој науке и уметности у Срба. Књ.1. Београд, САНУ, 1989, 269-306 (Стогодишњица Српске академије наука и уметности 1886-1986, књ.2)
530. *Anonymous HIV testing in first trimester pregnancy* / G. Sbutega-Milošević, M. Bujko, V. Šulović [et al.]. – X Session des journees medicales balkaniques. – Istanbul, (le 25–27 Mai 1989): poster.
531. *Virusni hepatitis B kao problem u perinatologiji* / M. Bujko, V. Šulović, G. Doklestić [i dr.]. – Dani preventivne medicine, XXIII sastanak, Sinopsisi referata. – Niš: Podružnica SLD – Niš; Zavod za zaštitu zdravlja; Medicinski fakultet, 1989, 32.
532. *Vrednosti komplemenata i imunoglobulina kod trudnica sa EPH gestozama* / Branislav Rosić, Voјin Šulović, Nevenka Južnić [i dr.]. – Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, 117, (1989): 459–464.
533. *Effect of placental hormones on herpes simplex virus replication* / Marina Bujko, Voјin Šulović. – „Erich Saling“ Interuniversity school for study of pathophysiology of pregnancy, Book of abstracts, Course 4: Recent advances in perinatology (June 4–10, 1989). – Ed. A. Kurjak, J. Zmijanac, S. 1., s.a.; 4 (1–2).
534. *HIV infection and pregnancy* / Marina Bujko, Voјin Šulović, Dragoljub Pantović [et al.]. – Xe Session des journees medicalea balkaniques. – Istanbul, (le 25–27 Mai 1989): poster.
535. *HIV infekcija i trudnoća* / Marina Bujko, Voјin Šulović, Dragoljub Pantović [i dr.]. – XXXIII ginekološko-akušerska nedelja. – Beograd, Sava centar, 18–19 maja 1989. godine, Zbornik radova. – Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 1989, 311–314.
536. *Long-term tissue culture of human first trimester villous trophoblast in collagen gel: evaluation of its possible use as a model system* / O. Genbačev, B. Čemerikić, V. Šulović [et al.]. – Placenta, 10, (1989), 5: 510–511.
537. *Mode of delivery and level of passive immunity against Herpes Simplex virus* / M. Bujko, V. Šulović, G. Sbutaga-Milošević [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 16, (1989), 1: 6–8.
538. *О неким ипипањима рејродуктивке физиолоије*. – У: Проблеми политике обнављања становништва у Србији. – Београд: САНУ, 1989, 111–112. (Демографски зборник, 1).
539. *Обнављање сипановишишва Србије у светиљу рејродуктивне физиолоије*. – У: Проблеми политике обнављања становништва у Србији. – Београд: САНУ, 1989, 25–42. (Демографски зборник, 1).
540. *Patologija trudnoće*. – Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga, 1989, 387 (Biblioteka „Savremena medicina“, 38).

541. *Перинатална дечија смртност*. – У: Проблеми политике обнављања становништва у Србији. – Београд: САНУ, 1989, 95–101. (Демографски зборник, 1).
542. *Production, regulation and role of HCG during gestation*. В. Шуловић– „Erich Saling“ Interuniversity school for study of pathophysiology of preg-pарсу, Book of abstracts, Course 4: Recent advances in perinatology (June 4–10, 1989). – Ed. A. Kurjak, J. Zmijanac, S.I., s.a.; (4) 1–3.
543. *Sprečavanje trudnoće* / Војин Шуловић, Боžика Фатовић-Милићевић. – Београд – Загреб: Медицинска knjига, 1989, 68 (Medicina za svakog).
544. *T4/T8 Lymphocyte ratio in perinatal blood of patients with nonmalignant and malignant cervical changes* / Vesna Kesić, Војин Шуловић, Марина Бујко. – European Society of Gynecological Oncology 6. – Versailles (France), (April 27–28–29. 1989), Abstracts: poster.
545. *Cervicography – a useful method for the early detection of changes in the uterine cervix* / Kesić, V. Шуловић, V. [et al.]. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 29,(1989), 3/4: 107–111. – ISSN 0352-5562.

1990.

546. *Активност и штићивост жлезде у трудноћи* / Љиљана Војводић, В. Шуловић, И. Тулић [и др.]. – Српски архив за целокупно лекарство. – ISSN 0370-8179. – 118, (1990), 5/6: 165–169.
547. *The complements and immunoglobulins in different media of healthy pregnant women and in pregnant women with increased bloodpressure* / Rosić B., Шуловић V. [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 17, (1990), 1: 31–35. – ISSN 0290-6663.
548. *Говор председника Српског лекарског друштва академика проф. др Војина Шуловића на отварању Дома Српског лекарског друштва у Улици Цорџа Вашингтона бр. 19 на дан 26. новембра 1990.* – Српски архив за целокупно лекарство. 118, (1990), 7/8: 257–259. – ISSN 0370-8179.
549. *HIV infection and human reproduction* / Шуловић, V., [et al.]. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 30, (1990), 1/2: 43–45. – ISSN 0352-5562.
550. *Hormonalefects of ultrasound* / Шуловић V. [et al.]. – Epidemiology, 1, (1990), 1: 87–88. – ISSN 1044-3983.
551. *Matcrnal Serum Human Chorionic Gonadotropin Hormone Rise Following Obstetric Ultrasound* / Шуловић V, Hamilton P. M., Moore R. M. [et al.]. – Proceedings of the American Public Health Association Meeting. – New York, (October 1, 1990) : Abstracts. – New York : APHA, 1990. Abs. 1.
552. *Medikamentozna terapija Gravesove bolesti u graviditetu* / Ljiljana Vojvodić, V. Шуловић, D. Milačić [и др.]. – Jugoslovenska ginekologija i perinatologija, 30, (1990), 5/6: 127–131. – ISSN 0352-5562.
553. *Просјективно истраживање учесталости ХИВ инфекције у првом триместру труднице* / Марина Бујко, В. Шуловић, Горица Сбутега-Милошевић [и др.]. – Српски архив за целокупно лекарство, 118, (1990), 9/10: 339–340. – ISSN 0370-8179.

554. *Први клиничар у Србији – Доктор Лаза К. Лазаревић* / В. Шуловић, Б. Павловић . – Српски архив за целокупно лекарство, 118, (1990), 11/12: 499–503. – ISSN 0370-8179.
555. *Thymocytes in non-malignant, pre-malignant and malignant changes of the cervix* / Kesić V. Šulović V. [et al.]. – European Journal of Gynecological Oncology, 11, (1990), : 3: 191–149. – ISSN 0392-2936.

1991.

556. *Aerobic bacterial serum infection and spontaneous abortion* / Ristić P., M.. Bujko [et al.]. – V. Šulović. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991): program and abstracts. – Bangkok : ISID in OB/GYN, 1991, Abs. TU 12: 47.
557. *Alpha 2 macroglobulin in healthy pregnant women and those with EPH gestosis* / B. Rosić, V. Šulović, N. Južnić [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 18, (1991), 2: 123–126. – ISSN 0390-6663.
558. *Asymptomatic Herpes virus hominis (HVH) cervicovaginal infection in normal and high risk pregnancy* / M. Bujko, V. Šulović, G. Sbutega-Milošević [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 18, (1991), 1: 13–17.
559. *Биоисија хорион фрондозума уз помоћ ултразвука у циљу откривања хромозомој аномалија у I триместру* / М. Крстић, В. Шуловић, Стефанија Марковић [и др.]. – Глас, САНУ. Одељење медицинских наука, , 363, (1991), 40: 63–65. – ISSN 0371-4039.
560. *Ceftriaxon (Longacph) in the prevention and treatment of postoperative complications following cesarean section* / V. Šulović, S. Tajfl, M. Pervulov . – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : program and abstracts. – Bangkok : ISID in Ob Gyn, 1991. Abs. W 15: 51.
561. *Cervical Cytomegalovirus (CMV) infection in HIV positive and HIV negative i.v. drug abusing women* / M. Božović, M. Bujko, V. Šulović [et al.]. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : program and abstracts. – Bangkok : ISID in Ob Gyn, 1991. Abs. TH 15: 56.
562. *Chlamydia trachomatis as a cause of cervical infection in HIV + and HIV – i.v. drug abusing women* / M. Nedeljković, M. Bujko, V. Šulović [et al.]. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) program and abstracts. – Bangkok : ISID in Ob/Gyn, 1991. Abs. P17: 70.
563. *CT infection and serum anti-CT antibodies findings in males with sterile female partners* / Nedeljković M., Milenković V., Šulović V. [et al.]. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : program and abstracts. Bangkok : ISID in OB/GYN, 1991. Abs. TU 11: 47.
564. *Да ли постоји корелација између нутритивне и anti herpes simplex virus (HSV) заштитне функције плаценте?* / Марина Бујко, Горица Сбутега-Милошевић. [и др.]. – В. Шуловић. – XXXV гинеколошко-акушерска

- недеља Српског лекарског друштва. – Београд, 1991 : Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко акушерска секција, 1991, 281.
565. *The determination of specific proteins in the biological fluids from pregnant women suffering from diabetes mellitus* / Rosić B., Šulović V. [et al.]. – Obstetrics and Gynecology (Moscow), 2, (1991): 32–43. – ISSN 0300-9092.
566. *Herpes simplex virus and citomegalo virus as a cause of cervical infection in different ethnical groups of women* / R. Vukić, M. Bujko, V. Šulović. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : program and abstracts. Bangkok : ISID in OB/GYN, 1991. Abs. P 1 : 62.
567. *The importance of specific protein changes in high risk pregnancies* / B. Rosić, V. Šulović, B. Lazarević [et al.]. – XIII World Congress of Gynecology and Obstetrics – FIGO, Singapore, 1991 : abstracts. – Singapore : Figo, 1991. Abs. 0319
568. *Incidenca EPH gestoza u oboljenjima štitaste žlezde različite geneze* / Ljiljana Vojvodić, V. Šulović, D. Milačić. – VIII ginekološko-akušerski delovi, Ohrid, (6–7. juni 1991) – Zbornik na trudovi. – Skopje : MLD, 1991, 20.
569. *Incidence of CT cervical infections and anti-CT antibodies titers in patients with functional and organic sterility* / V. Milenković, M. Nedeljković, V. Šulović [et al.]. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : program and abstracts. – Bangkok : ISID in OB&GYN, 1991. Abs. TU 10 : 46.
570. *The influence of anemia on respiratory gases and acid base parameters of the fetus* / Lazarević, B., Šulović, V. [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 18, (1991), 2: 85–89. – ISSN 03980-6663.
571. *Is there any influence of contraceptive methods on the incidence of cervical viral infection in HIV positive and HIV negative i. v. Drug abusing women* / M. Bujko, V. Kesić, V. Šulović [et al.]. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : program and abstracts. – Bangkok : ISID in OB/GYN, 1991. Abs. TH 16: 57.
572. *Is there any relationship between the T4/T8 lymphocyte ratio and positive cervical microbiological findings?* / V. Šulović, V. Kesić, M. Bujko [et al.]. – 7th International Meeting and 1st World Convention of Gynecologic Oncology, Main Lectures and Round Tables, Venezia, 1991. – Venezia WAG0, 1991, 299.
573. *Ishod trudnoće u trudnica sa hipertireozom i EPH gestozom* / Ljiljana Vojvodić, V. Šulović, D. Milačić. – VIII ginekološko-akušerski denovi. – Ohrid, (6–7. juni 1991), Zbornik na trudovi. – Skopje:-MLD, 1991, 45.
574. *Maternal Serum Human Chorionic Gonadotropin Hormonal Rise Following Obstetrical Ultrasound* / Hamilton R. M., Šulović V., Moore R. M. [et al.]. – Proceedings of the American Public Health Association Meeting. – Atlanta, (Georgia), (November 12, 1991) : abstracts. Atlanta :APHA, 1991. Abs. 12.
575. *Нивои хуманої йлацентної лактоїена (ХРЛ) у физиолошким тирудноћама мониторованим серијским ултразвучним прегледима* / Војин Шуловић, Даница Маринац, А. Станковић [и др.]. – Глас, САНУ. Одељење медицинских наука. 363, (1991), 40: 43–48. – ISSN 0371-4039.
576. *Prenatal Ultrasound: Yugoslavia, USA Experiences* / Marinac-Dabic D. M., Moore R. M., Šulović V., Stankovic A. D. – Proceedings of the American

- Public Health Association Meeting. – Atlanta (Georgia), (November 12, 1991) : abstracts. Atlanta : АРНА, 1991. Abs. 12.
577. *Respiratory gases and acid base parameter of the fetus during the second and third trimester* / B. Lazarević, A Ljubić, V. Šulović [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 18, (1991), 2: 81–84. – ISSN 0390-6663.
578. *Соносалриніограfiја и/или хисџеросалиниограfiја, вредности и недо-сџаици* / Дражен Милачић, Војин Шуловић, Љиљана Војводић [и др.]. – Глас, САНУ. Одељење медицинских наука, 363, (1991), 40: 59–62. – ISSN 0371-4039.
579. *Срецифичности хормонској реакцији шрудница на дејство авионске буке* / М. Николић, Марија Геџ, В. Шуловић [и др.]. – Глас, САНУ. Одељење медицинских наука, 364, (1991), 41: 81–85. – ISSN 0371-4039.
580. *Стандардне криве феџалној расџа – савремени асџекџи њиховој корџишења* / Ж. Пилић, В. Шуловић, Гордана Муџић [и др.]. – Глас, САНУ. Одељење медицинских наука, 363, (1991), 40: 49–57. – ISSN 0371-4039.
581. *T limfociti nemaligne i premalignc promene pločastoslojevitog epitela grlića mataerice* / Vesna Kesić, V. Šulović, Marina Bujko. – Jugoslavenska гинекологија и perinatологија, 31, (1991), 1/2: 3–5. – ISSN 0352-5562.
582. *Viral and Chlamydia Trachomatis Cervical Infection in Patients with Praemalignant and Malignant Cervical Changes* / V. Kesić, V. Šulović, N. Nedeljković [et al.]. – 2nd World Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Bangkok, (September 7–14, 1991) : Program and abstracts. – Bangkok : ISID in OB/GYN, 1991, Abs. M9: 41.
583. *Вредности имуноглобулина у различитим медијумима код здравих шрудница, са Diabetes mellitusom и ЕРН ћесџозама* / Б. Росић, В. Шуловић, Невенка Јужнић [и др.]. – Глас, САНУ. Одељење медицинских наука, 364, (1991), 41: 71–79. – ISSN 0371-4039.
584. *Узорци поремећаја менџалној здравља у шрудноћи и послейорођајном периоду* / Драга Плешаћ, Војин Шуловић, Коџијанчић [и др.]. – Српски архив за целокупно лекарство, 119:1–2(1991) 38–40. – ISSN 0370-8179. 1992.
585. *Chlamydia trachomatis and spontaneous abortions* / V. Šulović, M. Nedeljković, M. Bujko [et al.]. – International Congress of Obstetric and Gynecological Sciences. – Portoferraio (Italy), June (7th-14th 1992): abstract book. Portoferraio: FIOG, 1992.
586. *Clinical value of intraamniotic lysozyme and transferrin determination* / M. Terzić, D. Plećaš ... V. Šulović [et al.]. – Journal of Foetal Medicine, 12, (1992), 1/4: 36. – ISSN 0392-9507.
587. *Course and Outcome of Pregnancy in Patients with Hypothyroidism* / Lj. Vojvodić, V. Šulović, M. Terzić. – Journal of Foetal Medicine. 12, (1992), 1/4: 5. – ISSN 0392-9507.
588. *Effects of ceftriaxone prophylaxis section on newborns* / V. Šulović, A. Ljubić, O. Antonović [et al.]. – First Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology. – Taormina (Italy), 1992 : abstract book. Taormina, 1992.
589. *Fetal blood sampling in the diagnosis of intrauterine fetal infection* / A. Ljubić, V. Šulović, B. Lazarević [et al.]. – International Symposium on Recent Developments in Obstetric, Perinatal and Childhood Infections. – Jerusalem, (August 23–29, 1992) : program and abstracts. – Jerusalem : ISRDOPC, 1992, 4.

590. *Hormonal effects of ultrasound* / V. Šulović, R. M. Moore, A. Stanković [et al.]. – *Epidemiology*, (1992), 1 : 1. – ISSN 1044-3983.
591. *Инфекција грлића материце инфертилних жена С. Trachomatis* / Вера Миленковић, Милена Недељковић, В. Шуловић [и др.]. – XXXVI гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва. – Београд, 1992, Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1992, 206.
592. *Long-term tissue culture of human first-trimester villous trophoblast in collagen gel: evaluation of its possible use as model* / Olga Genbačev, Bojana Čemerikić, V. Šulović [et al.]. – *Trophoblast Research*, 6 (1992): 1–15. – ISSN 0891-9925.
593. *Mycoplasma hominis у инфертилитети* / Милена Недељковић, Слободанка Ђукић ... В. Шуловић [и др.]. – XXXVI гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва. – Београд, 1992, Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1992, 210.
594. *New diagnostic approach to diagnosis of viral embryonic infections* / A. Ljubić, V. Šulović, B. Lazarević [et al.]. – *First European Congress for Infectious Diseases in Obstetrics and Gynecology*. – Taormina, (Italy), 1992 : abstract book. Taormina, 1992.
595. *Prenatal diagnosis of embryonic infections* / A. Ljubić, V. Šulović, B. Lazarević [et al.]. – *International Symposium on Recent Developments in Obstetric, Perinatal and Childhood Infections*. – Jerusalem, August 23–29, 1992 : program and abstracts. Jerusalem : ISR-DOPC, 1992, 4.
596. *Прилози за историографију о СИДИ* / В. Шуловић, Б. Равловић . – XXXVI гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1992 : Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко акушерска секција, 1992, 321.
597. *The role of Human Chorionic gonadotropin (HCG) in perinatal Herpes simplex virus (HSV) infection : experimental in vivo study* / M. Božović, M. Bujko ... V. Šulović [et al.]. – *International Symposium on Recent Developments in Obstetric, Perinatal and Childhood Infections*. – Jerusalem, (August 23–29, 1992), program and abstracts. – Jerusalem : ISRDOPC, 1992, 19.
598. *Specific proteins in umbilicus serum among pregnant women with hypertension* / B. Rosić, V. Šulović, N. Južnić [et al.]. – *Journal of Perinatal Medicine*, 19 : Suppl. 2, (1992), 243. – ISSN 0300-5577.
599. *Trophoblast analysis in diagnosis of embryonic viral infections* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović [et al.]. – *Placenta*. – ISSN 0143-4004. 13 (1992) A39.

1993.

600. *Александар Ђ. Костић, историјска личност српске медицинске науке* / В. Шуловић, Б. Павловић . – Српски архив за целокупно лекарство, 121, (1993), :8/12: 164–165. – ISSN 0370-8179.
601. *Царски рез – први прелози за историју српске гинекологије* / Војин Шуловић, Будимир Павловић. – гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 27. и 28. мај 1993 : зборник радова. Београд – СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1993, 368–370.

602. *Chlamydia trachomatis* u сронїани робачају / Милена Недељковић, Слободанка Ђукић [и др.]. – XXXVII гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва. – Београд, (27. и 28., мај 1993) : Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1993, 299–302.
603. *A Comparison of Cythology and Cervicography in Cervical Screening* / V. I. Kesić, W. P. Soutter, V. Šulović [et al.]. – International Journal of Gynecological Cancer, 3, (1993), 6: 395–398.
604. *La Dysgenesie Cloacale et l'Accouchement par les Voies Naturalles* / A Ljubić, V. Šulović, A. Stanković [et al.]. – Journal de Gynecologie Obstetrique et Biologie de la Reproduction, 22, (1993), 4: 417–418. – ISSN 0368-2315.
605. *The estimation of fructosamine and HbA1c in pregnant women with diabetes mellitus* / B. Rosić, V. Šulović, B. Lazarević [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 20, (1993), 3: 189–191. – ISSN 0390-6663.
606. *Ginekološki morbiditet žena izbeglih i prognanih ratom* / B. Fatović-Milićević, V. Šulović. – I vanredni kongres lekara Srbije, Beograd, (27–30. juni 1993) : apstrakti. – Beograd : SLS, 1993. Aps. 038: 19.
607. *Istovremena infekcija Chlamydiom trachomatis i genitalnim mikroplazmama kod infertilnih pacijenata* / M. Nedeljković, V. Šulović, S. Šukić [и др.]. – I vanredni kongres lekara Srbije, Beograd, (27–30. juni 1993) : apstrakti. – Beograd : SLS, 1993. Aps. 234: 67.
608. *Neploidnost i planiranje porodice u Republici Srbiji* / D. Milačić, V. Šulović. – I vanredni kongres lekara Srbije. – Beograd, (27–30. juni 1993): apstrakti. – Beograd : SLS, 1993, Aps. 118: 39.
609. *Novi pristup prenatalnoj dijagnostici embrionalnih Cytomegalovirus infekcija* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović [и др.]. – I vanredni kongres lekara Srbije, Beograd, (27–30. juni 1993) apstrakti. – Beograd : SLS, 1993. Aps. 551: 146.
610. *Професор и академик Сава Пејковић*. – Српски архив за целокурно лекарство, 121, (1993), 8/12: 170. – ISSN 0370-8179.
611. *Психосоматска обољенја жена које раде на угроженим радним местима са повишеном буком у индустрији „Крушк“ у Ваљеву* / М. Кнежевић, В. Шуловић. – I vanredni kongres lekara Srbije, Beograd, 27–30. juni 1993 : apstrakti. – Beograd : SLS, 1993. Aps. 610, 160.
612. *Serological study of Chlamydia trachomatis infection in women with spontaneous abortion* / M. Nedeljković, S. Đukić ... V. Šulović [и др.]. – 6th European Congress of Clinical Microbiology and Infectious Diseases. – Seville, (Spain), (28–31. March 1993); abstracts. – Seville, 1993. Abs. 840, 210.
613. *Ток и исход тјрудроће тјрудница с хийершпиреозом* / Љиљана Војводић, Војин Шуловић [и др.]. – Српски архив за целокурно лекарство, 121, (1993), 3/7: 62–64. – ISSN 0370-8179.
614. *Учинак једнократне преоперационе профилаксе Longasefom на новорођеиче код елективної царскої реза* / Олга Антоновић, В. Шуловић, Божана Газикаловић [и др.]. – XXXVII гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва. – Београд, 27. и 28. мај 1993, Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1993, 103–105.
615. *Улога хуманој хорионској гонадошпирорина (HCG) у ћеринашналној Herpes Simplex Virus (HSV) инфекцији – експериментално in vivo исшјраживање*

- / М. Божовић, М. Бујко ... В. Шуловић [и др.]. – XXXVII гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва. – Београд, (27. и 28. мај 1993) : зборник радова. – Београд : СЛД– Гинеколошко-акушерска секција, 1993, 303.
616. *Утицај њрекламрсије на функцију ѡиреоидне жлезде* / Љиљана Војводић, В. Шуловић, Мирослава Первулов [и др.]. – Српски архив за целокупно лекарство, 121, (1993), 1/2: 4–7. – ISSN 0370-8179.
617. *Утицај превенције елективног carskog reza Ceftriaxonом на новорођенче*. – I ванредни конгрес лекара Србије, Београд, (27–30. јуни 1993): апстракти. – Београд : SLS, 1993. Аps. 548, 145.
- 1994.
618. *Analysis of human trophoblastic tissue in diagnosis of embryonic viral infections* / Aleksandar Ljubić, Vojin Šulović, Borislav Lazarević [et al.]. – HIV, Perinatal Infections and Therapy : the Role of the Placenta, edited by Richard K. Miller, Неруу А. Thiede. – Rochester: University, 1994, 231–240. (Trophoblast Research; 8)
619. *Ceftriaxone in prevention of complications after cesarean section and its influence on the newborn* / V. Šulović, A. Ljubić, M. Cvetković [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 21, (1994), 1: 33–37. – ISSN 0390-6663.
620. *Da li je Herpes simplex virus značajan za posledice delovanja humanog horionskog gonadotropina (HCG) na intravaginalne infekcije u eksperimentalnim i in vivo uslovima* / М: Їупић, В. Лакo ... V. Šulović [и др.]. – Zbornik radova „Dani mikrobiologa Jugoslavije“, Herceg Novi, (6–8.10. 1994). – Београд : Удружење микробиолога Југославије, 1994, 25.
621. *Is there a link between beta-endorphin and diabetes in pregnancy?* / М. Terzić, В. Štimec, V. Šulović [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 21, (1994), 2: 91–93. – ISSN 0390-6663.
622. *Кулѡ ѡодоја код Срба у медицинској, сакралној и народној историографији* / В. Шуловић, Б. Павловић. – Српски архив за целокупно лекарство, 322, (1994), 9/10: 305–307. – ISSN 0370-8170.
623. *Obnavljanje stanovništva Srbije u svetu fiziologije reprodukcije* / А. Ljubić, V. Šulović. – Naučni skup „Neravnomerna urbanizacija, uzroci i posledice“, Београд, 1994. – Београд: Удружење Fulbrajтових stipendista Jugoslavije, 1994, 135–144.
624. *Први ѡисани ѡраѡови о ѡнеколошко-акушерској ѡракси у Српској средњовековној медицини* / Војин Шуловић, Будимир Павловић. – XXXVIII гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, (2. и 3. јуни 1994) : Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1994, 425–428.
625. *СИДА* / Марина Бујко, В. Шуловић, Божица Фатовић-Милићевић. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1994. – 55 стр.; 23 цм.
626. *Шѡа је ѡо сига?* / Војин Шуловић, Божица Фатовић-Милићевић, Марина Бујко. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1994. – 28 стр.; 17 цм.

627. *Утицај санкција на здравствено стање становништва Републике Србије* / Војин Шуловић, Живојин Бумбаширевић . – Санкције – узроци, легитимитет, легалитет и последице / уредник Коста Михаиловић. – Београд : САНУ, 1994, 171–180. – (Научни скупови, САНУ ; 76. Одељење друштвених наука. – ISSN 0354-4850; 15).

1995.

628. *Do placental hormones have different influence on experimental HSV type 2 infection* / М. Џупић, М. Бујко ... V. Sulović [et al.]. – Iind European Congress of the European Society for Infectious Diseases of Obstetrics and Gynecology and IVth World Congress for Infectious and Immunological Diseases in Obstetrics and Gynecology Combined with Infectious Diseases in Urology and Dermatology, (October 29th – November 5th, 1995). – Marbella, (Spain) : program and abstracts. Marbella : ESIDOG, 1995, 20P, 97.
629. *Др Владан Ђорђевић – први мајстор гинекологије и ојстетриције* / В. Шуловић, Б. Павловић . – XXXIX Гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1995 : зборник радова. – Београд : СЛД, Гинеколошко-акушерска секција, 1995, 54–58.
630. *The effect of sanctions on public health in the Republic of Serbia* / Војин Шуловић, Живојин Бумбаширевић . – Sanctions, causes, legitimacy, legality and effects. – Belgrade : ASSA, 1995, 147–155. (Scientific Conferences, ASSA; 79. Department of Social Sciences. – ISSN 0354-4850;16)
631. *How does congenital citomegalovirus infection change essential and nonessential amino acids in appropriate and small for dates fetuses* / А. Љубић, М. Цвцковић, В. Шуловић ... [et al.]. – II-nd European Congress of the European Society for Infectious Diseases of Obstetrics and Gynecology and IVth World Congress for Infectious and Immunological Diseases in Obstetrics and Gynecology Combined with Infectious Diseases in Urology and Dermatology, (October 29th – November 5th, 1995). – Marbella, (Spain) : program and abstracts. Marbella : ESIDOG, 1995, 86P, 121.
632. *How does congenital citomegalovirus infection change insulin and glucose homeostasis in affected fetuses* / А. Љубић, М. Цвцковић, В. Шуловић ... [et al.]. – II-nd European Congress of the European Society for Infectious Diseases of Obstetrics and Gynecology and IVth World Congress for Infectious and Immunological Diseases in Obstetrics and Gynecology combined with Infectious Diseases in Urology and Dermatology, (October 29th – November 5th, 1995). – Marbella, (Spain) : program and abstracts. Marbella : ESIDOG, 1995, 85L, 121.
633. *The incidence of mycoplasma hominis in the cervix of infertile women and in vitro study on its sensitivity to three antibiotics* / М. Неделковић, С. Ђукић... В. Шуловић [et al.]. – II-nd European Congress of the European Society for Infectious Diseases of Obstetrics and Gynecology and IVth World Congress for Infectious and Immunological Diseases in Obstetrics and Gynecology Combined with Infectious Diseases in Urology and Dermatology, (October

- 29th – November 5th, 1995). – Marbella, (Spain) – program and abstracts. Marbella : ESIDOG, 1995, 99P, 125.
634. *Prenatal invasive procedures in diagnostic and treatment of congenital infections* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović ... [et al.]. – Iind European Congress of the European Society for Infectious Diseases of Obstetrics and Gynecology and IVth World Congress for Infectious and Immunological Diseases in Obstetrics and Gynecology Combined with Infectious Diseases in Urology and Dermatology, (October 29th – November 5th, 1995). – Marbella, (Spain) : program and abstracts. Marbella ; ESIDOG, 1995, 128L, 136.
635. *Прилози за историју српске Гинеколошко-акушерске школе* / В. Шуловић, Б. Павловић [et al.]. – XXXIX гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1995: зборник радова. – Београд : СЛД — Гинеколошко-акушерска секција, 1995, 21–24.
636. *The role of beta-endorphin in pregnancy and delivery* / M. Terzić, V. Šulović, B. Štimec [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 22, (1995): 43–46. – ISSN 0390–6663.
637. *Улогаи на сонографијаи во савременаи иеринаиологија ; Ултразвукот во иеринаиологијаи и гинекологијаи : одбрани иолава* / етидор Добри С. Филирче. – Скопје : Вест, Охрид : Балканска охридска школа за ултразвук, 1995, 102–113. (Балканска охридска школа за ултразвук; 3)
638. *Уициј орјанских расиварача на ројаву гинеколошких обољева* / М. Кнежевић, В. Шуловић . – Српски архив за целокупно лекарство, 123, (1995), 5/6: 123–125. – ISSN 0370-8179.
639. *Уициј иешких мшала на иојаву високоризичних иррудоња* / Миомир Кнежевић, Војин Шуловић . – Српски архив за целокупно лекарство, 123, (1995), 3/4: 83–85. – ISSN 0370-8179.

1996.

640. *Changes in fetal platelet reactivity following aspirin treatment for preeclampsia* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović [et al.]. – XVth European Congress of Perinatal Medicine, Glasgow, (10–13th September, 1996). – Glasgow : SEPM, 1996, 261.
641. *Genitalna hlamidijalna infekcija – epidemiologija i reproduktivne sekvele* / M. Nedeljković, S. Šukić, V. Šulović [et al.]. – XII kongres Udruženja ginekologa i obstetričara Jugoslavije, Beograd, 1996 : zbornik radova. – Beograd : UGOJ, 1996, 280.
642. *Исход иррудоће код болеснице иосле емболекшомије arteriae pulmonalis* / В. Шуловић, Ж. Пилић, И. Паро . – XL јубиларна гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1996 : зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко– акушерска секција, 1996, 541.
643. *Мешо гинекологије и акушерства у Хиландарском медицинском кодексу* / В. Шуловић, Б. Павловић, А. Андрејевић . – XL јубиларна гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1996 : зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1996, 560–564.

644. *Perinatalno prenošenje HIV infekcije* / Vojin Šulović, Marina Bujko . – I konferencija o SIDI SR Jugoslavije, Zlatibor, 1996 : zbornik radova. – Užice: Zavod za zaštitu zdravlja, 1996, 13–26.
645. *Порођај фетуса са њоремећајима срчаној ритму* / А. Љубић, И. Јовановић ... В. Шуловић [и др.]. – XL јубиларна Гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1996 : зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1996, 17.
646. *Štitasta žlezda, trudnoća, porodaj i novorođenče* / V. Šulović, Lj. Vojvodić . – Prvi naučni skup o štitastoj žlezdi, Zlatibor '94. – Zlatibor : Specijalni zavod; Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, 1996, 39–63.
647. *Uticaj dugotrajne hiperoksigenacije trudnica sa hipertenzivnom bolešću na cirkulaciju fetusa* / A. Ljubić, M. Cvetković ... V. Šulović [и др.]. – XII kongres Udruženja ginekologa i obstetričara Jugoslavije, Beograd, 1996 : zbornik radova. – Beograd : UGOJ, 1996, 345.
648. *Утицај њсхичкој сњања мајке на ѓравидијетџ* / С. Бојовић, В. Шуловић, Б. лазаревић [и др.]. – XIV симпозијум секције за перинаталну медицину Српског лекарског друштва, Београд, 1996 : Зборник радова. – Београд : СЛД, 1996, 131–134.

1997.

649. *Asymptomatic genital herpes simplex virus (HSV) infection and pathological changes of cervical epithelium* / M. Bujko, M. Čupić ... V. Šulović [et al.]. – International Congress of Sexually Transmitted Diseases. – Seville, (Spain), (19–22 October 1997) : book of abstracts. – Scville, 1997, Abs. E : 481.
650. *Cervical infections caused by Chlamydia trachomatis and immune response in infertile patients* / M. Nede Vjković, M. Milenković ... V. Šulović [et al.]. – Ist Congress of the Macedonian Microbiologists with Intemational Participation : book of abstracts. 1997, 281.
651. *Essential and nonessential amino acids in a appropriate and smali for gestational age fetuses with congenital cytomegalovims infection* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović ... [et al.]. – Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology, 24, (1997), 4: 206– 208. – ISSN 0390-6663.
652. *Fetal arrhythmia-treatment possibilities* / A. Ljubić, I. Jovanović ... V. Šulović [et al.]. – Acta Obstetricia et Gynccologica Scandinavica, Suppl. 76, (1997), 167: 90. – ISSN 0300-8835.
653. *Fetal echocardiography in diabetic pregnancies* / Šulović V., Ljubić A., Jovanović I. [et al.]. – Diabetes, Nutriton Metabolism : Clinical and Experiraental, 10, (1997), suppl. 6: 70. – ISSN 0394-3402. – [Broj nosi naslov]: Proceedings of the 3rd Intemational Symposium on Diabetes and Pergnancy, Rome, (27–29 April 1998): abstract book.
654. *Гинеколођија и акушерсџво у Србији на њочетџку двадесетџој века* / В. Шуловић, Б. Павловић . – XLI јубиларна гинеколошко-акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1997: Зборник радова. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1997, 443–448.

655. *How congenital cytomegalovirus infection changes insulin and glucose homeostasis in affected fetuses* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović [et al.]. – *Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology*, 24, (1997), 3: 149–151. – ISSN 0290-6663.
656. *Novorođenče majke sa preeklampsijama (EPH gestozama)* / V. Šulović, Z. Radojković. – IV jugoslovenski kongres perinatalne medicine, Beograd, (20–22. novembar 1997) : zbornik sažetaka. – Beograd : Udruženje perinatalne medicine Jugoslavije, 1997, 27.
657. *Prenatal fetal thymus examination* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović [et al.]. – *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica. Suppl.* 76, (1997), 167: 40. – ISSN 0300-8835.
658. *Сію двадесетї йейї іодина Срїскої лекарскої друшїтва* / В. Шуловић, Б. Павловић. – XLI јубиларна гинеколошко акушерска недеља Српског лекарског друштва, Београд, 1997 : Зборник радова. – Београд: СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1997, 16–21.
659. *Tromboza dubokih vena u trudnoći: savremeni dijagnostičko-terapijski pristup* / Mijan Terzić, Bojan Štimec, Vojin Šulović. – *Opšta medicina*, 3, (1997), 2/3: 185–187. – ISSN 0354-7132.

1998.

660. *Анїенанїална феїална инїрамускуларна кортїкоїтераїија – нови метод їревенције ресїраїторної дисїрес синдрома неонаїуса код їревременої їорођаја* / Љубић Александар, Милош Цветковић, Војин Шуловић [и др.]. – Зборник : XLII гинеколошко-акушерска недеља СЛД : 50 година Гинеколошко-акушерске секције Српског лекарског друштва. – Београд, (11–12. јуни 1998). године, Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1998, 303–309.
661. *Асимтїоматїска бактїериурија у їрудноћн* / Шуловић Војин, Мирослава Первулов. – Зборник : XLII гинеколошко-акушерска недеља СЛД : 50 година Гинеколошко-акушерске секције Српског лекарског друштва, Београд, (11–12 јуни 1998). год. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1998, 483–488.
662. *Функција бубрега у нормалној їрудноћн*. – Зборник : XLII гинеколошко-акушерска недеља СЛД : 50 година Гинеколошко-акушерске секције Српског лекарског друштва, Београд, (11–12. јуни 1998). год. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1998, 435–441.
663. *Година 125 Срїскої лекарскої друшїтва* / Војин Шуловић, Будимир Павловић. – Српски архив за целокупно лекарство, 126, (1998), 9/10 : 402–407. – ISSN 0370-8179.
664. *Intramuskularna fetalna kortikoterapija* / A. Ljubić, M. Cvetković, V. Šulović [et al.]. – Jubilarni simpozijum Sekcije za perinatalnu medicinu Srpskog lekarskog društva: posvećen dvadesetogodišnjici osnivanja Sekcije za perinatalnu medicinu SLD 1978–1998. : zbornik radova 1998. – Beograd : SLD – SEkcija za perinatalnu medicinu, 1998, 107.

665. *Medicina i kvalitet života : uvodno predavanje / V. Šulović, Đ. Jakovljević*. – Научни skup sa međunarodnim učesћem „Medicina i kvalitet života“ / urednici Vojin Šulović, Đorđe Jakovljević [i saradnici], Beograd, (6. juni 1997). – Beograd: SANU, Међуодељењски одбор за биологију humane репродукције, 1998, 5–15.
666. *Медицински и социјални фактори најрегреженојоу рајање во охридскојоу реион / Захариевски И., Шуловић В., Волкановски Б.* – I конгрес на гинекологите и орстетричарите од Република Македонија, (25–27. 10. 1998), Скопје : зборник ка арстракти. – Скопје : Македонско лекарско друштво : Здружение на гинеколози и орстетричари, 1998, 87.
667. *New method of fetal lung maturation: intramuscular corticosteroid therapy / Aleksandar Ljubić, Miloš Cvetković, Vojin Šulović [et al.]*. – I kongres na ginekologite i opstetичарите od Republika Makedonija, (25–27. 10. 1998), Skopje : zbornik na apstrakti. – Skopje : Makedonsko lekarsko društvo : Zdruzenie na ginekolozi i opstetичари, 1998, 134.
668. *Новорођенчад мајки са хипертензивном болешћу у ијрудноћи / Радојковић Загорка, Војин Шуловић*. – Зборник : XLII гинеколошко-акушерска недеља СЛД : 50 година Гинеколошко-акушерске секције Српског лекарског друштва, Београд, (11-12. јуни 1998). год. – Београд : СЛД – Гинеколошко-акушерска секција, 1998, 497–504.
669. *Prenatalna dijagnostika u trudnoćama metodom intracitoplazmatske injekcije spermatozoida / A. Stanković, A. Ljubić... V. Šulović [et al.]*. – Jubilarni simpozijium Sekcije za perinatalnu medicinu Srpskog lekarskog društva : posvećen dvadesetogodišnjici osnivanja Sekcije za perinatalnu medicinu SLD 1978–1998. : zbornik radova 1998. – Beograd : SLD – Sekcija za perinatalnu medicinu, 1998, 130.
670. *Prenatalne invazivne procedure u tretmanu kongenitalnih infekcija fetusa – kada i zašto? / Aleksandar Ljubić, Miloš Cvetković, Vojin Šulović [et al.]*. – Acta Infectologica Yugoslavica, 3, (1998), 2: 145–152. – ISSN 0354-9321.

1999.

671. *Dijagnostika kardiovaskularnih oboljenja u fetalnom dobu / Jovanović Ida, Ljubić A., Šulović V.* – У: Kardiovaskularna dijagnostika u hirurgiji / Vukas [i sar.]. – Beograd: Vlarta, 1999, 115–137.
672. *New tehnic for arteficial lung maturation: direct intramuscular fetal corticosteroid therapy / Ljubić A., Cvetković M., Šulović V., Radunović N., Antonović O., Petković S., Vukolić D., Popović B.* – Clin Exp. Obst. Gynes., (1999), 1:16–20.
673. *Ваншелесна ојлогња жена у ијреименојоузу / Станковић З., Љубић А., Шуловић В., Станковић А., Влаисављевић В., Ковачић Б.* – Зборник радова XLII Гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 1999, 99–103.
673. *Гравидијетей после менојаузе – ризици, дилеме и контраверсе / Љубић А., Шуловић В., Ковачић Б., Цветковић М.* – Зборник радова XLIII гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 1999, 104–109.
674. *Sonographic myolysis: new method of mioma tretment / Ljubić A., Cvetković M., Šulović V., Dukanac J., Ćirić J., Vukotić D., Milenković V., Petković S.* – Int. J. Gynec. Obst., 70, (1999), sup, 1: 155.

2000.

675. *RDS prevention: direct versus transplacental corticosteroid therapy* / Ljubić A., Cvetković M., Šulović V., Dukanac J., Antonović O., Petković S. – Int. J. Gyn. Obst., 70, 2000, sup. 1: 156.
676. *Vantelesna oplodnja u humanoј reprodukciji* / Ljubić A., Šulović V., Vlaisavljević V. – Zbornik sažetaka XIV Kongresa SLD. – Beograd: SLD, 2000, 169.
677. *Video embrioskopija i fetoskopija* / Ljubić A., Cvetković M., Šulović V. – Zbornik sažetaka XIV Kongresa SLD. – Beograd: SLD, 2000, 169.
678. *Улога тирофобластиа терминске плаценте у регулацији продукције децидуалној пролактину in vitro* / Љиљана Вићовац, Олга Гембачев, Нада Папић, В. Шуловић. – Глас 386 Српске академије наука и уметности. Одељење медицинских наука, књ. 45, 2000, 61–64.
679. *Lečenje malignih oboljenja plodovom vodom* / Šulović V., Ljubić A., Pavlović B. – Zbornik radova XLIV ginekološko-akušerske nedelje SLD. – Beograd, (01–02. jun 2000), 367–369.
680. *Обољења младих и старијих трудница изазвана трудноћом* / Первулов Мирослава, Шуловић В. – Зборник радова XLIV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, (01–02. јун 2000), 502–505.
681. *Неки показатељи међународне сарадње гинеколошко-акушерске клинике Медицинској факултету у Београду у прошлости (I део)* / Шуловић В. – Зборник радова XLIV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, (01–02. јун 2000), 370–375.
682. *Међународна сарадња Гинеколошко-акушерске клинике Медицинској факултету у Београду посматрана кроз предавања и посебне иностранних медицинских радника – у прошлости (II део)* / Шуловић В. – Зборник радова XLIV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, (01–02. јун 2000), 376–379.
683. *Danas dr Vilijam Teodor Melgard lekar u Srbiji* / Šulović V, Pavlović B. – У: Monografija Kuršumlija kroz vekove. – Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istorijski institut SANU; Turistička organizacija Opštine Kuršumlija, 2000, 169–177.

2001.

684. *Историјске дилеме етиологије лечења рака* / Шуловић В., Љубић А., Павловић Б. – Зборник радова XLV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2001, 604.
685. *Педагошка активност Гинеколошко-акушерске клинике Медицинској факултету у Београду* / Шуловић В. – Зборник радова XLV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2001, 604.
686. *Утицај оксигено терапије на исход трудноћа са поремећајем ацидобазној стајануса* / Стаменковић Дуканац Јелена, Љубић А., Цветковић М., Шуловић В., Била Ј. – Зборник радова XLV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2001, 387.
687. *Култура и трансфер пластоцисте у хуманој репродукцији* / Љубић А., Станковић А., Шуловић В., Станковић З., Здравковић Т., Ковачић Б. –

- Зборник радова XLV гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2001, 351.
688. *Porodaj visokorizičnih trudnoća / Ljubić A., Cvetković M., Šulović V, Dukanac Jelcna, Bila J., Vukolić D.* – Zbornik radova XIII kongresa ginekologa i obstetričara Jugoslavije. – Београд, 2001, 229–2002.
689. *Blastocyst transfer as an alternative ART treatment / Šulović V., Ljubić A., Stanković A., Stanković Z., Zdravković T., Vlaisavljević V., Kovačić B.* – *Contravcrsis in obstctric and gynecology and infcrtility*, vol. II, free papers. – Paris, Monduzzi cditore, 2001, 109–115.
690. *What is the role of proinflamantory cytokines in follicular fluid during in vitro fertilization / Ljubić A., Cvetković M., Jelušić V., Zdravković T., Motrenko T.* – *Contaversis in obstetric and gynecology and infertility*, vol II, Free papers,. – Paris, Monduzzi editore, 2001, 79–85.
- 2002.
691. *Меџаболизам аминокиселина код феџуса са циџиомеџалном вирусном инфекцијом и засџиојем у расџу.* – Војин Шуловић. Глас Српске академије наука и уметности, Одељење медицинских наука, књ. 47, 2002, 83–88.
692. *Проџеини и џроџеински хормони џлаценџије у високо ризичних џтрудноћа / Шуловић В.* – Глас Српске академије иаука и уметности, Одељење медицинских наука, књ. 47, 2002, 1–19.
693. *Соноџрафска васкуларна склерозација – нови меџод неоџераџивне џераџије миома / Љубић А., Шуловић В.* – Глас Српске академије наука и умтности, Одељење медицинских наука, књ. 47, 2002, 169–179.
694. *Анџенџџална хомеосџџаза инсулина и џлукозе код феџуса са циџиомеџало вирусном инфекцијом / Љубић А., Шуловић В., Цветковић М., Новаков А., Бујко М., Кокан Ђ., Вуколић Д.* – Глас Српске академије наука и уметности, Одељење медицинских наука, књ. 47, 2002, 77–82.
695. *125. џодина Срџској лекарској груџишва / Шуловић В., Павловић Б., Глас Српске академије наука и уметности, Одељење медицинских наука, књ. 47, 2002, 111–119.*
696. *Феџус са конџениџџалним аномалијама, савремени џреџмани, еџџички и џравни асџекџиџи / Љубић А., Цветковић М., Шуловић В., Јовановић И., Парезановић В., Дуканац Ј., Новаков А.* – Зборник радова XLVI гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2002, 76–83.
697. *Први конџрес срџских лекара и џриродњака 1904. џодине – доџринос џнеколоџа др Николе Хаџиниколића / Шуловић В., Павловић Б., Љубић А.* – Зборник радова XLVI гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2002, 585–588.
698. *Први сасџџанак срџских хирурџа 1970. џодине – доџринос џнеколоџа др Николе Хаџиниколића / Шуловић В., Павловић Б.* – Зборник радова XLVI гинеколошко-акушерске недеље СЛД. – Београд, 2002, 589–591.
699. *Медиџнски друџџивени чиниоџи реџродукције у Србији / Шуловић В., Љубић А.* – Српски архив, (јул–август 2002), 7/8: 247.
700. *Klinička imunologija, poglavlje HIV i humana reprodukcija / Šulović V., Ljajević Jasmina.* – Београд: Evropski centar za mir i razvoj, 2002, 457–472.

2003.

701. *Kvalitet života sa polno prenosivim infekcijama* / Nedeljković M., Šulović V. // *Medicina i kvalitet života : III naučni skup sa međunarodnim učešćem*, Beograd, 21. maj 2003. Beograd : SANU ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2003. Str. 181–186.
702. *Laparoskopska biopsija ovarijuma i infertilitet* / Popović J., Šulović V., Vučetić D. ... [i dr.] // *Српски архив за целокупно лекарство*. ISSN 0370–8179. 9–10 (2003) 389–395.
703. *Medicina i kvalitet života* / Šulović V., Jakovljević Đ. // *Medicina i kvalitet života : III naučni skup sa međunarodnim učešćem*, Beograd, 21. maj 2003. Beograd : SANU ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2003. Str. 3–10.
704. *Prof. Predrag Dovijanić : Savremena organizacija zdravstvene delatnosti i ustanova* : monografija : [prikaz] / Voјin Šulović, Voјislav Đukanović // *Zdravstvena zaštita*. ISSN 0350-3208. 32 : 5 (2003) 65–66.
705. *Uvodno predavanje* / Šulović V., Jakovljević Dj. // *Medicina i kvalitet života : III naučni skup sa međunarodnim učešćem*, Beograd, 21. maj 2003. Beograd : SANU ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2003. Str. 3–10.

2004.

706. *Demografski aspekti reprodukcije stanovništva* / Jakovljević Đ., Šulović V., Potić M. [i dr.] // *Medicina i kvalitet života : IV naučni skup Reproductivno zdravlje u Srbiji 1989–2001*, Beograd, 24. jun 2004 / [urednici Voјin Šulović ... [et al.]. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodjeljski odbor za biologiju humane reprodukcije : Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2004. Str. 157–171.
707. *Intrauterusna intramuskularna terapija kortikosteroidima* / Ljubić A., Cvetković M., Šulović V. [i dr.] // 3. Simpozijum neurologije i psihijatrije razvojnog doba, Beograd, 22–24. april 2004. Beograd : SNP, 2004. Str. 289–296.
708. *Intracellular adhesion molecule–1 in early embryo development* / Šulović V., Ljubić A., Cvetković M. ... [et al.] // *The 19th European Congress of Perinatal Medicine*, Athens (Greece), October 14–16, 2004 : *Book of Abstracts*. Athens : European Association of Perinatal Medicine, 2004. p. 115.
709. *Medicina i kvalitet života* / Šulović Voјin, Jakovljević Đorđe // *Zdravstvena zaštita*. ISSN 0350–3208. 33 : 3 (2004) 11–14.
710. *Reproductivno zdravlje u Srbiji 1989–2001* / Voјin Šulović, Đorđe Jakovljević, Zoran Potić // *Medicina i kvalitet života : IV naučni skup Reproductivno zdravlje u Srbiji 1989–2001*, Beograd, 24. jun 2004 / [urednici Voјin Šulović ... [et al.]. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodjeljski odbor za biologiju humane reprodukcije : Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2004. Str. 3–54.
711. *Верџикална трансмисија HIV инфекције са мајке на њлог* / Шуловић В., Љаљевић Ј., Бујко М. // *Medicinski i društveni aspekti HIV infekcije i SIDE*

- : naučni skup sa međunarodnim učešćem, Beograd, 23. april 2004. Beograd : JAZAS : SANU, Međuodjeljski odbor za SIDU, 2004. Str. 93–114. ISBN 86–906143–0–3
712. *Uloga sonografskog nadzora embriotransfera u predikciji ishoda postupka vantelesnog oplodjenja* / Stanković Z., Ljubić A., Šulović V. ... [i dr.] // IV internacionalni kongres ultrazvuka u ginekologiji, perinatologiji i reproduktivnoj medicini : ECHO 04, Beograd, 2004. Beograd : European Community Humanitarian Office, 2004. Str. 123.
713. *Uticao debljine endometrijuma na ishod postupka embriotransfera odmrznutih embriona* / Stanković Z., Ljubić A., Šulović V. ... [i dr.] // IV internacionalni kongres ultrazvuka u ginekologiji, perinatologiji i reproduktivnoj medicini : ECHO 04, Beograd, 2004. Beograd : European Community Humanitarian Office, 2004. Str. 144.
714. *Uticao direktne fetalne intramuskularne kortikoterapije na arterijsku fetoplacentnu i fetalnu cirkulaciju* / Babović I., Opalić J., Šulović V. [i dr.] // IV internacionalni kongres ultrazvuka u ginekologiji, perinatologiji i reproduktivnoj medicini : ECHO 04, Beograd, 2004. Beograd : European Community Humanitarian Office, 2004. Str. 127.

2005.

715. *Epidemiologic Studies of Bioeffects Associated with Prenatal Ultrasound* / Marinac–Dabić D., Šulović V., Moore R.M. // *Medicina i kvalitet života : V naučni skup sa međunarodnim učešćem*, Beograd, 22. april 2005 / [urednici Vojin Šulović ... [et al.]. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti : Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2005. Str. 19–38.
716. *Epidemiološki aspekti HIV infekcije i SIDE kod žena u Sjedinjenim Američkim Državama* / Danica Marinac–Dabić, Roscoe M. Moore, Vojin Šulović // *Научни скуп са међународним учешћем „Жена и ХИВ“ : Светски дан борбе против сиде – децембар 2004, Београд, март 2005* / [уредник] Војин Шуловић ... и др.]. Београд : САНУ, Међуодељенски одбор за СИДУ : Асоцијација за борбу против СИДЕ – ЈАЗАС, 2005. Стр. 33.
717. *Health Care and the Quality of Life in the United States* / Moore R.M., Marinac–Dabić D., Šulović V. // *Medicina i kvalitet života : V naučni skup sa međunarodnim učešćem*, Beograd, 22. april 2005 / [urednici Vojin Šulović ... [et al.]. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti : Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2005. pp. 9–18.
718. *HIV infekcija i zloćudni tumori polnih organa žena* / Šulović V., Moore R.M., Marinac–Dabić D. // *Научни скуп са међународним учешћем „Жена и ХИВ“ : Светски дан борбе против сиде – децембар 2004, Београд, март 2005* / [уредник] Војин Шуловић ... [и др.]. Београд : САНУ, Међуодељенски одбор за СИДУ : Асоцијација за борбу против СИДЕ – ЈАЗАС, 2005. Стр. 127–153.

719. *Influence of direct fetal corticotherapy of the venous velocity in high risk pregnancies* / Babović I., Opalić J. ... Šulović V. [et al.] // 20th Congress Fetus as a Patient, St. Stefan, 2005. Podgorica : Udruženja ginekologa i akušera Srbije i Crne Gore, 2005. Str. 36.
720. *Kvalitet života i poremećaji reprodukcije* / Ljubić A., Šulović V., Cvetković M. [i dr.] // Medicina i kvalitet života : V naučni skup sa međunarodnim učešćem, Beograd, 22. april 2005 / [urednici Voјin Šulović ... [et al.]. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti : Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2005. Str. 133–143.
721. *Kvalitet života žena sa ginekološkim oboljenjima* / Šulović Voјin // Ginekologija i perinatologija. ISSN 1452–6727. 38 :3–4 (2005) 17–21.
722. *Kvalitet života u žena sa ginekološkim poremećajima* / Šulović V. // XIII kongres ginekologa i akušera Srbije i Crne Gore, Miločer, 2005. Podgorica : Udruženja ginekologa i akušera Srbije i Crne Gore, 2005. Str. 16. [Predavanje po pozivu kojim je otvoren Kongres]
723. *Laparoscopy treatment of adnexal sterility* / Popović J., Šulović V., Vučetić D. // Clinical and Experimental Obstetrics and Gynecology. ISSN 0390–6663. 32 : 1 (2005) 31.
724. *Predgovor* / Voјin Šulović // Ginekologija i akušerstvo : udžbenik za studente medicine : ; urednik Plečaš Darko [i dr]. – Beograd : Medicinski fakultet Univerziteta, 2005. Str. III–IV. – (Libri medicorum) ISBN 86–7117–105–1
725. *Predgovor* / Voјin Šulović // Жена и ХИВ : Научни скуп са међународним учешћем, Београд, март 2005. Београд : Српска академија наука и уметности, Међуодељенски одбор за СИДУ : Асоцијација за борбу против СИДЕ ЈАЗАС, 2005. Стр. 5.
726. *SANU u promociji kvaliteta života* / Voјin Šulović, Đorđe Jakovljević, Zoran Potić // Medicina i kvalitet života : V naučni skup sa međunarodnim učešćem, Beograd, 22. april 2005 / [urednici Voјin Šulović ... [et al.]. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti : Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija ; Sremska Kamenica : Institut za kardiovaskularne bolesti, 2005. Str. 4–8.
727. *Zašto su žene vulnerabilne na HIV* / Voјin Šulović // Интервенције и програми за посебно вулнерабилне групе за СИДУ : научни скуп са мађународним учешћем, Београд, децембар 2005. Београд : Српска академија наука и уметности, Међуодељенски одбор за СИДУ : Асоцијација за борбу против СИДЕ ЈАЗАС, 2005. Стр. 61–69.

2006.

728. *Ekologija i rađanje* / Voјin Šulović // Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji : uloga zdravstvene službe, Beograd, 2006 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem / [urednici] Voјin Šulović, Tihomir Veјnović. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Међуодељенски одбор за biologiju humane reprodukcije : Ginekološko–akušerska sekcija Srpskog lekarskog društva, 2006. Str. 173–185. ISBN 86–85313–57–0

729. *IMS Implementation within Health Care Sector in Republic Serbia : Some Recommendations* / Pendić Z., Šulović V., Majstorović V. [et al.] // Tehnika (Beograd). ISSN 0040-2176. 61 (2006) 11.
730. *Materalni mortalitet : koliki je zaista to problem* / Šulović Vojin, Radunović Nebojša // Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji : uloga zdravstvene službe, Beograd, 2006 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem / [urednici] Vojin Šulović, Tihomir Vejnović. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodjeljski odbor za biologiju humane reprodukcije : Ginekološko-akušerska sekcija Srpskog lekarskog društva, 2006. Str. 73-78. ISBN 86-85313-57-0
731. *Predgovor* / Vojin Šulović // Ginekologija i akušerstvo : udžbenik za studente medicine / urednici Plećaš Darko ... [et al.]. – 2. izd. Beograd : Medicinski fakultet Univerziteta, 2006. Str. III-V. ISBN 86-7117-168-X
732. *Primena integrisanih menadžment sistema u ublažavanju bele kuge u Srbiji* / Zoran Pendić, Vojin Šulović // Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji : uloga zdravstvene službe, Beograd, 2006 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem / [urednici] Vojin Šulović, Tihomir Vejnović. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodjeljski odbor za biologiju humane reprodukcije : Ginekološko-akušerska sekcija Srpskog lekarskog društva, 2006. Str. 187-205. ISBN 86-85313-57-0
733. *Poremećaji reprodukcije i bela kuga : revijalni članak* / Aleksandar Ljubić, Vojin Šulović // Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji : uloga zdravstvene službe, Beograd, 2006 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem / [urednici] Vojin Šulović, Tihomir Vejnović. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodjeljski odbor za biologiju humane reprodukcije : Ginekološko-akušerska sekcija Srpskog lekarskog društva, 2006. Str. 139-172. ISBN 86-85313-57-0
734. *Predgovor* / Vojin Šulović // Razvoj zdravstvene službe u leskovačkom kraju : 1878-2005 / Vukadin Ristić. Leskovac : Narodni muzej, 2006. – Str. 5-6. – (Posebna izdanja / Narodni muzej, Leskovac ; knj. 31) ISBN 86-81865-12-9
735. *Srpska medicina od Svetog Save do danas : predavanje akademika Vojina Šulovića, predsednika Srpskog lekarskog društva na univerzitetima Toronto, Montreal i Otava (Kanada) 1993. godine* / Vojin Šulović // Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji : uloga zdravstvene službe, Beograd, 2006 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem / [urednici] Vojin Šulović, Tihomir Vejnović. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodjeljski odbor za biologiju humane reprodukcije : Ginekološko-akušerska sekcija Srpskog lekarskog društva, 2006. Str. 7-14. ISBN 86-85313-57-0

2007.

736. *Ekologija i rađanje* / Vojin Šulović, Zoran Pendić, Sanja Polak // Menadžment totalnim kvalitetom & izvrsnost. ISSN 1452-0680. 35 : 1-2 (2007) 369-376.
737. *Kvalitet i inovacija u zdravstvu : jedan korak napred* / Z. Pendić, Ljiljana Majstorović, Vojin Šulović ... [i dr.] // Tehnika. ISSN 0040-2176. 62 : 6 (2007) 7-14.

738. *Predgovor / Voјin Šulović // Hronična nezarazna oboljenja i trudnoća / urednici Voјin Šulović, Tihomir Veјnović. – Beograd : SANU, 2007. Str. 3–4. ISBN 978-86-85313-75-2*
739. *Primena integrisanih menadžment sistema u ublažavanju bele kuge u Srbiji / Zoran Penđić, Voјin Šulović, Sanja Polak // Materia medica. ISSN 0352-7786. 23 : 1 (2007) 41–46.*
740. *Reproduktivno zdravlje : izabrana pitanja / Voјin Šulović, Atanasije – Tasa Marković, Nenad V. Babić ... [i dr.]. Istočno Sarajevo : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2007. Str. 13–24. ISBN 978-99938-0-984-5*
741. *Reumatsko srčano oboljenje i trudnoća : maternalni i fetalni rizici / Nebojša Radunović, Voјin Šulović // Hronična nezarazna oboljenja i trudnoća, Beograd, 2007 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međudjeljenski odbor za biologiju humane reprodukcije : Srpsko lekarsko društvo, Ginegološko–akušerska sekcija, 2007. Str. 17–25.*
742. *Šta i kako dalje? / Voјin Šulović // Naučni skup Dvadeset godina HIV/AIDS–a u Srbiji : povodom 1. decembra Svetskog dana borbe protiv SIDE, Beograd, 2006 / urednik Voјin Šulović. Beograd : JAZAS, 2007. Str. 2–3. ISBN 978–86–906143–2–5*
743. *Terapija hipertireoze u trudnoći / Voјin Šulović, Dragan Micić, Aleksandar Ljubić [i dr.] // Hronična nezarazna oboljenja i trudnoća, Beograd, 2007 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem. Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, Međudjeljenski odbor za biologiju humane reprodukcije : Srpsko lekarsko društvo, Ginegološko–akušerska sekcija, 2007. Str. 53–62.*
744. *Urođeno srčano oboljenje i trudnoća: perinatalni ishod / Voјin Šulović, Nebojša Radunović // Hronična nezarazna oboljenja i trudnoća, Beograd, 2007 : zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Međudjeljenski odbor za biologiju humane reprodukcije: Srpsko lekarsko društvo, Ginegološko–akušerska sekcija, 2007. Str. 27–32.*
745. *Uvodna reč akademika Šulovića / Voјin Šulović // Научни скуп „Двадесет година HIV/AIDS–а у Србији, Београд, децембар, 2006 / уредили Војин Шуловић [и др.]. Београд: Српска академија наука и уметности, Међудодељенски одбор за сиду: Асоцијација за борбу против сиде ЈАЗАС, 2007. Стр. 7–11.*

КЊИГЕ

2002.

746. *Zavешćања Војина Шуловића: [интервју] / [разговор водио] Милош Јевтић. – Београд: Београдска књига; Ваљево: Кеј, 2002. – 203 стр.: фототгр.; 21 см. – (Колекција Одговори / [Милош Јевтић]; књ. 110) ISBN 86–7590–014–7*

2004.

747. *Reproduktivno zdravlje u Srbiji: 1989–2001 / Voјin Šulović. – Beograd: SANU; Sremska Kamenica: Institut za kardiovaskularne bolesti, 2004. – 199 str.: graf. prikazi, tabele; 29 cm.*

2008.

748. *Ekološki faktori i rađanje* / Vojin Šulović, Sanja Polak, Zoran Pendić // Standardizacija i kvalitet. ISSN 1450-989X. 8 : 2 (2008) 1–8.

УРЕДНИШТВО

2002.

749. *Klinička imunologija. 1* / urednici Vujošević Milica, Ljaljević Milojko ... Šulović Vojin ... [i dr.]. – Beograd: Evropski centar za mir i razvoj (ECDPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, 2002. – XXII, 826, IX str.: graf. prikazi ; 30 cm ISBN 86-7236-023-0
750. *Klinička imunologija. 2* / urednici Vujošević Milica, Ljaljević Milojko ... Šulović Vojin ... [i dr.]. – Beograd: Evropski centar za mir i razvoj (ECDPD) Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, 2002. – XXII, 826–1445, IX str.: graf. prikazi; 30 cm ISBN 86-7236-023-0

2004.

751. *Medicina i kvalitet života: IV naučni skup Reproductivno zdravlje u Srbiji 1989–2001*, Beograd, 24. jun 2004 / [urednici Vojin Šulović ... [et al.]. – Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Međuodeljski odbor za biologiju humane reprodukcije: Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija; Sremska Kamenica: Institut za kardiovaskularne bolesti, 2004. – 171 str.: ilustr.; 30 cm

2005.

752. *Medicina i kvalitet života: V naučni skup sa međunarodnim učešćem*, Beograd, 22. april 2005 / [urednici Vojin Šulović ... [et al.]. – Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti; Srpsko lekarsko društvo, Ginekološko akušerska sekcija; Sremska Kamenica: Institut za kardiovaskularne bolesti, 2005. – 192 str.: ilustr. 30 cm
753. *Medicinski i društveni aspekti HIV infekcije i SIDE* / [uredili] Vojin Šulović, Dragan Ilić. – Beograd: SANU, 2004. – 148 str.; 24 cm
754. Научни скуп са међународним учешћем „Жена и ХИВ“: Светски дан борбе против сиде – децембар 2004, Београд, март 2005 / [уредник] Војин Шуловић ... [и др.]. Београд: САНУ, Међуодељенски одбор за СИДУ: Асоцијација за борбу против СИДЕ – ЈАЗАС, 2005. – 169 стр.: илустр.; 24 cm

2006.

755. *Интервенције и програми за посебно вулнерабилне групе за сиду*: научи скуп са међународним учешћем, Београд, 2006 / уредници Војин Шуловић, Викторија Цуцић, Драган Илић. Београд : ЈАЗАС, 2006. – 185 стр.: табеле; 24 cm

756. *Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji: uloga zdravstvene službe: zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem / urednici Voјin Šulović, Tihomir Veјnović.* – Beograd: SANU, Међуодељенски одбор за биологију humane репродукције: Српско лекароско друштво, Гинеколошко-акушера секција, 2006. – 205 стр.: графони, тabelle; 24 cm ISBN 86-85313-57-0

2007.

757. *Hronična nezarazna oboljenja i trudnoća / urednici Voјin Šulović, Tihomir Veјnović.* – Beograd : SANU, 2007. – 108 str. ; 24 cm ISBN 978-86-85313-75-2
758. Научни скуп „Двадесет година HIV/AIDS–а у Србији“, Београд, децембар, 2006 / уредили Војин Шуловић [и др.]. – Београд : Српска академија наука и уметности, Међуодељенски одбор за сиду : Асоцијација за борбу против сиде ЈАЗАС, 2007. – 110 стр. : илустр., граф. прикази ; 24 cm

ПРЕВОДИ

759. *Klinička ginekološka endokrinologija i infertilitet / Leon Speroff, Robert H. Glass, Nathan G. Kase; prev. Ljilјana Stanojević, Voјin Šulović, Milan Tomić.* – Beograd, Zagreb: „Medicinska knjiga“, 1978. – Стр. 13 + 255.
760. *Sistematski pregled Papanicolau – metodom i karcinom grlića materice / Bjorn Stenkvist, Roland Bergstrom, Gunnar Eklund [i dr.]; prev. Voјin Šulović.* – ЈАМА, I, (1985), 1: 65–68.

ПРОЈЕКТИ

761. *Prenatal ultrasound in uncomplicated pregnancies and biiIhwight: a clinical study : final reprot / Danica Marinac-Dabić, Roscoe M. Moore... V. Šulović [et al.] .* – „Biological effect of ultrasonnd on the intrauterine development of the embryos and foetus“. – Washington ; Belgrade, 1992, 1–12.
762. *Posledice sankcija po zdravlje naroda SR Jugoslavije / T. Baković, Đ. Jakovljević, V. Šulović .* – *Deјstvo sankcija na privredu i društvo SR Jugoslavije u међународној перспективи / Bilјana Jovanović.* – Наручилац Savezno ministarstvo за развој, науку и животну средину, Београд: Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Ујединјених нација, 1996, 147–158.

ЛИТЕРАТУРА

763. *Завешћиања Војина Шуловића.* Јевтић М., Београдска Књига, Кеј Ваљево, 2002, Београд
764. *Наставници Медицинској факултетија у Београгу,* III књига, главни уредник Радоје Б. Чоловић, Београд, 2006.
765. *Годишњак САНУ, LXXXVI, XCVI, CV, нек. CXV.*
766. *Билијени Фонда за научна истраживања САНУ*

Аутор се захваљује породици њок. академика Шуловића на помоћи у писању биографској дела овој шексија.

VOJIN ŠULOVIĆ (1923-2008)

Vojin Šulović was born on 18th May, 1923 in Kuršumlija, to a patriarchal family of craftsmen and merchants. He completed primary education in his native town and secondary in Prokuplje where he graduated in June 1941. The Second World War (1941–1945) forced him to postpone his further schooling so Vojin Šulović enrolled in the School of Medicine in 1945. Being an excellent student he became a demonstrator at the Chemical Institute, and some time later also at the Institute of Physical Medicine. He graduated from the Medical School in 1951 and immediately started working at the Chemical Institute. A year later, in 1952, having been granted residency in gynaecology and obstetrics, he was transferred to the Clinic, the department run by the Academician Tasovac, a great Serbian name in the field of gynaecology. His qualities – great diligence, professional curiosity and obvious desire for improvement were noticed by Prof. Tasovac who soon sent him to Strasbourg to the Gynaecology and Obstetrics Clinic.

In 1959, with the support from Academician Tasovac, Vojin Šulović founded the Department of Pathology of Pregnancy, one of the first in former Yugoslavia.

The teaching career of Vojin Šulović in the Department of Gynaecology and Obstetrics was developing progressively. He was appointed Assistant in April 1954, Assistant Professor in January 1961 and Associate Professor in 1969. He defended his Doctoral dissertation entitled **Biological and Biochemical Aspects of Choriogonadotropic Hormone of Placental Origin** in 1979, the same year he was elected Full Professor.

During his professional training, Vojin Šulović, as the first recipient of the Fulbright Science Award, spent the 1965/1966 school year at *Harvard Medical School* in Boston. His mentor was prof. Claude Villee with whom the Clinic in Belgrade later developed successful cooperation.

Between 1973 and 1985, Prof. Vojin Šulović was the Clinic Manager. Having been appointed Vice-Rector of Belgrade University (1985–1987), he resigned from the position of the Manager. As Vice-Rector, he was in charge of scientific projects and international relations.

In 1978, Prof. Šulović was elected a corresponding member of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA), and became its full member in 1988.

In 1987 he was elected president of the Serbian Medical Society (SLD). He remained in that post until 1966.

For the most part, his research activities included studies of numerous physiological processes that occur during pregnancy. As one of the pioneers of

the new scientific discipline – pathology of pregnancy i.e. perinatal medicine, he launched numerous experimental, clinical laboratory and epidemiological studies.

At the Gynaecology and Obstetrics Clinic in Strasbourg he completed habilitation work on the theme **Biological and Biochemical Aspects of Choriogonadotropic Hormone of Placental Origin**.

At Harvard Institute for Human Reproduction, he researched the synthesis of ovarian hormones in experimental animals, as well as the influence of choriogonadotropic hormone on the synthesis of sex hormones in the placenta. His results were published in the American journal *Gonads* (New York, 1968) together with papers of his colleagues from the same institute who also studied female sex hormones.

At the Institute for Application of Nuclear Energy in Veterinary and Human Medicine and Agriculture (INEP) in Zemun Polje, in cooperation with Dr. Sc. Olga Genbačev (molecular biologist) he studied the following:

1. synthesis of proteins and protein hormones in the placenta under different experimental conditions;
2. effects of drugs in pregnancy: insulin, beta blockers, hypotensive agents;
3. effects of alcohol, nicotine and morphine in pregnant women.

He also studied placental ferments (total and thermostable alkaline phosphatase, histaminases, oxytocinases and cellular plasma) secreted into the bloodstream of mother and based on the obtained results he was able to predict the course and outcome of pregnancy.

At Vinča Institute, in cooperation with Dr. N. Stepić, he studied receptors in the ovaries and uterus in healthy women with irregular menstrual cycles, as well as in women with malignant diseases of the genitals.

At the Institute of Microbiology, Belgrade School of Medicine, he studied: 1. impact of bacteria and viruses on the incidence of spontaneous abortion and preterm births as well as their effect on the formation of benign and malignant lesions in the cervix and 2. effects of estrogen and progesterone on proliferation of viruses.

With the same co-workers, he was first in Yugoslavia to begin research of AIDS in pregnant women.

In cooperation with the Biological Institute, he studied genetic disorders of the fetus. They were first in Yugoslavia to perform autoradiographic study of chromosomal disorders manifest through translocation of chromosomal complex in fathers whose children were delivered stillborn or born with birth defects.

Academician Šulović was the head of three SASA and three international projects.

He introduced ultrasound in obstetrics and gynaecology in 1972. In recognition of his pioneering work, just before Yugoslavia disintegrated, 68 experts from all medical schools dedicated to Academician Šulović the capital work – book entitled *Ultrasound in Medical Diagnosis*.

Heart disease and pregnancy. Together with Academician Isidor Papo, the cardiologist, Prof. Šulović monitored and controlled pregnant women with a built-in heart valve. Monitoring continued after the delivery, and babies were also kept in check. About 800 pregnant women, cardiac patients, which were not operated on, were monitored and followed at the Clinic. He studied **endocrine disorders in gynecology and their effects on the menstrual cycle** together with prof. Bill. The research was extended to pregnant women with high blood pressure, diabetes and the disorder of the thyroid gland.

Examination of amniotic fluid. Prof. Šulović was first to perform amniocentesis in late pregnancy in women who had Rhesus incompatibility with their husbands. Examination of amniotic fluid saved a number of newborn babies. Pregnancies were terminated when a threat to the normal development of the fetus in the womb was detected. Initially, the procedure did not meet the approval of his colleagues at the Clinic and from other university centres because it was considered dangerous to the mother and the fetus. Ultrasound imaging was not being used yet to determine the exact location of the placenta and fetus. Prof. Šulović applied new approaches and understandings of cesarean section at the Clinic where he opened the **C– Section Delivery Department**.

He introduced **cardiotocography**, a method not well known in Europe at the time, as well as **the method of direct determination of acid-base state of the fetus during labour**.

He established **Neonatology Department**.

A unique perinatology service was started by combining related disciplines: epidemiology, genetics and fetopathology. Prof. Šulović supported the idea of establishing the In Vitro Fertilization Department.

Prof. Šulović and the Clinic he run earned professional reputation that surpassed the borders of the former Yugoslavia. The Clinic offered training programmes for doctors and maintained a fruitful cooperation with all medical university centres from the former homeland areas but also with medical centres abroad (France, Poland, the USSR, Italy, Romania, Great Britain, Libia, Jordan, the USA, etc.).

Prof. Šulović dedicated a lot of his energy to disseminate knowledge to young doctors – encouraging and guiding them in their development. He was a mentor to more than 150 master's and doctoral candidates.

In recognition of his professional achievements during his long and highly productive career, Academician Šulović served in a series of honorary and responsible positions at home and abroad.

He was a member of the Medical Academy of the SLD and the Medical Academy of Romania, the Association of Gynaecologists and Obstetricians of Francophone countries, the French Association of Perinatal Medicine and member of the World Federation of Gynecology and Obstetrics.

He received a large number of awards in the country as well as the highest national orders.

He became an honorary citizen of two cities in Serbia.

President of the Republic of France, Francois Mitterand, awarded him France's National Order of Merit for his contributions to promoting cooperation between France and Yugoslavia in the field of medicine.

In 1997/1998, the *International Bibliographical Centre of Cambridge* nominated him as one of the people who marked the 20th century in the field of medicine.

The name of Prof. Šulović is entered in Great Minds of the 21st Century which has a list of 1000 selected international experts in various fields.

The American Bibliographical Institute voted Prof. Šulović the Man of the Year for his contributions to science and clinical practice and research in fields of gynecology and obstetrics.

In collaboration with colleagues – teachers from different medical centers of Yugoslavia – Prof. Šulović published six books on gynecology and obstetrics.

Academician Vojin Šulović died in a car accident on 22nd February 2008.

НОВИЦА В. ВУЧИЋ
(1924–1992)

Ђуро Бошњак

Академик Новица Вучић припадао је групи прегалаца чији је цео живот био посвећен науци, педагошком и стручном раду, што га је сврстало у ред великих научника који су задужили не само Србију и свој народ, него и читав свет дајући допинос и лични печат развоју науке. Његова највећа заслуга је у оснивању и развоју агрономског аспекта наводњавања на савременим основама. Наводњавање пољопривредних култура било је његово опредељење и највећа љубав. Захваљујући свом широком научном интересовању успео је да оствари вредне резултате у областима наводњавања усева, хидропедологији, односно физичким и воднофизичким својствима земљишта, принципима наводњавања и елементима експлоатације система за наводњавање. Рад је доживљавао као животни циљ и личну срећу, у њега је уткао све своје стваралачке, умне и моралне тежње, и за њега је добио многобројна признања од научних и струковних удружења.

БИОГРАФИЈА

Академик Новица Вучић рођен је 20. децембра 1924. године у Липљану, срез грачанички САП Косово и Метохија у виђенијој трговачкој породици. Био је водећи научник и педагог из научне области Наводњавање пољопривредних култура и физике земљишта на нашим просторима, чије је дело код нас и у иностранству познато и признато. О томе шта је утицало на његово опредељење за ову научну област, најбоље говори казивање академика Вучића забележено у дневном листу *Дневник* (29. април 1992. године, страна 16): „Желео сам да студирам економске науке, а планском расподелом попућено ми је да се упишем на Пољопривредно-шумарски факултет. Другог избора није било. Одлучио сам се да студирам пољопривредне науке, иако ме оне нису посебно привлачиле. Моји се нису бавили пољопривредном већ три колена уназад, него трговином“. Цео живот је маштао о води, њеној улози, значају и снази, посебно у наводњавању. На својим путовањима са дивљењем је посматрао обале и велике реке: Нил, Колумбију, Мисури, Мисисипи, Рајну, Колорадо, Јангценкјанг, Хуанхеј, Велики канал у Кини,

свету реку Ганг, Сену, Темзу, Јордан, а Дунав је обишао дуж целог тока. Истицао је: „Вода је неизмерно богатство за сваку земљу, али само кад се на прикладан начин искористи. Иначе, ако само протиче и отиче, вода носи са собом заувек изгубљено богатство и благодет.“

Основну школу завршио је у Липљану и до окупације 1941. године завршио је шести разред гимназије у Скопљу у Првој Мушкој реалној гимназији. Матурирао је у српској гимназији у Приштини 1948. године. Од новембра 1944. до јула 1946. године био је у НОВ и ЈА. Завршио је Пољопривредни факултет у Земуну, као ванредни студент дипломирао је 1954. године. У Београду је 1954. године завршио тромесечни курс „Наводњавање и заштита земљишта од ерозије“. Боравио је 1956. године три месеца у САД на специјализацији по теми „Преглед и анализа земљишта“. Државни стручни испит из области педологије и наводњавања са темом „Фертиригација и њене могућности“, положио је 1957. године. Докторску дисертацију под насловом „Прилог познавања водних особина чернозема и ливадске црнице и њихов значај за наводњавање на иригационом подручју Бачке“, одбранио је 1962. године на Пољопривредном факултету у Новом Саду.

Одбрана докторске дисертације Новице Вучића пред комисијом
Виктор Нејгебауер, Лазар Стојковић и Србислав Вукашиновић.
Пољопривредни факултет Нови Сад, 1964. година

Академик Вучић за време студија радио је у Житопромету, филијала Липљан и као наставник у Нижој српској и шиптарској гимназији. Крајем 1953. године прелази у Нови Сад у предузеће „Канал Дунав-Тиса-Дунав“.

У периоду 1954–1958. године радио је у Институту за пољопривредна истраживања у Новом Саду у Одељењу за педологију и агрохемију, а потом 1958. године прелази на Пољопривредни факултет у Новом Саду и преузима да предаје предмет Наводњавање пољопривредних култура, и ту остаје све до пензионисања 1988. године. Прошао је сва звања, изабран је за асистента 1958. године, доцента 1963. године, ванредног професора 1968. године и редовног професора 1974. године. За дописног члана Војвођанске академије наука и уметности изабран је 1981. године, а за њеног редовног члана 1987. године.

У току своје каријере академик Вучић био је продекан Пољопривредног факултета у Новом Саду 1970–71. године, затим први управник Завода за наводњавање Института за ратарство и повртарство Пољопривредног факултета у Новом Саду, био је члан Просветног савета Војводине и члан Комитета за науку и информатику Војводине. У Академији био је члан Председништва Војвођанске академија наука и уметности, председник одбора Научне трибине ВАНУ и председник Комисије за међународну сарадњу Савета академије за науку и уметност Југославије.

Велики допринос дао је и као члан друштва Инжењера и техничара Југославије, Југословенског друштва за одводњавање и наводњавање, Југословенског друштва за проучавање земљишта, где је био члан управног одбора и први председник Комисије за проучавање физике земљишта ЈДПЗ. Поред тога, био је члан Међународног друштва за наводњавање и одводњавање (ICID), Међународног друштва за хортикултурне науке (ISHS), где је био члан Комисије за наводњавање у стаклама у ISHS, а 1980. године изабран је за члана Међународног форума Интернационалног центра за последипломске студије из области пољопривреде (Бари, Италија). Држао је предавања по позиву Центра за међународне пројекте из Москве учесницима Међународног курса из мелиорација заслањених наводњаваних земљишта на тему „Физичка својства земљишта и проблеми мелиорација“. На позив Пољске академије наука учествовао је на пољско-чешком семинару „Физика воде у земљишту“ са рефератом „Проблеми одређивања инфилтрације и вредновање добијених резултата“. На захтев научних институција из Чехословачке и Бугарске давао је рецензије докторских дисертација из области наводњавања пољопривредних култура, пре одржавања њихових одбрана. Код академика Вучића 1978. године обавио је специјализацију из области наводњавања доцент Ришард Калпак са Пољопривредног факултета из Варшаве.

У свом радном веку академик Вучић је обављао бројне дужности у многим комисијама, одборима, саветима на Факултету и ван њега, често у више изборних мандата, а учествовао је и у раду разних удружења, од којих издвајамо најзначајније:

На Пољопривредном факултету у Новом Саду био је члан Управе, Већа, савета, секретар Комисије за докторате наука, председник Комисије за наставу и кадрове у настави, председник синдикалне подружнице, члан Савета Института за пољопривредна истраживања Нови Сад, Члан универзитетске комисије за наставу, члан Радничког и Централног радничког савета ХС ДТД, члан покрајинског, републичког, а повремено и Савезног фонда за научни рад, члан Одбора за мелиорације Покрајинске привредне коморе, председник Комисије за пољопривредне школе Просветног савета САПВ, сарадник Матице српске, члан Комисије за усклађивање и изградњу заливних система у оквиру ХС ДТД, члан Управног одбора Југословенског друштва за проучавање земљишта, члан Покрајинског комитета за науку и информатику, у њој члан комисије за науку, члан Комисије за наводњавање – основни правци технолошког развоја у Војводини, секретар Комисије за ратарство СИЗ-а за научан рад Војводине, члан Међународног одбора за привредне ресурсе, члан Међународног одбора за биомасу, члан Одбора енциклопедије Војводине, члан Савета Матице српске, члан Одбора Одељења за природне науке Матице српске.

Готово 20 година био је потпредседник Издавачког савета листа „Пољопривредник“, члан редакције бројних стручних и научних часописа: Савремена пољопривреда, Архив за пољопривредне науке, Водопривреда, Земљиште и биљке, Вода Војводине, био је уредник часописа Савремена пољопривреда.

Оцена о друштвеној активности академика Вучића најбоље изражава цитат академика Чампрага, издвојен из реферата за избор у звање редовног професора, који су дали чланови комисије професор Л. Стојковић и академик П. Дрезгић:

„Из реферата се види општа друштвена активност кандидата на Факултету и ван Факултета у нашој широј заједници поред све његове педагошке, научне и стручне активности. У вези са тим може се рећи да кандидат све поверене му дужности и функције обавља веома педантно и савесно, заузимајући при томе објективне ставове, прожете напредним савременим гледиштима наше средине, што је разлог и повод широког спектра ангажовања кандидата од стране разних установа и организација, као и општих признања које му се тим поводом дају“.

За свој дугогодишњи изузетно плодан научни рад академик Вучић је одликован Орденом рада са златним венцом. Друге друштвене награде није добио, али су му наука, струка и пракса одали сва признања од којих су најважнија: Био је заслужни члан Савеза инжењера и техничара Југославије, добио је повељу Савеза пољопривредних инжењера и техничара СР Србије, Златну плакету ХС Дунав-Тиса-Дунав, повељу „Никола Мирков“, повеље и дипломе Матице српске, повељу Југословенског друштва за

одводњавање и наводњавање, повељу Савеза пољопривредних инжењера и техничара Југославије, плакету Пољопривредног факултета Нови Сад, повељу листа Пољопривредник, дипломе Универзитетских наставника Универзитета Нови Сад, повеље и захвалнице бројних подружница друштва пољопривредних инжењера и техничара Војводине.

Новица Вучић са супругом Јеленом
и пријатељима у туристичкој посети у Грацу

Проживео је складан и хармоничан живот у браку са супругом Јеленом. Одрастао је у дубоко патријархалној породици, васпитаван на косовским легендама, народној поезији и трагичним епопејама. Цео живот био је одан српској православној цркви и често је одлазио на црквене службе. Редовно је посећивао фрушкогорске манастире, а на својим путовањима широм бивше СФРЈ и у свету обилазио је православне светиње. Дао је вредну финансијску донацију за изградњу храма Светог Саве посебно у своје име, затим за своју супругу, као и за њене и своје родитеље. У знак захвалности за велике прилоге добио је писмено признање „Грамату“ као ктитор задужбине Светог Саве на Врачару у Београду 1989. године. Био је искрени хришћанин и прави православцац. У свему је био умерен

и одмерен, није конзумирао алкохол, није пушио, водио је рачуна о свом здрављу. Упражњавао је редовне јутарње и поподневне шетње, редовно је посећивао позоришта, волео је опере, радо је слушао класичну музику, одлазио је на починак и устајао увек у исто време. Водио је уредан живот. Преминуо је 1992. године. Био је полиглота, говорио је енглески, италијански, шпански, руски, албански, добро је познавао француски и немачки, активно се служио бугарским, чешким, словачким, пољским и румунским језиком.

НАУЧНИ ДОПРИНОС

Ужа научна област академика Вучића била је наводњавање, и то агрономски аспект наводњавања, наводњавање пољопривредних култура. Научноистраживачки рад и публикована дела академика Вучића могу се груписати у следеће целине: Наводњавање појединих биљних врста ратарских, повртарских, крмних култура, воћњака и винограда; другу целину чини Хидропедологија – физичка и водно физичка својства земљишта, затим радови из области принципа наводњавања, потом радови који обрађују елементе експлоатације система за наводњавање, посебно радови који обрађују две жетве годишње у условима наводњавања. Такође је публиковао изванредан број радова који обрађују опште основе из наводњавања и пољопривреде.

Целокупно дело академика Вучића садржи преко 700 наслова, које је он остварио држећи се девизе „*Nulla dies sine linea*“, као стални подсетник не формалних, већ моралних обавеза једног научног радника. Биле су то речи академика Александра Фире председника председништва ВАНУ написане у приступној беседи академији „Војводина између неба и канала“. Академик Вучић био је неуморан научни радник и педагог, сваког дана је морао нешто прочитати, научити, написати, истраживати и пренети науци и струци. Поред писаног дела био је драг саговорник колегама, увек је имао нешто ново да каже. Често је био гост у јавним медијима и на радију и телевизији у емисијама о пољопривреди, где су његова образложења била драгоценост за праксу наводњавања, па и пољопривреду уопште.

Публиковао је преко 400 популарно стручних чланака у часописима намењених пољопривреди, највише у недељном листу „Пољопривредник“, а његови чланци су често излазили и у дневним часописима. Ти текстови су обрађивали актуелну проблематику интересантну за праксу. Почетак каријере академика Вучића био је у време изградње Хидросистема Дунав-Тиса-Дунав, са почецима изградње система за наводњавање у Војводини. Тада није било традиције ни домаћег искуства у пракси наводњавања па је сваки чланак био драгоцен за стручњаке и практичаре.

Академик Вучић је публикувао око 60 приказа из иностране литературе са међународних и домаћих скупова у нашим научним и стручним часописима. Прикази су били кратки, језгровитог и актуелног садржаја. Стога су били извор идеја за избор тема истраживања у нашим условима, јер је у то време домаћа литература из области наводњавања била врло скромна.

Урадио је бројне рецензије научних, стручних радова, уџбеника, монографија. Самостално или у сарадњи са колегама урадио је више студија и елабората из проблематике наводњавања и физике земљишта, писао је пројектне задатке за изградњу система за наводњавање и обавио бројне експертизе.

Његови радови били су увек запажени на домаћим стручним саветовањима и семинарима и научним скуповима, конгресима и симпозијумима на којима је редовно учествовао. Често је држао уводна предавања, предавања по позиву, уводне реферате. Посебно треба истаћи његово учешће на међународним научним скуповима увек са оригиналним саопштењима у Румунији, ДР Немачкој, Израелу, Либији, Мађарској, Холандији, Индији, Белгији, Шведској, Италији, СР Немачкој, Шпанији, Француској, Чехословачкој, Пољској, Мароку, СССР-у, САД-у, Кини, Египту и др.

Академик Вучић је објавио 26 посебних публикација научних књига, уџбеника, монографија, а у 13 публикација је једини аутор. Објавио је око 160 научних радова од тога 34 у иностранству. У већини радова је једини или први аутор.

Научноистраживачки рад и публикована дела академика Вучића била су актуелне научне и стручне проблематике, са комплексним приступом решавању истраживачких тема. Представљају целине континуитета решавања проблематике из области наводњавања пољопривредних усева. Иако се могу сврстати у пет целина, често је у једном раду заступљено више целина, нпр. у научној књизи „Наводњавање пољопривредних култура“, где су заступљене све целине.

Највећи број радова (око 70) обрађује проблематику наводњавања пољопривредних култура (4, 7, 14, 16, 21, 119, 168) ратарских (5, 6, 8, 22, 26, 53, 80, 105, 112, 146), повртарских (14, 17) и крмних усева (14, 17), воћњака (128, 139, 140, 171) и винограда (87, 161, 165, 169). У њима су обрађиване потребе биљака за водом – потенцијална евапотранспирација (130, 167, 178), динамика потреба биљака за водом по фенофазама раста и развића, или по подпериодима развоја. Проучавао је заливни режим (137, 141) пољопривредних култура према влажности земљишта, где је за већину гајених врста или група усева предложио вредности техничког минимума влажности. Проучавао је критичне фазе биљака према води и дао препоруке заливног режима према критичним периодима за воду (54).

Први је код нас препоручио и предложио примену водног биланса као основе заливног режима, где је дао свој оригиналан допринос.

Биоклиматски метод (89) за обрачун дневног утрошка воде од стране биљака на нивоу потенцијалне евапотранспирације утемељио је 1971. године. Утврдио је биоклиматске коефицијенте (83, 89, 97) за већину ратарских усева, воћњак и виноград. Касније их је назвао хидрофитотермички индекси, којима се на основу средње дневне температуре обрачунава потенцијална евапотранспирација. Поступак је једноставан, поуздане тачности, те се брзо ширио и примењивао у пракси наводњавања. И данас се на већини заливних система у Војводини, па и шире, примењује водни биланс (100, 104, 116, 124, 137, 183), биоклиматским поступком применом хидрофитотермичких индекса за одређивање рокова и распореда заливања. На овој актуелној проблематици данас активно раде његови следбеници.

Посебно је разматрао ефекте наводњавања на повећање приноса (67, 70, 76, 82, 99, 128, 132, 140) и квалитет производа (127, 139). Истицао је да се мора променити и структура производње када се изгради заливни систем. Треба уводити интензивне културе у згуснутој плодосмени гајењем усева редовне, друге, пострне и озиме међусезонске сетве. Наводњавање подразумева развијено сточарство, па и развијен цео агроиндустријски комплекс, поседовање капацитета за складиштење, чување, дораду и прераду. Наводњавање на ужем или ширем подручју мења све из основа, што је изражено термином „*Irrigation Agricultura*“ (163, 175) под којим се подразумева примена савремене технологије и коришћење моћне и модерне технике у производњи хране, и то не само у биљној производњи, него у целокупном агроиндустријском комплексу. Наводњавање је „*agens tuvens*“ којим се мења све из основа, не само у агроиндустрији, него и социоекономским односима једног ужег или ширег подручја, истицао је академик Вучић.

У својим радовима посебно је разматрао измене у производном процесу појединих усева, јер наводњавање елиминира дефицит воде, коригује моћан фактор производње. Стога омогућује повећање броја биљака по јединици површине, померање рокова сетве, друга је исхрана ђубрење усева. На пример: код производње семена шећерне репе наводњавање омогућује једногодишњи уместо двогодишњи поступак у сувом ратарењу.

Академик Вучић је објавио преко 30 радова из области физике и водно-физичких својстава земљишта. Проблематика је врло актуелна, јер без познавања водно-физичких својстава земљишта нема рационалног наводњавања. Дао је посебан допринос познавању водно-физичких својстава доминантних типова земљишта у Војводини (3, 77, 94, 98, 129), што је значајно за праксу експлоатације и пројектовање система за наводњавање. Из области водно физичких својстава академик Вучић је урадио своју докторску дисертацију (3). Ово дело је и данас актуелно за праксу, а чини део литературе за предмет Хидропедологија на последипломским студијама за усмерење из области наводњавања пољопривредних усева.

Као коаутор са групом аутора учествује у публикавању „Приручника за испитивање земљишта“ (12). Приручник је непосредно упутство за теренска и лабораторијска испитивања физичких својстава земљишта и данас је актуелан, мада му је тираж давно распродат.

Из области физичких и водно-физичких својстава земљишта дао је значајан допринос у проучавању: водно-ваздушног режима земљишта (23, 72, 172, 176), водних константи земљишта (33), категорија воде у земљишту, капиларном потенцијалу pF – кривој (10, 50, 57, 64), структури и стабилности структурних агрегата (10, 45, 56, 79, 84, 90), инфилтрацији (78, 143), тумачио је физичка својства и физичко стање земљишта (153).

Новица Вучић у лабораторији за испитивање водно-физичких својстава земљишта, Пољопривредни факултет, Нови Сад

Из области принципа наводњавања (14), који представљају општи део наводњавања публикавао је око 30 радова са тематском садржином из историјата наводњавања, проблема који прате наводњавање (34), фактора који условљавају наводњавање (43, 110, 117, 138, 160), потенцијалне евапотранспирације, дао је обрачуне водног биланса земљишта и норме наводњавања, оцене квалитета воде за наводњавање (49, 59, 65, 95, 121, 158, 166), агрономске аспекте појединих начина наводњавања и режим наводњавања, односно заливни режим (108,179). Радови су посебног значаја за научну дисциплину наводњавање и велике важности за праксу где се директно користе, пошто је наводњавање примењена научна дисциплина.

Веома су значајна публикована дела академика Вучића из целине две жетве годишње у условима наводњавања (17, 145, 151). Укупно је објавио 15 вредних радова у којима обрађује проблеме и могућности гајења ратарских (86, 125, 149) и крмних култура (92, 115) у другој (91, 154, 173), пострној (88, 148, 177) и озимој међусезонској сетви у педоклиматским условима Војводине. Посебно треба истаћи вредност научне публикације „Наводњавање и две жетве годишње“ (17), у коју је академик Вучић уткао сопствене двадесетпетогодишње резултате истраживања и резултате других аутора добијене у нашим педоклиматским условима.

Новица Вучић на производној парцели соје
у пострној сетви у ПИК-у Бечеј

Рецензенти проф. др Бориша Спасојевић и проф. др Бранка Лазић веома похвално су се изјаснили о овој научној књизи. Из њихових рецензија академик Чампраг је подвукао и истакао да је ово „јединствена и веома корисна и поучна научна публикација, којом је обогаћена наша стручна литература оригиналним делом које садржи наше податке, наше резултате и наше могућности и проблеме“. Такође истиче да се „штампа у прави час, кад планови развоја агроиндустријског комплекса у Војводини управо инсистирају на ширењу наводњавања у наредном периоду ради веће производње меса, млека, поврћа..., које се добрим делом ослања и на реализацију две жетве годишње.“ У научној и стручној литератури

књига „Наводњавање и две жетве годишње“ јединствена је и данас актуелна, користи се као литература на последипломским студијама и као веома драгоцен приручник за праксу.

Из области елемената експлоатације заливних система академик Вучић је објавио 12 радова, описао је техничко технолошке карактеристике опреме за наводњавање вештачком кишом (2, 28, 31, 37) и наводњавања капањем (101, 162). Разматрао је техничка решења и иновације опреме за наводњавање (39, 109, 122, 123), распоред кишних крила и распрскивача (29), интензитет кише, дијаграм кише и уједначеност кише (93), губитке воде испаравањем из млаза вештачке кише (44, 62), преносни заливни цевовод (32, 60). Ова група радова има значаја за праксу, јер се често набавља нова опрема за заливне системе и без обзира што она поседује перспекте о техничким карактеристикама, често треба обавити извесна мерења и корекције да би се та нова опрема уклопила у постојећу и правилно експлоатисала.

Целина, која чини дела опште образовног карактера обухвата 25 радова у којима академик Вучић разматра разноврсну проблематику из области наводњавања и пољопривредне производње уопште (157, 164, 181). Почев од историје наводњавања (43, 117, 138, 160) од античког до савременог света, осврнуо се на дела Колумеле о пољопривреди из античког Рима (113), обрадио је и публиковао запажања о пољопривреди на нашим просторима у Путопису Евлије Челебије (110). Посветио је више радова улози наводњавања у производњи хране (18), интензивности наводњавања (20, 170), донетима наводњавања (147, 152), могућностима наводњавања (19, 155), о савременим схватањима наводњавања (24, 136, 144, 159), о наводњавању и климатским променама (182).

Посебно је значајна књига академика Вучића „Водни, ваздушни и топлотни режим земљишта“ (23), у којој је посебну пажњу посветио земљишту као полидисперзном систему, чији однос чврсте, течне и гасовите фазе чине станиште гајеним биљкама. Обрадио је физичка и водно физичка својства земљишта, при чему истиче посебан значај структуре и стабилности структурних агрегата и њихову улогу у свеукупној плодности и родности. Уколико земљиште има добру структуру и стабилне структурне агрегате, онда има повољан водно ваздушни и топлотни режим, добру микробиолошку активност, повољне биофизичке и хемијске процесе трансформације хранљивих елемената у приступачне облике биљкама. Физичка и водно-физичка својства земљишта често се нарушавају и погоршавају насилном обрадом, гажењем тешком механизацијом, употребом пестицида и минералних ђубрива, а све је мање органских ђубрива у употреби. То је био мотив академика Вучића да публикује ово дело, које у основи чини поруку да треба посветити посебну пажњу рационалном

коришћењу земљишта и воде, не само у условима наводњавања, него и условима природне обезбеђености падавинама.

У својој последњој књизи „Хигијена земљишта“ (25), која се у агрономској литератури под оваквим насловом први пут појављује у нашој земљи, академик Вучић скреће пажњу научној и стручној јавности да се антропогенизацијом земљишта применом интензивне технологије присутни елементи, који погоршавају станиште за биљке, те на тај начин деградирају пољопривредну производњу, животну околинду човека, па и његов опстанак. Човек је у земљорадњи дуго опонашао природу, све док се нису појавиле веће потребе за храном. Због развоја индустрије се смањило број пољопривредника, а истовремено су расли захтеви за повећањем приноса по јединици површине и већим профитом са земље. Дошло је до примене савремене технологије засноване на новим научним и стручним достигнућима којима се постижу бољи приноси али се све мање води рачуна о земљишту. Све је већа примена средстава за заштиту биља – пестицида, минералних уместо органских ђубрива, користи се тешка механизација, насилна обрада, гажење, сабијање земљишта, погоршавају се физичка својства. Постоје могућности контаминације земљишта разним отпацама органског и неорганског порекла, отпадним водама, аерозагађивањима. У овој књизи академик Вучић је изразио реакцију и отпор на насиље, које се врши над земљиштем са циљем да се сагледају могућности како умањити, спречити и елиминисати те штетне последице по земљиште.

ПЕДАГОШКА ДЕЛАТНОСТ

Педагошко образовни рад академика Вучића био је врло интензиван и плодотворан. Умео је зналачки да комуницира са слушаоцима који су са пуно пажње пратили његова јасна излагања на високом научном и стручном нивоу, често прожета хумором, увек брижљиво и предано припремљена.

Предавања су увек била добро посећена од стране студената на факултету или учесника на научним и стручним скуповима. Њих је привлачило увек изузетно занимљиво обрађена тема и надахнуто излагање академика Вучића. Изложено градиво било је увек богато документовано сопственим и другим експерименталним резултатима истраживања и обогаћено идејама и цитатима познатих научника и филозофа. Слушаоцима је презентирао најновија достигнућа и из мултидисциплинарне примењене научне области наводњавања пољопривредних култура.

Академик Вучић је педагошки рад почео избором у звање асистента на Пољопривредном факултету у Новом Саду, самостално је одржавао

вежбе из *Наводњавања пољопривредних култура* на свим одсецима, почео је са првом генерацијом студената овог факултета. Касније, као доцент, обављао је наставу из *Експлоатације заливних поља* на првом степену студија за ратаре, из *Наводњавања за воћаре и виноградаре* први степен и *Наводњавања за воћаре и виноградаре* други степен и из *Наводњавања пољопривредних култура* на трећем степену магистрантима и специјализантима. Истовремено је одржавао вежбе из *Хидрогеологије* на трећем степену студија. После укидања двостепене наставе на основним студијама, као ванредни професор одржавао је наставу, предавања на Одсеку воћарско виноградарском и Одсеку пољопривредне технике – смеру Мелиорације.

Новица Вучић са другом генерацијом магистраната групе
Наводњавање пољопривредних култура на теренској вежби
у ПИК Црвенка, 1964. година

После смрти проф. Вукашиновића преузео је целокупну наставу из предмета *Наводњавање пољопривредних култура*, и то на основним и последипломским студијама. Извршио је иновирање и извесну реорганизацију предмета на савременим основама. На редовним студијама био је двосеместрални предмет *Наводњавање пољопривредних култура* за одсеке ратарско повртарски и уређење вода у пољопривреди и једносеместрални предмет *Наводњавање* за одсеке воћарско-винаградарски и хортикултуру. На последипломским студијама, на специјализацији у групи

Наводњавање, био је двосеместрални предмет *Наводњавање пољопривредних култура*, док је на магистратури било три предмета *Хидроједологија*, *Принципи наводњавања* и *Наводњавање пољопривредних култура*. У прво време академик Вучић је сам одржавао наставу, предавања из ових предмета на редовним и последипломским студијама.

Једно време је хонорарно одржавао наставу из *Мелиорација* на Вишој пољопривредној школи у Бања Луци и из *Пегологије* на Вишој пољопривредној школи у Винковцима. Одржавао је већи број дужих или краћих курсева из области наводњавања и експлоатације заливних система, које је организовао Савезни центар за образовање руководећих кадрова у пољопривреди у Новом Саду. Као предавач је учествовао на бројним семинарима које су организовале Привредна комора и друга струковна удружења.

Неуморним радом створио је „Новосадску школу наводњавања“ чија је концепција прожимала праксу наводњавања бивше СФРЈ. Многи тадашњи професори и научни радници из области наводњавања и физике земљишта на Пољопривредним факултетима и институтима из Новог Сада, Приштине, Осјека, Загреба, Скопља, Сарајева, Винковаца, Зајечара, прошли су последипломске студије Новосадске школе наводњавања.

Академик Вучић био је ментор за дипломске радове великом броју студената. Био је руководилац – ментор израде 4 специјалистичка рада, 8 магистарских теза и 5 докторских дисертација. Као члан комисије учествовао је још у изради и одбрани 4 специјалистичка рада, 13 магистарских теза и 5 докторских дисертација.

Такав интензиван педагошко-образовни рад захтевао је постојање одговарајуће уџбеничке литературе. Академик Вучић је као доцент написао „Практикум из наводњавања пољопривредних култура“ који је доживео друго и треће допуњено издање. Његово капитално дело уџбеник или боље речено научна књига „Наводњавање пољопривредних култура“ излази 1976. године на 439 страница. Пре тога 1964. године, под истим називом објавио је на 197 страна скрипта за студенте, а затим је 1966. године, опет под истим називом, на 48 страница књигу намењену пракси објавио у Задружној књизи коју је издала библиотека Коперант.

Књига „Наводњавање пољопривредних култура“ представља велики и важан научни и стручни допринос јер је тада била први и једини уџбеник из ове области у бившој СФРЈ. Академик Вучић је у њу унео бројне резултате својих вишегодишњих истраживања, своја дугогодишња искуства, запажања, утиске и сазнања са бројних студијских путовања у иностранству. Посебно даје критички осврт, лична запажања и гледишта по појединим спорним питањима.

У предлогу за избор проф. Вучића за дописног члана ВАНУ 1981. године академик Чампраг подвлачи речи проф. др Лазара Стојковића који

је дао приказ ове књиге у Зборнику за природне науке Матице српске, из кога цитирамо последња два пасуса:

„Свакако, књига Наводњавање пољопривредних култура проф. др Новице Вучића представља први комплетан рад ове врсте у нашој Земљи. Како се, пак, у њему излажу искуства и решења стечена у нас гајењем култура у условима наводњавања не само у Војводини, него и шире, у Југославији, ова књига је од значаја за цело подручје Југославије. Узимајући, пак, у обзир да се у раду чине критички осврти на решења и достигнућа обимне савремене светске литературе и ова повезује са нашим условима и потребама, рад добија још шири, општији карактер и значај.

Чињеница је да се у овој књизи цитира и користи преко 700 домаћих и страних извора литературе приказује да је она могла бити написана само после дугогодишњег напорног рада на прикупљању, сређивању и проучавању врло обимног изворног материјала. Захваљујући таквом начину рада, аутор је успео, како је већ речено, да сачини рукопис који истовремено може да послужи као уџбеник и као приручник, а да при томе представља и својеврсну оригиналну студију из области наводњавања пољопривредних култура.“

Новица Вучић са првом генерацијом ученика Међународног курса из Наводњавања пољопривредних култура, 1979. година

Наведени уџбеник био је основни или помоћни уџбеник на свим пољопривредним факултетима у Југославији. Превазилазио је оквире програма основних студија у то време и био корисна литература за последипломце па и докторанте, с обзиром на велик број цитиране литературе.

Новица Вучић са учесницима седме генерације
Међународног курса из Наводњавања пољопривредних култура,
Нови Сад, 1985. година

Захваљујући академику Вучићу и „Новосадској школи наводњавања“ на Пољопривредном факултету у Новом Саду одржано је, у периоду од 1979. до 1990. године, десет међународних курсева са темом *Наводњавање пољопривредних култура*, и то на енглеском језику. Курсеве су похађали стручњаци из земаља у развоју углавном инжењери, а било је магистара као и неколико доктора наука. Укупно је овај курс похађало око 250 кандидата. У почетку су курсеви трајали четири, а касније три месеца, а финансирале су их Краљевина Холандија и Влада СФРЈ. Наставу су, поред наших, изводили и предавачи из Холандије, било је по пет професора сваке године. Академик Вучић је саставио програм за овај курс међународне специјализације, па је првих година био његов руководилац а до одласка у пензију био је главни и водећи предавач. За потребе учесника курса на енглески језик преведена је књига академика Вучића „*Irrigation of Agricultural Crops*“ 1979. године (п. 567), чије је друго издање објављено 1987. године.

САРАДЊА СА ПРИВРЕДОМ

Академик Вучић је остварио обимну и разноврсну стручну сарадњу са привредом. Са својим знањем, резултатима и искуством излазио је пред ширу стручну јавност и значајно утицао на формирање појединих

гlediшта у вези коришћења наводњавања. Као врстан и цењен предавач учествовао је на великом броју стручних скупова (курсева, саветовања, семинара итд.) покрајинског, републичког и савезног нивоа, које су организовали разна струковна удружења привредне коморе, факултети, институти, агрозаводи и др. На овим скуповима презентирао је више стотина стручних предавања, радова и реферата.

Био је често гост у емисијама за пољопривреду и село у програмима радија и телевизије, где се директно обраћао стручњацима и практичарима са актуелним образложењима из наводњавања и пољопривреде. Преко 400 стручно популарних чланака публиковао је највише у новинама за село „Пољопривредник“, затим у дневном листу „Дневник“. Чланци су били намењени пољопривредним произвођачима. Мада се ови чланци овде региструју само бројем, они заокружују стручни рад и активности академика Вучића. О томе најбоље говоре речи академика Чампрага писане у предлогу за избор за дописног члана ВАНУ проф. Вучића: „Преко великог броја објављених таквих чланака он је у значајној мери допринео популаризацији науке и струке, а поред тога широј јавности представио се и као познавалац практичних питања пољопривредне производње“.

Још као доцент активно је сарађивао са привредом као стручни консултант или је учествовао у изради стручних елабората за заливне системе ПД „Душан Вукасовић“ Бечмен, ПЗ „Ретфала“ Осијек, огледно добро „Камендин“ Сириг, ПД „Будућност“ Чурут, ПД „Напредак Тител“, ПД „Ириг“ у Иригу, ПД „Шоров“ Ботош, ЗЗ „Олгица Петров“ Баранда, ПД „Ослобођење“ Алекса Шантић, Сточарско-ратарска станица „Верушић“ Суботица, ЗЗ „Равноправност“ Хајдуково, итд. Урадио је више педолошких и хидропедолошких карактеристика земљишта за: Сенћанско-надрљански рит, Кањишки рит.

Обрадио је комплетне педолошке карактеристике земљишта и мелiorациону проблематику сливног подручја за: Поток Шелевренац, Црпну станицу „Манђелос“ I и II, канал „Манђелос“. Урадио је хидропедолошку студију за наводњавање I виноградске управе ПД „Вршачки виногради“. Учествовао је у изради програма одводњавања водопривредног подручја Хидросистема Дунав-Тиса-Дунав.

Потом је директно сарађивао, односно под његовим инструкцијама била је експлоатација система за наводњавање у: ПИК-у „Црвенка“ Црвенка, ПИК-у „Тамиш“ у Панчеву, ПД „Јединство“ у Бачком Добром Пољу, ПИК-у „Бечеј“ Бечеј, ИПК „Серво Михаљ“ у Зрењанину, ПИК-у „Сирмијум“ Сремска Митровица, у ПИК-у „Агроунија“ Рума, ПИК-у „Агрокомбинат“ Суботица, ПО „Пешчара“ Суботица, ПД „Халас Јозеф“ Ада, ПД „Комораш“ Хоргош, АИК из Бачке Тополе. Водио је наводњавање и програм истраживања у Институту за пољопривредна истраживања Нови Сад.

Академик Вучић је сарађивао са готово свим пољопривредним предузећима која су поседовала системе за наводњавање у Војводини. Такође је сарађивао из области наводњавања са комбинатима на Косову и у Македонији и Црној Гори. Као сарадник – консултант и саветник учествовао је у изградњи акумулације „Грачанка“ у Приштини. Био је повремено консултант, при изградњи Хидросистема „Ибар-Лепенац“ на Косову. У Македонији је сарађивао са ЗИК „Пелагонијом“ из Битоља и ЗИК из Прилепа и у Црној Гори са ПИК-ом „13 јули“ из Подгорице. Поред стручне сарадње у Подгорици је руководио експерименталним истраживањима која су проучавала проблеме наводњавања скелетних земљишта и винограда на основу којих су објављени научни радови (161,165,167,169).

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА НОВИЦЕ ВУЧИЋА

МОНОГРАФИЈЕ И УЏБЕНИЦИ

1. *Практикум за вежбе из Наводњавања пољопривредних култура* / Новица Вучић. – Савез студената, Пољопривредног факултета Нови Сад, 1963. – Стр. 59.
2. *Наводњавање вештачком кишом* / Н. Вучић; М. Стојшић. – Скрипта. – Нови Сад: Савезни центар за образовање кадрова у пољопривреди, 1964. – Стр. 73.
3. *Водне особине чернозема и ливадске црнице и њихов значај за наводњавање на иригационом подручју Бачке* / Н. Вучић. – Докторска дисертација одбрањена на Пољопривредном факултету у Новом Саду. – Посебно издање. – Нови Сад: Савремена пољопривреда, 1964. – Стр. 95.
4. *Наводњавање пољопривредних култура* / Н. Вучић. – Скрипта за III степен специјалисте групе Наводњавање. – Савез студената Пољопривредног факултета Нови Сад, 1964. – Стр. 197.
5. *Наводњавање пшенице и сузбијање корова* / Н. Вучић; З. Косовац. – У: *Пшеница* / Ђорђевић, В. [...] – Београд: Задружна књига, 1965, 331–338.
6. *Наводњавање кукуруза* / Н. Вучић. – У: *Кукуруз* / М. Пипер [...] – Београд: Задружна књига, 1965, 319–326.
7. *Наводњавање пољопривредних култура* / Н. Вучић. – Београд: Задружна књига, (1966). – Стр. 48. – (Библиотека „Коперант“).
8. *Наводњавање шећерне репе* / Н. Вучић. – У: *Шећерна репа* / уредник Б. Михајловић. – Београд: Задружна књига, 1967, 385–394.
9. *Наводњавање и одводњавање* / Н. Вучић. – У: Велики агрономски гласник. – Београд: Задружна књига, 1968, 101–120.
10. *Influence of Soil Structure on Infiltration and pF Values of Chernozem Dark Meadow Soil* / N. Vučić. – Symposium on Water in the Unsaturated Zone, Wageningen, Netherlands, 1966. IASH, UNESCO. – Water in Unsaturated Zone, vol. 1, (1969): 344–350.
11. *Практикум за вежбе из Наводњавања пољопривредних култура* / Н. Вучић. – Скрипта. – II допуњено издање. – Нови Сад: Савез студената Пољопривредни факултет, 1969. – Стр. 69.
12. *Методe за испитивања физичких својстава земљишта* / Н. Вучић, [...] . . – Приручник за испитивање земљишта. – Књига 5. – Београд: ЈДПЗ, 1971. – Стр. 207.
13. *Bioclimatic Method for Scheduling Irrigation: Experiment with Maize in Vojvodina* / N. Vučić. – In Physical Aspect of Soil Water and Salts in Ecosystems. / ed. By Hadas, A. (at el). – Berlin, Heidelberg, New York, 1973, 287–292.
14. *Наводњавање пољопривредних култура: основе дојунској наводњавања* / Н. Вучић. – Нови Сад: Пољопривредни факултет, 1976. – Стр. 439.
15. *Практикум за вежбе из Наводњавања пољопривредних култура* / Н. Вучић. – Скрипта. – III допуњено издање. – Нови Сад: Пољопривредни факултет, (1979). – Стр. 69.
16. *Irrigation of Agricultural Crops* / N. Vučić. – Novi Sad : Faculty of Agriculture, 1979. – Стр. 567.

17. *Наводњавање и две жетиве јодишње* / Н. Вучић. – Нови Сад: Дунав – Тиса – Дунав, 1981. – Стр. 148.
18. *Заједнички интереси у производњи хране у оквиру система Дунав – Тиса – Дунав* / М. Дунђеров; Светлана Поткоњак; М. Тркуља; Н. Вучић. – Студија. – Нови Сад: Пољопривредни факултет, 1984. – Стр. 69.
19. *Наводњавање између жеља и могућности* / Н. Вучић. – Научна конференција Пољопривреда и њене перспективе, Пољопривредни факултет Нови Сад, децембар 1984. – Нови Сад: Пољопривредни факултет, 1984, 8.
20. *Наводњавање као фактор времена и интензивирања пољопривредне производње у Југославији* / Н. Вучић. – У: Храна и развој. – Београд, 1987, 113–119.
21. *Irrigation of Agricultural Crops* / N. Vučić. – Novi Sad: Faculty of Agriculture, Institute for Scientific and Technical Cooperation of SAP Vojvodina, 1986. – Стр. 601.
22. *Хмељарство* / Ј. Кишгеци; А. Мијавец; М. Аћимовић; П. Спевак; Н. Вучић. – Нови Сад: Пољопривредни факултет, 1984. – Стр. 374.
23. *Водни ваздушни и шоплојни режим земљишта* / Н. Вучић. – Одељење природних наука, књ. 1. – Нови Сад : Војвођанска академија наука и уметности и Матица српска, 1987. – Стр. 324.
24. *Војводина између неба и канала* / Н. Вучић. – Академска беседа. Књига 21. – Нови Сад: Војвођанска академија наука и уметности, 1989. – Стр 114.
25. *Хиџиена земљишта* / Н. Вучић. – Одељење природних наука. Књига 6. – Нови Сад: Војвођанска академија наука и уметности, 1992. – Стр. 247.
26. *Наводњавање шећерне репе* / Н. Вучић. – У: Шећерна репа. – Београд: „Југошећер“ Д. Д., 1992. (Ед. П. Спасић).

НАУЧНИ И СТРУЧНИ РАДОВИ

1955.

27. *Ђубрење са наводњавањем – фертиријација* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине (Н. Сад), 3, (1955), 1: 22–31.
28. *Вештачка киша и развој њених уређаја* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, 3, (1955), бр. 2/3: 34–42.
29. *Распоред роторских распрскивача на терену* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1955), 4: 24–29.
30. *Мерење земљишне влаге на терену помоћу апарата* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1955), 5: 30–32.
31. *Важности стандардизације промера преносних цеви уређаја за вештачку кишу домаће производње* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1955), бр. 9: 19–20.
32. *Преносни заливни цевовод* / Н. Вучић. – Пољопривреда (Београд), (1955), бр. 11/12: 32 – 37.

1956–1958.

33. *Моментална влажност земљишта и коефицијент свењавања – йолозна йачка йри наводњавању у нашим условима* / М. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1956), 5: 60–68.

34. *Наводњавање у свейу и йроблеми који ја йраїе* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1957), 1: 73–79.
35. *Плороред у условима наводњавања и местїо луцерке у њему* / Н. Вучић. – Пољопривреда, (1957), 5: 8.
36. *Ферїїїацїа и њене моїућностїи* / Н. Вучић. – Пољопривреда, (1957), 10: 50–63.
37. *Премешїање йреносних цевї уређаја за вешїачку кишу йри раду на залївном йољу* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1957), 12: 72–79.
38. *Уїїцај дуїїїрајної наводњавања на земљишїе* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1958), 5: 234–238.
39. *Новїне у ирїїацїоној шїехнїци* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1958), 5: 382–388.
40. *Наше реалне моїућностїи за йроїзводњу йшенице са асїекїа уїоређења айроїедолошких особїна неких иїїаїїанских и наших земљишїа* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1958), 10: 719–724.
41. *Наводњавање у НР Буїарској* / Н. Вучић. – Пољопривреда, (1958) 12: 46–58.

1959–1962.

42. *Вешїачка и йољойрївредна ђубрїва и њїхова уїїїреба* / Н. Вучић. – Пољопривреда, (1959), 3/4: 91.
43. *Местїо мелиорација у живїшїу људи анїїчкої и савременої свейа* / Н. Вучић. – Природа, (1959), 5: 146–149.
44. *Моїући губїци исїаравањем йри наводњавању вешїачком кишом и климатїским условима Војводине* / Н. Вучић. – Савремена пољопривреда, (1959), 5: 411–419.
45. *Уїїцај йлорореда на сїїабїлностї сїїрукїурних макроаїреїаїа чернозема* / Н. Вучић. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1960), 4: 6.
46. *Практїични мейодї за одредување на некої водни особїни на йочваї и оснїви за раїонално наводнување* / Н. Вучић. – Социјалистичко земјоделство (Скопје), (1960), 6: 17–32.
47. *Наводњавање и йусїїна сейїве* / Н. Вучић. – Водопривреда Југославије (Београд), (1961), 1/2.
48. *Дубїна йодземне издани и кулїурна бїљка* / Н. Вучић. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1961), 5: 9.
49. *Уїїцај оїїадагних вода из шећеране на квалиїейї воде за наводњавање* / Вучић, Н. [...]. – Савремена пољопривреда (Н. Сад), (1962), 1: 34–39.
50. *Практїично уїуїсїїво за рад са айараїїима за одређївање рF вредностїи* / С. Вукашиновїћ; Н. Вучић. – Савремена пољопривреда, (1962), 10: 67–72.

1963–1964.

51. *Гусїїна сейїве шећерне реїе йри наводњавању вешїачком кишом* / Н. Вучић; Ж. Мїладиновїћ. – Савремена пољопривреда, (1963), 3: 149–154.

52. Утицај примене хербицида и изостављања окошавања на извесне физичке особине чернозема лесне терасе / Н. Вучић; Ж. Косовац; Нада Несторовић. – Савремена пољопривреда, (1963), 7–8: 530–536.
53. Резултати наводњавања главних ратарских култура / Н. Вучић; Ж. Миладиновић; М. Хусар. – Зборник научних радова Института за пољопривредна истраживања. Јубиларна свеска. – Н. Сад, 1963, 372–342.
54. Наводњавање кукуруза по кријичним фазама у условима јужне Бачке / Н. Вучић; Јелена Вучић. – Савремена пољопривреда, (1964), 1: 3–9.
55. Проучавање вегетационог периода и заливног режима за шећерну репу при наводњавању из бразда на карбонатном чернозему јужне Бачке / Н. Вучић; Ж. Миладиновић. – Зборник радова Института за пољопривредна истраживања (Н. Сад), (1964), 2: 77–86.
56. Стабилност структурних макроагрегата војвођанског чернозема и узроци њеног опадања / Н. Вучић; Јелена Вучић. – Зборник радова Института за пољопривредна истраживања, (1964), 2: 87–92.
57. *The pF Curves and their Relation to the Basic Water Constants in Chernozem Soils in the Irrigated Area of Backa* / N. Vučić. – 8th International Congress of Soil Science. – Bucharest, Vol. 2, (1964): 27–30.

1965.

58. *Die Bewässerung als Faktor zur Erzielung stabiler Erträge von Zuckerrüben und einige andere Probleme der Bewässerung* / N. Vučić; Ž. Miladinović. – Internationales Symposium zu Fragen der Zuckerrübenproduction. – Halle, 1965, 108–112.
59. Проблем оцењивања квалитета воде за наводњавање / Н. Вучић; Јелена Вучић. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1965), 60: 67–74.
60. Побољшање технике заливања кукуруза кроз бразде / Н. Вучић; Ж. Миладиновић. – Зборник радова Института за пољопривредна истраживања (Н. Сад), (1965), 3: 123–127.
61. Ефекат фертиризације на принос кукуруза / Н. Вучић; Ж. Миладиновић. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1965), 9: 5.
62. Губици воде испаравањем са површине лишћа при наводњавању вештачком кишом / Н. Вучић; Р. Шћеповић; Б. Јоцић. – Савремена пољопривреда, (1965), 4: 311–316.
63. Утицај начина наводњавања на интензитет појаве болести, принос и квалитет сунцокрећа у 1964. години / Н. Вучић, [...]. – Савремена пољопривреда, (1965), 11: 905–912.
64. Одређивање рF вредности и конструисање рF кривуља / Н. Вучић. – Агрохемија (Београд), (1965), 12: 695–700.
65. *Problems of Evaluating Irrigation Water* / N. Vučić; Jelena Vučić. – Journal for Scientific Agricultural Research (Beograd), 18, (1965), 60: 65–70.

1966–1968.

66. О неким проблемима наводњавања кукуруза на бази производње у 1965. години / Н. Вучић. – Досадашњи резултати и могућности унапређења

- производње кукуруза у Војводини. – Н. Сад: Покрајинска привредна комора, 1966, 6.
67. *Утицај наводњавања на њинос соје у климатским условима Војводине* / Н. Вучић; Ж. Миладиновић. – Зборник радова Института за пољопривредна истраживања (Н. Сад), (1966), 4: 57–61.
68. *Problems of Irrigation of Winter Wheat Crops from the Point of View of the Climatic Conditions in Vojvodina* / N. Vučić; B. Josić. – Савремена пољопривреда, (1966), 11/12: 481–485.
69. *Прилој ироучавању дубине обраде за њосирну сејву на наводњаваном чернозему* / Н. Вучић; Б. Јоцић. – Земљиште и биљка (Београд), (1967), 1/5: 105–109.
70. *Продуктивност нових домаћих сората шећерне реје у условима наводњавања* / Н. Вучић; В. Ковачевић; Б. Јоцић. – Савремена пољопривреда, (1967), 7/8: 607–611.
71. *Поремећаји у корелацији између ојималној рока ницања, развијености кореновој система и њиноса озиме њшенице у вејтацији 1965/66. њодине* / Н. Вучић; М. Петровић. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1967), 11: 39–47.
72. *Промене зајреминеке ѡжине карбонатној чернозема лесне ѡерасе у ѡоку вејтације и њинов утицај на обрачун садржаја воде у земљишту* / Н. Вучић; В. Добренов. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1967), 11: 73–78.
73. *О наводњавању кукуруза у климатским условима Војводине* / Н. Вучић. – Производња кукуруза у Војводини. – Н. Сад: Покрајинска привредна комора, 1968, 114–152.
74. *Наводњавање озиме ѡшенице у климатским условима Војводине* / Н. Вучић. – 10 година интензивне производње пшенице у Војводини. – Н. Сад: Покрајинска привредна комора, 1968, 125–132.
75. *Продуктивност неких нових домаћих хибрида кукуруза у условима наводњавања* / Н. Вучић; Д. Бабовић. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1968), 12: 31–34.
76. *Продуктивност домаћих хибрида кукуруза у условима наводњавања ѡри различитој ѡустини склоја* / Д. Бабовић; Н. Вучић. – Савремена пољопривреда, (1968), 9: 653–657.
77. *Водно физичка својства хидројених земљишта Војводине* / Н. Вучић; Д. Бабовић. – Водопривредни гласник, (1968), 51/54: 56–84.

1969–1970.

78. *О методу одређивања инфилтрације ѡрименом инфилтрометра* / Н. Вучић; К. Влакетић; М. Адам. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду, (1969), 13: 39–44.
79. *Прилој методу одређивања стабилности структуре земљишта* / Н. Вучић. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1969), 76: 137–142.
80. *Искусва и ѡрејоруже у вези наводњавања хмеља у Војводини* / Н. Вучић. – Билтен за хмељ и сирак (Н. Сад), (1969), 2: 3–8.

81. *Искуства и резултати из оледа у наводњавању шећерне репе* / Н. Вучић. – Производња шећерне репе у Војводини. – Н. Сад: Покрајинска привредна комора, 1969, 137–152.
82. *Productivity of Yugoslav Corn Hybrids at Different Stand Densities in Irrigation Farming* / D. Babović; N. Vučić. – *Savremena poljoprivreda* (Beograd), (1969), 9: 5–10.
83. *Determination of Time for Irrigating Corn by Daily Calculation of Water Consumed by Evapotranspiration* / N. Vučić; B. Josić. – Архив за пољопривредне науке, (1970), 78: 59–67.
84. *Прилози методу одређивања њорозности сѝруктурних макроагрегата земљишних филм-лак њосѝујком* / Н. Вучић; Нада Милојковић; С. Џилитов. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1970), 83: 145–149.
85. *Наводњавање као фактор и услов за високе и стабилне њриносе озиме ѝшенице у Војводини* / Н. Вучић, [...]. – Производња пшенице у Војводини. – Н. Сад: Покрајинска привредна комора, 1970, 99–109.
86. *Две жетве у зрну с наводњавањем у сѝецифичној ѝлогосмени у климатским условима Војводине* / Н. Вучић; М. Ђировић. – *Савремена пољопривреда* (Н. Сад), (1970), 6: 477–483.
87. *Уѝицај наводњавања на извесне карактеристике анализомске грађе ласѝара винове лозе сорѝе иѝталијански ризлини* / Д. Бурић; М. Чанак; Н. Вучић. – *Виноградство и винарство* (Н. Сад), (1970), 10: 95–106.

1971–1973.

88. *Моѝућности ѝроизводње усева за зрно у ѝосѝрној сѝѝви* / С. Милованчев; Н. Вучић; М. Косановић; В. Кунц. – *Економика пољопривреде* (Н. Сад), (1971), 10: 687–693.
89. *„Биоклиматски коефицијенти „ и заливни режим биљака – ѝеорија и ѝрактична ѝримена* / Н. Вучић. – V Саветовање о проблемима експлоатације и изградње система за наводњавање и одводњавање. – *Водопривреда* (Н. Сад), (1971), 7/8.
90. *Determination of Porosity of Soil Aggregates by New Lacquer-Film Technique* / N. Vučić; Nada Milojković; S. Džilitov. – *Journal of Scientific Agricultural Research* (Beograd), 23, (1971), 83: 135–139.
91. *Two Grain Crop Harvests in Irrigated Farming in Specific Crop Rotation under Climatic Conditions of Vojvodina* / N. Vučić; M. Ćirović. – *Contemporary Agriculture* (Novi Sad), 18, (1971), 6: 5–11.
92. *Производња силокукуруза у ѝосѝрној сѝѝви са наводњавањем* / Н. Вучић; Б. Јоцић; Јелена Вучић. – *Савремена пољопривреда* (Н. Сад), (1971), 11/12: 23–29.
93. *„Коефицијент ѝједначености“ наводњавања вештачком кишом у ѝланѝажном воћњаку* / Н. Вучић; Ђ. Исаковић; Оливера Ђахун. – *Југословенско воћарство* (Чачак), (1972), 19/20: 639–646.
94. *Уѝицај сидерације на физичка својсѝва чернозема у условима наводњавања* / Н. Вучић; В. Добренев. – *Зборник за природне науке* (Н. Сад), (1972), 42: 136–143.

95. *Contribution to the Study of the Problem for Evaluating the Quality of Irrigation Water* / N. Vučić. – Symposium Water Supply under Glass and Plastics, 18–20. September, 1972. Geisenheim. – Acta Horticulturae, No 35, (1974).
96. Улога и значај наводњавања у производном процесу за шећерну репу / Н. Вучић. – Проблематика и перспективе произвође шећерне репе у нашој земљи. – Н. Сад: Покрајинска привредна комора, 1973, 145–156.
97. *Bioclimatic Method for Scheduling Irrigation: Experiment with Maize in Vojvodina, Jugoslavia* / N. Vučić. – Ecological Studies, Analysis and Syntesis. – Berlin, Heidelberg, New York, 4, (1973): 287–291.
98. Уйицај наводњавања на њромене хемијских, физичких и микробиолошких особина земљишта Косова / М. Јеремић; Н. Вучић; М. Спасојевић. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1973), 94: 140–144.
99. Уйицај начина наводњавања на њринос и квалитет хмеља / Н. Вучић; М. Аћимовић; Ј. Кишгеци. – III југословенски симпозијум за хмељарство. – Н. Сад, (1973), 45–53.
100. Водни биланс као основа за заливни режим / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1973), 26: 425–427.
101. *Наводњавање капањем trickle irrigation – нови начин наводњавања* / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1973), 26: 436–437.

1974–1976.

102. Уйицај наводњавања на њромене хемијских, физичких и микробиолошких особина земљишта Косова / М. Јеремић; Н. Вучић; М. Спасојевић. – Водопривреда (Београд), (1974), 31/32: 32.
103. *Reduces Tillage in Second Crop Growing with Irrigation on Chernozem Soil* / N. Vučić. – Rapporteur fran jordbearbetningesavdlingen (Uppsala), (1976), 45: 1–5.
104. Месно водној биланса у анализи производној процесу и агротехничких оледа кукуруза / Н. Вучић. – Симпозиј уређење земљишта – основ за интензивну производњу кукуруза, 19. листопад. – Осиек, 1976, 189–192.
105. *The importance of irrigation in Sugar Beet Production in Vojvodina and its Problems* / N. Vučić. – Institut international de Recherches Relteravieres 39^e Congress d'Hiver, 1976, 5.
106. *Comperative Studies of various Methods in Determination of Water Supply Timing to Sugar Beet* / N. Vučić. – Institut international de Recherches Relteravieres 39^e Congress d'Hiver, 1976, 5.
107. Унауређење производње шећерне репе у Војводини / Н. Вучић; С. Драговић; В. Добренов: . – Производња пшенице у Војводини. – Н. Сад: Привредна комора Војводине, 1976, 189–197.
108. Проблеми одређивања времена заливања у теорији и њракси / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1976), 43: 5–9.
109. Садашње стање и њерсејектине у тењници наводњавања / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1976), 43: 18–23.
110. *Зайажања о њолођривреди у јујословенским земљама у Пућојису Евлије Челебије* / Н. Вучић. – Летопис научних радова Пољопривредног факултета у Новом Саду (Н. Сад), (1976): 21–42.

1977–1979.

111. *Месѝо наводњавања у ѝпроизводњи кукуруза у нашој земљи* / Н. Вучић. – Југословенско саветовање о производњи кукуруза у нашој земљи, март, Београд. – Београд, 1977, 149–155.
112. *Производња кукуруза у Војводини и наводњавање* / Н. Вучић. – Саветовање о кукурузу у Војводини. – Н. Сад: Привредна комора Војводине, 1977, 60–65.
113. *Осврћи на дело „Де ре русѝица „ од Колумеле* / Н. Вучић. – Савремена пољопривреда (Нови Сад), (1977), 7/8: 73–99.
114. *Проф. др. х. и. Лазар Сѝојковић, ѝоѝѝредседник Маѝице срѝске: In memoriam* / Н. Вучић. – Зборник за природне науке Матице српске (Нови Сад), (1977), 52: 293–294.
115. *Наводњавање и ѝпроизводња кабасѝе сѝочне хране у Војводини* / Н. Вучић. – Саветовање о производњи, спремању и коришћењу сточне хране као фактора даљег развоја сточарства Војводине, 7–8. септембар, 1978. – Нови Сад, 1979, 87–97.
116. *Водни биланс и биоклимаѝски коефицијенти ѝајења хмеља* / Н. Вучић. – IV југословенски симпозијум за хмељарство. – Жалец, 1973, 87–99.
117. *Пчеларсѝво у аниѝичком Риму* / Н. Вучић; Л. Коларовић. – Пчелар, Београд, (1978), бр. 9.
118. *Проучавање ѝроблема наводњавања у чеѝрдесетѝоѝогишњем раду Инсѝиѝуѝа за раѝарсѝво и ѝоврѝарсѝво* / Н. Вучић. – Зборник радова Института, јубиларна свеска. – Н. Сад, 1978.
119. *Производња у условима наводњавања* / Н. Вучић. – Саветовање о значају наводњавања за развој агроиндустријског комплекса Војводине и могућности његове шире примене. – Н. Сад, 1979, 31–49.
120. *Reduced Tillage in Combination with Herbicide Treatments in Conditions of Application of Different Irrigation Methods* / J. Kišgeci; N. Vučić. – Proceedings of the International Soil Tillage Research Organisation, ISTRO, Hoheheim, 2, (1979): 217–221.
121. *New Approach to the Evaluation of Quality of Irrigation Water* / N. Vučić. – Water and Fertilizer use for Food Production in Arid and Semiarid Zones. – Benghazi, 1979, 127–128.
122. *Примена сунчеве енерѝје у наводњавању* / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1979), 62: 77–79.
123. *Персѝекѝиве коришћења сунчеве енерѝје у наводњавању* / Н. Вучић. – Југословенски симпозијум: Соларна енергија у агроиндустријском комплексу, 8–10. новембар. – Зрењанин, 1979, 59–109.
124. *Осврћи на водни биланс за кукуруз у 1978. ѝодини у Војводини* / Н. Вучић. – Зборник Привредне коморе Војводине (Нови Сад), 1979.

1980–1981.

125. *Sunflower Seedlings Transplation for Double Cropping in Irrigation* / N. Vučić. – IX Conferencia Internacional del Girasol. Tomo II. – Malaga, 1980, 375–379.

126. Vučić, N.: *Problems in Determining and Interpretation of Obtained Data*. – 4th Polish-Czechoslovak Seminar on the Physics of the Soil Water, Polska. – Закопане: Akademia Nauk, 1980, 115–117.
127. *Наводњавање и квалитет њива јабуке и њоме у њима при чувању у хладњачи* / Н. Вучић, [...]. – 7. конгрес воћара Југославије. – Марибор, Југословенско научно воћарско друштво, 1980, 72.
128. *Родни појеницијал неких сорти јабука у условима наводњавања* / М. Милованкић; Н. Вучић; Динка Вујанић-Варга. – 7. конгрес воћара Југославије. – Марибор: Југословенско научно воћарско друштво, 1980, 113.
129. *Прилој ирисијуу ироучавања водно-физичких својстава њешких земљишта и вредновање добијених резултата* / Н. Вучић. – Земљиште и биљка (Београд), 29, (1980), 1: 93–98.
130. *Појеницијална евојирансирација соје у климатским условима Војводине* / Н. Вучић; Ђ. Бошњак. – Архив за пољопривредне науке (Београд), 41, (1980), 144: 569–575.
131. *Проблеми земљишта у интензивном коришћењу* / П. Дрезгић; В. Михалић; С. Манојловић; Н. Вучић. – IV конгрес Југословенско друштво за проучавање земљишта. – Нови Сад, 1980, 22.
132. *Продуктивност и квалитет интродукованих сорти соје у условима наводњавања у Војводини* / Н. Вучић; С. Драговић; Ђ. Бошњак. – Савремена пољопривреда (Нови Сад), (1980), 7/8: 327–335.
133. *Улога наводњавања у производњи хране и савремена техничко-технолошка решења за њену реализацију* / Н. Вучић; С. Драговић; Ђ. Бошњак. – Саветовање о наводњавању, Нови Сад, јун. – Нови Сад, 1980, 16.
134. *Служба за наводњавање на ширем иригационом подручју* / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), 1980, 5/6: 351–355.
135. *Течна ђубрива и фертиријација* / Н. Вучић. – I Југословенски симпозијум „Производња и употреба течних ђубрива“, Нови Сад. – Зборник реферата и саопштења, 1981, 273–280.
136. *Улога наводњавања у производњи хране и савремена техничко-технолошка решења за њену реализацију* / Н. Вучић; М. Милованкић; З. Васиљевић. – Саветовање о унапређењу воћарске производње у Војводини, март, 1981, Врдник. – Нови Сад, 1981, 41–47.
137. *Water Balance Method of Irrigation Scheduling for Large Land Area* / N. Vučić. – International Commission of Irrigation and Drainage: Symposium. – Grenoble, (1981), 6: 105–112.
138. *Прошлост, садашњост и будућност наводњавања у Војводини* / Н. Вучић. – Зборник радова са научног скупа Екосистеми и могућност њиховог рационалног коришћења (Нови Сад), 1981, 27–34.
139. *Утицај наводњавања воћњака на квалитет и дужину чувања воћних њива* / Н. Вучић, [...]. – Југословенско воћарство (Чачак), (1981), 55/56: 297–303.
140. *Родни појеницијал јабуке јонашан и златни делишес у условима наводњавања* / М. Милованкић; Динка Вујанић-Варга; Н. Вучић. – Југословенско воћарство (Чачак), (1981), 55/56: 423–427.
141. Вучић, Н.; Драговић, С.; Бошњак, Ђ.: *Заливни режим соје у климатским условима Војводине*. – Водопривреда (Београд), (1981), 72: 311–314.

1982–1983.

142. *Effect of Irrigation on Water use Pattern in Sunflower Root Zone* / N. Vučić; Đ. Bošnjak. – Proceedings 10th International Sunflower Conference, march, 65–67. – Australia, 1982.
143. *Problems in Determining Infiltration and Interpretation of Obtained Data* / N. Vučić. – Zeszyty problemowe postepow nauk rolniczych (Warszawa), (1982), 281: 251–262.
144. *Савремена схваћања значаја, улоге и места наводњавања у пољопривреди Војводине* / Н. Вучић. – Воде Војводине (Нови Сад), (1982), 23–28.
145. *Наводњавање и две жетиве јодишње* / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1982), 80: 503–504.
146. *Местом шећерне реје у системима за наводњавање и моћношћу за њосицање високих јриноса* / Н. Вучић. – Зборник 30. Привредне коморе САП Војводине (Нови Сад), 1982.
147. *Пољопривреда у сусрећи 21. веку* / Н. Вучић. – Међународни пољопривредни сајам: У борби за храну. – Нови Сад, 1983, 116–122.
148. *Кукуруз као њосирни и друи усева са њосебним осврћом на 1982. јодину* / Н. Вучић. – Саветовање производња кукуруза у Војводини. – Нови Сад, 1983, 57–62.
149. *Расаћивање као метод раћарских биљака у њосирној сејви са наводњавањем* / Н. Вучић. – Човек и биљка (Нови Сад), (1983): 175–181.
150. *Југославски чернозем* / В. Нејгебауер; Н. Вучић; Н. Миљковић. – Почвоведение (Москва), (1983), 9: 22–32.
151. *Double Cropping as Potential Energy Source* / N. Vučić. – Energy Cropping Experiments, Proceedings of Technical Consultation of ?????, Oktober 1983. – Bulletin (Novi Sad), (1983), 2: 39–41.
152. *Наука у служби друштвено економске стабилности* / Н. Вучић. – Зборник радова, Покрајински комитет за науку и информатику (Нови Сад), (1983), 8: 90–92.

1984–1985.

153. *О променама физичких својстава и физичкој стања земљишта* / Н. Вучић. – Симпозијум савремени развој физике земљишта у свету и код нас, Југословенско друштво за проучавање земљишта. – Чачак, 1984, 70.
154. *Соја као друи усева са наводњавањем у Војводини* / Н. Вучић; М. Пантовић; М. Гаврић; Ж. Панић. – Југословенско саветовање: Производња и потрошња протеинских хранива, фебруар, 1984. – Нови Сад–Бечеј, 1984, 62–68.
155. *Наводњавање између жеља и моћношћу* / Н. Вучић. – Научна конференција Пољопривреда и њене перспективе, децембар, 1984. – Нови Сад, 1984, 8.
156. *Нови њокови и савремени дух у наводњавању* / Н. Вучић. – Техника наводњавања пољопривредних култура: 13. Тематско Саветовање, 1984. – Ором, 1984, 1–5.

157. *Дојринос Матице српске унапређењу пољопривредне науке и праксе у Војводини* / Н. Вучић. – Зборник Матице српске за природне науке (Нови Сад), (1984), 66: 159–187.
158. *Needs for an Interdisciplinary Approach in Evaluating Irrigation Water Quality* / N. Vučić. – International Symposium of Recent Investigation in the Zone of Aeration, Oktober 1984. – Munich, 1984, 31–36.
159. *Улога наводњавања у производњи хране и савремена техничко-технолошка решења за њену реализацију* / Н. Вучић. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1984), 157, 1: 41–49.
160. *Од јапанској до савременој „боја кише“* / Н. Вучић. – Савремена пољопривреда (Нови Сад), (1984), 5–6: 197–211.
161. *Проблеми наводњавања скелетних земљишта. Кишење вс. кајања при наводњавању винове лозе у Чемовском пољу (СР Црна Гора)* / Н. Вучић; С. Лопичић; Б. Марковић. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1985), 162, 2: 163–174.
162. *Наводњавање кајањем у нашим воћњацима* / Н. Вучић. – XV саветовање о унапређењу производње воћа у Војводини, 1985. – Кула–Липар, 1985, 62–68.
163. *„Agricoltura irrigua“, – њуни домеш наводњавања* / Н. Вучић. – Водопривреда (Београд), (1985), 94/95: 149–153.

1986–1987.

164. *О ubi campī* / Н. Вучић. – Зборник радова XX семинара агронома. – Купари, 1986, 133–143.
165. *Sprinkling vs. trickle irrigation in a Vineyard on Skeletal Soil* / N. Vučić; S. Lopičić; B. Marković. – International Round-table Conference on Microirrigation, September 1986. – Budapest, 1 (1986): 107–112.
166. *Нови аспекти промена за оцену квалитета воде за наводњавање* / Н. Вучић. – Други конгрес о водама Југославије, октобар, 1986. – Љубљана, 1986, књ. 3, 1374–1381.
167. *Проблеми наводњавања скелетних земљишта. II Пошеницијална евапоутрансирација винове лозе и заливни режим у Чемовском пољу (СР Црна Гора)* / Н. Вучић; С. Лопичић; Б. Марковић. – Архив за пољопривредне науке (Београд), (1986), 165, 1: 23–28.
168. *Пољопривредна производња у условима наводњавања* / Н. Вучић. – Зборник радова XX семинара агронома. – Купари, 1986, 144–147.
169. *Sprinkling vs. drip irrigation of Vineyard on Skeletal Soil* / N. Vučić; S. Lopičić; B. Marković. – XIII Congress of ISSS, 1986. – Hamburg, 4, (1986): 1423–1424.
170. *Наводњавање – следећи корак у интензивирању пољопривредне производње у Југославији* / Н. Вучић. – Међународни пољопривредни сајам: У борби за храну. – Нови Сад, 1987, 100–105.
171. *Нове идеје у техници и технологији „Микронаводњавања“ воћака* / Н. Вучић. – XVI Саветовање о унапређењу производње воћа у Војводини, март, 1987. – Суботица, 1987, 49–55.
172. *Ваздушни режим земљишта* / Н. Вучић. – Зборник реферата XXI семинара агронома. – Цавтат, 1987, 63–72.

173. *Кукуруз као групи усева* / Н. Вучић. – Зборник реферата XXI семинара агронома. – Цавтат, 1987, 257–261.
174. *Double Agro-Sylviculture – an Approach to Food Production and Energy Growing* / N. Vučić; J. Kišgeci; N. Živanov. – Producing Biomase foe Energy, September 1987, Uppsala. – Bulletin, (1987), 17: 83–85.
175. „*Irrigated agriculture*“ – *савремено схваћање наводњавања* / Н. Вучић. – Пољопривредне актuelности, br. 1–2, 209–213, (1987).

1988–1989.

176. *Водни режим земљишта и његово одржавање у границама оптимума примене наводњавања* / Н. Вучић. – Зимски семинар ратара Србије: Зборник радова. – Врњачка Бања, 1988, 104–112.
177. *Иновација технологије постојне сејве за зрно по систему ППК-а „Бечеј“* / Н. Вучић; М. Гаврић. – Зборник реферата семинара агронома. – Неум, 1988, 22–25.
178. *Yield and Evapotranspiration Ration in Irrigated and Unirrigated Sunflower* / N. Vučić; Đ. Bošnjak. – Proceedings of the 12th International Sunflower Conference, July 1988. – Novi Sad, 1988, 446–448.
179. *Scheduling Irrigation – Key Operation in Water Saving* / N. Vučić. – Proceedings of International Conference on Irrigation System Evaluation and Water Management, September 1988. – Wuhan, China, 2, (1988): 591–597.
180. *De re rustica – O veciach pol'nohospodarskych* / Н. Вучић. – Хлас л'уду (Нови Сад), (1988), 48/49.
181. *Pro et contra „алтернативне“ пољопривреде* / Н. Вучић. – Зборник реферата 22. семинара агронома. – Купари, 1989, 81–89.
182. *Феномен „стаклене башће“ и наводњавање у Војводини* / Н. Вучић. – Зборник реферата XXIII семинара агронома. – Купари, 1989, 497–502.
183. *Водни биланс земљишта – реалан процес оцени појаве суше, њеног шрајања и интензивности* / Н. Вучић; Ђ. Бошњак. – Савремена пољопривреда (Нови Сад), (1989), 1/2: 63–76.

ПРИКАЗИ

184. *Инж. Никола Миљковић: „Искористићавање и поправљање слајина“* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине (Н.Сад), (1955), 10: 72–73.
185. *Сасијанак Југословенској грушци за проучавање земљишта – Секција за НР Србију – у Крајујевицу* / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1955), 6: 63–65.
186. *F. V. Pumphery; Lionel Haris: Nitrogen Fertilizer for Corn Production on an Irrigated Chestnut Soil (Agr. Jour. No. 5/1956)* / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине (Н. Сад), (1957), 3: 63.
187. *Slee S. Cooper: Утицај времена и висине кошења на принос, садржај сирових беланчевина и биљни сасијав природно плаване ливаде у Источном Орејону (Agr. Jour. No. 6/1956)* / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине (Н. Сад), (1957), 3: 64.

188. М. С. Жуков: *Режим исхране у земљишту при разним начинима наводњавања* / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 3: 64–65.
189. В. В. Квасников, Ј. Н. Мухарџов, Ц. П. Счербаџух: *Уџицај суданске џраве на џовећање орџанских мајерија и сџрукџуру земљишџа (Земледелие, Но 4/1955)* / Вучић, Н. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 3: 65–66.
190. А. А. Жуковскиј: *Сџрукџура засејаних џоља на наводњаваном земљишџу.*, (Земледелие, Но 11/1955) / Н. Вучић. – Пољопривреда Војводине, (1957), 5: 68.
191. М. В. Сивцев: *Уџицај микроелеменаџа на џринос кукуруза.*, (Землоделие Но. 3/1956) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 5: 68–69.
192. Jack D. Dement, W. P. Martin, George S. Taylor, E. K. Alban: *Уџицај синџейџичких сџабилизџора земљишних аџреџаџа на ницање биљака у џољским оџледима.*, (Soil sci. Vol. 79, No. 1, 1955) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 5: 69–70.
193. Г. К. Лџов: *Наводњавање кукуруза.*, (Земледелие, Но. 8/1955) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 5: 70.
194. Ју. К. Кубзин, И. В. Јарошевич: *Ефекџивносџ фосфорбакџерина на чернотемним и кесџењасџим земљишџима сџейске зоне Украјине.*, (Земледелие Но. 4/1955) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 7/8: 89.
195. Т. Е. Oland, R. S. Bell, M. Salamon: *Пољско уџоређење осам фосфорних џубрива.*, (Agron. Jour. No. 9/1956) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 7/8: 89–90.
196. В. С. Андрианов: *О ефекџивносџи џранулираноџ суџерфосфаџа* / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 7/8: 90–91.
197. Б. Г. Балабанов: *Дејсџиво џранулираноџ и круџно-крисџалноџ калијевоџ хлорида на џринос квалитетџ кулџура.*, (Землоделие, Н. 3/1955) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 7/8, 91.
198. *Семинар о џроблему Слаџина.* / Н. Вучић. – [приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 9: 20.
199. А. Р. Мауџрак et al: *Сџейен инфилџираџије на наводњаваном кесџењасџим земљишџу као џоследица 39-џодинишеџ искорисџавања и џубрења сџајњаком.*, (Agron. Jour. Vol. 47, No. 10, 1955) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 10: 48.
200. П. Т. Шайалов: *О џовећању џовршина џод кукурузом и суданском џравом у крмним џлодогредима.*, (Землоделие Но. 4/1955) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 11: 53–54.
201. С. А. Bower, L. M. Turk: *Негосџаџак калџијума и мајнезијума у алкалним земљишџима* (Jour. of Am. Soc. Of Agron., Vol. 38, No. 8) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 11: 54.
202. L. E. Allison: *Уџицај синџейџичких џолиелекџролџџа на сџрукџуру сланих и алкалних земљишџа* (Am. Soc. of Agron. Vol. 73, No. 6, 1952) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1957), 11: 55.

203. *Педолошка картија АП Војводине* (Завод за пољопривредна истраживања, Н. Сад, 1958) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1958), 9: 664–665.
204. К. Еников: *Условија на њлодородието на њлавнијте њочвени њијове в Б'љарија* (Научни њрудове на Инсѡијѡија за њочвени изследванија „Н. Пушкаров“, књ. 3, 1956) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1958), 12: 890.
205. П. Жечев, Б. Личев: *Нанојојаване на захарнојто цвекло в условијата на северно б'љарскијте черноземи* (Научни њрудове на Инсѡијѡија во хидроѡтехника и мелиорации, Софија, ѡом 1, 1957) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Пољопривреда Војводине, (1958), 12: 890–891.
206. Guido Sasso: *Possibilita ed aspetti dell'irrigazione del frumento*, (*Anali della sperimentazione agrarian, Roma, 1956*) / Н. Вучић. – [Приказ]. – Савремена пољопривреда, (1959), 10: 890–891.
207. W. Czeratzki, W. Korte: *Wasserentnhme Getreide und Zuckerrüben aus dem Boden, Wasser und Nahrung* / Н. Вучић. – [Приказ]. – Савремена пољопривреда, (1957), 10: 891.

NOVICA V. VUČIĆ
(1924–1992)

Academician Novica V. Vučić was born on November 20, 1924 in Ljipljan, Gračani district in the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, to a merchant family. He attended primary school in his native village, finished high school in Priština, in 1948, and graduated from the Faculty of Agriculture in Zemun, Belgrade as a part-time student, in 1954. He defended his doctoral dissertation entitled „An Abstract on Water Properties of Black Soil and Meadow Black Soil, and Their Significance for Application of Water on the Irrigation Territory of Bačka“ at the Faculty of Agriculture in Novi Sad, in 1962. As a student he worked for Žitopromet firm, Ljipljan branch. Towards the end of 1953 he moved to Novi Sad, to work on the Danube-Tisa-Danube Canal. Between 1954 and 1958, he worked at the Institute for Agricultural Research in Novi Sad, Department of Soil Science and Agricultural Chemistry. He gave lectures on irrigation of agricultural crops at the Faculty of Agriculture in Novi Sad, between 1958 and the year of 1988, when he retired. He held different positions at the Faculty, and was granted all academic titles; assistant in 1958, lecturer in 1963, associate professor in 1968, full-time professor in 1974. He was elected a corresponding member of the Vojvodina Academy of Sciences and Arts in 1981 and became its full member in 1987.

He was an active member of several national and international scientific associations in the fields of agriculture, irrigation, drainage, and the study of soil. He was a member of the editorial and publishing boards of several national scientific and professional journals. He was also the editor of scientific journal *Modern agriculture*. His career included numerous duties and membership on various committees, councils and boards at the Faculty and beyond, often lasting longer than one term of office.

He led a moderate and balanced life, and looked well after his health. He took regular morning and afternoon walks, frequently went to the theatre, was an opera lover and enjoyed classical music. He went to bed and woke up always at the same time. His life was very orderly. Being from Kosovo and Metohija, he was loyal to the Serbian Orthodox Church all of his life and took every opportunity to visit the local monasteries. He was a polyglot and spoke English, Italian, Spanish and Russian. He also knew French and German, and understood Bulgarian, Czech, Slovakian, Polish and Romanian. His marriage to wife Jelena was stable and harmonious. He died in 1992.

The special scientific topic which interested Academician Vučić was irrigation, i.e. agronomic aspects of irrigation and irrigation of agricultural

crops. He spent his entire life thinking about water, its role, power and importance, particularly in irrigation. He pointed out that water was mankind's immeasurable wealth only when used appropriately and that wealth and good fortune are wasted if it is let to just flow and be drained.

Scientific research and published work by Academician Vučić can be classified into the following categories in terms of irrigation: crops species, vegetables, culture fodder, orchards and vineyards. Another part of his research deals with hydropedology – physical and water-physical properties of soil; principles of irrigation, elements of exploitation of irrigation systems, and also discusses the subject of two harvests per year under irrigation regime. Published were several of his papers about fundamentals of irrigation and agriculture.

The complete works of Academician Vučić includes over 700 titles. Twenty-six of his special publications were published along with his scientific books, text books and monographs. He published about 160 scientific papers, 34 of them abroad. Over 60 of his reviews on foreign literature from national and international conferences appeared in local scientific and professional journals. He published more than 400 popular scientific texts for farmers and readers in the country along with reviews of various studies, books and monographs. He conducted a number of surveys, investigations and also performed many expertise irrigation jobs. His contribution to the implementation of water balance as the basis of irrigation regime in our country was very original. Based on hydrophytothermic index, he established the bioclimatic procedure for the calculation of potential evapotranspiration.

Academician Vučić was an enthusiastic, dedicated and successful pedagogue and educator. He communicated shrewdly with the audience who followed his clear, and always well prepared, lectures with great interest. He began his teaching career as an assistant, doing exercises with full-time and post-graduate students. He then went on to teaching full-time and post-graduate students, and to tutoring those pursuing master's and specialist studies. He was a mentor to a large number of candidates presenting their final projects towards a degree; 4 specialist papers, 8 master's theses and 5 doctoral dissertations were successfully defended under him. He was on the committee for presentation and defence of 4 specialist papers, 13 master's theses, and 5 doctoral dissertations.

Hard work in education required adequate text books and literature. He published the course book entitled *Irrigation of Agricultural Crops* which had second and third revised editions. It was his capital work and as such was used at every Faculty of Agriculture in what was Yugoslavia in his time.

The subject of crop plants irrigation raised the level of teaching thus helping set up the renowned Novi Sad School of Irrigation which offered post-graduate studies to experts from all corners of the former Yugoslavia. Thanks to Academician Vučić, the Faculty of Agriculture in Novi Sad organized ten international

courses on irrigation of agricultural crops in the period between 1979 and 1990. The courses were attended by experts from the developing countries, 250 in total, and were financed by the Dutch and Yugoslav governments. For the benefit of the course participants his book *Irrigation of Agricultural Corps* was translated into English in 1979. Its second edition was published in 1987.

Academician Vučić's cooperation with professional people was extensive and diverse. He presented his knowledge, accomplishments and experience to the professionals, and greatly influenced the creation of certain views with regards to irrigation. He worked closely with almost all of Vojvodina's agricultural firms which owned irrigation systems, and with several big systems in the former Yugoslavia.

He was awarded the *Order of Labour with Golden Wreath* for his professional achievements. He received no other public rewards or recognition, but scientific and professional circles gave him all the credit. He earned several charters, plaques, diplomas and letters of thanks from various scientific and professional associations, the University, the Faculty, the Institute, etc.

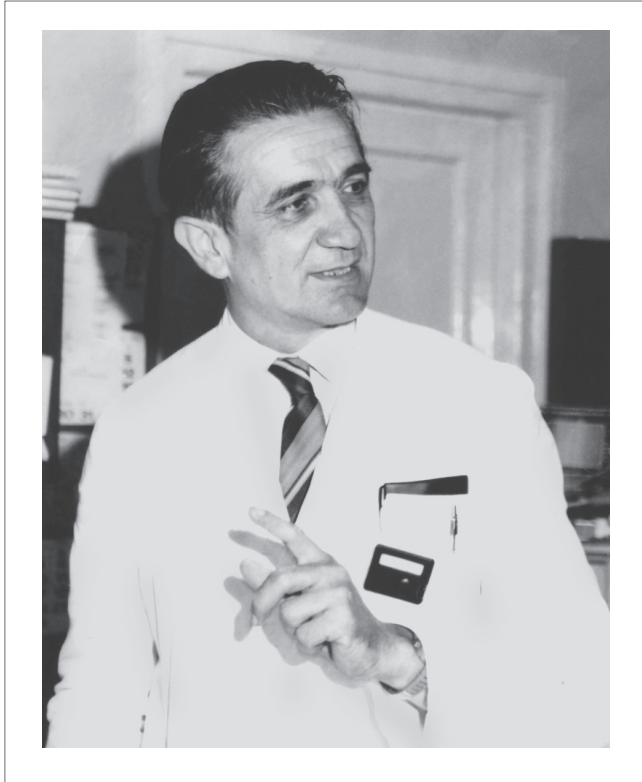

МИЛАН ЂОРЂЕВИЋ
(1933–1993)

Душан Велимировић

Професор Др Милан Ђорђевић је рођен 1933. године у Смедеревској Паланци. Гимназију је завршио у Пожаревцу. Долази у Београд и уписује Медицински факултет, где је дипломирао 1961. године. Специјализацију из опште хирургије је обавио на Другој хируршкој клиници Медицинског факултета у Београду, где је положио специјалистички испит 1969. године и провео свој радни век, радећи као општи и кардиоваскуларни хирург. На Медицинском факултету у Београду, на катедри Хирургије, прошао је сва наставна звања: асистент – 1969, доцент – 1976, ванредни професор – 1982, а редовни професор постао је 1988. године.

Као стипендиста Фулбрајтове фондације провео је 14 месеци (1973–1974) у САД, радећи на испитивању коронарне циркулације у Лабараторији за асистирану циркулацију Mount Sinai болнице у Детроиту, и усавршавању хирургије на отвореном срцу у Baylor колеџу и Texas Heart институту у Хјустону. Резултате експерименталног истраживања фазичности коронарног протока саопштио је на предавањима које је одржао по позиву на Wayne State универзитету, Baylor колеџу и Rice универзитету у Хјустону.

По повратку у земљу, обранио је докторску дисертацију „Улога венских валвула у аорткоронарном бајпасу у повећању коронарног протока“ на Медицинском факултету у Београду 1976 године .

Усавршавање из области кардиоваскуларне хирургије је наставио краћим боравцима у Лондону (National Heart Hospital, Guy Hospital, St.Mary Hospital), Стокхолму (Karolinska), Њујорку (Montefiore Hospital-Albert Einstein колеџ), Њу Џерсију (Beth Israel Hospital) итд.

Професор Ђорђевић је био пионир пејсмејкер терапије у нашој земљи и оснивач Републичког центра за пејсмејкере на Другој хируршкој клиници (1981), који је убрзо прерастао у југословенски и један од европских референтних центара. Инсистирајући на мултидисциплинарном раду, формирао је тим од младих хирурга, кардиолога и инжењера електронике, који су континуираним учешћем у интернационалним истраживачким студијама нових пејсмејкер технологија, презентацијама на свим значајнијим међународним стручним састанцима, публикацијама

у водећим светским часописима, стручним усавршавањем и клиничком применом иновација у пејсмејкер терапији, учинили да *Београдски пејсмејкер центар* достигне висок стручно-научни рејтинг и постане познат и цењен у Европи. Имплантација пејсмејкера се прогресивно повећавала током 80-тих, да би почетком 90-тих достигла ниво од 400 пејсмејкера годишње, што је овај центар чинило један од највећих у Европи. У Центру је основана и компјутерска база података за све болеснике носиоце пејсмејкера са простора бивше Југославије, која је функционисала преко Европске регистрационе карте, тј кодиране историје болести.

При Удружењу кардиолога Југославије основао је 1978. године Радну групу за електростимулацију срца, чији је био председник до смрти.

Велико интернационално признање за дугогодишњи рад и допринос развоју пејсмејкер терапије, професор Ђорђевић је добио избором за члана, касније и председника Нуклеуса европске радне групе за електростимулацију срца, као и избором за председника Европског конгреса о електростимулацији срца, који је требало да се одржи у Београду 1993. године, али је отказан због рата на простору бивше Југославије.

Организовао је 13 стручних састанака и три међународна скупа, од којих су најзначајнији два интернационална последипломска курса о пејсмејкер терапији (Дубровник 1988. и 1990), под спонзорством Европског кардиолошког друштва и Северноамеричког удружења са електростимулацију и електрофизиологију срца (америчка СМЕ кредитација). У Београду је 1977. године организовао Први Југословенски симпозијум о електростимулацији срца, са међународним учешћем.

Био је члан више домаћих и интернационалних стручних удружења, и први члан са наших простора, престижног Северноамеричког удружења за пејсинг и електрофизиологију (NASPE). За експерта за кардиоваскуларне болести Светске здравствене организације (WHO) изабран је 1988. године.

Био је члан редакцијског одбора часописа „Српски архив“, уредник у часопису „Кардиологија“ и „Медицинска истраживања“, члан уређивачког одбора „ЈАМА“ (југословенско издање), као и рецензент у часопису „PACE– Pacing and Clinical Electrophysiology“, рецензент и члан научних комитета за селекцију радова на европским и светским конгресима о електростимулацији срца..

Учествовао је са радовима на скоро свим европским и светским конгресима о електростимулацији срца, као и на многима из кардиоваскуларне хирургије и кардиологије. Одржао је бројна предавања у иностранству: Детроит и Хјустон (1975), Будимпешта (1978), Варшава (1980), Стокхолм (1982 1989), Аман (1984), Њујорк (1985), Берлин (1987), Беч (1988), Москва (1990).

Публиковао је 264 стручно научна рада, од чега 140 *in extenso*, две монографије, као и поједина поглавља у другим монографијама. На интернационалним конгресима је саопштио 19 радова, а на домаћим 40 радова.

За монографију „Срчани блок и пејсмејкери“ је добио Октобарску награду за науку града Београда, 1981. године.

Био је руководилац у осам научноистраживачких пројеката републичке и градске заједнице науке.

Био је члан Одбора за кардиоваскуларну патологију САНУ и Међуодељенског одбора САНУ за проучавање живота и рада научника Србије и научника српског порекла изван Србије.

Смисао за нове трендове у кардиологији, као и резултати научноистраживачког рада су довели до избора проф. др Милана Ђорђевића за дописног члана САНУ, 1991. године.

Живео је у Београду, на Врачару, са супругом Маријом, кћерком Сандром и сином Душаном. Умро је у Паризу, јануара 1993. године, и сахрањен на Новом гробљу у Београду.

Професор Ђорђевић је био академски хирург, широког профила, који је схватио значај комбинације и синтезе клиничке праксе са научно истраживачким радом.

У правом смислу речи био је „конструктивни скептик“ када су у питању актуелна научна сазнања и стандардна клиничка методологија, кроз чију је интерреакцију тражио путеве и начине да оствари прогрес у медицини. Од својих сарадника је тражио да развијају процес нетрадиционалног мишљења и креативност у каналисању идеја које би имале клиничку вредност, верификовану кроз аналитичко и дедуктивно клиничко истраживање.

Због склоности ка мултидисциплинарном истраживању, највећи број његових радова односи се на област електростимулације срца, којој је посветио последњих 25 година свог радног века. Од када је 1967. године на Другој хируршкој клиници имплантирао први пејсмејкер, професор Ђорђевић је увео читав низ иновација у клиничку праксу: Метода електронске анализе пејсмејкер импулса (1975), радиографска контрола степена деплеције батерије пејсмејкера, транселефонска контрола ЕКГа и пејсмејкер стимулуса (1975), 24 сатни ЕКГ холтер мониторинг, мултипрограмабилни пејсмејкери (1975), атриовентрикуларни пејсмејкери (1980), антитахикардни пејсмејкери (1983), фреквентно адаптивни пејсинг системи (1984), имплантабилни кардиовертер дефибрилатор са миокардијалном електродомом (1986), епидурална стимулација кичмене мождине у третману вазоспастичних и оклузивних обољења артерија доњих екстремитета (1986).

Професор Ђорђевић је био креативног духа, инвентиван, диван човек и свестрана личност, која ће поред несумњиво богате и значајне

професионалне биографије универзитетског професора, кардиоваскуларног хирурга, творца савремене електростимулаије срца у нас, остати упамћен и као поборник реализације академских принципа у хирургији и клиничкој медицини.

БИОГРАФИЈА

Милан Ђорђевић је рођен 14. августа 1933. године у Смедеревској Паланци, у патријалхалној српској породици, од оца Хрививоја, православног свештеника и мајке Загорке, домаћице. Гимназију је завршио у Пожаревцу, а потом је уписао студије медицине на Медицинском факултету у Београду, где је дипломирао 1961. године. Специјализацију из опште хирургије је обавио на Другој хируршкој клиници Медицинског факултета у Београду (директор: Проф. др Војислав К. Стојановић), где је положио специјалистички испит 1969. године, и провео свој радни век радећи као општи и кардиоваскуларни хирург. На Медицинском факултету у Београду, катедра Хирургије, прошао је сва наставна звања: асистент – 1969. године, доцент – 1976, ванредни професор – 1982, а редовни професор постао је 1988. године.

Поред редовне наставе на Медицинском факултету у Београду, на катедри опште хирургије, био је предавач и на последипломским катедрама субспецијалистичких хируршких грана, као и на катедри кардиологије.

Учествовао је у раду специјалистичких и субспецијалистичких комисија за полагање испита из хирургије и кардиологије на Медицинском факултету у Београду. Као ментор многих докторских и магистарских теза, на медицинским факултетима у Београду, Новом Саду, Нишу и Загребу, остаће упамћен као строг, праведан и коректан руководиоца који се увек држао методологије научноистраживачког рада у примени клиничких иновација.

Као стипендиста Фулбрајтове фондације провео је 14 месеци (1973–1974) у САД, радећи на истраживању коронарне циркулације у Лабораторији за асистирану циркулацију у Детроиту (*Mont Sinai Hospital*) и усавршавању хирургије на отвореном срцу у *Baylor College* и *Texas Heart Institute* у Хјустону. Током боравка у САД положио је нострификациони испит (ECFMG) дипломе Медицинског факултета у Београду, што му је омогућило бављење клиничким радом. Резултате експерименталног истраживања фазичности коронарног протока, саопштио је на предавањима које је одржао по позиву на *Wayne State University*, *Baylor College* и *Rice University* у Хјустону.

По повратку у земљу на Медицинском факултету у Београду је 1976. године одбранио докторску дисертацију: „Улога венских валвула у аорткоронарном бајпасу у повећању коронарног протока“.

Усавршавање из области кардиоваскуларне хирургије наставио је краћим боравцима у Лондону (*National Heart Hospital, Guy Hospital, St. Mary Hospital*), Стокхолму (*Karolinska Hospital*), Њујорку (*Montefiore Hospital-Albert Einstein College*), Њу Џерсију (*Beth Israel Hospital*) итд.

Професор Ђорђевић је био пионир пејсмејкер терапије у нашој земљи и оснивач Републичког пејсмејкер центра на Другој хируршкој клиници (1981. године), који је убрзо прерастао у југословенски и један од европских референтних пејсмејкер центара. Инсистирајући на мултидисциплинарном раду, формирао је тим од младих хирурга, кардиолога и инжењера електронике, који су континуираним учешћем у интернационалним истраживачким студијама нових пејсмејкер технологија, презентацијама на свим значајнијим међународним стручним састанцима, публикацијама у водећим светским часописима, стручним усавршавањем и клиничком применом иновација у пејсмејкер технологији, учинили да Београдски пејсмејкер центар достигне висок стручно-научни ниво и постане познат, признат и веома цењен у Европи.

Први сарадници професора Ђорђевића били су млади хирурзи, асистенти др Душан Велимировић, др Петар Стојанов и др Драгутин Савић, кардиолози др Вера Јелић, др Душан Кочовић (касније отишао за САД, где је сада професор на Универзитету у Филаделфији), др Вера Јелић, др Анђелка Лазор (касније отишла за Холандију, где ради као кардиолог), електроничар Боривоје Живковић, кардиолог др Синиша Павловић, математичар Драгана Ајншпилер (касније отишла за Аустралију), инжењер Дејан Даниловић (касније отишао за Норвешку), медицинске сестре Милица Ђурић и Милева Татар.

Кроз „школу“ Пејсмејкер центра прошли су многи лекари, инжењери и сарадници који су, радећи са професором Ђорђевићем, учили и делили са њим његову идеју водиљу „да је недовољно поредити се само са оним што се ради у својој земљи, већ да се треба поредити са оним што се ради у Европи и у свету, да би човек знао где му је стварно место“.

Имплантација пејсмејкера се прогресивно повећавала током 80-тих година XX века, да би почетком 90-тих достигла ниво од 400 пејсмејкера годишње, што је овај центар чинилио једним од најпродуктивнијих у Европи. Праћење трендова у технологији електростимулације срца, кроз клиничка истраживања и сарадњу са познатим истраживачким центрима (*Bakken Research Centar, Vitatron Medical, Intermedics*), довело је до бројних иновација у пејсмејкер терапији, које су управо започете у Пејсмејкер центру код проф. Ђорђевића.

У Центру је основана и компјутерска база података за све болеснике носиоце пејсмејкера, са простора бивше Југославије, која је функционисала преко Европске регистрационе карте, тј. кодиране историје болести.

Осећајући долазак информационе ере, проф. Ђорђевић међу првима уводи примену прве генерације компјутера у научноистраживачки и клинички рад.

При Удружењу кардиолога Југославије основао је 1978. године Радну групу за електростимулацију срца, чији је био председник до смрти. Велико интернационално признање за свој дугогодишњи рад и допринос развоју пејсмејкер терапије, професор Ђорђевић је добио избором за члана, касније и председника Нуклеуса европске радне групе за електростимулацију срца, као и избором за председника Европског конгреса о електростимулацији срца, који је требало да се одржи у 1993. године у Београду, али је отказан због рата на простору бивше Југославије.

Професор Ђорђевић је организовао 13 стручних састанака и три међународна скупа, од којих су најзначајнија два интернационална последипломска курса о електростимулацији срца (Дубровник 1988, 1990), под спонзорством Европског кардиолошког друштва и Северноамеричког удружења за електростимулацију и електрофизиологију срца (америчка СМЕ кредитација), као и састанак са међународним учешћем, поводом 20 година електростимулације срца у Пејсмејкер центру (Београд 1987).

У Београду је 1977. године врло успешно организовао Први југословенски симпозијум о електростимулацији срца, са међународним учешћем. Поред тога је организовао и девет врло запажених стручних састанака Југословенске комисије за електростимулацију срца, у периоду 1978–1990. године.

У оквиру традиционалних састанака на Медицинском факултету у Београду „Стремљења и новине у медицини“, организовао је два симпозијума („Савремена пејсмејкер терапија“ 1989. и 1990) и симпозијум „Обликовање стручно-научног приказа у медицини „ (1992).

Проф. Милан Ђорђевић био је члан више домаћих и интернационалних стручних удружења и први, са наших простора, члан престижног Северноамеричког удружења за пејсинг и електрофизиологију (NASPE). За експерта за кардиоваскуларне болести Светске здравствене организације (WHO) изабран је 1988. године.

Прадио је водеће светске часописе из области којом се бавио и трудио се да и домаћи часописи објављују озбиљне и стручне радове па је прихватио задужења и био члан редакцијског одбора часописа „Српски архив“, уредник у часопису „Кардиологија“ и „Медицинска истраживања“, члан уређивачког одбора „ЈАМА“ (југословенско издање), као и рецензент у часопису „PACE – Pacing and Clinical Electrophysiology“, рецензент и члан научних комитета за селекцију радова на европским и светским конгресима о електростимулацији срца.

Учествовао је са радовима на скоро свим европским и светским конгресима о електростимулацији срца, као и на многима из кардиоваскуларне хирургије и кардиологије. Одржао је бројна предавања у иностранству Детроит и Хјустон (1975), Будимпешта (1978), Варшава (1980), Стокхолм (1982 1989), Аман (1984), Њујорк (1985), Берлин (1987), Беч (1988), Москва (1990).

Публиковао је 264 стручно-научна рада, од чега 140 *in extenso*, две монографије, као и поједина поглавља у другим монографијама. На интернационалним конгресима је саопштио 19, а на домаћим 40 радова.

За монографију „Срчани блок и пејсмејкери“ добио је 1981. године Октобарску награду за науку града Београда.

Као светски признат кардиолог и кардиохирург био је руководилац у осам научноистраживачких пројеката републичке и градске заједнице науке.

Породица проф. др Милана Ђорђевића – син Душан, кћи Сања и супруга Марија (почетком 90-тих година).

Активно је радио као члан Одбора за кардиоваскуларну патологију САНУ и Међуодељенскг одбора САНУ за проучавање живота и рада научнике Србије и научника српског порекла изван Србије.

Смисао за нове трендове у кардиологији, као и резултати научноистраживачког рада довели су до избора проф. др Милана Ђорђевића за дописног члана САНУ, 1991. године.

Склоност ка креативности огледала се и у његовим хобију, тј. у уметничкој и научној фотографији, где је такође достигао висок ниво који је потврђен од стране критичара на изложбама на којима је излагао.

Професор Ђорђевић је живео у Београду, на Врачару, са супругом Маријом, кћерком Сандром и сином Душаном. Умро је у Паризу, јануара 1993. године и сахрањен на Новом Гробљу у Београду.

АНАЛИЗА НАУЧНОГ ДОПРИНОСА

Професор Ђорђевић као млади лекар на специјализацији хирургије и као омишљи хирург

Проф. др Милан Ђорђевић је специјализацију из опште хирургије обавио на Другој хируршкој клиници Медицинског факултета у Београду, где је и провео свој радни век. Као општи хирург радио је са проф. др Војиславом Стојановићем, оснивачем и дугогодишњим руководиоцем Друге хируршке клинике, који је код младог доктора Милана Ђорђевића уочио таленат и интерес за научноистраживачки рад и укључио га као сарадника у своје пројекте из различитих области хирургије.

Хронолошки, првих 40 радова односи се на област опште, абдоминалне, ендокрине, торакалне, експерименталне хирургије и трансфузиологије, у којима се др Ђорђевић појављује као сарадник тима којим руководи професор Војислав Стојановић.

Из области абдоминалне хирургије доминирају радови са тематиком из патологије и хируршког третмана обољења панкреаса као: клиничке манифестације и компликације, дијагностика и методе хируршког лечења панкреатитиса, нарочито тешких акутних, некротичних облика (16, 18, 34, 37).

Испитивањем дијагностичких проблема акутног панкреатитиса, утврђен је значај одређивања концентрације амилазе у серуму и урину пацијената, током клиничког праћења и лечења, као и могућност одсуства корелације између нивоа повећања овог ензима и тежине клиничке слике, код атипичних форми болести (16).

Бавећи се проблематиком акутног обољења панкреаса, утврђена је висока инциденца реналних компликација које могу довести до тешких форми токсичног синдрома, који је потребно на време препознати и адекватно третирати (у реверзибилној фази), ради превенције фаталног исхода болести (19).

Из области ендокрине хирургије, већина радова се односи на хирушка обољења штитасте жлезде, са посебним освртом на дијагностику,

клинику, хистопатологију и методе хирушког лечења карцинома и хипертиреозидизма (5, 8).

Доказан је значај серијске хистопатолошке анализе и клиничке опсервације увећаних локалних лимфних жлезда код солитарних „хладних нодуса“ у дијагностици карцинома штитасте жлезде (9).

Директор и оснивач Друге хирушке клинике проф. др Војислав К. Стојановић са групом младих хирурга. Др Милан Ђорђевић у горњем реду, први слева (средина 60-их година).

У области грудне хирургије значајан је рад тима професора Стојановића посвећен дијагностици и хирушком лечењу ретких тумора медијастинума (31).

Посебан научни интерес тима Друге хирушке клинике био је посвећен трансфузиологији и развоју оригиналних метода аутотрансфузије и спашавања крви, нарочито код великих захвата на срцу и крвним судовима, као и њеном значају за развој ових хирушких дисциплина (6,7).

Милан Ђорђевић као кардиоваскуларни хирург

Пионирски радови професора Стојановића и професора Борислава Вујадиновића доводе до почетка развоја кардиоваскуларне хирургије у Србији, током 70-тих година XX века, за коју се доктор Милан Ђорђевић опредељује као млади хирург. У научном опусу професора Ђорђевића су, од 1977. године, искључиво радови из области кардиоваскуларне хирургије, нарочито електростимулације срца, тј. пејсмејкер терапије, за коју се проф. др Милан Ђорђевић сматра пиониром и оснивачем у нашој земљи.

Интересовање за проблем асистираних и екстракорпоралне циркулације испољио је као млад хирург, радећи са професором Стојановићем, као члан тима, учествујући у експерименталном раду и касније у клиничком раду на машини за екстракорпоралну циркулацију, током операција на отвореном срцу.

Испитивањем хемодинамике хемодилуционе нормотермичке перфузије указано је на њену предност, нпр: омогућавање боље ткивне перфузије и реналне функције, смањење хематолошких компликација и нехируршког крварења постоперативно, смањење утрошка крви и бољи проток кроз коронарни графт (17).

Почеци његовог научног рада, којим је скренуо пажњу стручне и научне јавности, везују се за први студијски боравак у САД, где је радио на испитивању асистираних циркулације и фазичности коронарног протока. Радећи у лабораторији за асистирану циркулацију у Детроиту, у тиму професора Kantrowitza, експерименталном применом оригиналног и природног аортокоронарног модела, успео је да докаже улогу и величину ретроградног коронарног протока у венском аортокоронарном графту (39,46).

Резултате ових истраживања, који су били значајни за постоперативно трајање аортокоронарног бајпаса, професор Ђорђевић је саопштио предавањима на *Wayne State* универзитету у Детроиту, *Baylor* колеџу и *Rice* универзитету у Хјустону.

Поред великог научног доприноса који је остварио на пољу електростимулације срца (пејсмејкер терапије), и који су га сврстали у ред интернационално признатих ауторитета и експерата свога доба, а са друге стране као пионира и оснивача пејсмејкер терапије и клинике у нашој земљи, професор Ђорђевић је, незапостављајући своју основну хируршку делатност, објавио и већи број радова из васкуларне хирургије.

Као васкуларни хирург, професор Ђорђевић се бавио проучавањем вредности различитих алопластичних графтова у реконструктивној хирургији артерија доњих екстремитета као: Горе текс, бовини (Солко), бисинтетски (SBC) итд., код пацијената са оклузивном болешћу артерија (51, 99, 124).

Професор Милан Ђорђевић је међу првим истраживачима објавио искуства и ране резултате у клиничкој примени биосинтетских (CBS) графтова у реконструкцији артерија доњих екстремитета и указао на предност ових хетерографтова који су, у евалуираној серији оперисаних пацијената, имали добар проток и нису довели до компликација (тромбозе, инфекције, биодеградабилност итд.) (99).

Као члан тима, учествовао је у публикавању резултата лечења, до тада једне од највећих серија болесника оперисаних реконструктивним васкуларним хируршким захватима на аортоилијакалном артеријском сегменту, уз коришћење Горе-Текс (PTFE) графта.

Вишегодишње праћење ових болесника указало је на одличне технолошке карактеристике и предности овог хетерографта, као и дуготрајну проходност, уз малу инциденцу компликација (124).

Са посебним интересовањем се бавио изучавањем клиничких облика „Синдрома горњег отвора грудног коша“, његових анатомских варијација, као и оптимализацијом хируршких поступака у решавању (117).

Као експерт из области електростимулације срца, професор Ђорђевић је примену трајне електростимулације имплантираним пејсмејкерима проширио и на обољења периферне артеријске циркулације. Уводи у клиничку примену методу епидуралне електростимулације кичмене мождине у третману вазоспатичних и оклузивних обољења артерија доњих екстремитета (131,140).

Прва и рана клиничка искуства су показала да ова метода може бити корисна као алтернатива хируршком лечењу одмаклих стадијума периферне оклузивне болести доњих екстремитета или као допуна другим облицима лечења периферне артериосклерозе (140).

Милан Ђорђевић као пионир пејсмејкер џераије у нашој земљи

Стручни и научноистраживачки рад професора Ђорђевића у области електростимулације срца карактерише оригиналност и стално трагање за новим. Због изразите склоности ка мултидисциплинарном истраживању највећи број радова је управо из ове области.

Први рад из области електростимулације срца, којим се представио светској јавности, датира из 1977. године, када је на Седмом светском конгресу Интернационалног удружења за кардиоваскуларну хирургију у Токију, представио рад о електронској процени трајања батерије генератора код болесника са уграђеним пејсмејкером (43).

Запажен рад о узроцима осцилације амплитуде електростимулирајућег импулса, професор Ђорђевић је саопштио на Шестом светском симпозијуму о електростимулацији срца, у Монтреалу 1979. године (66).

Бавећи се интензивно испитивањем поузданости појединих метода у контроли болесника, носилаца пејсмејкера, професор Ђорђевић уводи у клиничку праксу методу радиографске контроле степена истрошености батерије пејсмејкера. Ова метода је била у то време значајна за болеснике пошто је највећи број отказивања пејсмејкера био изазван превременом истрошеношћу батерије, као енергетског извора електростимулуса (44, 74).

Професор Ђорђевић је у клиничку праксу увео и методу електронске анализе пејсмејкер импулса, која је била од изузетне важности у контроли енергетског статуса батерије уграђеног пејсмејкера и превенције изненадног отказивања пејсмејкера (47, 59, 73).

Схватајући значај дијагностике и терапије интермитентних поремећаја срчаног ритма, као и повремених испада у електростимулацији срца, што је од посебног значаја код болесника зависних од пејсмејкера, професор Ђорђевић уводи у клиничку праксу компјутеризовану анализу двадесетчасовног електрокардиографског Холтер мониторинга (81, 120). Увођењем ове методе отворена је и могућност научноистраживачког рада у праћењу поремећаја срчаног ритма.

Развој пејсмејкер терапије и примена технолошких иновација представљали су значајно поље интересовања професора Ђорђевића, како у домену развоја микропроцесорне контроле рада генератора, извора енергије, тако и у домену развоја електродних система. У својим радовима доказује да хронични ендокардијални електростимулациони праг не зависи само од величине површине стимулационе електроде, већ и од њеног геометријског облике, као и од материјала од кога је израђена (103, 116). Доказује се и предност стероид елутинг електрода, које у својој конструкцији садрже кортикостероиде, у постизању најнижих вредности хроничног стимулационог прага (услед спречевања стварања ожиљног ткива на месту контакта површине електроде и ендокардијума) (135, 139).

У овим истраживањима проф. Ђорђевић сарађује са члановима свог тима асистентом др Петром Стојановим и др Душаном Кочовићем.

Постигнутим резултатима у домену испитивања детекционих (сензинг) и електростимулирајућих (пејсинг) карактеристика различитих конфигурација електрода, професор Ђорђевић скреће пажњу научне јавности и ван граница наше земље, о чему сведоче позиви за предавања и председавања научним сесијама на европским и светским симпозијумима о електростимулацији срца.

Крај осамдесетих и почетак деведесетих година представљају период највећег прогреса у технологији електростимулације срца. Остваривање

добре сарадње са истраживачким центрима водећих светских компанија, произвођача пејсмејкера, омогућује професору Ђорђевићу и његовом тиму укључивање у истраживачке пројекте иновација пејсмејкер технологија, а што доводи до клиничке примене мултипрограмабилних пејсмејкера (67,68,70), нуклеарних генератора пејсмејкера (71), атриовентрикуларних и антитахикардних пејсмејкера (86, 82, 83), фреквентно адаптивних пејсинг система (119, 121, 122, 123, 127, 128, 134, 136).

Професор Ђорђевић је први у нашој земљи урадио имплантацију епимокардијалног имплантабилног дефибрилатора, код болесника са високим ризиком од изненадне срчане смрти узроковане фибрилацијом комора.

Први хируршки тим Пејсмејкер центра.

Проф. др Милан Ђорђевић са првим сарадницима, младим хирурзима:
Ас. др Душаном Велимировићем и ас. др Петром Стојановим
(Беч, средина-80 тих година).

Прогрес у развоју пејсмејкер технологија (крајем 80-тих и почетком 90-тих година XX века), омогућио је професору Ђорђевићу и тиму Београдског пејсмејкер центра, састављеног од лекара, младих специјалиста хирургије (асистент др Душан Велимировић, асист. др Петар Стојанов, асист. др Драгутин Савић) и кардиологије (др Душан Кочовић, др Сениша Павловић, др Анђелка Лазор, др Вера Јелић), електроничар Боривоје Живковић, учешће у већем броју интернационалних истраживачких студија,

чије су резултати презентирани на светским и европским конгресима и на бројним симпозијумима широм света: Торемолинос '85, Вашингтон '86, Јерусалим '87, Минхен '87, Пушчино '87, Беч '88, Монако '88, Хелсинки '88, Стокхолм '87 и '89, Сингапур '89, Беч '89, Рим '89, Вашингтон '91, Остенде '91 итд .

Проф. др Милан Ђорђевић са сарадницима (средина 80-их година).

Већина ових истраживања односила се на примену различитих атријалних сензора у систему фреквентно адаптивне електростимуације срца (*rate responsive*).

Клиничка истраживања о коришћењу не срчаних (не атријалних) сензора као индикатора физиолошке променљивости срчане фреквенце и њене корелације са метаболичким потребама организма, професор Ђорђевић и његов тим су започели применом променљивости вибрације телесне мускулатуре тзв. *activity sensing* (119). Тим лекара који предводи професор Ђорђевић био је међу првим ауторима у свету који је доказао постојање адаптивне корелације између вибрација телесне мускулатуре, срчане фреквенце и метаболичких потреба организма, чиме је започета ера клиничке примене „*activity*“ фреквентно адаптивне електростимуације срца. Први резултати истраживачког рада овог новог принципа регулације поремећене срчане фреквенце, професор Ђорђевић је саопштио на Седмом светском симпозијуму о електростимулацији срца одржаног у Јерусалиму 1985 године (98).

Посебно интензиван истраживачки рад професора Ђорђевића и сарадника (асистент др Душан Велимировић и др Душан Кочовић),

односио се на испитивање стимулисаног QT интервала, првог метаболичког индикатора фреквентно адаптивне електростимулације срца. Доказивање курвилинеарног односа стимулисаног QT интервала и срчане фреквенце, резултирало је корекцијом софтверске конструкције QT пејсмејкера и побољшањем овог облика фреквентно адаптивне стимулације срца (115, 121, 123, 127, 128).

Радећи на усавршавању електростимулације срца, коришћењем неатријалних сензора, професор Ђорђевић и асистент др Велимировић су међу првима у свету резултате примене комбинације сензора (activity + QT_) у систему дуал сензорске стимулације, саопштили на интернационалним састанцима у Бечу и Сингапуру 1989. године

Колектив Пејсмејкер центра у Београду (средина 80-тих година).

У сарадњи са Институтом за примењену физику из Београда, професор Ђорђевић је више година радио на истраживању утицаја електромагнетских поља на инхибицију пејсинг и сензинг функције пејсмејкера (101, 102, 138). Инхибиција уграђеног пејсмејкера електромагнетским таласима је, према тадашњем нивоу заштите пејсмејкер система, могла да доведе до нагле смрти пејсмејкер зависних болесника. Ово истраживање је довело до проналаска материјала са свим карактеристикама уобичајених текстилних производа, али са могућношћу заштите пејсмејкера од електромагнетске инхибиције (проналазак патентиран).

Проф. др Милан Ђорђевић са проф. др Сејмон Фурманом
из Њујорка у Дубровнику (1988. година).

У једном делу свог научног опуса професор Ђорђевић се појављује као ментор радова својих сарадника, како у области електростимулације срца, тако и у васкуларној хирургији.

***Милан Ђорђевић – предавач по позиву и председавајући
научних сесија на интернационалним научним скуповима,
и признати светски ауторитет у области
електростимулације срца***

Континуитет научног рада професора Ђорђевића се може сагледати и из листе предавања по позиву на значајним интернационалним научним скуповима.

- *Back flow in coronary circulation* – State Универзитет, Детроит, 1975;
- *Hemodynamic aspect of aortocoronary bypass* – Baylor колеџ и Rice Универзитет, Хјустон, 1975;

- *Electronic analysis in follow up of pacemaker patients* – Будимпешта, 1978;
- *Multiprogrammability in pacemaker patients* – Варшава, 1980;
- *Antitachycardia pacing in clinical practice* – Стокхолм, 1982;
- *Follow-up of pacemaker patients* – Аман, 1984;
- *Pacemaker therapy of tachyarrhythmias* – Аман, 1984;
- *Activity rate responsive pacing* – Alber Einstein колеџ и Montefiore болница, Њујорк, 1985;
- *Rate responsive pacing in clinical practice* – Берлин, 1987;
- *Multiprogrammable pacing to all or to selected patients* – Беч, 1987;
- *Technical aspects of pacemaker implantation* – Стокхолм, 1989;
- *Prevention and treatment of pacemaker infection* – Бакулев институт, Москва, 1990.

Поред ових најзначајнијих предавања, професор Ђорђевић је имао и бројне наступе на скоро свим до тада одржаним светским и европским симпозијумима и конгресима о електростимулацији срца.

Председавао је на научним сесијама на бројним међународним научним скуповима, од којих су најзначајнији:

- 2nd European Symposium on Cardiac Pacing Florence 1981, модератор сесије „Pacemaker technology“;
- 3rd European Symposium on Cardiac Pacing, Малага, 1985, председавајући сесије: „Retrograde AV conduction“;
- VII World Symposium on Cardiac Pacing and Electrophysiology, Јерусалим 1987, председавајући сесије: „Dual chamber pacing“;
- X European Symposium of Cardiology, Беч, 1988, председавајући сесије: „Rate responsive pacing“;
- VI International Congress-Cardiostim, Монако, 1988, председавајући сесије: „New leads-Clinical experience“;
- XI Congress of the European Society of Cardiology, Ница, 1989; председавајући сесије: When to refer patients for implantation of cardioverter/defibrillator“;
- Први југословенски симпозијум о електростимулацији срца са међународним учешћем, Београд, 1977, председавајући више сесија;
- Други југословенски симпозијум о електростимулацији срца са међународним учешћем, Загреб, 1984, председавајући на 3 сесије,
- Трећи југословенски симпозијум о електростимулацији срца, Блед, 1989, председавајући на 3 сесије;
- X Конгрес кардиолога Југославије, Београд, 1989, председавао симпозијумом о електростимулацији срца.

Проф. др Милан Ђорђевић за говорницом хотела „Либертас“ у Дубровнику, на отварању Првог интернационалног курса о пејсмејкер терапији. (1988. година).

Поред председавања на поменутиим конгресима из области електро-стимулације срца и електрофизиологије, кардиолошким конгресима, међународним и домаћим, професор Ђорђевић је као признати стручњак био укључен у рад научних комитета за селекцију радова на скоро свим европским и светским састанцима из ових области као, на пример:

- 2nd European Symposium on Cardiac Pacing, Florence, 1981;
- Vth World Symposium on Cardiac Pacing and Electrophysiology, Беч 1983;
- 3rd European Symposium on Cardiac Pacing, Малага 1985;
- VIII World Symposium on Cardiac Pacing and Electrophysiology, Јерусалим 1987;
- VI th International Congress, Cardiotim, Монако 1988;
- Xth European Symposium on Cardiology, Беч 1988;
- XI Congress of the European Society of Cardiology, Ница 1989;
- IV European Symposium on Cardiac Pacing, Стокхолм 1989;
- XII Congress of the European Society of Cardiology, Стокхолм 1990;
- VII International Congress, Cardiotim, Ница 1990;
- IX World Symposium on Cardiac Pacing and Electrophysiology, Вашингтон 1991.

Проф. др М.Ђорђевић, прим. др Ј.Гуровић
и проф. др Ханс Шилер из Стокхолма, на састанку у поводу
20 година Пејсмејкер центра у Београду (1997. година).

Проф. др М.Ђорђевић на састанку у поводу
20 година Пејсмејкер центра
у Београду (1997. година).

Током своје каријере руководио је следећим научноистраживачким пројектима:

- Степен поузданости електронске анализе пејсмејкера (Републичка заједница науке – РЗН, 1975–1980);
- Утицај разних фактора на величину амплитуде пејсмејкер импулса (РЗН 1980–1985);
- Вредност динамичке електрокардиографије у откривању угрожавајућих поремећаја срчаног ритма (РЗН 1984–1989);
- Процена вредности 24-сатног Холтер мониторинга у благовременом откривању тригер механизма изненадне смрти (РЗН 1985–1989);
- Могућност адаптације фреквенције срца према некардијалним сигнаlima (РЗН 1985–1989);
- Неинвазивна дијагностика вентрикуларних тахикардија и фибрилација (РЗН 1986–1989);
- Откривање аритмичних болесника склоних напрасној смрти методом хармонијске анализе ЕКГ а (Фуријеова анализа ГАС а, уједначавање сигнала) (Градска заједница науке– ГЗН 1987–1989);
- Миопотенцијал инхибиција код болесника са уграђеним пејсмејкером (ГЗН 1987–1989).

ИЗВОДИ ИЗ ЧЛАНАКА ПОСВЕЋЕНИХ ЛИКУ И ДЕЛУ МИЛАНА ЂОРЂЕВИЋА

1) Prof. Dr. Richard Sutton, London (Eur.J.C.P.E. 1993, 1:87), (превод)

Јануара 1993. године најужи круг светских експерата у области пејсмејкер терапије изгубио је једног од својих првака, Милана Ђорђевића. Постигавши и више но што би за трајање његовог живота било очекивано, израстао је у водећег стручњака у овој области у групи словенских земаља, дајући значајан допринос светској научној литератури.

Готово да није било новине пејсмејкер терапије у бившој Југославији чије увођење у клиничку праксу није било везано за његово име. Ту треба издвојити: Анализу пејсмејкер импулса, двадесетчетворочасовну динамску електрокардиографију, тј. холтер мониторинг, двокоморски пејсмејкер системе, фреквентно адаптабилни пејсмејкер системе и имплантабилни кардиовертер дефибрилаторе итд. Руководио је многим пројектима и мултицентричним студијама везаним за област примене пејсмејкер терапије, нових типова електрода и пејсмејкер функција. Био је оснивач Југословенске комисије (радне групе) за електростимулацију срца 1897. године,

а годину дана раније је организовао Први југословенски симпозијум о електростимулацији срца. Убрзо је изабран за члана Нуклеуса европске радне групе за електростимулацију срца, те добија организацију два интернационална последипломска курса у Дубровнику 1988. и 1990. године, који су организовани под покровитељством Европског удружења кардиолога и Северноамеричке асоцијације за пејсинг и електрофизиологију (NASPE).

Године 1974. професор Ђорђевић је као стипендиста Фулбрајтове фондације завршио последипломске студије, а 1985. године је постао експерт Светске здравствене организације (WHO). Стручност професора Ђорђевића га препоручује за честе позиве за одржавање предавања, посебно у источноевропским земљама (Варшава, Москва, Будимпешта).

Милан Ђорђевић је објавио преко 250 радова у међународним и националним стручним часописима и књигама. Ту се посебно издвајају *Срчани блок и њејсмејкери* (БИГЗ Београд, 1980) и *Савремена њејсмејкер терапија* (Медицинска књига Београд Загреб, 1988).

Милана сам упознао још 1974. године када сам посетио Београд ради предавања које је требало да одржим. Његове велике могућности сам одмах запазио, а мој утисак се потврђивао током година у којима смо се сретали на многим интернационалним састанцима, на којима је наш однос прерастао у искрено пријатељство. Милан је у комуникацији био оштроуман, користећи мало речи, демонстрирао је специфичну домишљатост. Његов висок стручни ниво и лични шарм чинили су да са подједнаким задовољством са њим комуницирају пацијенти и велики број колега широм света. Током његове болести показало се право пријатељство његових француских колега који су понудили и пружили сву помоћ.

Милан није присуствовао Конгресу који му је практично био посвећен, тј. Првом панславенском „*Cardiostim*“ састанку, оджаном фебруара 1993. године у Санкт Петербургу, а чији је он, без сумње, идејни творац.

Милан је оставио за собом предивну супругу Марију и двоје талентоване деце, Александру и Душана, који је вољан да следи пут којем га је отац учио.

2) Проф. др Душан Велимировић FETCS, FESC, кардиоваскуларни хирурџ (Српски архив, Суйлеменійум бр.4, децембар 2002)

Професор Милан Ђорђевић је био академски хирург који је схватио значај комбинације синтезе клиничке праксе са научноистраживачким радом. У правом смислу је био „конструктивни скептик“ када су у питању актуелна научна сазнања и стандардна клиничка методологија, кроз чију је интерреакцију тражио путеве и начине да оствари прогрес и напредак у медицини. Од својих сарадника је тражио да развијају процес

нетрадиционалног мишљења, креативност и каналисање идеја, које би имале клиничку вредност верификовану кроз аналитичко квантитативно и дедуктивно клиничко истраживање. Незаобилазећи чињеницу да је клинички рад и искуство примарно, инсистирао је на мултидисциплинарној едукацији својих ученика (биостатистика, биомеханика, компјутерска технологија, методологија научног рада, писања, презентације, учење енглеског језика, методологија фазног клиничког истраживања, методологија учења и подучавања итд.).

Радећи годинама са професором Ђорђевићем, схватио сам његову поруку да успешан академски хирург мора бити интелектуално поштен са дубоким персоналним интегритетом, као и дарежљивошћу у уметности да се помогне другима. Сматрао је да одређеност и иницијативност могу бити квалитети значајнији од интелектуалне бриљантности. Истицао је да су карактерне црте значајне за успешну академску и клиничку каријеру, као нпр: интегритет, поштење, интуитивност, креативност, аналитичко, квантитативно и дедуктивно мишљење, скромност и уљудност, емоционална стабилност и зрелост, стрпљење и толеранција, конзистентност и храброст.

Избор академске хируршке (или неке друге клиничке) каријере не значи увек бити професионално најбољи, али та врста „жртве“ тежи реализацији једне шире димензије глобалне или свеобухватне перфекције. Ширина искуства и разноликост изазова могу да учине професионални и лични живот узбудљивијим, стимулативним и испуњеним.

Професор Ђорђевић ће, поред несумњиво богате и значајне професионалне биографије кардиоваскуларног хирурга и творца савремене електростимулације срца код нас, остати упамћен као поборник реализације академских принципа у клиничкој медицини.

3) *Асисџ. др сц. Горан Милашиновић (Српски Архив, Суџлеменџум бр.4, децембар 2002)*

Професор доктор Милан – Бане Ђорђевић умро је прерано. Није стигао да види своје дело, Пејсмејкер центар, у рукама његових наследника и процени да ли је успео или није. Као што на крају сваки родитељ процењује свој живот кроз живот и успех своје деце. Он сам је имао све што је било неопходно да његово дело заживи и успе, интуитивност да осети нове, технолошке трендове у кардиологији касних шездесетих и раних седамдесетих, памет да пронађе најбоље узоре и снагу да целокупни терет постављања и одржавања темеља нове методе носи на својим леђима. Да није било тако не би успео. Овако, за свог живота постао је наше најпознатије име у кардиологији у иностранству и у нашој, оној бившој, много

већој и конкурентијој земљи, него што је ова данас. Али, ниједно велико име није такво постало, ни остало, ако у својој личности није садржавало још нешто, неопходно за целовитост и посебност. Тако је Милан – Бане Ђорђевић био заљубљеник и мајстор фотографије, посебно фотографије микросветова, у чему је налазио и одржавао сопствену слободу, јер то медицина и наука у медицини не могу пружити. Један такав човек морао је нужно бити господин, од оних који поништавају давно изговорену реченицу леди Четам у роману Џорџ Елиотове Мидимарш: „Лекари су за мене у истом рангу са послугом, само су, признајем, често паметнији.“ Било је лепо и поуздано живети са њим и гледати га, исто као што је тужно и празно сетити се да га већ дуго нема. Нас, његове наследнике, процењиваће други и време које долази, а њега, којег нема, процењујемо ми – са највећим могућим уживањем и поносом.

4) Књига, последњомски уџбеник на Медицинском факултету у Београду, посвећена лику и делу проф. др Милана Ђорђевића

Velimirović, Dušan (urednik): Odabrana poglavља o elektrostimulaciji srca/ *Selected papers in cardiac pacing*, Nauka, Beograd (1996).

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА МИЛАНА ЂОРЂЕВИЋА

1965.

1. Stojanović, V.; Marković, A.; Dragičević, B.; Djorđević, M.; Bekčić, V.: Reanimacija kod povreda i oboljenja abdomena. IV intersekcijski sastanak hirurga, 1965, Titograd, Zbornik radova, 91–102 (1965).
2. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Marković, A.; Nedeljković, D.; Dikić, LJ.; Bekčić, V.; Šimić, LJ.; Đorđević, M.: Reanimacija kod povreda i operacija na srcu. IV Intersekcijski sastanak hirurga, 1965, Titograd, 153–160 (1965).

1966.

3. Stojanović, V.; Vasiljević, D.; Baljuzović, A.; Đorđević, M.: Der Darminfarkt im Rahmen akuter abdomineller Syndrome. Munchener Medizinische Wochenschrift, 108. Jahrgang, Nr. 31., 1541–1547 (1966).
4. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Marković, A.; Dragičević, B.; Tomić, Lj. Djordjević, M.: Naša iskustva sa zamenicima plazme. V intersekcijski sastanak hirurga, 1966, Priština, Zbornik radova, 207–211 (1966).
5. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Đaja V.; Đorđević, M.: A propos de quelques problemes du cancer du corps thyroide. 68 e Congres Francaise de Chirurgie. 1966, Paris, Rapports, discussions et communications particulieres, Presses Universitaires de France, 517–523 (1966).
6. Stojanović, V.; Djaja, V.; Zdravković, Dj.; Dikić, LJ.; Bekčić, V.; Putniković, M.; Djordjević, M.; Ašković, D.: Transfuzija krvi u grudnog hirurgiji. V intersekcijski sastanak hirurga, 1966, Priština, Zbornika radova, str. 211 (1966).
7. Stojanović, V.; Nedeljković, D.; Marković, A.; Dikić, Lj.; Đorđević, M.; Bekčić, V.; Mihajlović, V.: Transfuzija krvi u kardiovaskularnoj hirurgiji. V intersekcijski sastanak hirurga, 1966, Priština, Zbornika radova, 237–240 (1966).

1967.

8. Stojanović, V.; Đaja, V.; Dragičević, D.; Zdravković, Đ.; Dimitrijević, A.; Dimitrijević, V.; Đorđević, M.; Ašković, D.: Diferencijalna dijagnoza hirurških oboljenja štitaste žlezde. Prvi jugoslovenski simpozijum o štitastoj žlezdi, 1967, Zlatibor, Zbornik radova. 132–136 (1967).
9. Stojanović, V.; Đaja, V.; Tomić, Lj.; Đorđević, M.; Dimitrijević, B.; Živanović, M.: Dijagnostički postupci kod karcinoma štitne žlezde. Drugi kongres kancerologa Jugoslavije, 1967, Vrnjačka Banja, Zbornik radova, 114–116 (1967).
10. Stojanović, V.; Tomić, Lj.; Dragičević, B.; Đorđević, M.: Tumori tankog creva. Drugi kongres kancerologa Jugoslavije, Vrnjačka Banja, 1967, Zbornik radova, 161–163 (1967).
11. Stojanović, V.; Đaja, V.; Đorđević, M.; Ašković, D.; Tomić, LJ.: Les fistules gastro jejunaes et duodenales apres gastrectomie. 69 e Congres Francaise de Chirurgie, 1967, Paris, Rapports, discussions et communications particulieres, Press Universitaires de France, 459–465 (1967).

1968.

12. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Nedeljković, D.; Marković, A.; Anojčić, S.; Dikić, Lj.; Đorđević, M.; Kecman, Lj.: Preoperativna priprema i postoperativno lečenje u kardiohirurgiji. VI intersekcijski sastanak hirurga, 1968, Herceg Novi, Zbornik radova, 15–21 (1968).
13. Stojanović, V.; Marković, A.; Đorđević, M.: Adenoma bronchique avec syndrome carcinoide. Le Poumon et le Coeur, T. XXIV, No 7, 798 (1968).

1969.

14. Stojanović, V.; Đorđević, M.: Naši rezultati kliničke primene antibiotika Oleandocyna i Taomicyna. „Pfizer“ International Medical Digest, 28–32 (1969).
15. Stojanović, V.; Dragičević, B.; Djordjević, M.; Ašković, D.: O lejomiona tankog creva sa prikazom našeg slučaja. Medicinski pregled, Broj 3–4:165–168 (1969).

1970.

16. Stojanović, V.; Nedeljković, D.; Tomić, Lj.; Đorđević, M.; Petrović, P.; Mihajlović, V.: Dijagnostika akutnog pankreatita. XI kongres hirurga Jugoslavije, 1970, Sarajevo, Zbornik radova, 345–350 (1970).
17. Stojanović, V.; Đorđević, M.: Adekvatnost perfuzije. Acta Chirurgica Iugoslavica, 1970, Vol. XVII, 3–17.
18. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Djaja, V.; Đorđević, M.; Popović, M.; Jovanović, J.; Mihajlović, V.: Complications de la pancreatite aigue sue les autres organs. Congres Francaise de Chrurgie, 72 Session, Paris, 1970, Rapports, discussions et communications particulieres. Press universitaire de France, 229–235 (1970).
19. Stojanović, V.; Đaja, V.; Đorđević, M.; Jovanović, J.: Pankreatične nefropatije. Novija uskustva u gastroenterologiji–II, 1970, Subotica, Zbornik radova, 317–321 (1970).
20. Stojanović, V.; Nedeljković, D.; Zdravković, D.; Dimitrijević, A.; Skendžić, M.; Đorđević, M.; Kecman, Lj.; Janković, R.; Popović M.; Popović, D.: Primena antibiotika u lečenju infekcija u hirurgiji. VII intersekcijski sastanak hirurga, 1970, Jajce, Zbornik radova, 241–248 (1970).

1971.

21. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Đaja, V.; Dojčinov, V.; Đorđević, M.: Naša sopstvena zapažanja o karcinomu želuca. VI kongres lekara Srbije, 1971, Zbornik radova, 181–187 (1971).
22. Stojanović, V.; Đorđević, M.; Petrović, M.: Hemodilucionu normotermička perfuzija. XII kongres hirurga Jugoslavije, 1971, Skoplje, Zbornik radova, 747–751 (1971).
23. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Nedeljković, D.; Marković, A.; Đorđević, M.; Arsov, V.: Postoperativne komplikacije kod operacija srca i krvnih sudova. XII kongres hirurga Jugoslavije, Skoplje, 1971, Zbornik radova, 157–161 (1971).

24. Stojanović, V.; Vujadinović, B. Anojčić, S.; Zdravković, D.; Arsov, V.; Đorđević, M.; Popović, M.; Jovičić, M.: Kriterijum za izbor bilio-digestivne anastoמוze. I Naučni sastanak hirurga Srbije, Novi Sad, 1971, Zbornika radova, 157–163 (1971).
25. Stojanović, V.; Đaja, V.; Baljuzović, A.; Nedić, M.; Đorđević, M.; Arsov, V.; Živanović, M.: Postromboflebitični sindrom kao uzrok invalidnosti. Ocena radne sposobnosti. Republički zavod za socijalno osiguranje, Beograd, 1–21, (1971).
26. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Nedeljković, D.; Marković, A.; Dragičević, B.; Tomić, LJ.; Đorđević, M.; Petrović, P.; Kecman, LJ.: Cardiac arrest. The Journal of Cardiovascular Surgery, Vol. 12, No 3: 177–180 (1971).

1972.

27. Nedeljković, D.; Đorđević, M.; Lotina, S.: Privremena drenaža trbušne duplje u dijagnostičke svrhe politrauma. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XIX, Suppl. 2, 95–99 (1972).
28. Đaja, V.; Sindić, M.; Baljuzović, A.; Jančić-Zguricas, M.; Đorđević, M.; Jovanović, M.; Dimitrijević, LJ.: Renalna insuficijencija kod povreda jetre. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XIX, Suppl.2, 245–252 (1972).
29. Đaja, V.; Đorđević, M.; Jovanović, J.; Popović, M.; Ašković, D.; Lotina, S.: Konzervativni tretman spoljnih bilio-digestivnih fistula pelotom. Acta medica Mediana, Niš, 6, 30–34 (1972).
30. Stojanović, V.; Đorđević, M.: Klinička vrednost merenja CVP kod politraumatizovanih. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XIX, Suppl. 2, 181–184 (1972).
31. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Marković, A.; Tomić, L.; Đorđević, M.; Kecman, Lj.; Đorđević, D.; Lotina, S.: Dijagnostički i terapijski problemi u hirurģiji medijastinalnih tumora, Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XIX, Suppl. 2, 491–500 (1972).
32. Zdravković, Đ.; Đorđević, M.: Slučaj traumatske rupture zagnojene dermoidne ciste jajnika. Praxis medica, god. II, br. 4, 67–71 (1972).
33. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Đaja, V.; Marković, A.; Baljuzović, A.; Đorđević, M.; Jovanović, J.: Opšti poremećaji i njihovo lečenje u politraumi. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XIX, Suppl. 2:169–174 (1972).
34. Đaja, V.; Đorđević, M.; Đorđević, D.; Jovanović, J.; Popović, M.: Pleuropulmonalne komplikacije u toku akutnog pankreatita. Medicinski pregled, god. XXV, No 9–10: 409–412 (1972).
35. Nedeljković, D.; Baljuzović, A.; Dimitrijević, A.; Zdravković, Đ.; Janković, R.; Đorđević, M.; Ribarić, I.: Osvrt na zbrinjavanje povređenih u sudaru vozova kod Vrčina. I Kongres saobraćajne medicine, Hvar 1971, Zbornik radova, 385–389 (1972).
36. Đorđević, M.; Jovanović, J.; Ašković, D.: Tehnika merenja CVP-a kod politraumatizovanih bolesnika. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XIX, Suppl. 2, 185–189 (1972).

1973.

37. Đaja, V.; Baljuzović, A.; Đorđević, M.; Jovanović, J.; Glišić, Lj.: Resekcija pankreasa zbog akutnog nekrotičnog pancreatita. Medicinski pregled, Novi Sad, XXVI, 7–8, 249–252 (1973).

1976.

38. Nedeljković, D.; Đorđević, M.: Akutna post-traumatska renalna insuficijencija. *Acta Chirurgica Iugoslavica*, XIX, Suppl. 2, 239–244 (1976).
39. Baba, H.; Đorevic, M.; Kisso, I.; Hamada, O.; Moskowiz, M.; Recum, A.; Kantrowitz, A.: Hemodynamic effect of venous valves in aorto-coronary by pass. *The Journal of Thoracal and Cardiovascular Surgery*, 71, 774–777 (1976).
40. Đaja, V.; Đorđević, M.; Popović, M.; Milutinović, P.: Kliničke i radioizotopske analize posle hirurškog lečenja hipertiroidizma. III jugoslovenski simpozijum o štitnoj žlezdi, Zlatibor, 1976., Zbornik radova, Zlatibor, 315–319 (1976).

1977.

41. Vujadinović, B.; Đorđević, M.; Petrović, P.; Đukić, P.; Ristić, M.: Mesto i uloga Complamina u lečenju insuficijencije perifernih arterija ekstremiteta. Zbornik radova „Simpozijum o Complaminu“ Beograd, „Galenika“ 20–42 (1977).
42. Vujadinović, B.; Nedeljković, D.; Anojčić, S.; Đorđević, M.; Đorđević, D.; Jančić, N.: Hirurška korekcija renovaskularne hipertenzije. VII Zajednički sastanak kardioloških sekcija. ZIH i SLD, Zagreb 1975, Zbornik radova., 475–479 (1977).
43. Đorđević, M.; Nedeljković, S.; Kecman, Lj.: Electronic indications for pulse generator replacement. *Cardiac pacing*, Tokyo, 1977, *Excepta medica*. Amsterdam–Oxford, 268–291 (1977).

1978.

44. Đorđević, M.; Đorđević, D.; Kecman, Lj.; Arsić, M.; Golubović, S.: Rentgenska kontrola deplecije baterije u implantiranim i eksplantiranim pejsmejkerima. V jubilarni simpozijum „Stremljenja i novine u medicini“, Beograd, 1976 „Medicinska istraživanja“ Beograd, Vol. 11 Suppl. 1, 15–21 (1978).
45. Stojanović, V.; Vujadinović, B.; Nedeljković, D.; Anojčić, S.; Đukić, P.; Đorđević, M.; Petrović, P.; Arsov, V.; Lotina, S.: Naša iskustva u hirurškom lečenju Lerichove bolesti V jubilarni simpozijum „Stremljenja i novine u medicini“ Beograd, Vol. 11, Suppl. 9–11 (1978).
46. Đorđević, M.: Oscilacije u faznosti koronarnog protoka. V jubilarni simpozijum „Stremljenja i novine u medicini“ Beograd, 1976. „Medicinska istraživanja“ Vol. 11, Suppl. 1, 31–36 (1978).
47. Stojanović, V.; Đorđević, M.; Živković, B.: Savremeni principi elektronike u elektrostimulaciji srca. *Naučni pregled*, 5: 67–71, Beograd, (1978).
48. Vujadinović, B.; Stojanović, V.; Nedeljković, D.; Đorđević, M.; Petrović, P.; Arsov, V.; Anojčić, S.; Lotina, S.; Đukić, P.; Kecman, Lj.; Milošević, U.; Vulo-
vić, V.; Bekčić, V.: Nasa iskustva u koronarnim graftovima. *Acta Chirurgica Iugoslavica*, Vol. XXV, Suppl. 1, 2, 863–865 (1978).
49. Đorđević, M.; Đorđević, D.; Đukic, P.: Flebografija kod tromboze dubokih vena i postromboflebitičnog sindroma. *Acta Chirurgica Iugoslavica*, Vol. XXV, Suppl. 2, 855–862 (1978).

50. Vujadinović, B.; Đorđević, M.; Anojčić, S.: Sindrom uklještenja pri femoropoplitealnom bajpasu. *Acta Chirurgica Iugoslavica*, Vol. XXV, Suppl. 2, 847–849 (1978).
51. Vujadinović, B.; Nedeljković, D.; Anojčić, S.; Đorđević, M.: Naša iskustva sa bovinim heterograftom (solco) u rekonstruktivnoj hirurgiji arterija. *Acta Chirurgica Iugoslavica*, Vol. XXV, 851–853 (1978).

1979.

52. Kecman, Lj.; Đorđević, M.; Milosević, U.; Đukić, P.: Etiologija AV bloka na osnovu našeg iskustva. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“, 174–177 (1979).
53. Lambić, I.; Obradović, V.; Đorđević, M.; Matic, E.; Adamov, D.; Kecman, Lj.; Milenković, P.: Ehokardiogram bolesnika sa ugrađenim pejsmejkerom. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca. Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“, 535–540 (1979).
54. Đukic, P.; Đorđević, M.; Kecman, Lj.: Izbor vene za inserciju privremene i trajne endokardijalne electrode. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Zbornik radova, Beograd, 1979. „Galenika“, 383–389 (1977).
55. Nedeljković, S.; Đorđević, M.: Neki poremećaji srčanog ritma u bolesnika sa ugrađenim pejsmejkerom. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“, 470–458 (1979).
56. Jančić-Zguricas, M.; Đorđević, M.: Proces stvaranja oziljnog tkiva u endokardijalnoj stimulaciji. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“, 492–497 (1979).
57. Vujadinović, B.; Stojanović, V.; Đorđević, M.; Josipović, V.; Nedeljković, S.; Antić, R.; Božinović, Lj.; Petrović, P.; Arsov, V.; Milošević, U.; Lotina, S.; Đorđević, D.; Đukić, P.: Naše iskustvo u implantaciji pejsmejкера. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“, 92–98 (1979).
58. Milošević, U.; Đorđević, M.; Kecman, Lj.; Božinović, Lj.; Nedok, A.: Indikacije za privremenu srčanu stimulaciju. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“, 162–166 (1979).
59. Đorđević, M.; Nedeljković, S.; Kecman, Lj.; Milošević, U.; Lotina, S.; Đukić, P.: Indikacije za zamenu pejsmejкера. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca. Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“ 576–579 (1979).
60. Kecman, Lj.; Đorđević, M.; Milošević, U.; Lotina, S.; Đukić, P.: Etiologija AV bloka na osnovu našeg iskustva. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca. Beograd 1977. Zbornik radova „Galenika“, 174–177 (1979).
61. Antić, R.; Đorđević, M.; Đurić, V.; Balog B.; Simin, N.: Sick sinus syndrome i primena veštačkog vodiča srca. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“ 229–240 (1979).
62. Nedeljković, S.; Đorđević, M.: Istorija elektrostimulacije srca u kompletnom srčanom bloku i njen sadašnji status. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“, 36–46 (1979).
63. Đorđević, M.; Đukic, P.: Venska tromboza u trajnoj transvenoznoj stimulaciji. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, 1977. Zbornik radova „Galenika“ 480–483 (1979).

64. Ђорђевић, M.; Kostić, S.; Arsov, V.; Simeunović, S.; Josipović, Z.: Osobnosti implantacije pejsmejкера kod dece. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, 1977. Zbornik radova „Galenika“ 289–296 (1979).
65. Jančić-Zguricas, M.; Božović, B.; Vujadinović, B.; Ђорђевић, B.; Đurić, S.; Mičić, S.; Dimitrijević, A.; Ђорђевић, M.: Klinička morfologija i ultrastruktura insulinoma. Medicinska istraživanja, Vol. 12, Suppl. 1, 21–24 (1979).
66. Ђорђевић, M.; Milošević, U.; Živković, B.: Conditions influencing impulse amplitude oscillations. Proceedings of the VI th World Symposium on Cardiac Pacing, Montreal, 1979, PACE – Pacing and Clinical Electrophysiology, Vol. 2, 521–550 (1979).
67. Ђорђевић, M.; Kecman, Lj.; Milošević, U.: Implantacija vario-pejsmejкера sa mogućnošću spoljne invazivne kontrole. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“ 413–433 (1979).
68. Ђорђевић, M.; Kecman, Lj.; Milošević, U.; Lotina, S.; Živković, B.: Implantacija pejsmejкера sa programiranim pejsing sistemom. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“, 422–412 (1979).
69. Vujadinović, B.; Dimitrijević, A.; Đurić, D.; Ђорђевић, M.; Tomic, Lj.; Ђорђевић, D.; Jančić-Zguricas, M.; Mičić, J.; Ђорђевић, P.; Slepčević, D.: Hirurško lečenje insulinoma pankreasa. Medicinska istraživanja, Vol. 12, Suppl. 1, 25–30 (1979).
70. Ђорђевић, M.; Nedeljković, S.: Implantacija pejsmejкера sa histerezom. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“ 406–412 (1979).
71. Ђорђевић, M.; Popović, M.: Implantacija nuklearnih pejsmejкера. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977. Zbornik radova „Galenika“ 514–523 (1979).
72. Marković, A.; Ђорђевић, M.; Ђорђевић, D.: Uloga selektivne angiografije kod povreda abdominalnih organa. Acta Chirurgica Jugoslavica, 26, 269–272 (1979).
73. Ђорђевић, M.; Milošević, U.; Živković, B.: Oscilacije impulsne amplitude u zavisnosti od okolnosti u kojima se merenje izvodi. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“ 569–575 (1979).
74. Ђорђевић, M.; Ђорђевић, D.; Arsov, V.; Golubović, S.; Vučković, D.: Pouzdanost radiografske kontrole u određivanju stepena istrošenosti baterija u pejsmejkerima. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“ 549–555 (1979).
75. Ђорђевић, M.; Nedeljković, S.: Runaway pacemaker. I jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca, Beograd, 1977, Zbornik radova „Galenika“ 448–488 (1979).

1980.

76. Ђорђевић, M.: Uloga, mesto i značaj lekara primarne zaštite u zbrinjavanju urgentnih stanja u kardiovaskularnoj hirurgiji. VIII kongres lekara SR Srbije, Vrnjačka banja, 1980, Zbornik radova, 99–109 (1980).

1981.

77. Grujić, M.; Nedeljković, S.; Božinović, L.J.; Antić, R.; Josipović, V.; Đorđević, M.; Kecman, L.J.: Tehnika beleženja elektrokardiograma Hisovog snopa iz srčanih šupljina i podaci dobijeni ovim načinom pregleda. Medicinska istraživanja 14, Suppl. 1, 5–11 (1981).

1982.

78. Grujić, M.; Nedeljković, S.; Kecman, L.J.; Božinović, L.J.; Đorđević, M.: Tehnika intrakardijalnog elektrofiziološkog ispitivanja funkcije sinusnog čvora. Medicinska istraživanja, 15, Suppl. 1–2, 33–38 (1982).
79. Anojić, S.; Petrović, P.; Đorđević, M.; Lotina, S.; Velimirović, D.; Đukić, P.; Ristić, M.; Bilanović, D.: Infekcija operativne rane u preponi u rekonstruktivnoj hirurgiji artertija. Acta Chirurgica Iugoslavica. Vol. XXIX, Suppl. 2, 69–73 (1982).
80. Đorđević, M.; Velimirović, D.; Stojanov, P.: Postoperativne infekcije u implantaciji pejsmejкера. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XXIX, Suppl. 1, 211–217 (1982).

1984.

81. Đorđević, M.: Dinamička elektrokardiografija-Holter monitoring u kontroli bolesnika sa implantiranim pejsmejkerom. II jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca sa međunarodnim učešćem i tečajem iz elektrostimulacije srca, Zagreb, 1984, Zbornik radova, 87–98 (1984).
82. Грујић, М.; Ђорђевић, М.; Недељковић, С.; Божиновић, Љ.; Мрђа, С.; Стојанов, П.; Велимировић, Д.: Електрофизиолошко испитивање пароксизмалне вентрикуларне тахикардије отпорне на медикаментну терапију у процени лечења антитахикардним пејсмејкером: Српски Архив за целокупно лекаство, 112, 1071–1078 (1984).
83. Grujić, M.; Đorđević, M.; Nedeljković, S.; Stojanov, P.; Velimirović, D.; Božinović, L.J.; Stojanović, G.; Knežević, S.: Elektrofiziološko ispitivanje paroksizmalne ventrikularne tahikardije u lečenju antitahikardnim pejsmejkerom. II jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca sa međunarodnim učešćem i tečajem iz elektrostimulacije srca. Zagreb, 1984, Zbornik radova, 44–46 (1984).
84. Đorđević, M.: Aktuelno stanje elektrostimulacije srca u Jugoslaviji. II jugoslovenski simpozijum o elektrostimulaciji srca sa međunarodnim učešćem, Zagreb, 1984, Zbornik radova, 1–12 (1984).
85. Stojanov, P.; Đorđević, M.; Velimirović, D.; Lazor, A.; Ajnšpiler, D.: Opravdanost ugradnje pejsmejкера bolesnicima starijim od 80 godina. Medicinska istraživanja, 17, Suppl. 1–2, 61 (1984).
86. Ђорђевић, М.; Грујић, М.; Стојанов, П. Прва искуства у пејсмејкер терапији вентрикуларне „reentry“ тахикардије-екстрастимулус метода. Српски Архив за целокупно лекаство. 112, 1181–1192 (1984).

1985.

87. Velimirović, D.; Đorđević, M.; Stojanov, P.; Lazor, A.: Posttraumatski AV blok. Medicinska istraživanja, 18, Suppl. 1–2, 37–40 (1985).

88. Lotina, S.; Đorđević, M.; Đorđević D.; Stojanov, P.; Bekčić, V.; Vraneš, M.: Preliminarni rezultati implantacije PTFE-bifurkacione proteze. IX naučni sastanak hirurga Srbije, Šabac, 1985. Zbornik radova, 147–148 (1985).
89. Lotina, S.; Đorđević, M.; Stojanov, P.; Havelka M.; Đorđević, D.; Čamba, O.: Cross over bypass u lečenju unilateralnih okluzija bifurkacionog grafta.. IX Naučni sastanak hirurga Srbije, Šabac, 1985. Zbornik radova, 153–155, 1985.
90. Đorđević, M.; Petrović, P.; Lotina, S.: „Steal syndrome“ a. subclaviae. IX Naučni sastanak hirurga Srbije, Šabac, 1985, Zbornik radova, 251–252 (1985).
91. Đukić, P.; Đorđević M.; Petrović, P.; Lotina, S.; Velimirović, D.; Ristić, M.: Stenoze arterije carotis i naše iskustvo. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XXXII, Suppl. 1, 106–108 (1985).
92. Arsov, V.; Anojcic, S.; Lotina, S.; Petrovic, P.; Đordevic, M.; Dukic, P.; Velimirovic, D.: Stenoze racve abdominalne aorte. Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XXXII, Suppl. 1, 152–153 (1985).
93. Đorđević, M.; Petrović, P.; Lotina, S.; Đukić, P. Velimirović, D.; Vujadinović, B.: Rupture aneurizme abdominalne aorte. IX naučni sastanak hirurga Srbije, Šabac, 1985, 268.
94. Velimirović, D.; Đorđević, M.; Anojčić, S.; Petrović, P.; Lotina, S.; Arsov, V.; Đukić, P.: Stenoze i hronicne okluzije arterija gornjih ekstremiteta: Acta Chirurgica Iugoslavica, Vol. XXXII, Suppl. 1, 125–127 (1985).
95. Đorđević, M.; Grujić, M.; Stojanov, P.; Velimirović, D.: Is permanent pacing method of choice for ventricular tachycardia reversion. Cardiac Pacing and Electrophysiology– Tachyarrhythmias., Editor: Gomez. F. P. Editorial: Grouz, Madrid., 1441–1448 (1985).
96. Velimirović, D.; Đorđević. M.; Stojanov, P.; Lazor, A.: Indikacije za repogramiranje frekvence u bolesnika sa programiranim pejsmejkerom. Acta Chirurgica Iugoslavica, 819–825 (1985).
97. Stojanov, P.; Đorđević, M.; Velimirović, D.; Lazor, A.: Merenje parametara intrakardijalnog signala u toku implantacije pejsmejкера. Acta Chirurgica Iugoslavica, 825–827 (1985).
98. Đorđević, M.; Stojanov, P.; Kočović, D.; Jelić.; V.; Velimirović, D.: Comparative effects of rate responsive activity pacing and VVI pacing on exercise capacity. Cardiac Pacing and Electrophysiology. Editors: Belhassen, B; Feldman, S; Copperman, Y: Creative Publ. Inc., Israel, 47–51 (1985).
- 1986.
99. Đorđević, M.; Lotina, S.; Velimirović, D.; Stojanov, P.; Savić, D.: Experience with the new composite biosynthetic vascular CBS graft. What is new in angiology? Proceedings 14th World Congress International Union of. Angiology, Munchen, 1986, 357–359 (1986).
100. Đorđević, M.: Novine u elektrostimulaciji srca. Kardiologija, NIRO Zrenjanin, 597–562 (1986).
101. Đorđević, Z.; Đorđević, M.; Stojanov, P.; Kočović, D.: Pacemaker malfunctions induced by microwave radiation. XXXIV International Congress of Aviation and Space Medicine Beograd, 1986, Congress book 1–5 (1986).

102.Đorđević, Z.; Đorđević, M.; Stojanov, P.; Kočović, D.; Ebneht, H.:The use of special protective vest as method pf pace-maker protection agains electro-magnetic interference. XXXIV International Congress of Aviation and Space Medicine 1986. Beograd, Congress book, 54–56 pp.

103.Đorđević, M.; Stojanov, P.; Velimirović, D.; Kočović, D.: Target lead low threshold electrode. Pacing and Clinical Electrophysiology-PACE, 9,1206 (1986).

1987.

104.Lotina, S.; Petrović, P.; Đorđević, M.; Arsov, V.; Velimirović, D.; Đukić, P.; Stojanov, P.; Ristić, M.; Kostić, D.; Davidović, L.: Korekcija kasnih okluzija vaskularnih proteza (metoda izbora). Prvi kongres angiologa Jugoslavije, Sarajevo, 1987, Zbornik radova 295–301 (1987).

105.Popović, B.; Đorđević, M.: Stomatološke intervencije u pacijenata sa ugrađenim pejsmejkerom. Stomatološki glasnik Srbije (SLD). 34, 337–342 (1987).

106.Velimirović, D.; Đorđević, M.; Grijičić, S.; Stojanov, P.; Kočović, D.: Klinički značaj perzistentne leve gornje šuplje vene. Prvi kongres angiologa Jugoslavije, Sarajevo, 1987. Zbornik radova, 255–257 (1987).

107.Lotina, S.; Đorđević, M.; Petrović, P.; Velimirović, D.; Ristić, M.; Đukić, P.: Implantacija PTFE Gorotex proteya kod 300 pacijenata Prvi kongres angiologa Jugoslavije, Sarajevo, 1987. Zbornik radova, 258 (1987).

108.Stojanov, P.; Petrović, P.; Đorđević, M.; Lotina, S.; Velimirović, D.: Cistična bolest adventicije poplitealne arterije. Prvi kongres angiologa Jugoslavije, Sarajevo, 1987 Zbornik radova, 369–371 (1987).

109.Đorđević, M.; Stojanov, P.; Stojanović, Z.; Kočović, D.; Ebeneht, H.: The use of the special protective vest as method of protecting pacemakers against electromagnetic interference. Mikrowellen & Military electronics magazin, 13, 505–507 (1987).

110.Vraneš, M.; Lotina, S.; Đorđević, M.; Davidović, L.; Ćurčić, S.; Sindelić, R.: Preliminarni rezultati intraarterijske infuzije prostaglandina E1 (prostin VR) kod inoperabilnih slučajeva sa teškom insuficijencijom donjih ekstremiteta Prvi kongres angiologa Jugoslavije, Sarajevo, 1987. Zbornik radova, 263–269 (1987).

111.Vraneš, M.; Lotina, S.; Đorđević, M.; Velimirović, D.; Ćurčić, S.; Davidović, L.: Udaljeni rezultati aplikacije acethylcholina kod inoperabilnih slučajeva sa teškom arterijskom insuficijencijom donjih ekstremiteta. Prvi kongres angiologa Jugoslavije, Sarajevo, 1987. Zbornik radova, 447–454 (1987).

112.Đorđević, M.: Privremena elektrostimulacija srca. Urgentna stanja u internoj medicini, Savremena dijagnostika i lečenje, Naučna knjiga, 302–311 (1987).

113.Đorđević, M.: Tromboza subklavio aksilarnog venskog segmenta. Srpski Arhiv, 115, 193–203 (1987).

1988.

114.Belkić, K.; Jelić, V.; Đorđević M.: Ambulatory electrocardiographic recording in professional drivers.11 Th World Congress of the International Association for Accident and Trafic Medicine, Dubrovnik, 1988, Proceeding book, 483–492 (1988).

115. Kočović, D.; Velimirović, D.; Đorđević, M.; Pavlović, S.; Savić, D.; Stojanov, P.: Association between stimulated QT interval and ventricular rhythm disturbances– influence of autonomic nervous system. *Pacing and Clinical Electrophysiology-PACE*, Vol. 11, 1722–1731 (1988).
116. Ђорђевић, М.; Стојанов, П.; Велимировић, Д.; Савић, Д.; Костић, Д.: Дугогодишње искуство са ендокардијалном Спектрафлекс „Tined“ електродом. *Српски Архив*. 116, 1029–1039 (1988).
117. Ђорђевић, М.: Синдром горњег отвора грудног коша. *Српски Архив*. 116, 1065–1081 (1988).
118. Ђорђевић, М.: Контрола болесника са уграђним пејсмјкером. *Српски Архив*, 116, 1119–1127 (1988).
119. Stojanov, P.; Đorđević, M.; Velimirović, D.; Jelić, V.; Kočović, D.; Savić, D.: Kliničko iskustvo sa frekventno adaptivnim „Activitrax“ пејсмејкером. *Kardiologija*, 9, 41–44 (1988).
120. Đorđević, M.; Jelić, V.; Kočović, D.; Stojanov, P.; Velimirović, D.; Savić, D.: Holter monitoring after pacemaker implantation. *Medicinska istrazivanja*, 21, 11–19, (1988).
121. Velimirović, D.; Đorđević, M.; Kočović, D.; Stojanov, P.: Haemodynamic evaluation of physiological rate responsive pacing with QT sensing pacemakers. *Vitae*, 11–13 (1988).
122. Kočović, D.; Đorđević, M.; Pavlović, S.: Optimalna frekvenca za frekventno adaptabilne пејсмејкере. *Kardiologija*, 9, 29–33 (1988).
123. Kocović, D.; Velimirović, D.; Đorđević, M.; Stojanov, P.; Savić, D.; Pavlović, S.: Dnevno noćne varijacije Stim-T intervala i njihova korelacija sa sinusnim ritmom. *Kardiologija*, Vol. 9, No 3, 41–46 (1988).

1989.

124. Petrović, P.; Lotina, S.; Đorđević, M.; Avramov, S.; Pfau J.; Velimirović, D.; Fabri, M.; Stojanov, P.; Savić, D.: Results of 132 PTFE (Gore-Tex) bifurcated grafts implantations. *The Journal of Cardiovascular Surgery*, 30, 897–901 (1989).
125. Dimković, S.; Čebašek R.; Đorđević, M.; Babić, D.: Iznenadno otkazivanje implantiranih пејсмејкера. *Kardiologija* 10, 165–171 (1989).
126. Lotina, S.; Đorđević, M.; Đukić, P.; Velimirović, D.; Stojanov, P.; Vraneš, M.; Kostić, D.; Davidović, L.: Carotico-subclavia bypass kod okluzije arterije subklavije. *Acta Chirurgica Iugoslavica*, 36, Suppl.2.: 664–667 (1989).
127. Đorđević, M.; Kočović, D.; Velimirović, D.; Kostić, D.: Circadian variations of heart rate and Stim-T interval: Adaptation for nighttime pacing. *Pacing and Clinical Electrophysiology-PACE*, 12, 1757–1762 (1989).
128. Velimirović, D.; Kočović, D.; Đorđević, M.; Stojanov, P.; Kostić, D.: Korelacija QT (Stim-T intervala) i koncentracije kateholamina krvi u bolesnika sa ugrađenim TX пејсмејкером. *Kardiologija*, 10, 173–179 (1989).

1990.

129. Ђорђевић, М. Хемодинамска улога венских валвула у аортокоронарном бајпасу. *Глас САНУ, CCCLVIII, Одељење медицинских наука*, 39, 47–63 (1990).
130. Велимировић, Д. Анојчић, С. Ђорђевић, М. Синдром мале аорте. *Српски Архив*, 18, 179–183 (1990).

1991.

131. Velimirović, D.; Radmilović, M.; Đorđević, M.; Kočović, D.; Kostić, D.; Pavlović, S.: Epidural lead fracture caused by material processing fault. *Clinical Pacing and Electrophysiology-PACE*, Vol 14, 1425–1431 (1991).
132. Pavlović, S.; Kočović, D.; Đorđević, M., Belkić, K.; Kostić, D.; Velimirović, D.: Etiology of syncope in pacemaker patients. *Clinical Pacing and Electrophysiology-PACE*, Vol. 14, 1086–1090 (1991).
133. Stojanov, P.; Đorđević, M.; Velimirović, D.; Savić, D.; Kostić, D.; Kočović, D.; Pavlović, S.; Jelić, V.: Usporedna studija akutnog i hroničnog praga kod četiri različite endovenske pejsing elektrode. *Kardiologija*. Vol. 12, br. 3–4, 176–180 (1991).
134. Pavlović, S.; Đorđević, M.; Kočović, D.; Kostić, D.; Velimirović, D.; Belkić, K.; Stojanov, P.; Savić, D.: Komparativna studija metaboličkih parametara u bolesnika sa ugrađenim frekventno-adaptivnim pejsing sistemom Meta MV. *Kardiologija*, Vol. 12, Br 3–4, 171–175 (1991).

1992.

135. Stojanov, P.; Đorđević, M.; Velimirović, D.; Belkić, K.: Assesment of long term stability of chronic ventricular pacing thresholds in steroid-eluting electrode: *Clinical Pacing and Electrophysiology-PACE*, Vol. 15, 1417–1420 (1992).
136. Pavlović, S.; Velimirović, D.; Đorđević, M.: Analiza dvosenzorski vođene promene frekvencije frekventno adaptivnih pejsing sistema u odnosu na atrijalni vodič i jednosenzorske frekventno-adaptivne pejsing sisteme pri manjem nivou opterećenja. *Kardiologija*. Br 3–4, 198–202 (1992).

1993–1995.

137. Stojnić, B.; Pavlović, S.U.; Angelkov, L.; Stojanov, P.; Đorđević, M.: Effects of atrioventricular delay on pulmonary venous flow by transesophageal doppler echocardiography in patients with dual chamber pacemakers. *European Journal of Cardiac Pacing and Electrophysiology*. 2, 151–157 (1993).
138. Danilović, D.; Đorđević, D.; Ohm, O. J.; Pavlović, S.U.; Stojanov, P.; Živković, M.: Microwave coupling of pacing system components; A study using a 2450 MHZ interference signal. *European Journal of Cardiac Pacing and Electrophysiology*. 5, 296–300 (1995).
139. Đorđević, M.; Stojanov, P.; Velimirović, D.; Pavlović, S.; Kostić, D.: The short and long term efficacy of steroid eluting lead. *Bulletin T.CX de l'Academiae Serbe des sciences et des arts; Classe des sciences medicales*. 14, 87–96 (1995).

2002.

140. Ђорђевић, М.; Велимировић, Д.; Павловић, С.У.; Ранковић, В.; Савић, Д.: Епидурална стимулација код болесника са терминалним стадијумом артеријског оклузивног обољења доњих екстремитета. *Глас САНУ, СССХСЦ*, књига 46, 115–135 (2002).

ПУБЛИКОВАНЕ МОНОГРАФИЈЕ И УЏБЕНИЦИ

1. Ђорђевић, Milan; Nedeljković, Srećko.: Srčani blok i pejsmejkeri, BIGZ, Beograd, (1981).
2. Ђорђевић, Milan i saradnici: Savremena pejsmejker terapija, Medicinska knjiga, Beograd –Zagreb (1988).

ЛИТЕРАТУРА О ПРОФЕСОРУ МИЛАНУ ЂОРЂЕВИЋУ

1. Кањух, В.: Милан Ђорђевић (1933–1993), некролог штампан у Годишњаку „С“ за 1993, Српска академија наука и уметности, стр 455–457, Београд (1994).
2. Павловић, У. Синиша: Научно дело професора Милана-Банета Ђорђевића, Српски Архив, Суплементум бр.4, (Децембар 2002).
3. Милан Ђорђевић, дописни члан САНУ, Годишњак ХСVIII, за 1991, Српска Академија Наука и Уметности, стр 361–379, Београд (1993).
4. Проф. Др. Милан Ђорђевић, предлог за избор дописног члана САНУ, Српска Академија Наука и Уметности, Скупштина за избор нових чланова, 1–5, Београд (1991).
5. Čolović, R.: Prof. Dr. Milan Đorđević, dopisni član SANU. Nastavnici Medicinskog fakulteta u Beogradu, knjiga III, Glavni urednik: R.Čolović, Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, 78–79, Beograd (2006).

MILAN H. DJORDJEVIĆ
(1933 –1993)

Professor dr Milan Djordjević was born in Smederevska Palanka in 1933. He finished high school in Pozarevac. He studied medicine at Belgrade University School of Medicine and graduated in 1961. He specialized in general surgery at the Second Surgical Clinic in Belgrade, where he passed his specialization exam in 1969 and pursued his career first as a general surgeon and then as cardiovascular surgeon. As for his academic career, it began in 1969 when he started teaching surgery at Belgrade University as a teaching assistant, and gradually progressed to the title of University Professor in 1988.

As a Fulbright stipendist he spent 14 months ((1973–1974) in the USA, doing coronary circulation research at Mount Sinai Hospital in Detroit (Assisted Circulation Laboratory) and specializing in open heart surgery at Baylor College in Texas Heart Institute in Huston. The results of his research on coronary flow phasicity were reported in the form of lectures he gave as an invited speaker at Wayne State University, Baylor College and Race University in Huston.

Upon his return to the Country, he perfected his PhD thesis „Role of vein valves in increasing coronary flow in aortocoronary bypass“ at Belgrade University School of Medicine in 1976.

He continued his further education and specialization in cardiovascular surgery through shorter courses in London (National Heart Hospital, Guy Hospital and St. Mary Hospital), Stockholm (Karolinska Hospital), New York (Montefiore Hospital-Albert Einstein College), New Jersey (Beth Israel Hospital), etc.

Professor Djordjevic was a pioneer in cardiac pacing in our country and founder of Regional Pacemaker Centre at the Second Surgical Clinic in Belgrade (1981), soon to become Yugoslav referent centre, member of the family of European referent pacemaker centres. Insisting on multidisciplinary approach, he formed a team consisting of young surgeons, cardiologists and electronic engineer that took part in international research projects concerning new pacing technologies, presented at all major international meetings and published in world leading magazines in the field of cardiac pacing. Keeping up with latest developments in the field and introducing them into their daily practice, they made Belgrade Pacemaker Centre a prestigious institution, well known and highly rated in Europe. Number of implantations per year gradually increased during the eighties to reach 400 implants per year in the early nineties, making this centre one of the biggest in Europe at the time. Based on the European Registration Pacemaker Card, a computer database was formed in the Centre, storing the data for all pacemaker patients in the former Yugoslavia.

He was a founder of the Working Group for Cardiac Pacing (as a part of Yugoslav Cardiology Association, 1978) and its president up to his death.

Great international recognition for his continuous work and development of pacemaker therapy, Professor Djordjevic received by becoming elected member and later a President of the Nucleus of the European Working Group for Cardiac Pacing, as well as by being elected to preside over the European Congress on Cardiac Pacing which was scheduled for the year 1993 in Belgrade. The meeting was unfortunately cancelled upon escalation of war in the countries of former Yugoslavia.

He organized 13 scientific meetings and three international symposia, most important of which were two international postgraduate courses on pacemaker therapy (Dubrovnik in 1988 and 1990) sponsored by European Society for Cardiology and North American Association for Pacing and Electrophysiology (American CME accreditation). In 1977, he organized in Belgrade First Yugoslav Symposium on Cardiac Pacing with international participation.

Professor Djordjević was a member of various international scientific associations and the first member of prestigious North American Society for Pacing and Electrophysiology (NASPE) coming from our region. In 1988, he was proclaimed expert in cardiovascular disease by World Health Organization (WHO).

He was editorial member of local medical journal „Serbian Archive“, editor of national journals „Cardiology“ and „Medical Research“, member of editorial board of „JAMA“ (Yugoslav edition), as well as reviewer in „PACE – Pacing and Clinical Electrophysiology“, reviewer and member of scientific committees for article selection at European and World congresses on cardiac pacing.

With his publications, he participated in almost all European and world congresses on cardiac pacing and most meetings in cardiovascular surgery and cardiology. He gave numerous lectures abroad: Detroit and Huston (1975), Budapest (1978), Warsaw (1980), Stockholm (1982 and 1989), Amman (1984), New York (1985), Berlin (1987), Vienna (1988), Moscow (1990).

He published extensively: 264 articles, 140 in extenso, two monographies, and chapters in other monographies. He presented 19 articles on international and 40 at national congresses. For his monography „Heart Block and Pacemakers“, he was awarded prestigious scientific award of the city of Belgrade in 1981. He directed eight scientific research projects of the Republic and City Scientific associations. Professor Djordjevic was a member of Board for Cardiovascular pathology of Serbian Academy of Science and Art (SASA) as well as a special Board of the same institution studying life and work of scientists of Serbian origin living outside the country.

His capability to grasp and set new trends in cardiology as well as results of his scientific research granted him a title of Affiliated Member of Serbian Academy for Science and Art in 1991.

He lived in Belgrade with his wife Maria, his daughter Sandra and his son Dusan. He died in Paris in January 1993 and is buried at the Belgrade New Cemetery.

Professor Djordjević was an academic surgeon with wide horizons, who grasped the importance of combination and synthesis of clinical practice and scientific research. He was literally a “constructive sceptic“ when it came to contemporary scientific knowledge and standard clinical methodology, and through interaction of the two, he sought paths and means to accomplish progress in medicine. He requested of his co-workers non-traditional thinking and creativity in channelling the ideas that would be of clinical value, verified through analytical and deductive clinical research.

Owing to his inclination towards multidisciplinary research, most of his work is dedicated to cardiac stimulation, the field he marvelled in over the last 25 years of his working life.

Ever since he implanted the first pacemaker at the Second Surgical Clinic in 1967, Professor Djordjević kept introducing and putting to clinical practice a whole series of innovations: method of electronic analysis of pacemaker impulse (1975), radiographic control of the degree of pacemaker battery depletion, transtelephonic control of the ECG and pacemaker stimuli (1975), 24 hour Holter ECG monitoring, multiprogrammable pacemakers (1975), AV sequential pacing systems, (1980), anti-tachy pacemakers (1983), rate responsive pacing (1984), implantable cardioverter defibrillators with myocardial patch leads (1986), epidural spinal chord stimulation in treatment of the vasospastic and occlusive diseases of the lower extremity arteries (1986).

Professor Djordjević was of a brilliant, creative mind, an inspiring, great personality. He will be remembered for his rich and important professional biography of a university professor, cardiovascular surgeon and creator of modern cardiostimulation in our part of the world, promoter of the realization of academic principles in surgery and in clinical medicine. He will be greatly missed by all who knew him and worked with him, as a great man, a true gentleman, one of a kind.

САДРЖАЈ

Предговор.....	V
Preface.....	VII
1. Александар Грубић, Миодраг Јовановић: ПАВЛЕ КЕНЂЕЛАЦ.....	5
Aleksandar Grubić, Miodrag Jovanović: PAVLE KENDJELAC.....	71
2. Радоје Чоловић: ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ.....	77
Radoje Čolović: VLADAN DJORDJEVIĆ.....	157
3. Снежана Бојовић: МИЛИВОЈЕ ЛОЗАНИЋ.....	163
Snežana Bojović: MILIVOJE LOZANIĆ.....	189
4. Радоје Чоловић: ТОМА ЛЕКО.....	195
Radoje Čolović: TOMA LEKO.....	235
5. Мирјана Богић, Рајица Стошовић: ВЛАДИМИР СПУЖИЋ.....	241
Mirjana Bogić, Rajica Stošović: VLADIMIR SPUŽIĆ.....	269
6. Зоран Кривокапић: МИТАР МИТРОВИЋ.....	277
Zoran Krivokapić: MITAR MITROVIĆ.....	301
7. Ђорђе Зрнић: НЕНАД ЗРНИЋ.....	307
Djordje Zrnić: NENAD ZRNIĆ.....	361
8. Владислав Стефановић: ВОЈИСЛАВ ДАНИЛОВИЋ.....	369
Vladislav Stefanović: VOJISLAV DANILOVIĆ.....	401
9. Бранислав В. Ђорђевић, Тина П. Дашић: ВУЈИЦА ЈЕВЂЕВИЋ.....	409
Branislav V. Djordjević, Tina P. Dašić: VUJICA JEVDJEVIĆ.....	457

10. Мира Петронијевић: МИЛАН ЂУРИЋ	465
Mira Petronijević: MILAN DJURIĆ	501
11. Небојша Радуновић: ВОЈИН ШУЛОВИЋ	509
Nebojša Radunović: VOJIN ŠULOVIĆ.....	597
12. Ђуро Бошњак: НОВИЦА ВУЧИЋ	605
Djuro Bošnjak: NOVICA VUČIĆ	637
13. Душан Велимировић: МИЛАН ЂОРЂЕВИЋ	645
Dušan Velimirović: MILAN DJORDJEVIĆ	681

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

001:929(497.11)

016:5/6

ЖИВОТ и дело српских научника / уредник Владан Д. Ђорђевић ; [превод на енглески језик Весна Новаковић]. – Београд : САНУ, 2010 (Београд : Службени гласник). – VII, 686 стр. : илустр. ; 24 см. – (Биографије и библиографије / Српска академија наука и уметности ; књ. 12. II одељење, Одбор за проучавање живота и рада научника у Србији и научника српског порекла ; књ. 12)

На спор. насл. стр.: Lives and Work of the Serbian Scientists. – Део текста упоредо на срп. и енгл. језику. – Тираж 500. – Стр. V-VII: Предговор / Владан Д. Ђорђевић = Foreword / Vladan D. Djordjević. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографије радова српских научника уз свако поглавље. – Summaries.

ISBN 978-86-7025-535-7

1. Ств. насл. на упор. насл. стр. 2. Ђорђевић, Владан Д. [уредник] [аутор додатног текста]

а) Научници – Србија – Биобиблиографије

COBISS.SR-ID 182905612